

1832 წლის შეთქმულება

სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა

ტფილისი 1935 წ.

წინასიტყვაობა.

1832 წლის შეთქმულების მასალები რამოდენიმე ამისთანა ტომს შეიცავს. ყველა მასალების თანამიმდევრობით გამოცემა განზრახული, მაგრამ, რადგან ეს არც ისე სწრაფად მოსახერხებელია, ამიტომ ამ პირველ ტომს შემკრბელობითი ხასიათი აქვს იმ მიზნით, რომ მკითხველს ამთავითვე შეთქმულების მთელი სურათის გათვალისწინება შეეძლოს. ამის გულისთვის საჭირო გახდა მასალის ქრონოლოგიური თანამიმდევრობის დარღვევა და ზოგიერთი ისეთი მასალა, რომელსაც ადგილი მხოლოდ შემდგომ ტომებში უნდა ჰქონოდა, აქ მოვათავსე, შეთქმულების პირველი საქმეებიდან კი საბუთების ნაწილი შემდგომი ტომისთვის განვკუთნე.

ქართულად დაწერილი ჩვენებები სრულიად უცვლელად არის გადმოწერილი, — სასვენი ნიშნების გაუსწორებლად კ. — ოღონდ ის იწვევს სინანულს, რომ ბეჭდვის ტექნიკური პირობების გამო, ვერ მოხერხდა იმ ბგერების გადმოცემა, რომლებიც ამ ჩვენებებისთვის ესოდენ დამახასიათებელია, ხოლო დღევანდელ ქართულ მწერლობაში აღარ იხმარება.

რუსულად დაწერილი ჩვენებები და სხვა საბუთები მე ვთარგმნე. ყველა საბუთი სრულად არის გადმოწერილი, არც ერთი მათგანი არ შემიმოკლება, გარდა წიგნის უკანასკნელ ფურცლებზე მოთავსებულ ხელისუფლების ორგანოების შორის მიმოწერისა, სადაც ის ადგილებია გამოტოვებული, რომლებიც ერთი მეორის

განმეორებას წარმოადგენს. საიდუმლო ანბანით დაწერილი წერილები მე ამოვიკითხე.

წიგნში მრავალი კომენტარიების შეტანას განგებ მოვერიდე: ეს წიგნს უსარგებლოდ დაამძიმებდა. მით უმეტეს, რომ ესა თუ ის გარემოება, რომელიც შეთქმულთა ამა თუ იმ ჩვენებაშია მოხსენებული და რომელიც შეიძლება ერთი შეხედვით მკითხველისთვის ნათელი არ იყოს, – ან წიგნის შესავალშია განხილული, ან, წინამავალ თუ არა, მომდევნო ჩვენებაში მაინც აუცილებლად არის ხოლმე განმარტებული. იგივე ითქმის პირთა დასახელებაზეც; ზოგჯერ მხოლოდ შეთქმულის სახელია მოხსენებული, მაგრამ, მცირე გამონაკლისის გარდა, მკითხველი ყოველთვის ადვილად მიხვდება ვისზეა ლაპარაკი.

შეთქმულთა გვარები საბუთების სათაურებში გავაქართულე, ტექსტში კი ა უცვლელად დავტოვე.

წაისტორიო საბუთების გამოცემის ტრადიცია ჩვენში ძალიან

1

ღარიბია და არსებული გამოცდილების გამოყენებაც ყოველთვის შესაძლებელი არ იყო. ამ მხრივ სათანადო მითითებები მომდევნო მასალის გამოცემის დროს იქნება გამოყენებული.

კითხვა-პასუხების ყველგან სათანადო სახით დაბეჭდვა ვერ მოხერხდა.

შეთქმულების მასალების მეორე ტომი უკვე გამოსაცემად დამზადებულია, სადაც საბუთები იმავე წესსა და რიგზეა დალაგებული, როგორც წინამდებარე წიგნში. ამ მეორე ტომს შესავლის სახით დართული ექნება შეთქმულების მონაწილეთა ბიოგრაფიები, სადაც გამორკვეული იქნება მათი შეთქმულებაში მონაწილეობის ხასიათი და რა ბედიც ეწვია თითოეულ მათგანს შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის.

გ. გოზალიშვილი

1935 წლის 10 თებერვალი.

ტფილისი.

შესავალი

მე-19 საუკუნის დასაწყისში რუსეთში გადასახლებული საქართველოს სამეფო საგვარეულოს წევრნი და საქართველოდან რუსეთში განათლების მისაღებად წასული ქართველი თავადაზნაურული ახალგაზრდობა შეუძლებელია იმ ლიბერალური იდეების გავლენის გარეშე დარჩენილიყვნენ, რომლებიც ამ დროს რუსეთში უკვე იყო დასავლეთ ევროპიდან გადმონერგილი. ამგვარი გავლენის შედეგია სწორედ 1832 წლის შეთქმულება და ამ მხრივ იგი საქართველოს მე-19 საუკუნის ისტორიის ფრიად მნიშვნელოვან მოვლენად ჩაითვლება. ამ ნაშრომში ეს მოვლენა ისტორიულ-პერსპექტული თვალსაზრისით განხილული არ არის. ამ შრომის მიზანია მოვლენის, რო-

გორც ისტორიული ფაქტის, იმ სახით წარმოდგენა, რის საშუალება-საც საარქივო მასალები იძლევა, რასაც უნდა მოჰყვეს ამ ფაქტის ანალიზი, მისი სხვა იტორიულ მოვლენებთან დაკავშირებით. ეს კი შემდგომი მიზანია.

წინასწარ შეიძლება ითქვას, რომ ეს მოძრაობა განმეორება თუ არა უეჭველი გამოძახილია მაინც საერთოდ იმ დროს ევროპაში გავრცელებული ლიბერალური იდეებისა, კერძოდ კი რუსეთში დეკაბრისტების მოძრაობის უახლოესი შედეგია.

რასაკვირველია, მასალების პირველი გადახედვით ეს არ ჩანს, მაგრამ მათი დაკვირვებული შესწავლა ამას ცხად ჰყოფს. მკვლევარს აუცილებლად მხედველობაში უნდა ჰქონდეს ის გარემოება რომ დაცული მასალების გამოყენება მხოლოდ მათი სათანადოდ კრიტიკულად შესწავლის შემდეგ შეიძლება. საქმე ის არის, რომ შეთქმულებმა დამალეს ლიბერალური მოძრაობისათვის დამახასიათებელი თვისებები და თავიანთი ნამდვილი მიზნები. უნდა გვახსოვდეს აგრეთვე რომ ყველა შეთქმული სათანადოდ არ იყო ჩახედებული საქმეში და მოძრაობის ღრმა მიზნები გათვალისწინებული და შეგნებული არ ჰქონდა, როგორც ეს ამგვარ შემთხვევებში ჩვეულებრივ ხდება ხოლმე. პირიქით, მონაწილეთა თვალსაჩინო ნაწილი ძალიან ნაკლებად იცნობს იმ იდეებს, რომლებსაც მოძრაობის მეთაურნი ისახავდენ.

3

ამათვის მოძრაობის მიზანი ვიწროდ არის შემოფარგლული და ეს იყო გარკვეული პოლიტიკა უმრავლესობის მიმხრობის მიზნით. საჭირო იყო სათანადო განათლებისა და მომზადების უქონელი ხალხის ხელშესახები და მახლობელი მიზნებით დაინტერესება. ეს გარემოება ნათლად გამოსჭვივის ბრალდებულთა ჩვენებებიდან და მოძრაობის იდეების მომთხრობელ ზოგიერთ გადარჩენილ ცნობათაგან. ამის წყალობით ჩვენ მივიღეთ სურათი, რომლის ჩარჩოებიც, პირველი შეხედვით, უფრო მეტ ყურადღებას იპყრობს, ვიდრე თვით სურათი. მაგრამ საკმარისია გულდასმით დაკვირვება, რომ მდგომარეობა პირუკუ შეიცვალოს, ე. ი. ბუნებრივი სახე მიიღოს. როგორც სურათის შესახებ ჩარჩოების მიხედვით მსჯელობა არ შეიძლება, არამედ საჭიროა დაკვირვებისა და ყურადღების ჩარჩოების შიგნით მიმართვა ისევე არ შეიძლება ამ მოვლენის მისი გარეგანი გამოხატულების, ე. ი. მის შესახებ დაცული მასალების ღრმად შესწავლის გარეშე, შეფასება. ამ თვალსაზრისით მთავარი მნიშვნელობა ენიჭება არა იმ აუარებელ ჩვენებებს. რომლებიც დიდ უმრავლეს შემთხვევაში საქმის ნამდვილი ვითარების დამალვას ისახავენ მიზნად, არამედ იმ საბუთებს, რომელთა მიხედვითაც შეთქმულების იდეოლოგიური მხარის გათვალისწინება არის შესაძლებელი. ასეთებია: საქართველოს მართველობის პროექტი, „აკტი გონიური“ შეთქმულთა მიმოწერა ¹⁾ და სხვა ამისთანები, რომლებიც იძლევიან მასალებს ამ მოვლენის ასახსნელად. დანარჩენი ყველაფერი მხოლოდ მასალაა იმ ისტორიული არეს შესასწავლად, რომელზედაც აღმოცენდა და მიმდინარეობდა შეთქმულება და მისი განვითარება. ²⁾

ლენინგრადის საისტორიო არქივში აღმოჩნდა დაცული 1832 წლის შეთქმულების საქმეზე წარმოებული გამოძიების საარქივო მა-

სალა, რომელიც შესწავლის მიზნით საქართველოს ცენტრარქივს აქვს გადმოცემული. ამ მასალის აღწერილობა უკვე არის გამოქვეყნებული, ³⁾ ამიტომ აქ ამჟამად გავრცელება ზედმეტია, მაგრამ მა-

¹⁾ სამწუხაროდ სწორედ ეს კერძო მიმოწერა და სხვა არა ოფიციალური მასალა, რომელსაც ყველაზე უკეთ შეედლო შეთქმულების ბუნების გამოაშკარავება, ძალიან მცირეა გადარჩენილი; შეთქმულების შესახებ უშუალოდ მომთხრობელი საბუთები თავის დროზე იქნა მოსპობილი შეთქმულთა მიერ.

²⁾ ტექსტში მითითებები შემდეგს ნიშნავს: ა) რომაული რიცხვები საგამომძიებლო კომისიის მიერ წარმოებული საქმის რვეულის ნომერს აღნიშნავს, არა-ბული რიცხვი კი რვეულის გვერდს უჩვენებს. ბ) საქმის დიდი ნომრები № 168, 170 და სხვა ცენტრარქივის განსაკუთრებული საქმეების ფონდის საქმეთა ნომრებს აღნიშნავს.

³⁾ იხ. „საქართველოს არქივი“, წ. II, ტფილისი 1927 წ.

4

სალის ხასიათის შესახებ კი შემდეგი უნდა ითქვას: როგორც მოსალოდნელიც იყო, თვითოეული ბრალდებული ცდილობს თავი დააღწიოს და თავის შეთქმულებაში მონაწილეობას უარყოფს, მაგრამ როდესაც მას ვერ ახერხებს მაშინ დანაშაულს სხვას აბრალებს და თავის თავს სხვის მიერ შეცდომაში შეყვანილ მსხვერპლად აცხადებს; აგრეთვე თვითოეული მათგანი არწმუნებს საგამომძიებლო კომისიას, რომ ის შეთქმულებაში მონაწილეობას მხოლოდ იმ მიზნით იღებდა, რათა ყველაფერი დაწვრილებით შეეტყო და მთავრობისათვის ეცნობებია, ხოლო ყველანი ერთად კი ცდილობენ რაც შეიძლება შეთქმულებას ზერელე ხასიათი მისცენ. ამასთანავე დიდად უწყობენ ხელს ერთი-მეორეს წაყენებული ბრალდების გაქარწყლებაში. ის პირნი, რომელნიც შეთქმულების მონაწილედ უკვე ამკარად იყვნენ ცნობილნი, ცდილობენ, თუ კი მოსახერხებელია, რომელიმე ბრალდებულის მიერ დასახელებული ესა თუ ის პირი პასუხისმგებლისაგან გაანთავისუფლონ, დამსახელებელის მიერ წაყენებული ბრალდების უარყოფით. ამით თავის თავსაც იცავდნენ, რადგან თუ ყველა ბრალდებული დადასტურდებოდა, მათთვისაც საქმე დამძიმდებოდა და პირიქით. ამ მხრივ საგამომძიებლო კომისიის მუშაობა ერთგვარი გულუბრყვილობის შთაბეჭდილებასა სტოვებს. მრავალი საკითხი, მრავალი ბრალდება კომისიის მიერ — გვერდ ახვეულია, რაც მთელ საქმეს თავისებურ ელფერსა და მიმართულებას აძლევს. იმით არის სწორედ ძვირფასი ლენინგრადიდან მიღებული ბრალდებულთა ჩვენებანი, რომ მრავალი საკითხი, რომელიც კომისიის მიერ ან მთლიანად გვერდ ახვეული იყო, ან და, აღნიშნული იყო როგორც დაუდასტურებელი რამ, ეხლა, ამ მასალის კრიტიკულად შესწავლის შემდეგ, ცხადი ხდება და თვით შეთქმულების ხასიათი ნათლად წარმოგვიდგება. უნდა ითქვას, რომ არც რუსეთის ხელისუფლება იყო დაინტერესებული შეთქმულებისთვის სერიოზული ხასიათი მიეცა და მისი ნამდვილი ბუნება გამოემჟღავნებინა, მისთვის გაცილებით ხელსაყრელი იყო, გარკვეულ მოსაზრებათა გამო, ეს ამბავი ზოგიერთი დარდიმანდი ქართველ თავადიშვილების ახალგაზრდათა ერთი ჯგუფის ფუქსავატურ ოცნებად გაესაღებინა. მთავრობამ განგებ მიჩქმალა ქართველთა შეთქმულების ამბავი, რათა იგი საზოგადოებრივი აზრის მსჯელობის საგნად არ გამხდარიყო. ეს გარემოება ხაზგასმით

არის აღნიშნული კავკასიის მთავარმართველ **როზენისა** და სამხედრო მინისტრის **ჩერნიშოვის** შორის მიმოწერაში. **როზენი** წინააღმდეგია იმისი, რომ შეთქმულთა საქმე სენატმა გაარჩიოს, რადგან მას ეშინიან, რომ სენატი გაზეთში გამოაცხადებს (ტ. 29, გ. 110). ხელი-

5

სუფლების შეთქმულებისადმი ასეთ დამოკიდებულებას ადასტურებს აგრეთვე ყოფ. წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების სიმველეთა საცავში შენახული **ალექსანდრე ორბელიანის** მოგონებები, სადაც ის სწერს „იქამდისინ ოსტატნი არიან რუსეთის მთავრობა, რომ იძულებულ-ქმნილთა და შეწუხებულებს ყველას ათქმევინეს შეთქმულებს და სხვანიცა მრავალნი ალაპარაკეს, რომ რაც მოხდა ეს მამულის გამოხსნის შეთქმა არ არის სხვას მნიშვნელობას აძლევდნენ, რადაც სხვა მიზეზებს. ეს რუსეთის მთავრობის საიდუმლო არის, რომელიცა იმან უნდა იცოდეს და სხვამ არავინ რაისათვისაც სდებდა სხვა მიზეზებსა“-ო (ხელნ. ა. 165 ბ. 26). აღსანიშნავია საგრეთვე ის გარემოება. რომ ბრალდებულნი ადვილად ახერხებენ თავის დაცვას დანაშაულის გაქარწყლებას. ჩვენებები ისეთი ხელოვნებით არის დაწერილი, რომ მათში მოთხრობილზე იჭვის შეტანა ძნელია, თუ არ წერილობითი საბუთები, მრავალი აქტიური შეთქმულის მონაწილეობა ამ საქმეში კომისიის მიერ დაუდასტურებლად თუ არა, საეჭვოდ მაინც იქნებოდა მიჩნეული. მაგალითად **სოლომონ დოდაშვილი** უჩვენებს, რომ მას „აკტი გონიური“ არ წაუკითხავს და არც იცის რაიმე მის შესახებ, მის ქალაქებში კი იქმნა იგი აღმოჩენილი (II, 330). **გიორგი დავითის-ძე ერისთავი** აცხადებს, რომ მან ლაშქრობაში წასვლის წინ შეთქმულების არსებობაზე არაფერი იცოდა და მაზედ არც ფიქრობდა, მაგრამ მერე მისი ცნობილი საიდუმლო ანბანთ დაწერილი წერილი იქმნა აღმოჩენილი, სადაც შეთქმულების წევრთ ჩამოთვლის. **ფილადელფოს კიკნაძე** თვითონ აღიარებს.... „იქ რომ ჩემი აკტი არ გამოჩენილიყო მე ვერ მომაგნებდენ“-ო (3696).

პირველ ყოვლისა უნდა ითქვას, რომ შეთქმულთ საიდუმლოების დაცვის საქმე კარგად ჰქონდათ მოწყობილი. „აკტი-გონიურის“ თანახმად შეთქმულების წევრს მხოლოდ ის პირი უნდა სცნობოდა, ვინც მას საიდუმლოებას გაუმჟღავნებდა და შეთქმულების წევრად გახდიდა. სახელდობრ მე-IV-ზე მუხლში სწერია: „ყოველი წევრი უნდა ეძიებდეს შეძინებად წევრთა გონიერებით. არა ჯერ არს, რათა პირელმან მპოვნელმან წევრმან უთხრას მეორესა თვისგან მოპოებულსა წევრსა მომპოვნელი მისი წევრი, ხოლო ყოველთვის სათანადო არს. რათა წევრი ყოველი მპოვნელი წევრისა განმცხადებლის პოვნითა თვისთა წევრთა, მპოვნელსა თვისსა წევრსა“ („საქართველოს არქივი“ წ. II — გვ. 4). ხოლო მერვე მუხლში ვკითხულობთ: „მტკიცედ უნდა იცოდეს ყოველმან წევრმან დაცვად საიდუმლოისა, რათა არავის განუცხადოს სხვასა, გარდა მისსა რომელსაცა მიიყვანს წევრად“ (იქვე, 5). რასაკვირველია ეს იმას არ ნიშნავს, რომ შეთქმულების

6

მეთაურნიც მოკლებულნი იყვნენ წევრების ცნობას, პირიქით ესენი

საქმის კურსში უნდა ყოფილიყვნენ და სცოდნოდათ თავიანთი საქმის მონაწილენი. „აკტი გონიურის“ მე-4-ხე მუხლში ნათქვამი, სწორედ ამას გულისხმობდა. **გიორგი დავითის-ძე ერისთავი** სხვათაშორის უჩვენებს: „საზოგადოებაში მე მიმიღეს დიდის სიხარულით და დაიწყეს უბნობა ამა საგანსა ზედა, და დამარწმუნეს, რომელ განზრახვა ესე უწყიან **ღენერალ აფხაზოვმა, ჭავჭავაძემ, სავარსამიძემ და იაგორ გავრილიჩმა ჭილაევმა**. მე უპასუხე, კარგი მაშ არ შეიძლება უსინი მეც მიჩვენოთ მეთქი, მაშინ მიპასუხეს, რომ იმათ იციან, რომ შენ იციო, მაგრამ იმათ კი ვერ გაჩვენებთ, არ დაგენდობიან, რადგანაც ყმაწვილი ხარო. იფიქრე ამისთანა მძიმე საქმეზედ, თითონ ვერ იმოქმედებენო და ჩვენგნით ყოველსავე მოქმედებენო. აი პოლშაშიაც დიდნი კაცნი ყმაწვილებით მოქმედებდნენ“-ო (III-345). **ალ. ორბელიანი** თავის პირველ ჩვენებაში ამბობს:... „ესეც მითხრა **ოქროპირ ბატონიშვილმა**, იმასაც გასწავლიო, რომ ნურას დროს ორ კაცს ერთად ნუ ელაპარაკებო, თუნდაც შენნი ძმანი იყვნენო. ვისაც ელაპარაკო ეს აზრი ყველას ცალკ-ცალკეო“ (1-137). აი სწორედ ამ გარემოების შედეგი, რომ შეთქმულების ყველა წევრთ ერთი მეორე არ უნდა სცოდნოდათ, აშკარად მოჩანს გამოძიების დროს. მხოლოდ შეთქმულთა ერთი ჯგუფია, რომელნიც ერთი მეორეს იცნობენ, დანარჩენს ყველა არ იცნობს, რაც საგამომძიებლო კომისიას იმის საბუთად ჩაუთვლია, რომ ამა თუ იმ პირმა შეთქმულების შესახებ არაფერი იცოდა. ამასთანავე, როგორც ქვემოთ იქნება გამორკვეული, შეთქმულთა ცალკ-ცალკე საზოგადოებანი არსებობდა, რომელნიც ურთიერთ შორის და საერთო ცენტრთან საზოგადოების, ანუ ჯგუფის მეთაურის საშუალებით იყვნენ დაკავშირებულნი.

ალ. ორბელიანი თავის მოგონებაში ამბობს: „... მართალია ბევრი კარგები ერივნენ ჩვენს სქმეში, მაგრამ ვისიც ამბავი და სახელი იასემ¹⁾ იცოდა, იმათი გამოჩნდა და ვისიც არა იცოდა რა, უფრო მომეტებულისა, იმათი არა გამოჩნდა რა. ისე დაფარუჰლად დარჩა იმათი საქმე“²⁾ (წერა-კითხვ. საზ. ხელნაწ. № 1669, გვ. 142). შეთქმულთა თავის დაცვას ხელი შეუწყო აგრეთვე იმ გარემოებამ, რომ მათი დაპატიმრება მოულოდნელად არ მომხდარა. საფიქრებელია, რომ ისინი ამ ამბავს სათანადოდ გაფრთხილებულნი შეხვდნენ. **ალ. ორბელიანის** ჩვენებით დაპატიმრებამდე რამდენიმე დღით ადრე თურმე

¹⁾ იასე ფალავანიშვილზეა ლაპარაკი.

²⁾ შემდეგი წინადადება წაშლილია „...მაგრამ დიახ ფრთხილად და არც თავიანთ თავი გამოაჩინეს კომისიაში“.

იმან გაიგო, ბორჩალოს დისტანციაში გავრცელებულა ხმები მის და **ალექსანდრე ბატონიშვილის** შორის მიწერ-მოწერაზე, რამაც ის შეაშინა და მოსპო **ს. დოდაშვილის** მიერ დაწერილი პროკლამაცია, რომელიც მასთან ინახებოდა (III, 392, II, 206). პროკლამაციასთან ერთად ის ალბად სხვა წერილობითი საბუთსაც მოსპობდა, მით უმეტეს, რომ შეთქმულნი საერთოდ წერილობითი საბუთების შენახვას ერიდებოდნენ. **ანტონ აფხაზი** უჩვენებს, რომ როდესაც მის მიერ **დოდაშვილის** სახლში გამართულ ნადიმზე მას უთქვამს **ალექსანდრე ორბელიანის**ათვის, რომ შეიძლება მათი ამბავი გამოცხადდეს და

მაშინ ყველანი დაიღუპებიან, — ელიზბარ ერისთავს უპასუხნია: „...თუნდაც რომ გამოცხადდეს არფერია, ჩვენ წერილობითი არაფერი გვაქვს და ისე ყველანი უარს ვიტყვით“-ო (II, 193). **ფილადელფოს კიკნაძისათვის** მასთან ერთად დამწვედუელ **ნათალიშვილს** უკითხავს „ეს ყმაწვილები რომ დაიჭირეს ხომ შეიტყობდი, და თუ კი ეგ გამოცხადება არ გინდოდა ის წიგნები რაღად გქონია“-ო. ¹⁾ ამაზედ **ფილადელფოსმა** თურმე უთხრა: „რომელშიაც გამოცხადებით არა ეწერა რა ამიტომ არ დავწვი რომ ეგ თუ არ ენახათ უფრო დიდ ექვს მოიტანდნენ და იჭვის გასაქარვებლად დავაგდე და არც მეგონა თუ მომაგნებდენ, იქ რომ ჩემი აკტი ²⁾ არ გამოცხადებულიყო მე ვერ მომაგნებდენო“ (**მესხიშვილის** ჩვენება 3696-98). ყველაზე უფრო ვრცელ ცნობას ამ საგანზე **ალ. ორბელიანი** იძლევა. ის თავის მოგონებაში ამბობს: „... მინამ დაგვიჭერდნენ ერთი თვის წინად გული მიგრძნობდა ჩვენს დაჭერას, ამიტომ ჩემი საიდუმლო ქაღალდები და ის ჩემი დაწერილი ძველი ამბების სია ერთს ქილაში ჩავაწყე ზევიდან ერთი სალა სიპი ქვა პირზე დავადე; საკუჭნაოს კუთხეში მე და ჩვენმა **გრიგოლა დიაკვანმა** ორმო მოვთხარეთ, ის ქილა შიგ ჩავდგით და მიწით ამოვამსე, ამ სიტყვით: „**გრიგოლა დიაკვანო**, შენ ჩემი სარწმუნო პირი ხარ და ჩემი ამბებიც იცი რაც ამბებში ვართ ჩვენ ყმაწვილი კაცები, ვინცობა არის, რა ვიცი იყნება დაგვიჭირონ, ეს ქილა მაშინვე ამოიღე და რაც ამაში ქაღალდები იყოს, საჩქაროდ დასწვი, მაგრამ, გაუფრთხილდი დაწვის დროს არავინა გნახოს. იმ ქილაში ჩემი მიწერილი წიგნის პასუხიც მქონდა ბიძაჩემის **ბატონიშვილს ალექსანდრესი**. ჩვენ რომ დაგვიჭირეს **გრიგოლა** დიაკვანსაც ის ჩემი თქმული აღესრულებინა“... 2-ს

¹⁾ ლაპარაკია **ფილადელფოსისათვის** ჩამორთმეულ სხვადასხვა პირებთან მიმოწერაზე.

²⁾ იგულისხმება შეთქმულების წესდება, რომელსაც „აკტი გონიური“ ეწოდებოდა.

8

მაისს 1868-სა წელსა. ე. ტფილისს (წერა-კითხვის ხელნ. №1662. 3-4). შეთქმულნი უნდა გაეფრთხილებინა აგრეთვე 1832 წ. ზაფხულში ტფილისის სამოქალაქო გუბერნატორის **ზავილეისკის** სამსახურიდან დათხოვნას და პასუხისგებისათვის პეტერბურგში გაწვევას, რომლის შეთქმულებაში მონაწილეობაც ქვევით იქნება გამორკვეული.

როგორც უკვე აღნიშნული იყო, საფიქრებელია, რომ მთავარ შეთქმულთ, უკვე მოასწრეს მოლაპარაკება, რაც აშკარად ეტყობა მათ პირველ ჩვენებებს, განსაკუთრებით ზოგიერთი მნიშვნელოვანი საკითხის (მაგ. ცნობილ პირთა შეთქმულებაში მონაწილეობა) შესახებ. ამას შემდეგი გვაფიქრებინებს. შეთქმულების თაობაზე სამხედრო მინისტრ **ჩერნიშოვისადმი** თავის პირველ მოხსენებაში როზენი წერს, რომ თუმცა **იასე ფალავანდიშვილის** 9 დეკემბრის დასმენას იჭვის თვალთ შეხედა, მაგრამ მაინც, საქმის გამორკვევის მიზნით, მეორე დღეს, ე. ი. 10 დეკემბერს მან დაიბარა თავისთან **ანტონ აფხაზი**, რომელმაც, თუმცა **იასე ფალავანდიშვილის** მიერ მიწვდილ ცნობებთან შედარებით ცოტა განსხვავებული

ცნობები მისცა, მაგრამ, გამოირკვა, რაღაც ბოროტ განზრახვლებას ჰქონია ადგილი, ამის გამო ღამე 10-დან 11 დეკემბერს დააპატიმრებინა **აფხაზი** და ზოგიერთი შეთქმულნი (№ 168,2). მამსადაძამე დაკითხული **აფხაზი** თითქმის ერთი დღე დაუპატიმრებელი იყო, ხოლო პეტერბურგში მყოფი შეთქმულების მონაწილენი ორი თვის შემდეგ იქნენ დაკითხულნი, ე. ი. როდესაც მათ შეთქმულების გაცემის ამბავი უკვე იცოდნენ და მამსადაძამე ამ ხანში ადვილად შეეძლოთ მისი კვალი დაეფარათ. **სოლომონ რაზმაძე** თავრიზში იყო და მხოლოდ დაახლოებით ერთი თვის შემდეგ დააპატიმრეს, ტფილისში კი ორი თვის შემდეგ ჩამოიყვანეს, მაგრამ ამანაც დაპატიმრებამდე შეთქმულების ამბავი დაწვრილებით იცოდა, როგორც მას **გრაფ სიმონიჩის როზენისადმი** ფრანგულ ენაზე მიწერილი წერილი მოწმობს (საქართველოს ცენტრარქივის ფონდი № 163,99). რომ ტფილისში მყოფ მთავარ შეთქმულთ მაინც უნდა მოესწროთ მოლაპარაკება, ამას შემდეგი გვაგულისხმებინებს. დეკემბრის 11-ს **დოდაშვილისთვის** სხვათა შორის შემდეგი უკითხავთ: „წუხელ (сего числа ночью) თქვენ მისულხართ **იასე ფალავანდიშვილთან** და გამოგიცხადებიათ მისთვის, რომ **აფხაზი** კორპუსის უფროსთან არის დაბარებული, და რომ თქვენ შიშობთ მან არ უღალატოს თქვენს საიდუმლოებას, ამასთანავე დაგიმატებიათ: „მაშინ ყველანი დავიღუპებით“-ო. **დოდაშვილი** ამ კითხვაზე შემდეგს უპასუხებს: **აფხაზის** დედამ დამიბარა, ღამე გამაღვიძეს და წავედი მასთან:

9

იმან ძალიან მთხოვა წავსულიყავ პოლიცემისტერთან მისი შვილის ამბის გასაგებად. მე წავედი, მაგრამ მას (პოლიცემისტერს) ეძინა. იქიდან მე დავბრუნდი **იასე ფალავანდიშვილთან**, რათა გამეგო იქ ხომ არ იყო **აფხაზი**. მან მიპასუხა აქ არ არისო, მე ვიფიქრე პოლიცემისტერმა ხომ არ დაამწყვდია ის პოლიციაში, რადგან მისმა დედამ მითხრა პოლიციაში მომენახა იგი, მაგრამ ეს არა მჯეროდა და არც წავსულვარ. **ფალავანდიშვილმა** მიპასუხა, რომ ეს შეუძლებელია, ის ალბათ **ჭილაშვილთან** იქნებაო. მე აქედან **აფხაზის** დედასთან წავედი. მან კვლავ მთხოვა გუბერნატორთან წავსულიყავ მის შვილის ამბის შესატყობად. წავედი გუბერნატორის მდივანთან და ვკითხე: შეიძლება თუ არა გუბერნატორთან შესვლა, მან მიპასუხა, რომ ეს უხერხულია, უმჯობესია პოლიცემისტერი გავაღვიძოთო; მე გავემართე მისკენ, გავაღვიძე მისი ხალხი, მაგრამ თვითონ მისი გაღვიძება კი ვერ გავბედე. აქედგან დაბრუნებული, წავედი **ჭილაშვილთან**, მაგრამ იქაც ვერავინა ვნახე, ეძინათ. მერე მივედი **აფხაზის** დედასთან, რომელსაც ეძინა. სხვა საუბარი არც **ფალავანდიშვილთან** და არც სხვა ვისთანმე არ მქონია. მასწავლებელი **სოლომონ დოდაშვილი**. (I 24) **ზაქარია ჩოლაყაშვილის** ჩვენებიდან ირკვევა, რომ დაპატიმრების დღეს ის ყოფილა **სოლომონ დოდაშვილთან**, სადაც აგრეთვე **ელიზბარ ერისთავიც** მისულა. ამ დროს ამათ უკვე იცოდნენ **ანტონ აფხაზის** დაბარება კორპუსის უფროსთან. ამ ცნობებიდან ცხადათ სჩანს, რომ შეთქმულებისთვის დაფარული არა ყოფილა მათი გაცემის საქმე, თუმცა მათ ამაზე უფრო ადრეც იცოდნენ, რომ მათი შეთქმულება მთავრობას გაგე-

ბული ჰქონდა. ამას დიმიტრი ყიფიანისა და ალექს. ორბელიანის ჩვენებებიც ადასტურებენ. „მე უთხარ ჯერ ვახტანგ ორბელიანს და მასწავლებელ ავთანდილაშვილს, მერე მასთან ერთად ყოფილ „სოვეტნიკ“ ალექსანდრე ორბელიანსაც, რომ მე გავიგე მამიჩემის პრაპორშჩიკ ფეოდოროვისაგან ¹⁾, რომ მან იცის მთავრობას მიუღია ცნობა, თითქოს არსებობდეს შეთქმა თავადებს შორის“-ო. ამბობს დიმიტრი ყიფიანი (XxIV, 4806.). ა. ორბელიანი კი უჩვენებს: ქევხა შიხილ-ალიასას რომ მკითხავს კომისია. მართალია მოვიდა მითხრა, თქვენგნით რაღაც წიგნი გამოჩნდა ბატონიშვილთან მიწერილიო. მე დაუშალე ნულარსად იტყვი მეთქი“ (11,206) ხოლო როცა ალ. ორბელიანს ელიზბარ ერისთავისთვის უთქვამს, რომ მისი ალექსანდრე ბატონიშვილთან მიმოწერა და ბორჩალოს თათართა შეიარაღება გამოცხდდა

¹⁾ დიმიტრი ყიფიანის მამობილი.

ის, ელიზბარი, იმ საღამოს ყოფილა დოდაშვილთან, სადაც მისი თქმით „ამის შესახებ დოდაშვილისთვის არც არაფერი უთქვამს და არცარა ღონება ყოფილა მიღებული შეთქმულების გამოცხადების შემთხვევისათვის“ (III-373). მაგრამ რასაკვირველია, მსჯელობა იმაზე ექნებოდათ, თუ როგორ უნდა მოქცეულიყვნენ, თუ შეთქმულება გამომჟღავნდებოდა. ყველა შეთქმულნი ერთდროულად არც ყოფილან დაპატიმრებულნი. დეკემბრის 11 მხოლოდ 13 კაცი შეიპყრეს, სახელდობრ: ანტ. აფხაზი, ზაალ ავთანდილაშვილი, სოლ. დოდაშვილი, დიმ. ყიფიანი, ლუარსაბ, ალექსანდრე ვახტანგის ძე და ვახტანგ ორბელიანები, იასე ფალავანდიშვილი ზაქ. ჩოლოყაშვილი, გიორგი რევაზის ძე, დიმიტრი, ელიზბარი და ბიძინა ერისთავები; აგრეთვე შეპყრობილნი საპატიმროებში ჯგუფ-ჯგუფად იყვნენ მოთავსებულნი და ხშირად (რასაკვირველია შემთხვევით) ამა თუ იმ ცალკე საზოგადოებას ანუ ჯგუფის წევრნი, როგორც მაგ. მასწავლებლები ზაალ ავთანდილაშვილი და დიმიტრი ყიფიანი; ამილახვრები: ბეჟან, ბარბიმ და თეიმურაზი და სხვები. აღსანიშნავია აგრეთვე, რომ პატიმარნიც არ იყვნენ მოკლებულნი ურთიერთობას. ამის შესახებ საგამომძიებლო კომისიის საქმეებში მასალა მრავლად არის. შენახულია თეთრი სქელი ქაღალდი, რომელზედაც ნახშირით მსხვილი ასოებით სწერია: „მამა ფილადელოფოს ხარ თუ არა?“, „სოლომონ დოდაშვილი ხარ თუ არა?“, „შენი იარალი დაიბარეს“ (4335-37). ამას თურმე პატიმარი ტალიაშვილი თავის ოთახიდან უჩვენებდა.

1833 წ. ივლისის 17-ს მამუკა ორბელიანს კომისიისათვის წარუდგენია ფეხის ალაგში ნაპოვნი ორი წერილი. პირველი მათგანი შემდეგს შეიცავს: „ქ. იახშიოლ! ქეიფ იახშიდურ? ბიჭო რა დაგემართა ამ ხაზებს ტყვილათ რათ უსვამ. მე ვოპროსნი პუნქტების მეტი არა მიმიღია რა შენი და ხომ არა მოგიწერია რა იმის უკან? გამიგონე სამნი ვინღანიც გაუშვიათ. მე კი მგონია აი ვინა ბართოვი, კარაპეტა მღვდელი ¹⁾ და მგონია რომ მელნიკოვიც. შენ რა იცი? ვოობრაზი კომისიაში ვინ ვის ეარშიყებოდა ყველა იციან. ვის ულაყბია ეს გლუპოსტი ჩორტ ზნაეტ იმისი თავი და ტანი.

პეტრებუხში ქართველები ვირებივით სულ დაჭერილნი არიან. ციხეში კი არა სასახლეში სხედან. მაგას წაუკითხეს ოზვინენი? ჩემი... არაფერი ამბავია. რაც იცოდე ყველა განაცხადე გულის წმინდითა

1) ვინ იგულისხმება, ვერ გამოვარკვიე.

11

რომელიც დაგიხსნის შენ ბაკინბარლებით დაკიდებისაგანა. — ადიო, ოზდეზირ დე ვურ ვუარ" (4332).

მეორე პატარა ქალაღდის ნაგლეჯზე წვეტიანი იარაღით ამოკაწრულია: „ეს კედელზედ ხაზი რათ იყო?“ (იქვე).

მიწერ-მოწერა ჰქონიათ **დიმიტრი ერისთავსა, მამუკა ორბელიანსა და დიმიტრი ყიფიანს**, რომლებთანაც ერთად იყვნენ დაპატიმრებული **ზაქარია ჩოლოყაშვილი და ამილახვრები: თეიმურაზ, ბარბიმ და ივანე**.

დიმიტრი ერისთავი უჩვენებს: „**დიმიტრი ყიფიანთან** მიმოწერა დავიწყე, როგორც მახსოვს, — ივნისში შემდეგნაირად: რადგან **ყიფიანი** საჭიროების გამო ჩვენს ფანჯარასთან გაივლიდა ხოლმე, ერთხელ დაუყვირე, რომ ფეხის ალაგში ენახა ფანჯრის ქვევითა კუთხეში, რისთვისაც იქ დაუდე ბარათი, რომელშიაც ვაცნობებდი, რომ მომავალში როდესაც კედელზე (-) ნიშანს ნახავდა, მოემებნა დასახელებულ კუთხეში ბარათი და როდესაც მას აიღებდა (+)ნიშანი გაეკეთებინა, საიდანაც მე დავასკვნიდი, რომ ბარათი მან მიიღო. ამგვარად მე მივწერე მას რამდენადაც მახსოვს, ხუთჯერ და მისგანაც ხუთჯერ მივიღე, რომლებიც დავხიე.

მამუკა ორბელიანს მხოლოდ ერთხელ მივწერე და არ ვიცი მიიღო თუ არა. რადგან მისგან არაფერი მიმიღია, ამ საშუალებებზე ხმა მაღლა ვლაპარაკობდი ჩემს ოთახში, რაც მას უნდა გაეგონა, ისე როგორც **ყიფიანმა** გაიგონა და ამიტომ დავდე წერილი ხსენებულ ადგილზე“ (4333).

„ორი სამი კვირის წინედ კედელზე დაწერილი სიტყვები, რომლებიც მე წავშალე, შემდეგს შეიცავდა: „შენა თქვი, რომ ვითომც შენი ძმისაგან გაიგონე, რომ მე შეთქმულებას მიმალავდენ, რადგან ეშინოდათ, რომ გავცემდი. კედლის მეორე მხარეზედაც იყო რაღაც ნახშირით დაწერილი, მაგრამ არ ვიცი რა იყო, რადგან მე ის უკვე წაშლილი ვნახე“-ო (იქვე), განაგრძობს **დიმიტრი ერისთავი**.

ეს ამბავი დადასტურებულია აგრეთვე **ზ. ჩოლოყაშვილის** ჩვენებაში, მაგრამ ყველაზე ცხადად **თეიმურაზ ამილახვრის** ჩვენებიდან ჩანს „... ერთი თვის წინათ როცა მე, კაპიტანი **ჩოლაყოვი, დიმიტრი ყიფიანოვი** ერთად ვიყავით ერთ ოთახში დაჭერილნი კაზარმაში ზემო ეტაჟაში, ერთხელ ფეხის ალაგს რომ ვიყავ ვნახე იქ კედელზედ დაწერილი იყო „ქილას ქვეშ“ და რადგანაც იქ ერთი ქილაც ეგდო, გადმოვწივე ის ქილა და ავიღე ბარათი ქართულად დაწერილი, რომელიც ამოვიტანე ოთახში და მივეცი **ყიფიანოვს, ყიფიანოვმა** რომ წაიკითხა მე და **ზაქარია ჩოლაყოვთან** მაშინვე იცნო, რომ დიმიტრი

ერისთავისაგან იყო ის ბარათი და პასუხიც დაწერა ჩემთან და ჩოლაყოფთან და თითონ წაიღო ფეხის ალაგას. ამის შემდეგ მგონია ოთხჯერ მიიღო ყოფიანოვმა ბარათები ფეხის ადგილიდან და თითონაც პასუხებსა სწერდა და ისევ მიჰქონდა, რომელსაც თვალით ვხედავდით მე და ჩოლოყაშვილი“ (4340).

სხვა შეთქმულთაც ჰქონდათ კავშირი.

მაკარი ჯამბაკურ ორბელიანი¹⁾ აჩვენებს: „მე ველაპარაკებოდი ფანჯრიდან დიმიტრი ერისთავს... თუმცა მისგან არავითარი ბარათი არ მიმიღია... აგურით ამოშენებული კარიდან ველაპარაკებოდი **თეიმურაზ ამილახვარს, ბარძიმ ამილახვარს, ჩოლაყაშვილს, ყიფიანს და ივანე ამილახვარს** (4418).

ზემოხსენებული **თეიმურაზ ამილახვარი** უჩვენებს: „ამა კომისიას მოვახსენებ, რომ როცა მე ვიჯექი ზევით ეტაჟაში კაპიტან ჩოლაყოფთან და უჩიტელს ყიფიანოვთან ერთად მაშინ ყოველთვის **მამუკა ორბელიანი** მეორის ოთახიდან გველაპარაკებოდა ჩვენ სანთავ და გვეუბნებოდა მაგრამ იყავით და ნუ გეშინიანთ ნურაფრისა. ამას გარდა ზაქარია **ჩოლაყაშვილსა** ასწავლიდა, რომ შენ დამემოწმეო კომისიაში და თქვიო, რომ როცა მე და **ლევან ერისთავი ლუარსაბ ორბელიანოვთან** ერთად ვიჯექითქო, მაშინ **ლევან** ფიცავდა თქო რომ **მამუკასი** არა იცის რა და ამავე აზრით მე და **ყიფიანოსაც** გვეხვეწებოდა რომ ვითომც ჩვენც გაგვიგონია ეს **ლევანის** ნათქვამი **ზაქარიასაგან**.

მამუკა ორბელიანის ოთახის წინა როცა გაივლიდენ ხოლმე სხვანი დაჭერილთაგანნი და არ ვიცი სახელდობრ ვინ და ვინ მღერობდენ ხოლმე მაშინ და ეს მღერა ორსავე მხარიდან თუმცა მესმოდა ოთახში, მაგრამ აზრი რა იყო არ ვიცი, რადგანაც მე თათრული არ მესმის“ (4424).

დიმიტრი ყიფიანი: „...ერთს საღამოს შემოგვესმა (მე, **ბარძიმ** და **თეიმურაზ ამილახვრებს**) კარების იქიდან სიმღერა, რისთვისაც ესენი მივიდენ კარებთან და ყურმიდებულნი დიდ ხანს უსმენდნენ, მაგრამ ეტყობა ვერ მიხვდენ ვინა მღეროდა. ცნობისმოყვარეობის დასაკმაყოფილებლად **ბარძიმმა** და **თეიმურაზმა** ხმამაღლა ჩაახველეს, რის პასუხადაც მეზობელი ოთახიდან ასეთივე ნიშანი მიიღეს. **თეიმურაზმა** ორჯერ კიდევ ჩაახველა და მერე ჩუმად ჰკითხ: „ვინ ხართ

¹⁾ იგივე **მამუკა**.

თქვენ? რადგან პასუხი მიიღო, იგივე კითხვა უფრო ხმამაღლა გაიმეორა, რაზედაც იყო პასუხი: მე **მამუკა** ვარ, თქვენ ვინა ხართ? და სხვა. მერე ყოველთვის **ლაპარაკობდნენ**“ (4430).

მაგრამ პატიმართა ურთიერთობა, როგორც ჩანს, მარტო ამ შენახული ცნობებით არ განისაზღვრებოდა. მაგ., **ალ. ორბელიანი** თავის მოგონებაში წერს: „მე თუ მართლა თავი არ დამესუსტებინა¹⁾ და ჩემს **ზოგიერთს ამხანაგებამდისინაც არ მიმწევდევენებინა** რომ იმათ ისე ეთქოთ ჩემზე“-ო და სხვა (ყოფ. წერა-კითხვის საზოგად. ხელთნ. № 1569, გვ. 142).

აი ყველა ის გარემოებანი, რომლებმაც ხელი შეუწყეს შეთ-

ქმულთ თავიანთი საქმიანობიდან მრავალი რომ დაეფარათ, დანარჩენი კი უფერულად მოეჩვენებიათ. ეს გარემოებანი განსაზღვრავენ საგამომძიებლო კომისიის მასალების ხასიათს. ამ გარემოებათა გაუთვალისწინებლად დაცული მასალების განხილვას მრავალი გაუგებრობის წარმოშობა შეუძლიან, მათი გათვალისწინება კი ამ მასალებს ნათელსა ჰყენს და მათით სარგებლობას აადვილებს.

¹⁾ ე. ი. თავი არ დამისულელებიააო.

14

შეთქმულებისათვის მზადება, მისი ჩამოყალიბება და ორგანიზაცია

1832 წლის შეთქმულების მასალები ძლიერ ცოტაა გამოქვეყნებული. რაც გამოქვეყნებულია ის კი არ ტრის შეთქმულების ბუნებისა და მოცულობის სრული გამომხატველი. აღსანიშნავია მხოლოდ *Акты Кавказской Археогрaфической Комиссии, т. VIII* სადაც დაბეჭდილია შეთქმულების მოკლე ისტორია და სასამართლოს განაჩენი ¹⁾. გამოქვეყნებულ მასალაში შეთქმულების მთავარი მომენტები გაკვრით არის აღნიშნული, მაშინ როდესაც სწორედ ამ მომენტების სათანადოდ გარკვევას დიდი მნიშვნელობა აქვს თვით შეთქმულების რაობის გასაცნობად. საერთოდ, როგორც ვთქვით, შეთქმულება ტენდენციურად არის განმარტებულ-წარმოდგენილი, რაც სათანადო მასალების გამომიხეურებით შესაფერ გამოუქებას საჭიროებს.

საგამომძიებლო კომისიის მოხსენებაში საქმე ასეა წარმოდგენილი: პატივმოყვარე და მეოცნებე ქართველ ბატონიშვილთ თანხდევთ საქართველოს სამეფო ტახტის დაბრუნების აზრი; ისინი რუსეთში ჩასულ ქართველ ახალგაზრდებს ამ მიზნით თავში სულელურ აზრებს უნერგავდენ და რუსეთის ხელისუფლების წინააღმდეგ ამხედრებდენ. მათ მოახერხეს კიდევ ზოგიერთი ახალგაზრდის შეცდენა და ბოროტებაზე დაიყოლიეს. ან ბოროტგანზრახულების საქმეს საქართველოში საძირკველი ჩაუყარა შემთხვევით ჩამოსულმა **ოქროპირ ბატონიშვილმა** 1830 წელს.

ამ შეკუმშული ცნობების გაფართოება და მაშასადამე შეთქმულების სამზადისისა და ჩამოყალიბების მომენტების, მისი განვითარების, გაცილებით ვრცლად წარმოდგენა შეიძლება.

აჯანყების მოწყობის აზრი პეტერბურგში დაბადებულა და შეთქმულების პირველი ჩანასახი იქვე ყოფილა მოცემული, როგორც ეს შეთქმულების საქმეებიდან ჩანს.

აი რანაირ ჩვენებას აძლევს **დიმიტრი ერისთავი**: „1825 წელს მე ჩავედი პეტერბურგში, ვცხოვრობდი **ფარნაოზ ბატონიშვილთან**

¹⁾ იხ. აგრეთვე „საქართველოს არქივი“ წ.-II, ჩემი და პროფ. მ. პოლიევკტოვის წერილები.

და ხშირად ვხვდებოდი **დიმიტრი ბატონიშვილს**, რომელთანაც ხშირად იყვნენ ხოლმე თავადები **გიორგი** და **ელიზბარ ერისთავები**. ის (ე. ი. **დიმიტრი ბატ-შვილი**) გვიამბობდა ჩვენ ისტორიიდან ამბებს თავისუფლებაზე, რითაც ჩვენ, ასე ვთქვათ, მოგვამზადა და მერე **დიმიტრი** და **ვახტანგ ორბელიანების** ჩამოსვლის შემდეგ, ჩაგვიწერა რა ჩვენ აზრი თავისუფლებაზე, დაიწყო მათიც მომზადება. მასთან ხშირად თავს ვიყრიდით: **ალექსანდრე ჩოლოყაშვილი, დიმიტრი ორბელიანი, ელიზბარი, გიორგი და მე ერისთავები. დიმიტრი ბატონიშვილი** ყოველთვის იწყებდა საუბარს საქართველოზე, და ამბობდა, რომ ქართველები ველური და გაუნათლებელი ხალხია, უმეფოდ არიან და სხვა. ამით უნდოდა შეურაცხეყო ჩვენი თავმოყვარეობა და თავის განზრახვას კიდევ მიაღწია, რადგან ვის არ უყვარს თავის სამშობლო და არ გამოიღებს მისთვის თავს. მან ისარგებლა ჩვენი სიტყვის შებრუნებით და უკვე აშკარად დაგვიწყო საქართველოზე და თავისუფლებაზე ლაპარაკი. პირველ საშუალებად ის ახლგაზრდებისაგან საზოგადოებების შედგენას, და განათლებისა და ამ საზოგადოების გავრცელებას აღიარებდა. ჩემი პეტერბურგიდან წამოსვლის წინ, ე. ი. 1832 წ., მან განმიცხადა საიდუმლო მიმოწერის საშუალება, რომლითაც შეიძლება საკუთარი აზრის გადაწერა ისე, რომ მიმღებმა ის წაიკითხოს როგორც უბრალო წერილი. სხვაგვარი საიდუმლო მიმოწერა წარმოებდა ამოჭრილი საფოსტო ქაღალდის ნახევარი ფურცლის საშუალებით“ (XX, 3861).

ელიზბარ ერისთავის ჩვენებით **დიმ. ბატონიშვილი** ამბობდა: საჭიროა ერთი ჩვენი ბატონიშვილთაგანი დახმარების სათხოვნელად საფრანგეთში წავიდესო, მაგრამ ჩვენ ამას არ ვშვრებით, რადგან საამისო გამბედაობა და საშუალება არა გვაქვსო. საქართველოში გამომგზავრების წინ მითხრა **დიმ. ბატონიშვილმა**: შენ მიდიხარ საქართველოში, და მე უკვე მოვასწარი ჩამენერგა შენთვის და სხვებისათვის, რათა ეცადოთ საქართველოს განთავისუფლებას, ეგებ შენ აქ იპოვო ჩვენი აზრის მატარებელი ხალხიო. ჩემი გამხმელების მიზნით **დიმ. ბატონიშვილი** ხშირად მეკამათებოდა საქართველოზე და მიმტკიცებდა, რომ რუსებს არა აქვთ უფლება საქართველო ჰქონდეთო, რომელიღაც მანიფესტის ძალით. მერე მეუბნებოდა, თქვენ ვინც საქართველოში მიდიხართ, უნდა ეცადოთ შეადგინოთ საზოგადოება, მიიმხროთ ხალხი, რათა იმოქმედოთ და სამშობლო გაანთავისუფლოთო, აგრეთვე ამბობდა, რომ ამ საგნის გამო ტფილისში კარგა ხანია საზოგადოება არსებობსო“. (იქვე).

გიორგი ერისთავი ამბობს, რომ: „კვირა-უქმე დღეებში დი-

მიტრი ბატონიშვილთან თავს იყრიდნენ ახლგაზრდა ქართველები; აქ იმართებოდა მსჯელობა საქართველოზე, — შეუძლიან თუ არა მას იყოს დამოუკიდებელი, — ხალხის უფლებაზე, ბატონების მიერ გლეხთა შევიწროებაზე და იმ საშუალებებზე, რომლითაც საქართველოს განთავისუფლება იქნებოდა შესაძლებელი. ამისთვის საუკეთესო საშუალებად **ბატონიშვილი** განათლებას აღიარებდა, ხოლო საჭირო შემთხვევაში უცხო სახელმწიფოებთან ურთიერთობას აპირებდა; აქებდა ფრანგებს, როგორც თავისუფლების დამცველთ და

ამაგებდა რუსებს, განსაკუთრებით კი ქართველებს, რომელთაც ბო-
შებზე უარეს ხალხს უწოდებდა“-ო. (583).

ამ კრებებს თავისი შედეგი გამოუღია.

შეთქმულების მასალებში შენახულია სხვათა შორის (1,829)
შემდეგი შინაარსის ქაღალდი:

„წელსა 1828-სა დღესა 13 მაისისა შევკარით კანდრახტი, ასე
რო რაც ჩვენი სარგებლობისათვის იყოს და რაც ჩვენ გვიფიქრია
ვინც უმტყუვნოს ამ ამხანაგობაში და ან საერო სარგებლობისათ-
ვის იყოს შეჩვენებული ღვთისაგან.

მე ამ ზემოხსენებულზე ხელს ვაწერ თავადი დიმიტრი ერისთავი.

მე ამ ზემოხსენებულზე ხელს ვაწერ თავადი გიორგი ერისთავი.

მე ამ ზემოხსენებულზე ხელს ვაწერ თავადი ელიზბარ ერისთავი“.

1828-სა წელსა

მაისის 13 დღესა

პეტერბურხში.

ლიედეინში ჟანდსკის სახლში“.

ქაღალდს გაყრილი აქვს წითელ თავიანი ოქროს ქინძისთავი,
ოქროსივე ძეწვეით და ორი ბეჭდით არის დაბეჭდილი.

ეს არის შეთქმულების პირველი ფორმალური ჩამოყალიბება,
თუმცა ძალიან ვიწრო წრეში.

რასაკვირველია, დაკითხვის დროს კანდრახტზე ხელის მომწე-
რნი უჩვენებენ, რომ ეს მათ შინაურ საქმეებს შეეხება და იქ ნახმარი
საეჭვო სიტყვა „საერო“ასო „თ“ შეცდომით გამოტოვების ნიადაგზე
წარმოდგა-რაც აზრს, მართლაც, საფუძვლიანად ცვლის, — უნდა
„საერთო“ ყოფილიყო (V, 848), მაგრამ ეს მხოლოდ თავის
მართლების ჩვეულებრივი ცდაა. ამ ხანში შეთქმულების საკითხი
უკვე მომწიფებული ყოფილა და პრაქტიკულ საქმიანობაზე გადასვ-
ლის სტადიაში შედის.

კარგა ხანია ან ნიადაგზე საქართველოშიც ეხმაურებიან.

საქართველოს ცენტრაქივის განსაკუთრებული მნიშვნელო-

17

ბის საქმეთა ფონდის საქმე № 167, გვ. 66 დაცულია **სოლომონ
დოდაშვილის, ფილადელფოს კიკნაძისადმი** პეტერბურგიდან ¹⁾ ნიჟნი
ნოვგოროდში გაგზავნილი წერილი, სადაც სხვათა შორის წერს:

„თქვენო ღირსებავ

მოწყალეო ხელმწიფევ

მამაო **ფილადელფოს**.

ღირს ქმნილი მიღებად უპატივცემულისა ავთრათისა თქვენი
სა...

მე მსურდა შეერთება აზმნობისა ჩემისა უმეტეს თქვენდამი...

ტფილისში მაღალი საკეთილშობილო სასწავლებელი გაიხსნება 1827
უნივერსიტეტის მზრუნველმა წარმადგინა მინისტრთან განათლები-
სა უფროსს მასწავლებლად ფილოსოფიისა და რიტორებისა რუ-
სულს ენაზედ, უკეთუ ღმერთი ინებებს იქმნება მინისტრმან წარმგ-
ზავნოს ტფილისად, მე კი ჯერეთ არა მსურს წასვლა, ჩემს კერძოდ
არა სასიამოვნოდ არს თქვენი აქ დაახლოება, მე ვაზმნობდი სხვა-
სა რაისამე და ოდეს მთავრობისათანა სრულ ვჰყოფ მაშინ ძალმიძს

ცნობად თქვენდა, რომელი აწცა გაქვს იგივე და მსურდა თქვენი მყოფობა ამის მიზეზისათვის საქართველოსა შინა, არა შესახებულად მისსა, სადაც მე მაწუხებენ, არამედ სხვაი ზმნობა არს სარგებლად მამულისა“.

წერილი დათარიღებულია 1826 წლის 20 დეკემბრით.

ამ წერილში იმდენად ნიშანდობლივ არის ლაპარაკი, რომ შემდეგელია მისი სხვანაირად გაგება, თუ არა ისე, რომ პეტერბურგში მყოფ ქართველთა შორის შეთქმულების უჯრედი უკვე ჩასახულა, და რაც უფრო საინტერესოა — საქართველოში ამ გვარი ამბის მოლოდინში ყოფილან.

თვით **ბატონიშვილთ ოქროპირსა და დიმიტრის შორის** ყოფილა ამ ნიადაგზე ურთიერთობა. 1830 წ. პეტერბურგიდან საქართველოში ჩამოსულ ელიზბარ ერისთავისათვის აქ გაცნობილ ოქროპირს უთქვამს, რომ მას მისი ამბავი **დიმიტრი ბატონიშვილისაგან** აქვს გაგონილი (2082).

ერთი სიტყვით 1826-27 წ. წ. მუშაობა უკვე საკმაოდ გაღრმავებულია. ამის შემდეგ როგორ მიდიოდა შეთქმულების გავრცელების საქმე, პირდაპირი ცნობები აღარ მოგვეპოვება და მხოლოდ ბრალდებულთა არეული და არა სწორი ჩვენების მიხედვით დაახ-

1) ს. დოდაშვილი პეტერბურგში 1824-27 წ. წ. იმყოფებოდა.

18

ლოვებით გათვალისწინება შესაძლებელი, თუ როგორ უნდა წარმოებულყო შეთქმულების შემდეგი განვითარება.

თუ ბრალდებულთა: **ალ. ორბელიანისა, ს. დოდაშვილისა და ელიზბარ ერისთავის** ჩვენებებს დაუჯერებთ — 1829 წლამდე, ე. ი. **ოქროპირ ბატონიშვილის** საქართველოში ჩამოსვლამდე, აქ შეთქმულებაზე არა თუ არავინა ფიქრობდა სერიოზულად, არამედ ამისთანა აზრი თვითეულს ცალ-ცალკეც ჰქონია და მხოლოდ **ოქროპირს** აუმოქმედებია თავისი ჩაგონებით და პირველი ორგანიზაციის მოწყობით. ამას ყველა ესენი დაჟინებით გაიძახიან, მაგრამ მათს ჩვენებაში დიდი ეჭვის შეტანა შეიძლება.

პირველ ყოვლისა ყველანი ამას ერთხმად ამბობენ, რადგან სურთ ამით ინიციატორის როლის სხვისთვის მიკუთვნებით ამისთანა ბრალდება თვითონ თავიდან აიცილონ, და უფრო მეტიც, რომ თავისი თავი **ორქოპირის** შთაგონებათა და შეცდენათა მსხვერპლად გაასაღონ. საყურადღებოა, რომ არა მარტო **ალ. ორბელიანი**, რომელსაც, ყოველ შემთხვევაში შეეძლო ეთქვა ეს, რადგან მისი ადრინდელი მოქმედების კვალი არა ჩანს, არამედ თვით **სოლ. დოდაშვილი, ელიზბარ და დიმიტრი ერისთავებიც**, რომლებიც პეტერბურგშივე ამაზე ემზადებოდნენ, აცხადებენ რომ ისინი **ოქროპირმა** შეაცდინა და პატიებას ითხოვენ. სხვა რომ არა იყოს რა შეუძლებელია **ს. დოდაშვილს** „სხვაი ზმნობა სარგებლად მამულისა“ მხოლოდ **ფილადელფოსისთვის** გაეზიარებია და თავისი განზრახვა ამით შემოეფარგლა. ხოლო **ელიზბარი** რომ საქართველოში შეთქმულების მოსაწყობად ჩამოვიდა, ამაზე პირდაპირი ცნობები მოგვეპოვება.

დიმიტრი ერისთავი ტფილისში მყოფ თავის ძმას **ელიზბარს** პეტერბურგიდან წერილს წერს, სადაც პოლონეთის აჯანყების მიმდინარეობას გადმოსცემს და ბოლოს თხოვს საქართველოს ამბები შეატყობინოს: „...ახლა გთხოვ, რომ მანდაურობის ამბავი წვრილათ მომწერო, რატომ არა მწერ ბევრი მეგობრები გყავს თუ არა და ან როგორ გგონია შენი საქმისა. შენი ფიცრების ხერხის საქმე როგორ მიგდის კარგათ თუ არა შენი მეგობრის ბიძა სად არის და რასა იქს რა დაემართა მაგასაცა თავისი საქმე რატომ ასე ცუდათ მოჰყავს ასწავლე როგორმე.

ბიძაჩემი გიორგი კნიაზი მომიკითხე, აგრეთვე ქეთევან და მამუკა დავით ჯორჯაძეს უთხარ რომ უნდა სცხვენოდეს რომ წიგნს არ იწერება.

ლუარსაბმა დიმიტრიმ და ალექსანდრემ მოგიკითხეს. სულ გა-

19

გინებენ რა უროდი იყოო აქ რა იმედს გვამლევდაო წავიდაო და არც კი ვახსოვართო და იქნება აღარც აგონდებაო" (XIII, 2354) ¹

ამ წერილის შესახებ იმავე რვეულში შემდეგი განმარტება გვხვდება: „თავის ძმა **ელიზბარისადმი** მიწერილი წერილის გამო დაკითხულმა **დიმ. ერისთავმა** აღიარა, რომ მასში მოხსენებული მეგობრის ბიძა არის **დიმიტრი ბატონიშვილის** ბიძა **ალექსანდრე ბატონიშვილი** და რომ წერილში ეკითხება შეთქმულების შესახებ, რაც ვითომც მხოლოდ კანცელარისტ **სტეფანე დოდაშვილისაგან** ჰქონია გაგებული“ (იქვე. 2377).

დიმიტრი ერისთავის მიერ იმავე წერილის გამო მეორეჯერ მიცემულ განმარტებაში ვკითხულობთ: „ჩემი ძმა წერილებს **ფარნაოზ ბატონიშვილის** სახელზე მწერდა, რომელიც მიღებისთანავე მაძლევდა. 1831 წ. **ფარნაოზ ბატონიშვილი** ცარსკოე სელოში ცხოვრობდა და მის სახელზე მოსულ წერილებს იქ ვგზავნიდი. ერთხელ მოვიდა წერილი საქართველოდან, რომელსაც ჩემი ძმის ბეჭედი ჰქონდა დასმული. ვიფიქრე, რომ ამ წერილს ჩემი ძმა **ფარნაოზ ბატონიშვილის** ასულს **სალომესა** სწერდა, რომელშიც ფიგურალური გამოთქმებით აცნობებდა, რომ აქაური ამბები კარგად მიმდინარეობს და ვფიქრობთ, რომ **ალექსანდრე ბატონიშვილი** მალე მოვაო. მე ეს წერილი ცარსკოე სელოში გავგზავნე“ (XIII 2391).

ამის გამო თვით **ელიზბარი** უჩვენებს: „1831 წელს პეტერბურგში ჩემს ძმას **დიმიტრის** ორაზროვანი სიტყვებით მივწერე შეთქმულების დაწყების შესახებ. შემდეგ იმისგან მივიღე წერილი, რომელშიაც ის მწერდა პოლონეთის ამბებს; იმავე წერილში ძმა მწერდა, რომ **დიმიტრი ბატონიშვილი** და **ალექსანდრე ჩოლაყაშვილი** ჩემზე უკმაყოფილო არიან და ვითომც ჯავრობენ და ამბობდენ პეტერბურგში ყოფნის დროს მე მათ იმედს ვამლევდი და ამის ნაცვლად შეთქმულების სასარგებლოდ არაფერს ვაკეთებ“ო (XIII, 2393).

მეორე ადგილას კი ამბობს: „1830 წელს თებერვლის პირველ რიცხვებში პეტერბურგიდან ჩემი გამგზავრების წინ, **დიმიტრი ბატონიშვილმა** დამიბარა და მითხრა. „შენ მიდიხარ საქართველოში და გახსოვდეს სიტყვები-რაც მე თქვენ ყველას ჩაგაგონეთ — რომ საქართველოს განთავისუფლებას უნდა ეცადოთ“-ო. ამასთანავე მომ-

¹⁾ წერილი 1831 წლის 15 აპრილს არის დაწერილი.

²⁾ წერილში ჩამოთვლილი პირები შეთქმულების მონაწილენი არიან. ამათ-გან **ლუარსაზი** და **დიმიტრი** ბატონიშვილები არიან, **ალექსანდრე ჩოლოყაშვილი** **ზაქარია**ს ძმა, **მამუკა ორბელიანი**, **ქეთევან** გამოურკვეველია.

ცა ფოსტის ქაღალდის ნახევარი ფურცელი, რომელიც ადგილ-ადგილ ამოჭრილი იყო, ხოლო მეორე ამისთანა თვითონ დაიტოვა და მითხრა ამ ქაღალდის საშუალებით შემდეგში შენ მე მაცნობებ, რასაც ან საქმის შესახებ მოასწრებო“ (VII, 1154).

იქვე განაგრძობს: „იმავე წელს მივწერე **დიმიტრი ბატონიშვილს**, რომ **ალექსანდრე ორბელიანი** გავიცანი და შეთქმულების მოწყობის საქმეს შეუდექით; წერილის ბოლოში **ალექსანდრე ორბელიანმა დიმიტრი** ბატონიშვილის მოკითხვა მიაწერა. ამ წერილის პასუხი არ მიმიღია და შემდეგ კიდევ ერთხელ მივწერე იმავე შინაარსისა“ (იქვე 1155).

ამ ამბავს **ალ. ორბელიანი**ც ადასტურებს; მას უჩვენები, რომ „**ელიზბარ ერისთავს** ჰქონდა მიწერ-მოწერა **დიმიტრი ბატონიშვილთან**, სახელდობრ 1831 წელს აცნობებდა, რომ საქართველოში შედგა საზოგადოება და იწვევდა მას საქართველოში, რომ ერთ წერილში მან თვითონ მოკითხვა მისწერა, მეორე წერილი კი **ელიზბარმა** მას მხოლოდ წაუკითხა“ (VII, 1134).

ლუარსაზ ორბელიანი თავის ერთ ჩვენებაში ამბობს: „...ამასთანავე **ჩოლოყაშვილმა** თქვა, რომ მან შეთქმულების ამბავი პეტერბურგშივე იცოდა საქართველოდან მიღებული წერილების საშუალებითაო“ (1.117). **დიმიტრი ბატონიშვილი** ტფილისში მყოფ თავის დას **თამარს** ერთ წერილში წერს: „მოიწერე რას აკეთებთ... **ელიზბარ** და **ვახტანგ** და სხვები როგორ ატარებენ დროს“ (213). სამხედრო სასამართლოს სენტენციაში ელიზბარ ცნობილია“ ტფილისის ბოროტგანმგზრახველთა შეთქმულების დამაარსებლად (Основатель тифлисского злоумышленного заговора. (XXVIII, 745).

ამასთანავე უნდა გვახსოვდეს რომ **ელიზბარ ერისთავი** ზემომოყვანილ **ერისთავთა** შორის პეტერბურგში დადებული ხელშეკრულების ხელის მომწერია.

საქართველოსა და რუსეთში მყოფ შეთქმულთა შორის მიმოწერა უკანასკნელ დრომდის არ შეწყვეტილა. ცენტრარქივის ძველ საბუთთა არქივის განსაკუთრებული მნიშვნელობის საქმეთა ფონდში საქმე № 711 შენახულია **გრიგოლ ორბელიანის** ძმის **ზაქარია**ს **გრიგოლისადმი** შემდეგი შინაარსის წერილი: „**გრიგოლ!** მე ეს ორი კვირაა რაც აქა ვარ ღვთის მოწყალებით კარგა მშვიდობით და ჩვენებიც სულ კარგათ არიან. შენ გაზადამ! საქმეებისაგან ვერ მოვიცალე... ვცდილობ, რომ ვალები გადავწყვიტო, ვგონებ, რომ შევიძლო კიდევ. სხვებრ საქმეში რომ არ ვიყო გართული აქა, სკუჩხნათ ვიქნებოდი. **ლუარსაზისას**, თუმცა შეიყრებიან ხოლმე, მაგრამ ხში-

Все у **Мельникова**, не знаю для какой цели. Ея фофорит те-
Перь **Дмитрий Эристов**. Приезжай сюда и привези разные нуж-
ные вещи, если у тебя денег нет займы; мы здесь запло-
Тим. Ноябрь 16-го дня. (გვ. 52).

წერილი 1832 წელს უნდა იყოს დაწერილი, რადგან დიმიტრი **ერისთავი**, რომელიც აქ იხსენება, პეტერბურგიდან ამ წელს ჩამოვი-
და. ვფიქრობთ შემცდარი არ ვიქნებით, თუ ამ წერილის შინაარსში
შეთქმულების საქმის ინფორმაციას დავინახავთ, განსაკუთრებით მნი-
შვნელოვანია **გრიგოლისადმი** დავალება, რომ „საჭირო ნივთები ჩა-
მოიტანოს“.

როგორც რუსეთიდან მომავალ ისე რუსეთში მიმავალ ქართვე-
ლებს ევალებოდათ ადგილებზე მყოფ ქართველ შეთქმულებთან ამ
საქმის გამო ურთიერთობა ჰქონოდათ. მაგ. **გრიგოლ ორბელიანზე**
ელ. ერისთავი და **ალ. ორბელიანი** ამბობენ, რომ ის თანახმა იყო
შეთქმულების თაობაზე ურთიერთობა ჰქონოდა **ოქროპირ** და **დი-
მიტრი ბატონიშვილებთან**.

ელიზბარი: „...1831 წლის ივნისს **გრიგოლ ორბელიანი** ჯარის
კაცებთან ერთად პეტერბურგში გაემგზავრა, მე მას სიტყვიერად
დავავალე **დიმიტრი ბატონიშვილისათვის** ჩვენს განზრახვაზე ყველა-
ფერი ეამბნა. წერილიც მინდოდა გადამეცა, მაგრამ მან უარი თქვა,
რადგან პეტერბურგში გვიან ჩავიდოდა, ხოლო სიტყვიერად ყველა-
ფრის გადაცემა აღმითქვა“ (XI, 1917).

ალექსანდრე: „... შემდეგ ამისა რუსეთს მოემზადა წასასვლელად
გრიგოლი, და ჩვენ უთხარით, ახლა რომ მიხვალ მოსკოვს, და პეტე-
რბურღს, **ოქროპირ ბატონიშვილთან** და **დიმიტრი ბატონიშვილთან**
იქონიე შეერთება და ლაპარაკი ამ ჩვენს განზრახვასა ზედა რომე-
ლიც აღგვითქვა აგრე აღვასრულებო“ (იქვე, 1918).

თვით **სოლ. დოდაშვილმა** და **ალ. ორბელიანმა** კი შეთქმულე-
ბის ჩამოყალიბება **ოქროპირს** შემდეგი წერილით აცნობეს:

**„თქვენო უგანათლებულესობავ საქართველოს მეფის ძე ოქროპირ
უმოწყალესო ხელმწიფევ!**

მდაბლად თავის დაკვრას და ხელზედ კოცნას მოგახსენებ, თქვენს
უძვირფასეს სიმრთელეს, ვისურვებ ყოვლითა სულითა ჩემითა და

¹⁾1 **ორბელიანი მანანაც** სხვა ქალებთან ერთად მონაწილეობას იღ-
ბდა.

მრავალს წელს სიცოცხლეს; ბატონიშვილო! არ ვიცი რომელი დრო
იქმნება, განგრძობელდება ეს დრო, თუ ახლო არის, რომელსაც ყოვე-
ლი გონება ჰზრახავს, მოძრაობასა შინა და მოქმედებასა არს.....
როდის გიხილავთ მამულსა შინა. თუმცა აქამომდე გახლდი მდუმა-
რე და არ ვაცხადებდი წინაშე უგანათლებულესობისა თქვენისა სი-
ყვარულსა თქვენსა, გარნა ამის გამო ნუ ჰგონებთ, რომელ თქვენც
დავიწყებული ჰბრძანდებოდეთ ჩემგან. მე ყოველთვის მახსოვხართ,
და მაქვს გულსა შინა დამარხული **წინადადებანი თქვენნი** ყოვლისა

დროსა შინა სწავლათა გარდაცემისასა.

ამ წიგნის მომრთმევი გახლავსთ მღვდლის შვილი, ¹⁾ ამის მამა **ბატონისშვილს ალექსანდრეს** ახლავს. ეს. გაიხლებათ პეტერბურგს **ფარნაოზ ბატონისშვილთან**, და ინებეთ უბრძანოთ თქვენს მოსამსახურეთ, უჩვენონ გზა წარსვლისა.

უკეთუ ინებებს თქვენი უგანათლებულესობა და მაბედნიერებს ამბითა, ჩემთვის იქმნება დიდი სიხარული.

თქვენის უგანათლებულესობის მოწყალის ხელმწიფისა მარადის მსურველი სიმრთელისა.

უმორჩილესი მოსამსახურე და მონა **სოლომონ დოდაევი**“.

სექტენბრის 18-სა

1833-სა

ტფილისი.

თქვენო უგანათლებულესო
ოქროპირ ბატონისშვილო

მოწყალეო ხელმწიფევ.

ღმერთსა ვთხოვ თქვენს მშვიდობას ისე ვითარცა თქვენ გსურთ, უკეთუ ჩემს ამბავს მოიხსნებთ ამა წიგნისა მომტანი მოგახსენებთ ჩემს ვითარებას, მე და **სოლომონ ივანიჩი** ²⁾ დიდათ მეგობრები გახლავართ ასე როგორც თქვენ იცნობთ დიახ კარგად გახლავართ სულ... ღვთით იმედი მაქვს ჩქარა გნახოთ. თქვენი მონა მარადის.

თქვენი მამიდაშვილი **ალექსანდრე ორბელიანოვი**“ (რვ. XXVI, 5272).

ოქროპირი ტფილისიდან სისტემატურად იღებდა ცნობებს შეთქმულების მიმდინარეობაზე. ის **დიმიტრი ერისთავს** ეუბნება: „შენ მიდიხარ საქართველოში, მე იქ უკვე ველაპარაკე **სოლომონ დოდა-**

¹⁾ ლაპარაკია **ტალიაშვილზე**.

²⁾ **დოდაშვილი**

შვილს, შენს ძმას **ელიზბარს** და **ალ. ორბელიანს**, რათა საქართველოს განსათავისუფლებლად ახალგაზრდების საზოგადოება შეადგინონო, გთხოვ შენც მიიღო მასში მონაწილეობაო“ (645-6). ამასთანავე უთხოვნია ცნობების მიწოდება შეთქმულების მდგომარეობაზე. იმავე წელს მოსკოვში გავლილ **დიმიტრი ორბელიანს** ოქროპირი შეთქმულების წევრებად ზემოჩამოთვლილთა გარდა **ალექსანდრე ჭავჭავაძესა** და **გიორგი ერისთავსაც** უსახელებს (4996, 5002, 5005).

შეთქმულების დაწყების ამბავს თავის მოგონებაში **ალ. ორბელიანი** ასე გადმოგვცემს ¹⁾ „რუსეთიდგან მოსული ყმაწვილი კაცები და მე, ამ საქმისთვის რომ გავერთდით, რჩევა მოვახდინეთ: (პირველი მე მკითხეს ²⁾ როგორ დავიწყოთო — აი ჩემი პასუხი: ეს საქმე ჩვენის მეტმა სხვამ არავინ უნდა შეიტყოს, ამისთვის რომ მინამ გარემოება თავის თავად არ მოიტანს საქმეს, არას გზით არ შეიძლება აღსრულებაში მოვიყვანოთ ეს განზრახვა ეხლანდელს ქართველებში... ამასობაში პოლშა აიშალა, ზედ დატანებით კიდევ რუსეთიდგან მო-

ვიდა³⁾... და შეუდევით საქმეს დიდის გულმოდგინებით ისე რომ მშობლის მამულის მეტის სიყვარულით, ავად ვსაქმობდით თუ კარგად ველარა გავიგეთ რა, ისე რომ ეს ჩემი თავი აღარ მოვასვენე იმ საქმეში, და ისინიც კი ჩემი ამხანაგნი, დიდი მცდელნი იყვნენ ამ საქმის ნამეტნავად **თავადი ელიზბარ შანშეს ძე ქსნისა ერისთვის შვილი**, რომელიც ყველას ჩვენზედ უპირველესი მცდელი ის შეიქმნა“ და სხ. (ყოფ. წერაკითხვის საზ-ის ხელთნაწ. № 1659).

თუ მოვიგონებთ, რომ პეტერბურგში **დიმიტრი ბატონიშვილი** ყველა საქართველოში მომავალს საზოგადოების შედგენასა და გავრცელებას ავალეზდა, ძნელი დასაშვები არ იქნებამ რომ **ს. დოდაშვილს** უკვე ასეთი საზოგადოება ჰყავდა **ელიზბარის** ჩამოსვლამდის. ყოველ შემთხვევაში **ფილადელფოსს** თავის მხრივ უკვე ჰყოლია ხალხი შეძენილი და ურთიერთ შორის მიწერ-მოწერაც გაუმართავთ. მაგ. **დავით ერისთავი ფილადელფოსს** ერთს წერილში წერს „**შენი წერილი მეზობა, რომელიც ავანტყოფი მწოლიარე აღმადგინა სარეცელით. შე უღმერთოვ პატარა ადრე მოგეწერა, რა მადლი“** გინდოდა...

გარდა ამისა ცხენს ნუ იყიდო, ადრევე მოგახსენე. არ გინდა

1) მოგონება დაწერილია ცოლთან საუბრის სახით.

2) ეს სიტყვები თვით ავტორს მოუქცევია ფრჩხილებში.

3) ამ სიტყვის შემდეგ თავისუფალი ადგილია დატოვებული, ალბად რომელიმე შეთქმულის გვარი უნდა დაეწერა, მაგრამ რაღაც მოსაზრების გამო აღარ დაუწერია.



ერისთავთა შორის პეტერბურგში დადებული ხელშეკრულება

ცხენის ყიდვა მეთქი. და არ დამიჯერე და ახლა ამას მოგახსენებ. ჩემი ცოდვა გქონდეს თუ როდესაც ცხენი დაგჭირდეს აქედგან დამიბარო (?). რა დაგემართა აგრე უნდა ერთობა... თუ დიდი დამბრკოლებელი საქმე არა გქონდეს ცხენებს მოგართმევ და ამოდი და მნახე დიდი საქმე მაქვს შენთან. აღარ გახსოვს რა ერთი დრო არის განვლილი რაც შენთან ლაპარაკი არა მქონია.

მოგილოცამ ურათუბანს ¹⁾ ყოფნა და სხვას ალაგებშიაც, მძიმედ იყავ რა გინდა ჩემგან.

შენი დავით ერისთავი
ოკდონბრის ბ-სა.

არ მეგონა ქალაჩუნა ჰყოფილხარ აკი ანბობდი რომ რასაც შენ მეტყვი იმას ვიქო, აკი გითხარ შიშია ახალი ანბანვი რაც იცოდე მაცნობე (VII, 128).

ასეთი მდგომარეობაა 1829 წლის შემოდგომამდე. ამ დროისთვის საქართველოში ჩამოდის ოქროპირ ბატონიშვილი, მას თან მოჰყვება ელიზბარ ერისთავი 1830 წ., და შეთქმულებას უკვე მტკიცე

ორგანიზაციის საფუძველი ეყრება.

ვისგან შედგებოდა ეს პირველი ორგანიზაცია, შეთქმულნი პირდაპირ არ ასახელებენ, გარდა ალ. ორბელიანისა. ის ამბობს, რომ **ოქროპირ ბატონიშვილი:**

„მოჰყვა ესრეთ, აქ ბევრნი კარგნი პატიოსანნი კაცნი არიან, რომ იმათ ენდოთ, და კარგს რჩევასაც მოქცემენო, **პირველი** დიახ ჭკვიანი კაცი არის **ჭავჭავაძეო**,²⁾ და განათლებული და ჩვენის გული-სთვისაც ადრე დატყვევებული იყო რუსეთშიაო. ამისი ნდობა შეიძლებაო. და კარგს განკარგულებას მოახდენსო. და უცხო ზაგოვორს გააკეთებსო. მეორე აქ კიდევ **ელიზბარ ერისთავი** არისო, ისიც კარგი ჭკვიანი ყმაწვილი კაცი არისო, მესამე კიდევ **სოლომონ დოდაევი ჩვენთვის თავდადებული კაცი** არისო, მე ვიცი ისიც **იყაბულებსო**, აი ესენი ბევრ კაცს იშოვნიანო. და მასუკან, წყნარ-წყნარ მოხდება ჩვენი საქმეო.. ესეც მითხრა **თამარ ბატონიშვილისა** დიახ ჭკვიანი დედაკაცი არისო, მე მგონია ისიც აყაბულებსო“ („რგ. 1, 137 გვ.);

ეს ამბავი 1830 წელს ეკუთვნის. ამ დროს **ელიზბარი** საქართველოშია ჩამოსული. ალ. ორბელიანის ეს ცნობა უნდა შეეხებოდეს შეთქმულების აზრის მატარებელ სხვადასხვა პირთა და შეიძ-

¹⁾ სოფელია კახეთში

²⁾ ალ. ჭავჭავაძეზეა ლაპარაკი.

ლება, ჯგუფთა ერთ მთლიან ორგანიზაციაში შედუღება-შეკავშირებას.

ელ. ერისთავი უჩვენებს, რომ მახს ტფილისში შეთქმულთა ორგანიზაციის შემქმნელმა **ოქროპირ ბატონიშვილმა** შემდეგი ინსტრუქცია მისცა: „განსაკუთრებით ახალგაზრდებში უნდა ეძიოთ შეთქმულებისათვის გამოსადეგი ხალხი, პირველად ნაცნობობით უნდა დაიწყოთ, მერე დაუმეგობრდეთ, გაიგოთ შეძლებისდაგვარად მისი თვისება, შეუძლიან თუ არა საიდუმლოების დაცვა და ბოლოს ასიც გაიგოთ დაწვრილებით, თუ როგორი აზრისაა მთავრობაზე, ხოლო შემდეგ გაუმჟღავნოთ შეთქმულება ძალიან ფრთხილად აუცილებლად მარტოს“. ამასთანავე **ოქროპირი** არწმუნებდა **ელიზბარს**, რომ ეცდებოდა საქართველოში დაბრუნდეს და მაშინ თვითონ იმოქმედებს როგორც საჭიროა, იქამდე კი აუცილებელია ახალგაზრდების გაცნობა და მათთვის შეთქმულების ფრთხილად გამჟღავნება (2082).

რასაკვირველია, აქ ყველაფრის დამნაშავედ **ოქროპირი** განგებ არის გამოყვანილი. ეს საქმე ადგილობრივ მზადდებოდა და **ოქროპირ ბატონიშვილი** მხოლოდ საბაზი გახდა, შესაკრებ პუნქტად გადაიქცა. მისი სახით, როგორც ვთქვით, შეთქმულთა გაერთიანება მოხდა, თორემ ყველა საქართველოში ჩამოსულ ქართველს ამგვარი იდეა თან ჩამოჰქონდა, ხოლო **ელიზბარ ერისთავს** კი საგანგებოდ ჰქონდა დავალებული შეთქმულების ორგანიზაციის მოწყობა და **ოქროპირ ბატონიშვილი** ხელის შემწყობი იყო და არავითარ შემთხვევაში ამის მთავარი მიზეზი იგი არა ყოფილა, როგორც თვით **ელიზბარიც** კი უჩვენებს, რომ იგი **ოქროპირმა** ჩაითრია ამ საქმეში, ან ყოველ შემთხვევაში განგებ იყო მოწყობილი შეთქმულებისა-

თვის საძირკვლის ჩამყრელთა ოქროპირ ბატონიშვილის მეთაურობით საქართველოში თავის მიყრა.

საბოლოო დასკვნა ასეთი შეიძლება: 1829 წლის შემოდგომისათვის შეთქმულების მოწყობის ყოველგვარი წინასწარი სამზადისი თავდება და მთლიანი ორგანიზაციის ჩამოყალიბება მზადდება, რასაც ამ საქმისთვის რუსეთიდან ჩამოსული ოქროპირ ბატონიშვილი (1829 წ.) და ელიზბარ ერისთავი (1830 წ.) აგვირგვინებენ 1830 წლის დასაწყისში.

კარგა ხანია ამ ნიადაგზე საქართველოშიც ეხმაურებიან. საქართველოს ცენტრარქივის განსაკუთრებული მნიშვნელო-

შეთქმულთა ორგანიზაციის შემადგენლობა, წარჩინებულ ქართველთა და უცხოელთა მონაწილეობა

როგორც ვთქვით ალ. ორბელიანი არ ასახელებს პირველი ორგანიზაციის წევრთ, მაგრამ მასალებიდან შემდეგში ირკვევა, რომ ტფილისის ორგანიზაციის აქტიურ წევრად და ხელმძღვანელად სამნი იყვნენ: 1 თვითონ ალ. ორბელიანი, რომელიც მეტად თვალსაჩინო როლს თამაშობდა. შეთქმულებასთან დაკავშირებული არც ერთი საკითხი მას არ აცდებოდა, ის მუშაობის ცენტრია, ყველა შეთქმულთ ან უშუალოდ ან რომელიმე მთავარი შეთქმულის საშუალებით მასთან აქვთ აუცილებელი ურთიერთობა. ის მუდმივ ტფილისში იმყოფება. შეთქმულებასთან დაკავშირებული არც ერთი გარემოება, არც ერთი საკითხი, რომელიც კი შეთქმულების დაკითხულ წევრთა მიერ იყო დასახელებული, ან ამა თუ იმ სახით წამოიჭრა კომისიაში, ალ. ორბელიანის გარეშე არ არის განხილული, რადგან უიმისოდ შეთქმულთა მიერ არც ერთი საკითხი არა ყოფილა გადაწყვეტილი. თვით ელიზბარ ერისთავი, როდესაც ტფილისიდან მიდიოდა სადმე შეთქმულების გასავრცელებლად, თავის მოქმედების შესახებ ინფორმაციას ტფილისში მყოფ შეთქმულებს ალ. ორბელიანის საშუალებით აწვდიდა. აი რასა წერს ალ. ორბელიანი სოლ. დოდაშვილს უთარილო წერილში: „... ელიზბარის წიგნი მომივიდა. ხვალ საღამოზე გაიხლებით და მოგახსენებთ“ (II, 226).

შენახულია აგრეთვე მისი ერთი წერილის ნაგლეჯი: „ბიძინავ ¹⁾ დიან კარგი ამბები ვიცი, და როცა გნახავ მაშინ გეტყვი. ხომ ფიტყე რაც არის თუგინდა შალვასაც ²⁾ უთხარ. —თქვენი ძმა ალექსანდრე ორბელიანი 1831 წ. ივლისის 13. ტფილისი“ (295).

უფროს საინტერესოა მისივე ამავე ბიძინა ერისთავისადმი მეორე წერილი:

„უსაყვარლესო ძმაო ბიძინავ.

¹⁾ და ²⁾ ერისთავები არიან.

ლიან სუსტი ხარ, ღმერთსა ვთხოვ შენს მშვიდობას, ვიცი აქაურ ამბავს მოიხსენებ. წუხელის ჩირაღდანი იყო ვარშავის აღებისათვის, მაგრამ ვარშავა კი ომით არ აუღიათ, იმათი ჯარი გასულა, და ქალაქი ისე დაუნებებიათ, და შემდეგ ვნახოთ კიდევ რა იქნება. მგონია ჯერ კიდევ ვერ გადაწყდეს. ღმერთმა უკეთ იცის. ეს იკმარე.. დიახ საჩქაროთ ვწერ.

შენი ალექსანდრე ორბელიანი.

კე სექტემბერს ჩყლა (1831) წელსა ტფილისში“ (297).

ალ. ორბელიანი შეთქმულთ საჭირო შემთხვევაში ტფილისშიც იწვევდა ხილმე.

თეიმურაზ ამილახვარი უჩვენებს: „იქმნება ერთს თვემდის ჩემა ძმამ მომიტანა წიგნი **ალექსანდრემ** მომცაო, იქ მწერს როდესაც ეს წიგნი მოგივიდეს დაუყოვნებლად შენ ჩამოდი და თან ჩამოიყვანე შენი სახლის კაცი **ბარძიმ ამილახვაროვი**, დიდი საჭირო საქმე მაქვსო. ეს იყო დაწერილი თითონ **ალექსანდრესაგან** მისივე ხელმოწერილი და ბოლოსაც ეწერა **იასე ფალავანდოვი**“ (I,121).

ჩვენება მიცემულია 1832 წლის დეკემბრის 17-18. მამასადაძმე, ერთი თვის წინად ესენი **ალექსანდრეს** დაუბარებია, ალბად აჯანყების 20 ნოემბრისათვის დანიშვნასთან დაკავშირებით დირექტივების მისაცემად. **გიორგი დავითისძე ერისთავის** ჩვენებით მას დაღესტანში ლაშქრობის წინ **ფილადელფოსისათვის** მიუწერია: „რაც დაგჭირდეს **ალექსანდრე ორბელიანს** მისწეროს“ (III, 381) იმავე ჩვენებაში ამბობს: „ანზანი ¹⁾ თავად სოვეტნიკ **ალექსანდრე ორბელიანისთვის** არ ამიხსნია. მაგრამ ლაშქრობაში წასვლისას, ამა წლის გაზაფხულზე მას უთხარი, რომ მე მივწერე **ფილადელფოს** ბერს, რათა საჭიროების დროს მიმოწერა იქონიოს თავად სოვეტნიკ **ალექსანდრე ორბელიანთან**“ (იქვე, 381).

2. **სოლომონ დოდაშვილი, რომელიც ალ. ორბელიანთან** ერთად უმეტეს შემთხვევაში ტფილისში იმყოფება და შეთქმულების ყველა საკითხებს უმთავრესად ეს ორნი სწყვეტენ. **დოდაშვილის** მთავარ მოვალეობას შეადგენს საპროპაგანდო ნაწილი ლიტერატორული გზით. **ალ. ორბელიანი** იმპერატორ **ნიკოლოზ პირველისადმი** შეწყალების თხოვნაში სხვათა შორის წერს: „უფლის **სოლომონ დოდაევის** საქმენი განმაკვირებდნენ ესრეთ, რომ **დოდაევი** იყო გლეხი კაცი, და ახლა მთავრობის მიერ აპყვავებული იქნა, და ამა

¹⁾ **ფილადელფოსის** მიერ შედგენილი საიდუმლო ანზანი იგულისხმება.

ბოროტს განზრახვასა ზედა ვითარ ფიცხლად იქნებოდა. რომელიც განმაშტერებდენ მისნი ესრეთნი საქმენი“-ო (XXV 5050).

3. **ელიზბარ ერისთავი, რომელიც ამ სამეულის წევრია და** უმთავრესად ტფილისის გარედ მყოფ წევრებთან და ჯგუფებთან ურთიერთობის საკითხებს აწყობს, ქმნის ადგილებზე შეთქმულების წევრთა კავშირს. უკანასკნელ დროს ესეც მუდმივ ტფილისში იმყოფება. თავის მოგონებაში **ალ. ორბელიანი** წერს: „ჩემი ამხანაგნი დიდი მცდელნი იყვნენ ამ საქმისა, ნამეტნავად თავადი **ელიზბარ შანშეს** ძე **ქსნის ერისთავისშვილი** რომელიც ყველას ჩვენზედ უპი-

რველესი მცდელი ის შეიქნა“-ო (ყოფ. წერა-კითხე. საზოგ. ხელთ ნაწ. № 1659). შეთქმულების განხორციელების გზაზე შედგომის ხანს იგი საერთო უფროსად და ხელმძღვანელად იქნა არჩეული (II. 191).

ალ. ორბელიანი კომისიის კითხვაზე უპასუხებს: „როგორც მე მახსოვს, არ ვიცი სად იყო, რომ ჩვენმა საზოგადოებამ პირველად დამდევს ვალად, რომ შენ იყავ ჩვენი ნაჩაღნიკიო. – მე დიახ პატივი-სცემით დავითხოვე იმათი წინადადება. შემდეგ **იასეს**¹⁾ სთხოვეს. იმანაც დაითხოვა, და მასუკან მგონია, როგორც მახსოვს, **ელიზბარ ერისთავმა** იკისრა, მე ვიქნები თქვენი კომანდირიო. ამაზე მეტი არ მახსოვს რომ სხვა ყოფილიყოს ვინმე. და ჩვენი ზაგოვორის თავი **ელიზბარი** იყო. ამისთვის რომ, დიდათ ცდილობდა, და ყოველს ადგილას მიმომსვლელი ის იყო და შუა კაცი“. (VI. 1068).

რომ შეთქმულების მომწყობ-გამავრცელებელი სამეული მართლაც დასახელებული სამი პირისაგან შედგებოდა, ამას **ვახტანგ ორბელიანი** ადასტურებს. ის ამბობს: „ჩემი ძმა **ალექსანდრე, ელიზბარ ერისთავი** და **დოდაშვილი** ხშირად ჩაიკეტებოდნენ ხოლმე ოთახში და იქიდან დიდხანს არ გამოდიოდნენ“-ო. შემდეგ უმატებს „ჩემი ძმა **ალექსანდრე, ელიზბარ ერისთავი** და **დოდაშვილი** ცდილობდნენ შეთქმულების გავრცელებასა“-ო (1,131). **ლუარსაბ ორბელიანი** უჩვენებს: „მე ხშირად დავიარებოდი ჩემს დისწულ **მელნიკოვის**²⁾ ცოლთან, ხშირად ვკითხულობდი **ელიზბარს**, მაგრამ ყოველთვის მიპასუხებდნენ, რომ ის **ალ. ორბელიანთან** არის. ყოველ დღე და ღამე ორი სამი საათი იქ, **ალექსანდრე ორბელიანთან** იყო ხოლმე **ელიზბარ ერისთავი**“ (1,17).

რასაკვირველია არც ამ სამის მუშაობით განისაზღვრებოდა შეთქმულთა .მუშაობა და არც დასახელებულთა შრომით შემოიფარგ-

¹⁾ ფალავანდიშვილი

²⁾ ანდრია მელნიკოვი, ტფილისის პოლიცემისტერი შეთქმულების მონაწილე.

ლებოდა ამ პირთა საქმიანობა. შეთქმულთა ერთი ნაწილი უახლოეს მონაწილეობას იღებდა შეთქმულების მნიშვნელოვანი საკითხების შემუშავება-გადაწყვეტაში, ხოლო მიმდინარე საქმეებს დასახელებული სამეული განაგებდა. **ს. დოდაშვილის** ჩვენებით, როდესაც **ელიზბარი** ტფილისში არ იყო ხოლმე, საქმეები შეჩერებული იყო. დიდ მონაწილეობას იღებს აგრეთვე **იასე ფალავანდიშვილი** გარკვეული დროიდან, განსაკუთრებით უკანასკნელ ხანში, ის თითქმის შეთქმულთა, თუ შეიძლება ასე ითქვას, შტაბის აუცილებელი წევრია.

ყორღანაშვილის ჩვენებიდან ვტყობილობთ, რომ **ი. ფალავანდიშვილთან**: დადიოდნენ მრავალი კაცი დღისითაც და ღამითაც მაგრამ იმის კამპანია ყოველღამე იყვნენ **ალექსანდრე** და იმის ძმა **ვახტანგ თეკლე ბატონიშვილის** შვილები და **ელიზბარ** და თავის ძმა **დიმიტრი ერისთავიშვილები**, და ღვარდიის აფიცერი **გიორგი ერისთავიშვილი**, **დოდაევი**, **სტეფან მოურავიშვილი ავთანდილოვი**, **ზაქარია ჩოლოყაშვილი**. ყოველთვის ესენი ღამით შეიყრებოდნენ და შვიდოდნენ ცალკე ოთახში, კარს მიკეტდნენ და თავისთვის ლაპარაკი ჰქონდათ და არ ვიცი თავიანთის რა დაწყობილობა ჰქონ-

დათ“ (III, 382).

უნდა აღინიშნოს, რომ შეთქმულთა მოქმედება მარტო ტფილისით არ შემოიფარგლებოდა. მათ გაცხოველებული ურთიერთობა ჰქონდათ რუსეთში და სპარსეთში მყოფ ქართველ და მათი აზრის დანარჩენ მოზიარებებთან. ჰქონდათ აგრეთვე მიწერ-მოწერა საქართველოში მყოფ შეთქმულების თვალსაჩინო წევრებთან, როგორც მაგალითად, **ფილადელფოს კიკნაძესთან**, ისევე როგორც ამ უკანასკნელს ჰქონდა ასეთივე გამართული სხვა წევრებთან. თელავის მაზრა **ფილადელფოსთან** მჭიდრო ურთიერთობაში ყოფილა.

აი, მაგ., რასა სწერს **დავით ერისთავი ფილადელფოს**: „თურმე საქმეზედ მიწერ-მოწერა გაქვსთ და მე კი არას მატყობინებთ, უეჭველად სარწმუნო უნდა ბრძანდებოდეთ“ ... და სხვა (ცენტრ. არქივის განსაკუთრ. მნიშვნ. საქმ. ფონდის საქმე № 170, გვ. 374). დაწერილია 1830 წლის მაისის 27-ს. როგორც ამ საქმეში დაცული მიმოწერიდან ჩანს კახეთის უდიდესი ნაწილი, განსაკუთრებით თელავის მაზრა, **ფილადელფოსთან** მჭიდრო ურთიერთობაში ყოფილა შეთქმულების გამო, ხოლო შემდეგში (1832 წ.) **გიორგი დავითის ძე ერისთავი** და **ფილადელფოსი**, ამ უკანასკნელის მიერ შედგენილი საიდუმლო ანბანის საშუალებითი ურთიერთშორის გაცხოველებულ მიმოწერას აჩაღებენ.

ამნაირად 1830 წლისათვის უკვე არსებობს შეთქმულების

30

ცენტრი ტფილისში **ალ. ორბელიანის, ს. დოდაშვილისა და ელ. ერისთავის** შემადგენლობით. ხოლო ადგილებზე არიან სათანადო ორგანიზატორები, როგორც მაგ., შუამთაში **ფილ. კიკნაძე**, რომელიც ამავე დროს ცენტრთან მჭიდრო კავშირშია. **გ. დავითის ძე ერისთავი** სხვათა შორის უჩვენებს, რომ **ფილადელფოსმა** „აკტი გონიური“-ს გადაცემის დროს უთხრა მას: „იცის **ჭავჭავაძემ**... და სხვა და... **დაებადა აზრი კახეთში სხვა საზოგადოების არსებობაზე**“ (2024, 3490). მაგრამ ამას უფრო ცხადად ქვემოთმოყვანილი გვიჩვენებს. საპრობილეში მასთან ერთად დამწყვდეულ მღვდელი **მესხიშვილისა და ნათალიშვილისათვის ფილადელფოსს** უთქვამს:

„ოდეს იყო საქართველოსა... **მეფის ძე ოქროპირ** გამომიცხადა და მე ჰაზრი საქართველოსა შინა მეფობის აღდგენისა, რომელ უკეთუ საქართველოსა შინა მოხდების რაიმე აღრეულობა ანუ წინააღმდეგობა, მაშინ ხელმწიფე როსიისა დაუტევებს საქართველოსა. და თუ ამ საგანზედ ეცდები შენ როგორმე ხალხის შეგონებას და აღდგება საქართველოსა შინა მეფობა, მაშინ რომელს ეპარხიაზედაც გასურს მღვდელ მთავრად გაკურთხებთ და სასწავლებელს მოგანდობო; ამაზედ გვქონდა ლაპარაკი. მე უთხარ **ოქროპირსაო** ეგ ჰაზრი სხვათ ვინც იციან თუ არ გამომიცხადებ მე გაგცემ, მაშინ **ოქროპირმა** მითხრაო ეს საქმე იციან **შაჰზადასთან** ¹⁾ რომ ლუვრი(?) არი იმან, ეგრეთვე აქ რომ ფრანცუცია ²⁾ რომელ ქართულსაც სწავლობს იმან და ერთი ეგრეთვე წვერნალები მოხუცი კაცი დადიოდა იმანაც იცის და **პორფირი** ბერმაო და სხვამ არავინ იცისო, შემდგომად როდესაც წავიდა **ოქროპირ** და მე კახეთში წავედი, რამდენსამე ხანს უკან ვიყავ თელავს და მიველ თავადს **აბელ ჩოლაყაყეთან**, რომელიც იდგა **ივანე**

ღვდლის სახლში, იმ დროს აბელ დადიოდა გარეთ ბალკონზედ შეწუხებული და ოხრამდა, მე ვკითხე რა მიზეზი, მან მითხრა: „ამდენს ტანჯვასა და მწუხარებაში ვართ და ყვედრებაში რომ სათქმელი რამე გვინდოდეს სიმართლე ხმას ვერ ამოვიღებთ და როგორ არ შევწუხდეთ“. მერე მე უთხარ მაგის საშუალებას უნდა ეცადნეთ და შეიძლება განთავისუფლება და უთხარ აბელსაო როგორც შესაძლებელი იყო ეს საქმე, მიერიდგან იყო აბელ იმ თადარიგში, რომ ფშავხევსურეთის ხალხი უნდა მოებირნა როგორმე და ივანე ერისთავი

1) შაჰზადას ვინაობა ვერ გამოვარკვითე ლინმე ლეკი უნდა იყოს და კითხვის ქვეშ დასმული სიტყვაც უნდა იკითხებოდეს „ლეკი“.

2) საფრანგეთის საკონსულოს მდივანი ლეტელი იგულისხმება.

31

რომ ჭარში მიდიოდა მაშინ იმ ხეობებში დაბრკოლება თუ რაღაც მომხდარა, ისიც აბელის დარიგება იყო, რომ მეზობლები არიან იმ მხარის ხალხი და ნუ მოვიმდურებთო (ვითომც აბელს ეთქვას და ასე შეეგონებინოს ხევსურებისათვის) და თოფის წამლისათვისაც ფული გაუგზავნა აბელმა მთაშიო. ამავე აზრზე მყვანდა ჩემი ნათლიმამა ნოდარ ჯორჯაძე გამზადებული თახვის სამოურაო ხალხის დიდებით, რომ ისინი დაღესტანსაც აურევდნო, და კვალად ამ ახრზე ლაპარაკი გამოუცხადე ღენერალ მაიორს ჭავჭავაძეს და უთხარ ზემოხსენებული თადარიგები. მაშინ ჭავჭავაძემ მითხრა სხვანიც არიან თადარიგში და სახელები კი არ მოთხრაო. გარდა ამათსა სხვებსაც ალეგორიულად რამდენსამე უთხარო, როგორც რევაზ მაყაყვს, აგრეთვე სხვათა თავადაზნაურთა და გლეხთაცა, რომ სირცხვილია თოფ-იარაღი არ გაქვთ რიგზედ დაწყობილი ამდენი მტერიანობა არი როგორი ყმაწვილი კაცნი ხართ და ამგვარად რამდენთამე ჰქონდათ თადარიგო, ეგრეთვე ხიზიყში იმედი მქონდა, რომ კაცნი მყვანდნენ იმისთანანი, რომელნიც შესძლებდნენ გაღმა ლეკებისა და გამოღმა ხალხის არევას და კახელი გლეხკაცობისა ადვილი იყო ყველგან ამითი, რომ ეთქვა სალდათს ითხოვენ მაშინვე აირეოდნენო, აგრეთვე დავით ერისთავს უთხარი იმავე აზრის წასამართებლად არაგვზე წადიო და იქაურს ხალხს კარგად ეჩვენე, რომ ისინიც მზად იყვნენ და ის დავითიც იმ თადარიგში იყო. ერთ დროს ჩოლოყაანთსა ვიყავით წირვაში მიწვეული არხიმანდრიტები, თავადები და სამღვდელთა; იქ თავადებმა სადილის უწინ მომიტაცეს და ხელხელ დავყვანდიო, მერმე როცა მოვბრუნდით იქ სადაც სადილი იყო მომზადებული მე უთხარ თავადებს აგრე მომატებით ჩემს პატივისცემას ნუ აგრძობინებთ ხალხში ამიგდეთ, რადგან არხიმანდრიტები ჩემზე უფროსნი არიან, შურს აიღებენ და ვაი თუ სხვა რიგად იფიქრონ რამე და საშიშიაო. ხოლო როდესაც პატარა გიორგი ერისთავი ¹⁾ ვნახე ჩოლოყაანთ სახლში და მითხარო ჩვენ რამდენიმე ვართ და გვსურს მამულისათვის სასარგებლო რამ და გვაქვს ამაზე შეკრებილობაო, ეს აზრი რომ გავიგონე რომ ჩემ აზრსა გვანდა მაშინ აღუთქვი აკტის მიცემა და იმგვარად ალეგორიით ვილაპარაკეთ, რომ ისიც მიხვდა და მეც ერთმანეთის აზრსა, ამოიარა მონასტერში გიორგიმ და მივეცი აკტი და თუმცა იქ ეწერა კანონი, თუ როგორ ერთს მეორისათვის

გამოეცხადებინა, მაგრამ როგორც მე მქონდა კახეთში დაწყობილი რომ ჩემს მეტმა და იმის მეტმა არავინ იცოდენ ვისაც მე ვეუბნებო-

1) გ. დავითის-ძე ერისთავი — დრამატურგი.

32

დი, ესე იგი იმათ ერთმანეთისა არ იცოდნენ, თუ სახელდობრ რომელმა იცოდა ეს საქმე და რომელმა არა“. (3696-98).

რომ შეთქმულთა სხვადასხვა ჯგუფები ნამდვილად არსებობდა ამას იასე ფალავანდიშვილიც ჰმოწმობს: „სოვეტნიკმა 1) მითხრა, რომ ეხლა ორი საზოგადოება იქნება, ერთი გენერალ მაიორ ჭავჭავაძესი, ლუარსაზ ორბელიანითურთ, ხოლო მეორე გენერალ მაიორ თავად მუხრანსკისა“-ო. (3346)/

ამგვარად ტფილისის ცენტრი აერთიანებდა შეთქმულთა სხვადასხვა ჯგუფებს და საზოგადოებებს, რომელნიც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში იყო მოწყობილი.

შეთქმულთა ჯგუფებისა და საზოგადოებების ჩამოყალიბების შემდეგ იწყება გეგმიანი მუშაობა განზრახულის სისრულეში მოსაყვანად. პირველ ყოვლისა ალ. ჭავჭავაძე იძლევა წინადადებას ალექსანდრე ბატონიშვილთან კავშირის გაბმის შესახებ. ეს საქმე, ალ. ორბელიანს ევალება, რომელიც მეორე ალექსანდრე (გიორგის ძე) ორბელიანის დახმარებით სპარსეთში ალ. ბატონიშვილთან თათარს ჰგზავნის და ატყობინებს რა ქართველ შეთქმულთა განზრახვას, მოუწოდებს მას, რათა აჯანყების დაწყებისთანავე კახეთში შევიდეს. სოლ. დოდაშვილი, ელ. ერისთავისა და ალ. ორბელიანის მიერ გამხნეებული, იწყებს საპროპაგანდო მიზნით ქართულ ჟურნალის გამოცემას. იწერება ლექსები და თხზულებები საქართველოს მდგომარეობაზე, თავისუფლებაზე და თავდაცვის საჭიროებაზე.

ჰქმნიან რა შეთქმულნი შინაურობაში მტკიცე კავშირს, ურთიერთობას აბამენ ზოგიერთ უცხოელებთან და ლიბერალურად განწყობილ საქართველოში მყოფ რუს მოხელეებთან, მაგრამ ამაზე ქვევით. ჯერ შეთქმულთა მუშაობის მეთოდები გავარკვიოთ. როგორც უკვე ნათქვამი იყო, შეთქმულთ კარგად ჰქონდათ მოწყობილი საიდუმლოების დაცვის საქმე. პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს ფილადელფოს კიკნაძის მიერ მოგონილი საიდუმლო ანბანი, — თუმცა მალიან მარტივი, — რომლითაც ის აწარმოებდა შეთქმულებთან მიმოწერას და რომლითაც გიორგი ერისთავის მიერ ფილადელფოსისადმი მიწერილი ორი მნიშვნელოვანი წერილია დაწერილი.

ფილადელფოსის საიდუმლო ანბანი სცოდნიათ აგრეთვე მასწავლებელს დიმიტრი ყიფიანს (III, 375) და დავით ერისთავს (XV 2900). საიდუმლო აზრების ერთი მეორისათვის გასაზიარებლად შეთქმულთ ქონდათ აგრეთვე პირობითი გამოთქმები. შეთქმულების

1) ე. ი. ალ ორბელიანმა.

ტარა ბარათი (XIII, 2544), რომელიც **ოქროპირ ბატონიშვილისაგან** ჰქონდა მიღებული. ბარათი შეიცავს ამა თუ იმ ერის ან პირის გამოცვლილ სახელს საიდუმლო მიზნებისათვის, მაგალითად Розен ¹⁾ – ვარდი А. Царевич ²⁾ – ბულბულა, Мухран ³⁾ – ყვავი, французы — ბუმბულიანი, ნარჩიტა, Прусаки – სასტიკნი, Австрийцы — ფილოსოფოსნი Русские — მხეცნი — Р(=Русский) Царь, – ლომი. Англичане – ლოთნი, Ан (=Ааглийский) Король, ბახუსი, Турция – მაჰმადი, Армяне — ოჰაოზნელი (შეჩვენებულნი). **დიმიტრი ერისთავის** ჩვენებით: „შეთქმულების შესახებ“ ყველა გამოთქმები ფიგურალური იყო, ისე რომ უცხო ადამიანს მისი გაგება არ შეეძლო“ (XXI, 4139).

საიდუმლოების დაცვის მიზნითვე შეთქმულნი ერთი მეორეს „მეგობრებს“ და „უროდებს“ უწოდებდენ, როგორც ეს **დიმიტრი ერისთავის ელიზბარისადმი** წერილიდან ჩანს: „... რატომ არა მწერ ბევრი მეგობრები გყავს თუ არა და ან როგორ გგონია შენი საქმისა... **ლუარსაბმა, დიმიტრიმ,** და **ალექსანდრემ** მოგიკითხეს სულ გაგინებენ რა უროდი იყო...“ (XIII 2354). შეთქმულნი „უროდებად“ იწოდებიან აგრეთვე **დიმიტრი ბატონიშვილის** თავის და **თამარისადმი** წერილებში (5277-5303).

მაგრამ ყველაზე უფრო შემდეგია საინტერესო: **ელ. ერისთავის** საქართველოში წამოსვლის წინ **დიმიტრი ბატონიშვილს** ფოსტის ქალაქის ნახევარი გადაუცია, რომელიც ალაგ-ალაგ ამოჭრილი ყოფილა და რომლის საშუალებითაც შეიძლებოდა საკუთარი აზრის გადაცემა ისე, რომ მიმღებს ის წაეკითხა სხვისთვის სულ სხვა ნაირად, ხოლო თვითონ კი ასეთი ფურცლის საშუალებით ისე გაეგო, როგორც საჭირო იყო. „1830 წელს, პეტერბურგიდან გამომგზავრების წინა დღეს, რადგან **დიმიტრი ბატონიშვილს** ვიცნობდი, ამიტომ მომცა მან საფოსტო ქალაქის ნახევარი, რომელიც ალაგ-ალაგ ამოჭრილი იყო და მითხრა ამ ქალაქის საშუალებით შემეტყობინებინა მისთვის, რაც საქართველოში მოხდებოდა“-ო ამბობს **ელიზბარ ერისთავი** (III, 371).

1832 წლის დასაწყისში პეტერბურგიდანვე გამომგზავრებული **დიმიტრი ერისთავისთვისაც** საიდუმლო მიმოწერისვე საწარმოებ-

¹⁾ კავკასიის კორპუსის უფროსი.

²⁾ ალ. ბატონიშვილი.

³⁾ მუხრან ბატონი



ფილადელფოს კიკნაძის მოგონილი ანბანი.

ლად დიმიტრი ბატონიშვილს ამოჭრილი ქაღალდი გადაუცია (1296). ამისთანა ნიმუში თებერვლის 21-ს მოსკოვში გამოვლის დროს მას ოქროპირ ბატონიშვილისთვის დაუტოვებია, რომლისაგან სამაგიეროდ ზემოდმოყვანილი პირობითი გამოთქმები მიუღია.

ხსენებული ამოჭრილი ფურცლის ნიმუში მიუცია ელ. ერისთავს საგამომძიებლო კომისიისათვის, რომელიც საქმეებშია დაცული, მაგრამ ნამდვილად ასეთი იყო იგი თუ არა მნელი სათქმელია; არც იმის გამორკვევაა შესაძლებელი, თუ ამ ფურცლით რა ნაირად სარგებლობდენ ან საიდუმლო რაში მდგომარეობდა. ამ ნაირად დაწერილი საბუთი არ არის გადარჩენილი, თუ შემდეგს არ მივიღებთ მხედველობაში — ცენტრარქივს განსაკუთრებულ საქმთა ფონდის № 170 საქმეში გვ. 448 შენახულია ერთი წერილი, რომლის აზრიც 1926 წ. საქმეზე მუშაობის დროს ვერ აღმოვიკითხე და იგი აღნიშნული მქონდა როგორც გაურკვეველი შინაარსის წერილი. ხსენებული ამოჭრილი ფურცლის აღმოჩენისთანავე, ეცადე მისი საშუალებით ამ წერილის წაკითხვა, მაგრამ ეს შეუძლებელი აღმოჩნდა: ფურცელი მას არ მიუდგა. საგულისხმოა, რომ როგორც დიმიტრი ერისთავ-

ვის ჩვენებიდან ჩანს **დიმიტრი ბატონიშვილს** მისთვის საქართველოში გამომგზავრების წინ უთქვამს რომ მის (**დიმ. ბატ.**) მიერ **ელიზბარის-თვის** გადაცემული ამოჭრილი ქაღალდის ნიმუში, რომელიც მას ჰქონდა საიდუმლო მიმოწერს საწარმოებლად, დაუკარგავს და **დიმ. ერისთავისათვის** ახალი, სხვანაირი ამოჭრილივე ფურცელი გადაუცია იმავე მიზნისათვის (1296, 2543. 645. 646). ასე, რომ საქმეში ამჟამად დაცული ფურცელი არ ვიცით რომელი მათგანის ნიმუშია და ზემოხსენებული წერილიც შეიძლება სწორედ მეორის, რომლის ნიმუშიც შენახული არ არის, საშუალებით წაიკითხებოდეს; ან ეგებ ეს სულ სხვა ნიმუშითაც იყოს დაწერილი, სწორედ იმით, რომლითაც საქართველოში ყველა შეთქმულნი, ან და, შეიძლება, შეთქმულთა რომელიმე ჯგუფი აწარმოებდა მიმოწერას.

აი ეს საიდუმლო წერილიც:

გიხაროდენ მამანო.

სულო ჩემო დღეს. იყო ერთმა ნეთზედ მეგობარმა მყოფი მითხრა სწორე იგი არის წყეული შენ.

გამოუცვლიათ ცა. ხარ. და ცვლიათ და მეც ვიცი და ეგ ეკლესია არავინ იცის ქრისტე იქ იყო ფორესთვის.

მიუბარებიათ თუ არა მაცნობე სწორეთა, შენით ასე.

არის და არა სხვით მერწმუნე გარწმუნებ.

(ცენტრ. განს. მნიშვნ. საქმეთა ფ. № 170 გვ. 448).

35

ამ წერილის შინაარსი შეთქმულების საქმეს უშუალოდ არ უნდა ეხებოდეს, მაგრამ როგორც საიდუმლო მიმოწერის ნიმუში, საინტერესოა. წერილის წაკითხვა ძალიან ძნელია, მაგრამ აზრის მიხვედრა სხვა ცნობების მოშველიებით შესაძლებელია. სხვათა შორის საქმეებში (1, 892) იხსენიებიან **იერომონახი ქრისტეფორე** და **არქიმანდრიტი სოფრონიოსი**. ამ უკანასკნელთან **ფილ. კიკნაძეს** უკმაყოფილება ჰქონდა. წერილის შინაარსი ამ ორი პირის საქმეს უნდა ეხებოდეს. ამასვე ადასტურებს ტფილისიდან **ფილადელფოსისადმი** მიწერილი ერთი წერილი, საიდანაც ირკვევა, რომ **სოფრონიოსს ფილადელფოსი** ეგზარხოსთან დაუბეზლებია და წერილის ავტორი ატყობინებს, რომ მათმა წრემ შესძლო დაბეზლების გაბათილება, მოსალოდნელია **სოფრონიოსის** გადაყენება და მონასტრის **ქრისტეფორესთვის** ჩაბარება. აქ სხვათა შორის ვკითხულობთ: „ამბობენ, რომ ეგ მონასტერი მიბარდეს თავისუფლად შენს საყვარელს **ქრისტეფორეს**, მე კი ცნობა კარგი არა მაქვს, და ამას იქით შენით მოხდება და **სოფრონი** დაითხოვენ. ერთი ცდილობს წინააღმდეგს უკეთესის ცდა არ დააბრკოლებს... მაშინ მშვიდობით იქნებით" ¹⁾. (VII, 1236).

გ. დ-მე ერისთავის ერთ ჩვენებაში ვკითხულობთ: „ჩემი თელავში ყოფნის დროს **თ. დავით ერისთავმა** მისწერა **ფილადელფოსს** წერილი, რომელიც შეიცავდა მისი ბიძის არქიმანდრიტ **სოფრონიოსის** შესახებ, რომ ვითომც ის გადაყენებულია მისი თხოვნით, ხოლო იგუმენად ბერი **ჩოლაყაშვილი** დაუყენებიათ, ამაში პირველი არ გამართლდა, რომ **სოფრონიოსი** გამოცვლილია, იგუმენობა კი **ჩოლაყაშვილმა** მიიღო“-ო (V, 827).

ამ ცნობების შემდეგ წერილი ასე შეიძლება წავიკითხოთ:

„გიხაროდენ მამანო.

სულო ჩემო. დღეს ერთმა მეგობარმა ¹⁾ მითხრა: ის წყეული გამოუცვლიათ, — და მეც ვიცი, — ეგ ეკლესია **ქრისტიანობის** მიუბარებიათ. მაცნობე სწორეთა ასე არის თუ სხვით. მერწმუნე, გარწმუნებ“ .

საფიქრებელია, რომ ეს სწორეთ ის წერილია, რომელიც **გ. ერისთავის** მოწმობით **დავით ერისთავს ფილადელფოსისათვის** მიუწერია და თუ ეს ასეა, მაშინ ჩვენ ხელთ გვაქვს შეთქმულთა ერთი ჯგუფის შორის საიდუმლო მიმოწერის საინტერესო ნიმუში.

სიფრთხილისა და საიდუმლოების დაცვის მხრით საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს „აკტი გონიური“-თ გათვალისწინებული საიდუმ-

¹⁾ ეს სიტყვა შეთქმულების წევრს უნდა აღნიშნავდეს.

36

ლოს დაცვის ხერხი და გაცემის შემთხვევაში შეთქმულების ყველა წევრთა აღმოჩენის შესაძლებლობის თავიდან ასაცილებელი საშუალება. გარდა ამისა შეთქმულთა კრებები ნადიმის სახით იმართებოდა ხოლმე. შემოღებული იყო მორიგეობით მასპინძლობა, ჯერჯერით იკრიბებოდნენ ხან ერთსა და ხან მეორე შეთქმულთან და ნადიმის დროს შეთქმულების მიმდინარე საკითხებს იხილავდენ.

შეთქმულთ სიფრთხილეს ავალებდა აგრეთვე დეკაბრისტების მაგალითი რუსეთში და სწორედ ამ სიფრთხილის წყალობით იყო, რომ ისინი შედარებით ადვილად გადარჩნენ, მოახერხეს რა მთავრობისათვის შეთქმულება ზერელე და უსაფუძვლო ოცნებათ მოეჩვენებინათ.

ეხლა გამოვარკვიოთ ვინ იღებდა შეთქმულებაში მონაწილეობას.

გამოიძიების პროცესში დაკითხულთაგან დასახელებულია როგორც შეთქმულების მონაწილე 145 კაცი. საგამომძიებლო კომისიის მიერ ეს პირნი დანაშაულის მიხედვით გაყოფილი არიან ათ ჯგუფად. პირველ ჯგუფს ისინი ეკუთვნიან „რომლებმაც თავისი შთაგონებით ბოროტგანზრახულობას დასაბამი მისცეს“, ე. ი. **ოქროპირ და დიმიტრი ბატონიშვილები**.

მეორე ჯგუფს ეკუთვნიან: „შეთქმულების წამქეზებელნი, რომლებიც ხალხს ალაგზნებდნენ შეთქმულებისათვისა და თვით აჯანყებისათვის“ („... Которые были зачинщиками заговора и возбудили Дали к оному или даже к самому бунту“) ე. ი. ოთხი კაცი: **ელიზბარ ერისთავი, ალექსანდრე ვახ. ძე ორბელიანი, იასე ფალავანდიშვილი და სოლომონ დოდაშვილი**.

მესამე ჯგუფს ეკუთვნიან: „ვინც შეთქმულებაში აქტიურ მონაწილეობას იღებდა და აჯანყების მოხდენას ეთანხმებოდა“. სულ 8 ადამიანი: **თამარ ბატონიშვილი, დიმიტრი ერისთავი, ლუარსაბ ორბელიანი, ვახტანგ ორბელიანი, გიორგი ერისთავი (რევაზის ძე), მოლა ზამანი, ალექსანდრე ბატონიშვილი და მოლა მაჰმადა**.

მეოთხე ჯგუფს ის პირნი ეკუთვნიან, რომელნიც „განზრახულის თანახმა იყვნენ, მაგრამ მასში აქტიური მონაწილეობა არ მიუღიათ, ან იღებდენ მონაწილეობას შეთქმულებაში მისი არსებობის ერთ ერთ წელში, აჯანყების მოწყობის განზრახვა კი მხოლოდ ნაწი-

ლობრივ იცოდენ“. აქ სულ 12 კაცია ჩამოთვლილი, მაგრამ არც ერთ მათგანზე არ შეიძლება ითქვას, რომ ისინი შეთქმულებაში აქტიურ მონაწილეობას არ იღებდნენ და აჯანყების განხორციელების აზრი მათთვის უცნობი იყო; განსაკუთრებით ფილადელფოს კიკნაძეზე ამის თქმა როგორ შეიძლება!

37

მეხუთე ჯგუფში ისინი არიან: „ვინც განზრახულს ეთანხმებოდნენ და სხვა არავითარი მონაწილეობა არ მიუღიათ“. სულ 6 კაცი.

მეექვსე ჯგუფს ეკუთვნიან: „ვინც იცოდნენ შეთქმულების ამბავი, და რომლებზედაც დიდი იჭვის მიტანა შეიძლება, რომ მას კიდევ ეთანხმებოდნენ“. სულ 7 კაცი.

მეშვიდე ჯგუფს — „ვინც იცოდა შეთქმულება, მაგრამ არ ეთანხმებოდა“. სულ 17 კაცი.

მერვე ჯგუფს: „ვიზედაც შეიძლება იჭვის მიტანა, რომ მათ ან იცოდნენ შეთქმულების ამბავი, ან მას თანაუგრძნობდნენ“. 11 კაცი.

ამ ჯგუფში ჩამოთვლით სხვებს რომ თავი დავანებოთ, ტფილისის ყოფილი გუბერნატორის **ზავილეისკისა** და საფრანგეთის საკონსულოს მდივნის **ლეტელიეს** მონაწილეობა, როგორც ქვევით იქნებქ დასაბუთებული, ეჭვს გარეშეა.

მე-9 ჯგუფს – „ვიზედაც შეიძლება ეჭვის მიტანა მონაწილეობაში, ამ ბოროტგანზრახული საუბრის მოსმენაში“ – 31 კაცი.

დასასრულ მეთავე, ჯგუფს — „ის პირნი, რომლებზედაც არავითარი ეჭვის მიტანა არ შეიძლება“. სულ 47 კაცი.

ამ უკანასკნელი ორმოცდა შვიდი კაციდან მხოლოდ ერთად ერთი იტორიკოსი **მ. ბროსეს** დასახელება იწვევდა ეჭვს, რადგან ეს იყო დამყარებული იმ ჩვენებაზე, რომ თეიმურაზ ბატონიშვილს მიმოწერა აქვს პარიჟში მყოფ ქართული ენის მცოდნე ვინმე ფრანგთან. მაგრამ ახლად აღმოჩენილი მასალები ადასტურებენ, რომ ბროსეს ქართველთა შეთქმულებაში ერთგვარი მონაწილეობა მართლაც უნდა ჰქონოდა. კავკასიის მთავარმართებლის დიპლომატიური კანცელარიის № 359 საქმეში, რომელსაც სათაურად აქვს: „პარიზიდან ა/კ. გამომგზავრებული სომხური ენის პროფესორის **ლევანიანის** და ვინმე **ბროსეს** სომხეთში და საქართველოში სამეცნიერო მგზავრობის აღკრძალვის შესახებ“, დაცულია გრაფ **ნესელროდესა** და **ბარონ როზენის** შორის საინტერესო მიმოწერა.

ნესელროდე სწერს **როზენს**: „პარიზიდან მიღებული ცნობების თანახმად, სომხური ენის პროფესორს **ლევალიანს** ¹⁾ და ვინმე **ბროსეს** განზრახული ჰქონიათ საფრანგეთის მთავრობის ბრძანებით სომხეთსა და საქართველოში ვითომდა სამეცნიერო მოგზაურობა, რომლის ნამდვილი მიზანია ამ ქვეყნებში აღრეულობის თესლის მიმოხვევა და ჯაშუშური მოღვაწეობა“.

ბ. ბროსემ რამოდენიმე წლის წინად დაიწყო მიმოწერა ს. პე-

¹⁾ საქმის სათაურზე ლ ე ვ ა ნ ი ა ნ ი სწერია.

ტერბურგში მცხოვრებ **თეიმურაზ ბატონიშვილთან...** ის ურთიერთობაშია აგრეთვე იმერეთის უკანასკნელი მეფის **სოლომონის** ძმისწულებთან **ვახტანგ და ტარიელთან**, რომელნიც კონსტანტინეპოლიდან პარიჟში ჩავიდნენ თავშესაფარის სამებნელად, თავის სამშობლოში 1820 წ. აჯანყების მოხდენის ცდის შემდეგ.

ბ. ბროსე თავის სიტყვებში არა ჰმაღავს, რომ მისი იმერელ თავადებთან ურთიერთობა მისი პოლიტიკის გარეშე არ დგას (... в печах своих дает заметить, что связи его с Имеретинскими князьями не чужды его политики). ის მათ ქართულ ენაზე აცნობებდა რუსეთისათვის არახელსაყრელ ცნობებს იმათ სამშობლოში აღრეულობის დროს, და ამასთანავე, როგორც ამბობენ, აიმედებდა მათ, რომ დაუბრუნდებოდათ სამემკვიდრეო მამული საფრანგეთის მთავრობის გავლენით, და ამით როგორც ჩანს ისინი გააჩერა პარიჟში "... და სხვა.

ნესელროდე თხოვს **როზენს** არ დაუშვას ხსენებული პირები ამირ-კავკასიაში. როგორც ვხედავთ **ბროსეს** შეთქმულებაში მონაწილეობის შესაძლებლობა ნიადაგს მოკლებული არ არის.

თუ როგორ ადვილად ანთავისუფლებდა კომისია ამა თუ იმ პირს პასუხისგებისა და მახედ ეჭვის მიტანისაგან, ამას შემდეგი ცხად ჰყოფს.

ავიღოთ უკანასკნელი ჯგუფის პირველივე პირი **ალავერდა თათარი**. მის შესახებ სწერია: „სოვეტნიკი **ორბელიანი** აჩვენებს, ვითომც პორუჩიკმა **ალ. ორბელიანმა** უთხრა მას, რომ მან იშოვა თათარი, რომელიც შეიძლება **ალექს. ბატონიშვილთან** გაიგზავნოს. სოვეტნიკი **ორბელიანი** წავიდა პორ. ალ. ორბელიანის სახლში, სადაც, როგორც ახსოვს, იყვნენ **ელიზბარი და გიორგი ერისთავები**, აგრეთვე შავწვერიანი **თათარი**, რომელსაც **ალავერდას** ემახდნენ. **პორ. ალ. ორბელიანი** მოელაპარაკა რა თათარს ცალკე, გამოაცხადა, რომ ის სპარსეთში უბილეთოდ წასვლაზე უარს ამბობსო, რის გამო იგი აღარც გაგზავნეთო. **ელ. ერისთავი** ამ გარემოებას ადასტურებს, **გიორგი** კი ამბობს, რომ არ ახსოვს, ხოლო პორუჩიკი **ალ. ორბელიანი** წერილობითი და სიტყვიერ ჩვენებებში ამტკიცებს, რომ მას **ალ. ბატონიშვილთან** თათარი **ისმაილას** მეტი არავინ გაუგზავნია; ამის გამო კომისიამ ვერ შესძლო ვერც ამ პირისა და ვერც მისი შეთქმულებაში მონაწილეობის გამორკვევა“. (საქმე № 167,59).

იმავე ჯგუფის მეორე პირზე **ბეჟან ამილახვარზე** სწერია:

„**ი. ფალავანდიშვილის** მიერ დაწერილ აჯანყების პირველი ღამის განკარგულებაში **ბეჟან ამილახვარი** დანიშნული იყო სხვებთან ერთად არსენალში, ხაზინაში და ორდონანს ჰაუზში 50 კაციით. **ი. ფალა-**

ვანდიშვილი განმარტავს, რომ მან **ბეჟან ამილახვარი** შეიტანა პირველი ღამის განკარგულებაში მხოლოდ სოვეტნიკ **ორბელიანის** სიტყვით. სოვეტნიკმა უარჰყო ეს ჩვენება, განმარტა რა, რომ მას არასოდეს არ უთქვამს **ფალავანდიშვილისათვის** აჯანყ. პირვ. ღამის განკარგ. **ბ. ამილახვარის** შეტანა და მან არც კი იცის **ბ. ამილახვარმა** შეთქმულების საქმე იცოდა თუ არა, ამიტომ კომისიამ მისი (ე. ი. **ბ. ამილახვარის**) დაკითხვა უსაფუძვლოდ სცნო“.

მიხეილ ესტატეს ძე **ჯავახიშვილზე** შემდეგია მოთხრობილი:

„ი. ფალავანდიშვილმა აჩვენა, რომ **ალ. ორბელიანმა** უთხრა მას, ვითომც **ჯავახიშვილმა** შეთქმულების საქმე 1831 წლიდან იცოდა. ამის შესახებ **ალ. ორბელიანმა** აჩვენა (1704), რომ **მიხ. ჯავახიშვილს** შეთქმულება განუცხადა მგონია **ელ. ერისთავმა**, და ვითომც ერთხელ თვით **ჯავახიშვილმა** უთხრა მას **ორბელიანს**: „მე თქვენი ამხანაგი ვარ და თქვენთან ერთად სისხლს დავანთხევო, ბიძა ჩემი **ქაიხოსრო ჯავახიშვილიც** მზად არის ამ საქმისათვისაო“. ეს ბრალდება **ორბელიანმა** შემდეგში უარჰყო (4128), აღიარა რა იგი შემცდარად და განაცხადა, რომ მხოლოდ ერთხელ საუბრის დროს **ელ. ერისთავმა** ჰკითხა **ჯავახიშვილს**: „შეუძლიან თუ არა საქართველოს რუსებისაგან განთავისუფლებაო“, რაზედაც **ჯავახიშვილმა** არაფერი არ უპასუხა. **ელ. ერისთავი** ამბობს, რომ მას ეს ამბავი არ ახსოვს, ხოლო **მ. ჯავახიშვილი** სრულებით უარჰყოფს (4130). **ელ. ერისთავი** ამტკიცებდა, რომ 1) ვითომც ის, **ელიზბარი, ლუარსაზ ორბელიანის** სახლში **ალ. გიორგის ძე ორბელიანის** თანადასწრებით, ელაპარაკა **მ. ჯავახიშვილს** შეთქმულებაზე და ეს უკანასკნელი დათანხმდა შეთქმულებაში მონაწილეობის მიღებაზე. განაცხადა, რომ იმედი აქვს აგრეთვე **ქაიხოსრო ჯავახიშვილის** მიმხრობისა. 2) ვითომც მან, **ელიზბარმა**, სანადიროდან დაბრუნებულმა, **მამუკა ორბელიანის** თანხმობით, ინახულა მის სახლში **მიხ. ჯავახიშვილი**, რომელმაც ჰკითხა **ელიზბარს** ცალკე **მამუკამ** იცის თუ არაო. ხოლო როცა **ელიზბარმა** უპასუხა იცისო, **მიხეილმა** თავის მხრივ უთხრა, რომ თანახმაა აგრეთვე მისი ბიძა **ქაიხოსრო**, რომელიც იქვე იყო სადილზე. (1916).

ალ. ორბელიანმა **ელიზბარის** მიერ ნაჩვენები პირველი გარემოება არ დაადასტურა (4118), ხოლო თვითონ **ელიზბარმა** **მიხ. ჯავახიშვილთან** პირისპირ წაყენების დროს (4312), თუმცა ჯერ გაიმეორა მთელი თავისი ნათქვამი, მაგრამ მერე, როდესაც **ჯავახიშვილმა** სრულებით უარჰყო იგი, — **ერისთავმა** განაცხადა, რომ შეიძლება ის შეცდა და ნაჩვენები გარემოება სწორედ არ ახსოვს“. არის კიდევ ამავე საგანზე **ალ. ორბელიანის** შედარებით უმნიშვნელო ჩვე-



ელიაშვილ ერისთავი
(კომუნალური მუზეუმი)

ნება და ყველა ამის მიხედვით საგამომძიებლო კომისია ადგენს:
„რადგან საბუთები ცოტაა და ერთი მეორის საწინააღმდეგო, კომი-
სიამ არ ცნო საჭიროდ **მიხ. ჯავახიშვილზე** შემდგომი გამოძიება“-ო.

აქ, როგორც დავინახეთ, გამოირკვა არა მარტო საგამომძიებ-
ლო კომისიის ერთგვარი გულუბრყვილობა თუ ლმობიერება, არა-
მედ თვით შეთქმულთა მეცადინეობაც, რომ თუ კი ვინმე ახერხებს
დანაშაულის გადათქმას, მას ხელს უწყობენ ამაში, როგორც მაგ.
ელ. ერისთავი ჯავახიშვილის მიმართ მოიქცა. მაგრამ შეთქმულნი
განსაკუთრებით ერიდებოდნენ წარჩინებული, რუსეთის სამსახურში
მყოფი, დიდი თანამდებობის პირთა შეთქმულებაში მონაწილეობის
გამომჟღავნებას, ყოველივე საშუალებით ცდილობდნენ მის დაფარ-
ვას და ეს ბუნებრივიც არის, რადგან ხსენებული კატეგორიის პირთა
მონაწილეობის დადასტურება შეთქმულების ყველა მონაწილის
ხვედრს დაამძიმებდა. ამის გამო საქმეებში დაცულია უამრავი მასა-
ლა ამგვარ პირთა შეთქმულების საქმესთან დამოკიდებულების შესა-
ხებ, მაგრამ ყველაზე უფრო საინტერესოა სამი პირის მონაწილეობის
დადგენა, რაც საგამომძიებლო კომისიის მიერ ნახევრად მაინც საეკ-
ვოდ არის გამოცხადებული და რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს თვით
შეთქმულების რაობის ცხად საყოფელად. ეს პირნი არიან: **ალექ-**

სანდრე ჭავჭავაძე, ტფილისის გუბერნატორი პეტრე ზავილეისკი და ტფილისში საფრანგეთის საკონსულოს მდივანი ლეტელიე.

დავიწყეთ ალ. ჭავჭავაძით.

როგორც საგამომძიებლო კომისიის მასალებიდან ჩანს, ამ დროს ყველაზე უფრო დიდი ფიგურა საქართველოში ალ. ჭავჭავაძე ყოფილა, ამიტომ მის მონაწილეობას შეთქმულებაში ყველანი დიდ მნიშვნელობას აძლევდნენ. ელ. ერისთავის მოწმობით „არც ერთ შეთქმულს არ უნდოდა მონაწილეობის მიღება გენერალ ჭავჭავაძის გარეშე“ („Все, которые знали никто не хотел участвовать без генерала ЧавЧавадзе“ VII, 1156).

შეთქმულთ კარგად ჰქონდათ ალ. ჭავჭავაძის შეთქმულებაში მონაწილეობის როგორც მორალური, ისე რეალური მნიშვნელობა შეგნებული, მაგრამ ისიც კარგად ესმოდათ, თუ რამდენად გაართულებდა მათს საქმეს მისი მონაწილეობის დადასტურება, რის გამოც ყოველმხრივ ცდილობენ მის ბრალდებისაგან განთავისუფლებას და თვით ალ. ჭავჭავაძეც მდგრად იცავს თავს, რადგან მან დაპატიმრებამდე იცოდა შეთქმულთა აზრი თავის შესახებ უკვე დაკითხულ დიმიტრი და გიორგი დავითის ძე ერისთავთაგან. ამისდა მიუხედავად მაინც შეთქმულთ წამოსცდათ მის მონაწილეობაზე ზოგი რამ,

41

თუმცა ყოველივე ამგვარ ცნობას ისე ურევენ, რომ სინამდვილის გამორკვევა მართლა ძნელია. შეთქმულნი იმასაც კი ცდილობენ დაამტკიცონ, ვითომც ალ. ჭავჭავაძემ შეთქმულების ამბავი უკანასკნელ დღემდე არ იცოდა და როდესაც მას აცნობეს, სასტიკი პროტესტი განაცხადა მან და ურჩია ამ განზრახვაზე ხელის აღება, რამაც ვითომც მართლაც აიძულა შეთქმულნი უარი ეთქვათ თავის განზრახვის სისრულეში მოყვანაზე. ალ. ჭავჭავაძის შეთქმულებაში მონაწილეობაზე საგამომძიებლო კომისიის მოხსენების მიხედვით სრულიად გადაჭრით დადებითი პასუხის მიცემა შეუძლებელია და უკვე შემდეგი დროის ცნობებიც მოგვეპოვება.

ალ. ორბელიანი თავის 1860 წელში დაწერილ მოგონებაში, სადაც ლაპარაკობს 1832 წლის შეთქმულების შესახებ, სხვათა შორის წერს „რომელიც ამ შეთქმულებაშიაც გარეული იყო, ზევით, რომ ვთქვით, გენერალი თავადი ალექსანდრე ჭავჭავაძე“-ო (წერა კითხვ. საზ. ხელთნ. № 1656-ბ. გვ. 26). ამისდა მიუხედავად ინტერესს მოკლებული არ არის ბრალდებულთა ჩვენებები ალ. ჭავჭავაძის შესახებ, საიდანაც მათდა უნებურად მისი მონაწილეობის ზოგიერთი მომენტები თვალსაჩინოდ ჩანს, ხოლო ამას კი თვით შეთქმულების ისტორიისათვის დიდი მნიშვნელი აქვს.

ალ. ორბელიანის ჩვენებიდან: „... ლუარსაბ ორბელიანმა თქო ალექსანდრე ჭავჭავაძემ თქოვო, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილთან კაცი გაგზავნეთო, რომ კახეთს გამოვიდესო, — და ერთ საღამოს ჟამზე ჭავჭავაძემ მითხრა ლუარსაბისას ცალკე რომ დავიდოდი კარებს წინ, ამ დროს ჭავჭავაძე გამოვიდა შინადგან და მითხრა, ალექსანდრე რაც ლუარსაბმა გითხრათ ის აღასრულეთო“ (VI 1067). ამას მეორე ადგილზეც იმეორებს. მას თავის კამერაში კომისიის წევრი ვოლხოვსკი დაუბარებია და გამოუცხადებია, რომ: „თავის ჩვენებაში

გამორჩა, რომ **ალ. ჭავჭავაძემ** უთხრა მას, რათა მან განზრახულობის თაობაზე ყველაფერი ის შეასრულოს, რასაც მას **ლუარსაბი** ეტყვის“ (II,166).

ელ. ერისთავის ჩვენებიდან „...1წელს გამოუცხადე ჩვენი განზრახვა მაიორს თავად **ლუარსაბ ორბელიანს** და მან მითხრა, რომ ის ამის შესახებ მოელაპარაკება **ჭავჭავაძეს**. რამოდენიმე დღის შემდეგ მე და **ალექსანდრე ორბელიანი** მივედით **ლ. ორბელიანთან** და ვკითხეთ **ჭავჭავაძეზე**, მან ჩვენ გვითხრა ამ სიტყვებით: „**ჭავჭავაძე** თანახმაა და ბრძანა **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** კაცის გაგზავნა, რათა ის კახეთს გამოვიდეს, დანარჩენები თვითონ იცის რასაც გააკეთებს“ (VII, 1156). ამავე ამბავს **ალ. ორბელიანი** ასე გადმოგვცემს:

42

„... წავედით **ლუარსაბთან**, დავსხედით მაშინვე უთხრა **ელიზბარმა ლუარსაბს**, მე რომ გითხარი **ჭავჭავაძეს** არ უთხარო, — იმან თქო უთხარიო და ასე თქოვო რომ **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** კაცი გაგზავნეთო, ის კახეთში გამოვიდესო“ (V, 142).

მეორე ადგილას იგივე ელიზბარ ერისთავი ამბობს: „მე ვიცი, რომ მიმდინარე წელს **ალექსანდრე ჭავჭავაძეს** ელაპარაკენ **ლუარსაბ ორბელიანი** და კაპიტანი **ჩოლაყაშვილი**“ (II, 280). ყველაზე უფრო საყურადღებოა მისი შემდეგი ჩვენება: „... ნოემბრის ¹⁾ ბოლო რიცხვებში ჩამოვიდა ²⁾ **ალ. ჭავჭავაძე**, რომელთანაც მე დავიარებოდი თითქმის ყოველ დღე, ორჯერ დღეში, რადგან ახლო ნათესავეები ვართ“ (1,114). ეს ცნობა ადასტურებს, რომ დეკემბრისათვის დანიშნული აჯანყების საბოლოოდ მომზადებისა და თვით აჯანყებაში უშუალო მონაწილეობის მისაღებად **ალ. ჭავჭავაძე** ტფილისში ჩამოსულა და შეთქმულების მეთაურ **ელიზბარ ერისთავთან** ერთად, ეტყობა აჯანყების გეგმას ამუშავებდა. საყურადღებოა, რომ როგორც **ელიზბარის** ჩვენებებიდან დავინახეთ, შეთქმულების დასაწყისში ის **ალ. ჭავჭავაძეს** უშუალოდ არც კი ელაპარაკება, ეხლა კი დღეში ორჯერ დადის მასთან: „რადგან ახლო ნათესავეები ვართ“.. როგორც ის ირწმუნება. ჩვენთვის ცხადია, რომ მისი ხშირი სიარული ახლო ნათესაობის შედეგი კი არ იყო, არამედ აჯანყების საკითხები მუშავდებოდა და ეს იყო ხშირი მიმოსვლის მიზეზი.

ი. ფალავანდიშვილის ჩვენებიდან: „შარშან ³⁾ **ალ. ორბელიანი** მარწმუნებდა მიმელო მონაწილეობა მათს შეთქმულებაში და მითხრა, რომ ყველა წარჩინებული თავადები ამ საქმეში მონაწილეობენ და რადგანაც **ალ. ჭავჭავაძე** პირველთაგანია და გუბერნატორ **ზავილისკისთან** აქვს კავშირი, ამიტომ იმანაც უნდა იცოდეს შეთქმულების საქმე, რადგან ხალხს განგებ ავიწროვებსო“ (II, 238).

გ. დ-ძე ერისთავის ჩვენების თანახმად **ლუარსაბ ორბელიანს** **ალექსანდრე ჭავჭავაძესთვის** შეთქმულების არსებობა მანანა ორბელიანის ქართლში გაცილების დროს (1831 წ. გაზაფხულზე) გაუმჟღავნებია (1861).

ზაქარია ჩოლაყაშვილი ამბობს: „**თ. ალ. ჭავჭავაძემ** მიმიწვია **ელიზბარის** საშუალებით ნაშუადღევს 5 საათზე. მასთან რო მივედი იქ დამხვდა **ლუარსაბ ორბელიანი**. ნახევარი საათის შემდეგ **თ. ჭავჭავაძემ** შემიწვია ცალეკ ოთახში, სადაც **ლუარსაბიც** შემოგვ-

1) იგულისხმება 1832 წ.

2) კახეთიდან ტფილისში ჩამოსვლაზეა ლაპარაკი.

3) 1831 წ.

„თავადო **ზაქარია დიმიტრის ძე**, მითხარით რას ფიქრობთ ჩვენს საქმეზე“ მითხრა მან **თ. ჭავჭავაძემ** და შევნიშნე, რომ აღელვებული იყო. მე ვფიქრობ მეთქი უთხარი მას განგებ (притворно), რომ თქვენმა ბრწყინვალეობამ რაკი ამისთანა საქმეზე მიმიღო, ალბად ბევრი რამ უკვე მოიფიქრა მეთქი. მე გეტყვით თავადო, რომ თქვენს ერთს სიტყვას მთელი საქართველოს შეიარაღება შეუძლიან, რადგან ყველანი მხოლოდ თქვენს ბრძანებას ელიან და ყველანი მზად არიან თქვენ გემორჩილონ მეთქი“ (1, 40). ამით **ჩოლაყაშვილმა** თავისდა უნებურად გასცა **ჭავჭავაძეს** და თავისი თავიც. **ჭავჭავაძეს** მისთვის უკითხავს რას ფიქრობ „**ჩვენს საქმეზე**“, მაშ შეთქმულების საქმე სხვებთან ერთად მისთვისაც დიდი ხნის საერთო საქმე იყო. **ჩოლაყაშვილმა** თავისი ნათქვამის სერიოზულობის წართმევის მიზნით (ის მოელოდა, რომ ეს კომისიაში უკვე იცოდნენ), გაიმეორა იგი, რითაც ძვირფასი მასალა დაგვიტოვა.

გიორგი რევ-ძე ერისთავი უჩვენებს: „ტფილისში მე ვინახულე **ალ. ჭავჭავაძე**, როდესაც ის ოჯახით აქ ჩამოვიდა; მე და **ელიზბარს** მასთან გვქონდა საუბარი კავკასიის კორპუსისა და მთელი არმიის ძალების შესახებ. მე ვამბობდი, რომ მგონია კავკასიის კორპუსი 30.000 ჯარის კაცისაგან უნდა შესდგებოდეს, რომელთაც თოფქვეშ დგომა შეუძლიათ მეთქი; **თ. ჭავჭავაძე** ამტკიცებდა, რომ 60.000 და უფრო მეტისაგანაც შესდგებაო“ (IV, 636). ეს ცნობაც, რა თქმა უნდა, ბევრი რამის მთქმელია.

თუ რამდენად დიდ მნიშვნელობას, აძლევდნენ შეთქმულნი **ალ. ჭავჭავაძის** შეთქმულებაში მონაწილეობას, იქიდან ჩანს, რომ, როგორც ვთქვით, ყველანი იმეორებენ იმას, რომ ვითომც საკმარისი იყო **ალ. ჭავჭავაძეს** უარი ეთქვა უკვე განხორციელების გზაზე შემდგარ აჯანყებაში მონაწილეობაზე, რომ მათ ერთბაშად ამ განზრახვაზე ხელი აეღოთ. **ალ. ჭავჭავაძის** მიერ ამგვარი უარის თქმას შეთქმულნი სხვადასხვა ვარიანტებით იმეორებენ და **მამაცაშვილი** ასეთ უკიდურესობამდეც კი მიდის. ის ამბობს, თითქოს მისთვის **ალ. ორბელიანს** ეთქვას, რომ **ალექს. ჭავჭავაძესთან** კაცი გაგზავნეს, მაგრამ მან „უარი თქვაო, რომ ის რუსებისათვის სიკვდილს ამჯობინებს“ („что он лкчше умрет за Русских“ III, 407).

ალ. ჭავჭავაძის შეთქმულებაში მონაწილეობაზე კიდევ ბევრი ცნობების მოყვანა შეიძლება, მაგრამ ვფიქრობთ უკვე ნათქვამის მიხედვითაც და განსაკუთრებით თუ მოვიგონებთ **ფილ. კიკნაძის** აღიარებას კახეთის ორგანიზაციის შესახებ, სადაც აგრეთვე **ალ. ჭავჭავაძე**

დავასკვნათ, რომ იგი აუცილებლად იღებდა შეთქმულებაში მონაწილეობას, მაგრამ მხოლოდ შეთქმულთა მეტად განსაზღვრულ წრესთან ჰქონდა ურთიერთობა, როგორც ეს საერთოდ მიღებული იყო, განსაკუთრებით უფროსი და წარჩინებული ხალხისათვის, რასაც **ალ. ორბელიანის** ნათქვამიც ადასტურებს, რომ: „**ზავილისკის** სურდა ამ მიზნისათვის (ე. ი. აჯანყებისათვის) მისი საშუალებით მოქმედება, ისევე როგორც **ალ. ჭავჭავაძე ლუარსაბ ორბელიანის** საშუალებით მოქმედებოდა“-ო (1, 1166). პატიმარ შეთქმულთათვის წარდგენილ კითხვათა შორის („Вопросные пункты“) მე-14-ე კითხვა შეიცავდა:

„იციან თქვენ ღენერალ მაიორს თავადს **ჭავჭავაძეს?** დიდი ხანია რაც იციან? რა იცით იმის მონაწილეობისა ამ განზრახვაში? შეგხვედრიათ თქვენ მასთან ლაპარაკი შეთქმულების ბარობაზედ, პირდაპირ გილაპარაკნიათ, თუ მხოლოდ შეგიტყვიათ იმისი მენაწილეობა სხვებისაგან და სახელდობრ ვისგან“.

როგორც შეთქმულების მასალებიდან, ჩანს ყოფ. ტფილისის საფრანგეთის საკონსულოს მდიმანს **ლეტელიეს** ქართველთა შეთქმულებაში თვალსაჩინო ადგილი ჰქონია. ის დაკითხული არა ყოფილა, რადგან შეთქმულების გამომჟღავნებისთანავე სამშობლოში წავიდა. **ლეტელიეს** შეთქმულებაში მონაწილეობა შეთქმულთა ჩვენების მიხედვით შემდეგ-ნაირად წარმოგვიდგება.

გიორგი რევაზის მე ერისთავის ჩვენებიდან: „... ფრანგ **ლეტელიეს** შესახებ ვიცი, რომ კამპანიის შემდეგ ჩემი პეტერბურგში დაბრუნებამდე, ¹⁾ იყო იგი ერთხელ **ფარნაოზ ბატონიშვილთან** და აგრეთვე **თეიმურაზთან**. მე პეტერბურგში ჩამოსულმა ვნახე იგი პირველად **ფარნაოზ ბატონიშვილთან** რომელმაც მე წარმადგინა როგორც თავის დასწული, მაგრამ, ამგვარი ლაპარაკი არ ყოფილა რადგან ისიც ცოლით იყო და **ბატონიშვილის** მთელი ოჯახის წევრებიც იქ იმყოფებოდნენ. ბატონმა **ლეტელიემ**, გაიგო რა რომ მე საქართველოში მივდივარ, მთხოვა ორი თუ სამი წერილის წამოღება **თ. ალ. ჭავჭავაძესთან**, რომლებიც მე დანიშნულებისამებრ ჩავაბარე, გამომგზავრების წინ, **ლეტელიესთან** წასვლას რომ ვაპირებდი წერი-

¹⁾ ლაპარაკია პოლონეთში ლაშქრობაზე.

²⁾ ე. ი. საქართველოს განთავისუფლების შესახებ.

ლების წამოსაღებად, **დიმიტრი ორბელიანმა** მთხოვა **ლეტელიე** მისთვის გამეცნობებინა. **ლეტელიესთან** რომ მივედი იქ დაგვხვდა ვიღაც პოლონელი მოხელე (ლიტვიდან იყო როგორც თვითონ ამბობდა), რომელიც პეტერბურგში, რომელიღაც დეპარტამენტში მსახურობდა და იციანდა განსვენებულ **დავით ბატონიშვილს**, 40 წელს გადაცილებული იყო, ტანად დაბალი, ჭადარა თმა და შავგვრემანი სახე ჰქონდა. რუსულად კარგად ლაპარაკობდა, ფრანგული გამოთქმა არ უვარგოდა. მახსოვს ჩამოვარდა რაღაც საუბარი – მერე **ლეტელიემ** დაიწყო, რომ საქართველო ასე გაუნათლებელი არასოდეს არ ყოფილა როგორც ეხლა, მთავრობა არ ცდილობს მის განათლებას და მისი მდგომარეობის გაუმჯობესებას. იგი ამჟამად საშინელ მდგო-

მარეობაშია, რადგან დაჩაგრულიაო. როგორც მახსოვს თქვა აგრეთვე, რომ აბა გადახედეთ ფრანგები როგორ ცდილობენ გაუმჯობესებას, ალჟირის ყველა კუთხეში მოწყობილია უნივერსიტეტები, სასწავლებლები და ყველაფერი, რაც კი საჭიროა, მის გასანათლებლადო. ბოლოს აღწერა საქართველო შავ ფერადებში – სორედ არ მახსოვს როგორ ლაპარაკობდა, კიცხავდა რუსეთის მთავრობას... პოლონელიც აქებდა ქართველებსა და ბატონ ლეტელიის მოსაზრებებს ეთანხმებოდა. აი ყველაფერი ის, რაც მახსოვს ფრანგ ლეტელიეზე“. (1556).

ამავე საგანზე დიმიტრი ორბელიანი უჩვენებს: როდესაც **გიორგი ერისთავი** შვებულებში მიემგზავრებოდა, წამოსვლის წინა დღეს ვიყავით კონსულის მდივან ფრანგ ლეტელიესთან, სადაც მე იგი პირველად გამაცნო **გიორგიმ**. მასთან იყო ერთი **პოლონელთაგანი** — არ ვიცი არც სახელი და არც გვარი. ეს ჩემი პირველი შეხვედრა იყო **პოლონელთან**. დიდხანს გველაპარაკა **ლეტელიე** მე ქართულად, **გიორგი ერისთავს** კი ფრანგულად და საქართველოს შესახებ გვითხრა, რომ მთავრობა მას უსამართლოდ ეპყრობა, არ ცდილობს არაფრით მის განათლებას და ერთი სიტყვით სურს მისი დაქვეითება, რის გამოც საქართველო უნდა ეცადოს თავი გაინთავისუფლოს და ფრანგები კეთილი ხალხია და უშველიან ფულითა და ყოველგვარი საშუალებითა“-ო (IV, 613).

გიორგი ერისთავი მეორე ადგილას უჩვენებს: „1832 წელს მაისში **ბ. ლეტელიე ფარნაოზ ბატონიშვილთან** მხოლოდ ერთხელ იყო (IV, 584).

ზემოხსენებულ წერილებთან დაკავშირებით **ალ. ჭავჭავაძე** უჩვენებს: „ფრანგი **ლეტელიე** გავიცანი 1829 წ. ტფილისში, მისი შეთქმულებაში მონაწილეობის შესახებ არაფერი არ ვიცი. მე მას ძა-

46

ლიან იშვიათად ვნახულობდი. 1830 და 1831 წლებში ის რამდენჯერმე იყო ჩემთან, მაჩვენებდა თავის ქართულ დიალექტზე თარგმანებს“-ო. (VIII, 1372).

დიმიტრი ბატონიშვილი უარს ამბობს **ლეტელიეს** ცნობაზე, თუმცა ამ უკანასკნელს მისი ნახვის სურვილი ჰქონია (3886). მაგრამ ძნელი დასაჯერებელია, რომ შეთქმულების თითქმის მთავარ მეთაურს ამისთანა საინტერესო თანამგრძნობელთან ურთიერთობა არა ჰქონოდა.

განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა აქვს ტფილისის ყოფილ გუბერნატორის **პეტრე ზავილეისკის** შეთქმულებაში მონაწილეობის გამორკვევას, რომელიც ტომით პოლონელი იყო. მის მონაწილეობასთან ბუნებრივად იბადება საკითხი პოლონეთის აჯანყებასთან ქართველ შეთქმულთა კავშირის შესახებ. თუმცა როგორც **ალ. ორბელიანი** აცხადებს, **ზავილეისკიმ** მას საქართველოში აჯანყების მოსახდენად მზადება პოლონეთის აჯანყების დროს დაავალა, მაგრამ როგორც თვით შეთქმულების ისტორია ამ დროიდან კი არა, არამედ გაცილებით ადრე იწყება, ამიტომ **ზავილეისკის** და **ალ. ორბელიანის** ურთიერთობაც ამ დროისთვის კარგა ხნის საგულისხმებელია. როგორც **ალ. ჭავჭავაძისა** და **ლეტელიეს**, ისე **ზავილეისკის** შე-

სახებ აუარებელი ცნობებია შენახული საგამომძიებლო კომისიის საქმეებში. რასაკვირველია, შეთქმულთა დიდი უმრავლესობა პირდაპირ არ იყო **ზავილეისკისთან** – როგორც აგრეთვე სხვა წარჩინებულ პირებთან – დაკავშირებული, ამიტომ მათი ნათქვამი პირდაპირ ცნობად არ ჩაითვლება, მაგრამ ამით ამ ნათქვამის მნიშვნელობა სრულებითაც არა მცირდება, რადგან, როგორც ვიცით, თვით შეთქმულების უბრალო წევრნიც კი უშუალოდ არ ყოფილან ყველა ურთიერთშორის დაკავშირებულნი. თუმცა **ზავილეისკიზე** მასთან უშუალო კავშირის მქონე შეთქმულთა პირდაპირი ცნობებიც საკმაოდ მოგვეპოვება. როგორც ჩვეულებრივ, **ალ. ორბელიანი**, აქაც პირველ რიგში გვევლინება. ის უზგენებს:

„კომისიასა შინა

წარსრულს 1831-სა წ. ოდესცა მოვიდა ანბავი პოლშამ იბუნტაო და რამოდენიმე ხანი გავიდა, გაზაფხული იწყებოდა, მაშინ, ერთს ღამეს, მეთერთმეტე საათი იქნებოდა შინადგა(ნ), კარზე გამოველ, საჭიროებისათვის, თულუფით და ოდესცა კიბიდგან ძირს ჩამოველ, ერთი ხმა მამესმა რუსულად, კნიაზი **სოვეტნიკ ორბელიანოვი** შინ არისო, მე უთხარ ვინა ხარ მეთქი, – მითხრა ღუბერნატორის კაცი ვარო – რა გინდა მე ვარ მეთქი – ღუბერნატორმა და-

47

გიბარაო – საჩქაროთ ჩავიცვი და წავედი ოდესცა მივედი თავის სამწერლოს სტოლს წინ იჯდა. მითხრა, დაჯექიო, რომელიც მის სიახლოვეს დაუჯექ – ლაპარაკი დავიწყევით, – და ლაპარაკსა შორის მითხრა საყვარელო **ალექსანდრეო**, აქაც უნდა ეცადო რომ ბუნტი მოხდესო, მე პირველად გამიკვირდა და შემდეგ რადგანაც რომ მწყალობდა, დავიჯერე, მიუგე კარგი მეთქი, ვეცდები უთუოდ მეთქი და ავდექ წამოსასვლელად, მითხრა წადიო და ვინც შენიანი თავადები ანუ მოქალაქეები იყვნენო ყველანი მოითვისეო და შემოიერთეო, მე ამის გამგონეს ვიფიქრე ამას უთუოდ ჩემგნითა სურს მოქმდება მეთქი, და წამოსვლის დროს მითხრა, მინამ აღარ დაგიბარო, ნუღარ მოხვალო – შემდეგ აღარც დაუბარებივარ და აღარც მივსულვარ.

პოდპორუჩიკი **ალექსანდრე ორბელიანოვი**“.

15 თებერვალს 1833 წ. (VIII, 1429).

მეორე ადგილას ამ ჩვენებას აფართოვებს და ამბობს:

„კომისიასა შინა.

პირველი ამას წინათ რომ მოვახსენე კომისიასა, მე და **ზავილეიცის** შეერთება. მე რომ დამიბარა, და რაც მითხრა, — კვალად დაუმატებ ამასთან, ოდესცა ჩემი დეიდაშვილი **გიორგი**¹⁾ მოვიდა პეტერბურდიდან, და მოსკოვში გამოველო, მაშინ **ზავილეიცი** ენახა და ლაპარაკსა შორის ეთქო, მე მიკვირს რომ ქართველებს **ალ. ჭავჭავაძე** არ უყვართო, ასე ჰგონიათ, რომ რუსის სამსახურში არის და იმისთვის არ უყვარდეს თავის მშობლის მამულიო, მე შენ გარწმუნებ კნიაზო რომ დიდი ერთგული და მოსიყვარულე არის თავის მშობლის მამულისაო, ეს გარემოება მე **გიორგიმ** მითხრა და ესეც თქო რომ ხედავ **ზავილეიციმ** რა მითხრაო, რომელიც საგრძნობლად დამრჩა ამისი სიტყვაო, ოდესცა ჩემი დეიდაშვილი **გ.ერისთა-**

ვი მოვიდა ესეცა თქო, რომ **ოქროპირ ბატონიშვილს** და **ზავილეიციის** დიდი ერთობა აქვთო, ასე რომ გაუწყვეტლად, **ზავილეიციი ოქროპირ ბატონიშვილთან** არისო... მესამე — პოლიაკების ბუნტის დროს, როგორც მახსოვს ზაფხულს, შუა ქალაქსა, მოხდა კრივი **ზავილეიციის** ბრძანებითა... მრავალი თავადები იქ იყვნენ **ლუარსაზ** და **დიმიტრი ორბელიანი** და სხვა მრავალნი. მაშინ მოვიდა პოლიცემისტერი და დააშლევინა, მაშინ არ ვიცი ვინ ჩავიდა და **ზავილეიციის** განუცხადა კრივის დაშლა, მაშინვე კიდევ ებრძანებინა პოლიცემისტრისათვის, რომ ნება მიეცეს კრივისაო, მაშინ პოლიცემისტერი ჩავიდა როგორც

1) ლაპარაკია გ. რევაზის-ძე ერისთავზე

48

მახსოვს **ზავილეიციისთან**, და რაოდენსამე ხანს უკან ისევ ამოვიდა ამ სიტყვით გარეთ უბანს გამართეთო, მთელი ქალაქი გარეთ უბანს გავიდა, მთავარმართებლის წინ და ესრეთ საშინელი კრივი მოხდა, რომ ჩემი სიყმაწვილიდან აქამომდე მე იმისთანა საშინელი კრივი არ მინახავს, ესრეთ გაჭირვეულდენ მოკრივენი რომ ბევრნი ტიტველნი კრიობდნენ. ამ დროს **ალ. ჭავჭავაძემ** ჩამოიარა, და მცირე ხანს დადგა, და ყურება დაიწყო. შემდეგ წავიდა – ამჟამად ჩემი ბიძაშვილი **თ. ალ. ორბელიანი** ჩემთან იდგა და მითხრა **ალექსანდრე** ხედავ **ჭავჭავაძემ** თავისი თავი დაგვანახაო, მასკვან მითხრა მოდი ხანჯლები გამოვატანინოთ, და ამ საღამოს ვინ დაინახამსო, ბარეც ეხლავ ვეცადნეთო, – მეც თანახმა შევიქენ, – მაგრამ სუსტი პარტია გვყავდა. შემდეგ ბევრი ვიცინეთ და ვსთქვით ეს ჩვენი საქმე სწორეთ მახარაობა არის და დავჩუმდით. ოდესცა კრივი დაიშალა მაშინ მე, **ელიზბარ ერისთავი**, კიდევ არ ვიცი ვინ იყვნენ ჩვენთან ჩვენი ამხანაგნი, დავთქვით მოდით **ლუარსაზთან** წავიდეთ, სარჩევლად რომ ხვალ საღამოს ჟამზე დიდი კრივი იქნება და ბარემ რითაც ღონით იყოს, ხვალ ვეცადნეთო ბუნტისას, რომ ამისთანა დროს ვერ ვიპოვნით – ოდესცა **ლუარსაზთან** მივედით ვნახეთ რომ ქვეშაგებში იწვა, და დროშკიდან გადმოვარდნილიყო, და ცხვირი გაეტეხა, და ამის გამო ველარაფერი უთხარით რა და დავჩუმდით. ამის მეორე დღეს საღამოზე, ეს ერთი დუნდგო მთელი ქალაქისა ხალხი შეიყარა საკრიოდ კიდევ იმ ადგილს რომ ჩემს დღეში არ მინახავს, იმდენი ხალხი კრივში, მაგრამ პოლიცემისტერმა სულ დააშლევინა, და აღარა მომხდარა კრივი იმ საღამოზე ¹⁾ **მეოთხე**: – ყოველთვის ჩვენს საზოგადოებას ფიქრი ჰქონდათ ხოლმე რომ **ზავილეიციის** უთუოთ ბუნტი სურს აქაო, და ბევრჯერ კიდევ ვილაპარაკებდით ხოლმე რომ **ჭავჭავაძეს** და **ზავილეიციის** რაღაც რამ აზრი უნდა ჰქონდეთ ამაზეო. **მეხუთე** – **ზავილეიციის** ახლო მცნობი, პირველი **ალექსანდრე ჭავჭავაძე** იყო, მეორე თავადი **რამან ჭავჭავაძე**, ამაზე მეტი ქართველთაგანი არ ვიცი რომ ახლო მცნობი ყოფილიყოს ვინმე **ზავილეიციისა**.

პოდპორუჩიკი **ალექსანდრე ორბელიანი**; 15-სა თებერვალს 1833 წელსა“ (VIII 1433-1434). ზემოდ მოყვანილ პირველი ჩვენე-

¹⁾ საქმე ის არის, რომ კრივი უმაღლესი მთავრობის მიერ აკრძალული იყო და **ზავილეიციისაგან** პოლონეთის აჯანყების დროს მისი აღდგენა შეფასებული იყო

შემდეგში როგორც კანონის დარღვევა და კრივის ნებართვით შეთქმულებისათვის აჯანყების დაწყების გაადვილების ცდა, რაც როგორც **ალექსანდრეს** სიტყვებიდან ჩანს, საფუძველს მოკლებული არ ყოფილა.

49

ბის მიცემის მეორე დღეს **ალ. ორბელიანს** განუცხადებია (171,-1014), რომ რადგან **ზავილეისკის** მიმართ არავითარი დამამტკიცებელი საბუთი არ მოეპოვება და ის კი ბრალდებაზე უარს იტყვის, ამიტომ საჭიროა მის (**ორბელიანის**) მიერ ნაჩვენები ბრალდების შემდგომი კვლევა-ძიება შეჩერებულ იქმნას. შემდეგში მას ეს ბრალდება რამდენჯერმე კვლავ განუმეორებია და განუვითარებია (1074, 1431, 2240), მაგრამ 1833 წლის აგვისტოს 16-ს, სწორედ იმის წინა დღეს, როდესაც ის **ზავილეისკისთან** პირისპირ წაყენებას მოელოდდა, განუცხადებია (4930, 4970), რომ **ზავილეისკიზე** მან ყველაფერი მტრობითა თქვა, შურის საძიებლად იმ შეურაცყოფისათვის, რომელიც მან **ორბელიანის** დედას **თეკლა ბატონიშვილს** მიაყენა 1831 წელს მის სახლში საგულშაღოს მოწყობის განზრახვით ¹⁾. **ალ. ორბელიანი** ამ შემთხვევაში ცრუობს, რადგან მას არა თუ არავითარი მტრობა არა ჰქონია **ზავილეისკისადმი**, არამედ ეს უკანასკნელი მათი ოჯახის კეთილ მოსურნედ თვლებოდა. როგორც **დიმიტრი ორბელიანი** (**ალექსანდრეს** ძმა) უჩვენებს, (614,625), 1832 წელს პეტერბურგში ჩასულ **ზავილეისკის** მისთვის მიუტანია **ალექსანდრეს** წერილი, რომელშიაც იგი თურმე ურჩევდა მას **ზავილეისკის** გაცნობას როგორც მათი ოჯახის კეთილ მოსურნე კაცის. იმავე წელს **დიმიტრი ორბელიანი** მოსკოვში შეხვდა **ზავილეისკის**, რომელმაც უთხრა მას, რომ მისი ძმა **ალექსანდრე** ამისი მეგობარია. თვით **ალექსანდრე ორბელიანი** თავის ერთ ჩვენებაში ამბობს: „... ჩემი მარშლობის ჟამს დიან ხშირად დავდიოდი ხოლმე **ზავილეიციკისთან** და როცა სოვეტნიკად ამომირჩიეს 1830 წელსა საზოგადოებამ, მაშინ მე აგრე რიგად არ დავდიოდი ხოლმე, და როცა მაშინ დამიბარა არც გასაკვირველად მივიღე, ამისთვის რომ დიდათ უყვარდი და მწყალობდა, და შემდეგ ჩემი ნაჩალნიკი იყო, მე **ზავილეიციკისთან** სადამოს ჟამზე და ღამე მივდიოდი ბევრჯერ, და მის შემდეგ აღარ ვყოფილვარ **ზავილეისკისთან** ოდესაც მითხრა ექ აღრეულობისა“-ო (XII 2234). მეორე ადგილას ამბობს, რომ პოლონეთის აჯანყების დროს საქართველოს გუბერნატორმა, რომელიც მას განსაკუთრებით კარგად ეპყრობოდა, მიიწვია იგი თავისთან ღამის 11 საათზე და დაავალა აქაც აღრეულობის მოხდენა, რის შემდეგაც **ზავილეისკის** სურდა ამ მიზნისათვის მისი საშუალებით მოქმედება, ისევე, როგორც **ალექსანდრე**

¹⁾ როგორც ირკვევა **ზავილეისკის** ეს განგებ ჩაუდენია, რათა ქართველები გაელიზიანებია ბატონიშვილის უხეშად შეურაცყოფით და მთავრობის წინააღმდეგ აემხედრებინა.

50

ჭავჭავაძე, ლუარსაბ ორბელიანის საშუალებით მოქმედებდა (II-166).

გიორგი რევაზის ძე ერისთავი უჩვენებს „... მაგონდება აგრეთვე

ალექსანდრე ორბელიანი და ელიზბარ ერისთავი ამბობდნენ, რომ **ბ. ზაველეისკის** საქართველოსთვის კეთილი სწადიან და ხალხს განგებ ავიწროვებს, რითაც საქართველოში აჯანყება სურს გამოიწვიოსო... ამის გარდა გაგონილი მაქვს იმათგან აგრეთვე, რომ იგი დიდი მეგობარია **ალექსანდრე ჭავჭავაძესი** და ოქროპირ **ბატონი-შივილისაო**, რომელთანაც ჩემი მოსკოვში გამოვლის დროს იყო **ბ. ზაველეისკი**, და აგრეთვე ვნახე ერთხელ მასთან მისული **ოქროპირ ბატონიშვილი** რომელიც **ზაველეისკის** სახლში არ დახვედრის გამო უკანვე გამობრუნდა. მოსკოვში გამოვლისას მე „ტრაქტირ“-ში გავეჩრდი, სადაც **ბ. ზაველეისკის**, რომელიც ამავე „ტრაქტირ“-ში ცხოვრობდა, გაეგო რა ჩემი ხალხის საშუალებით, რომ მე საქართველოში მოვემგზავრებოდი, მთხოვა წამომეღო ამანათი პოლკოვნიკ **ბირიულოვთან**. აქ მახსოვს იგი ამ სიტყვებს მელაპარაკებოდა, რომ **ჭავჭავაძეს** არ შეუძლიან საჭირო ნაცნობობის დამყარება არავისთან ქართველ თავადიშვილთა და აზნაურთაგან. ისინი ფიქრობენ, რომ რაკი **ალექსანდრე ჭავჭავაძე** რუსის სამსახურშია, მას არ უყვარს თავის სამშობლო, მაგრამ, მე ვიცი, რომ მას იგი ძალიან უყვარს და მისთვის სიკეთეც სურსო. ეხლა ვეჭვობ, რომ მას **ალ. ჭავჭავაძესთან** რაღაც ურთიერთობა ჰქონდა. აგრეთვე მახსოვს, რომ **ზაველეისკი** აქებდა თავის თავს იმით, რომ მან წარუდგინა მთავრობას მოთხოვნილება ტფილისში კეთილშობილ ქალთა ინსტიტუტის დაარსების შესახებ, რითაც ცხად ჰყო თავისი ქართველებისადმი სიყვარული“ (IX—1503).

დიმიტრი ორბელიანი ამბობს: „მოსკოვში მე ვიყავი **ზავილეისკისთან**, ის აქებდა საქართველოსა და თავადიშვილებს, განსაკუთრებით კი **ჭავჭავაძეს**, რომ ის მისი მეგობარია და პატრიოტია. იმან თვითონ გამომიგზავნა კაცი, რომ მენახა იგი; მან განაცხადა, რომ სურს ჩემთან ნაცნობობა, რადგან, როგორც ამბობდა, ჩემი ძმა **ალექსანდრე** მისი მეგობარია. საქართველოზე მეტი არაფერი უთქვამს, რადგან იქ უცხო პირი იყო“-ო (IV, 614).

აქ საინტერესოა, რომ სამსახურიდან დათხოვნილმა და პეტერბურგში პასუხსაგებად გაწვეულმა **ზაველეისკიმ** მოსკოვში ჩამოსვლისთანავე ინახულა: **ოქროპირ ბატონიშვილი, დიმიტრი ორბელიანი, გიორგი ერისთავი**. ამასთანავე ნახა ისინი ისეთ პირობებში, რომ მათთან ზემოხსენებული საუბრის გამართვა შეუძლებოდა. ეს

გარემოება ეჭვს იწვევს ზაველეისკი მოსკოვში განგებ ხომ არ გაჩერდა **ოქროპირ ბატონიშვილის** სანახავად, როგორც ამას ყველა იქით ან აქეთ მომავალნი შეთქმულნი შვრებოდნენ და სწორედ ხსენებულ პირთაც იქ შეხვდა, რომელნიც აგრეთვე **ოქროპირ ბატონიშვილის** სანახავად იყვნენ აქ გაჩერებულნი, საქარველოში მომავალნი.

გიორგი დ-მე ერისთავის ერთ ჩვენებაში ვკითხულობთ: „ყოფილ გუბერნატორ **ზავილეისკის** ვერ ვიცნობდი (პირადათ), ვიცნობდი მხოლოდ როგორც გუბერნატორს და მისი შეთქმის შესახებ იმის მეტი არა ვიცი რა, რომ **ზავილეისკის** როგორც პოლონელს სურს აქაც არეულობის მოხდენაო, და ამიტომ ხალხს ავიწროებს

და ჭავჭავაძის მეგობარიო, მეუბნებოდენ ალექსანდრე და ელიზბარი“ (VI, 1091).

საინტერესოა აგრეთვე, რომ **ზავილეისკიმ** იცის **ალ. ჭავჭავაძის** გულის ნადები იმდენად კარგად იცნობს მას, როგორც ამას სხვა ბრალდებულთა ჩვენებებიც ადასტურებენ, და არც თვით **ალექსანდრე ჭავჭავაძე** უარყოფს ამას. ის უჩვენებს: ყოფილ გუბერნატორს **ზავილეისკის** ძალიან კარგად ვიცნობ. პირველად ვნახე იგი კარანტინში, აბანოების კარის იქით. გრაფ **პასკევიჩის** ქებამ მაფიქრებინა მისი ახლო გაცნობა და ბოლოს მასში ვპოვე რა თვისებანი საკადრისი კეთილ შობილ და კეთილ გონიერ ადამიანისა, მას საბოლოოდ დაუმეგობრდი. მისი გრძნობისა და მთავრობისადმი ერთგულობით გამსჭვალული აზრების მატარებელ ადამიანზე როგორ ვიფიქრებდი, რომ რომელიმე ბოროტ განზრახვლების მონაწილე იქნებოდა. ამის შესახებ არავისგან არასოდეს არ გამიგონია, თორემ მასთან მაშინვე ყოველივე კავშირს გავწყვეტდი“-ო (VIII—1372),

ალ. ორბელიანს იასე **ფალავანდიშვილისთვის** უთქვამს, რომ **ზავილეისკი** შეთქმულებაში მონაწილეობას იღებს არა მხოლოდ როგორც პოლონელი, არამედ როგორც **ალექსანდრე ჭავჭავაძის** მეგობარიო-ო (239,470).

მაგრამ **ზავილეისკი** მარტო **ალექსანდრე ჭავჭავაძესთან** არ ყოფილა მეგობრად. **ალ. ორბელიანსა** და მის ურთიერთობაზე ზევით იყო ლაპარაკი, ხოლო როგორც **გიორგი ერისთავი** და **დიმიტრი ორბელიანის** ზემოდმოყვანილი ჩვენებიდან ჩანს, ის **ოქროპირ ბატონიშვილთანაც** დაახლოვებული ყოფილა, რასაც **თადია ჩოღაყაშვილის** ჩვენებაც მოწმობს. ის უჩვენებს: „...ჩყლბ სა (1832) წელსა ნოემბრის იბ-სა რიცხვსა, რომელიც გახლდი **ალექსანდრე ორბელიანთან** და იქ იყვნენ **ელისბარ, გიორგი** და **ბიძინა ერისთავები**. ესეც

52

ახსენეს და თქვეს **ელიზბარმა** და **გიორგიმა**, რომ მყოფი საქართველოს გუბერნატორი **ზავილეისკი** არის მახლობელი თანამშრომელი მეგობარი **ოქროპირ ბატონიშვილისა** და მათაც აქვთ მიწერ-მოწერა ფრანციაში და ანგლიაში, საიდანაც ელოდენ შემწეობას, ვითარცა ამავე თვის რვასა განმიცხადებია“. (III, 528).

ყოფ. საისტ.-საეთნოგრ. მუზეუმში დაცულია დიმიტრი ყიფიანის ხელნაწერი, რომელსაც სათაურად აქვს: „1832 წლის ქართველთა შეთქმულობის ანუ „ყაზარმობის“ შესახებ“, სადაც სხვათა შორის ვკითხულობთ შემდეგს: „...არც ის ვიცი და არცა რა გამეგება რა, რა მიზეზით იყვნენ საქმეში გარეული ეს სამი რუსის ჩინოვნიკები: **პაუშენკო, მელნიკოვი** და **ზავილეისკი**. მაგრამ ვალად ვრაცხ ჩემ თავს ამათხედ ისა ვთქვა, რაც მქონდა გაგებული. მაშინდელ საზოგადოებაში ამათი რეპუტაცია იყო სრულიად დაუმრახავი. **პაუშენკოს** უცქერდენ როგორც ნიჭიერ და სამაგალითო ჩინოვნიკს..

ზავილეისკიზედ ამბობდენ, რომ დიდათ დამეგობრებული იყო ორს გამოცდილს ქართველთან: ერთი ამისი მეგობართაგანი **თ. ალექსანდრე გარსევანის-ძე ჭავჭავაძე**... და უმაღლეს საქართველოს მმართველობის პროკურორი სტატსკი სოვეტნიკი **იაგორ გაბრიელის ძე ჭილაევი**“ (იხ. ხელნ. № 1540).

ბრალდებულთა დმი მე-15-ე კითხვა იყო:

„იცნობთა თქვენ გუბერნატორად ყოფილს **ზავილევსკის**? სადა და როდის გაიცანით. და რა იცით იმის მონაწილეობისა ამ განზრახვაში ანუ იმაზედ რა გაგიგონიათ და სახელდობ ვისგან?

ამგვარად, **ზავილევსკის** შეთქმულებაში მონაწილეობა დამტკიცებულად უნდა ჩაითვალოს, თუმცა აღნიშნული ცნობების შემდეგ: «Комиссия признала справедливым не подвергать вопросам следующих лиц:

4) Действительного статского советника **Завилейского** котому, что, на счет его, по непред'явлению до сего времени ни до-Статочных прямых показаний, ниже самих улик, **последовали особые высочайшие повеления**». სასამართლოს სენტენციაში კი სწერია «и остатвн. Действ. Статского Советника Петра **Завилейского** оставить под секретным наблюдением» (XXIX, 46).

რასაკვირველია კომისიის დასკვნა ზევიდან იყო ნაკარნახევი, როგორც ჩემ მიერ ხაზგასმული სიტყვები მოწმობენ და საქმის ნამდვილი ვითარებით არ ყოფილა გამოწვეული.

საგამომძიებლო კომისიის დასკვნების თანახმად საქართველოს გარეშე ძალებთან ურთიერთობას შეთქმულთა მიერ, გარდა სპარსეთში ლტოლვილ **ალ. ბატონიშვილისა**, ადგილი არა ჰქონია, მაგ-

53

რამ საქმეში დაცული, თვით ამავე კომისიის მიერ მოგროვილ, მასალის განხილვა ამ საგანზე სხვანაირი დასკვნის გამოტანის შესაძლებლობას იძლევა. საქმე ის არის, რომ, როგორც უკვე რამოდენიმეჯერ იყო აღნიშნული, აქ კვლავ ხაზგასმული უნდა იქნას, რომ შეთქმულთ ძალიან კარგად ჰქონდათ შეგნებული რასაც მოასწავებდა მათი გარეშე ძალებთან ურთიერთობის გამოამკარავება. კომისიის დასკვნით მხოლოდ პოლონეთის აჯანყების ყრუ გამოძახილი ეტყობა ქართულ შეთქმულებას და ისიც არა უშუალოდ, ყოველივე შინაგანი ან ორგანიზაციული კავშირის გარეშე; მისი რწმენით პოლონეთის აჯანყების მხოლოდ ფაქტსა ჰქონდა მნიშვნელობა და გავლენა ქართველთა შეთქმულების წარმოშობა-განვითარებაზე.

შეთქმულთა გარეშე ძალებთან კავშირზე ლაპარაკის დროს პირველ რიგში **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** ურთიერთობა უნდა იყოს მოხსენებული. როგორც ვიცით, შეთქმულების ორგანიზაციის ჩამოყალიბების შემდეგ შეთქმულთა მოღვაწეობის პირველი ნაბიჯი **ალ. ბატონიშვილთან ურთიერთობის გაბმაში გამოიხატა**. ამის შესახებ **ალ. ორბელიანი** უჩვენებს:

„კომისიისა შინა.

კომისიის კითხვასა ზედა მაქვს პატივი მოხსენებად. **პირველი** წიგნი **ბატონიშვილს ალექსანდრესთან** რომ მივსწერე მას წიგნსა შინა იყო ხსენებული ესრეთ, რომ ჩვენი საზოგადოება სთხოვს მას კახეთსა შინა გამოსვლას, ვინაიდგან საზოგადო მსურველნი არიან მის მეფობას და საქართველოს განთავისუფლებისას რუსთაგან, და როდესაც იგი **ბატონიშვილი** კახეთსა გამოვიდოდა, მაშინ ჩვენის საზოგადოს აზრით მოხდებოდა ვითომც აღრეულობა. — და ამ წიგნის პასუხი მის **ბატონიშვილისაგან** მივიღე, ესრით, რომ მე მამი-

შენიშვილს არ ვენდობიო, ვინაიდან ჩემს პირისპირ მომკვდარაო; ¹⁾ მაგრამ მაინც კიდევ გენდობიო. მე მოვხუცდი და აღარ შემიძლია-
ნო, და ახლა თქვენმა საზოგადოებამ იცის როგორც მოიქცევითო.
– მეორე წიგნი მივიღე მის, **ბატონიშვილისაგან** ესრეთ, ადრევე
თქვენი საზოგადოების მაგიერად საკუთრივ, შენგნით მივიღე წიგნიო,
რომელთაც გასურთ საქართველოს განთავისუფლება, და მპირდებო-
დით მეფობასაო, მაგრამ თქვენგნით მე ველარა შევიტყუერაო, და
აღარა მაცნობეთრაო, – მე ამისი პასუხი მივწერთ – ახლა, სრულ-
ებით მშვიდობიანობა არის მეთქი, და აღარავინ აღარას ფიქრობს,
ვინაიდანგან პოლიაკები დაითრგუნენ, **მესამე** მის **ალექსანდრე ბატო-**

¹⁾ **ალ. ორგელიანის** მამა **ვახტანგი** რუსეთის სამხედრო სამსახურში იყო.

54

იშვილის კაცი **მაჰმადა** რომ იყო ჩემთან, და მითხრა შემდეგნი:
ეგვიპტის ფაშისაგან ორი კაცი მოვიდა **ალექსანდრე ბატონიშვილთა-**
ნაო, წიგნი ჰქონდათო, – შემდეგ რაოდენსამე დღეს უკან, აზნაუ-
რი **გარსევან**, გვარი კი მე აღარ მაგონდება მისი ¹⁾, ის აზნაური და მე
გამოგვზანეს **ყაზი მოლასთან** ²⁾ წიგნებითაო, და გარემოება კი
აღარ მახსოვს თქო მან **მაჰმადამ** თუ არა, მის წიგნებისა, და **ყაზი**
მოლადგანაც წიგნები წავიღეთო, სთხოვდენ **ალ. ბატონიშვილს**,
რომ დაღისტანში გამოსულიყოვო, – მეუ კი აღარ მახსოვს წიგნიდა
მივსწერე **ბატონიშვილს** თუ არა და სიტყვით დავაბარე მას **მაჰმადას**
ესრეთ, საზოგადოს მაგიერად – რომ **სოლომან რაზმაძე** მოჰყვება.
რუსეთის პოსლანიკს თავრიზს, და მას **ბატონიშვილს** გაეგზავნა მღვ-
დელი მას **რაზმაძესთან**, და მას **რაზმაძესთან** ექონია შეერთება
განუცხადებდა ყოველს ჩვენს გარემოებასა, და ესეც, რომ მას
ბატონიშვილს უნდა ექონია შეერთება ინგლისელების პოსლანიკებთან
რომელნიც თავრიზს არიან.

წელსა 1833-სა სექტემბრის 6-სა დღესა პოდპორიჩიკი თა-
ვადი **ალექსანდრე ორბელიანოვი**“ (XXIV, 5248).

მოლა ზამანა, რომელიც პირველად **ალ. ბატონიშვილთან** იყო
გაგზავნილი, ერთ ჩვენებაში ამბობს: „მიმდინარე წლის (ე. ი. 1832
წ.) შემოდგომაზე, როცა რომლებსთვის ვემზადებოდით. **ბალა მაჰ-**
მადა მოვიდა ჩემთან და მიაძო, რომ ის, ორი ამხანაგით, რომლე-
ბიც **ალ. ბატონიშვილთან** მსახურობენ – ქართველ **გარსევანთან** და
ერთ ნესტორიანელთან ერთად, იყო, გაგზავნილი **ყაზი მოლასთან**,
რომელთანაც მივიდნენ სომხეთის ოლქისა და განჯის გავლით; – მან
ისინი კარგად მიიღო და დაასაჩუქრა, მიიღეს მისგან წერილი და
ორი მათგანი უკანვე გაემგზავრნენ ჭარის ოლქით, ხოლო ნესტო-
რიანელი მოკვდა მთებში, შულავრის მახლობლად. **გარსევანი** ბამ-
ბაკში წავიდა, სადაც **ბალა მაჰმადას** დაბრუნებას უცდის. ჩვენ წავე-
დით **ალექსანდრესთან (ორბელიანთან)**, რომელიც ავადყოფი დაგ-
ვიხვდა, მაგრამ ეს იყო უკანასკნელ ავადმყოფობაზე ადრე, მის
გამო, რომ ფეხში ლურსმანი შეესო; თავად **ალექსანდრეს** არ ეჯე-
რებოდა, რომ **ბალა მაჰმადა ბატონიშვილის** მიერ იყო გამოგზავნი-
ლი, მაგრამ ამის დასამოწმებლად **ბალა მაჰმადამ** ჰკითხა **ალექსა-**
ნდრეს მოვიდა თუ არა მასთან **ალ. ბატონიშვილის** მიერ გამოგზავ-

ნილი ნესტორიანელი. ამის შემდეგ **ალექსანდრემ** დაიჯერა და ცალკე დიდხანს ესაუბრა მას, ბოლოს, როგორც **მაჰმადამ** მითხრა (ალე-

1) ჩოკაშვილი იყო

2) აჯანყებულ დაღესტნელთა ბელადი.

55

ქსანდრეს) გადაეცა მისთვის — წერილი და ოცი მანეთი თეთრი“ (11-268).

ალ. ორბელიანი ნესტორიანელის ნახვას უარყოფს. „ორ წიგნზე მეტი მე არ მომსვლია და არც ვიცი ნესტორიანნი რა ხალხი არიან, იქნება **მოლა ზამანას** უთხრა **ალექსანდრე ბატონიშვილის** კაცმა, რომ ვითომც ნესტორიანნი ჩემთან მოსულიყვნენ თორემ ჩემთან ნესტორიანი სულ არ მოსულან“ (XIV, 2592).

შეთქმულთა ერთი ჯგუფი **ალ. ბატონიშვილის** პირისპირ სა-ნახავად იერუსალიმში წასვლას აპირებდა. **ალ. ორბელიანი** უჩვენებს: „1831 წელსა განზრახვა გვექონდა, წინადადებითა **თამარ ბატონიშვილისათა**, — მე ჩემი ცოლშვილით, **ელიზბარ და გიორგი დავითის ძე ერისთავთ**, და ჩემ ძმას **ვახტანგ**, რათა უნდა წავსულიყავით იერუსალიმის სახელზე ხელმწიფე იმპერატორის ნებითა და ოსმალოს სამზღვარში რომ უნდა შევსულიყავით, — მაშინ ჩვენთაგანი ერთი რომელიმე **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** უნდა წასულიყო, ის ჩვენთან მოიყვანდა, და შემდეგ სწორეთ იერუსალიმს უნდა მივსულიყავით“ (VIII, 1441). **ვახტანგ ორბელიანის** ჩვენებით მის ძმას **ალექსანდრეს** მიუწერია **ალ. ბატონიშვილისთვის** წერილი ინგლისელებთან ურთიერთობის შესახებ“ (III, 446).

ალ. ორბელიანს ერთს თავის ჩვენებაში უთქვამს რომ **ალ. ბატონიშვილისათვის** მიწერილი პირველი წერილი მის მიერ არა-ჩვეულებრივი ხელით, არამედ სხვანაირი მსხვილი ასოებით იყო დაწერილი, რომლის მსგავსადაც კომისიაში დაუწერია ორი სიტყვა. ეს ხელი თურმე ძალიან მიემსგავსა **თეკლა ბატონიშვილის** ხელს (იხ. **როზენის** მობსენება, საქმე № 163, გვი 68). ხოლო **ლუარსაზ ორბელიანის** ჩვენებით **ალექსანდრეს** მისთვის უთქვამს, რომ **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** მიწერ-მოწერა აქვს აგრეთვე მის დედას **თეკლა ბატონიშვილსაც** (1,118).

ალ. ორბელიანს — თავის მოგონებაში **თეკლა ბატონიშვილი** შეთქმულების ყველა ამბების მცოდნედ გამოჰყავს. ამიტომ ძნელი წარმოსადგენი არ იქნება, თუ **ალ. ბატონიშვილისადმი** პირველ წერილს **თეკლას** ხელით დაწერილად ვივარაუდებთ.

შეთქმულთა მიერ გათვალისწინებული საქართველოს მართველობის პროექტის მიხედვით **ალ. ბატონიშვილი** სახელმწიფო სამმართველოს ზედაპალატის თავმჯდომარედ იყო ნაგულისხმევი.

(...«2а правительственных место было верхнее и нижнее. Верхнем Заседали 1-ое лицо и сам царь, которого полагали Александра Царевича»... 1, 78).



ელიზბარ ერისთავი მოხუცებულობაში.
(მწერალთა მუზეუმი)

როზენი სამხედრო მინისტრ **ჩერნიშოვს** მოახსენებს, რომ:
„საერთოდ მას, **ბატონიშვილს** თვლიდენ ისეთ პირად, რომელსაც შეუძლიან ყველაზე მეტად გამოიწვიოს მღელვარება და განაგოს საქართველო ქართველების მეხსიერებაში შერჩენილი მისი გავლენის წყალობითა“ო (საქმ. № 166, გვ. 144).

რასაკვირველია, **ალ. ბატონიშვილთან** ურთიერთობა თვით სპარსეთის სახელმწიფოსთან ურთიერთობას გულისხმობს, რადგან, როგორც ვიცით, **ალექსანდრე** სპარსეთის ხელისუფლების სურვილითა და ხელის შეწყობით მოქმედებდა რუსეთის წინააღმდეგ.

შეთქმულთ ოსმალეთთანაც ჰქონიათ, ყოველ შემთხვევაში უცდიათ, ურთიერთობის დაჭერა შეთქმულების თაობაზე. ამ მიზნით ტფილისში მყოფ ოსმალეთის ელჩს დაახლოვებიან და თავისი განზრახვა მისთვის გაუნდვიათ.

ლ. ორბელიანის ჩვენებით მისთვის **ალ. ორბელიანს** 1831 წელს უთქვამს, რომ: „ის დაიარება აქ ოსმალეთის ელჩთან და აქვს ამ საგნის თაობაზე ლაპარაკი“ (IX, 1513). **თვითონ ალ. ორბელიანი** ელჩთან ურთიერთობის შესახებ ამბობს: „...წარსულს 1831-სა წელსა ზაფხულს — ერთ საღამო ჟამზე გარეთ უზნისაკენ სასეირნოდ ვიყავით და შემდეგ **სოლომონ დოდაევის** სანახავად მივედით, როდესაც მის სახლსა შინა შეველ იქ ოსმალს პოსლანიკი დამხვდა. მცირეს ხანს უკან **თ. ელიზბარ ერისთავი** და ჩემი ძმა **ვახტანგ** ესენიც მოვიდნენ **დოდაევის** სანახავად, რომელიც ამ ჩვენსა განზრახვასა ზედა არამც თუ გველაპარაკოს რაიმე — არამედ მაშინ არც კი ვფიქრობდით ესრეთსა, ხოლო ამის მეტს, რომ ჩაის ვსომდით, მურაბას ვჭამდით და მე ქართულს სიმღერებს ფორტეპიანოზე უკრავდი“-ო. (XXIII, 4514).

ამავე ამბავს **ს. დოდაშვილი** ასე გადმოგვცემს: „ოსმალეთის ელჩი 1831 წლის დასასრულს ჩემი ბინის მახლობლად გენერალ **კომაროვსკის** ცოლის სახლში ცხოვრობდა. გავიცანი რა იგი, მასთან ხშირად დავიარებოდი, ერთ საღამოს ჩაიზე მოვიწვიე: რადგან თავისი თარჯიმანის პირით მთხოვა, რომ სურდა მოესმინა ფორტეპიანოზე და მის ტონთან თავისი ბალალაიკა შეეთანხმებინა, ამიტომ მე მოვიწვიე სოვეტნიკი **ალექსანდრე ორბელიანი**, რომელიც ფორტეპიანოზე აზიურ სიმღერებს კარგად უკრავს და მისი ძმა **ვახტანგი**, რომელიც რუსულ სიმღერებს უკრავს, და ელჩის მოსალხენად პატარა კონცერტი შევადგინე; ფორტეპიანოზე და ბალალაიკაზე უკრავდით და ვმღეროდით ევროპიულ და აზიურ სიმღერებს; ამავე დროს იყო აგრეთვე **ელიზბარ ერისთავი**. მთავრობის წინააღმდეგ

57

განზრახვის შესახებ ოსმალეთის ელჩთან არც იმდამეს და არც სხვა დროს არავითარი ლაპარაკი არა მქონია; მე და მის შორის ბაასი ჩვეულებრივ შეეხებოდა თავად **ვარშავსკის** გამარჯვებებს, ელჩის მასთან ნაცნობობას და იგი ელჩი ყოველთვის რუსებს უპირატესობას აძლევდა; მთავრობის საწინააღმდეგო მას ჩემგან არაფერი გაუგია, პირიქით მხოლოდ ქება მოუსმენია“. (XXIII, 4518).

ამასადაამე, **ს. დოდაშვილს** განუზრახავს ოსმალეთის ელჩის მიწვევა და რომ დრო უფრო კარგად გაეტარებინათ, სათანადო კრებულები დაუპატიჟნია. **ალ. ორბელიანი** კი ამბობს, რომ ის საღამოს **დოდაშვილთან** სრულიად შემთხვევით მივიდა სეირნობის შემდეგ, ისევე როგორც **ვახტანგი** და **ელიზბარიც** შემთხვევით მივიდნენ ამ ორი ჩვენების დაპირისპირებიდან ნამდვილ ვითარების ამოკითხვა და ოსმალეთის ელჩთან შეთქმულების მეთაურთა შეხვედრის მიზნების გათვალისწინება, რა თქმა უნდა, ძნელი არ არის.

ელ. ერისთავის თქმით ისე გამოდის, რომ ის და **ალ. ორბელიანი** ერთად მისულან იმ საღამოს **დოდაშვილთან**: „1831 წლის ზაფხულში მე და სოვეტნიკი **ალ. ორბელიანი** ვიყავით მასწავლებელ **დოდაშვილთან**, სადაც ვიღაც ოსმალის მოხელე დაგვიხვდა, და ამ მოხელესთან მე თარჯიმანის საშუალებით ვლაპარაკობდი; მაგრამ ჩვენი საუბარი არაფერს გასაკიცხს არ შეიცავდა და ამის შემდეგ მე იგი აღარსად მინახავს“-ო. (XXIII, 4520).

ვახტანგ ორბელიანი კი სულ უარყოფს იქ ყოფნას: „ჩვენება, რომ მე ვიყავ მასწავლ. **დოდაშვილთან**, როდესაც მასთან ოსმალეთის ელჩი იყო – ტყუილია – მე მხოლოდ გავიგონე **დოდაშვილი-საგან**, 1831 წ. რომ ოსმალეთის ელჩი ერთ საღამოს მასთან იყო“¹ ამბობს იგი (XIII, 4522).

საქმეებში ამის მეტი ცნობები ოსმალეთთან ურთიერთობის შესახებ შენახული არ არის.

როგორც **ალ. ორბელიანის ბიძინა ერისთავისადმი** ზემოდმოყვანილი წერილიდან (რომელშიაც ვარშავის აღებას ატყობინებს), აგრეთვე შეთქმულთა ყველა ჩვენებებიდან და განსაკუთრებით კი **ზავილეისკის** შეთქმულებაში მონაწილეობის ფაქტიდან ჩანს – შეთქმულნი დიდათ ადევნებდნენ თვალყურს პოლონეთის აჯანყებას და მისი მიმდინარეობა აქაურს შეთქმულებაზე სათანადო გავლენას ახდენდა. შეთქმულნი ყოველთვის კითხულობდნენ გაზეთებს და პოლონეთის ამბებს ანალიზს უკეთებდნენ. **ალ. ორბელიანი** უჩვენებს, რომ. 1831 წ. ქართლში თავის მამასთან გამგზავრებული **ლუარსაბ ორბელიანის** რძალი **მანანა** (რომელიც შეთქმულებაში გარეული იყო

58

ალ. ორბელიანის ცოლთან ერთად) გაუცილებიათ **ალ. ჭავჭავაძეს, ელიზბარ და გიორგი ერისთავებს, ალ. და ლუარს. ორბელიანებს**, და „მერე გზაზე ჩვენ ვილაპარაკეთ პოლონეთზე და რაღაც ამ შეთქმულებაზე, მაგრამ მას შემდეგ დიდი ხნის განვლის გამო აღარ მახსოვს ვისგან რა ითქვა“² -ო (XI, 1743). ხოლო პოლონეთის აჯანყების დამარცხების შემდეგ ტფილისში გადმოსახლებულ პოლონელებთან კი უშუალო ურთიერთობა ჰქონიათ და ისინი აჯანყებაში მონაწილეობის მისაღებად მომზადებულები იყვნენ.

ლუარსაბ ორბელიანი უჩვენებს 1832 წელს **ელიზბარი** მეუბნეოდა და მარწმუნებდა, რომ აქ არიან 500-დე პოლონელი, რომლებიც ჩვენს მხარეზე იქნებიანო; მერე **ი. ფალავანდიშვილმა** თქვა, რომ ის იცნობს აქ ერთ პოლონელს. – არ მახსოვს ორი თუ სამი დღის შემდეგ მოვიდა ერთი პოლონელი ჩემ სახლში და ჩემს კაცსა ჰკითხა: „სად არის თავადი, მინდა ვნახო“. როგორც კი მოსამსახურემ ეს მაცნობა, უბრძანე მისთვის უარი ეთქვა. შემდეგ იგივე პოლონელი მოვიდა მეოთხე დღეს და კვლავ არ მივიღე. მესამე დღეს კი მოვიდა და უთხრა ჩემს მოსამსახურეს, რომ ის **იასე ფალავანდიშვილის** მიერ არის გამოგზავნილი, მაშინ კი გულით უთხარი მსახურს, რომ მან უარი უთხრას პოლონელს, რომ მე მას არ მივიღებ; ამ დროს მან გადასცა მსახურს წიგნაკი ჩემთვის გადმოსაცემად, და როდესაც მან ის მომიტანა, მე დავხედე რა, რომ ის გერმანულად იყო დაწერილი, დაუბრუნე და მის მიღებაზედ უარი ვთქვი“³ -ო (X, 17434).

ელ. ერისთავი ამბობს: „1832 წელს პოლონელი ჯარისკაცები ტფილისში დადიოდნენ და მოწყალეობას თხოულობდნენ. და მე მომიხდა ერთხელ ორ მათგანს თითო აბაზი მივეცი. მე ვკითხე მათ რომელი „პოლკიდან“ არიან და აქ რად არიან. იმათ დამისახელეს „პოლკი“, სადაც მსახურობდნენ, მაგრამ მე აღარ მახსოვს, და მითხრეს „სამშობლოს გულისათვის ბატონო“⁴ -ო. კითხვაზე, თუ რა

წოდების არიან, მიპასუხეს „გლეხები ვართ“ (XII, 2156). ¹⁾

ვახტანგ ორბელიანი აღიარებს, რომ პეტერბურგში **დიმიტრი ბატონიშვილი** ჰკიცხავდა რა ქართველებს, რომ ისინი რუსებს ნე-

¹⁾ Солдаты поляки в 1832 году, ходили по городу Тифлису и просили милостини, и мне случилось однажды дать двум солдатам по абазу денег. Я у них спросил из какого полка и зачем здесь? Они назвали полу где служили; но я не помню; и сказали мне, за очизну пане“ — а на вопрос Из кокого звания? Они сказали из мужиков“.

59

ბას აძლევენ თავის დაჩაგვრისა, მათ პოლონელებზე მიუთითებდა ჯერ ისევ 1828-1829 წ. 1831 წელს კი შეთქმულნი პოლონეთის აჯანყების წარმატებას უცდიდენ (ტ. 28. 519-520), ხოლო **ელიზბარ ერისთავი** ჰმოწმობს, რომ 1831 წელს **მამაცაშვილთან** სადილზე პოლონელთა მოქმედების შესახებ მსჯელობა ჰქონიათ (1768, 4750)

იასე **ფალავანდიშვილის** ერთ ჩვენებაში ვკითხულობთ: „...**პაუშენკო ალექსანდრეს** ¹⁾ სახლში გვიამბობდა პოლონელებზე, ვითომც ფრანგები ძლიერ ნანობენ, რომ მათ არ უშველეს, და ამიტომ პარიზში პარლამენტი რამდენიმე ხანს დახურული იყო“-ო. (**Паушенко** при мне в доме **Александра** рассказывал о Поляках) Будто францкзы многие сожалеют, что не помогли им и за то был Парламент на несколько времени закрыт в Париже. (XVII, 3212).

ი. ფალავანდიშვილისავე ჩვენებით, როდესაც მას უთქვამს **დიმიტრი ერისთავისათვის**, რომ შეთქმულნი ზარბაზნებს ვერ მოიხმარებენ, რადგან ქართველთაგან არტილერიის საქმე არავინ იცის და ასე მალეც ვერავინ ისწავლისო, **დიმიტრის** უპასუხნია „პოლიაკები ბევრნი მოვლენ იმ ღამეს ჩვენის მხრით გაზრდილნი და მცოდნენი ამისანი. – მე უთხარი სად იშოვნით პოლიაკებს ჯარისას — **ელიზბარ ერისთავმა** მითხრა მე ყოველდღე დავდივარ ჩემ სიძე **მელნიკოვთან**. ამის მაღაზიების ქვეშ სახლისაში უჭირავთ შვეცერელების პოდანთ ვაჭრებს და იმათთან მიდიან პოლიაკები ზოგი სათხოვრათ და ზოგი ისე, და მე განზრახ დაუწყებ ხოლმე ლაპარაკსა და ყოველთვის თითო აბაზი მაქვს გადადებული მათთვის და ამით ბევრს ვიშოვნით. და კიდევ ვანუგეშებ ვეუბნები ჩვენც თქვენსავითა ვართ და ისინი ამბობენ ზა ოტჩიზნუ“ (VI, 962).

ალ. ორბელიანის ჩვენების თანახმად **ზაქარია ჩოლაყაშვილი** შეთქმულთ თურმე ხშირად ეუბნებოდა: „რისა გემინიანთო, ავსტრის იმპერატორს ერთმა ჩინოვნიკმა თავში ქვა მოარტყაო თავისუფლებისათვისაო, და ეს ხომ ჩვენი საკუთარი მამული არისო. — კიდევ იტყოდა ვარშავაში როდესაც ბუნტი მოხდაო, მაშინვე პოლიაკებმა ხუთის კაცის ძეგლები ამართესო, **რილევისაო**, და ოთხთ იმის ამხანაგთ იტყოდა იმათი გვარი კი აღარ მახსოვს ვისას იტყოდა, და იმ ძეგლებს პატივისა სცემდნენ პოლოკებიო. ესეც უთქომს პოლიაკების დედაკაცები იყენენ პოლოკოვის კამანდირებიო, და ჩვენ ხომ კაცნი ვართ“ (VI, 1036).

ანტონ აფხაზი უჩვენებს, რომ, პეტერბურგიდან ჩამოსული **ზაქარია ჩოლაყაშვილი** უამბობდა მას დეკაბრისტების მოძრაობაზე

და სხვათა შორის შემდეგი უთქვამს: „**პესტელი** ურჩევდა, რათა პოლონეთი, საქართველო და სხვა ოლქები უსათუოდ დაუბრუნდეს მათ მფლობელთ, ხოლო ძირითადი გუბერნიები, რომლებიც მოსკოვის ახლო არიან, რუსეთს დარჩესო“ (II-193)

ანტონ აფხაზისავე ჩვენებით: „**ალექსანდრე** ¹⁾ ამბობდა, რომ ჩვენ ჯერ წარსულს 1831 წელში გვქონდა შეთქმულება და განკარგულებაც ²⁾ მოხდენილი იყო, თუ ჩვენგანი ვინ როგორ უნდა მოცეულიყო, მხოლოდ ველოდებოდით აიღებდნენ თუ არა რუსები ვარშავას. და როგორც კი მოვიდა ამბავი ვარშავის აღების შესახებ, ჩვენი განზრახვაც ჩაიშალაო“ (187). ²⁾

გიორგი დავითის ძე ერისთავი ამბობს „ის ³⁾ ყოველ სადამოს დაიარებოდა **ალექსანდრე ორბელიანთან** და მოჰქონდა ამბები, რომ პოლონეთში ესა და ეს ხდება, საფრანგეთში ეს და ესაო“ (IX 1616).

როგორც ვთქვით შეთქმულნი არც ევროპიდან დახმარების იმედს იყვნენ მოკლებულნი.

ი. ფალავანდიშვილი მოგვითხრობს: „... ეუბნებოდნენ მასწავლებელ **ყიფიანს**, რათა წასულიყო მის ბრწყინვალემა **ოქროპირ ბატონიშვილთან** და ეთქვა მისთვის, რომ ის დაუყოვნებლივ პარიზში ჩასულიყო თავისი განზრახვის შესასრულებლად“ (VI, 957).

სოლომონ რაზმაძე კი ამბობს: „ფიქრობდნენ, რომ თუ ყველა თავადაზნაური თანახმა იქნებოდა მიიღონ მონაწილეობა და მათთან ერთად თანახმა იქნებოდა ყველა ქართველები და სომხები და თუ ინგლისი ან საფრანგეთი დაეხმარებოდათ, მაშინ, ეგონათ, რომ გაიმარჯვებდნენ“-ო (VII, 1196).

გ. დ-ძე ერისთავის ჩვენების თანახმად **ელ. ერისთავს** უთქვამს მისთვის, რომ ჩვენ მფარველად „ძალგვიძს მოვიყვანოთ ფრანცუზნიო“ (345).

ალ. ორბელიანის ჩვენებიდან: „**ზაქარია ჩოლაყოვმა** მითხრა **ალექსანდრეო**, ეხლა მოსკოვში რომ ვიყო, **ოქროპირ ბატონიშვილთან** ლაპარაკი მქონდაო, რომელიც ემზადება ფრანციაში წარსასვლელად, იქიდან ჯარს მოიყვანს შავი ზღვითაო ფრანცუზებისასო, და მაშინ ადვილად განთავისუფლდებითო. — ესეც ბევრჯერ უთქომ ჩემთვის ჩემი ძმა **ალექსანდრეც** აპირებს ფრანციაში წასვლასაო

1) ალ. ორბელიანი.

2) ამისთანა განკარგულება მართლაც ყოფილა.

3) **პაუშენკოზეა** ლაპარაკი.

საქართველოს თავისუფლებისათვისაო, და დიდი თავისუფლების მოყვარე არის ჩემი ძმა **ალექსანდრეო**“ (VI, 1036).

ჩვენთვის ყველაზე უფრო საინტერესოა იმის გამორკვევა, არსებობდა თუ არა რამე ურთიერთობა ამ შეთქმულებასა და რუსეთის დეკაბრისტების მოძრაობის შორის. შეთქმულების საბუთებში

ამ საკითხის შესახებ არავითარი პირდაპირი ჩვენება შენახული არ არის და მაშასადამე ორგანიზაციული კავშირის არსებობაზე ლაპარაკი ძნელია, მით უმეტეს, რომ დეკაბრისტების მოძრაობა რუსეთში ამ დროისთვის რეაქციის მიერ უკვე დათრგუნვილი იყო, მაგრამ რამოდენიმე გადარჩენილი ცნობის მიხედვით იმის თქმა მაინც შეიძლება, რომ ქართველთა შეთქმულება რუსი დეკაბრისტების იდეურ გავლენას მოკლებული არ უნდა ყოფილიყო. ამ საკითხის გაღრმავება შეიძლება შეთქმულთა თხზულებების შესწავლის ნიადაგზე, ამჟამად კი შეიძლება შემდეგ ცნობებზე მიუთითოთ:

1. **სოლომონ დოდაშვილის** ქალაქებში იპოვეს ცნობილი დეკაბრისტი **რილევის** საპყრობილედან სიკვდილის წინ ცოლისადმი მიწერილი წერილის პირი, რომლის გამო შეკითხვაზეც **ს. დოდაშვილი** უპასუხებს კომისიას: «Письмо **Рилеева** я переписал в С. Петербурге к сткдента **Крупского** а 1828 году»(XI 1893)

2. **გრიგოლ ორბელიანს** უთარგმნია **რილევის** ლექსი (XXI, 4154).

3. ამავე იდეურ ზეგავლენის ნაყოფად უნდა ჩაითვალოს ჯორჯაძის მიერ ნაჩვენები შემდეგი: «**Царевич Димитрий** весьма часто рассказывал посещавшим его о вольности, об'ясняя права франции, свободную жизнь жителей ея, ограниченную власть короля и какой имеет голос каждый гражданин Франции во время избирания королей и, наконец, представил мятежи в одной происходившие.

Иногда рассуждали о состоянии правлении волбных городов: Франкфурта на Майне и Кракова, украшал рассказыми счастливую жизнь граждвн оных городов» (XII, 2168).

ამ საგანზე ერთი პირდაპირი ცნობაც მოგვეპოვება, რომელიც ზევითაც იყო მოყვანილი და აქაც შეიძლება გავიმეოროთ. სახელდობრ **ანტონ აფხაზი** თავის ჩვენებაში ამბობს: „... სადილის წინ გერმანელთა ახალშენში წაველ გასასეირნებლად და გზაზედ შევედი მასთან, ¹⁾ ის სახლში დამხვდა, გამარჯობათ და მსვამს თავის გვერდით, სხვადასხვა საუბრის შემდეგ, განაგრძობს ღვარდიის კაპიტანი **თ. ჩოლაყაშვილი** დიახ კინალამ რუსეთი დაირღვა (лопнуло) ამბობს ისა თუ მეამბოხენი დეკემბრის 14 არსენალთან მივიდოდნენ

¹⁾ ლაპარაკია **ზ. ჩოლაყაშვილზე**.

და არა სენატთან, უეჭველად გაიმარჯვებდნენ, მაშინ ბრბო მოჰკიდებდა იარაღს ხელს და ვაი დატრიალდებოდა; შემდეგ ხსნის მეამბოხეთა გეგმას, თუ ვინ როგორ აზრს აყენებდა; ამბობს **თ. ჩოლაყაშვილი** **პესტელი** ურჩევდა რომ აუცილებლად პოლონეთი, საქართველო და სხვა ოლქები მათ მფლობელთ უნდა დაუბრუნდეთ, ხოლო ძირითადი გუბერნიები, რომლებიც მოსკოვთან ახლო არიან, რუსეთს უნდა დარჩესო, რადგან საქართველოსგან რუსეთი ღარიბდება და მისი სიმდიდრე საზღვრებზე გააქვთ. იგივე **თ. ჩოლაყაშვილი** განაგრძობს პოლონელებმა ძეგლები აუშენეს იმ პირთა

და ზეიმით იღლესასწაულეს მათი ხსოვნა, ვინც 14 დეკემბრის გამო დასჯილ იქნენ“-ო (II, 193).

როგორც ვხედავთ **ჩოლოყაშვილი** დეკაბრისტების საქმესთან დაახლოვებული ყოფილა ¹⁾ — მაგრამ საქართველოს და ქართველობის გარეშე ძალებთან ურთიერთობა ნათქვამით არ ამოიწურება. ქართველთა შეთქმულებაში უეჭველია მონაწილეობას იღებდა ლიბერალურად განწყობილი რუსული საზოგადოების ნაწილი, რომელთაგან მხოლოდ მცირედნი, ისიც საქართველოში მყოფთაგან, გამოცხადდნენ და დანარჩენნი დაფარულად დარჩნენ. მათ რიცხვს უნდა ეკუთვნოდნენ ტიტულიარნი სოვეტნიკი, დუშეთის ისპრავნიკი **პაუშენკო** და ტფილისის პოლიცემისტერი **ანდრია მელნიკოვი**. პირველი მათგანი სხვა მთავარ შეთქმულებთან ერთად გასამართლებული და დასჯილიც იყო. ამის შესახებ საქმეებში შემდეგი ცნობებია დაცული.

გ. დ-მე ერისთავის ჩვენებიდან: „როდესაც მე **ელიზბარმა** გამომიცხადა და „სოვეტნიკ“ ალ. ორბელიანთან მიმიყვანა იმათ მე მითხრეს, რომ **პაუშენკომაც** იცის ჩვენი შეთქმულება და მე შემეშინდა და უთხარი, ვაი თუ გაგვცეს მეტეჟი, **ალექსანდრემ** მითხრა, რომ იმას შენი ეშინიან, ახალგაზრდა ხარო; თუმცა **პაუშენკო** პირველად **ალექსანდრე ორბელიანთან** რომ დადიოდა მე მერიდებოდა, მაგრამ დაინახა რა, რომ მხურვალე მონაწილეობას ვიღებდი, მაშინ კვლავ გულახდილად დამიწყო ლაპარაკი, გვარიგებდა და გვაგვზნებდა, რომ თქვენ არც დღე და არც ღამე არ უნდა გაჩერდეთო; ის ყოველ საღამოს დაიარებოდა **ალ. ორბელიანთან** და მოქონდა ამბები, რომ პოლონეთში ესა და ეს ხდება, საფრანგეთში ესა და ესა“-ო (IX, 1616).

მეორე ადგილას უჩვენებს: „ისპრავნიკი“ **პაუშენკო** დაიარე-

¹⁾ იხ. აგრეთვე **ალ. ორბელიანის** ჩვენება (VI, 1036)

ბოდა **ალ. ორბელიანთან** სახლში, სადაც ვიყავით ხოლმე მე, „სოვეტნიკი“ — **ორბელიანი** და **ელიზბარ ერისთავი**, — და იქ ის გვამლევდა რჩევა-დარიგებას და აღგვაგზნებდა, როგორც ადრევეც ვაჩვენე“-ო (XVIII, 3316).

ალ. ორბელიანის ჩვენებიდან: „... დუშეთის ისპრავნიკის **პაუშენკოს** გარემოება, ესენი არიან და იმ **პაუშენკოს** რჩევა ესენი უთქომს ჩემთვის რაც მახსომს და მაგონდება, ე. ი. უნდა საზოგადო გაამრავლოთ და შემდეგ როდესაც ყოველმა იყაბულოს, მასკვან, ყველგან ისე დაწყობილი უნდა იყოს საქმეო, რომ ერთ სათს უნდა მოხდეს აღრეულობა, და ყოველს პოლკებს, ერთ სათში უნდა დავსხათო იმ პოლკებში ქართველი ოფიცრებიც უნდა მიზიდული გვეყვანდეთო, რომ იმ აფიცრებმა უნდა დაუწყონ ლაპარაკი სალდათებსაო, რომ მიიზიდონო, სალდათი ადვილად მოიზიდებაო, და მოსტყუვდებაო, შემდეგ პოლკებს რომ მოისყიდითო მასკვან, თქვენ იქნებით იმათი ბრძანებელიო, და როგორც გინდათ ისე მოიხმარებთო და სადაც შემოსასვლელი ადგილები აქვთ, რუსეთიდგან ჯარსაო, იქ დაყენებთო, ამ მოსყიდულს ჯარსაო, და ველაროდეს ვერ

შემოვივლენ რუსეთიდან ჯარებიო, ამისთვის რომ მაგარი ადგილები აქვს საქართველოსაო, ამაში ქართველებმაც ჯარები გააწყვეთო, და მაშინ სულ აღარას დროს აღარ შეიძლება რუსეთის აქ შემოსვლაო, კიდევ ესაო, რომ დიდრონს კაცებსა შორის ხმა დაჰყარეთ რომ ვითომც ამათ რუსეთში გადარეკვას უპირებენო. და ამას რომ გაიგონებენ, მაშინვე თითონ ისინი შეუდგებიან, და ბუნტს მოახდენენო... მე და ამ **პაუშენკოს** დიახ ხშირად გვილაპარაკნია ერთად – მაგრამ ეს კი არ მახსოვს რომ ვითარ გავიცან ამ ჩვენს განზრახვასა ზედა, რომელიც თავადი **ელიზბარ ერისთოვი** მე გავაცან **პაუშენკოს**, და იმასთანაც ბევრჯერ ულაპარაკნია.

სხვანი კიდევ იცნობდნენ **პაუშენკოს** ამ ჩვენს განზრახვასა ზედა, ჩემი ძმა **ვახტანგ, გიორგი დავითის ძე ერისთოვი, ივანე მიხეილის ძე ერისთოვი** და მგონია კარნეტი **გიორგი ერისთოვიც** იცნობდა, ამ ჩვენსა აზრსა ზედა, შემდეგ მოსვლისა **გიორგისა**", (IX, 1646).

პაუშენკო თავის განმარტებაში ყველა მაზედ მოთხრობილს ადასტურებს, თუმცა, რასაკვირველია, ცდილობს საქმის ვითარებას სულ სხვანაირი მიმართულება მისცეს.

მოუსმინოთ თვითონ მას:

„საგამომძიებლო კომისიას ტიტულიარნი სოვეტნიკის **დიმიტრი პაუშენკოს** განმარტება.

თ. ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენების გამო უპატივცემულე-

64

სად განვმარტავ, რომ მე არავითარ ეგრეთწოდებული შეთქმულების შესახებ არაფერი ვიცოდი. მაგრამ მე მინახავს იგი **ორბელიანი** მაშინდელი საქართველოს მართველობით უკმაყოფილო; ეს იყო 1830 და 1831 წლებში. რათა გამეგო მისგან ყველაფერი, ხომ არ იმალებაოდა აქ რაიმე ბოროტმოქმედება, ხანდახან ვმართავდი ხოლმე მასთან სხვადასხვა მსჯელობასა და ბაასს განზრახ, ხოლო ამ დროს გავიგონე მისგან, რომ რუსეთში არის ვინმე **დიმიტრი ბატონიშვილი** კაცი ჭკვიანი; ეს ბატონიშვილი მგონია წავა ლონდონში იმპერატორის ნებართვით და მგონია ამ ბატონიშვილს განზრახვა აქვს თხოვოს ლონდონის მეფის სასახლეს შუამავლობა, რათა მას საქართველოში ცხოვრების უფლება მიეცეს. ამგვარად ხშირად ლაპარაკობდა **თ. ალექსანდრე ორბელიანი**, მაგრამ რადგან მისი სიტყვები მგონია ალბათ იყო აღმოცენებული, ამიტომ კეთილგონიერება მიკარნახებდა არავითარი სერიოზული ხასიათი მათთვის არ მიმეცა. რაც შეეხება იმ ხმებს, ვითომც მე ურჩევდი გაევრცელებინათ ხმები აქაურ წარჩინებულ ხალხთა რუსეთში გადასახლების შესახებ, ეს ხმები თვითონ მან გადმომცა მე და არა თუ ჩემგან იყოს ნათქვამი; და მე ჩემი მხრივ მაშინათვე განუცხადე მათ იქვი, რომ მთავრობა ამას არ ჩაიდენს მეთქი; მაინც თქვა მან რომ წავა და შეაშინებს **მუხრან ბატონს უფროსს**, მაგრამ მისთვის არც ამის ჩადენა მირჩევია, ისე ხუმრობით ვიზამ ამასო მიპასუხა **თ. ალექსანდრე ორბელიანმა**. შემდეგში მე გავიგონე მისგან რომ **უფროსი მუხრანბატონი ბაგრატიონი** ძლიერ განრისხდაო.

სხვადასხვა პოლკებში მოსამსახურე ქართველი ოფიცრების შესახებ მსჯელობის ირგვლივ ასეთი ლაპარაკი იყო, როგორც მე

მახსოვს, რომ ისინი ძალიან ცოტანი არიან სამსახურშიო, რომ საჭიროა, რათა თავადაზნაურობამ ბლომად გაგზავნონ თავიანთი შვილები სამხედრო სამსახურში, რადგან მათი საშუალებით შეუძლიან ქართველებში რუსთა ზნეჩვეულებებს გავრცელება, ამის საშუალებით კი ეს ორივე ხალხი ეხლანდეღე უფრო მჭიდროდ დაკავშირდებოდნენ და მაშასადამე რუსი ჯარის კაცები უფრო მეტად შეიყვარებდნენ ამ მხარეს. — მაშინდელი, ე. ი. 1830 და 1831 წ. წ. პოლონეთისა და საფრანგეთის ამბების შესახებ **ალექსანდრე ორბელიანი** ჩვენ მუდმივ გვიამბობდა, ისე ცნობის მოყვარეობისათვის, ჰკრებდა რა ამბებს გაზეთებიდან, რომლებიც გუბერნატორ **ზავილეისკისგან** მოჰქონდა და შემდეგში კი საკუთარ სახელზე მიღებული გაზეთებიდან; მაგრამ მომხდარა, რომ მეც ზოგჯერ მასთან მივსულვარ გაზეთებითურთ წასაკითხავად, არა ვთვლიდი რა ასეთს

65

საქციელს არავითარი წესრიგის საწინააღმდეგოდ. ამასთანავე ვიმეორებ, რომ არავითარი შეთქმულების შესახებ მე არაფერი არ ვიცოდი, და რაც კი **თ. ალექსანდრე ორბელიანს** ჩემს შესახებ ამ საქმესთან დაკავშირებით დაუწერია, ყველაფერი ტყუილია.

სხვა მის თანაგანმზრახველთა ჩემ შესახებ ჩვენებებზე ისევე განვმარტავ, რომ ისინი მე ცილსა მწამებენ, რადგან თუ კი ოდესმე ჩემსა და მათ შორის ყოფილა რაიმე საუბარი, ეს ჩემი მხრივ გულწრფელი არასოდეს არ იყო, როგორც ეხლაც მაგონდება იმიტომ, რომ ეს პირები ყველანი ჩიოდნენ ზოგი – რომ მათი საქმე მალე არა თავდება, ზოგნი რომ მათ უდანაშაულოდ და სასამართლოს გარეშე მამულები ჩამოართვეს; მაშასადამე ამათთან შეფარდებით ვლაპარაკობდით ჩვენ მხოლოდ იმას, რის თქმაც შეიძლებოდა, რაც იმათ შეიძლებოდა ისე გაეგოთ, რომ შეთქმულების მონაწილე ვიყავ, მაშინ, როდესაც ჩენი მიზანი იყო მათგან გამეგო რაიმე და რაც საჭირო იქნებოდა ის მექნა, მაგრამ ვერა გავიგე რა დანამდვილებით და ვხედავდი რა რომ შეთქმულება ¹⁾. ამიტომ არც შეიძლებოდა მთავრობისათვის მეცნობებინა, რადგან კანონის თანახმად მხოლოდ იმის შესახებ შეიძლება აცნობო მთავრობას, რასაც ხედავ, იცი და ნამდვილად ამჩნევ. მე კი არავითარი დასამტკიცებელი საბუთი არ მქონდა, უსაბუთოდ რომ მეცნობებინა კი მე თვითონ უნდა მეგო კანონის წინაშე პასუხი.

ამა კომისიაში მე გამომეცხადა, რომ 1831 წ. მე მთავრობის უკმაყოფილო ვიყავ, მეგრამ თუ ამას ტფილისის პოლიცემისტერი ამბობს, მას შეუძლიან ტყუილად დაწეროს ეხლა, რადგან მე თვითონ ცოტა მის საზარალოს ვწერდი იმ 190 ათასის თაობაზე, რომელიც თითქოს ტფილისელი მოქალაქის **ხანქალამოვისათვის** ჩამოერთმია. მაგრამ ჩემი საქციელი ნათლად ჩანს 1831 წ. უწყებებიდან, რომლებშიც პოლიცემისტერი მეც მიხსენიებს, თუ როგორ ვიქცეოდი მე ტფილისში ყოფნის დროს. ეს უწყებები ან გუბერნატორთან უნდა იყოს ან აღმასრულებელი ექსპედიციის საქმეებში.

ამა კომისიაში გამომეცხადა აგრეთვე, რომ მე ეს ყველაფერი წარსული წლის დეკემბრიდან ვიცი. მაგრამ თუ დუშეთიდან ვინმე დამაბეზლა, ალბად ვინმე მოხელეთაგანმა სასურსათო ზედამხველისა

და გარნიზონის კაპიტანის ჩათვლით, რადგან მათში დავტოვე ჩემ წინააღმდეგ უკმაყოფილება და მტრობა სხვადასხვა შემთხვევათა

1) რამოდენიმე სიტყვა არ იკითხება.

66

გამო რომელთა შესახებაც ჩემ მიერ თავის დროზე მოხსენდა მთავრობას.

ამა კომისიაში გამომეცხადა აგრეთვე, რომ ბრალდებულთ ჩემ შესახებ არაფერი უჩვენებიათ თითქმის წარსული თვის თებერვლის უკანასკნელ რიცხვებამდე, რამდენჯერაც არ უკითხავთ მათთვის ჩემს შესახებ. აქედან ცხადია, რომ ბრალდება განგებ არის თავზე მოხვეული და უკვე საპყრობილეში ჯდომის დროს არის მოგონილი, თუ ასე არა, ისინი თავიდანვე აჩვენებდნენ ჩემზე, თუ კი მათი თანაგანმზრახველი ვიყავი და თუ კი ასეთად მე ჩემს თავს მათ წინაშე ვაცხადებდი. ამასთანავე შეთქმულების წევრად ყოფნა იმას ნიშნავს, რომ უნდა მცოდნოდა საშუალებანი, ხერხები და გეგმები შეთქმულებისა, მე კი არაფერი ამგვარი არ ვიცოდი, რაშიაც მოწმად თვით ღმერთს მოუწოდებ, რომელმაც ერთმა უწყოდა რომ მაშინდელი ჩემი ფიქრები ჩემი მოვალეობის შესახებ სუფთა და დაუძრახავი იყო.

ამა კომისიაში გამომეცხადა მე კიდევ, რომ ზოგიერთ ბრალდებულთ ჩემზე უჩვენებიათ, რომ მათ არ იციან ვიცოდი თუ არა მე 1832 წ. შეთქმულების ამბავი. ამგვარად თვით ეს მათ მიერ ნაჩვენები საკვებით ადასტურებს, რომ მე უდანაშაულოდ ვიტანჯები, რამეთუ მე თუ მათი თანაგანმზრახველი ვყოფილიყავ, მაშინ ეს შეთქმულებაც უნდა მცოდნოდა, ხოლო თითონ კი აჩვენებენ, რომ მათ არ იციან მე ვიცოდი იგი თუ არა. მაგრამ ეგებ ამაზე მითხრათ, რომ შეიძლება ერთი შეთქმულება იცოდეს, კაცმა და მეორე კი არაო. ამაზე უპასუხებ, რომ თუ მე ვყოფილიყავ იმის მონაწილე, რაშიაც მე ბრალსა მდებენ, და რომ მე მცოდნოდა 1831 შეთქმულება, მაშინ 1832 წლისაც მეცოდინებოდა, რადგან მათ მიერ ჩემთვის ამის გამოცხადება პირველი შეთქმულების უეჭველი და აუცილებელი შედეგი იქნებოდა; მაგრამ როგორც 1831 წ. შეთქმულების შესახებ არაფერი ვიცოდი, არ შეიძლება არც 1832 წლის შეთქმულების მცოდნოდა რამე და წინააღმდეგ, ე. ი. არ ვიცოდი რა ეს უკანასკნელი, არც შეიძლება, რომ ამისთანა პირველიც მცოდნოდა და ეს მართლა ასეც იყო.

თუმცა 1832 წლის შესახებ აი რას გავბედავ კომისიას ვაცნობო. **მაშინ როდესაც უკმაყოფილების სული სუფევდა არა მარტო ქართველებს, არამედ ჩვენი რუსი მოხელეების შორისაც** და ეს უკმაყოფილება უმთავრესად გუბერნატორ **ზავილისკის** ეხებოდა და ეს განსაკუთრებით იმიტომ, რომ მრავალი უდანაშაულოდ იქნა პასუხისგებაში მიცემული, სხვები გამოუძიებლად თანამდებობიდან იყვნენ დათხოვნილნი. ამით შეურაცხყოფილი ხალხი, ხშირად, რასაკვირველია, თავის მდგომარეობის გასაქარვებლად, რას არ იტყოდნენ.

ცოტად თუ ბევრად ასეთ მდგომარეობაში მიხდებოდა მე ზოგჯერ ბევრ ქართველთან შეხვედრა და მათ რიცხვში ჩემ ბრალმდებლებთან თავად ალექსანდრე ორბელიანთან, თავად ელიზბარ ერისთავთან და გიორგი დავითის ძე ერისთავთან, რომელთაგან პირველი ორი ჩიოდნენ მათი საჩივრის საქმის გაუთავებლობას, მეორე კი მამულის სასამართლოს გარეშე ჩამორთმევას. მაგრამ ჩემი ზედმიწევნით დაკვირვების დროს ვხედავდი, რომ ისინი, ასე ვთქვათ, მხოლოდ ლაპარაკობდნენ, მაგრამ ვერაფერში ვერა ვხედავდი და ვერ ვამჩნევდი, რითაც დავრწმუნებულიყავ, რომ რამე შეთქმულება მაშინ მართლაც არსებობდა. რასაკვირველია შეიძლება იგი იყო მათ, იმ გვარ განწყობილებაში მყოფთა აზრში? ეს მე არ ვიცი.

განვმარტე რა ყველაფერი ეს, ჩემს ბედს უპატივცემულესად კომისიის ხელთ გადავცემ.

ტიტულიარნი სოვეტნიკი **პაუშენკო**.

მარტის 6-სა დღესა 1833-სა წელსა (რვ. X, 1799-802).

იგივე **პაუშენკო** მეორე ადგილას ვრცელსავე ჩვენებაში ამბობს: тоже при одном свидании с ним между разговором сказал так: «Ах как безответно солдаты Русские повинуются! Неужели подкупить их нельзя». На сие я ему отвечал, что они так верны, что ни что их не подкупит...

Еще тауже в одно время тоже между разговором обратился он ко мне с таким вопросом: «Как полагаете, грузины отдолеют Русских». На сие я ему отвечал: в каком разе отдолеют ли? Тогда Когда Грузия не была бы принадлежашею на пример России, возразил он, и имела бы свои регулярные войска. — Противу сего мною было ему сказано тауже между разговором, что против Русских никто не устоит» (XI № 1943).

ამ ნათქვამით ის უნებლიეთ ადასტურებს **ალ. ორბელიანის** ჩვენებას.

ალ. ორბელიანი კომისიის კითხვაზე უპასუხებს: „მე ვგონებ როგორც ეხლა მაგონდება, რომ მე გამოუცხადე განზრახვა ესე ჩვენი **პაუშენკოს** წარსულს 1831-სა წელსა და ის კი აღარ მახსოვს რომ როგორ გამოუცხადე“-ო (XVII, 3220).

ვახტანგ ორბელიანი კი ამბობს: „მე თვითონ არ მილაპარაკვია **პაუშენკოსთან** ჩვენს განზრახვაზე, მაგრამ გამიგონია ჩემი ძმა **ალექსანდრე** და **ელიზბარ ერისთავი** როგორ ბაასობდენ მასთან ამ საგნის თაობაზე“-ო (XVII, 3224)

ალ. ორბელიანის მოგონებაში ვკითხულობთ: „ერთმა მცოდნე

⁶⁸⁾ **ალ. ორბელიანი** იგულისხმება.

ჩინოვნიკმა კ¹⁾) მითხრა წინათ, თუ ეს ჩვენი საქმე გამოცხადდა და დაგვიჭირეს მე მხოლოდ თქვენზე დიდ ნაკლულევანებას ვიტყვი, იციან მე და თქვენ კარგი მეგობრები ვართ, ამის გამო მე აღარ გავტყდები და თქვენთვისაც სასარგებლო იქნება, ისეც იყო, თავის თავსაც არგო და ჩვენც. ისიც დაიჭირეს... იმან ფორმა და კანონი კარგა იცოდა, როგორც უნდა მოქცეულიყო“ (წ. კ. ს. ხელნ. № 1569,

ფ. 139).

როდესაც სასამართლოში საქმე ირჩეოდა **ალ.** და მისი ძმა **ვახტანგ ორბელიანები** და **პაუშენკო** ერთ ოთახში ყოფილან დამწყვედული (იქვე, 143).

ანდრია მელნიკოვზე შემდეგი ვიცით:

ლუარსაბ ორბელიანი უჩვენებს: „მაქვს პატივი განუმარტო კომისიას 1831 წ. „კოლეჟსკი სოვეტნიკმა“ **მელნიკოვმა** იცოდა ჩვენი შეთქმულება და განზრახვანი, თავის მხრივ იწონებდა და გვაძლევდა რჩევებს, მაგრამ დაწვრილებით არ მახსოვს. 1832 წელს კი, როდესაც ჩვენ ჩვენი განზრახვა უკუ ვაგდეთ, მაშინ, როგორც მე, ისე **ელიზბარ ერისთავს**, გვირჩევდა ჩუმიად ვყოფილიყავით და ამაზედ არსად არაფერი გველაპარაკნა, გვეუბნებოდა რა, რომ თუ ამას შეიტყობენ, სასტიკად დაგვსჯიანო“ (X, 1693).

ალ. ორბელიანი უჩვენებს: „ექსპედიციიდან ²⁾ გამოვედი და შინისაკენ მივდიოდი, მაშინ **მელნიკოვის** სახლის ფანჯარა ღია იყო **ელიზბარ ერისთავმა** გადმომძახა აქ ამოდიო რომელიც ავედი, ოდეს შეველ **გიორგი ერისთავი** იქ დამხვდა, **დიმიტრი, ელიზბარის** ძმაც იქ იყო, და სტოლზე რაღაც რვეული იდო, მითხრეს აქ მოდიო რა წავიკითხოთო, ის კი აღარ მახსოვს რომელმა წამიკითხა“ და სხვა (III, 392). აქ ლაპერაკია მისთვის „აკტი გონიური“-ს წაკითხვაზე, რომელიც მას მერე სახლში წაუღია. **მელნიკოვის** სახლში თუ ამისთანა საქმეები შესაძლებელი იყო, ეს იმის მაჩვენებელია, რომ **მელნიკოვმა** მართლაც იცოდა შეთქმულების ამბავი.

გიორგი დავითის ძე ერისთავის ჩვენებიდან: „მელნიკოვის ცოლ **მელანიასთან** მქონდა ლაპარაკი ამ განზრახვაზე და ამან ეს უფრო ადრეც იცოდა“ო. (X, 1675).

ელ. ერისთავს, რომელიც **მელნიკოვთან** ცხოვრობდა, 1832 წელს შეთქმულნი დაუპატიჯნია ³⁾, სადაც საქართველოსა და თა-

1) **პაუშენკო.**

2) იგულისხმება — „Экспедиция суда и расправы“.

3) ალბად მორიგი წვეულების გამო, როგორც ეს მიღებული ჰქონდათ შემოქმულთ.

ვისუფლებლაზე ულაპარაკნიათ (იხ. **ალ. ორბელიანის** ჩვენება, V, 848).

ა. მელნიკოვი საგამომძიებლო კომისიის მიერ დამნაშავეთა მე-7 ჯგუფშია მოქცეული, რაც იმას ნიშნავს, რომ მან შეთქმულების ამბავი იცოდა, მაგრამ აჯანყების მოხდენაზე თანხმობა არ მიუცია, რასაც კომისია **ელ. ერისთავის** ჩვენებიდან დაასკვნის. (1688, 1729, 3628), სადაც იგი ამბობს რომ **მელნიკოვი** აჯანყების მოხდენას არ ეთანხმებოდა და იმათაც ურჩევდა შეთქმულებისათვის თავი დაენებებიათ. მაგრამ ამას იგი ჯერ ერთი იმიტომ ამბობს, რომ შეთქმულების სიდიადე დაემცირებინა და მეორე თავის სიძე დაეფარა ¹⁾. შეთქმულთა მთელი რიგი უჩვენებს, რომ **მელნიკოვისთვის** შეთქმულება დაფარული არ ყოფილა. თუმცა **მელნიკოვი** ყველა ამ ბრალდებებს უარჰყოფს (1721, 3000, 3156), მართალია ძალიან უბადრუკი მოტივებით, მაგრამ საერთო შთაბეჭდილება ისეთი იქმნება, რომ **მელნიკოვმა** აჯანყების სამზადისი კიდეც იცოდა და მას კიდევაც ეთან-

ხმებოდა. სხვა რომ არა იყოს რა მას რუსსა, რომგორც თვითონ აცხადებს, რომ: „მას არ შეეძლო თავის თანამემამულე რუსების წინააღმდეგ, და ბოროტ და გაიძვერა ქართველების, მისი სამინელი მტრების – ამხანაგად ყოფილიყო“ – შეთქმულების ამბავი არ უნდა დაემალა, და თუ კი მან ეს საიდუმლო ორი წლის განმავლობაში შეინახა, მაშასადამე თვითონაც ამ საქმის მოზიარე ყოფილა.

სააუდიტორიო დეპარტამენტმა (სასამართლომ) **მელნიკოვის** შესახებ დაადგინა: **ანდრია მელნიკოვი** დარჩეს სასტიკი მეთვალყურეობის ქვეშ“ (29 ტ. 44).

პაუშენკოსა და მელნიკოვზეც იმგვარადვე წერს **დიმიტრი ყიფიანი**, როგორც **ზავილეისკიზე**.

„... არც ის ვიცი და არცარა გამეგება რა რა მიზეზით იყვნენ საქმეში გარეული ეს სამი რუსის ჩინოვნიკები: **პაუშენკო**, **მელნიკოვი** და **ზავილეისკი**. მაგრამ ვალად ვრაცხ ჩემს თავს ამათხედ ისა ვთქვა, რაც მქონდა გაგებული. მაშინდელ საზოგადოებაში ამათი რეპუტაცია იყო სრულიად დაუძრახავი. **პაუშენკოს** უცქერდენ როგორც ნიჭიერ და სამაგალითო პატიოსან ჩინოვნიკს.

მელნიკოვზედ ამბობდენ, როგორც მრისხანე და პატიოსან პოლიცმეისტერზედ, რომელიც ეხლაც კი აღსოვთ თბილისში მოხუცებულებს და რომ ისე მოქცეულიყო, როგორც იქცეოდნენ სხვა ტიტულიარნი სოვეტნიკები, გამდიდრება ადვილად შეეძლო მაგრამ სამსახურიდამ რომ გამოვიდა – ღარიბად დარჩა“-ო. (ხელნ. № 1540 გვ. 2)

¹⁾ მელნიკოვის ცოლი ელიზბარის და იყო.

მესამე რუსსაც სცოდნია შეთქმულების ამბავი.

დიმიტრი ყიფიანი უჩვენებს: „მე ჯერ **ვახტანგ ორბელიანსა** და მასწავლებელ **ავთანდილშვილს**, შემდეგ კი მათთან ერთად ყოფილ სოვეტნიკს **ალექსანდრე ორბელიანსაც** უთხარი, რომ, ვითომც მე გავიგონე მამაჩემ პრაპორშჩიკ **ფიოდოროვისაგან** ¹⁾, რომ მან იცის, რომ მთავრობას მიუღია ცნობა ვითომც ტფილისში თავადებს შორის შეთქმულება არსებობდესო. ეს მე განგებ გამოვიგონე, სახელდობრ იმისთვის, რომ ამით მაინც შეთქმულებისთვისა და მის შესახებ მსჯელობისათვის ბოლო მომეღო“ (XXIV, 4806).

თვით საქართველოს შიგნით შეთქმულების გავრცელება მხოლოდ ქართლ-კახეთით არ ამოიწურებოდა და იმერეთსაც წვდებოდა.

იმერეთთან ურთიერთობა შედარებით მკრთალად არის მასალებში წარმოდგენილი, თუმცა საფიქრებელია, რომ იმაზე მეტი უნდა ყოფილიყო, რასაც ჩვენ აქ ვტყობილობთ. როგორც სხვა ბევრი რამის დაფარვა მოახერხეს შეთქმულთ, უეჭველია, რომ აქაც ბევრი რამ დამალეს. გადარჩენილი ცნობები შემდეგს გადმოგვცემს: იმერელ აზნაურს **თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს** დაავალეს იმერეთში აჯანყების იდეის გავრცელება, მაგრამ ლორთქიფანიძის მოღვაწეობა ვითომც, მხოლოდ რამოდენიმე აზნაურისათვის ამ აზრის გაზიარებაში გამოიხატა.

ამ საკითხის დაწვრილებით განხილვაც შეთქმულების საქმე-

ბის მიხედვით შესაძლებელი ხდება.

ალ. ორბელიანის ჩვენებიდან: „კითხვასა ზედა კომისიისა მოხსენება, — **პირველი** წარსულს, 1831-სა წელსა, ოდესაც თავადმა **გიორგი დავითის ძემ ერისთავმა** გამაცნო თავის სახლსა შინა იმერელი აზნაური **თეიმურაზ ლორთქიფანიძე**, და მოწყალობა რომ მთხოვა საწყალი და ღარიბი ვარო, და გთხოვო წყალობა რამ მაჩუქოვო, რომელიც თავადმა **გიორგი დავითის ძემ ერისთავმა**ც ერთი შინელი მაჩუქაო, და მე დიაღაც შებრალებისა გამო, ორი თუ სამი ოქრო ვაჩუქე და ამ **ლორთქიფანიძეს**, **ელიზბარ**, **გიორგი დავითისძე ერისთავნი** და მე პირად ვეუბნებოდით ხოლმე, ეხლა იმერეთს რომ წახვალ, უთუოთ ეცდები შენ ხალხის მორბილებასა, ვისაც მისი გული ენდობა. მან **ლორთქიფანიძემ** მითხრა რომ წერილით მომეცი დარიგება როგორ მოვიქცეო. ამის მეორეს დღეს, სადილს უკან ელიზბარი მოვიდა ჩემთან და მითხრა, შენ რომ ის სხვა ხელის წერა იციო, იმ ხელით დაწერეო, მასკვან მე უთხარ, რომ აჩვე-

1) **დ. ყიფიანის** აღმზრდელი-მამობილი.

ნოს ვისმე მეთქი. არავის არ აჩვენებსო, მასკვან მითხრა ადევ კარგი დაწერე ნუ გეზარება, მე გეტყვიო. რომელიც ავდეგ და დამაწერინა, არ ვიცი რვა პუნქტი იყო თუ ცხრა, ესე იგი **პირველი** ღვინოში გაფრთხილდეს უბრალოს ლაპარაკს, **მეორე** ვისაც ენდობოდეს, იმას უთხრას ესე ჩვენი განზრახვა და შემდეგნი კი აღარ მახსომს რა იყო, და ან რა დარიგება იყო, რომელიც **გიორგი ერისთავმა**ც ნახა და მოიწონა ის დარიგება დიახ კარგიაო, და ჩვენ სამთავ როგორც მახსომს ერთად მივეცით ის დარიგების წერილი **თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს**... ერთს საღამო ჟამზე მოვიდა ეს **თეიმურაზ ლორთქიფანიძე** ჩემთან და ერთი ყმაწვილი კაცი იმერელის თავადიშვილი მოიყვანა ჩემთან, და მითხრა, ეს არის გურიის, დიდი კაცის შვილი **ზურაბ ერისთავი**ო და თქვენ გასაცნობად მოვიყვანეო რომელიც **ზურაბ ერისთავმა**ც მთხოვა. რომ მახლობლად გამეცნა, — მე დიახ პატივი ვეცი დიდი კაცის შვილობისა გამო, და ჩემთან ჩაი დალია, შემდეგ ჩაისა წავიდა ჩემგნით, და წასვლის დროს მთხოვა, რომ დიახ ახლო მეგობარი ვყოფილიყავ იმისი, და წიგნი მიმეწერა-რომელიც შემდეგ რაოდენისა-მე თვისა წიგნიც მივწერე, ეს კი არ მახსომს იმისი წიგნი მომივიდა პირველად თუ მე მივწერე, ორივე მოკითხვის წიგნი იყო, იმ ჩემ მიწერილ წიგნში იყო მოკითხვა **თეიმურაზ ლორთქიფანიძისა**, და ესეც რომ რად დამივიწყა მეთქი, — იმ **თეიმურაზ ლორთქიფანიძემ** კიდევ ერთი არ ვიცი თავადიშვილი იყო თუ აზნაურიშვილი. ბრმა იყო ცალთვალი, ისიც გამაცნო. არც **გიორგი ჩიჩოვამეს** ვიცნობ, არც **ნიკო ჩიჩოვამეს**, არც **ბესო ლორთქიფანიძეს** და არც აზნაურს **ზალიკო ჩახუნაშვილსა**, მაგრამ ეს გვარი კი როგორღაც მახსომს, — **გრიგოლ წერეთელს** ვიცნობ, მაგრამ თვინიერ ხელმწიფის ერთგულების მეტი სხვა არა რა შემიტყვია რა იმისი. ჩვენი საზოგადო არას დროს შემწედ არ რაცხდნენ იმერეთს — ოდესცა **თეიმურაზ ლორთქიფანიძე** წავიდა იმერეთში; მის შემდეგ მე

იმისი აღარა ვიცი რა. თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს ნამდვილად ახლო მცნობნი, ელიზბარ და გიორგი დავითის ძე ერისთავნი, ზაქარია ციციანოვი, და ჩემი ძმა ვახტანგ, ესენი არიან, და რომელთაც ვგონებ რომ იცნობდნენ, სოლომან დოდაევი, ზალ ავთანდილოვი და იოსებ მამაცოვი“ (IX, 1645-46).

ელიზბარ ერისთავი: „... 1831 წ. თ. გიორგი ერისთავმა „სოვეტნიკ“ ალ. ორბელიანის სახლში მაჩვენა იმერელი ლორთქიფანიძე, და მითხრა, რომ ლორთქიფანიძემ უთხრავე მას, რომ იგი იმერეთის თავადიშვილებს ყველას ახლოს იცნობს და აღუთქვა, რომ შეიტყობს იმერლების აზრსა და დამოკიდებულებას (расположение)

72



ალექსანდრე ორბელიანი
(მწერალთა მუზეუმი)

მთავრობასთან. მას გამოუცხადეთ ჩვენი განზრახვა და მან აღვითქვა, რომ ყველაფერს დაწვრილებით გვაცნობებდა. იმის შემდეგ ალ. ორბელიანმა მითხრა, რომ მან ლორთქიფანიძეს ფული და ში-

ნელი აჩუქა და მისცა მას წერილობითი ინსტრუქცია, თუ რა უნდა გაეკეთებინა.

როგორც **ალექსანდრემ** მიაშობო ინსტრუქცია იმაში მდგომარეობდა, რომ არავისთვის ჩვენი სახელი არ უნდა ეთქვა, გარდა იმისა, რომ საქართველოში არის განზრახვა და რომ მასში ყველა თავადები მონაწილეობას იღებენ, არ უნდა ელაპარაკნა იმაზე ვისიმე თანადასწრებით, არამედ განმარტოებით მხოლოდ ერთ პირთან. და უნდა გაეგო რა აზრისა არიან იმერლები მთავრობის შესახებ და ჩვენთვის ყველაფერი დაწვრილებით უნდა ეცნობებინა. მაგრამ **ლორთქიფანიძე** წავიდა და მისგან არავითარი ცნობა არ მიგვიღია. თუმცა ჩვენ არა ვფიქრობდით და არც იმედი გვქონდა, რომ იმერეთი ჩვენს განზრახვაში მონაწილეობას მიიღებდა. (X, 1767).

ნიკო ჩიჯავაძე, ბესო ლორთქიფანიძე და ზალიკო ჩახუნაშვილი სრულებით უარს ამბობენ, რომ მათ არავისგან არაფერი შეეთქმულების თაობაზე არ იცოდნენ (XII 2191-2196).

იმერელი აზნაური **თეიმურაზ ლორთქიფანიძე** აჩვენებს:

„გენერალ **ერმოლოვის** დროს იყო იმერეთში აჯანყება, რომელშიაც თუმცა მე მონაწილეობა არ მიმიღია, მაგრამ შემდეგში უდანაშაულოდ დამწამეს რა ცხენის მოპარვისა და საზღვარ გარეთ გაქცევის ცილი, სამი წელიწადი ქუთაისის ციხეში ვიყავ დაპატიმრებული. ბოლოს იმერეთის მართველ გენერალ-მაიორმა **თ. გორჩაკოვმა**, დარწმუნდა რა ჩემს უდანაშაულობაში, გამანთავისუფლა, მაგრამ რადგან გამომიცხადეს, რომ რუსეთში გადასახლებას მიპირებენ, იძულებული შევიქენ ახალციხეს გავქცეულიყავ **ბაგრატ ბატონიშვილის შვილისშვილ ივანესთან**, რომელიც ამდროს იქ იყო ლტოლვილი **დავით მეფის უკანონო შვილიშვილ თ. ვახტანგითურთ**. ახალციხის რუსის ჯარის მიერ აღების შემდეგ, ჩვენ აზრულში გავიქეციით იქიდან ტრაპიზონში და შემდეგ კონსტანტინოპოლში, სადაც ვიმყოფებოდით რუსეთსა და ოსმალეთის შორის ზავის შეკვრამდის.

ამის შენდეგ მე შევაგულიანე იგი ახალგაზრდა თავადი **ივანე ბაგრატიონი**, რომ სამშობლოში დავბრუნებულისყავით, — და ამ მიზნით ჩვენ მივმართეთ კონსტანტინეპოლში ჩამოსულ რუსეთის ელჩს, რომლის მეცადინეობითაც ჩვენ ოდესაში გრაფ **ვორონცოვ-**

თან გაგვგზავნეს. ოდესაში თვეზე მეტი დავრჩით, შემდეგ კი, თანახმად უმაღლესი ბრძანებისა რედუტ-კალეს გზით ტფილისში თავად **ვარშავსკისთან გრაფ პასკევიჩ ერივანსკისთან** გაგვგზავნეს. აქ დავრჩით რვა თვე; **თ. ივანემ** მეფის მოწყალებით მიიღო უფლება თავის სამფლობელოზე იმერეთში და ჩვენ გავემგზავრეთ იმერეთისაკენ ორი კვირის შემდეგ, როდესაც მისი ბრწყინვალეობა გენერალ-ფელდმარშალი აქედან რუსეთში წავიდა.

ტფილისში ყოფნის დროს ხშირად დავიარებოდი სხვადასხვა დაწესებულებებში ნაცნობი იმერლების საქმეების გამო და იქ გავიცანი **ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანი**, რომელმაც მთხოვა მივსულიყავი ხოლმე მასთან სახლში, რადგან ის დედის მხრით

ბაგრატიონთა შთამომავალია, მე კი ამ საგვარეულოს ერთგული ვარ და თან ვახლდი ლტოლვილს ზემოდ დასახელებულს **თ. ივანე ბაგრატიონს**. ასეთი ნაცნობობით მოსყიდული მე ხშირად დავიარებოდი **ალექსანდრე ორბელიანთან** და მან პირველმა განმიცხადა მე შეთქმულება, შემდეგ კი **გიორგი დავითის ძე ერისთავმა**, რომელიც **ალექსანდრე ორბელიანთან** გავიცანი, და რომელთანაც შემდეგში სახლში არა იშვიათად დავიარებოდი. ეს ორნი ერთად და ცალკ-ცალკე მეუბნებოდნენ რომ ქართველ თავად-აზნაურთ ერთსულოვნად სურთ აქ აჯანყება მოახდინონ და განთავისუფლდნენ რუსებისაგან, რომელნიც მათ უაღრესად ავიწროებენ, ართმევენ მათ მამულებს, ანგრევენ დუქნებს (ломают лавки) და ანადგურებენ ქალაქებს. ამასთანავე ისინი ლაპარაკობდნენ აგრეთვე ამ განზრახვის აღსრულების გეგმაზე; იგი იმაში მდგომარეობდა რომ თვითოეულ პუნქტზე ქალაქში როგორც არის: არსენალი, მეტეხის ციხე და სხვა, დანიშნული იყვნენ საგანგებო რაზმები მათ მიერ ამორჩეული ხალხის მეთაურობით. ჩაიგდებდნენ რა ისინი ამ მნიშვნელოვან პუნქტებსა და არტილერიას ხელში, ალბად ფიქრობდნენ (наверное надеялись) ყველა აქ მყოფი რუსების ოთხი დღე ღამის განმავლობაში ამოხოცვას. **თ. ალექსანდრე ორბელიანმა** და **გიორგი ერისთავმა** განმიცხადეს რა მე ეს და აგრეთვე ის, რომ მათ სურთ ამ განზრახვის შესახებ აცნობონ იმერლებს, მე მავალელებდნენ წამელო წერილები და ვცდილიყავ იმერელი თავად-აზნაურები აჯანყების მოხდენაზე დამეყოლიებინა. მე უარს ვეუბნებოდი იმერეთში წერილების წაღებაზე, ამიტომ ჩემი გამგზავრების დროს მათ მთხოვეს სიტყვიერად გამეცხადებია შეთქმულება თავადებ **ნიკო** და **გიორგი**

74

რი ჩიჯავაძეებისათვის, ბესო ლორთქიფანიძისთვის და სხვა წარჩინებულ პირთათვის და დამერწმუნებინა ისინი, რათა ქართველი თავადაზნაურობისათვის მიეზამათ. — ისინი ამბობდნენ აგრეთვე, რომ პოდპოლკოვნიკ **თ. გრიგოლ წერეთელსა** და სხვა იმისთანებს თვითონ გადმოიბირებენ. იმერეთში ჩასვლისას ამ დავალების შესახებ მე არავისთვის რა გამომიცხადებია, გარდა **გიორგი ჩიჯავაძისა** და **ბესო ლორთქიფანიძისა**, რომელთაც ორივემ სიხარულით მიიღეს ეს ცნობა და თქვეს: „ღმერთმა ინებოს, რომ ეს მოხდეს, ჩვენ მათ არ ჩამოვრჩებით და საერთო ძალით ვიმოქმედებთ“-ო. უკანასკნელს ამათგანს ეს უფრო იმიტომ უხაროდა, რომ მის სიძე **ვახტანგ** ¹⁾, (რომლის შესახებაც ზევით ითქვა), მიეცემოდა საშუალება თავის ოჯახს დაბრუნებოდა.

ჩემ შემდეგ ტფილისიდან იმერეთში ჩამოვიდა ჩემი მეზობელი **ნიკო ჩიჯავაძის** აზნაური **ზალიკო ჩახუნაშვილი**, რომელიც აქ ორ კვირა დარჩა. ერთელ მე ვიყავი **ნიკო ჩიჯავაძის** სახლში, სადაც მოხსენებული **ზალიკოც** მოვიდა, იქ იყო აგრეთვე **თ. ბესო ლორთქიფანიძე** და ეს სამივე. დამტოვეს რა მე მისავალს ოთახში (სადაც იმყოფებოდა **თ. ნიკო ჩიჯავაძის მეუღლე**), გავიდნენ მეორეში, იქ **ზალიკომ** დაუწყო მათ თხრობა აჯანყების მოხდენისა და რუსების გაწყვეტის მიზნით საქართველოში არსებულ შეთქმულებაზე, დაუმატა ამასთანავე, რომ საქართველოში მას, **ზალიკოს**,

დაავალეს აცნობოს ეს იმერელ თავადებსა და აზნაურებს, რათა ისინი მოქმედებისთვის მზად იყვნენ. მოხსენებული თავადები აცხადებდნენ თავიანთ მზად ყოფნას და ამბობდნენ, რომ თუ ღმერთი ინებებს და ეს მოხდება, ისინი თავს გასწირავენ. ეს საუბარ მე თხელ კედელთან მჯდომს ნათლად მესმოდა და თვით **ბესო ლორთქიფანიძემ** იქიდან გამოსულმა ყველაფერი მიაგმო, რადგან ადრე მე მასთან განცხადებული მქონდა.

ამის შემდეგ მე აღარა გამიგონიარა, აქ რა ხდებოდა; აღარავითარი ურთიერთობა შეთქმულებთან არა მქონია და **ალექსანდრე ორბელიანისთვის** არ მიცნობებია ზემოდასახელებული თავადების თანხმობა. **ალექსანდრე ორბელიანი** კი შარშან გურული თავადის **ზურაბ ერისთავის** წერილში სალამს მითვლიდა და მწერდა რატო ტფილისში არ მოვდივარ და რატო არ მინდა მისი ნახვა.

შეთქმულთა კრებაზე ტფილისში არად არა ვყოფილვარ გარდა იმისა, რომ ვიყავ ხოლმე **ალექსანდრე ორბელიანთან** და **გიორგი ერისთავთან**. მე იქ ბევრებს ვხედავდი, მაგრამ მათი არც

¹⁾ დავით მეფის უკანონო შვილისშვილი.

სახელი და არც გვარი არ ვიცი და ამ ორის პირის გარდა არავის შეთქმულებაზე არ ულაპარაკნია. ამ კრებების დროს კი რას ლაპარაკობდნენ მე არაფერი შემიძლიან ვთქვა, რადგან ისინი რუსულად ლაპარაკობდნენ და მე მათი არაფერი მესხმოდა.

იმერეთში გამგზავრების დროს მაჩუქეს **ალექსანდრე ორბელიანმა** სამი ჩერვონეცი, ხოლო **გიორგი ერისთავმა** შინელი ნაბდის ნაცვლად, რომელიც მე მას სამგზავროდ ვთხოვე.

თავადებმა **ნიკო ჩიჯავაძემ** და **ბესო ლორთქიფანიძემ** ჩემი აქეთ გამომგზავრების წინ გამაფრთხილეს, რათა ისინი არ გავცე და მათზე ცუდი არაფერი ვთქვა.

ტფილისში დავიარებოდი აგრეთვე **იასე ფალავანდიშვილთანაც**, მაგრამ მას ჩემთვის საეჭვო არაფერი უთქვამს.

კომისიის დავალებით ესე ჩვენება ლორთქიფანიძის სიტყვებიდან გადმოვიღე პოლკოვნიკმა **სუმბათაშვილმა**.

„26“ თებერვალს 1833 წ.

ქ. ტფილისის (IX, 1637-39).

ლევან ერისთავის ჩვენებიდან: (III, 302).... ამასთანავე **ალექსანდრემ** (ალ. ორბელ.) მკითხა რომ იმერეთში ხომ ნათესავები გყავს და იქაც ხომ მოხდება ბუნტო, მე ვუპასუხე, რომ უწინაც იბუნტეს იმერლებმა და ეხლაც იქნება მეთქი მოახდინონ ბუნტი — დასასრულ მოვახსენებ ამა კომისიასა, რომელ მე არც იმერეთში და არც ქართლში არავისთვის ამ ბოროტ ჰაზრზედ არც მითქვამს რა, არც დამიპატიჟნია და არც არა მიმიწერია“.

როგორ და რა საშუალებით განიზრახავდენ შეთქმულების განზრახულის სისრულეში მოყვანას.

ყველაზე უფრო საინტერესო საკითხი შეთქმულებაში ის არის, თუ რა საშუალებით განიზრახავდნენ შეთქმულნი აჯანყების სისრულეში მოყვანას. რამდენადაც საინტერესოა ეს საკითხი, იმდენად მცირე ცნობებია მის შესახებ შენახული და ეს სრულიად ბუნებრივიც არის, რადგან, როგორც უკვე რამდენჯერმე იყო აღნიშნული, შეთქმულთ მოახერხეს შეთქმულების მთავარი მომენტების დამალვა, რითაც მას სერიოზული ხასიათი დაუკარგეს და ზერელე რეალური შინაარსის უქონელ, ოცნებად გაასაღეს. თუ კი არის რამე ცნობა შეთქმულების საქმეში დაცული, იმასაც შეთქმულნი ცდილობენ, როგორმე გააქარწყლონ და მისი მნიშვნელობა, არარაობამდე დაიყვანონ. საფიქრებელია, რომ კერძოდ ამ საკითხის გადასაწყვეტად საფრანგეთის, პოლონეთის და კიდევ ზოგიერთ სხვა სახელმწიფოს არქივებში ნაგულისხმევი მასალის შესწავლამ უნდა მოგვცეს საჭირო ცნობები, ვინაიდან შეუძლებელია, **ლეტელიეს ზავილისკის** და **ალექსანდრე ბატონიშვილს** პირველს ორს თავიანთი მთავრობებისთვის, ან იმ ორგანიზაციებისთვის, რომელთაგანაც ქართველთა შეთქმულებაში მონაწილეობის მიღება ჰქონდათ დავალებული, ხოლო მესამეს სპარსეთის მთავრობისათვის არ ეცნობებინა, თუ რისი იმედი ჰქონდათ ქართველ შეთქმულთ, რა ძალა იყო მათ განკარგულებაში, რომლითაც ისინი აჯანყების მოხდენას ფიქრობდნენ.

საგამომძიებლო კომისიის მიერ ნაწარმოებ საქმეებში დაცული მასალა ამ მხრივ მრავალ საინტერესო ამბავს გვატყობინებს.

როგორც ამ მასალიდან ჩანს შეთქმულების წევრნი ვალდებული იყვნენ თავიანთი გლახობისაგან შეედგინათ პატარ-პატარა რაზმები იმ რაოდენობით, რასაც შეთქმულთა საბჭო ამა თუ იმ პირს გადაუწყვეტდა, და აჯანყების დროს აემოქმედებინათ საჭიროების მიხედვით. რასაკვირველია ზოგი ამით არა კმაყოფილდებოდა და მზად იყო, მთელი თავისი ქონება და, რაც კი რამ გააჩ-

77

ნდა ყოველგვარი შესაძლებლობანი ამ საქმისათვის შეეწირა. ყველაზე მეტი თავგანწირვა, როგორც ყოველთვის, და როგორც მოძრაობის მეთაურთ, აქაც **ელიზბარ ერისთავსა**, **ალ. ორბელიანსა** და **სოლომონ დოდაშვილს** გამოუჩენიათ.

„... ჩვენი საზოგადონი ისრეთ ვაწყობდით, და ესრეთ გვინდოდა, რომ ყველას გაგვეწერა, და ქალაქში ჩამოგვეყვანა, ვინც რაოდენს კაცს შეიძლებდა, — გავიწერეთ კიდევ, **ლუარსაზ** ¹⁾ ასი კაცი უნდა ჩამოეყვანა **ელიზბარ ერისთავს**, ორმოცი, მე ოცი, **გიორგი დავითის ძეს ერისთავს** — ოცი. **ელიზბარ ერისთავმა** მითხრა, მამუკაც ასს ²⁾ კაცს მოამზადებსო, **ბიძინა ერისთავი** თანახმა არ შეიქნა, და არც შემიძლიან რომ მე ჩამოვიყვანო ვინმეო, — თუ ქალაქში მოხდება ბუნტო, მაშინ არამც ოცსა ანუ ორმოცსაო, ათასსაც ვიშოვნო რომ ჩამოვიდე, იმითი ერთათაო“... (IX, 1483) ეს ამბავი 1831 წელს შეეხება, როგორც ამავე ჩვენებაში თვითონ **ალ. ორბელიანი** აცხადებს. (იქვე 1483).

ლუარსაბ ორბელიანი ამბობს: „ერთხელ ჩემთან მოსულმა **ელიზბარ ერისთავმა**, არ მახსოვს 1831 თუ 1832 წელში, მითხრა, რომ განაწილების თანახმად მე ჩემ წილად ასი კაცის გამოყვანა შემხვდა“-ო (XVII, 3128).

ალ. ორბელიანი შეკითხვაზე უპასუხებს: „მე ესრეთ მახსოვს, რომ, თავადმა **ელიზბარ ერისთავმა** მითხრა, რომ ბიძა ჩემს **ლუარსაბ ორბელიანოვს** მოეწონაო, და ას კაცს ის გამოიყვანსო“ (XVII. 3264).

ზაქარია ჩოლაყაშვილისათვის, როდესაც ის შეთქმულთ არწმუნებდა, რომ რუსების დამარცხება ძნელია, რაკი შტაბში შეიკრიბებიანო, მათ უპასუხნიათ: „... ვინ მისცემს მათ შეკრების საშუალებას. როგორც კი აქ რამე მოხდება, რადგან ყველა თავადიშვილები აქ შეიკრიბებიან ამ შემთხვევის გამო, ყველას ეყოლება თან ხალხი,ესენი მაშინათვე გაჰგზავნიან ყველა თავის სოფელში და შეუთვლიან პაროლს, რომელიც იქნება რუსების წყვეტა და მაშინ გარწმუნებთ, რომ არც ერთი რუსი აღარ დარჩება“-ო (1, 38).

იასე ფალავანდიშვილი უჩვენებს: „... თავადი **ელიზბარ ერისთავი** ამბობს, რომ მთელ უძრავ ქონებასა და გლეხობას დავაგირავებ **Приказ общественного призрения**-ში და იქიდან მიღებულ ფულს

¹⁾ **ლ. ორბელიანი**.

²⁾ **მ. ორბელიანი**.

მოვიხმარებ სხვადასხვა საჭიროებისათვისაო. თუ კომისიას სურს შეუძლიან მოახდინოს ცნობა, რომ მან თავისი ქონება და გლეხები უკვე დააგირავა“-ო.

იმავე **ფალავანდიშვილის** ჩვენებით **ელიზბარს** უთქვამს: სხვა და სხვა სოფლებიდან ველოდები ჩემი გლეხებისაგან თორმეტ მამასახლისს, რომელნიც მიიღებენ განკარგულებას, თუ აჯანყების დროს როგორ უნდა მოიქცნენ“-ო (VI, 1016). აქვე **ალექსანდრე ორბელიანს** დაუმატებია, რომ: „მას ამ შემთხვევისათვის მზადა ჰყავს რამოდენიმე ასეული თათართა ცხენოსანი“ (იქვე).

ამ ცნობას **გიორგი რევაზის ძე ერისთავიც** ადასტურებს. 1832 წ. დეკემბრის 5-ს **ალ. ორბელიანს** მისთვის უთქვამს: „რომ მასთან მოვიდა **მოლა ზამანა**, რომელსაც ხალხის მოყვანა სურდა, მოვიდნენ აგრეთვე თათრები, რომელთაც მზად ჰყავთ რამოდენიმე ასეული კაცი, მან მისცა მათ ფული და უკანვე გაისტუმრა“ — (1, 80).

თვით **მოლა ზამანი** უჩვენებს, რომ: „კორპუსის უფროსის დაბრუნებამდე რამოდენიმე დღით წინ **ალექსანდრე ორბელიანმა მოლა ამანას** თანადასწრებით დაავალა სოფელ ჰასან-ხაჯალის ქევხას **შიხილ-ალიას** რაც შეიძლება ბევრი ხალხის მომზადება და რომ რამოდენიმე კაცი მოვიდეს მასთან ტფილისში ბრძანების მისაღებად. (ამათ ეტყოდა ხალხი ფეხით თუ ცხენით, ან რა იარაღით უნდა გამოცხადებულიყო) სამი დღის შემდეგ **მოლა ზამანა** ოთხი ამხანაგით (**შიხილ ალია, ყურბან ყაძიჩი-ოღლი, ყურბან სადუ-ოღლი** ანუ **ალავერდი-ოღლი** და **ჰაჯია ჰუსეინ-ოღლი**) მისულან ტფილისში **ალექ-**

სანდრე ორბელიანის სახლში, რომელთაც ვითომც გამოუცხადეს, რომ ის საქმე, რომელიც მათ სურდათ, ჩაიშალო“ (1, 89).

არც ალექსანდრე ორბელიანი უარყოფს ამ ამბავს. ის ერთ ადგილას ამბობს: „მართალია, მოლა ზამანას უთხარ კაცების შოვნა, რომელიც მანაც აღმითქვა“-ო (206) მეორე ადგილს კი აცხადებს: „ამასთანავე უცხადებ კომისიას, რომ მე ვეუბნებოდი ჩემ თანამოაზრეთ რომ შემიძლიან რამოდენიმე კაცის მომზადება და რომ ოთხი ასეთი კაცი იყვნენ ჩემთან ტფილისში მოლა ზამანასთან ერთად მაგრამ ეს ვთქვი უმიზნოდ, ლაპარაკის დროს, მოუფიქრებლად“-ო (1, 150).

ლუარსაბ ორბელიანს თავის მოურავ ავთანდილაშვილისათვის ნაბრძანები ჰქონია, რათა მისი გლეხები მზად ყოფილიყვნენ იმ შემთხვევისათვის, თუ რამე მოხდებოდა (1589, 2953).

79

იოსებ მამაცაშვილი უჩვენებს, რომ ერთ კრებაზე, როდესაც თურმე ალექსანდრე ორბელიანმა ჰკითხა ჩოლაყაშვილს, ზაქარიავ შეიძლება თუ არა სამი ათასით სასწაულის მოხდენაო, ელიზბარმა უპასუხა, რომ მთელ ქართლელებს ის უდგება თავდებად, კახელებს კი დოდაშვილი“ (III, 405).

მისივე ჩვენებით: „ალექსანდრე ამბობდა, რომ ის ტფილისში 2000 კაცამდე იშოვის“ (III, 406).

გიორგი რევაზის მე ერისთავი აცხადებს: „დოდაშვილმა სთქვა, რომ ის პასუხს აგებს მთელ სიღნაღის მაზრაზე“-ო (I, 76).

იასე ფალავანდიშვილს სიტყვიერად უჩვენებია რომ: „ნოემბრის 16 რიცხვებში ჩოლაყაშვილთან იყო მასწავლებელი დოდაშვილი, — შემდეგ ელიზბარ ერისთავი და თითონ ი. ფალავანდიშვილი მივიდნენ და დოდაშვილს წინადადება მისცეს კახეთში წასულიყო, რათა იგი (კახეთი) 20 ნოემბრისათვის ასაჯანყებლად მოემზადებინა. დოდაშვილი დათანხმდა ეს შეესრულებინა; ხოლო ელიზბარს უნდოდა დაუყოვნებლივ ქართლში წასულიყო“-ო (II, 232).

იასე ფალავანდიშვილი განაგრძობს: „დოდაშვილი აგრეთვე სყველას წინაშე ლაპარაკობდა, რომ ამა წლის ზაფხულში კახეთში ყოფნის დროს, ის უამბობდა გლეხებს, თუ რუსებმა როგორ უსამართლოდ ჩაიგდეს ხელში საქართველო, ავიწროებენ ხალხს და უნდათ ჯარის კაცების მოკრება, რაზედაც ვითომც უპასუხნიათ, რომ ისინი მზად არიან პირველნი დაიხოცნენ, თუ კი ტფილისში დაიწყებენ“.

შემდეგ: „დოდაშვილი ხშირადვე ლაპარაკობდა, რომ მას დიდი გავლენა აქვს სიღნაღის მაზრის გლეხობაზე და როდესაც იქ ოლქის უფროსად ზაპოროშჩენკო დაინიშნა, მან სთხოვა ფალავანდიშვილს ის მისთვის გაეცნობებინა, რათა ხალხს დაენახა, რომ ოლქის უფროსი მისი მეგობარია და მისთვისაც პატივი ეცათ“ (იქვე).

ს. დოდაშვილი ზემოხსენებულ ჩვენებათა წინააღმდეგ ამბობს, რომ: „კახეთში წასვლაზე უარი ვთქვი, გლეხებთან საუბრის ამბავი შეთქმულ თავადებს შეიძლება უთხარ, მაგრამ მხოლოდ იმ მიზნით, რომ მათთვის მესიამოვნებინა. თუ არა გჯერათ, აბა იკითხეთ კახეთში თუ მითქვამს ვისთვისმე რამე აჯანყების მოხდენაზეო“ (234) თვით იასე ფალავანდიშვილიც არ ჩამორჩენია სხვებს ამ მხრივ.

ელიზბარ ერისთავი მოუთხრობს:

„ერთ საღამოს მე და კორნეტი გიორგი ერისთავი შევედით იასე ფალავანდიშვილთან, რომელმაც გვითხრა, რომ მისი ბრძანებით ზალიკო ტფილისში ხალხს ამზადებს, ჩვენ არ დაუჯერეთ და იმან თავისი სიტყვების დასამტკიცებლად ზალიკოს ოთახში მოუწოდა და უთხრა, აი თავადებს არა სჯერათ, რომ შენ უკვე ხალხს აგროვებო.“

80

ზალიკომ კი გვითხრა: „დაიჯერეთ, მე უკვე ასამდე კაცი ადგილობრივ მცხოვრებნი მოვამზადე“-ო (IV, 515).

ალ. ორბელიანი ამბობს:

„ერთს დროს იასე ფალავანდიშვილთან ვიყავ, და ლაპარაკში მითხრა, ვითომც ზალიკო ყორღანოვისათვის ეთქოს რომ ქალაქის ზოგიერთ ხალხთ გამოუცხადოს, და დაემზადნენ ბუნტისათვის, და ხმაც დაყაროს ვითომც სალდათსა ჰკრეფენ, — რომელიც ხალხიც მზად არიან ბუნტისათვისა“-ო (III. 328).

როგორც ირკვევა შეთქმულთ ჯარშიაც უწარმოებიათ პროპაგანდა, როგორც მას პაუშენკო ურჩევდა და ტფილისში მყოფი სამოსწავლო ბათალიონი მოსყიდულიც ჰყოლიათ.

ამაზე შემდეგი ცნობები მოგვეპოვება.

ალ. ორბელიანის ჩვენება:

„წარსულს 1831-სა წელსა, გაზაფხულზე, ერთ დილაზე მოვიდა ჩემთან ელიზბარ ერისთავი, და მითხრა, – წუხელის ერთი კარგი რამ ვიფიქრეო, – მე უთხარ რა მეთქი, – ამ უჩებნი ბატალიონში ოთხი ქართველნი ოფიცრები არიანო ერთი დავით ჯორჯაძე, მეორე დავით ნათალი, შვილიო, მესამე ჯიბრაილ წერეთელიო, და მეოთხე კი აღარ მახსომს ვინ იყო, – აი ამ ოფიცრების ძალით ჩვენ შეგვიძლიან რომ უჩებნი ბატალიონი მოვისყიდოთო. ის დავით ჯორჯაძე ხომ ჩვენი არისო, და რასაც ვეტყვი, ჩემს სიტყვას ვერ გადავაო, – ნათალიშვილი შენი მამიდაშვილი არისო, და წერეთელი კიდევ შენი სიძე არისო, – ესენი შენ იშოვნეო, – და ამ რიგათ მოვახერხოთო. – სამოცი ქართველი კაცი ვიმოვნოთო, სალდათურათ ჩავაცოთო, და იმ ოფიცრებს ავატანოთ, შუა ღამისასო, ყაზარმებშიო, და რაც თოფები არის სალდათებისა სულ კარში გამოზიდონო, – და დილაზე შევიდეთ ჯარითაო, და იმ სალდათებს პრაკლამაციას ველაპარაკოთ რომ მოვისყიდოთ ის ბატალიონიო, – და მასკვან ბატალიონის ძალით ვიმოქმედოთო. მე დავფიქრდი იმაზე, და მასკვან მითხრა, რაღას ფიქრობ, უთუოთ ასე უნდა აღვასრულოთო. – მე უთხარ აგრე იყოს მეთქი, და ვეცდები, რომ უთხრა, ამ ჩემ ნათესავ ოფიცრებსა მეთქი, – და მასკვან მითხრა, ეხლა დავიბარებ დავით ჯორჯაძესაო, როცა წავიდა ჩემგნით, და ორს დღეს უკან, მოვიდა ჩემთან ელიზბარ, და მითხრა წუხელის ჩემთან იყო დავით ჯორჯაძეო, და უთხარი, რომელმაც აღმითქვა, უთუოთ აღვასრულებო მასუკან მე უთხარ, – რა ვქნა ძმავ მეთქი ვერ გამიბედნია, და არ ვიცი როგორ უთხრა მეთქი. – მასკვან მითხრა

81

ღმერთს გეფიცები უთუოთ უთხარ თორემ სადაც შემხვდება უთუოთ მე ვეტყვიო, – მასკვან მე უთხარ, თუ ღმერთი გიყვარს დაჩუმიდი მეთქი, რა გინდა მე ვეტყვი მეთქი. – ამაში გავიდა ათი (დღე) თუ ორი კვირა, ყოველდღე მინდოდა, რომ მეთქო, მაგრამ ვერ გამებედნა, ამაში **ელიზბარ** ძალას მატანდა, და უთხარ, რომ აღარ იქნა ერთს დღეს, სადილს უკან ცოტა მომეტებული ღვინო დავლიე, და დაუმახე, **დავით** შენთან ერთი საიდუმლო მაქვს მეთქი, მაშინ ჩემ სახლში იდგა. – მითხრა რა გინდა მითხარიო. ჯერ დავაფიცე, რომ არავისათვის არ ეთქო, შემდეგ ყოველი ჩვენი განზრახვა უამბე და შემდეგ უჩებნი ბატალიონის მოსყიდვა. – ამ სიტყვაზე დიდად შეკრთა, და მითხრა, – ოჰ, ეგ რა მითხარიო, თუ შენ ჩემი ძმა არ იყოვო, ღმერთსა ვფიცავ, რომ ეხლავე გავიჭრებოდი, და მთავრობას ვაცნობებოდი, – მასკვან უთხარ, – რას ამბობ ძმაო მეთქი, მთელი ქართლი, და კახეთი, ემზადებიან, და შენ მარტო რა გახდები მეთქი. ამ სიტყვაზე დაფიქრდა, და სწორე არა მითხრა. – შემდეგ გავიდა ამაში ერთი კვირა. ყოველ დღეს ველაპარაკებოდი და კიდევ სწორე ვერარა შევიტყე. შემდეგ ერთ დღეს ჩემთან იყვნენ, **ელიზბარ** და **გიორგი დავითისძე ერისთავნი**, ჩემი ძმა **ვახტანგ**, ამ დროს, ჩემი მამიდაშვილი **დავით** შემოვიდა ჩვენთან, – და ახლა აქ უთხარ ამათთან და მასკვან ამათ დაუწყეს ლაპარაკი. – ნახა რომ ესენიც მონაწილენი იყვნენ, და მაშინ აღმოთქვა, რომ უთუოთ ეცდება. შემდეგ ამის, რამოდენიმე დღე გავიდა, და **დავით ნათალოვმა** მითხრა, ეს საქმე ხომ კისრად ამაღებინეთო, მაგრამ, თუ ღმერთი გწამს, მოდი დაეხსენით ამისთანა განზრახვასო. – მასკვან მე უთხარ, მარტო მე დაშენ ხომ არა ვართ მეთქი, დიახ ბევრი მონაწილე გვირევია მეთქი. მასკვან მითხრა თქვენ იცითო“ (II, 1158).

ანტონ აფხაზის ჩვენებიდან: „ალექსანდრე ორბელიანი ამბობდა, რომ სამოსწავლო ბატალიონის ყველა ოფიცრები მოსყიდული იყვნენ და ჩემმა ნათესავმა **ნათალიშვილმა**, რომელიც ამ დროს ამ ბატალიონში იყო, ეს იცოდაო“ (II, 187).

შეთქმულთა ფართე სამზადისის შესახებ მოუთხრობს აგრეთვე ცენტრარქივის ფონდის საქმე № 163-ში დაცული პოლკოვნიკ **ცებრიკოვის** რაპორტი, რომელშიაც **როზენს** მოახსენებს, რომ მის ჯარის კაცს **ვასილიევს** შეუტყვია მთელი საქართველოს სოფლების განზრახვა აჯანყების მოსაწყობად, იმ მიზნით, რომ რუსის ჯარის ნაწილი გაეწყვიტათ, ნაწილი კი საქართველოდან გაემევებინათ: Командиру одельного Кавказского Корпуса Господину Генералу от Инфантерии Генерал-Адютанту и Кавалеру Барону Розену

82

Командира Кавказской Гренадерской Артиллерийской бригады полковника **Цебрикова**.

Рапорт.

Вверенной мне бригады бомбардир **Васильев** возвращается с мельницы из селения Хашмы об’явил мне, что слы-

шал от нижни чинов Грузинского Грендерского полка о заговоре грузин, что все грузинския деревни намерены были взбунтоваться с таким предположением, чтобы русские войска частично истребить и частично изгнать из Грузии ; но селения Сартчалы на сие согласие не из'явили что по сему случаю в Тифлисе арестованы многие грузинские князья.

Сведения сии чрезвычайные, достоверность коих мне не известна, приняв строгую воинскую осторожностью я обязанностью поставил Вашему Высокопревосходительству немедля о сем иметь честь почтенейшее донести...». Полковник Цебриков (ტ. 1, № 163, ვგ. 22).

თუ მივიღებთ მხედველობაში **სოლომონ დოდაშვილისა** და ელიზბარ ერისთავის განცხადებას, რომ იმათ ძალუბთ მთელი კახეთისა და ქართლის ამოქმედება, აგრეთვე თუ მოვიგონებთ **ფილადელფოსის** ნათქვამს კახეთისა და ქიზიყის აჯანყებისათვის მზადყოფნის შესახებ, მაშინ **ცებრიკოვის** რაპორტში აღნიშნული ამბის ჭეშმარიტების შესაძლებლობა, რა თქმა უნდა, ძლიერდება.

ამას გარდა ჩვენ უკვე ვიცით, რომ ტფილისში მყოფი პოლონელები 500-მდე კაცი მომზადებული იყვნენ აჯანყების დროს ქართველების მხარეზე გადასასვლელად.

შეთქმულთ ზარბაზნების შოვნის იმედიც ჰქონიათ.

ი. ფალავანდიშვილი უჩვენებს, რომ როდესაც **დიმიტრი ერისთავის** მიერ შედგენილ მოქმედების პროექტის კითხვის დროს მას უკითხავს, თუ იქ ნავარაუდევ ზარბაზნებს საიდან იშოვნიან, დიმიტრი ერისთავს უპასუხნია: „მე დღეს დილით ვიყავ არსენალში ბრძანება მქონდა არ მახსოვს მე თოფები მივიბარე თუ სხვა რაღაც და იქ სულ წვრილათ გავსინჯე (უნდერ ოფიცერი ჩვენი იყო) სად რა მზადება არის და მითხრა ორნი (?) არტელერიის საქმე ვიცით და ჩვენ ზოგიერთ ვასწავლით სროლასო“ (VI, 962).

შეთქმულთ აჯანყების დროისათვის დროშაც მოუმარაგებიათ.

დიმიტრი ორბელიანი უჩვენებს: „...შესაკრებ ადგილად თათრის მოედანი იყო დანიშნული, სადაც უნდა ყოფილიყო აღმართული დროშა ერთი მხრიდან ღვთისმშობლისა და მეორე მხრიდან წმ. ნი-

ნოს გამოხატულებით და მეორე დროშაც ორივე, თუ მარტო ერთი მხრიდან, წმ. გიორგის გამოხატულებით. დროშის შესახებ აზრი ჩემმა ძმამ **ალექსანდრემ** შეიტანა, უნდოდათ დაეხატვინებინათ, არ ვიცი შეასრულეს თუ არა“-ო (IV, 620).

თვით **ალექსანდრე ორბელიანი** თავის მოგონებაში წერს: — „ჩემი **კატინაც** ¹⁾ ერია ჩვენს საქმეში სხვანი ქართველნი ქალებიც ბევრია, რომელსაცა ჩემს **კატინას** ვალად დასდეს რევოლუციის ბაირახი შეეკერა ამ ჩემს **კატინას**“-ო (წ.კ.ს.მ. ხელწ. № 1569, ვგ. 133).

ლუარსაბ ორბელიანის საკუთარი განცხადებიდან კი ჩანს, რომ მას შეთქმულთათვის შეუთავაზნია დროშა, რომელიც მათი საგვარეულოს სარდლების ხვედრი ყოფილა (1, 118).

როგორც ზევით უკვე იყო მოხსენებული, შეთქმულთ პარო-

ლიც ჰქონიათ. **ზაქარია ჩოლაყაშვილი** თავის პირველ ჩვენებაში, სხვათა შორის, წერს „...მე მათ ვეუბნებოდი და ვარწმუნებდი, რომ არაფრით არ შეიძლება რუსეთის დამარცხება, რადგან იმათ დანიშნული აქვთ შესაკრები ადგილები და პირველი თოფის გასროლისთანავე ისინი ყველანი შტაბში შეიყრებიან და მაშინ მათი დამარცხება არავის ძალუძს. როგორა? გაიკვირა ყველამ, ერთ პოლკს ვერ დავამარცხებთ? ანდა ჯერ ერთი ვინ მისცემს მათ შეკრების საშუალებას, როგორც კი აქ რამე მოხდება, რადგან ყველა თავადიშვილები აქ შეიკრიბებიან ამ შემთხვევის გამო, ყველას ეყოლებათ ხალხი. ესენი მაშინვე გაჰზავნიან ყველა თავის სოფელში და შეუთვლიან პაროლს, რომელიც იქნება რუსეთის წყვიტა და მაშინ გარწმუნებთ, რომ არც ერთი რუსი აღარ დარჩება“-ო (IV, 38).

ამ საგანზე საგამომძიებლო კომისია **ჩოლაყაშვილს** კვლავ საგანგებოდ შეჰკითხებია, რომელსაც ასეთი პასუხი გაუცია: „ამ კითხვაზე მაქვს პატივი გიპასუხოთ, რომ პაროლი „რუსების წყვეტა“ ალექსანდრე ორბელიანის მიერ იყო ნათქვამი და ეს ყველა იქ მყოფთ უნდა გაეგონათო“ («... честь имею ответить, что пароль Сей смерти русским был сказан советником князем **Орбелиани**, XIII, 2409).

ალ. ორბელიანი და **ზ. ჩოლაყაშვილი** პირისპირ წაუყენებიათ. **ალექსანდრე** უარჰყოფს; უარჰყოფენ აგრეთვე დაკითხული **ელიზბარი**, **დიმიტრი** და **გიორგი ერისთავები** და **ვახტანგ ორბელიანი**, მაგრამ **ჩოლაყაშვილის** ჩვენება კომისიას მაინც სინამდვილედ მიუჩნევია

1) მისი ცოლია.

შეთქმულთ განზრახული ჰქონიათ აგრეთვე ორდენის შემოღება **აჯანყების წარმატებით დასრულების შემდგომ**.

იასე **ფალავანდიშვილს** უჩვენებია: „სოვეტნიკი ¹⁾ ამბობს, რომ აუცილებლად საჭიროა დავით აღმაშენებლისა და საქართველოს განმანათლებლის ნინოს საპატიო ორდენის დაარსება“-ო (VIII, 1335).

იგივე პირი მეორე ადგილას უჩვენებს: „**ალექსანდრე ორბელიანი** მეუბნებოდა რომ: „მე უკვე გამოვიგონე ჩვენთვის განმასხვავებელი ნიშანი ჯვარი დავით აღმაშენებლისა და ჯვარი წმ. ნინოსი ქართველთა განმანათლებლისაო (II, 200).

ამას **ლუარსაბ ორბელიანიც** ადასტურებს: „**ალექსანდრე ორბელიანი**, იასე **ფალავანდიშვილი**, **ელიზბარ ერისთავი** და **კაპიტანი ჩოლაყაშვილი** მოვიდნენ ჩემთან სახლში და ამათგან **ფალავანდიშვილმა** შემოიტანა წინადადება მოქმედების დასრულების შემდეგ დაგვეარსებინა ორდენი (ნიშანი) დავით მეფისა და წმ. ნინოსი, რაც ყველამ მოვიწონეთო,“ (I, 118) წერს იგი.

როდის და როგორ ფიქრობდნენ შეთქმულნი განზრახულის სისრულეში მოყვანას.

როგორც **ანტონ აფხაზი** აცხადებს, **ალ. ორბელიანი** თურმე არწმუნებდა მას, რომ მათ ჯერ კიდევ 1831 წელს ჰქონდათ აჯანყების გეგმა შედგენილი, მაშინვე იყვნენ სამოსწავლო ბატალიონის

ოფიცრები მისყიდული და სხვა. აჯანყება ასე უნდა დაეწყოთ: „ღამე უნდა მოგვეკლა სამოქალაქო გუბერნატორი, მერე მთავარმართებელი, შემდეგ ხელში უნდა ჩაგვეგდო ექსტრა-ორდინარული თანხა და ბოლოს ციხეზე უნდა წავსულიყავით, რომ იქ შეპყრობილნი გაგვენთავისუფლებინა“-ო, უთქვამს **ალ. ორბელიანს ანტონ აფხაზისათვის** (II, 187).

ამ საგანზე თვით **ალექსანდრე ორბელიანის** ვრცელი ჩვენება მოგვეპოვება.

„კომისიასა შინა“.

1831-სა წელსა, ოდესცა ბუნტი იყო პოლშაში, იმ დროს **თამარ ბატონიშვილმა** ²⁾ და **ელიზბარ ერისთოვმა**, — მე რომ მითხრეს. საქათველოს განთავისუფლება გვსურსო, და მეც მათი მონაწილე რომ შევიქნენ, — იმის მეორეს დღეს, საღამო ჟამზე ჩემთან მოვიდა თავადი **ელიზბარ ერისთოვი**, და მითხრა, მოდი **თამარ ბატონიშვილთან** წავიდეთ სალაპარაკოთაო. — წავედით მე, **ელიზბარ**, და ჩემი

¹⁾ **ალ. ორბელიანი**

²⁾ **იულონ ბატონიშვილის** ასული.

ძმა **ვახტანგიც**, თან გამოგვეყვა. — ოდესცა მივედით **თამარ ბატონიშვილთან**, მის დივანს წინ დავსხედით. — მაშინ უთხარათ **ბატონიშვილოვო**, აბა როგორ შაიძლება რომ საქართველო განთავისუფლდესო, და ანუ რომლის გარემოებითაო. — მასკვან **თამარ ბატონიშვილმა** თქო, — ამისთანა დროს ქართველები ვეღარ იპოვნიანო, — ამისათვის რომ, რაც ჯარები ჰყავს რუსებსაო, სულ პოლშაში არის წასულიო, და აქ რომ აღრეულობა მოხდეს, ვეღარ იშოვნიან ჯარს. რომ გამოგზავნონო. — აქ აღრეულობა ამ რიგად უნდა მოხდესო, **პირველი**, თუ რომ შაიძლოთ და ერთ-ერთი პოლკი რომ მოისყიდოთ, დიახ კარგი იქნებაო, ის პოლკი მოსყიდული რომ გეყოლებათ, პირდაპირ აქ ქალაქში ჩამოვაო, და რაც ხაზინა არის, სულ ხელთ დაიჭერთო, და მაშინ ადვილად იქნება ყოველი საქმეო, — ღრუზინსკის პოლკს ამბობდა, თუ იმას მოისყიდით, უფრო ახლო არისო, და საჩქაროთ აქ ჩამოვაო. რადგანაც პოლკის მოსყიდვა ძნელი არისო და არც შეიძლებაო, მაშინ სხვა უნდა მოვიგონოთ რამეო. — **მეორე**, რაც თავადები ხართ, და ამ საქმეში ურევიხართ, ვისაც რა შეგიძლიანთ, ყველამ გაიწეროს, და რომელმაც რაერთი კაცი შეიძლოს, აქ ქალაქში უნდა ჩამოაპარონ, და თვითონ თავადებიც აქ უნდა იყვნენო, ეგება **ორი ათასი** კაცი მოახერხოთო, მაშინ ისინი უნდა გაიყოს ზოგი არსენალზე უნდა მივიდნენ, ზოგი ციხეზედ, ამ ორს ადგილებს რომ დიჭერთო, მაშინ განთიადის დროს, უნდა ზარების რეკა მოახდინონ, და ამაში ძახილი თავისუფლებისა, — მაშინვე კაცნი მზათ უნდა გყვანდეთო, რომ სოფლებში გაგზავნოთო, და შეუთვალოთ, **ალექსანდრე ბატონიშვილი** ჯარებით ქალაქში შემოვიდა, და ყველასა გთხოვთ, რომ ჩამოხვიდეთო, ამაში კაცნი უნდა გყვანდეთ რომ ლეკებში გაგზავნოთ, და ჯარი მოიწვიონ **ალექსანდრე ბატონიშვილის** სახელზედაო, — და ადრითგანვე, იმერეთში თავადიშვილები უნდა გყვანდეთ გაგზავნილი, რომელთაც ნათესავე-

ბი ჰყვანან იმერეთშიო, რომ იქაც აღრეულობა მოახდინონო, სახა-
ნოებშიც, კაცნი უნდა გაგზავნოთ, თავადები რომ ისინიც აბუნტდნე-
ნო, – და ასე რიგათ უნდა მოახერხოთ, რომ პოლკები ერთი მეო-
რესთან ვეღარ მივიდესო, თორემ, რაკი ერთად შეიყრებიან ვეღარც
მოუცდითო, და მალეც წაგახდენენო, პირველი ის უნდა იყოს, რომ
პოლკებს თავს დავსხათო, – და ამისი მცდელნი უნდა იყოთ რომ,
სადაც ზარბაზნები აქვთ, თქვენ წართოთო, როდისაც სალდათი
უზარბაზნოთ დარჩებაო, მაშინ აღარა შეუძლიანთ რაო, – ამაში
თუნდა ჯარები რომ გამოგზავნონ, რუსეთიდგანაო, მაშინ, სამი ად-
გილი აქვთ შემოსასვლელიო, **პირველი** არაგვის ხეობაო, ის მარტოკა

86

ქვით და კლდით ესრეთ გამაგრდებაო, რომ ჯარებიც აღარ მოგინ-
დებათ, რომ იქ დააყენოთო, და იქიდგან ვერას დროს ვერ შემოგივ-
ლენო. – **მეორე** შავი ზღვა არისო, იქაც რომ ათი ზარბაზანი და
ექვსი ათასი კაცი რომ დააყენოთო, ვერაოდეს ვერ გამოგივლენ ჯა-
რებიო, **მესამე** კასპის ზღვა დარჩაო. იქ დიდროვანი ხომალდები ვერ
მუშაობსო, და მგონია, სულ იქიდგან ჯარი არ მოვიდესო, და თუნ-
და მოვიდეს, წვრილი სულნებით მოვლენო, და ბევრი რომ გამოგ-
ზავნონ, **ორი** პოლკი ძლივ წამოვა აქედგანაო, და ვერას დროს ორი
პოლკი ვერ გამოგივთ, **ოთხი ათასი** კაცი რომ იქა გყვანდეთ, კმა-
რაო და რამდენიმე ზარბაზანზო. – და ეს სამი ადგილები რომ
დაიჭიროთ, შემდეგ ნურაოდეს ფიქრი ნულარ გექნებათ, რომ იქ რუ-
სებიდა შემოვიდნენ, მაგრამ უთოთ რეგული ¹⁾ უნდა გამართოთ,
ოდესცა აღრეულობა მოხდეს აქაო. – ამაში ყიზილბაშში და ოს-
მალში კაცნი უნდა გაგზავნილნი გყვანდნენ, რომ ოღონდაც ხაზი-
ნით შეგვეწიენით თქო, და ერევანს და ახალციხეს თქვენ დაგანებებთ
თქო, და ისინიც უთოთ შეგვეწვიან ამებს რომ დაჰპირდებით, —
კიდევ ფრანციაში ერთ-ერთი დიდი კაცი ვინმე გაგზავნეთ, რომ ეს
აღრეულობა გამოუცხადოსო, და შემწეობა სთხოვოს საქართველოს
მაგიერათაო, ესეც სთხოვოს, რომ რამოდენიმე ჰკვიანი კაცნი გამო-
გზავნონ, აქ საქათველოში, რადგანაც აქ დიახ ცოტა ჰკვიანნი კაც-
ნი გყვანანო, ისინი იქიდგან რომ მოვლენ მაშინ, ის ფრანციელები
დიახ კარგათ დაწყობენ, საქართველოში რიგსაო“.. (IX, 1481-1482).

იგივე **ალექსანდრე ორბელიანი** თავის მოგონებაში წრს: „ეს
შეთქმა ასე უნდა მომხდარიყო, რომ მთელი კავკაზია შავი ზღვიდ-
გან მოკიდებული კასპის ზღვამდისინ, სრულიად მთებისა და ბა-
რის ხალხი, უნდა გავერთებულიყავით და ერთიანი აღრეულობა მოგ-
ვეხდინა“-ო (წ. კ. ს. ხელნ. № 1656/ზ.).

1832 წლის შეთქმულების განხორციელების ცდის შემდეგი
სურათი წარწმოგვიდგება.

მოქმედება პირველად ტფილისში უნდა დაწყებულიყო. თავდა-
პირველად აჯანყების დაწყება 20 ნოემბერს იყო განზრახული, რაც
თავად-აზნაურთა ტფილისში არჩევნებისთვის თავის მოყრასთან იყო
შეფარებული და ზოგიერთ სხვა ხელსაყრელ პირობებთან დაკავში-
რებული, როგორც ეს თვით ბრალდებულთა ჩვენებებიდან ჩანს.

იასე **ფალავანდიშვილის** ჩვენებით აჯანყების ნოემბრის 20-ს
დანიშვნას **ზაქარია ჩოლაყაშვილი** შემდეგი მოტივებით თურმე ასა-

ბუთებდა:.. 1) კორპუსის უფროსი წასულია 1). 2) კავკასიონის მთებით ჯარს გადმოსვლა არ შეუძლიან. 3) ზამთარში ჯარის ზღვით გადმოყვანაც შეუძლებელია, ამ ზამთარში კი ყველაფერს მოვათავებთო (VIII, 1333). ამ მოტივებში თავადაზნაურთა ყრილობა არ არის მოხსენებული მაგრამ რომ ამ ამბავს შეთქმულნი დიდ მნიშვნელობას აძლევდნენ, ეს იქიდანაც ჩანს, რომ აჯანყების დაწყების დღის დანიშვნა იცვლებოდა თავადაზნაურთა კრების დღის შეცვლასთან ერთად.

პირველად ეს კრება 20 ნოემბერს იყო დანიშნული, შემდეგ დეკემბრის 6-სთვის, ბოლოს კი დეკემბრის 20-ისთვის იყო გადადებული, და აჯანყების დღეც სწორედ ამის და მიხედვით იცვლებოდა.

ზემოხსენებულსავე ჩვენებაში **იასე ფალავანდიშვილი** ამბობს, რომ როდესაც მას **ჩოლაყაშვილისთვის** პირველი ღამის განკარგულება წაუკითხავს, **ჩოლაყაშვილს** „უკეთესად მიუჩნევია საქმის დეკემბრის 6-ს დაწყება“, ცხადია კრებასთან შეფარდებით. სხვათა შორის, ამ დროს **ს. დოდაშვილს** დაუმატებია: „იმ დროს 2) მე თავისუფალი ვიქნები, სიღნაღის მაზრაში წავალ და იქ ხალხში გავავრცელებ ჩვენი შეთქმულების ამბავსა“-ო (VIII, 1336). **ელ. ერისთავის** ჩვენებაში ვკითხულობთ: „1832 წლის დამლევს დანიშნულ თავადაზნაურთა არჩევნებს ჩვენს განზრახვაზე ის გავლენა ჰქონდა, რომ რადგან ამ გვარი კრება სამ წელიწადში ერთხელ ხდება, გვინდოდა იგი გამოგვეყენებინა“ (XV, 2786).

ალ. ორბელიანი უჩვენებს: „... მაქვს პატივი მოხსენებად: მე არაოდეს არ მითქომს **იასე ფალავანდოვისათვის**, ხოლო მე **იასე ფალავანდოვმა** მითხრა შემდეგნი, — **თ. ზაქარია ჩოლაყოვი** მოვიდა ჩემთან, და მითხრაო, ეხლა დიად კარგი დრო გვაქვს აღსრულებისაო: **პირველი** ზამთარი არის და შეგვიძლიან სამზადისი მოვასწოროთ... **მეორე**, — საზოგადოება ჩამოვა კეთილშობილთ აღრჩევისთვისაო, და ასე ერთიანათ ჩვენ შეყრილს საზოგადოს ველარ ვნახამთო, ამაზე უკეთეს დროს ჩვენ ველარ ვიპოვნითო“. (XVIII, 3450).

შემუშავებული იყო აჯანყების დაწყების და შემდეგი განვითარების გეგმა, რომელსაც შეთქმულნი „პირველი ღამის განკარგულებას უწოდებდნენ.

1) კავკასიის კორპუსის უფროსი ბარონი როზენი საქართველოში მყოფ მთავარი რუსის ძალებით გალაშქრებული იყო დაღესტანში აჯანყებული ლეკების წინააღმდეგ, საიდანაც ხმები მოდიოდა რუსების სასტიკი დაამარცხებისა და მთელი კორპუსის განადგურების შესახებ.

2) ე. ი. 6 დეკემბერს.



**ალექსანდრე ჭავჭავაძე
და გრიბოედოვი**
(მწერალთა მუზეუმი)

დიმიტრი ერისთავი უჩვენებს, რომ: „პირველი ღამის განკარგულება მე დავეწერე იასე ფალავანდიშვილის სახლში, სადაც იყვნენ, მგონია თავადები: ალექსანდრე ორბელიანი, კორნეტი გიორგი და ელიზბარ ერისთავები და თვითონ იასე ფალავანდიშვილი“ (XI. 1887).

იგივე დიმიტრი უჩვენებს, რომ მას პირველი ღამის განკარგულების დაწერამდე თავისი ამხანაგების აზრის თანახმად შეუდგენია: შემდეგი სია, თუ ვინ სად იყო განწესებული აჯანყების მოსახდენად: ციხეზე უნდა წასულიყო თავადი **დიმიტრი ვახტანგის ძე ორბელიანი** 40 კაცით. ყაზარმებზე დანიშნული იყვნენ **ზაქარია ჩოლაყაშვილი** და **გიორგი რევაზის ძე ერისთავი** 200 კაცით.

არსენალში დანიშნული ვიყავით მე და **ვახტანგ ვახტანგის ძე ორბელიანი**, აგრეთვე საველე-სასურსათო კომინიის წინააღმდეგ 40 კაცით.

ნავთლულში დანიშნული იყო **ზიძინა ერისთავი** 10 კაცით (XIV, 2628).

თვით პირველი ღამის განკარგულება **იასე ფალავანდიშვილის** ჩვენებით შემდეგს შეიცავდა:

1. ციხეზე დანიშნოს გუსარი ¹⁾ და **ლევან ერისთავები** 40 კაცით.

2. ყაზარმებში კაპიტანი **ჩოლაყაშვილი**, გვარდიის პრაპორშჩიკი **დიმიტრი ორბელიანი** ორი ზარბაზნითა და 200 კაცით.

3. არსენალზე.

4. საპროვიანტო კომისიაზე

5. ხაზინაზე

6. ორდონანს-ჰაუსზე — არტილერიის პრაპორშჩიკი **ერისთავი, ვახტანგ ორბელიანი, ბეჟან ამილახვარი, პორუჩიკი გიორგი**

თუმანიშვილი და ივანე ერისთავი 50 კაცით.

7. ნავთლუღის კომისიაზე ზიძინა ერისთავი, იასე ერისთავი, თეიმურაზ ამილახვარი 20 კაცით.

8. პურის მაღაზიაში ორ-ორი სანდო კაცი უნდა ყოფილიყო დეყენებული.

9. შესაკრები ადგილი იყო თათრის მოედანი, სადაც უნდა დაეკრა აზიურ მუსიკას და სადაც უნდა ყოფილიყვნენ თავადები **ლუარსაბ ორბელიანი**, მარშალი **დიმიტრი და მამუკა, ორბელიანი**-**ბი**, თავიდი **ელიზბარ ერისთავი**; იქვე უნდა ყოფილიყვნენ, გარდა ად-

¹⁾ გიორგი რევაზის ძე ერისთავი

გილებზე დანიშნულისა, ყველა ამ საქმის მონაწილენი. აგრეთვე აქ უნდა შეყრილიყვნენ პოლონელები თავადაზნაურნიცა და დაბალი წოდებისანიც და ისე ემოქმედათ, როგორც თვითონ საჭიროდ დაინახავდნენ.

აქ აღნიშნულ პირთ ევალეზოდათ: 1) შეეკრიბათ ქალაქში ხალხი.

2) ეკლესიებში აეტეხათ ზარის რეკა.

3) მათ უნდა გამოეტანათ სიონის ტაძრიდან ღვთისმშობლის ხატი, აგრეთვე სომხების ფეთხანის ეკლესიიდან ღვთისმშობლისავე ხატი, რომლებიც ხელში მღვდლებსა და ბერებს უნდა სჭეროდათ და ეძახნათ საქართველოს განთავისუფლებისათვის ჩვენ თავს ვწირავთო.

ზემოაღნიშნულ პირებსვე ევალეზოდათ: 1) რათა ქალაქში არავითარი ბოროტმოქმედება არ მომხდარიყო 2) თუ თავადები აზნაურნი, მოქალაქენი, ან მდაბიო ხალხი გაგვიწევდნენ წინააღმდეგობას, იმისდა მიუხედავად, თუ ვინ იქნებოდა იგი, მამრობითი სქესისა ყველა უნდა დაეხოცათ, ხოლო თუ მათში მდედრობითი სქესისა მოხვდებოდა ვინმე, ის სასტიკი მეთვალყურეობის ქვეშ უნდა შეეპყრათ და მათ კუთვნილ ქონებაზე დროებით ყადაღა დაედვათ, შემდეგში კი ხაზინის სასარგებლოდ გადაეცათ; 3) უნდა ჰყოლოდათ ჯამუშები სანდო ადამიანები ჯამაგირით და ალეთქვათ, რომ უხვად დააჯილდოვებდნენ მათ, თუ ისინი მოღალატეებს აღმოაჩენენ, 4) ზემოდასახელებული „პოსტების“ უფროსებს, თუ მათ დასჭირდებოდათ ხალხი დასახმარებლად, ან რაიმე დაბრკოლებას შეხვდებოდნენ, დაუყოვნებლივ შესაკრებ ადგილზე უნდა ეცნობებინათ, საიდანაც სათანადო დახმარებას მიიღებდნენ. თვითეულს „პოსტის“ უფროსს უნდა ჰყოლოდა ორი მცველი თავისი სანდო ხალხისაგან გამორჩეული.

5) ციხეზე და ჰაუბტვახტზე მორიგედ ჩვენი კაცები უნდა ყოფილიყვნენ, 6) წინადლით უნდა წერილობითა და სიტყვიერად ყველგან მდაბიო ხალხში გაეგრცვლებინათ ხმები, რომ რუსები ქართველების ჯარის კაცებად წაყვანას ლამობენ, მაგრამ თავადები არ ეთანხმებიან, ამიტომ სიკვდილს ამჯობინებენ, ვიდრე იმაზე დათანხმდებიანო, და მაშინ მდაბიო ხალხში არეულობა მოხდებოდა.

7) ამის წინა დღეს ქართველი თავადაზნაურობის სახელით

უნდა გამართულიყო წვეულება, სადაც უნდა მოწვეული ყოფილიყვნენ: კორპუსის უფროსი და ყველა სამხედრო დსამოქალაქო რუსი მოხელენი. აქვე უნდა ყოფილიყვნენ აგრეთვე მოწვეული

90

ჩვენი თანაგანმზრახველთაგან ყველაზე უფრო გაბედულნი, როგორც თავადები ისე აზნაურნი, ისინი ჩაცმული იქნებოდნენ ეროვნულ ტანისამოსში და თან უნდა ჰქონოდათ ხმალი და ჯიბეში ორ-ორი გატენილი დამბაჩა. წვეულება **ლუარსაზ ორბელიანის** სახლში უნდა მომხდარიყო, რადგან იგი ფართეა და მოედანზე დგას, 8) როგორც კი ღამის 1-ს საათზე შესაკრები ადგილიდან რაკეტებით ნიშანს მისცემდნენ, მაშინათვე უნდა დაეწყოთ ხოცვა და იქიდან ერთი რუსი არ გამოეშვათ. ხოლო თუ ვინმე ქართველთაგანი გაბედავდა წინააღმდეგობის გაწევას, ისიც რუსებთან ერთად უნდა მოეკლათ.

თავადი იასე ფალავანდიშვილი (1, 10-12.).

პირველი ღამის განკარგულებას უნდა დაემატოს **ალ. ორბელიანის** შემდეგი ჩვენება: „ჩვენ გვსურდა, ესრეთ ოდესცა აქ ადრე მომხდარიყო მაშინ **თამარ ბატონიშვილი** უნდა გამოგვეყვანა, და ხალხისათვის უნდა გვექადაგანა, რომ აი, ჩვენი მემკვიდრე ბაგრატიონთ ქალი, **თამარ**, რომელიც ყველანი ამას უნდა მორჩილებდეთ და რაც გვიბრძანოს უნდა აღვასრულოთ, ამაში, უნდა ზარების რეკა მოჰყოლოდნენ და სიონის სამრეკლოზე სამი კაცი უნდა ასულიყვნენ, და იქიდან ეყვირნათ თავისუფლება, და სიხარული ყოველსა ერსა ზედა, ამ დროს, უნდა კაცი გაგვეგზავნა და მთელი საქართველოს ხალხნი აქ უნდა ჩამოსულიყვნენ, თავადნი, აზნაურნი, და ქუდზე ყოველი კაცი, და როდისაც ჩამოსულიყვნენ, მაშინ უნდა ვცდილიყავით, რომ როგორც იყოს პოლკები გავაწყობთ რეგულისა, და რიგი დაედოთ, და მაშინ დაინიშნონ ნაჩაღნიკები და მხედველობას ქვეშ გვყვანდნენ ნაჩაღნიკები. მხედართმთავრათ პირველად, ღენერალ-მაიორი თავადი **ივანე აფხაზოვი**, ჯერ მკვდარი არ იყო. მას უკან **ალექსანდრე ჭავჭავაძე**, მესამედ **ვასილი ბებუთოვი**, მეოთხედ ღენერალ ლეიტენანტი **გიორგი ერისთოვი** და ღენერალ-მაიორი **სავარსამიძე**, — სასამართლო პრეზიდენტად. პირველი **მუხრან ბატონი** უნდა ყოფილიყო, და ამისი თანამემძენი **გიორგი ჭილაევი** და ლუბერნატორი თავადი **ფალავანდოვი** უნდა ყოფილიყვნენ, და აქედგან ყოველი სამხედრო განკარგულებანი უნდა მომხდარიყო. შემდეგ კაცნი უნდა გაგვეგზავნა. **ალექსანდრე ბატონიშვილი** უნდა მოგვეყვანა, — ბოდბელიც ჩამოგვეყვანა ამ ჟამათ და ქალაქს გარედ, ბოდბელი შემოსილი და ყოველი საქართველოს ბერნი და ღვდლები შემოსილნი უნდა გაჰკვებოდნენ კარანტინთან და ამაში მთელი საქართველოს ხალხი, იქიდან უნდა წამრგვეყვანა, და წინ რამდენიმე კაცი უნდა ჩამოსულიყვნენ და

91

ემახნათ თავისუფლება, იქიდან პირდაპირ სიონში უნდა შეგვეყვანა, პარაკლისი იქ გადაეხადათ და ამის შემდეგ რაოდენისამე

დღისა მომხდარიყო განკარგულება“. (VII, 1441).

აჯანყების წარმატებით დასრულების შემდეგ შეთქმულთ განზრახული ჰქონდათ შემდეგნაირი წესწყობილების შემოღება.

გიორგი ერისთავის მიერ (როგორც ის აცხადებს, **ელიზბარ ერისთავის** კარნახით) შედგენილი პროექტის მიხედვით საქართველოს მართველობა ამგვარად იყო გათვალისწინებული: „2 სამთავრობო (სამართველო) ადგილი იყო ზედა და ქვედა. ზედაში იყვნენ პირველი პირი თვით მეფე, რომელსაც **ალექსანდრე ბატონიშვილს** გულისხმობდენ, მე-2-ე სამხედრო მინისტრი **ჭავჭავაძე**, მე-3-ე იუსტიციის მინისტრი **თ. მუხრანბატონი**, მე-4-ე ფინანსთა მინისტრი თავადი **ფალავანდიშვილი**, 1) მე-5-ე შინაგან საქმეთა და განათლების მინისტრი **ჭილაშვილი**, 6-ე საგარეო საქმეთა მინისტრი გენერალი **თ. ბებუთაშვილი**. **ქვედა** სამართველოში უნდა ყოფილიყვნენ ყველა მაზრის დეპუტატები, რომელთაც საჩივრის საქმეები უნდა განეხილათ“ გ. ერისთავის ჩვენება, (1, 78-79. 2-ა Два правительных место было верхнее и нижнее. Верхнем заседали первое лицо и сам Царь, которого полагали **Александра Царевича**, 2-е военный министр **Чавчавадзе**, 3-е министр юстиции **К. Мухранский**, 4-ое министр финансов — **К. Палавандов**, 5-е министр внутренних дел и просвещения **Чилаев**. 6. Министр — иностранных дел Генер. **К. Бebutov**, в пижнем провлении должны были заседать депутаты из каждого уезда, которые должны были заниматься тяжёбыми делами.

ვახტანგ ორბელიანი უჩვენებს: „... 1832 წელს **დოდაშვილისაგან** გაეი.გონე შემდეგი სიტყვები: როდესაც ტფილისიდან **ოქროპირ ბატონიშვილს** ვაცილებდი, იმან მითხრა დიახ, ბატონო ქართველებო, ეცადეთ საქართველოს განოავისუფლებასო. თუმცა მე საქართველოს განთავისუფლება იმიტომ კი არ მინდა, რომ ბაგრატიონთა გვარიდან ვინმე გამეფდეს, არამედ, რომ საქართველო შეიქმნეს რესპუბლიკის მაგვარ სახელმწიფოდა“-ო.

(«В 1832 году я слышал от **Додаева** сии слова: когда я провозжал окропира царевича из Тифлиса, то он мне сказал: да Господа Грузинцы, постарайтесь об освобождении Грузии. Впрочем я жедаю свободу Грузии — не для того чтобы кто нибудь из рода Багратионных воцарился в оной по чтобы из Грузии сделался род республики» (IX, 1567).

ზაალ ავთანდილაშვილი მოწმობს: „ჯანყის მეორე დღეს უნდოდან შევექმნათ სეიმი და ვიდრე მეფეს აირჩევდნენ, საქართველოს

¹⁾ იასეს ძმა ნიკო.

მართველობა სეიმის წევრებისათვის უნდა ჩაებარებინათ, რომელნიც საზოგადოებას უნდა აერჩია“-ო (VI, 1122).

ასე მიდიოდა საქმე, როდესაც დეკემბრის 9-ს ნაშუადღევს 5 საათზე ტფილისის სამოქალაქო გუბერნატორის ძმა და შეთქმულების თვალსაჩინო წევრი **იასე ფალავანდიშვილი** გამოცხადდა კავკასიის კორპუსის უფროსის მოადგილე გენერალ **ვოლხოვსკისთან**

და მას ქართველთა შეთქმულების არსებობა აცნობა. (ცენტრ. არქივის ფონდის № 163 საქმე, 3).

აქ იბადება ფრიად საინტერესო კითხვა, თუ რა გარემოებამ გამოიწვია **ფალავანდიშვილის** მიერ შეთქმულების გაცემა. თუმცა გამცემი ამბობს, რომ შეთქმულებაში იმთავიდანვე იმ მიზნით იღებდა მონაწილეობას, რათა ყველაფერი დაწვრილებით შეეტყო და მერე მთავრობისათვის ეცნობებინა, მაგრამ ამას ვერ დაუჯერებთ, რადგან ყველანი თუ არა, შეთქმულთა დიდი უმრავლესობა მაინც, ამის მსგავსადვე აცხადებს; მით უმეტეს, რომ **ი. ფალავანდიშვილმა** დაბეზღების პირველ დღეს **ვოლხოვსკის** მეტად უმნიშვნელო ცნობები გადასცა, სახელდობრ მხოლოდ **ანტონ აფხაზის** სახლში გამართული ნადიმის ამბავი აცნობა.

შესაძლებელია სხვა რომელიმე ღრმა მიზეზები არსებობდეს, რომელნიც ჯერჯერობით ჩვენთვის გამოურკვეველია, მაგრამ საფიქრებელია, რომ ქვემოთმოყვანილ ცნობას ჰქონდა გაცემაზე გავლენა **სოლ. დოდაშვილი** უჩვენებს:

„... მე გავიგონე ¹⁾ თავად იასე ფალავანდიშვილის სახლში

ალ. ორბელიანიმ სთქვა: „ბორჩალოს დისტანციაში დაუჭერიათ თათარი, რომელიც ჩემ მიერ **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** იყო გაგზავნილი, თუ ეს მართალია, დავიღუპეო“ (II, 162).

ამის გამო შეკითხვაზე **ალ. ორბელიანი** უპასუხებს: „... რადგანაც ჩვენ ამხანაგთა შორის დამალული არა რაი არა გვექონდა რა, ამისათვის მე იასე ფალავანდიშვილს დოდაევთან უთხარ ესრეთ — **შიხილ-ალია** მოვიდა, და მითხრა მეთქი, რომ **ალია-აღა-ეიბ ოღლიმ** მითხრა, რომ შენ ბატონს **ალექსანდრეს, მოლა ზამანა** გაუგზავნია **ალექსანდრე ბატონიშვილთან**“-ო (XXV, 5140).

ამას მეორე ჩვენებაშიც ადასტურებს: ქევხა **შიხაილ-ალიას** რომ მკითხავს კომისია მართალია მოვიდა მითხრა თქვენგნით რაღაც წიგნი გამოჩნდა ბატონიშვილთან მიწერილიო, – მე დაუშალე ნულარსად ნულარ იტყვი მეთქი (II, 206).

¹⁾ დეკემბრის დასაწყისში

ზაქარია ჩოლაყაშვილი ამბობს: „... მოვიდა ჩემთან **ალექსანდრე ორბელიანი** და დაბეჯითებით მთხოვა მასთან წავსულიყავ. მიხსვლისთანავე მითხრა, რომ მასთან მოვიდნენ თათარი **მოლა ზამანი** და ერთი კიდეც სხვა, და რომ ერთ ამ თათართაგანმა მას წასჩურჩულა, ვითომც ბორჩალოს დისტანციის ვიღაც თათარს ეთქვა მისთვის, რომ **თ. ალექსანდრე ორბელიანს** შარშან **ალექსანდრეს ბატონიშვილისათვის** წერილი მიუწერია და მართალია თუ არა, რომ **ალექსანდრე** თათრებს აიარაღებსო. მე მაშინათვე დავიბარე ის თათარი და სასტიკად აუკრძალე, რომ ამისთანა რამის ლაპარაკი აღარ გაბედოს. მიამბო ყველაფერი ეს **ალექსანდრემ** და მთხოვა ამ შემთხვევის გამო რჩევა მიმეცა მისთვის, და რადგანაც აქ სხვადასხვა სტუმრებმა მრავლათ მოიყარეს თავი, ამიტომ იასე ფალავანდიშვილთან გამიწვია; **ფალავანდიშვილთან** მისვლისთანავე **ალექსანდრემ** იმას უთხრა,

რომ მასთან მოვიდა ბორჩალოს დისტანციის თათარი და რომ იქ ხმები დადის იმის შესახებ, რომ ის თათრებს აიარაღებს, და გვთხოვა ჩვენ რჩევა“ (I, 42).

ვახტანგ ორბელიანი: „ამა თვის პირველ რიცხვებში ჩემ ძმა **ალექსანდრესთან** მოდის ჩვენი სოფლის ქემხა თუ მამასახლისი და ეუბნება მას, რომ დისტანციაში ლაპარაკობენ, რომ მას **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** მიწერ-მოწერა აქვს; ჩენი ძმა გაუჟავრდა და უთხრა, რომ ამისთანა რამ აღარ გაიმეოროს“ (I,133). ¹⁾

სხვათაშორის **ალ. ორბელიანი** თავის მოგონებაში დიდი სამდურავით იხსენიებს **იასე ფალავანდიშვილის** ძმას **ნიკოლოზს**, იმ დროინდელ საქართველოს სამოქალაქო გუბერნატორს. და ორჯერ გარკვევით ამბობს, რომ იმან **დაგველუპაო**. მაშინდელი საგუბერნიო არქივის საგანგებოდ გადასინჯვის დროს ამის არავითარი კვალი არ აღმოჩნდა... მაგრამ ერთი რამ არის საფიქრებელი. **იასე ფალავანდიშვილი** ერთ თავის ჩვენებაში ამბობს, რომ 8 დეკემბერს **ალ. ჭავჭავაძე** ყოფილა მის ძმასთან და ცალკე ოთახში ჩაკეტილთ ორი საათის განმავლობაში ულაპარაკნიათ (XXVI, 5140). შესაძლებელია **ალ. ჭავჭავაძემ** შეთქმულთა დავალებით გუბერნატორ **ფალავანდიშვილს** დღე-დღეზე სისრულეში მოსაყვანი აჯანყების ამბავი გაანდო მისი მიმხრობის მიზნით, რამაც სწორედ საწინააღმდეგო შედეგი გამოიღო; ზემომოყვანილ ამბების გამო ისედაც შეშინებული **იასე** ადვილად აიძულა ძმამ, რათა მოღალატის როლში გამოსულიყო.

¹⁾ როგორც ცნობების შემოწმებიდან ირკვევა, ეს ამბავი სწორედ დეკემბრის 9-მომხდარა

დამატება № 1.

**შეთქმულთა თხზულებები, მოგონებანი და მიმოწერა.
სოლომონ დოდაშვილის ლექსი**

მაისის თვესა იქმნას ძახება
გამოხატული ქართველთ უფლება
აღვიპყრათ ხელსა კი მახვილი
მივცეთა მტერთა შიში ძრიელი
შემოვიკრიბოთ გულით მსურველნი
ვეცეთ ვეძგერნეთ გაგულებულნი
განვდევნოთ სოფლით ძალით მოსრულნი
ჩვენ მამულისა მაოხრებელნი
ქართველნო ხართ სადმე თუ არა
არავინ არ იცის მოიგეთ გონება (X, 1834).

ფილადელფოს კიკნაძის ქალაქებში ნაპოვნი ლექსი, მის საკუთარ თხზულებას უნდა წარმოადგენდეს. ¹⁾

ვინ ხარ, რომელს სიცოცხლის ჩემის გასაღები ხელთ გიპყრია
ჩემო ხემწიფევ როდის გნახო გვირგვინ **სკიპტრიან**
სახმილის ალთა ნაბერწყალნი გულიდამ მკრთიან
ერთიგ შენამდე ვერ მოსწყდების ჰაერათ ჰქრიან
მე იმით ვიწვი და იმედი შენგანვე მცვრიან

სად განისვენებ ეგ ჰაერი ნეტა სით ჰქრიან
მუნ დავადგრე ყნოსათა მშვები ვიყო ფიქრიან
სული ჩემი გრძნობს სიყვარულსა აღტაცებულსა
ხმას ნუვინ გამცემთ ფიქრთა შინა გაოცებულსა
ვზივარ მდუმარე მას ვიგონებ გამხეცებულსა
ხმას ნუ ვინ გამცემთ ფიქრთა შიგან გაოცებულსა (VII, 1256)

ს. დოდაშვილის ქალაქებში ნაპოვნი პროკლამაცია.

„ქვეყნის დაარსებითგან მამულსა ჩვენსა აქვნდა თვისი საკუთარი მდგომარეობა, აქვნდა თვისნი სჯულნი, თვისი სარწმუნოება, თვისი ენა, და თვისი ჩვეულება და ჰყვანდა ყოველსა დროსა საკუთარი თვისი ხელმწიფე და არაოდეს არ იყო მოკიდებულ სხვასა ზედა და არცა მონა, ვითარცა აწ არს მამული ესე ჩვენი და ჩვენი ხმა, სახელი, მხნეობა და მამაცობა წინაპართა ჩვენთა ყოველთვის ჰქუხდა და აღავსებდა მსოფლიოსა. მტერი მარადის მოწყლულ იყო და დამხობილ მათგან ხოლო აწ ხედავთ დამხობასა და არარაობასა მამუ-

¹⁾ ეს ლექსი ნიჟნი ნოვგოროდში უნდა იყოს დაწერილი, სადაც **ფილადელფოსი** იყო გადასახლებული. სატრფიალო საგანს საქართველო უნდა წარმოადგენდეს, ამიტომაც სიტყვა „**სკიპტრიან**“ დიდი შავი ასოებით დაუწერია.

ლისა ჩვენისასა, ჰგრძნობთ შეიწროებასა ყოვლისა კაცისასა! რაისათვის არს ესე ესრეთ, ნუ უკვე ჩვენ არა ვართ შვილნი მამა პაპათა ჩვენთანი, ნუ უკვე ჩვენ არა ძალგვიძს შენახვა საკუთრისა მამულისა ჩვენისა, ნუ უკვე ჩვენ არა გვაქვს სიმხნე და ძალი ესე ოდენი, რაოდენიც ჩვენს მამათა ანუ სხვათა მსგავსთა კაცთა, მაშა რაისათვის ვცოცხალვართ (X. 1833).

გრიგოლ ორბელინის მიერ თარგმნილი და გადაკეთებული ლექსი. ამ ლექსის შესახებ გიორგი დავითის ძე ერისთავი უჩვენებს, რომ გრ. ორბელიანმა გადასცა მას თავის მიერ თარგმნილი „Исповедь Наливайки“ გადასათვალთქმობად და სთხოვა რომელიმე მსგავსი სათაური მოეძებნა მისთვის, ამასაც ეწოდებია თარგმანისთვის „**გივი ამილახვრის აღსარება**“ (XV, 2824).

აღსარება.

ჰე სულიერო მამაო, ნუ მეტყვი: „ამით შეჰსცოდავ“
ესეთსა შენსა მოძღვრებას მხოლოდ უბრალოდ დაჰკარგავ.
რამგამა იყოს საშინელ, სატანჯველ ჩემთვის ეს ცოდვა;
თუ კი მით თავისუფლება მამულსა უკმოექცევა!
ეს საიდუმლო, რაიც ვსთქვი, ოღონდა აღესრულოსა!
ცოდვანი თათართ, ურიათ მზათ ვარ მივიღო ჩემს სულსა!
და მისთვის ნულარ ეცდები ზეციურ რისხვით მაშინო.
ან საუკუნოდ ტანჯვითა ჩემ შორის ნანვა აჩინო!
ჯოჯობეთი მტანჯს, მაშინ მე, ვჰხედავ ტყვედქმნილსა მამულსა!
როს ვნახო თავისუფლებით, ვხვდე მაშინ სასუფეველსა!
სიყრმით ჩემითგან გულს ცეცხლი თავისუფლების აღმენტო;
რა მესმა ძველთ დროთ ღიღინი, ცეცხლი ცეცხლზეა დამერთო!
ესრეთ სარცხვინო შიშითა, ვინ იყო მაშინ **ძლეული**!
ვის არ ერჩინა ტყვეობას სიკვდილი მამაცეული
ქედ მოდრეკილი უღლის ქვეშ, სიმწარით დღეთ თვისთ ვინ სწყევდა?

მთოვართი განისვენებდენ და მზე ნათელსა მოჰფენდა?
მაშინა აქვნდათ ივერთა, რა სიყვარული კავშირად.
აღვსილი მათი სიამით ცხოვრება ჰრბიოდა ნათლად.
აწ გესლოვანთა მუხთლოურებრ ჩვენ შორის ჰსთესეს მტერობა;
კავშირი შეჰსწყდა და მასთან ივერთა კეთილდღეობა!
შიში, სიმდაბლე სულისა, შური, მფლობელნი აწ ჩვენნი,
არიან მარად, მონების ნაყოფნი ესე საძაგნი!
ძველი ქებული სამეფო უფსკრულსა შთაუნთქავს ესრეთს,
რომ ჩვენზე მტერნი აღმდგარან, და ჩვენკი ვებრძვით ურთიერთს.
ლეკი, ოსმალო და სპარსი, ვით მგელნი განუძლომელნი,

96

უწყალოდ ჰგლეჯენ ჩვენს მამულს, სისხლითა ჩვენით ღებინი.
ჰსჯულსა უძლოურად შექმნილსა, ჰსთვლემს მცხეთას გამოუფხი-
ზლად.

ერი ღაღადებს ვაებას და ვერვინ აღსდგა მფარველად ¹⁾...
მის ჟამით მტრისა სისხლისა, ვარ დასანთხევად მოსურნე.
და ამა ფიქრით მოცულსა, სახე მაქვს ჰმუნვილ, მრისხანე.
მისი სახელი კიცხვითა მარადის იხსენებოდეს,
ვინცა საღმრთოსა სიყვარულს მამულისადმი არ ჰგრძნობდეს;
და ვინცა მისსა ტყვეობას გულ-სიგრილითა ჰხედავდეს.
და მის დახსნისთვის უზრუნველ თვის სიცოცხლესვე ჰზოგავდეს.
მტერსა ხანჯალზედ აღგებულს, ვინცა სიამით არ ჰსჭვრეტდეს.
და სმენა მისთა კვნესათა გრძნობათა არა უტკობდეს.
რა სასურველ არს სიცოცხლე, ვაით ამ სოფლად მოსული
და სამარემდის კვნესითვე უღელს ქვეშ დამწარებული!
სჯობს იგი მოკვდეს და ანუ არ იქნას დაარსებული
მხვედრი ესრეთი ვაგლახი არის ვისთვისც განმზადებული!
ვისაც ნუგეში ცხოვრების იმედიც არა ჰშთომოდეს
რომელ ოდესმე ცისკარი თავისუფლების აღმოჩნდეს.
ვაი მას მხრეს, სად მხოლოდ ძალა რა მსაჯულოვნობდეს...
სად ჰსჯულზედ მჯდომი ვანჯალი (?) კანონთა აღასრულებდეს.
მე თავისუფლებისათვის სული მარადის მიკვნესის;
და ეს ოცნება დღე და ღამ, ვითა აჩრდილი თანმდევის;
მოსვენებასა არ მამღევს ნათესავს შორის გინა ვჯდე,
გინა საყდარსა შესული გულმხურვალეებით ვილოცდე!
ხმა საიდუმლო მარად ჟამს მეჩურჩულების მე ყურსა,
ჟამი არს მტერი მამულის მისცეთ მახვილსა ლესულსა.
ვუწყი მე მართლად, რომ ჯერ-არს სიკვდილსა იგი ელოდეს,
ვინც ერის მაწუხებელსა, პირველად წინა აღუდგეს!
მარა მოძღვარი! მითხარ მე, ვის? სადა? რომელსა მხრეს?
თავისუფლება უმსხვერპლოდ, უსისხლოდ მოუსყიდნიეს?
წარვწყმდები მამულისათვის, ვიცი, ვგრძნობ და აღვიარებ;
და მისთვის ესრეთს ჩემს სიკვდილს ადრევ სიამით ²⁾ ვაკურთხებ.
ტფილისი. XXI, 4052.

¹⁾ შემდეგი სამი სტრიქონი კარანდაშის გადასმით არის წაშლილი „მის ჟამით მათდა ჩემს გულსა შურისძიება ითესა. მიხარის, ოდეს ფიქრში წარმომი-
დგების მტერთ კვნესა; იარ მათის სისხლის მარად ჟამსა დასანთხევლად მოსურნე“

**სოლომონ რაზმადის ლექსი.
არაკი.
დათვი და ცხვარი.**

ერთს უდაბურსა ახლოსა ტკვრისა
სად გულს აამებს წკანწკარი წყლისა
იდგა მოხუცი — საბრალო ცხვარი,
თავის ცოლითა
და შვილებითა.

ჰქონდა ადგილ შემოღობილი,
სად დაენერგა მცირე ხე ხილი,
და ბაგის შუა მას ედგა ქოხი,
არა რა ჰქონდა, პინა და ჯოხი
და კუთხეშია ეყუდა ბარი.

მაგრამ საწყალსა-მოხუცებულსა,
ტურა და მგელი
ვერაგი მგელი,

არ ასვენებდნენ არცერთსა წამსა.

ამ სოფელშია ძლიერი სთრგუნავს მარად საწყალსა.

მის ახლოს იდგა დათვი ძლიერი,

და ეპყრა დიდი ველი ტყიერი,

მას მორჩილებდა მის ტყის ნადირი,
და განთქმულ იყო ვით შახნაზირი.

ცხვარმა შესჩივლა ნადირთ მეფესა

და მოახსენა გულმტკივნეულად,

შენი სინათლე აშვენებს მზესა,

მოწყალებითა გევხარ ზევესსა,

არა ყოფალხარ არსად ძლეულად

აბჯარსა ხმარობ ათასდეველად

აწ გეაჯები ცრემლთა მფრქვეველი

შენს ახლოსა მაქვს მეც მცირე ხვრელი,

რომლის გამოთხრით ვიტკინე ხელი;

არ მასვენებენ ტურა და მგელი,

და ავაზაკი ქვეშქვეშა მელი,

მათგან მედების მე ცეცხლი მწველი

მიშველე რამე დიდი გაქვს ძალი,

ლამის დავიქცე მე შესაბრალი,

შენ დაიფარე ჩემი ცოლშვილი.

რა მოისმინა პირად მზიანმა,

თავყოდალამა ¹⁾ მცირე ჰკვინამა,

გასივებულმა **ბრწყალებიანმა** ²⁾

ცხვარის ჩივილი

გლოვა ტირილი
 დაღუნა თავი, შეუდგა ფიქრსა.
 ასე აგონა საწყალსა ცხვარსა,
 რომ დიდათ ილმო მისი ურვაი...
 (მაიცა მელავ მიგცემს რისხვასა,
 დათვი გადგიხდის ჩემს აკლებასა
 და მოგეცემა სოფლის მდურვაი).
 მსწრაფლ აიხედა აილო თავი,
 დააბრიალა საშინლად თვალნი,
 სისხლმოდენილნი და შეუმკრთალნი,
ცხვიტა ¹⁾ ყურები გაიძრა მკლვევი.
 მოჰყვა მთქნარებას და გაიზმორა
 და წვერი ხელით ჩამოისწორა.
 მერე შეჰყვირა გაჯავრებულმა,
 როგორც ტვირთელმა წავკისის ვირმა;
 „მე ცოცხალი ვარ როგორ თუ მოხდეს უსართლობა,
 ამას არ დავთმობ, ჩემთვის იქნება დიდი უღვთობა
 მიექცა ცხვარსა პანტა ნაჭამი
 უბრძანა სიტყვა გულის საამი
 აწ წარვედ შინა ნულარას ლამი,
 მე დაუბნელო წუწკის შვილებსა დღეი მზიანი.
 აღარ ვაცოცხლო შენის გულისთვის არც ერთი წამი
 ოდეს ესე მოისმინა
 სიხარულით გაიცინა.
 ადგა წავიდა მხიარულათა იმედიანი.
 ერთს დილას იჯდა მყუდრო ადგილსა საწყალი ცხვარი,
 ნახა რომ მოდის ნადირთა ჯარი,
 მათ წინ მოუძღვის მრისხი აფთარი
 მოვიდნეს მასთან და მოესალმნეს.

¹⁾ ²⁾ და ³⁾ თვით ორიგინალშია ხაზგასმული.

სიტყვა მცბიერნი მას მოახსენეს:
 „ნადირთ მეფემან ჩვენ მოგვავლინა,
 შენის საზღვრისა დასაცველათა,
 აწ შენნი მტერნი ჩვენგან მოისრნეს;
 მათთა სიცილთა ვაქცევთ ხველათა".
 ეს რა ესმა ცხვარს მყის მოილხინა,
 და სიხარულით ამოიქშინა.
 სწრაფლ გაულო კარი
 შეიწვია ჯარი,
 და უმასპინძლა მთართვა მწვარი.
 ამისა შემდგომ გავიდა ხანი,
 გარდაიცვალა საწყალი ცხვარი.
 მისთვის ტიროდეს მთაი და ბარი.
 რა ესმა აფთარს მყის ნახა ხანი (?).
 თავის ჯარისა „აწვე წარვედით

ცხვარის ცოლშვილსა შემოერთყენით“...
 – „რა ანბავია, რას გვემართლებით...
 რა დავაშავეთ, რატომ გვიწყრებით...“
 ამას იძახდენ... ვინ გაიგონებს?
 შენ ნუ მომიკვდე... მოხვივეს ხელი,
 და გადაკარგეს ერთობ ყოველი,
 ერთს ჭაობიანს ადგილსა მყრალსა
 დათვს მოახსენეს მას შეუბრაღსა
 „რათ გვართმევ საწყალთ ჩვენსა მამულსა
 ეს არის შენის შეწევნის აღთქმა?“
 „როგორ მიბედავთ? ჩუმად ეგდენით“
 შესძახა დათვმა გაბრაზებულმა.
 „მაგ წყალობისაც არა ხართ ღირსნი.
 გამიჩენია თქვენთვის ფუთი ბზე
 მოგეფონებათ ჩემის სახის მზე
 ათასში ერთხელ სხვა რაღა გინდათ?
 რატომ მადლობას ღმერთს არ შესწირავთ,
 რომ თქვენის ქვეყნით გარდმოგასახლეთ?
 თქვენ თქვენს მამულსა ვერ მოუარეთ
 და ამისთვის ჩვენ შემოგვიერთეთ“.

100

„ბატონო დათვო! ჩვენ შემოგჩივლეთ
 ტურა-მგლისაგან და შველა გთხოვეთ,
 რადგან ბრძანდებით მეფე ძლიერი“
 უთხრეს ბატონებმა „ახლა მშიერი
 უთხრეს ბატონებმა, — „ახლა მშიერი
 უნდა ვეყარნეთ რა შევიმატეთ
 თქვენის შველითა. მგელნი განსდევნეთ
 ჩვენის მამულით, ჩვენ კი დაგვთრგუნეთ
 ერთიანათა და დაგვატყვევეთ.
 რაც მათ გადარჩათ სულ თქვენ მიგვიღეთ“.
 როდის იქნება განათლდნენ კაცნი ქრისტეანულად
 და აღასრულონ სახარებისა სიტყვანი სრულად.
 არ ეჭირებათ მკურნალი მრთელთა
 არამედ სნეულთ და დავრდომილთა (XI, 1911).

**გიორგი დავითის ძის ერისთავის წერილი ფილადელფოსისადმი.
 „მამაო ფილადელფოს!**

განმშორდით ამაონო და ქენჯვნანო გულისანო, დამიტყვეთ
 მცირედსა დროსა, მნებს წერაი უსტარისა, გარნა ვისთან მსურს მე
 იგი? ნუ უკვე მსუბუქ განმსჯელობაო გონებისა ჩემისაო ძალგი-
 სთ სუსტისა კალმითა გამოხატო აზრი გულისა ჩემისა. რაოდენ
 ბედნიერ ხართ ტრიქონო ჩემისა წერილისანო! უწყითა? ვინ წარ-
 გიკითხავს თქვენ. – ახ! უკეთუ ძალგედვით მოთხოვაო მისგან პასუ-
 ხისა, გარნა არა თქვენ არა ღირს ხართ პასუხსა, – ...რასა ვიტყვი
 მე! რასა ზედა ვიჭვენელობ, აჰა, ესე არსა წერილი მისი, ნამდვილ მისი
 არს... ვაი ესე არა არს ჩემთან, არა! აქ ვპოვებ სახელსა ჩემსა! მას

არა დავვიწყებოვარ მე. – ჰოი, რაოდენსა ჰაზრსა შეიცავენ ესე ორნი ტრიქონნი მისნი, ყოველთა ასოთა შინა ბრწყინავენ, რაცაღა ნიჭიერებანი ზეცისანი, ყოველთა ჰაზრთა შინა მიმდინარეობს წყარო მეცნიერებისა, – გიხაროდენ ივერიაო! არამედ ვხედავ შენ შორის, რომელ მცირედ მცირედ გეხდების საბურველი იგი, რომელცია დროე-ბისაგან მოფარებულიყო შენზედან! უკეთუ გამრავლდებიან დამწე-რელნი ესეთნი, მაშინ ნამდვილად, გამობრწყინდების შენზედან მზე და ნათელ გყოფს შენ, მაშინ ნამდვილად ყოველი სოფელი მოაქცევს შენზედან მხედველობასა. – მამაო! მსურის მრავალი რაიმე წერაი შენთანა, გარნა სხვა და სხვანი ჰაზრნი მომიცვენ მე, და იძულებულ ვარ განვაგდო კალამი ხელისაგან. – მშვიდობით! და ნუ დაუტე-

101

ვებთ მას, რომელსაც წერილი თქვენი უღირს უძვირფასეს ყოვლისა ბედნიერებისა.

გიორგი ერისთავი ქსნისა“. (VII, 1238).

პარასკევს.

გიორგი დავითის ძე ერისთავის ფილოდელოფოსისადმი საიდუმლო ანბანით მიწერილი წერილი.

„მამაო **ფილადელოფოს.**

ვგონებ მიწყრებით და ჰფიქრობთ ის რა პლუტი ჩავიგდე ხელ-შიო, ერთხელ წიგნი არ მომწერაო? მამაო! მიზეზი ჩემის მდუმარები-სა ის იყო, რომ კარგი მგზავრი ვერავინ ვიშოვე და ფოჩტით არ მოგწერე ამისთვის რომ როცა პახოდობა შეიქმნება ხოლმე ყოველ-თვის წიგნსა ხსნიან, აგრეთვე თქვენცა გთხოვთ ფოსტით აღარ მომ-წეროთ.

მომილოცავს **ალექსანდრეს** ¹⁾ აქტის ჩლენობა **თავისი ძმითურთ.** აგრეთვე ჩემის ბიძაშვილისა **შანშეს** შვილისა ²⁾. ამათ ბევრი პარტია ჰყავთ და ცდილობენ მათს მოყვანას. ჩემს წილათ ესენი ვიშოვნე და უნდა ვიშოვნო: **ალექსანდრე** და **ვახტანგ ორბელიანი**, **ელიზბარ** და **დიმიტრი ერისთავნი**. ამ ოთხთ უკვე იციან.

ამ ერთს კვირაზედ თავს დაგიკვრენ შემდგომნი

თევადი **დავით ჯორჯამე, სოლომონ დოდაევი.**

იოსებ მამაცაშვილი ეს არის განათლებული აზნაურიშვილი რუსულისა და ქართულის მცოდნე, ამას თითქმის არავინა სჯობს სუდა ი რასპრავის პერევიოდჩიკი.

დიმიტრი ყიფიანოვი ყმაწვილი კაცი რუსულისა და ქართულის კარგათ მცოდნე სკოლაში უჩიტელი და პერევიოდჩიკი დეპუტატი სობრანიში.

სოლომონ რაზმაძე ეს ეხლა გადმოვიდა რუსეთიდან ბატონი-შვილებთან იყო. — კარგი და განათლებული კაცი. — ესენი ყოველ-დღე ერთათა ვართ და ადვილად შეიძლება ამათი მოქცევა. — მამაო მწერთ **პოპეიკა** ³⁾ გაიცან ჩემთვის საჭირო არისო. იმას თუმცა ვიც-ნობ, მაგრამ ახლო ვერ ვიცნობ. **ალექსანდრე** კარგათ იცნობს და სულ ერთია თუნდა მე მიცვნიას. ოღონდ შენ ჩამოდი თორემ სულ ყველა ადვილია. ხომ ვიცი ჩამოხვალთ არქიელის სანახავათ, ძალიან კარგი

- 1) ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანები
- 2) ელიზბარ ერისთავი
- 3) პოლონელი ექიმის გვარია.



**გ. ერისთავის ფილადელფოსისადმი საიდუმლო ანბანით
მიწერილი წერილის დასაწყისი**

ტორ ფილოსოფიისა. ჩამოდი სულ ყველაფერს კარგათ მოვახერხებთ. შენზედ ცუდი აზრები მანდავ მოგახსენე ჰქონდათ მაგრამ მე და **დოდაემა** ყველას გაუქარვეთ. ყველასა სურს შენი ხილვა. მე პა-ხოლში ვაპირებდი ჩვენის საზოგადოობის აზრით, რადგანაც ბევრნი თავადნი მიდიოდნენ ისინი მეშოვნა ჩლენათ. მაგრამ ისეთები მი-დიან პური სჭამაც არ იციან — მე გუბერნატორთან ვაპირებ შესვლას. კიდეც მიმიღო. ჯერ კი არ ვიცი რა ხელობაში ვიქნები. შენი გიორგი (IV, 697). 15-ს ივნისს.

მისივე საიდუმლო ანბანით დაწერილი.

„მამაო ფილადელფოს !

თქვენ როგორც გინდათ მიიღეთ ჩემი წერილები. მე ყოველსა ჭეშმარიტებით ვამბობ.

ჰოი მამაო ზეციერო, გმადლობ შენ რომელსა მომეც გრძნობა და განჩეულ მყავ პირუტყვთაგან. — უფალო გმადლობ! რომელმან მომეც სურვილი სწავლისა და მეცადინეობისა. — გმადლობ შენ კეთილ განგებაო, რომელმაც შემაკავშირე კეთილთა გვამთა, და მომეც მოძღვრად ფილიდელფოს!

გიორგი ერისთავი (იქვე, 1241).

ფილადელფოსის გიორგი ერისთავისადმი წერილი.

„კნიაზო გიორგი ერისთავ

წერილი შენი მივიღე და რა ვჰქნა.

საჭირო არსდა დასარწმუნებლად თქვენდა რომელ, ვითომც მე ჭეშმარიტებით ვიტყოდე. გული ჩემი არა ითხოვს რათა ვეძიებდე ამას შინა განმართლებასა, მხოლოდ რომელ მიანიჭოს მას მაღალმან მზემან ნიჭნი განცხადებად თქვენდა ლიტონად. მიხედე შენ ჰოი — უნეტარესო ქმნილებაო ვინ ხარ შენ ვინ მე და ვინ არს რომელიცა გარდამოსთხევს ჩვენთანა უწმინდესსა კავშირსა ორთა მოკვდავთა მათ შორის. აღარა ჯერ არს მოუბნარობა, ჩვენ თვინიერ ქალაქისა და მეღნისა ძალ გვიცს შემეცნებად სულიერთა მიმოქცევათა.

მოვედ ძმაო აღვიდეთ ჩვენ მთასა ზედა ელეონისსა უმსხვერპლოდ ხორცნი ჩვენნი ყოვლად დასაწველად უსაუკუნესსა სამადლობლად სამღთოისა ნიჭისა მისისა, რათა სულთა ჩვენთა თვისუფლად იწყონ მარადის ერთადრე ფოფინებად ველთა ზედა ელისესათა, და მაშინ მონამან ყოველივე გრქვა შენ. ხოლო აწ ვერ ძალ მიცს გამოხმობად — თუმცა მე დაბალ ვარ გარნა თავისუფლებით მოსრულ-

103

ხარ შენ ჩემდა სჩანს რომელ გვისწავივს ჩვენ კმაყოფა ლიტონ ბუნებრივთ ნივთთაგან რომელსაცა ჰბერვენ იეფობით უმანკონი მხიარულებანი ლტოლვილნი მოოქროვილთა პალატთაგან.

ცხოველ იყავ და ცხოველ მყავ მე, რათა ტერმოზირის ზურნაკთა შინა შთავბერო მე გალობა უნეტარესისა, ბედისა ჩემისა და ვმადლობდე... რომელისაცა სახელი მაშინებს თქმას.

ცხოველ იქმენ უკუნისამდე

მონა და სულიერი მლოცველი

შენი ფილადელფოს (VII, 1254).

დავით ერისთავის წერილი ფილადელფოსისადმი.

„მამაო“.

თქმული თქვენ მიერ 1 არავითარსა მანდაურსა და 2 მეორე დაფუძნებული მანდაურთა მართველად 1 არასფერში არ იქნება არც მანდა და არც სხვაგან.

თქვენ მიერი ბრძანებული სრულად მოგართვით — გარნა თუნგი ვერ ვიშოვნე და ვაკეთებინებ. შენმა ნაწერმა გამაცოცხლა მეცა და ჩემი სტუმარიც **გიორგი ერისთავიც**. **რაფაილმა** თქვენის შრომილის ზომებისათვის მადლობა განგიცხადათ და იხარა დიდის სიამოვნით. ამას გარდა, მე და **გიორგი** ამაღამ **რევაზ მაყაშვილთან** ვართ დაპატიჟებული და იქ მობრძანდი თუ შეიძლებოდეს.

მოგართვით.

ქ. ხუთი ადლი მიტკალი ქ. ტოტი (?) ქ. საბელავშარა ქ. სამი ადლი ჩითი ქ. სანთელი.

ქრისტეფორეს საბლი და ავშარა. მისგან გამოტანებული სამი მანეთი მისაცემი არ მიმიცია სომხისთვის ამისთვის რომ შინ არ იყო მოვა და მივსცემ და ბარათსაც გამოუგზავნი.

შენი **დავით ერისთავი**.

მამაო. ადიდე ძე შენი რათა ძემანცა შენმან გადიდოს შენ.

გიორგი ერისთავი (VII, 1244).

დემიტრი ბატონიშვილის თამარ ბატონიშვილისადმი პეტერბურგიდან ტფილისში მიწერილი წერილები.

Любезная сестрица! 1831. 1-го декабря.

Мы недавно получили письмо Зу-Зу, кажется он писал и к матери, он здоров и говорит такой же как прежде.

Что вы делаете, как проводите время? веселы шли нет? Что не пишете мне ничего? **Элизбару** ¹⁾ мое почтение. Ваш брат **Димитрий**. (5274).

¹⁾ ელიზბარ ერისთავი გარკვეული მოსაზრებით არის ნახსენები.



გიორგი ერისთავი
(მწერალთა მუზეუმი)

2 . «Любезная сестрица.

Я получил ваше выговорное письмо; вы меня напрасно в том обвиняете о чем я не думал вам писать. Это верно брат хотел шутить с вами и вы ошиблись.

Если случится из'яви... от меня почтение **Вахтангу** ¹⁾ и **Элизбару** ²⁾ и проч.

3. «Любезная сестрица.

Последнее ваше письмо сделало мне большое удовольствие; я люблю юг а вы пишете ко мне как можно больше; прошу **вас не оставляйте меня без разных подробностей и прочее.**

Каково здоровье **Элизбара**, что делает **Вахтанг** и **Мухранский Иван**: **Элизбару** окажите что **Евреинова** вышла замуж, потом бежала с другим, оставила и этого и уехала... в Париж.

ваш покорнейший брат **Димитрий**».

1832

января 26 (XXVI, 5277).

4. «Любезная сестрица.

Податель сего письма, знакомый вам человек, **Соломон Иванович Размадзе** идет с **Графом Симоничем** в Персию; он просил меня рекомендовать его вам и просит убедительно, чтобы вы, с вашей стороны, рекомендовали его милостивой благосклонности Графини и самого Графа **Симонича**; он это заслуживает своими добрыми качествами.

Что еще писать — не знаю. Я слава Богу, здоров и гораздо веселее... **Димитрий Эрстов** сегодня выехал из Петербурга а граф **Симонич** едет послезавтраю ваш покорнейший брат **Димитрий**».

1832.

Февраля 1-го дня.

5. უსაყვარლესო დაო თამარ.

მოგილოცავ მარხვას ³⁾. შენი წიგნი მოგვივიდა 28 იანვრის დაწერილი 17 თებერვალს. ჩვენს ამბავს მოიხსენებთ, ღვთით ყველანი მშვიდობით გახლავართ მადლობა ღმერთსა რომ თქვენც მშვიდო-

¹⁾ ვახტანგ ორბელიანი.

²⁾ ელ. ერისთავი.

³⁾ წერილი **ლუარსაბის** მიერ არის მიწერილი და მე-5 გვერდზე **დიმიტრი ბატონიშვილის** წერილს შეიცავს.

105

ბით ბრძანდებით მთავარმათებელისას დავიარებო აგრე ჯობს რომ ხშირად იარო და კარგათ გაიცნო. ღრაფი წამოვიდა ეს ორი კვირა იქნება ახლა მანდ იქნება ვგონებ თუ ცუდი გზები არ შეხვდა. მალე მოაშურებდა წამოსვლას მათს უგანათლებულესობას ჩემს საკუთარ ხელის კოცნას მოვახსენებ.

გიორგი აპირებს დღეს წამოსვლას. არ ვიცი მართალია თუ არა. რა ქნას ამას კაცი არ უნდა დაემდუროს დილის საათზე დგება პირველს სათამდინ სულ ვიზიტშია ვერ მოიცლის წიგნის მოწერას. **პრასკოვია პეტროვნა** არ უნდა დემდუროს ამის მიზეზით — თქვენი მამიდაშვილი იოვანე გიახლათ ხვალ ლუარსაბს შემოევლოთ ექვს4. მარტს დიმიტრის **იოვანე** კი ძალადმა (?) ჯერ კი არ აპირებს წამოსვლას ცოტა აქ საქმე მაქვსო ¹⁾ **კაკატო** მომიკითხეთ **მეთემ** და **დილარამ** და **იავორამ** ხელს გაკოცათ. ყველამ სიყვარულით მოკითხვა გიბრძანეს.

გთხოვთ რომ მომწეროთ მართლა გორს აშენებინებთ სახლებს ასე გავიგონე კარგი იქნება თუ კაი ალაგია.

შენი ძმა **ლუარსაბ**.

1832 თებერვლის 23. თქვენმა მამიდაშვილმა **იოვანემ** ხელს კოცნა მოგახსენათ (XXVI, 5281).

ამ წერილის მეოთხე გვერდზე **დიმიტრი ბატონიშვილს** მიუწერია: «Любезная сестрица.

Сегодня приехал капитан **Челокаев Луарсаб** совершивший поход к выдержавший холеру ничего - ничего - ничего. Его брат **Иван** дуже с недели здесь. Татарин также скоро будет и все наши здоровы. **Каихосро** имеет несколько сотен крестов и медалей... что еще

писать вы все можете угадать.

1832. Февраля 23.

ваш покорнейший брат **Димитрий**».

6. «Любезная сестрица.

Брат очень обижается что вы насмехаетесь над его Грузинскими стихами. Мы читали журнал **Соломона Додаева**; что делать первый опыт, далее будет лучше я надеюсь. Сейчас входит **Татарин** — **Димитрий Орбелианов** такой же урод или еще больше как и прежде.

ваш покорнейший брат **Димитрий**» (5282).

7. Любезная сестрица.

Поздравляю вас с именинами: кажется это письмо получите

¹⁾ უკანასკნელი სამი სიტყვა განსხვავებული მსხვილი ასოებით არის დაწერილი.

106

вы в тот самый день или около того дня по крайней мере мы с братом так старались сделать —

Если **Димитрий Еристов** приехал и побывал у вас, то скажите ему что я ожидаю от него письма.

ваш покорнейший, брат **Димитрий**.

1832

Апреля 5-го дня (XXVI, 5284).

8. «Мы слышали, что **Соломон** ¹⁾ представляет там франта и Бон-тона, и не можем довольно не смеяться зная его способности, фигуру и рожу, **пожалуйста напишите какие штуки он там делает?**

Елибзару, вахтангу Димитрию мое почтение и всем прочим уродам ²⁾».

ваш покорнейший брат **Димитрий**».

1832

Апреля 19-го дня (XXVI, 5286).

9. «Я очень благодарен **Вахтангу** что он собирается писать ко мне и по французски, окажите ему, что это пахнет школою ქართულად მომწეროს მე მადლობელი ვიქნები. **Элибзар** რასა იქს ბალვანი გაინარდა თუ არა. Я слышал, что балы в Тифлисе вошли в моду, бываете ли на них.

Ваш покорнейший брат **Димитрий**.

1832

Мая 10-го. (XXV (5288).

10. «Любезная сестрица.

Я бы желал знать где вы будете проводить нынешнее лето в деревне или Тифлисе. А мы полагаем жить или в Царском селе или на Камнеином; до сих пор дни у пас были холодны. Прошу засвизанимається **хозяйством** — **урод... не хочет** ли жениться.

детельствовать мое почтение **Вахтангу** и проч. **Элибзар**, говорят,

Ваш сулели брат **Димитрий**.

1832 мая 31-го дня» (XXVI, 5290).

11. «Любезная сестрица.

Я получил письмо **Соломона** ¹⁾ оно также смешно как и он

¹⁾ და ⁴⁾ დოდაშვილი.

²⁾ და ³⁾ ხელონაწერშია ხაზგასმული

107

сам; пожалуйста не говорите ему об этом — он предобрый человек он поэт, певец и проч.

Я слышал, что Злизбар очень сокрушается от разных неудовольствий домашних; скажите ему что он дурак, как можно из таких пустяков убивать себя, все будет хорошо. Пишите чтонибудь, мне же приятно— даже и вздорь! ваш покорнейший брат **Димитрий» (XXVI, 5292).**

Июня 14 1832.

12. «Любезная сестрица.

Из вашего последнего письма я но мог хорошенько понять какое письмо хотел писать **Иван Мухранский** почему все были **недовольны это загадка: сделайте милость напишите что такое это было** ¹⁾.

Я слава Богу здоров, лето у нас самое холодное живем в городе. Как вы проводите время, чем занимаетесь я бы **желал знать обо всем.**

Ваш покорнейший брат **Димитрий.**

1832

Июля 26-го дня» (XXVI, 5294).

13. «Любезная сестрица.

Давно вы не писали ничего **ко мне особенно: что делают наши уроды, т. е. Злизбар, Вахтанг, Иван и проч. разыграли или нет комедию, за которую Вахтанг так горячится, что у них нового чем занимаются? Я все собираюсь к ним писать — но ленюсь.**

Напишу однакожь.

ваш покорнейший брат **Димитрий.**

1832 Августа 30-го дня {XXXI, 5296).

14. «Любезная сестрица.

Татарин ²⁾ поехал: с ним мы послали наши посылочки, о которых я писал. Я боюсь, чтоб он не продал их или принес бы своей невесте в подарок. Мое почтение князь **Ивану Мухранскому**, если случится вам увидеть его, и прочим,— ваш покорнейший брат **Димитрий.**

1832-го года

Сентября 4-го». (XXVI, 5298).

¹⁾ უკანასკნელი ორი სიტყვა განსაკუთრებული მსხვილი ასოებით არის დაწერილი.

²⁾ დიმიტრი ორბელიანი

108

15. «Любезная сестрица.

Давно я не получал от вас ни строчки, что это значит. Я очень

обижаюсь что вы все пишете к брату, а меня в грош не ставите დიდი სულელი და პატარა სულელი. Каково проводите время? **Всем уродам мое почтение т. е. моим приятелям. Скоро ли женится татарин пожалуйста напишите я что то слышал.**

Ваш покорнейши брат **Димитрий.**
6-го декабря 1832». (XXVб 5300).

16. «Любезная сестрица.

Я очень благодарю **Вахтанга** что он не забывает меня; я сам искренно его люблю и желаю ему счастья и успехов; слышал что он хочет продолжать заниматься французским языком — хорошо делает.

О чѣм еще писать я здоров и весел.
Простите до свидания т. е. до следующего письмаю
ваш покорнейший брат **Димитрий.**
1832
Адреля 29-го дня». (XXVI, 5302).

ს. დოდაშვილის რაპორტი და ხელწერილი.

«Исправляющѣму должность Директора училищ Кавказской области и Тифлисского благородного училища Г. Титулярному Советнику **Ярославскому.**

Учителя оного же училища **Соломона Додаева.**
Рапорт.

Во исполнение предписания Вашего благородия честь имею представить подписку, что я не состоял и не буду состоять ни в каких тайных обществах.

Учитель Грузинской Словесности и Географии **Соломон Додаев.**
Июля 30 дня 1827 г. Тифлис.

«1827 года Августа 28 дня ¹⁾, я нижеподписавшийся даю сию подписку в том, что я к Массонским ложам или к другим тайным обществам никогда не принадлежал и впредь принадлежать не буду, в чем и подписуюсь. Учитель Грузинской словесности и Географии **Соломон Додаев**».

აკტი გონიური.

„ჰოი სრულიად საჭიროო, ყოვლად საუკუნეო დასაბამო და დასასრულო, დაუსაბამოდ დას დაუსრულებლად მოძრავო არსებასა შინა არსთასა, მიზეზო მიზეზთაო, და მოქმედო.

ხელთა შენთა ქმნეს დასაბამსა კაცი უფალო, ყოვლად დაუსრულებელ სივრცედმდე განრთხმულთა მკლავთა შენთა წყვდიადსა შინა და უფსკრულსა ნივთებათასა ყოვლით კერძოით გამოიძინეს,

წინააღმდეგნი ესე სხეულისა ჩვენისა ნივთიერებანი და ერთადრე შემომკრებელთა მათთა ძლიერთა მოქმედთა ხელთა საშუალ შთაბერე მას კავშირი სიმტკიცისა, რომლისა გარდა აწცა ნივთიერებანი იგი იბნევიან ყოვლად მიუწთომელობასა შინა ნივთებათასა, ვიდრემდის კვალად ძლიერი ხმა შენი არ შემოკრებს მათ მეორისა განცხოველებისადმი.

შენ მოქმედო შემკრებელობისაო და კავშირო სამღთოისა ძლიერებისაო, შემოკრიბე განზნეულებ ჩვენი, მოავლინე სიყვარული შენი, ვითარცა საღმთო კავშირი მრავალ განუკვეთელთა შორის ერთ-სულობით შეერთებად, და ერთ პირ დიდებად სამ პირებითისა ღვთაებისა შენისა. კანონიერ ჰყავ მაღლითი შვილები ჩვენი შენ-დამი, წინამძღვანველ სამღთოი სული შენი წმინდა ჩვენთანა, ძალსა შინა და შემძლებელობასა დაცვისადმი სჯულთა გონიურისა ამის აკტისათა.

სჯულნი გონიურისა აკტისანი:

1.

ღმერთი სიყვარული არს, და რომელი ეგოს სიყვარულსა ზედა, ღმერთი მისთანა ჰგეის, და იგი ღვთისათანა (იოანე, თავი, 4, 16).

ამისთვის პირველად სათანადო არს, რათა ყოვლისა სულითა, და ყოვლისა გულითა გვრწამდეს რომელ წევრთა შორის გონიურისა ამის აკტისათა პირველი წევრი, და ავტორი ღმერთი იესო ქრისტე

111

არს მოქმედი ძალთა მცველი, და სათანადო მყოფი, ძლიერად გამოხატვად აზრსა შინა რომელ თითოეულთა წევრთა, რაოდენ სიყვარულ თვისთა წევრთა, ეგოდენ თვით ღმერთი თანა სდევს ყოველთა ყოველგან, ვითარცა სხეულსა შინა ჩვენსა სული ჩვენი, რომლისათვისაცა სათანადო არს მტკიცე სიყვარული და პატივის ცემა რელილიისა, რწმუნებად ჭეშმარიტებისა მისისა, და რაოდენ შესაძლო არს დაცვად სამღთოსა სჯულისა, და მცნებისა მისისა, ვითარცა უბედნიერესისა საშუალობისა, არა ხედვად და არცა განკითხვად რომელთამე უგუნურთა სამღვდელოთა, არამედ თვით ჩვენ შორის გარე შეცვად რომელ ყოველი წმინდისა ეკლესიისა, და სჯულნი მისნი არიან უწმინდესნი, კვალნი ნეტარებისადმი კაცობრიობისა.

2.

ყოველნი ხელმწიფებანი ღვთისა მიერ განწესებულ არიან, და რომელი ადგებოდეს ხელმწიფებასა — ღვთისა ბრძანებასა ადგების. (რომაელთა, თავი 13, მუხლი 10); რომლისათვისაცა სათანადო არს რწმუნებად მტკიცედ რომელ ხელმწიფენი და მეფენი ქვეყანასა ზედა არიან საკუთრითა ნებითა საღმრთოითა დადგინებულნი სახედ მაგალთად, ცათა შინა მყოფისა მეუფებისა ღვთისა, და რათა რომლისა ქვეშე ვიყვნეთ, გვაქვნიდეს სიყვარული, შიში და მორჩილება სრული ვითარცა უმარჯვესისა ბედნიერებისათვის ჩვენისა, არა

განმსჯელთა მას შინა არარაისა თვინიერ ოდენ მაშინ, რათა არ იყოს წინააღმდეგ სამღთოისა რელილიისა, მტკიცედ უნდა გვწამდეს რომელ წევრსა შინა ამის გონიურისა აკტისა აქვს მას უპირველესი ადგილი. და ვსახვიდეთ მას წევრად ჩვენისა აკტისა.

3.

ჯერ არს რათა მეგობარმან მეგობრისათვის სული თვისი დასდევას (იოანე, 15, 13) თითოეული წევრი შეკრულ არს სამისა თავშეწირულებისა, სრულის სიყვარულით, და სრულის შეძლებით, ღვთისადმი, ხელმწიფისა, და მეგობრისა ეს იგი წევრისა თვისისა, რათა ყოველთვის მზა იყოს მისთვის თავდადებულად.

4.

ყოველი წევრი უნდა ეძიებდეს შეძინებად წევრთა გონიერებით, არა ჯერ არს რათა პირველმან წევრმან უთხრას მეორესა თვისგან მოპოებულსა წევრსა მომპოვნელი მისი წევრი, ხოლო ყოველთვის სათანადო არს რათა წევრი მპოვნელ წევრისა ყოველი გა-

112

ნუცხადებდეს პოვნითა თვისგან წევრთა, მპოვნელსა თვისსა წევრსა.

5.

წევრთა შორის ყოველივე თანამდებ არიან უსამღთოესისა სიყვარულისა ქონებად შეწევნად ურთი ერთისა ვითარცა თავისა თვისისა, სარჩლად სიტყვათა შინა, ძიებად ურთიერთისა ბედნიერებისა, და ყოვლისა მის რაიცა მოითხოვბის სამღთოისა სიყვარულისაგან.

6.

უკეთუ რომელიმე მტერთა ჩვენთაგანი აღმოჩნდეს სხვით გზით რომელ, იგი რომელისამე წევრისაგან შექმნილა წევრად ამის აკტისა, ჯერ არს რათა დაიხსნას იგი მტერობა და ვიყვნეთ ვითარცა წევრისადმი.

7.

არა ჯერ არს ანგარებად წევრთა შორის არა თხოვად რაისამე ნივთისა, თვინიერ დიდისა საჭიროებისა, ხოლო უკეთუ საჭირო არს მისდა ანუ ძალგვიცს ჩვენ რათა შევეწუოდეთ წევრსა, დაუბრკოლებლად.

8.

მტკიცედ უნდა იცოდეს ყოველმან წევრმან დაცვად საიდუმ-

ლოსა, რათა არავის განუცხადოს სხვასა, გარდა მისსა, რომელსაცა მიიყვანს წევრად.

9.

ყოველმან მპოვნელმან წევრმან უნდა იხმაროს სიმკაცრე, რათა პოვნისა მისგან წევრნი იქცეოდენ კეთილად სჯულსა ქვეშე აკტისასა, უნდა აქვდეს სიფრთხილე არა შემოეპაროსთ კაცი ვნებული, ზნემოშლილი, დადებულბული და დახლილი, არამედ ოდენ მგრძნობელი სულისა მგრძნობელსა მეტისა კეთილბედნიერებისასა და კეთილშობილურთა სწავლულთა ანუ ბუნებით განათლებულთა, არა ჯერ არს განცხადება ლიტონთა და მდაბიოთა გვამთადმი ყოველმან წევრმან უნდა უწყოდეს მოთმინებაი წყენათა, რათა არა განაცხადოს სხვაგან საიდუმლო რწმუნებული წევრთაგან.

10.

ჯერ არს, რათა ფიცი, და ხელმოწერილი აკტის სჯულები პოვნისა წევრისა აქვდეს მპოვნელსა, და არა აქვდეს მპოვნელისა პოვნისა:

11.

უკეთუ წევრთა შორის გარდახდეს რომელიმე სჯულთა და უარყოს ანუ ვერ იქცეოდეს მას შინა, რათა განუცხადებდეს მპოვ-

ნელი მისი მპოვნელსა თვისსა ვიდრე უპირველეს აკტისადმდე შორის წერილით და ახლის სიტყვით.

ნიშანი არს რომლითაცა ანიშნებს წევრი წევრსა, მარჯვენის ხელის ნეკით მოიფხანს შუბლსა, უკეთუ შემხედველი წევრი არს, მივალს და ამბორს უყოფს ვითარცა ძმასა და წევრსა.

სჯული გონიურისა აკტისა არს სადმთო და საბედნიერო ცხოვრებისა კაცთასა, უკეთუმცა არა წაბლალულ იყო წერილი იგი ბუნებითი, საცთურითა სოფლის მთავრისათა, მაშინ ჩვენ ბუნებითად ვაქნებოდითმცა აკტსა ქვეშე გონიურთა ყოველნი კაცნი, და გვეყვარებოდაცა ყოველი კაცობრიობა ესრეთ ვითარცა თავი ჩვენი, გარნა ვინაითგან ესრეთ განიყო ნათესავი კაცთა ქვეყანასა ზედა რომელ ყოველნივე ოდენ არიან მოყვარე თავთა თვისთა, და არა სხვათა, და თუმცადა საჭიროებისა ძლით იყოლიებენ მცნობსა და მეგობარსა. გარნა არა მტკიცე არს, და არცა არს კავშირი მათ შორის., მხოლოდ ოდენ საჭიროება, და ბუნება, მიიზიდავთ მათ თქმად ურთიერთისადმი მეგობრად, რომელიცა თავისუფლად მალ გარდაიქცევიან ოდესმე მტერობად გარნა მაშინცა არა შესაძლო არს ყოფა კაცისა ქვეყანასა ზედა თვინიერ კეთილის მყოფელისა, და ეგრეთვე არა შესაძლო არსთათა ყოველნი კაცნი იყვნენ ჩვენდა კეთილის მყოფელ, მაშასადამე სათანადო არს განრჩევად კეთილის მყოფელნი ჩვენი საზოგადოისა ერისაგან რათა განმსჭვალულ იყოს მათ შორის კავშირი და პატიოს-

ნება; ვინაითგან ცხოვრებამან სოფელსა შინა დაამტკიცა რომელ არ ძალგვიცხ ცხოვრებად უკეთუ არა სიყვარულითა, და შეწევნითა ურთიერთისათა, მაშა ჯერ არს რათა აქვნდეს კანონნი:

ყოველთა ერთა შორის ძველთა და ახალთა საცა არიან ერნი, რომელთაც უწყიან კავშირი დადებად კეთილის მოფელობისა, რომელთამე ერთა უწყიან კავშირად სიყვარულისა რომელ აიღებენ დაუგრეხელსა ნამჯასა ყანისასა, და გასწყვეტენ მეტყველნი: გასწყდეს ესრეთ წელი და გული მისი, რომელმან ჩვენ შორის უღალატოსო ერთმანეთსა ვიდრე სიკვდილადმდე, და ამით კავშირითა იქმნებოდინ განუწყვედელ კეთილის მოქმედ, ხოლო ერთა ძველისა ატიკისათა უწყოდინ რომელ დასწვავდენ ფჩხილთა და თმათა ვისთამე და მსმელნი ნაცრისა მისასანი წყლითა იქმნებოდინ თავმეწირულ ვიდრე სიკვდილადმდე მისთვის, რომლისაცა იგი იმნებოდა ფრჩხილნი და თმანი, ამისთვის ჩვენ დამამტკიცებელთა ამისთა რომელ ესევითარი აკტი წარმოებს თვით ბუნებისაგან, გარნა არა მოყვანებულ არს კანონსა შინა, ჯერ არს რათა აქვნდეს მას კანონნი, და მსარგებ-

114

ლებელთა მას შინა დაუმტკიცოთ თავთა ჩვენთა, ახალი აღყვავებული, სიყვარული სამდთო და ნეტარება:

ფიცი წევრთა.

თაყვანის ვცემ მამასა და ძესა და წმინდასა სულსა, და ვფუცავ სახელსა მისსა წინაშე ცისა ქვეყანისა, წინაშე გონებინა ჩემისა, წინაშე ძალთა რაოდენი რა არს ცათა შინა, და რაოდენი რა არს ქვეყანასა ზედა, და რაოდენი რა არის სიღრმეთა შინა. და ვფიცავ ცხოველს მოფელსა ჯვარსა, და სახარებასა და სარწმუნოებასა ჩემსა რაოდენსაცა რას აღიარებს სარწმუნოება ჩემი, ვფუცავ რომელ ვიქმნები ყოვლის გულითა, სულითა, ყოვლის შეძლებით დამცველ საიდუმლოსა აკტისა სჯულთასა ვიდრე სიკვდილადმდე აღვასრულებ და ვეგები მას შინა, ხოლო უკეთუ არა დავიცვა იგი სრულის ჩემის შეძლებით, და ვეცრუო რომელსამე წევრსა, მაშინ წყეულიმცა ვარ სახელითა ყოვლად ძლიერითა ღვთისათა და შეჩვენებულმცა. უკეთუ განეაცხადო სხვისა ვისთანმე გარდა ეკლესიისაგან და სისხლისაგან იესო ქრისტესსა რომელსაც ვეზიარებით მან ყოს შურის გება ჩემზე და, და აღასპოს სახელი ჩემი ქვეყანით შვილითი შვილადმდე ამინ, ამას ზედა თაყვანის ვცემ წმინდასა ჯვარსა ანუ ხატსა, და მრწამს, აქა ამბორი.

ძიებისათვის წევრისა: ¹⁾.

მამიებელი წევრისა თანამდებ არს რათა ეძიებდეს გვიან, და გამოცდილებით, რომელი არა აუჩქარდეს, ვიდრედმდის არა მოიყვანს სიყვარულისადმი, და არა გამოაცხადოს ხარაკტირი მისი, ღირს არსა იგი მიღებად ამისა ანუ არა, ანუ შეიძლებსა იგი ტვირთვად მტკიცედ დიდსულობითა ამას სჯულსა აკტისასა, ოდეს დაამტკიცებს რომელ ღირს არს, მაშინ მცირედ მცირედ იწყებს აღლესვად სულისა

მისისა და შეგონებად დიდსა სარგებლობასა. თუ რაოდენ სარგებ-
ლოვან არს ცხოვრებასა ამას შინა ყოლაი მრავალთა ერთ სულთა
მეგობართა, და ესრედ მცირედ აღძრავს მას სურვილისადმი, და
შეიყვანს მას შინა იჭვნეულებასა, ესრეთ რომელ ყოველთვის
ფიქრობდეს ამისთვის და ოდეს უმაღლესის აღსავალით მსურველი
ითხოვს განცხადებასა, მაშინ მპოვნელი მხოლოებისა, მძიმეს და
კრძალულის მოძრაობით მოსთხოვს მას პირველად სიტყვისა ფიცსა,
რათა მან იტვირთოს იგი მამაკაცებრ, და იპყრას საიდუმლოდ —
შემდგომ განუცხადებს ყოველსა სჯულსა გონიერისა აკტისასა ზე-
პირად და წინა დაუდებს ძალსა ფიცისასა, და ოდეს ყოველითურთ

¹⁾ „აკტი გონიურის“ ეს ნაწილი „საქართველოს არქივი“-ს II წიგნში გამო-
ქვეყნებულ ვარიანტში არ არის; ლენინგრადიდან მიღებულ ვარიანტში არის იგი
შენახული.

განამზადებს მას მიღებად, მაშინ დახშვენ სამხოლოსა სახლსა და
წარსდგებიან წინაშე ხატისა ორნივე ერთად მპოვნელი და პოვნელი
თაყვანის ცემენ ორნივე ღმერთსა მეტანიით, და მპოვნელი პოვნელსა
წარუკითხავს ფიცსა და ათქმევიანებს, ანუ წარიკითხავს თვით პოვ-
ნელი, ხოლო როდეს დაასრულებს ფიცსა ამბორს უყოფს ხატსა, და
შემდგომ ამბორს უყოფენ ურთიერთსა და ესრეთ შექმნილ იქმნების
წევრად გონიურისა ამის აკტისა, მაშინ გადაიწერს ყოველსა სჯუ-
ლებსა აკტისასა თვითეულ და ექმნების, და გარდააწერინებს ეგრეთ-
ვე ვისცა შემდგომ ჰპოებს იგი სხვასა თვითცა“ (IV, 563).

1801 წლის მანიფესტის შენიშვნები, დაწერილი დიმიტრი ერისთავის მიერ.

«Копия.

Божею милостью Мы Александр I Импер. и Самодержец все-
российский и пр. и пр. пр.

Об'являем всем обивателям царства Грузинского кому и том
ведать надлежит, на, статьи ¹⁾).

Покровительство и Верховная власть Российской империи под
Царством Грузинского всегда полагало на Монархов Российских в
долг защиты.

примечание ²⁾), рассмотрим теперь:

Покровительство справедливо; но предлагателя верховной вла-
сти по ныне неизвестно и кажется что вздор ибо, или Царь или на-
род должен быть предлагателями престола; но ежели от Царя гдѣ пись-
менное подаиство, и от чего манифест ие об'являют; а ежели от народа
как намекает манифест, кто был пли лучше сказать, кто участвовал
в депутации кроме 6 или 8 человек которые так сказать отдавали
Грузии от себя: доказатель: бунт в Кахетии и решимость Карта-
Ливцев следовать за своими Царевичами в Персию и при том те ко-

торые стретили русских, хотели Царем **Цар. Давида** что могут подтвердить очевидцы; но после видя невозможность своих намерений...

В 1767 году против сильного впадения к вам **Аги-Магомет-Хана**, в Бозе почивающаяся Великая Государиня Императрица **Екатерина Алексеевна** послала часть войск своих ³⁾...

Покорение вышеупомянутых стран тоже не справедливо, ибо во всех государствах есть разбойники п воры и жители сих стран (только не должны думать вообще) на ⁴⁾ беспокоили и беспокойство

¹⁾ ეს ორი სიტყვა კარანდაშით სწერია; ხელნაწერის მართლწერაა დაცული.

²⁾ ესეც კარანდაშით სწერია.

³⁾ მოყვანილი მანიფესტის სიტყვები შემდეგით გათავებულნი «...Мы вступя на всероссийский престол обязали Царство Грузинское присоединенное к России, о чем и Манифест в 18 дней Геиваря 1801 года издан уже был во вскнародное известие».

⁴⁾ უნდა იყოს ნას.

სიე не было чувствительное, наши Цари просили, помощи не для горцев, но для защиты от Пер. ¹⁾ Аэии и Тур. ²⁾ Но говоря о покорении сих стран, против кого они возстали? Против вас же гораздо после. Пример Черкесы и Маглодовлетцы, последние до вас платили дан Эрис. ³⁾, но возненавидя вас отложились —

Разделение Грузии на разные партии не доказательство ли что они хотели Царя? правда, просили помощи, но вашему защите, разве его защита что сделали с нашими Царевичами к чему такая запутанность когда мы все единодушны... кто именно просил присоединить к России и как смели надеть корону Грузии которая находилась только под покровом России, это доказывает похищение.

კვლავ მოყვანილია მანიფესტის სიტყვები გათავებულნი. — «Не для приращения».

«Мне жаль только что Европа столь образованная позволила сим варварам похитить юную Грузию и воспитать но варварски п слышать столь глупые запутанные и без оснований довод. — представьте себе на каждом шагу врут. напр.: говорить что «разния части народа Грузии, равно драгоценные нам... обноружило. Это справедливо ибо русские как пришли в Грузию она только что открывала глаза, и немудрено было таких людей подкупить что известно еще живут по ныне из числа тех; они после увидели своию ошибку и справедливо страшились партии Царевичей вот те про которых и пред которыми рассыпается глупостью споею сочинитель.

Я не стану распространяться то что он говорит про Царя **Ираклия**, но скажу только что Грузия благоден при любящем природою, всеми; но спрашиваю благоденствует ли теперь Грузия как обещались? Нет, вот теперь То стоит оно перед бездной, еще путь больше толко и погибло на веки; вопр. от кого? перечесть всех причин не к чему: Грузию взяла Рос. под сбой железный скипетр еще юную, которой можно было дать наилучшее, напротив они сделали Грузию

სылყოю всех развратных людей, завели школу где учили разврату всем возможным; убивали способности всех молодых людей, начали

1) Персии, 2) Турции 3) Эристовым.

1) ეს ორი სიტყვა კარანდაშით სწერია: ხელნაწერის მართლწერაა დაცული.

118

одного подкупать для убиения другого, вот в каком положении находится и до ныне Грузия. — «не для... Царства Грузинского». Вот опять вздор, ежели нет приращения, то при междуусобий Царевичей могли назначить одного Царем кого хотел сам **Царь Георгий** и все партии примирились бы; но все напротив. Россия хотела издавна Грузию, о чем неоднократно просил у царей, когда они просили помощи, доказательством может служить еще вдовствующая царица, одно обстоятельство рассказываемое и 18(?) при жизни еще Вел. **Царя Ира**. 1) известно что отец его ездил в России для испрашивания помощи **Царь Алек. Михо**: 2) (IV, 716-771). 3).

დიმიტრი ერისთავის ჩვენება მანიფესტის შენიშვნების გამო

«На вопрос сделанной в Комиссии отвечаю что: Замечания на Манифеста 1801 года об учреждении Российского правления в Грузии, найденные в моих бумагах, составленное мною в С. Петербурге, и не были мною никому сообщаемы.

Артиллерии Прапорщик Князь **Димитрий Эристов** ((V, 725).

1833 года.

Генваря 21 дня».

1) Великого царя ираклия.

2) Цар Алексей Михайлович.

3) ამის შემდეგ ერთი ფურცელი აკლია. მერე ისევ მანიფესტის სიტყვებია ბოლომდე მოყვანილი.

119

სამხედრო სასამართლოს სენტენციიდან ამონაწერი:

«... А потому Приговорила: из подсудимых подпоручика **Князя Элизбара Зристова**, Подпоручика **Князя Александра Орбелианова**, учителя **Додаева**, Прапорщика **Князя Дмитрия Эристова**, **Князя Вахтанга Орбелианова**, Майора **Князя Луарсаба Орбелианова**, Поручика **Князя Александра Орбелианова** и капитана **Князя Челокаева**, после жалованной дворянству грамоты 1785 года апреля 21-го 6 статьи, статутов орденов Святого Владимира 1782 сентября 22-го дня пункта 21-го и ордена Святыя Анны 829 года апреля 14-го пункта 353 лишить дворянского достоинства и чинов и некоторых из них орденов и как их, так и подсудимых **Соломона Размадзе** и татарина **Замана**, после воинского устава 19 и 124 артикулов с толкованиями на оные, 136 артикула и Наказа Императрицы Екатерины Великия

465 и 478 пунктов **Яко оскорбителей Величества четвертованы быть** и на основании Высочайше дорованного Дворянству грамоты 1785 года апреля 21-го статьи 23 и указа 1802 мая 6 дня И **отбирани имения в казну, Титулярного Советника Паушенку**, по силе воинских процессов 2 части 5 главы 9-го и 10 пунктов оставить **в сильном подозрении**. Штабс ротмистра Князя **Мамуку Орбелианова** и подпоручика **Князя Ивана Эростова**, после тех же процессов 2 части 5 главы 9 и 10 пунктов **оставить в сильном подозрении**; но не приводя сего заключения в исполнение, представить в месте с делом Его Высокопревосходительству Господину Корпусному Командиру; подсудимые же содержатся под арестом по особому распоряжению Начальства. В прочем **Соломон Размадзе** и **Татарин Заманб** на основании воинского устава 50 главы 10 пункта, подлежат закованию в железа. Чтож касается до притязания подпоручика Князя Алексан-

120



დიმიტრი ყიფიანი ახალგაზრდობაში
(მწერალთა მუზეუმი)

დრა Орбелиანოვა, Штаბე ротმისტრ Орбелиანოვა и Титулярного советника Паушенки, что будто бы при следствии делались им притеснения, как предмет сей не был предложен суждению, то комиссия размотрение онаго нредставляет Высшему начальству. Причем Комиссия представляет иаблагоуважение Начальства, что следственные выписки приняты к делу в том убеждении, что при следствий подсудимыми были подписаны, при проверке оказались верными и наконец для выиграния времени к скорейшему окончанию дела; судная же выписка предложена к слушанию Подсудимому **Паушенке** не скрепленного по пунктам Аудитором по ошибке, происшедшей от поспешного окончания дела, но без всякого намерения, а законы поднесены были по окончанию в списках о всех подсудимых. Заключена в Г. Тифлисе Февраля 10 дня 1834 г.

Ассеюоры: Гвардии Капитан **Всеволожский**.

Майор **Розаиулов**.

Подполковник **Казасси**.

Подполковник **Гурский**.

Подполковник **Юферов**.

Подполковник **Беренс**.

Презус Генерал Мапор **Ахлестышев**.

Аудитор 10-го Класа Кузмин». (XXVIII, 754).

ალექსანდრე ორბელიანის მოგონებიდან.

ერთ-ერთი საუბრის დროს ცოლი ეუბნება **ალექსანდრეს**:

„გეტყვი ეხლანდელს ყმაწვილს კაცებს რომ განგიზრახავთ და შეთქმა გაქვთ, რუსები აქედან გარეკოთ, და ეს ამბავი ხალხში რომ მოგიფენიათ, იცით ერთ ერთი მაინც არ გაგცემთ, მცირეს თავის სარგებლობისათვის?

– სწორეთ გეტყვი **კატინა**: ეს ჩვენი გამძრახვა ასე რიგათ დაიწყო, შეუძლებელია არ გამოცხადდეს...

– მაშ რატომ ქენით და ამისთანა ძნელი საქმე დაიწყეთ?...

– რუსეთიდან მოსული ყმაწვილი კაცები და მე ამ საქმისათვის რომ გავერთდით, რჩევა მოვახდინეთ: როგორ დავიწყოთო. — აი ჩემი პასუხი: ეს საქმე ჩვენის მეტმა სხვამ არავინ არ უნდა შეიტყოს, ამისათვის რომ მინამ გარემოება თავის თავათ არ მოიტანს საქმეს, არას გზით არ შეიძლება აღსრულებაში მოვიყვანოთ ეხლანდელს ქართველებში. მაშ ისევ სჯობია მხოლოდ ჩვენ ვიცოდეთ და გარემოებას მოუცადოთ, ვინ იცის იქნება ღმერთმა მოიტანოს რამე

გარემოება მეთქი. ამაში ზოგიერთნიც დამყვნენ, მაგრამ სხვებმა ეს ჩემი რჩევა ქალაქუნობაში ჩამომართვეს, ამის გამო ¹⁾ იმათ უკუ ვეღარ უდექ და შეუდექით საქმეს დიდის გულმოდგინებით, ისე რომ მშობლის მამულის მეტის სიყვარულით ავად ვსაქმობდით თუ კარგად, ვეღარა გავიგეთ რა, ისე რომ მე ჩემი თავი აღარ მოვასვენე იმ საქმეში და ისინიც კი ჩემი ამხანაგნი, დიდი მცდელნი იყვნენ იმ საქმისა, ნამეტნავად **თ. ელიზბარ შანშეს ძე ქსნის ერისთვიშვილი**,

რომელიც ყველას ჩვენზედ უპირველესი მცდელი ის შეიქნა.

ამ სიტყვასთან პატარა ხანს უკან გარეთ მოაჯირზე რაღაც ჩხარუნის ხმა მოვიდა. მინამ ის ხმა მიწყებოდა, სადაც ჩვენი შვილები იწვნენ იმ ოთახში სანთელი გაჰქრა, ამასთან ჩვენს ოთახში ერთი მოახლე შემოვარდა და შეშინებულის ხმით დაიძახა:

– ბატონებო, სალდათები მოვიდნენ და ფანჯრიდგან გვიყურებენ". ჩემა **კატინამ** ხმა არ ამოიღო. მე საჩქაროდ წამოვდექე, სინათლის ანთება უთხარ, და **კატინაც** თან ამეყვა ამ სიტყვით.

– „ვაი ჩემს თავსა, იქნებ შეუტყვიათ და ჩემი სიზმარი აცხადდეს“.

– **კატინო!** სწორეთ გეტყვი, ამის შემდეგ დიდს უბედურებაში ჩავარდები. თუ ღვთის მადლობით მოითმენ, ღმერთი კიდეც მოგვხელდავს, და თუ მოთმინებით არ იქნები, იმედი ნულარ გაქვს ჩემი ნახვა კიდეც გელირსოს, ამისათვის რომ უბედურების მომთმენს ღმერთი წყალობს და მოუთმენელზე ხელაღებულისა“.

ღვთის მშობლის წინ დაიჩოქა და გულმხურვალეს ცრემლით დაიძახა.

– „ამის მადლს ვევედრები მე სუსტს დედაკაცსა შენი უბედურება მამათმინინოს. მაგრამ მე რომ შენ უბედურებაში მეგულეობდე როგორ უნდა მოვითმინო.

– კატინო! მაგისთვის შენ ნუ სწუხარ, მე ვიცი ნემ თავს როგორ გამოვიხსნი უბედურობიდან, ოღონდ შენ მოთმინებით და დიდ სულოვანად იყავ“. მინამ ჩემი **კატინა** მეტყოდა რასმე, ჩემი დეიდაშვილი **თ. გიორგი რევაზის ძე ერისთოვი**, ჩვენთან შემოვიდა და გან-

¹⁾ სიტყვიდან „ამის გამო“ ეს დაწერილია წაშლილ სტრიქონებზე, რომლებიც შემედგს შეიცავენ: ამაში გავიდა კვირები, გავიდა თვეები და ამაოხაში. პოლმა აიშალა. ზედ დატანებით კიდეც რუსეთიდან მოვიდა არ იქნა ვერას გზით ვერ დავითანახმევი მე ისინი და მეც ამხანაგი ველარ უკუვდექე და შეუდექით საქმეს გულისმოდგინებით — მაგრამ ეს კი უნდა ვთქო რომ ამაოხაში ორი კარგი გარემოება შეგვემთხვა. ერთი პოლშის გადადგომა რუსეთიდან – რომ თუ ჩქარა არ დაეთრგუნა რუსეთს პოლმა ჩვენი საქართველოც გადაუდგებოდა და მეორე დანისტანში ყაზი მოლას გამოსვლა“ – შემდეგ 11 სტრიქონი ისეა წაშლილი, რომ ამოკითხვა შეუძლებელია.

სვენებულის გულით და მყარის სიტყვით მითხრა:

– „**ალექსანდრე**, კომენდანტი და პოლიცმეისტერი ჩვენს ოთახში შამოვიდნენ, სადაც მე და შენი ძმა **ვახტანგ** ვდგევართ და ორთავ გვითხრეს: ბარონ **როზინმა** დაგიბარათო. ეტყობა რომ ჩვენი შეთქმა გამოცხადებულა, ახლა რა ვქნათ“.

– ამის მეტი ჩვენ ველარა გამოგვიხსნისრა, რომ რაც უნდა გვტანჯონ არ გავტყდეთ“. **გიორგის** სიტყვის თქმა აღარ დასცალდა, **ვახტანგ** შემოვიდა, პოლიცმეისტერი თან შემოჰყვა. მოვიდა და მითხრა.

– ბარონ **როზინმა** საჭირო საქმეზე დაგიბარათ, მაგრამ რაც ქალაღები გაქვთ ისიც უნდა თან წავილოთ“. ამასუკან ჩემს **კატინას** მოუბრუნდა და გულღრმოს ცბიერს ღიმილით უთხრა (რადგან ჩემმა **კატინამ** რუსული არ იცოდა, ჩემმა ძმამ უთარგმნა და პასუხი ამისაგანვე უთხრა) „თქვენ ამაზე ნუ შეწუხდებით, ამ ორს საათზე თქვენი

ქმარი აქვე მოგივათო“. ჩემმა კატინამ მედიდური სახით უპასუხა, რომელიცა დაუვიწყებელ არს ესე – „პოლიცმეისტარო“, რასაც მეუბნებით თქვენი სიტყვა მართალი არ არის, მაგრამ მე კი სწორეთ გეტყვით, სადაც ამ ჩემს ქმარს დასომთ საპყრობილემი, მეც ამასთან რომ შემიყვანოთ, და განუშორებლად ამასთან გამაყოლოთ, უფრო მაღლობელი ვიქნები“. ჩემი კატინაც ერია ჩვენს საქმეში, სხვანი ქართველნი ქალებიც ბევრი, რომელთაცა ჩემს კატინას ვალათ დასდეს, რევალიუციის ბაირახი შეეკერა. ამ ჩემს კატინას სიტყვაზე პოლიცმეისტერმა ხმა არ ამოიღო. ჩემ დეიდაშვილ გიორგის და ჩემს ძმას ვახტანგს თვალეზში ცრემლი მოერიათ, მე შემამხედვს, რომ გულხელ დაკრეფილი მე და ჩემი კატინა ერთმანეთს შევცქეროდით, მაგრამ ეს მაშინვე მოვიშორე და ტანისამოსი მოვითხოვე ჩასაცმელად. ამ დროს გიორგი და ვახტანგ თავის ოთახში გავიდნენ. პოლიცმეისტერი იმათ თან გაჰყვა და ჩემი საკუთარი ქალადებიც თან წაიღო. მე რომ ტანისამოსი ჩავიცვი, შემდეგ ჩემს კატინას გამოვესალმე, მისახვედრია როგორც. ბოლოს კიდევ ეს სიტყვა მოვაგონე:

- „კარგად გახსომდეს კატინო რომელს უბედურსაც მოთმინება ექნება, ღმერთი გამოიხსნის“. ამ სიტყვაზე ჩემმა კატინამ სულთქმა ამოუშო უსიტყო. მეც შეწუხებული გამოველ აქედან ბატონიშვილს დედა ჩემორ შეველ.

იმან ყველა იცოდა ჩვენი ამბავი, მხოლოდ ჩემგნით და ჩვენმა ამხანაგებმა კი არ იცოდენ იმის არაფერი.

– როდესაც ყველა გხუცხადე, იმან მითხრა.

123

– „მაგ საქმის ამბავი, ჩემი ხომ არავინ იცისრა, რომ მე ვიცი ეგ საქმე“.

– მე არავისთვის არა მითქომს რა „მე მოვახსენე“.

– „რადგან არავინ არა იცის რი, უთუოდ ეგ აგრე უნდა ყოფილიყო, აი ამიტომ რომ მე ეხლა საჭირო ვარ თქვენთვის ყველასათვის. ამას თავი დავანებოთ, ეხლა ეს გაიგონე“.

თავის შესაფერის გულით მოჰყვა ასე.

„მაგისთანა პატოსანს განზრახვასთან სანანურად ნულარ მიგაჩნდებათ თავი. შენი ცოლშვილებისთვის შენ ნულარას ინაღვლი, მე იმათი მომვლელი და პატრონი ვიქნები, ოღონდ რაც უბედურება მოგადგესთ მოთმინებით მიიღეთ. კარგი/წადი ღვთისათვის მიმიბარებიხართ ერთობ თქვენა“.

ვახტანგის და გიორგის ოთახში იყვნენ პოლიცმეისტერი და კამენდატი. მე რომ იმათთან შევედი კამენდანტმა გიორგი წაიყვანა, რადგან სამხედროს სამსახურში იყო, მე და ჩემი ძმა ვახტანგ პოლიცმეისტერმა გამოგვიყვანა. მე ერთს ჩასტნის პრისტავს გამატანა, ჩემი ძმა მეორე პრისტავს და ორივე ცალკ-ცალკე წავგიყვანეს მეტეხის ხიდისაკენ. მეტეხის ხიდს რომ გავცილდით, მე მეტეხის საპყრობილის ციხისკენ შევბრუნდი, მაგრამ პრისტავმა ავლაბრისაკენ ამატარა. წამიყვანა და აფიცრების კაზარმაში შემიყვანა, საიდგანაც ყარაულის ოფიცერი გამოვიდა, მალლა ატაჟაში ამიყვანა, ერთს გამარტოებულ ოთახში დამსვეს და შიგ ჩასავოი დააყენეს თოფიარადით.

მცირეს ხანს უკან ყური დაუგდე, დიდი ფეხის ხმიანობის წასვლის წამოსვლის ხმა იყო გარეთ კარიდორში და კარების ჯახა-ჯუსი. მივხვდი: ჩემს ამხანაგებსაც ჩემსავით სხამენ საპრობილემო მეთქი. მასუკან დავფიქრდი. – ნეტავი შემატყობინა ვინ გაგვცემდა მეთქი“. ვინც იყო შემდეგში გამოჩნდება.

როდესაც კარგათ გათენდა, რუსის კალატოზი შემოვიდა – ფანჯრებზე სქელი გაჯი წაუსო და ოთახი ასე დააბნელა, რომ მზის შუქი ძლივს დაინახებოდა. მე იმ დღეს არა მკითხეს რა, სადილობის დროსა სტოროჟი შემოვიდა, სადილი შემომიტანა და ამის მეორე დღეს დილაზე ყარაულის ოფიცარმა და ხუთმა შტიკიანმა ქვემოთ ატაჟაში ჩამიყვანეს და ერთს დიდ სახლში შემგზავნეს.

იმ სახლში იყვნენ ორი ლენერალი, ერთი პოლკოვნიკი და სამი-ოთხი ოფიცერი, ამათგანმა პირველმა ლენერალმა **ბაიკოვმა** სკამზე დამსო და ზრდილობიანის კითხვით მითხრა.

– „კნიაზო, თქვენ რამთენსამე საქართველოს თავადებსა შეთქ-

124

მა გქონიათ წინააღმდეგ რუსეთის მთავრობისა; ახლა თქვენი საქმე წვრილად ვიცი, ამისათვის თქვენცა გკითხამთ, თქვენც აღიაროთ გულის წმინდით და არა დაჰფაროთ რა“.

იმის კითხვაზე მე დამბეზღებლის, საბეზღარი ქალაქი მოვითხოვე. მეორეს ლენერალმა შტაბნაჩალნიკმა **ვოლხოვსკიმ** ერთი დასტა დაწერილი ქალაქი გადმოიღო და წინ დამიღო.

რა წამს დავხედე, მაშინვე ვიცან რომ ჩვენი ამხანაგის **თ. იასე იოსების ძის ფალავანდოვის** ხელი იყო. თუმცა მოვინდომე თვით მე წაკითხვა, მაგრამ არ დამანება და თვითონ დაიწყო კითხვა, რომელმაც მგონია სამ საათამდისინ იკითხა, იმ საბეზღარის წიგნით მივხვდი ყოველი ჩვენი საქმე დღიურ ზაპისკებად ეკეთებინა, მე აღარ დავაცალე კითხვა, რომ ბოლომდისინ ჩასულიყო და დამბეზღებელი მოვითხოვე. ვინც დაგვაბეზღა აქ შემოიყვანეთ, რომ პირში წამამიდგეს მეთქი. არც დამბეზღებელი შემოიყვანეს და არც მისი სახელი გამოაცხადეს.

თ. იასე ფალავანდოვის ჩამომავლობის ამბავი. იმათი პირველი გვარი გლეხნი იყვნენ და გვართ **ყორჩიშვილნი** ერქოთ. ახლანდელს დროში იმისი უფროსი ძმა **ნიკოლოზ** თავის ეშმაკურის და გაიძვერის ხასიათით, ჯერ აზნაურიშვილი შეიქნა და გვართ **მიქაიჩი** დაირქო, მასუკან თავადად იწოდა და გვართ **ფალავანდოვი** შეიქმნა, მერე საქართველოს სამოქალაქოს ლუბერნატორობა მისცეს რუსებმა. შემდეგ პირველის ოჯახის თავადიშვილის ქალი შეირთო ცოლად, დასასრულს თავის ძმას **იასეს** საქართველოს ამთენი თავადები გააუბედურებინა და ბოლოს თავის მფარველი მთავარმართებელი ბარონ **როზინი** დააბეზღა ხელმწიფესთან, მაშინ როდესაც რომ საქართველოში მოვიდა.

რვა დღემდისინ, ყოველს დღეს ავად მეკიდებოდნენ გავტეხილიყავ მაგრამ ვერას გზით ვერ გამტეხეს, მეგონა ვერავის ვერ გასტეხენ მეთქი, იმისთვის რომ ადრითვე პატიოსანი პირობა დაგვედო ჩვენ ამხანაგებს: „თუ გამოცხადდეს ეს ჩვენი საქმე, არ გავტყედეთო“. ამასთან ბევრი თქმულობა იყო გაუტეხელობაზე. მხოლოდ **იასეს**

ფალავანდოვის საბეზღორობაზედ ვერას გზივ ვერ გამტეხდნენ მაგრამ როდესაც ჩვენ ერთად დაგვიჭირეს იმ დღეს ვისთვისაც კი ეკითხათ, მაშინვე გატეხილიყვენენ, იმათი ჩვენებაც თვითეულად მაჩვენეს მესამე ღამის თერთმეტ საათზე მთავარ მართებელს ღენერალ ბარონ **როზინთანაც** წამიყვანეს ბნელის კარეტით, შტაბნაჩაღნიკმა ღენერალმა, პოლკოვნიკმა **ტრიტილევჩმა** და ერთმა ოფიცერმა, რამოდენიმე ცხენიანი ყაზახების შემთხვევით, მაგრამ ვერც იმათმა და-

125

ლდატანებამ გამტეხა და ისევ ისე მიმიყვანეს უკმაყოფილოს სიტყვებითა ჩემ ბნელს ოთახში, სადაც ვიყავ უსინათლო ბნელს ოთახში, მხოლოდ პურსაწყალზედ რვას დღესა. ამ დღის საღამოს ჟამზე პირველი ღენერალი **ბაიკოვი** ჩემთან შემოვიდა და გულმტკივნეულის სიტყვით მითხრა.

– „დღეს თვითონ თქვენ ნახეთ, თქვენი ამხანაგების ჩვენება რომ აღარავინ აღარ დარჩა გაუტეხელი. გაარდა ამისა, ყველანი ამას ამბობენ ამ შეთქმის თავი და დამწყობი თქვენ იყოთ. აბა რასა იქთ, რომლის თქვენის ამხანაგის ჩვენებას უარსა ჰყოფთ. ნამეტნავათ თქვენის ძმისას და ახლო ნათესავებისას“.

– ღენერალო რასაც მიბრძანებთ მართალია, რომ თითქმის ყველანი მე მაბეზღებენ, მაგრამ მე არა ვიცირა“.

– „კიდევ მე არა ვიცირა დამიჯერეთ, აღიარეთ, თორემ ღმერთს ვფიცავ მოხუცებულს დედა თქვენს დააპყრობილენ (?) და თქვენს ცოლშვილებსაც. აბა ღრმათ დაფიქრდით, ჩვენ ხომ ყველა ვიცით, და ერთი თქვენი უარი რას შეგმატებს თქვენ? უფრო მაგითი თქვენს ქვეყანას ევენება, მე ამას გარწმუნებ თქვენ. ბარონ **როზინს** უნდა, – რომ თქვენც გულის წმინდით აღიაროთ და ამის გამო ხელმწიფის განრისხებული გული ღმობიერად შესცვალოს თქვენც ქვეყანაზე. ძალიან კეთილი კაცია ბარონ **როზინი**“.

მცირეს მოფიქრების შემდეგ პასუხად მიუგე.

ღენერალო, მაგის პასუხს მე ეხლა ვერას მოგცემთ ამისთვის რომ მე ეხლა შეუძლოთა ვარ შფოთიანის გონებითა და თუ თქვენი ნება იქნება პატარა ხანს უკან აქ ჩემთან ამოდით და სრულს პასუხს მაშინ მიიღებთ, ოღონდ ეხლა დამეხსენით პატარა ხან.

– „კარგი იქნება. კიდევ მოვიცდით“.

იმის გასვლის შემდეგ ფიქრში ჩავარდი. შეჩვენებული იუდა **იასე ფალავანდოვი** გუშინ რომ მომადგა კომისიაში და ღენერლები დაარწმუნა ყოვლის ამ საქმის მიზეზი მე ვიყო, ამისათვის ეტყობათ ჩემგნით იმედი აქვსთ, რომ მე ბევრს რასმეს გამოუცხადებდე, მაგრამ ესეც არის, რომ ჩემგნით დაწვრილებით გამოცხადება კომისიისათვის რაღა საჭიროა, მაშინ როდესაც რომ **იასე ფალავანდოვს** დაწვრილებით გამოუცხადებია და ყველა კარგათ იციან. რა ვიცი იქნება მართლა ჩემის გატეხით ჩემს ქვეყანას ერგება რამე, მეტი ღონე აღარა მაქვს, გავტყდები და მეც ყველას ვიტყვი. მაგრამ სჯობია რომ თავი დავისუსტო, ეს უფრო გამოგვიხსნის, იტყვიან: სულელები ყოფილანო და ბოლოს იქნებ იმით ვარგო რამე ჩვენს ქვეყანას. ერთმა მცოდნე ჩინოვნიკმა პ... მითხრა წინათ, იმან ფორმა და კანონი კარგად იცოდა როგორც უნდა მოქცეულიყო: თუეს ჩვენი საქმე

გამოცხადდა და დაგვიჭირეს – მე მხოლოდ თქვენზე დიდ ნაკლულე-ბას ვიტყვი, იციან მე და თქვენ კარგი მეგობრები ვართ, იმის გამო მე აღარ გავტყდები და თქვენთვისაც სასარგებლო იქნება. ესეც იყო თავის თავსაც არგო და ჩვენც. ისიც დაიჭირეს. მე იმისი ეს მახსოვ-და და მე იმის კვალსა მივყევ. მართლაც რომ სასარგებლო იყო ჩვენთვის ესა, ამისათვის რომ ჩვენს ყმაწვილს სულელობას მიაჩემა მთავრობამ ჩვენი ესე საქმე.

იასე ფალავანდოვის საბეზღარი დასტა ქალაღდი შემდეგ ვე ღარავინ ვეღარ ნახა კომისიაში. რადგან დამბეზღებელი ის იყო, ყოვლის ცდით **იასეს** ჰფარავდნენ დამბეზღებლად და სხვას უცოდ-ველსა აბრალებდნენ, რადგან იმის ძმა ღებერნატორი იყო, იმისთვის რუსეთის მთავრობა ცდილობდა რომ **იასეზე** ეჭვი არავის არ ჰქონო-და დაბეზღებისა და ამისთვის სხვას უცოდველს აბრალებდნენ, ახლა კი ვიტყვი: ხალხს თურმე ჩემზე ალაპარაკებდნენ, მაგრამ შემდეგ ყველა გამოცხადდა რომ ღებერნატორმა **ნიკოლოზ ფალავანდოვმა** დაგვლუპა ყველანი“.

ყოველი კომისიის ანბავი თუ დაწვრილებით აღიწეროს, მგო-ნია რამდენსამე ტომამდე გაკეთდეს, ამისათვის სჯობია შევამოკლო რომ მოწყენილად არ ეჩვენოს მკითხველებსა.

იმის შემდგომ მეც დაწვრე რაც ვიცოდი, ნამეტნავად **იასე ფალავანდოვს** მივყავ ხელი, რას დავზოგავდი იმ იუდას და დიდ დამ-ნაშავედ მოვაჩინე. თუმცა კომისიის ჩლენები ყოვლის ღონით ცდი-ლობდენ იმის გამართლებას გამოხსნასა, მაგრამ იპრიანა ღმერთმა პე-ტერბურღიდგან ღენერალი **ჩევეკინი** მოვიდა კომისიის პრედსედეტე-ლად და იმან ძირიანათ ამოიღო **იასე**, ამისათვის რომ **იასე** დიდი დამნაშავე იყო, ასე გაუჭირე **იასეს**, რომ კომისიაში მამადგა და აღიარა: მე მთავრობისაგან შემოჩენილი შპიონი ვიყავ თქვენში, რაც თქვენში განზრახვა იყო, უნდა შემეტყო და გამამეცხადებინა. მე თქვენში რასაც ვლაპარაკობდი და ვსაქმობდი სულ ცბიერება იყო, რონ თქვენი განზრახვა ყველა წერილით შემეტყო. მე ვიტყვი და წვრილათაც მომიხსენებია ¹⁾-ო.

ხედამთ, ჯერ პირველად **იასე ფალავანდოვი** შპიონათ და დამ-ბეზღებლად რომ არა ჩნდებოდა? პირველი კომისიის ჩლენებიც რომ ჰფარავდნენ. მაგრამ ისე გაუჭირე მეტი თავის გამოსახსნელი ვეღარა

¹⁾ წინად წერებულა: „მეც მერვის დდის დილაზე გავტყდი და ქალაღდზე აღვიარე, მაგრამ თვით წოდებული **თ. იასე ფალავანდოვი** მოვსპე, და როგორც ჩვენში იტყვიან გავალაფიანე.“ მართლაც **ალ. ორბელიანის** პირველი ჩვენება 18 დეკემბრის თარიღით არის დაწერილი.

იპოვნა რა და შპიონათ იძახა თავის თავი კომისიაში. მაგრამ ვერც ამითი გამოიხსნა თავი და ღიფღინდიაში უსუღოდ გაგზავნეს.

კომისიაში ბევრმა საქმემ გაიარა. ბოლოს ვაებით დაასრულეს ჩვენი საქმე მგონია 14-ს თვეზე დასრულდა გამოძიება და სუღიც თუ მართლა თავი არ დამესუსტებინა და ჩემს ზოგიერთს ამ-

ხანაგებამდინაც არ მიმეხწვევინებინა რომ იმათაც ისე ეთქვათ ჩემზე, მაშინ მთავრობა ჩვენს საქმეს ისე სუბუქათ აღარ მიიღებდა და საუკუნოთ დავილუპებოდით ყველანი, მაგრამ ამ ჩვენი შეთქმის თავპირველთაგანი მე რომ სუსტად დამინახეს, ამისათვის ყველანი იძახდნენ რუსნი თუ ქართველები „სულელებსა და ყმაწვილებს მოუხდენიათ შეთქმა და იმათგან რა შეთქმა უნდა ყოფილიყო“. მართალია ბევრი კარგებიც ერივნენ ჩვენს საქმეში, მაგრამ ვისიც ამბავი და სახელი **იასემ** იცოდა, იმათი გამოჩნდა და ვისიც არა იცოდა რა, უფრო მომეტებულებისა, იმათი არა გამოჩნდარა, ისე დაფარულად დარჩა იმათი საქმე ¹⁾... (ყ. კ. საზ. ხელ. № 1659-ა გვ. 126-142).

ალ. ორბელიანისავე მეორე მოგონებიდან:

„ამაში ²⁾ გავიდა ათი წელიწადი მეტი, ბოლოს მოთმინებიდან გამოვიდნენ ქართველებიც, ზედატანებით ნასწავლი ყმაწვილი კაცებიც მოვიდნენ პეტერბურლიდგან და საერთოს შეთქმას შეუდგენ ქართველები, 1830-სა წელსა. ეს შეთქმა ისე უნდა მომხდარიყო, რომ მთელი კავკაზია შავი ზღვიდგან მოკიდებული კასპიის ზღვამდის, სრულიად მთებისა და ბარის ხალხი, უმნდა გავერთებულებათ და ერთიანი აღრეულობა მოგვეხდინა, რომელიც ამ შეთქმაშიაც გარეული იყო ზევით რომ ვთქვი“ გენერალი **თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძე**. არა მარტო ეს გენერალი, არამედ სრულიად საქართველოს დიდი კაცი და მცირენი და ბევრი სასულიერო წოდებანი, რომლებთაცა, ხნიანი დედაკაცი და ყმაწვილ ქალთა ერთი აზრი ქონდათ ყველას ჩვენთან: ან უნდა გავწყვეტილიყავით სულ ერთიან ან არადა მამული გამოგვეხსნა საშინელის ჩვენის მტრის რუსეთისაგან. ბევრმა პატიოსანმა გვარმა დედაკაცებმა დაიფიცეს: კაცურათ ჩავიცომთ დ ჩვენს უკანასკნელს სისხლს დავღვრით მამულის გამოსახსნელათო. ზოგიერთმა ყმაწვილმა დედაკაცებმა ბაირახებს კერვაც

¹⁾ წინად წერებულა: „... ერივენ ამ ჩვენს საქმეში, მაგრამ დიახ ფრთხილად და არც თავიანთი თავი გამოაჩინეს კომისიაში; შემდეგ მხოლოდ სუსტებს და ყმაწვილებს დააბრალეს ეს შეთქმა და ამის გამო ღმერთმა გამოგვიხსნა საშინელის სასჯელისაგან.

²⁾ ხელთნაწერი № 16561 ბ სათაურით: „რაც რუსები მოსულან საქართველოში იქიდგან აქამდისინ ქართველების შეთქმა წინააღმდეგ რუსეთისა“.

დაუწყეს და აღრეულობის ნიშნად მოამზადეს, მაგრამ ამ წმინდას და პატიოსანს საქმიდგან, ერთი გამცემელი გავიდა, და რუსებს აცნობა ყოველი ჩვენი საქმე და განზრახვა: ესე იგი **იასე ფალავანდოვმა** რაშიაც ბევრი კაცი და დედაკაცი გაეზნენ: იმათგანი ერთი პატივცემული გვარი საქართველოს მეფის ირაკლის მეორის ასული **თეკლა**, ამ დროს კი ქვრივი, გაგზავნეს თავის ორის შვილით ქ. კალულაში და ამის მესამე უფროსი შვილი ქ. ორენბურგში. მეორე პატივცემული გვარი ბატონისშვილის **იულონის ქალი თამარი** გაგზავნეს რუსეთში და სხუანი პირველი მოთავენი მიფანტ-მოფანტეს რუსეთშივე; გენერალი **ჭავჭავაძეც** იმათში“.

დამატება 2.

საგამომძიებლო კომისიის საქმეები: შეთქმულთა დაკითხვა-ჩვენებები და საგამომძიებლო კომისიის მიმოწერა მართებლობასა და სახელმწიფო დაწესებულებებთან.

ბარონ როზენის მიმართვა გენერალ ბაიკოვისადმი (1.1)

საიდუმლოდ.

„საქართველოს სანაპირო ბათალიონთა უფროსს ბატონ გენერალ მაიორს კავალერს **ბაიკოვ 1-ლს.**

წარმოუდგენ რა ამასთანავე თქვენს აღმატებულებას სამსახურის გარეშე მყოფ კოლეჟსკი რეგისტრატორის თავად **ფალავანდოვის** ჩვენებას ზოგიერთ ადგილობრივ მცხოვრებთა აჯანყების განზრახვის შესახებ; მოგიწერო მიღებისთანავე ამისა შეუდგეთ ამ საქმის უსასტიკეს და დაწვრილებით საიდუმლოდ გამოძიებას ჩემს გამგებლობაში მყოფი კორპუსის უფროსის გენერალ მაიორ **ვოლხოვსკისა** და კავკასიის მესანგრეთა ბათალიონის კომანდირ პოლკოვნიკ **ტრიტელევიჩთან** ერთად, რომელთაც მე უკვე სიტყვიერად უბრძანე გამოცხადდენ ამ საქმეზე თქვენს აღმატებულებასთან; თქვენ მიერ მიღებული ყველა ცნობები და ჩვენებები წარმომიდგინეთ მე ყოველდღიურად, ხოლო დასრულების შემდეგ მთელი გამოძიება წარმოადგინეთ ჩემთან თქვენი ამ საქმის გამო საერთო აზრის თანდართვით.

გენერალ-ადიუტანტი **გ. როზენი.**“

№ 76 11 დეკემბერი 1832 წ. ტფილისი.

იასე ფალავანდიშვილის დასმენა (1,3-12) ¹⁾

„გასულ 1831 წელს აგვისტოში ჩემთან მოსულმა თავად **თეიმურაზ ამილახვაროვმა** მითხრა: მე მინდა შენ გაგანდო დიდი საიდუმლოება და ვიმედოვნებ შენ მას გულში საიდუმლოდვე შეი-

¹⁾ მიღებულია 11 დეკემბერს 1833 წ. შეცდომაა, 1832 უნდა იყოს.

ნახავ: ჩვენ გვექონდა განზრახვა გაგვეყვანა რუსები საქართველოდან; დასრულებისთანავე ამისა ის გავიდა ჩემგან და მე მეშინათვე ვაცნობე თავად **ალექსანდრე ორბელიანოვს**, რომ მან მე ეს განმიცხადა. ერთი საათის შემდეგ მოვიდნენ ჩემთან **თ. ალ. ორბელიანოვი**, **თეიმურაზ ამილახვაროვი** და ტფილისის გამნაზიის მასწავლებელი ¹⁾ და ამათაც იგივე ილაპარაკეს, რაც **ამილახვაროვმა**. მე კი უთხარი მათ, რომ თქვენ იცით იმპერატორი ყოვლად ძლიერია; როგორ შეგვიძლიან ჩვენ ასეთი დიდი საქმის გადაწყვეტა და ვინ არიან ჩვენი თანაგანზრახველნი. **თ. ალექსანდრე ორბელიანმა** თქვა: „აქ მონაწილეობენ პირველი ხალხი, რომელთაც ხმა აქვთ; ესენი არიან **თ. ლუარსაბ ორბელიანოვი**, **თ. მამუკა ორბელიანოვი**, **თ. ასლან**

ორბელიანოვი, ალექსანდრე ორბელიანოვი; გორის მაზრიდან: შალვა და ბიძინა ერისთავები, თ. ლევან ერისთავი, თ-ები ამილახვარები, მაჩაბლები, ზოგიერთი თარხნიშვილები და თავადები ჯავახიშვილები; თელავის მაზრიდან თ. ივანე ჯორჯაძე და მისი შვილი ნათალოვი, თ. თადია ჩოლაყაყვი; სიღნაღის მაზრიდან: თ. აბელ ანდრონიკაშვილი, შვილებით, ნინია ანდრონიკოვი და კიდევ ვვარაუდობთ აგრეთვე ივანე ანდრონიკოვს. ჩვენ უნდა გავავრცელოთ ხმა — ამბობდნენ ისინი, რომ რუსები ჩვენგან ჯარის კაცებს თხოულობენ და მაშინ უბრალო ხალხიც აჯანყდებო.

თ. ალ. ორბელიანოვმა თქვა — მე მაქვს ურთიერთობა ბიძა ჩემ ალექსანდრესთან ჩემი სოფლის მცხოვრებ თათარ მოლა ზამანას სამუალებით. როგორც კი აქ აჯანყება მოხდება, ის დაუყოვნებლივ კახეთში გაჩნდება. იმავე ორბელიანმა თქვა: მე უკვე გავგზავნე იმერეთში თურქეთიდან დაბრუნებული იმერელი აზნაური თეიმურაზ ლორთქიფანიძე და ვაჩუქე მას რამდენიმე ჩერვონეცი, რათა მან უამბოს თავის მეგობრებს, რომ საქართველოში ჯარს აგროვებენ (берут солдат) და მან აღმიტყვა ამ დავალების შესრულება.

არ გასულა ამის შემდეგ ერთი კვირა, მოვიდა ცნობა, რომ ვარშავა აღებულია. ამის გამგონემ, ჩვენ ამაზე ფიქრს თავი დავანებეთ (услишавшиеся перестали о сиеми думать). მე ვფიქრობდი, რომ ის უკვე ჩაიშალა, ე. ი. ჩვენი განზრახვა. მიმდინარე წლის აგვისტოში მე ვიყავი მიწვეული სადილზე ტფილისის გიმნაზიის მასწავლებელ დოდაევთან. სადილ შემდეგ მოვიდნენ აგრეთვე: თ. ალ. ორბელიანი, მისი ძმა ვახტანგი, ლეიბგუსარი პრაპორშჩიკი თ. ბ. ერისთავი, ელიზბარ ერისთავი, სამსახურიდან გამოსული პრაპორშჩიკი თ. ან-

¹⁾ იგულისხმება ს. დოდაშვილი.

²⁾ ალექსანდრე ბატონიშვილი იგულისხმება.

ტონ აფხაზოვი, მათ მითხრეს მე, რომ ისინი ერთად აპირებენ გასეირნებას კოლონიაში და მთხოვეს მეც, რაზედაც დავეთანხმე. იქიდან რომ დავბრუნდით, ყველანი მიგვიწვია ჩაიზე თ. ელიზბარ ერისთავმა, რომლის სახლშიც ალ. ორბელიანმა მელაპარაკა — ნუთუ შენ დაგავიწყდა წარსული ჩვენი განზრახვა. მე უპასუხე მას: მე ერთს არაფრის გაკეთება არ შემიძლია. მან მითხრა — ყველა ის პირნი მზად არიან, ნუ გერიდება ამ გუსარი ერისთავისა, მან ჯერ ისევ პეტერბურგში იცოდა, ჩვენ უნდა ვეცადოთ როგორმე ჩავითრიოთ აფხაზოვი. მეოთხე დღეს აფხაზოვმა დაგვპატიჟა ვახშმად და რადგან დედა ავადა ჰყავდა, უბრძანა ვახშამი მოემზადებიათ მასწ. დოდაევის სახლში. ვახშამზე ალ. ორბელიანოვმა ჯერ მოითხოვა ფიცი, რომ არავინ გაგვცემს და მერე უთხრა აფხაზოვს: ეხლა დროა შენც გამოგიცხადოთ, რომ ჩვენ განზრახვა გვაქვს გავწმინდოთ საქართველო რუსებისაგან და გვსურს თავისუფლება. ამის გამგონე აფხაზოვს ძლიერ შეეშინდა და მხოლოდ იმის თქმა მოახერხა, რომ გვთხოვა ჩუმიდ ვყოფილიყავით და ამის შესახებ არავისთვის არაფერი არ გვეთქვა. ვახშმის შემდეგ ჩვენ უარვეყავით აფხაზოვი როგორც მხდალი და აღარაფერი გვითქვამს მისთვის ამ საქმის თა-

ობაზე.

მეორე დღეს ჩემთან შეიკრიბნენ ვახშმად გარდა **აბხაზოვისა**:
ალ. ორბელი, მისი ძმა **ვახტანგი**, **გიორგი ერისთავი** გუსარი, ტფილისის გიმნაზიის მასწავლებლები **ყიფიანოვი** და **ავთანდილოვი**, **თ. ელიზბარ ერისთავი**, მისი ძმა არტილერიის პრაპორშჩიკი **ერისთავი** და მითხრეს, რომ ყველა ამათთან გულახდილად შეიძლება ლაპარაკიო, რადგან მათ ჯერ კიდევ შარშან იცოდნენ, ამიტომაც მოჰყვნენ ჩემთან ლაპარაკს ამ საქმეზე, მაგრამ დრო არ დაუნიშნავთ როდის დაიწყებენ, ოღონდ უნდა ცდილიყვნენ ბევრნი გადმოებირათ.

ოქტომბრის 26 რიცხვს დილით მოვიდა ჩემთან **თ. ელ. ერისთავი** მითხრა, მომილოცავს: „ყველა ჩვენი განზრახვა ველაპარაკე გვარდიის კაპიტანს **ზაქარია ჩოლოყაევს**, რომელმაც ძლიერ მოიწონა და მთხოვა შენი გაცნობა, რიხს გამოც დღეს სადილ შემდეგ მე და ალექსან. ¹⁾ წავალთ მასთან და შენც დაგიძახებთ“-ო. სადილ შემდეგ მოვიდა ჩემ წასაყვანად თავადი **ელ. ერისთავი** და წავედით კაპიტან **ჩოლოყაევთან**, მაგრამ მასთან უცხო ხალხი დაგვხვდა, რის გამო ვერაფრის თქმა ვერ მოვახერხეთ. მე და **ალექსანდრე წამოვედით**, იქ დავტოვეთ **ელ. ერისთავი** და **ლოდაევი**, რომელთაც უთხარით,

¹⁾ ორბელიანი.

132

რომ როგორც კი სტუმრები დაიშლებიან, ისინიც კაპიტან **ჩოლოყაევთან** ერთად მოვიდნენ ტრაქტირში. ერთი საათის შემდეგ ისინი იქ მართლაც მოვიდნენ, მაგრამ აქვე შემოვიდა ვიღაც რუსი მოხელე და ვერც აქ მოვახერხეთ ვერაფრის თქმა. იქიდან წავედით **ბეზირგანოვის** საყავეში (кофейный дом); იქ ვივახშმეთ და გულახდილად ვილაპარაკეთ კაპ. **ჩოლოყაევთან**. ვახშამ შემდეგ კაპ. **ჩოლოყაევმა** გვითხრა, რომ ის თანახმაა და თავის აზრსაც გვეტყვის.

მეორე დღეს სადამოს ყველანი შეიკრიბნენ **ლუარსაბ ორბელიანთან**, გარდა **ალ. ორბელიანისა**, რომელიც შეუძლოდ იყო. მე ცალკე გავიხმე **ლუარსაბ ორბელიანი**, რომელიც თუმცა ვიცოდი, რომ ჯერ კიდევ შარშან იღებდა მონაწილეობას (მე კი ამ საქმეზე მასთან საუბარი არ მქონია) და უამბე ყველაფერი, რაც ჩვენ ვილაპარაკეთ. მან მიპასუხა: თანახმა ვარ, მაგრამ გთხოვთ ამ საქმეზე ჩემთან, გარდა **ალ. ორბელიანოვისა**, კაპიტან **ჩოლოყაევისა**, **გიორგი ერისთავისა**, **ელიზბარ** და **დიმიტრი ერისთავებისა**, ურთიერთობა ნურავის ექნებაო. ის ამბობდა: 1-ლ ნოემბერს მე არ ვეთანხმები, რადგან მაშინ აქ არავინ იქნება. გადაეცი მათ, რომ სჯობია ეს მაშინ მოხდეს, როდესაც ყველანი აქ იქნებიან — ერთი თვე დიდი განხვავება არ არის: **ლუარსაბის** ნათქვამი ყველაფერი უამბე მათ და ჩვენ ყველანი ამას დავეთანხმეთ ¹⁾.

ნოემბრის 20-ს მივედი **ლუარსაბ ორბელიანოვის** სახლში, სადაც დამხვდნენ კაპ. **ჩოლოყაევი**, **ელ. ერისთავი**, **ალ. ორბულიანი** და **გ. ერისთავი**. **ლუარსაბ ორბელიანოვმა** გვითხრა, რომ: მე ველაპარაკე **თ. ჭავჭავაძეს**, მაგრამ მან არ გაიზიარა, იმიტომ, რომ მან ეს ადრევე იცოდაო. (... но он не одобрил, потому, что он на период знал). მე მას იმიტომ გამოუცხადე, რათა მას მერე ჩემთვის საყვე-

დური არ ეთქვა: რატომ მე მას ამის შესახებ არ ვაცნობეო.

ამის შემდეგ **ლ. ორბელიანოვმა** გვთხოვა: მალე აქ შეიკრიბებიან თავადაზნაურნი, ვისაც ახლო ნაცნობობა გაქვთ, გაუმჟღავნეთო. კაპ. **ჩოლაყაევმა** უთხრა **ლ. ორბელიანოვს**: ნუ თუ ჩვენ იმდენი არ შეგვიძლიან, რაც **ყაზი მოლას** შეუძლიან. აქ ჩვენ ვთქვით, რომ აუცილებლად უნდა გამოვიწვიოთ **ალექსანდრე ბატონიშვილი**. ის უფრო მეტად იმოქმედებს ხალხისათვის. **ალ. ორბელიანმა** განაცხადა: დიდი ხანია მიწერ-მოწერა მაქვს **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** ჩემი **მოლა ზამანას** საშუალებითაო.

ნოემბრის 23-ს ჩემთან იყო მასწ. **დოდაევი** და მითხრა, რომ გუშინ ის და კაპ. **ჩოლაყაევი** იყვნენ მარშალ **დიმიტრი ორბელიანთან** და იგი დაითანხმეს.

¹⁾ ლაპარაკია აჯანყების დღის დანიშვნაზე.

ნოემბრის 24-ს **ალ. ორბელიანოვმა** გამომიგზავნა ბარათი თავისი ბიჭის ხელით, თავისთან მთხოვდა. როდესაც მე მასთან მივედი, ის გამხიარულებული დამხვდა. მან მითხრა: განა შენ არ გაგიგია, რომ უკვე დავითანხმეთ მარშალი **ორბელიანოვი**, რომელმაც აღგოთქვა პირველივე შემთხვევისათვის 2000 კაცის გამოყვანა. — იქ იყვნენ: **ელ. ერისთავი**, **კაპ. ჩოლაყოვი**, **გ. ერისთავი**. აქვე თქვა **ალ. ორბელიანმა**, რომ შარშან ამ საგანზე ელაპარაკა ის დრაგუნთა პოლკის პროპორშიკ **შარვაშიძეს**, რომელმაც უთხრა მას, რომ ოღონდ ეს აღსრულდეს და ის თავის მხრივ გამოიყვანს თავისი სამფლობელოებიდან 2000 კაცს.

ნოემბრის 25-ს იყო ჩემთან **დოდაევი**. მითხრა, რომ **ელიზბარი** და **გიორგი** მოელაპარაკნენ წინამძღვარ **ტარასის** და მე კი ველაპარაკე ამ ჩვენს განრახვაზე მღვდ. ეფრემ ალექსიევსაო.

ნოემბრის 26-ს მათ მიკარნახეს პირველი ღამის განკარგულება. როგორ უნდა დაგვეწყო, მე ის გადავწერე თეთრად და მათ მთხოვეს ხმამაღლა წაკითხვა, მე იგი წავიკითხე. შემდეგ გუსარმა **გ. ერისთავმა** ამოიღო ჯიბიდან პროექტი და წაიკითხა, სადაც ნათქვამი იყო: როგორც კი მეორე დღეს შეიკრიბება ხალხი, მაშინ უნდა წაკითხულ იქნას იგი და ხალხს გამოეცხადოს დამშვიდების მიზნით, რომ დაარსებული იქნება ზედა და ქვედა სამმართველოები. ზედა სამართველოში იქნებიან: თავმჯდომარე თითონ მეფე, სამხედრო მინისტრი **თ. ჭავჭავაძე**, ფინანსთა მინისტრი **თ. ფალავანდოვი** ¹⁾, შინაგანი მინისტრი **თ. მუხრანსკი**, სახალხო განათლების მინისტრი **ჭილაევი**. ქვედა სამართველოში იქნებიან: თვითოეული მაზრიდან თითო დეპუტატი. სასულიერო მართველობა კი გადაეცემა საქართველოს მიტროპოლიტს. მაზრებში კი შემოღებული იქნება სამდივნოები, რომლებშიაც თითო წარმომადგენელი ეყოლება თავადებს, აზნაურებს, საერო ხალხსა და სამღვდელეობას. („...Как только на дру- день соберется народ, тогда им читать оный и покоить всех, что за сим будет открыта верхняя и нижняя правления. В верхнем правлении будут председатель: сам царь, военный министр князь **Чавчавадзе**, министр финансов к. **Палавандов**, внутренний министр

კ. **Мухранский**, министр народного просвещения **Чилаев**; в нижнем правлении будут сидеть Депутаты из каждого уезда по одному, Духовное же правление будет предоставлено Митрополиту Грузинскому. В уездах же будут Диваны, каждом оном будут присутствовать по одному Князю, Дворянину, Гражданину и из Духовных одному же священнику»).

¹⁾ იასეს ძმა.

²⁾ რადგან **ი. ფალავანდიშვილის** ნაწერი მისი რუსული სტილის სისუ სის გამო ხშირად ძნელი გასაგებია, ამიტომ იძულებული ვართ ზოგჯერ მისი ორიგინალი მოვიტანოთ ხოლმე.

134

ალ. ორბელიანმა გვითხრა საღამოს შევეკრებილიყავით **ლ. ორბელიანოვთან**, რათა მისთვისაც წაგვეკითხა ეს ნაწერი. საღამოს შევიკრიბეთ **ალ. ორბელიანოვი**, **კაპ. ჩოლაყაევი**, **ელიზბარ და გიორგი ერისთავები**, წავიკითხეთ და მან მოიწონა. აქ **ალ. ორბელიანმა** თქვა, რუსეთი ეხლა კრიტიკულ მდგომარეობაშია როგორც ფულის ისე ჯარის მხრივ. იმათ არ შეუძლიათ მოიწვიონ არც ოს-მალეთი დაა არც სპარსეთი, რადგან ეგვიპტის ფაშა სულთანის წინააღმდეგ მოდის და მისი შვილი იბრეჰიმ ფაშა უკვე არზრუმშია, ხოლო სპარსელები ომის შემდეგ ისე დაღატაკდნენ, რომ სულს ძლივს ითქვამენო.

ნოემბრის 26-ს დილით ჩემთან იყო **გ. ერისთავი**. მითხრა, რომ ამ საათში **ელ. ერისთავი** წავიდა **ლუარსაბთან** და ჩემი ძმა **შალვა**ც თან წაიყვანაო. მანვე მითხრა, რომ მან განუცხადა თავის ბიძაშვილს **ლევან ერისთავს**, რომელსაც უპასუხნია, რომ ის მზად არის თავისი გლეხებით.

ნოემბრის 27-ს კი იყო ჩემთან **ალ. ორბელიანოვი**, მითხრა, ვითომც **ბიძინა ერისთავს** უნდა გამოუცხადოს მხოლოდ **თ. მუხრანსკის** და არა მის ძმებს, რომელთა დათანხმების იმედიც არა აქვსო.

ნოემბრის 26-ს დილით იყო ჩემთან **ალ. ორბელიანოვი**; მითხრა, რომ თუნდა **მუხრანსკი** არ დათანხმდეს, ჩვენ მაინც აუცილებლად უნდა მოვახდინოთ ეს, იმიტომ, რომ უკვე მეორე წელიწადია ამაზე ვლაპარაკობთ და ყოველთვის უნდა გვემინოდეს გამომჟღავნებისა და მაშინ სულერთია ისე მოგვეკიდებიან როგორც ამ საქმის უკვე აღმასრულებელი.

ნოემბრის 29-ს ჩემთან იყო **გ. ერისთავი**. და მითხრა, რომ თავადები **ლევან** და **ივანე ერისთავები** იყვნენ აქ და წავიდნენ ქართლში და ისინი იქაც იშოვიან ბევრ ერთგულ თავადს და მათთან ერთად ჩამოვლენ აქ კენჭის ყრის დროსაო ¹⁾.

დეკემბრის 1-ლს იყო ჩემთან **ელ. ერისთავი**, მითხრა, რომ „ეხლა მე, **ლუარსაბი**, **კაპიტ. ჩოლაყაევი** წავალთ **თ. ჭავჭავაძესთან** და თუ დათანხმდა, ხომ კარგი, თუ არა და ჩვენ მაინც ჩვენსას ვიზამთო“.

ალ. ორბელიანოვი მოვიდა ჩემთან; იმ დროს ჩემთან იყო **თეიმურაზ ამილახვაროვის** ძმა **პოდპორუჩიკი ბეჟან ამილახვაროვი**. **ალექსანდრემ** მითხრა, სწორედ მისი ძმა აქ არის, წერილს მოვწერო და იქვე დაჯდა და დაწერა; მიაწერა თავისი გვარი, დამოწმებისა-

¹⁾ იგულისხმება თავად-აზნაურთა წინამძღოლის არჩევა, რაც იმ ხანებში იყო დანიშნული.

და გადავეცი თეიმ. ამილახვაროვის ძმას ბეჟანს, რომელთც იგი აუცილებლად სასწრაფოდ უნდა ჩაებარებია დანიშნულებისამებრ.

დეკემბრის 2-ს იყო ჩემთან ალ. ორბელიანი ამბობდა, რომ ჩემი მოლა ზამანა მოვიდა და მითხრა, რომ ეგვიპტის ფაშის შვილი ქ. ყარსს უახლოვდება და უსათუოდ ახალციხეშიაც მოვაო. ალექსანდრემვე მითხრა, რომ როდესაც პეტერბურგიდან მოვიდა გრაფ სიმონიჩთან ერთად აზნაური სოლომონ რაზმაძე, მე მას ყველაფერში გამრუტყედი, ის ეხლა სპარსეთშია და ცდილობს ალექსანდრე ბატონიშვილთან მიმოწერა გამართოსო. და თითქოს მან მისგანვე უკვე გაიგო, რომ ინგლისელებს განზრახვა აქვთ რუსეთს ომი გამოუცხადონო.

დეკემბრის 3-ს საღამოს ჟამზე იყვნენ ჩემთან კაპ. ჩოლაყაევი, ბიძინა და გ. ერისთავი და ალ. ორბელიანოვი. ბიძინა ამბობდა, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძემ დიდი ხანია იცოდა, ის არ დათანხმდება, ჩვენ ყველანი უნდა ვეცადნეთ ცოცხალი დრო მოახლოვდა. კაპ. ჩოლაყაევი ამბობდა: ჭავჭავაძემ თქვა, რომ თუმცა შეიძლება რუსების საქართველოდან გაყვანა, მაგრამ ძნელი იქნება შემდგომში მათთან ბრძოლაო, რუსები მოისყიდიან ჩვენ აზნაურებს და ისინი მისცემენ (მათ) ჩვენ სოფლებს და ისინივე ჩვენ წინააღმდეგ წამოვლენო. (Русские подкупают наших дворян и они отдадут наше имение и они же противу и нас и пойдут).

დეკემბრის 5-ს ჩემთან იყვნენ ალ. ორბელიანოვი, კაპიტანი ჩოლაყაევი და გ. ერისთავი. ალექსანდრემ თქვა, რომ მოლა ზამანამ მოიყვანა ჩემთან ოთხი დეპუტატი, რომლებმაც აღმითქვეს იმდროისათვის 200 კაცის გამოგზავნაო, მანვე გვითხრა, რომ ორი ჩერვონეცი აჩუქა მათ, მოლა ზამანა კი მას 600 მან. ვერცხლად უღირს. ამის შემდეგ გ. ერისთავმა თქვა, რომ ჩვენ რაც შეიძლება სწრაფად უნდა ვიმოქმედოთ, თორემ თუ გამომჟღავნდა, მაშინ ჩვენ ყველას შეგვყრიან და ციმბირისკენ გაგვამგზავრებენო. აქ თქვა ჩოლაყაევმა: თუ მე დამიჭირეს, ვიტყვი, რომ ჩვენი განზრახვა პეტერბურგშიაც იციან, რადგან როდესაც ოქროპირ ბატონიშვილი აქ იყო, მაშინ დაიწყეს ამაზედ ფიქრი. ოქროპირი იყო აქ 1829 ან 1830 წელს.

¹⁾ ე. ი. რუსები აზნაურებს სასყიდლად ჩვენს სოფლებს მისცემენო



ვახტანგ ორბელიანი
(მწერალთა მუზეუმი)

პირველი დამის განკარგულება:

1. ციხეზე დაინიშნოს გუსარი ¹⁾ და **ლევან ერისთავები 40** კაცით.
 2. ყაზარმებში კაპიტანი **ჩოლაყაყვი**, გვარდიის პრაპორშჩიკი **დიმიტრი ორბელიანი** ორი ზარბაზნითა და 200 კაცით.
 3. არსენალზე
 4. საპროვიანტო კომისიაზე
 5. ხაზინაზე
 6. ორდონანს ჰაუსზე
- არტილერიის პრაპორშჩიკი **ერისთავი, ვახტანგ ორბელიანი, ბეჟან ამილახვარი**, პორუჩიკი **გიორგი თუმანიშვილი** და **ივანე ერისთავი 50** კაცით.
7. ნავთლუღის კომისიაზე **ზიძინა ერისთავი, იასე ერისთავი, თეიმურაზ ამილახვარი 20** კაცით.
 8. პურის მაღაზიაში ორ-ორ სანდო კაცი უნდა ყოფილიყო დაყენებული.
 9. შესაკრები ადგილი იყო თათრის მოედანი, სადაც უნდა დაეკრა აზიურ მუსიკას და სადაც უნდას ყოფილიყვნენ თავადები: **ლუარსაბ ორბელიანოვი, მარშალი დიმიტრი და მამუკა ორბელიანები, ალექსანდრე ორბელიანი, ასლან ორბელიანი** და სხვა ორბე-

ლიანები; თავადი ელიზბარ ერისთავი; აქვე უნდა ყოფილიყვნენ, გარდა ადგილებზე დანიშნულისა, ყველა ამ საქმის მონაწილენი. აგრეთვე აქ უნდა შეყრილიყვნენ პოლონელები თავადაზნაურნიცა და დაბალი წოდებისანიც და ისე ემოქმედათ როგორც თვითონ საჭიროდ დაინახავდნენ.

აქ აღნიშნულ პირთ ევალეზობათ: 1) შეეკრიბათ ქალაქში ხალხი.

2) ეკლესიებში აეტეხათ ზარების რეკა.

3) მათვე უნდა გამოეტანათ სიონის ტაძრიდან ღვთისმშობლის ხატი, აგრეთვე სომხების ფეთხანის ეკლესიიდან ღვთის მშობლისავე ხატი, რომლებიც უნდა ხელში მღვდლებსა და ბერებს სჭეროდათ და ეძახნათ საქართველოს განთავისუფლებისათვის ჩვენ თავს ვწირავთ.

ზემოაღნიშნულ პირებსვე ევალეზობდათ: 1) რათა ქალაქში არავითარი ბოროტმოქმედება არ მომხდარიყო; 2) თუ თავადები, აზნაურნი, მოქალაქენი, ან მდაბიო ხალხი გაგვიწევდა წინააღმდე-

¹⁾ გიორგი რევაზისძე ერისთავი

გობას, იმის და მიუხედავად თუ ვინ იქნებოდა იგი, მამრობითი სქესისა ყველა უნდა დაეხოცათ, ხოლო თუ მათში დედრობითი სქესისა მოხვდებოდა ვინმე, ის სასტიკი მეთვალყურეობის ქვეშ უნდა შეეპყრათ და მათ კუთვნილ ქონებაზე დროებითი ყადაღა დაედვათ, შემდეგში კი ხაზინის სასარგებლოდ გადაეცათ, 3) უნდა ჰყოლოდათ ჯაშუშები სანდო ადამიანები ჯამაგირით და აღეთქვათ, რომ უხვად დააჯილდოვებდნენ მათ, თუ ისინი მოღალატეებს აღმოაჩენენ; 4) ზემოდსახელებული „პოსტების“ უფროსებს თუ მათ დასჭირდებოდათ ხალხი დასახმარებლად ან რაიმე დაბრკოლებას შეხვდებოდნენ, დაუყოვნებლივ შესაკრებ ადგილზე უნდა ეცნობებინათ, საიდანაც სათანადო დახმარებას მიიღებდნენ. თვითეულ „პოსტის“ უფროსს უნდა ჰყოლოდა ორი მცველი თავისი სანდო ხალხისაგან გამორჩეული.

5) ციხეზე და ჰაუპტვახტში მორიგედ ჩვენი კაცები უნდა ყოფილიყვნენ.

6) წინა დღით უნდა წერილობითა და სიტყვიერად ყველგან მდაბიო ხალხში გაეგრცვლებინათ ხმები, რომ რუსები ქართველების ჯარის კაცებად წაყვანას ლამობენ, მაგრამ თავადები არ ეთანხმებიან, ამიტომ სიკვდილს ამჯობინებენ, ვიდრე ამაზედ დათანხმდებიანო, და მაშინ მდაბიო ხალხში აღრეულობა მოხდებოდა.

7) ამის წინა დღეს ქართველი თავადაზნაურობის სახელით უნდა გამართულიყო წვეულება, სადაც უნდა მოწვეული ყოფილიყვნენ კორპუსის უფროსი და ყველა სამხედრო და სამოქალაქო რუსი მოხელენი. აქვე უნდა ყოფილიყვნენ აგრეთვე მოწვეული ჩვენი თანაგანმზრახველთაგან ყველაზე უფრო გაბედულნი, როგორც თავადები ისე აზნაურნი; ისინი ჩაცმული იქნებოდნენ ეროვნულ ტანისამოსში და თან უნდა ჰქონოდათ ხმალი და ჯიბეში ორ-ორი გატენილი დამბაჩა. წვეულება **ლუარსაზ ორბელიანის** სახლში უხდა მო-

მხდარიყო, რადგან იგი ფართეა და მოედანზე დგას; 8) როგორც კი ღამის 1-ლ საათზე შესაკრები ადგილიდან რაკეტებით ნიშანს მისცემდნენ, მაშინათვე უნდა დაეწყოთ ხოცვა და იქიდან არც ერთი რუსი არ უნდა გამოეშვათ. ხოლო თუ ვინმე ქართველთაგანი გაბედავდა წინააღმდეგობის გაწევას, ისიც რუსებთან ერთად უნდა მოეკლათ.

თავადი იასე ფალავანდოვი.

საგამომხიებლო კომისიის სხდომის ოქმი (1,13).

„1832 წლის დეკემბრის 11 კორპუსის უფროსის ბატონ გენერალ ადიუტანტ ბარონ როზენ 1-ლის ამა დეკემბრის

138

11-ის № 76 მოწერილობის თანახმად შეიკრიბნენ დილოს 8 საათზე ადგილობრივ მცხოვრებთა შორის აღმოჩენილი აჯანყების განზრახვის გამოსაძიებლად გენერალ-მაიორები: საქართველოს სანაპირო ბათალიონთა უფროსი **ბოკოვი 1-ლი**, ამავე კორპუსის შტაბის უფროსის თანამდებობის აღმასრულებელი **ვოლხოვსკი** და მესანგრეთა ბათალიონის უფროსი პოლკოვნიკი **ტრიტელევიჩი**. კომისიის სხდომა გაგრძელდა ნაშუადღევს 6 საათამდის. წაკითხულ იქნა რა **თ. ი. ფალავანდოვის** დაბეზღება და თანახმად კორპუსის უფროსის ბრძანებისა 10 დეკემბერის ღამით ღენერალ მაიორ **ბაიკოვისა** და **ვოლხოვსკის** მიერ სამსახურიდან გამოსული პოდპორუჩ. **თ. ანტონ აფხაზისათვის** ჩამორთმეული ჩვენება — დაკითხულ იქნა ტფილისის გიმნაზიის მასწავლ. **დოდაევი**, რაც ეცნობა მის აღმატებულებას.

გენერალ-მაიორი **ბაიკოვ პირველი**.

გენერალ-მაიორი **ვოლხოვსკი**.

ანტონ აფხაზის პასუხი კომისიის კითხვებზე.)1,15) ¹⁾

კითხვები:

1. ამა წლის აგვისტოს თვეში იყავით თუ არა თქვენ ტფილისის გიმნაზიის მასწავლებელ **დოდაევთან** სადილ შემდეგ და ვინ იყო კიდეც იქ იმ დროს. დაასახელეთ ხარისხი და გვარები მათი, და ამის შემდეგ თქვენ დათანხმდით წასულიყავით ახალშენში და იქიდან კი **ელიზბარ ერისთავთან** ჩაიხე.

2. ოთხი დღის შემდეგ თქვენ დაპატიჟეთ ვახშმად ყველა ისინი, ვინც მასწავლებელთან იყვნენ. ე. ი. **თ. ალ. ორბელიანოვი**, მისი ძმა **ვახტანგი**, ლეიბგვარდიის გუსართა პოლკის პროპორშჩ. **გ. ერისთავი**, **თ. ი. ფალავანდოვი**, მაგრამ თქვენი ავადმყოფობის გამო ვახშმის მომზადება **დოდაევის** სახლში მოგიხდათ.

პასუხი.

1. მე სადილის შემდეგ არა ვყოფილვარ მასწავლებელ **დოდაევთან**, არამედ მას კაცი გამოეგზავნა ჩემთან, რომ მე მივსულიყავ. იქ რომ მივედი დამხვდნენ **თ. ალ. ორბელიანოვი** ძმით **ვახტანგით**, პროპორშჩ. **გრიგოლ ²⁾** **ერისთავი**, **ელ. ერისთავი** და **თ. ი. ფალავანდოვი**, ბოლოს მითხრეს ეტლით გასასეირნებლად წავიდეთო. შემდეგ შევიდნენ ისინი **ელ. ერისთავთან** ჩაიხე, მეორე დღესაც ვიყავით მიწვეული ჩაიხე **თ. ი. ფალავანდოვთან**, მაგრამ მე არ წავსულვარ.

1) მიღებულია 1832 წ. 11 დეკემბერს.

2) გრიგოლი შეცდომით სწერია გიორგი უნდა იყოს.

სოლომონ დოდაშვილის ჩვენება ¹⁾ (1-17--25) ²⁾.

„**თ. აბხაზოვმა** მართალია მოიწვია ჩემ სახლში ყველა ეს პირ-
ნი. ყველა ესენი ლაპარაკობდნენ იმაზე, თუ რა მოეგონათ კეთი-
ლი საქმე საქართველოსათვის. მე შევიტანე წინადადება შეგვეგრო-
ვებია შემოწირულება და ამ შეკრებილი ფულით გვეყიდნა ბიბლიო-
თეკა, სტამბა და დავხმარებოდით გიმნაზიის ღარიბ-მოსწავლეებს.
წავიკითხე ქართულად დაწერილი ლექსები და სხვა თხზულებები
მოწაფე-**მაჩაბელოვისა** და ვთხოვე იმ თავადებს, ეგების როგორმე
იმდენი მოგვეგროვებია, რომ უნივერსიტეტში გაგვეგზავნა. ისინი
ყველანი დამეთანხმნენ. ამის შემდეგ იყო სხვა საუბარი, რომ დაწე-
სებულებებში იშვიათად წყვეტენ საქმეს და დიდი დავიანებით.
თ. ალ. ორბელიანოვი განაგრძობდა: რასაც ჩვენ აქ ვიტყვით, ჩვენ
შორის უნდა დარჩეს. ის ეკითხებოდა **თ. აფხაზს**, როგორ გამოგვე-
ნახა საშუალება. აქ ყველამ თქვეს — ერთი საშუალებაა განათ-
ლება, რამოდენიმე ხნის შემდეგ ყველა ადგილებს ქართველე-
ბი დაიჭერენ, საქმეს უკეთ შეიგნებენ და იქნება ნეტარებაო.
თ. ლ. ორბელიანოვმა უთხრა **თ. აფხაზოვს**: რუსები რომ არ იყ-
ვნენ უკეთესი იქნებოდაო. **თ. აფხაზოვმა** უპასუხა: როგორ შეიძლე-
ბა, რომ ისინი არ იყვნენო. ილაპარაკეს შევიწროებაზე. ამაზე მე
უთხარი, რომ თავად-აზნაურობას ჰყავს წინამძღოლები, მათ აქვთ
უფლება აცნობონ ან ხელმწიფე იმპერატორს ან უზენაეს მართვე-
ლობას; მათ მიპასუხეს: წინამძღოლები გაუნათლებელი არიან, ამი-
ტომ უნდა განათლება მივცეთ შვილებს, რომლებიც შემდეგში გა-
მოადგებიან თავის თავსაც და სამშობლოსაცაო. ბოლოს, როდესაც
ყველანი წავიდნენ, **თ. აფხაზოვმა** მკითხა: რა უნდა იმას. მე უპასუ-
ხე: სრულიად არაფერი მესმის მეთქი. მეტი არაფერი ვიცი, რადგან
მე ხშირად გავდიოდი ხოლმე ცოლთან, რომელიც ავად იყო, აგ-
რეთვე განკარგულებას ვაძლევდი მზარეულებს, ხან კვითხულობდი
წიგნს.

მეორე დღეს შევედი **თ. ი. ფალავანდოვთან**. ისინი ამ დროს
ჩაის სვამდნენ, მაგრამ **ყიფიანოვი** და **ავთანდილოვი** იქ არ მინახავს,
არც მახსოვს რა საუბარი ჰქონდათ იმათ იქ, მე მხოლოდ ვკითხე

1) მიღებულია II დეკემბერს 1832 წ.

2) კომისიამ მთავარ ბრალდებულებს წარუდგინა კითხვები, რომლებიც შეი-
ცავდნენ **ი. ფალავანდიშვილის** დაბეზულებიდან ამოკრებილ ფაქტებს. ბრალდებული
ვალდებული იყო დაეწერა ამ ფაქტის ირგვლივ განმარტება. ადგილის ეკონომის
მიზნით კითხვებს ვტოვებთ და მხოლოდ პასუხებს ვბეჭდავთ.

3) იხ. **ი. ფალავანდ**. ჩვენებაში.

თ. ალ. ორბელიანოვს ვიყიდო თუ არა ზონარგაყრილი წიგნი მეთქი,
იმედი გაქვთ თუ არა ფულის შეგროვებისა მეთქი. მან მიპასუხა:
მოიცადეთ, თავადებს უნდათ სთხოვონ ექსარხოსს, რომ მან იკისროს

თავმჯდომარეობა და სხვა წევრებიც უნდათ აირჩიონ; მაშინ მეტი ხელის მომწერლების შოვა შეიძლებაო. ამის შემდეგ მე სახლში წავედი. სხვა არავითარი განზრახვა მე არც გამიგონია და არცა მცოდნია.

კაპიტან **თ. ჩოლაყაევი** გავიცანი პეტერბურგში **ბაგრატ ბატონიშვილთან**, რომლის ბავშვების მასწავლებელიც მე ვიყავი. იქ¹⁾ მე მასთან ხშირად დავდიოდი და ისიც ჩემთან აგრეთვე.²⁾ აქ კი მე მასთან ერთხელ ვიყავი **თ. აფხაზოვთან** ერთად, რომელიც მას გავაცანი; მერე კიდევ ვიყავი ერთხელ და იქ ვნახე თავადები: **ალ. ორბელიანოვი**, **ი. ფალავანდოვი** და **ელ. ერისთოვი**, მაგრამ რა განზრახვით იყვნენ არ ვიცი და არც ვიცოდი, რომ ისინი იქ იქნებოდნენ იმ დროს. აქედან მე წავედი სახლში, მაგრამ **ელ. ერისთოვმა** მთხოვა მივსულიყავ ტრაქტირში, სადაც **ფალავანდოვს** უნდა გაიცნოს **თ. ჩოლაყ.** და სახლიდან, თუმცა დავბრუნდი ტრაქტირში, მაგრამ ისევ სახლში წავედი. მათ დაჟინებით მთხოვეს მათთან ერთად მევახშმა, მე შევპირდი, რომ დავბრუნდებოდი. ნახევარი საათის შემდეგ დავბრუნდი და იქიდან **თ. ფალავანდოვის** მიწვევით წავედი საყავეში, სადაც ვივახშმეთ და ვბაასობდით ყველა თავის საქმეზე, სამსახურზე. **ალ. ორბელიანოვი** და **ფალავანდოვი** ეკითხებოდნენ (**ჩოლაყაევს**) იმ ამბების შესახებ, რომლებიც პეტერბურგში დატრიალდა³⁾, პოლონელებზე ლაშქრობისა და სხვათა შესახებ. შემდეგ ჩამოვარდა ლაპარაკი იმაზედ, რომ ტფილისში არ არსებობს კარგი საზოგადოება, რომელსაც შეუძლიან კარგი საქმეების ხელმძღვანელობა. ჩვენ გვინდოდა შეგვედგინა იგი და რამე კეთილი მოგვემოქმედნა, ხოლო **ჩოლაყაევმა** მიპასუხა: ძალიან კარგი, მაგრამ რანაირი — იკითხა მან. საუბარი ბოლომდის არც მომისმენია. ხან აივანზე გავიდოდი ხოლმე, ხან კი არავითარ ყურადღებას არ ვაქცევდი. მაშინ მათი განზრახვებისა არაფერი მესმოდა და რას ნიშნავდა მათი საუბარი არ ვიცოდი. (... а Челокаев отвечал очень хорошо, но какие спрашивал он, тот какими словами и что сказал я не помню, потому что не всего их разговора слушал, выходил иногда на балкон, а иногда не обращал никакого внимания, тогда их намерений не понимал и к чему те разговоры клонились не знал).

1) ე. ი. პეტერბურგში

2) ი. ტფილისში.

3) იგულისხმება 1825 წლ. ამბებიო

თ. ი. ფალავანდოვი შეიძლება ვნახე მეორე ან მესამე დღეს და უთხარი, რომ მე და **თ. ჩოლაყაევი** ვიყავით სადილად **თ. დიმიტრი ორბელიანთან**, მაგრამ მე მასთან არასოდეს ამ საზოგადოების შესახებ არავითარი ლაპარაკი არა მქონია, თუმცა ნამდვილად იმ რიცხვში და ადრეც და შემდეგაც ერთად გვისადილია.

მთავარი ჩემი განზრახვა და ერთად ერთი მიზანი იმაში მდგომარეობდა, რომ შემეკრიბა თავადები და მეთხოვა შემოწირულება სხვადასხვა სასწავლო ხელსაწყოების გასამრავლებლად, მაგრამ ბოლოს დავინახე რა რომ მათი საუბარი ამ საგანს ასცდა, – თავი

დავანებე. ამის შესახებ მე ველაპარაკე ჩემს უფროსს დირექტორს ბატონ **ევარესტ გრუბერს**. მე და **მღვ. ეფრემ ალექსეევი** ვლაპარაკობდით იმაზე, რომ ჩვენი თავადები არ გრძნობენ რუსეთის მთავრობის კეთილ განწყობილებას, რომ ისინი ჩივიან რაღაც სხვზე, რომ ისინი უზუნველყოფილი არ არიან, რომ ერთმანეთს შორის დავა აქვთ გამართული და სხვა. ამის შესახებ ველაპარაკე აგრეთვე **ი. ფალავანდოვს**, რომ მეც მხოლოდ ჩემ ოჯახზე ვიფიქრებ — რაც მე მწადდა ვერ გამიგეს, ამიტომ არ მინდა არავისთან არავითარი საქმის დაჭერა. თავად **ერისთავების** შესახებ, – ვითომც მათ ელაპარაკნათ რამე მოძღვარ **ტარასისთან**, მე არაფერი არ ვიცი.

იმ კრებაზე ¹⁾ მე არა ვყოფილვარ, არც მინახავს და არც გამიგონია, არავითარი პროექტის შესახებ მე არაფერი არ ვიცი.

აფხაზის დედამ დამიბარა, ღამე გამაღვიძეს და წაველი მასთან. იმან ძალიან მთხოვა წავსულიყავ პოლიცემისტერთან მისი შვილის ამბის გასაგებად. მე წავედი, მაგრამ მას (პოლიცემისტერს) ეძინა. იქიდგან მე დავბრუნდი **იასე ფალავანდიშვილთან**, რათა გამეგო იქ ხომ არ იყო **აფხაზი**. მან მიპასუხა აქ არ არისო. მე ვიფიქრე პოლიცემისტერმა ხომ არ დაამწყვდია ის პოლიციაში მეთქი, რადგან მისმა დედამ მითხრა პოლიციაში მომენახა იგი, მაგრამ ეს არა მჯეროდა და არც წავსულვარ. **ფალავანდიშვილმა** მიპასუხა, რომ ეს შეუძლებელია, ის ალბად **ჭილაშვილთან** იქნებაო. მე აქედან **აფხაზის** დედასთან წავედი. მან კვლავ მთხოვა გუბერნატორთან წავსულიყავ მისი შვილის ამბის შესატყობად. წავედი გუბერნატორის მდივანთან და ვკითხე: შეიძლება თუ არა გუბერნატორთან შესვლა. მან მიპასუხა, რომ ეს უხერხულია და უმჯობესია პოლიცემისტერი გავაღვიძოთო; მე გავემართე მისკენ, გავაღვიძე მისი ხალხი, მაგრამ თვითონ მისი გაღვიძება კი ვერ გავბედეო. აქედგან დაბრუნებული

¹⁾ იგულისხმება 26 ნოემბრის კრება, სადაც პირველი ღამის განკარგულება იქნა შემუშავებული.

წავედი **ჭილაშვილთან**, მაგრამ იქაც ვერავინა ვნახე, ეძინათ. მერე მივედი **აფხაზის** დედასთან, რომელსაც ეძინა. სხვა საუბარი არც **ფალავანდიშვილთან** და არც სხვა ვისთანმე არა მქონია. ¹⁾

მასწავლებელი **სოლომონ დოდაევი**".

ლუარსაბ ორბელიანის პასუხები კომისიის კითხვებზე. ²⁾ (1, 27-31).

„მართალია, რომ 27 ოქტომბერს **თ. ელ. ერისთავმა** განმიცხა და რუსეთის მთავრობის წინააღმდეგი თავიანთი განზრახვა, რომლის გაზიარებაზეც მე რამოდენიმეჯერ უარი ვთქვი, და თუ როდის და რატომ დავეთანხმე, ამას ეხლავე განვმარტავ.

მეორე დღეს, როდესაც შეკვირიბნენ **კაპ. თ. ჩოლაყაევი**, **თ. ი. ფალავანდოვი** და **ელ. ერისთავი**, რომელთაგან **ფალავანდოვმა** გამიწვია მე ცალკე და ამავე განზრახვაზე დამიწყო ლაპარაკი და მოითხოვდა ჩემგან თანხმობას, – მაშინ მე, დავინახე რა მათი გაცხარება და უკან დაუხევლობა, – განვაცხადე გარეგნულად თანხმობა იმ მიზნით, რომ ეს მაშინვე მეცნობებია გენერალ-მაიორ **ჭავჭავაძესათვის**, რომელსაც მე უთხარი, რომ არსებობს რუსეთის

მთავრობის წინააღმდეგ განზრახვა და ვთხოვე დაეშალა მათთვის ეს ცუდი განზრახვა. **თ. ჭავჭავაძემ** აღმითქვა ამის შესრულება. მე კი, დავინახე რა, რომ ეს თავადები თავის განზრახვაზე ხელს არ იღებენ და ნიშნავენ 20 ნოემბერს მის სისრულეში მოსაყვანად, ურჩიე დაეცადათ ვიდრე შეიყრებოდნენ თავადაზნაურნი, რადგან ვფიქრობდი ჩემი ნათესავების საშუალებით მოვახერხებდი, რომ მათ ამ განზრახვაზე ხელი აეღოთ. ამასობაში, რათა მათთვის ხელი აგველებინა ამ განზრახვაზე, სამი დღის შემდეგ მე და კაპ. **ჩოლაყაევი** წავედით გენერალ-მაიორ **ჭავჭავაძესთან**, რომელმაც ელაპარაკა **ჩოლაყაევს** მათი განზრახვის შესრულების შეუძლებლობაზე, უმტკიცებდა მას რუსეთის ძლიერებას, მაგრამ ჭავჭავაძეს არ უთქვამს, რომ მან ეს საქმე შარშანვე იცოდა. ამის შემდეგ **ჩოლაყაევი** გაჩუმდა და გამოვიდა მისგან. ზემოხსენებული საუბრის დროს მე ვთხოვე ამ საგნის თაობაზე ჩემთან ელაპარაკუნა მხოლოდ კაპ. **ჩოლაყაევს** და **თ. ერისთავს** იმ იმედით, რომ ამათ მალე გადავათქმევინებდი თავის განზრახვას...

პირველ დამის განკარგულება და მართველობის პროექტი სწორეთ ისეთი იყო, როგორც მე წარმომიდგინეს გენ.-მაირ. **ბაიკოვმა** და **ვოლხოვსკიმ**, იმ გამონაკლისით, რომ წვეულების ადგილად, სადაც უნდა მოეკლათ კორპუსის უფროსი და ყველა სამ-

1) თანახმად შეთქმულთა დებულებისა დოდაშვილი ყველაფერზე უარს ამბობს.

2) მიღებულია 12 დეკემბერს, 1832 წ.

ხედრო და სამოქალაქო მოხელენი. დანიშნული იყო არა ჩემი სახლი არამედ **კორხმაზ მელიქოვის** ქარვასლაში კრება, რომელზედაც წაიკითხეს განკარგულება და მართველობის პროექტი, შესდგა არა ნოემბრის 26-ს, არამედ კორპუსის უფროსის დაბრუნების რამოდენიმე დღით ადრე, როდესაც გუბერნატორი ქართლში იყო თუ გუმბრში და ვიდრე მე და კაპ. **ჩოლაყაევი** ვიქნებოდით **ჭავჭავაძესთან**; რადგან ვხედავდი, რომ ისინი ხელს არ იღებდნენ თავიანთ განზრახვის სისრულეში მოყვანაზე. მე განგებ წავედი **ჭავჭავაძესთან**, რომ მას მაინც გაეჩერებია ისინი და როდესაც **ჭავჭავაძემ** მათი წამოწყება არ გაიზიარა, ამის შემდეგ ისინი თუმცა განაგრძობდნენ ჩემთან სიარულს, ამ საქმეზე აღარ ულაპარაკვნიათ რა, არამედ ამბობდნენ, რომ მათ თავის განზრახვაზე სრულებით ხელი აიღეს. **ჭავჭავაძემ** კი განკარგულებისა და პროექტის შესახებ არაფერი არ იცოდა. მაიორი თ. ლუარსაბ ორბელიანოვი“.

ზაქარია ჩოლაყაშვილის პირველი ჩვენება (I, 35-42¹).

„ჩემი ტფილისში ჩამოსვლისთანავე მოვიდა ჩემთან **თ. ანტონ აფხაზოვი**, რომელმაც განმიცხადა, რომ ის არის ძმა გარდაცვლილი გენერალ **აფხაზოვისა** და მოხარულია ჩემი გაცნობისა. მე უთხარი, რომ ძლიერ მებრალება მისი ძმა, ის იყო დიდებული ადამიანი და ერთგული მოსამსახურე... დიახ.. დიახ მომამახა **თ. ანტონმა**: – ის დიდი პატრიოტიც იყო, ძლიერ უყვარდა სამშობლო და რომ კიდევ ეცოცხლა ალბად მოასწრებდა საქართველოსათვის რისიმე გაკეთებას. თავადო, მითხრა **აფხაზოვმა**, რას გვირჩევ, როგორ მოვიქცეთ,

ჩვენ ძლიერ შევიწროვებულ მდგომარეობაში ვართო, და გაჩუმდა. მე, უნდა გამოვტყდე, გამაკვირვა ამ კითხვამ. მე უპასუხე: ყველაფერი მითხარით მეთქი... მაშ ასე იცოდეთ, თავადო, – მიპასუხა მან, რომ ჩვენ აღარ შეგვიძლიან ამდენი ჩაგვრის ატანა მთავრობისაგან. მე მივხვდი რაშიც იყო საქმე და უთხარი: ჩემო მეგობარო, კმარა დამალვა, თქვენ უკმაყოფილო ხართ რუსების – ხომ ასეა? და რაღაც განგიზრახავთ, მაგრამ დაილუპებით; ნუ თუ არ გიჯობთ რუსებთან მშვიდობიანი ცხოვრება, ჩემი აზრით ჩვენ უნდა უმადლოდეთ ზენაარს, რომ რუსები არ სტოვებენ ჩვენს მიწაწყალს. შენ იცი, ჩემო მეგობარო, რომ თურქები, სპარსელები, ლეკები თვალის დახამხამებაზე გაგვანიავებენ და მაშინ რას იზამთ. – ასეა, სწორედ ასეა, ჩემო მეგობარო, თქვენ სამართლიანად სჯითო – გამომეთხოვა და წავიდა, რის შემდეგაც მე აღარ მინახავს.

გამოვეცხადე რა უფროსებს, ჩამოუარე სანახავად ყველა ჩემს

1) მიღებულია 13 დეკემბერს, 1832 წ.

144

დეიდა-ბატონიშვილებს და **თ. დიმიტრი ორბელიანს**. ყველამ სიამოვნებით მიმიღო. ბოლოს დამიწყეს პატიჟი და ვიყავი **თეკლა ბატონიშვილთან**, რომლის შვილი **ალ. ორბელიანოვი** დიდი ალერსით მომეპყრო, ჩემთან სანახავადაც მოვიდა და მთხოვა დავმეგობრებოდი. ერთ-ერთი შეხვედრისას **ალ. ორბელიანოვმა** მითხრა: საყვარელო ძმაო **ზაქარია**, რას მირჩევ, მე შენ ერთი რამე უნდა გაგიმჟღავნო და დარწმუნებული ვარ რომ შენ პატიოსანი კაცი ხარ და არავის არ ეტყვი; მომეცი სიტყვა, დაიფიცე, რაც კი წმინდაა, რომ არ გამცემ, მე შენ უნდა გაგიმჟღავნო საიდუმლო, საიდუმლო რომელზედაც დამოკიდებულია ჩვენი ყველას ბედნიერება... ე. ი. ქართველებისა.

მე ძლიერ გამაკვირვა ასეთმა სიტყვებმა და უთხარი, რომ მზად ვარ მისთვის ყველაფერი გავაკეთო და რადგანაც ის მე მენდობა და თავის საიდუმლოს მიმხელს – მე მზად ვარ სიამოვნებით მოვისმინო იგი – ასე ჩემო საყვარელო ძმაო, იცოდე, რომ ჩვენ გვინდა რუსებს თავი დავახწიოთ“. – „რას ამბობთ ხომ არ გაგიჟდით“ – „არა არ გაგვიჟებულვართ, მომისმინე: ჩვენ ყველაფერი მომზადებული გვაქვს“. – „რა გაქვთ მომზადებული“ – ყველაფერი, ორი წელიწადია, რაც გადავწყვიტეთ, რომ გავნთავისუფლდეთ ისეთი საძულველი მტრისაგან, როგორც არიან რუსები და საერთო აჯანყებისთვის დროც კია დანიშნული. თუ შენ თანახმა ხარ, გაცნობ ყველა იმათ, რომელთაც გადაწყვეტილი აქვთ რათაც უნდა დაუჯდეთ მოახდინონ აჯანყება. მაშ წავიდეთ ტრაქტირში, ვითამაშოთ ბილიარდი, ზოგიერთი ამ ხალხთაგან იქ იქნებიან. „ძალიან კარგი“. უპასუხე მე და გავემზავრეთ **თ. კორხმაზ მელიქოვის** სახლისკენ. რამოდენიმე ხელის თამაშის შემდეგ მოვიდნენ: **თ. ი. ფალავანდოვი**, **თ. დიმიტრი ერისთოვი**, მასწ. დოდაევი და **ელ. ერისთოვი** და გამეცვენენ რამე, დამიწყეს ლაპარაკი, ხოლო რადგან გარეშე არავინ იყო, ამიტომ უშიშრად ლაპარაკობდნენ: „დიდად პატივცემულო თავადო **ზაქარია**, დაგვეთანხმე, შენც ხომ ჩვენი ძმა ქართველი ხარ, თუ არ დაგვეთანხმდები, – დაიფიცე რომ არ გაგვეცემ, ჩვენ ხომ

ყველა შენი ნათესავები ვართ, უკიდურეს შემთხვევაში გვირჩიე მაინც როგორ მოვიქცეთ, ჩვენ ყველაფერი მზად გვაქვს“. ამ დროს შემოვიდა ვიღაც მოხელე და მოითხოვა ვახშამი. **თ. ფალავანდოვმა** დაცინვითა თქვა: „ეს ბატონები ყველგან ხელს გვიშლიან“, და თათბირისთვის ამოირჩია მეორე ტრაქტირი ავლაზარში, ციხის მახლობლად, ნავთლულის გზაზე, ხელმარჯვნივ და იქ წავედით.

იქ **თ. ელ. ერისთავმა** დაიწყო ლაპარაკი ამ სიტყვებით: „**თ. ზაქარია დიმიტრის ძე** – მომმართა მე; თქვენ ნუ გგონიათ, რომ ჩვენ

145

ამას ჩვენთავად გეუბნებით, არა მეგობარო, ჩვენ არაფერს წარმოვადგენთ – უნდა იცოდე ჩვენი საშუალებით ვინ გთხოვს შენ, რომ ამ წმინდა საქმეში დაგვეთანხნო – ესენი არიან: პირველ ყოვლისა ბიძა ჩემი **თ. ერისთავი**, გენერალ-ლეიტენანტი, ერთი სიტყვით, ყველა **ერისთავები**, **მაჩაბელოვები**, **თარხანოვები**, **თეკლა ბატონიშვილი**, **თამარ ბატონიშვილი**, **მამუკა ორბელიანოვი**, **ლუარ. ორბელიანოვი**, კახეთში **ანდრონიკაანი**, **თადია ჩოლოყაყვი** და მრავალი სხვა თავადაზნაურნი; გწამდეს ჩვენ შენ არ მოგატყუებთ“. და ყველა ამ ბატონებმა დაადასტურეს, რომ **ელიზბარი** მართალს ამბობდ. **თ. ჭავჭავაძე**“ ვიკითხე მე აქ ყველამ გაიცინეს და თქვეს: „ის ყველაზე პირველია, ეს ყველაფერი მისი აზრები და სურვილებია. თუ ჩვენი არა გჯერა, მოდი ხვალ საღამოს მასთან, იქ უფრო მეტს გაიგებო“. ჩვენ ვივახშმეთ და დავიშალენით.

სახლში რომ დავბრუნდი ძალიან ცუდ განწყობილებაზე ვიყავა და უკვე გადავწყვიტე ყველაფერი გუბერნატორისთვის გამემჟღავნებინა, მაგრამ ისევ დავეთანხმე ჩემს თავს, ცოტახანს კიდევ მომეცაძნა, რათა საფუძვლიანად გამეგო როგორ და რაში იყო საქმე და შემდგომ დაწვრილებით მეცნობებია მთავრობისათვის. მეორე დღეს, დილის ათ საათზე მოვიდნენ ჩემთან **ელ. ერისთავი** და **სოლ. დოდაევი**. მე იმათ უთხარი: „აბა ბატონებო, ეს რა ჰქენით და ვისი იმედი გქონდათ“. მათ მიპასუხეს, რომ სჯობია მე ცოტა ხანს დავიცადო და არ შევშინდე. საღამოს წავედი **თ. ალ. ორბელიანოვთან** და რადგან ადრე მივედი, მასთან დამხვდნენ **თეკლა ბატონიშვილი** და **ალექსანდრეს** მეუღლე.

თ. ალექსანდრემ ყურში მიჩურჩულა – რადგან აქ მათი მსახური **დიაკვანი** იყო, – რომ ჯერ ადრეა და ორი საათის შემდეგ აქ შეიყრებიან ზოგიერთი პირები, რომლებსაც მთხოვა გავცნობოდი. მსახური **დიაკვანი** რომ გავიდა **ბატონიშვილმა** ინება ჩვენთვის ეთქვა, რომ ჩვენ მსახურებთან ფრთხილად იყავით, იმათ რუსულად ყველაფერი ესმითო; მამ ასე იყავით ფრთხილადო და, გამოგვეთხოვა რა, შევიდა მეორე ოთახში.

ბატონიშვილის მიერ ნათქვამმა სიტყვებმა ძლიერ გამაკვირვა და განმიმტკიცა ის აზრი, რომ ისიც მონაწილეა, ან უკიდურეს შემთხვევაში, აცის ყველაფერი ის, რაც მე გავიგონე.

ბოლოს შეიკრიბნენ თავადები: **ელიზბარ** და **დიმიტრი ერისთავები**, **სოლ. დოდაევი**, **ავთანდილივი**, **ყიფიანოვი** და **მამაცოვი**, და ამავე დროს ჩამოვიდა სოფლიდან **თ. ერისთავი**, გუსართა ოფი-

ცერი ¹⁾. **ალექსანდრემ**, როგორც მასპინძელმა, წარმომიდგინა ყველა ისინი – მეც მივესალმე მათ. გუსარს კი უთხარი: „კარგია ძმაო, აი როგორ აწყობ შენ შინაურ საქმეებს, რას ეტყვი დედაშენს, რომელიც მოუთმენლად გელის, ეჰ, ძმაო, მეზრალეები“. აქ **ალექსანდრემ** თქვა: „რა დედა. კმარა სიჩუმე. გვითხარი, **ზაქარია**, შეიძლება თუ არა სამი ათასით სასწაულის მოხდენა. ჩვენ პირველი შემთხვევისთვის მზად გვყავს უკვე სამი ათასი კაციო“. „რის სამი ათასი“ – გააწყვეტინა სიტყვა **დოდევმა** – მარტო მე ვაგებ პასუხს მთელ სიღნაღის მაზრაზეო, საკმარისია ერთი სიტყვა და მთელი კახეთი ჩვენს მხარეზეო.

ეჰ, ბატონებო სისულელისთვის მიგიყვიათ ხელი, არა ჰფიქრობთ ვისთან გექნებათ საქმე. ნება მიბოძეთ გკითხოთ **თ. ალექსანდრე**, რამდენი პოლკი იქნება. აქ პოლკები ძალიან ცოტაა — მიპასუხა **ალექსანდრემ** – და ისინიც ყველა სრული არ არის, – რადგან მთელი ჯარი ბარონ **როზენთან** ერთად წასულია ლეკთა სამფლობელოებში, კავკასიის იქით, ხოლო აქ დარჩენილი ნაწილები ისეა დაქსაქსული, რომ როგორც კი ტფილისში ერთი თოფი გავარდება, ყველას ქათმებივით ამოხოცავენ. ამ მხრივ ნუ გეფიქრება ძმაო **ზაქარიავ**. თქვენ ჯერ კიდევ არ იცნობთ აქაურ ხალხს, იმათი შიშით თავადებს ვეღარ გავგივლია, სულ იმას გვაყვედრიან, რომ ჩვენ ისინი რუსებს გადავეცით, მხოლოდ ერთ რამეს გაიგონებ ყველგან ნეტავი გამოჩნდებოდეს ვინმე, რომ ისინი რუსების ხელიდან დაიხსნას. ამავე დროს შემოვიდა **თ. დიმიტრი ორბელიანი**ოვი, ლეიბ-გრენადერი, ძმა **ალექსანდრესი**, რომელიც იმ ხანად დაბრუნდა რუსეთიდან. ჩვენ ყური დაუგდეთ **სოლომონსა** ²⁾ და **ავთანდილოვის** ჩურჩულით ლაპარაკს. **თ. ალექსანდრემ** წარმოგვიდგინა რა ძმა, გვითხრა, რომ იგი არ არის საშიში, რომ ის მას თავდება უდგება, როგორც საკუთარ თავს, რის შემდეგაც მე უმტკიცებდი მათ და ვარწმუნებდი, რომ რუსების დამარცხება არა გზით არ შეიძლება მეთქი, რომ მათ დაწინაშე აქვთ ადგილები და პირველივე თოფის გასროლისთანავე შეიყრებიან შტაბში და მათი ძლევა არავის შეუძლიან. „როგორ გაიკვირვა ყველამ, – ერთ პოლკს ვერ დავამარცხებთ, და ჯერ ერთი ვინ დაცდის მათ შეყრას – როგორც კი აქ რამე მოხდება – რადგან ყველა თავადები ამ შემთხვევის გამო აქ გამოვლენ – ყველა მათგანს თან ეყოლება კაცები – ესენი მაშინათვე გაგზავნიან თავ თავიანთ სოფლებში და შეუთვლიან პაროლს, რომელიც იქნება **რუსების წყვეტა**

¹⁾ გიორგი რევაზის ძე ერისთავი

²⁾ დოდაშვილი.

და მაშინ ჩვენ ყველანი გარწმუნებთ, რომ არც ერთი რუსი არ დარჩება. ამაზედ ნუ გეფიქრებათ. თქვენ ოღონდ დათანხმდით მონაწილეობა მიიღოთ, თორემ ყველაფერი კარგად იქნებაო.

სხვების წასვლის შემდეგ ჩვენ დავრჩით, ე. ი. მე, **ლექსანდრე**, **დიმიტრი** და **ვახტანგ ორბელიანები** და **თ. გ. ერისთავი**, რომელიც

მათთან იყო ჩამომხტარი. მე უთხარი **ალექსანდრეს**: „ჩემო ძმაო, ამ ხალხით გინდა რუსები დაამარხცო, მოგილოცავთ“. აქ **თ. დიმიტრი** ლეიბ-გრენადერმა თქვა, რომ ეს დიდი სისულელეა. „როგორ არ გრცხვენნიან ძმაო **ალექსანდრე**, რომ ამ თანაგანმზრახველებთან საქმე დაიჭირეთ, განა ეს შენ გიხდება. ახ, ღმერთო ჩემო, რანაირი მოუფიქრებლობაა, მადლობელი ვარ ძმაო შენი, — შენ ჩვენ ყველანი დაგღვუპე, რათა, რა დაგიშავეთ“. „დიახ“ დაუმატა **ერისთავმა**, „ჩვენ ყველა დავიღვუპეთ“. ბოლოს მე ვანუგეშე ისინი და უთხარი: „დიახ, ალექსანდრემ არ იფიქრა, რომ ის ოჯახის პატრონია, დაავიწყდა ვალი სამსახურის წინაშე (ის ხომ მრჩეველია), ფიცი – და ვის გადაეკიდა, – მაგრამ ეს კიდევ გამოსწორდება, თუ ყველაფერს თავს მინანებებს და დავივიწყებს თავის გეგმებს, მე კი ჩემი მხრივ გორწმუნებთ, თუმცა ამას ყველაფერს მთავრობა შეიტყობს, მაგრამ ჩვენ გვაპატივებენ და ჩვენ ამით მთავრობას კიდევ ვაამებთ და საქმე ამით გათავდება“. ამ ფიქრით გავწიე სახლისაკენ, და უნდა გამოვტყდე უაღრესად ვიყავი შეწუხებული ამ გარემოებით. დიდხანს ვფიქრობდი, თუ ვისთან ვიყავი, რა ვნახე და მცხვენოდა, რომ მათ მოვატყუილებინე ჩემი თავი, რისთვის...

სხვათა შორის მე ჯერ არ ვყოფილიყავ **ლუარსაბ ორბელიანოვთან**, რომელიც ჩემი ბიძაშვილია, და გავიგე რომ ძლიერ მემდურებოდა, ბოლოს გადავწყვიტე მასთან წასვლა. მე იქ ძლიერ კარგად მიმიღეს და კიდევაც მოისურვეს, რომ ბინად მათთან ვყოფილიყავ, მაგრამ მე ბოდიში იმით მოვიხადე, რომ კახეთში მალე წავალ მეთქი.

ორი დღის შემდეგ **თ. ელ. ერისთავი** მოვიდა ჩემთან, მითხრა, რომ ყველანი მე მიცდიან **ი. ფალავანდოვთან** და მთხოვა წავსულიყავი იქ. მე აქ ისევ შევხვდი ზემოხსენებულ პირთ, რომელთაც მკითხეს გადავწყვიტე თუ არა მონაწილეობა მივიღო მათთან ერთად. მე გამოუცხადე, რომ მხოლოდ მაშინ დავთანხმდები, როცა ამ საქმეზე მომელაპარაკებიან თავადები: **მუხრანსკი**, **ლუარსაბ** და **მამუკა ორბელიანები**, **თ. ერისთავები** და გენერალი .

„ახ“ – წამოიძახა **ი. ფალავანდოვმა** – „ეს **მუხრანსკი** მხოლოდ ხელს გვიშლის, ნეტავი მოხერხდებოდეს მისი საითმე დაღუპ-

148

ვა, არ ვიცი – უნდა მოვწამლოთ მაინც იგი“. „როგორ იზავ ამას“ მეთქი უთხარი მე. „აი ეს არის საქმე“ სიცილით დაურთეს სხვებმა. რა ფიქრი უნდა მაგას, მემას დავპატიუებ სადმე, და რაღა შორს მივდივართ – **ასლან ორბელიანოვთან** – და ვეცდები იქ მოვწამლო იგი. კიდევ სხვები მინდა მას მოვაყოლო, მაგრამ თქმას ვერ ვბედავ“. აქ ყველანი შეეხვეწნენ მას: „შენი ჭირიმე, თქვი, აქ ხომ ყველა ჩვენები არიან. **თ. ზაქარია**, რასაკვირველია არ გაგვცემს“. — „მაშ იცოდეთ, რომ ჩემი ძმა ძალიან გვიშლის ხელს“. აქ კი ყველანი გაჩუმდნენ, ბოლოს გადაწყვიტეს შემახვედრონ **ლუარსაბს**, და უნდა გამოვტყდე, რომ მინდოდა გამეგო, ნუ თუ ეს ვაჟბატონები უფროსების დაუხმარებლად აპირებდენ რამეს. ამიტომ ვთხოვე **ელიზბარს**, მოხერხებინა ჩემი შეხვედრა **ლუარსაბთან**. ორი დღის შემდეგ მიგვიწვიეს **ლ. ორბელიანთან**. შუადღის 4 საათზე **თ. ლ. ორ-**

ბელიანმა მთხოვა როგორც ძმას, რომ მასთან სრულიად შინაურულად ვიყო და მითხრა: „ჩემო ძმაო, **ზაქარიავ**, რასაც. **თ. ელიზბარი** გეუბნება ეს ახალი ამბავი როდია, ჯერ კიდევ შარშან ვიცოდი მე ეს ყველაფერი და ვცდილობდი მომეფიქრებია, თუ როგორ უფრო ადვილი იქნებოდა ამ საქმის სისრულეში მოყვანა და გარწმუნებ, რომ საკმარისია შევჯდე ცხენზე – და ყველა რუსეთის ქვეშევრდომნი – თვით ის პოლონელებიც კი, რომლებიც აქ იმყოფებიან – ისინიც კი ჩვენს მხარეზე იბრძობენ, მე ვგულისხმობ ყველა რუსეთის ქვეშევრდომებს: თათრებს, ქართველებს, სომხებს და ყველა აქ, ამიერკავკასიაში მოსახლე ხალხებს. საკმარისია მხოლოდ ეს ისე ყოფილიყო მოფიქრებული, რომ დანიშნულ დღეს არ შევცდეთ, – მე მოვიფიქრე დავიცადოთ იქამდის, ვიდრე აქ შეიყრებიან თავადაზნაურნი არჩევნებზე – მაშინ გაიგებ შენ რაც ყოფილა შენი **ლუარსაბი**“. „ერთი მითხარი თავადო, თქვენ როგორ ფიქრობთ დათანხმდება თუ არა თქვენი სიძე **ჭავჭავაძე**“, ვკითხე მე. „არ დათანხმდება და – ის აქვე ახლოს სცხოვრობს – მას პირველს წამოვაგებთ ხანჯალზე... ანდა რას წარმოადგენს იგი, არაფერს. როცა თავადები შეიყრებიან, შენ მაშინ ყველაფერს გაიგებ. იქამდის კი მე მოველაპარაკები **ალექსანდრე ჭავჭავაძეს**, და თითონვე მელაპარაკება ის ამ საქმეზე. მან დიდი ხანია ეს იცის. მაშ ასე თავადო, ნუ გეფიქრებათ, იყავით მასთან გულახდილი“. ბოლოს გენერალ მაიორ **ალ. ჭავჭავაძემ** მიმიწვია თავისთან **თ. ელიზბარის** საშუალებით, ნაშუადღევს 5 საათისათვის მივედი თუ არა მასთან – იქ დამხვდა **ლუარსაბ ორბელიანი**. ნახევარი საათის შემდეგ **თ. ჭავჭავაძემ** შემიწვია მეორე ოთახში, სადაც **ლუარსაბიც** შემოგყვა“. თა-

149

ვადო **ზაქარიავ დიმიტრის ძე**, მითხარით რას ფიქრობთ ჩვენ საქმეზე – მითხრა **ჭავჭავაძემ** და შევნიშნე, რომ ის ძალიან ღელავდა, „მე ვფიქრობ – უპასუხე მე მას თვალთმაქცურად – რომ რაკი თქვენმა ბრწყინვალეობამ მე ამ დიად საქმეზე მიმიღო, ალბად ბევრი რამ გექნებათ მოფიქრებული. მე გეტყვით თავადო, რომ ერთ თქვენ სიტყვას მთელი საქართველოს შეიარაღება შეუძლიან, რადგან ყველა მხოლოდ თქვენს ბრძანებას და ელის და ყველანი უკვე მზად არიან გამორჩილონ“. ის უფრო მეტად აღელდა და თქვა: „ყველა კარგია... მაგრამ რით... ჩვენ დავილუპებით... სპარსელები, თურქები, ლეკები გაცილებით უარესი არიან რუსებზე. მე უკვე ვიფიქრე და გადავწყვიტე ყველას ვთხოვო, რომ ამაზე ნულარ იფიქრებენ. მართალია რუსებისაგან შეიძლება განვთავისუფლდეთ მაგრამ სპარსელები დაუყოვნებლივ წააღებენ საქართველოს, იმათ ეხლა 200 ათასი ჯარი ჰყავთ — ჩვენ მთლად დავილუპებით. მაშ ასე ჩემო ბატონო, ურჩიეთ ყველას, ვინც თქვენ გარწმუნებენ, **ლუარსაბ**, რომ ეს საქმე ჩუმად და წყნარად გაათავონ. ღმერთმა დაიფაროს რამე გამოაშკარავდეს. ჩემი მხრით კი გამლევთ პატიოსან სიტყვას, რომ მე არასოდეს აღარაფრის გაკეთება არ შემიძლიან და თქვენ გირჩევთ გაათავოთ. რას ვიზამთ.. არასგზით არ შეგვიძლიან რუსებისგან განთავისუფლება... მაშ ვიყოთ კეთილი და ვემსახუროთ მართლმადიდებელ მეფეს. **ლუარსაბ**, შენ შეგიძლიან ყველანი

გააფრთხილო და დაარწმუნო თორემ ღმერთს ვფიცავ დავიღუპე-
ბით“. მე გამოვეთხოვე და წავედი **ლ. ორბელიანთან**, სადაც იყო
აგრეთვე **ელიზბარ ერისთავი**.

„ჩემო ელიზბარ ყველაფერი გათავდა, **ჭავჭავაძე** არა თანხმ-
დება და შენ აიღე შენს თავზე შრომა, უთხარი ყველას, რომ კრინ-
ტი აღარ დამრან“.

მე გამოვეთხოვე **ლუარსაბსაც** და იმის შემდეგ მასთან აღარ
ვყოფილვარ. მეორე დღეს მოვიდნენ ჩემთან თავადები: **ალ. ორბე-
ლიანი** და **ბიძინა ერისთავი**. მე იმათ გამოუცხადე, რაც **თ. ჭავჭავა-
ძემ** ილაპარაკა და უთხარი: „აი ჩემო ბატონებო, ხომ ხედავთ რი-
გიანი ხალხი არ თანხმდება, რადგან ეს შეუძლებელი საქმეა“ მეთ-
ქი. **ალ. ორბელიანი**მა თქვა: „**ჭავჭავაძე** უსვინდისოა, წარსულ წელს
მე დამავალეს მიმეწერა **ალექსანდრე ბატონიშვილისთვის** და ეხლა
კი უარს ამბობს, მაგრამ რა გაეწყობა.. მშვიდობით ბრძანდებოდე-
თ“-ო და ამის შემდეგ მთელი კვირის განმავლობაში არსად გავსუ-
ლვარ.

ბოლოს დავიბარე **ს. დოდაევი** და ვთხოვე ეცნობებია ეს საქმე
გათავდა თუ არა. იმან გამომიცხადა, რომ ამაზე უკვე აღარავინ ფიქ-

150

რობს. მცირე სიჩუმის შემდეგ მე უთხარი მას: „უპატივცემულესო,
სოლომონ ივანეს ძე, მითხარით გულახდით როგორ დაგებადათ ეს
აზრი თავში ამ დიდ საქმეში გარეუღიყავ, შენ ხომ ოჯახის პატრო-
ნი ხარ, შვილი გყავს. ნუთუ ღმერთისა არ გეშინიან“. „ეხ, თავადო,
ყველაფერი ეს მე შთამაგონა ბიძა თქვენმა **ოქროპირ ბატონიშვილ-**
მა, რომელიც მე მფარველობას მიწევდა და რომელიც ამ საქმეში
გარეულია“ მიპასუხა **დოდაშვილმა** და მთხოვა როცა **ალექსანდრეს** ¹⁾
ვნახავდი, მეთხოვნა, რათა აღარ ეფიქრა იმაზე, რაც იყო წინად.

რამდენიმე დღის შემდეგ მოვიდა ჩენთან **ალ. ორბელიანი** და
დაჟინებით მთხოვა მასთან წავსულიყავ. მასთან რომ მივედი მითხ-
რა, რომ მოვიდა თათარი **მოლა ზამანი** და კიდეც სხვა თათარი და
რომ ერთ ამ თათართაგანმა მას ყურში უთხრა, ვითომც ვიღაც ბორ-
ჩალოელ თათარს ეთქვას მისთვის, რომ **ალექსანდრემ** შარშან წერი-
ლი მისწერა **ალ. ბატონიშვილს** და რომ **ალექსანდრე** თათრებს
აიარაღებსო. მე მაშინვე მოვიხმე ის თათარი და სასტიკად აუკრ-
ძალე ამ გვარი რამის გამეორებაო. მიამბო ყველაფერი ეს **ალექსან-**
დრემ და მთხოვა მერჩია, თუ როგორ უნდა მოქცეულიყო, მაგრამ
რადგან სტუმრებმა მრავლად მოიყარეს თავი, ამიტომ გამიწვია
ი. ფალავანდოვთან, რომელთან მისვლისთანავე **ალექსანდრემ** უამბო
მასაც ყველაფერი და მთხოვა კვლავ რჩევა, თუ როგორ უნდა მოქ-
ცეულიყო. მე ვთხოვე **ალექსანდრეს** გულწრფელად ეთქვა, თუ რო-
გორ, რა მისწერა და ვისი დარიგებით. „ჩემო ძმაო **ზაქარია**ც უნდა
გამოგიტყდე რომ შარშან მე და **თამარ ბატონიშვილი** ვაპირებდით
ვითომდა იერუსალიმში წასვლის საბაბით **ალექსანდრე ბატონიშვი-**
ლის ნახვას, მაგრამ შემდეგ გადვიფიქრეთ და **ლუარსაბმა**, **მამუკამ**,
ჭავჭავაძემ და ყველა სხვებმა მაიძულეს მიმეწერა მისთვის წერილი,
რომელიც გავატანე **მოლა ზამანას** და ერთ სხვა თათარს, და აი მე
ვფიქრობ, რომ ამ მეორე თათარმა ეს ვიღაცას უამბო, რომელსაც

შეუძლიან ყველაფერი მთავრობას აცნობოს და მაშინ მე დავიღუპე-
ბიო... აი ხომ ხედავთ რა მდგომარეობაა. ისევ მე უნდა გადავწყვიტო
რამე, თორემ უბრალოდ შემიპყრობენ და მაშინ მშვიდობით. აქ იყო
აგრეთვე **თ. გუსარი ერისთავი**. ამის შემდეგ ისევ **ალ. ორბელიანის**
სახლში დავბრუნდით და ხანმოკლე საუბრის შემდეგ რომელიც ამ
საქმეს არ შეეხებოდა, **ალექსანდრემ...** ¹⁾ ლიტრა, რომელშიაც არ
ვიცი რა ქაღალდები ქონდა და ცეცხლში შეყარა. მე ვკითხე მაგას
რათ შვრები მეთქი. „ეს პროკლამაციებია, რომლებიც შარშან დაგ-

¹⁾ სწერია... *вынул из пол...* ამის შემდეგ ერთი სიტყვა, რომელიც ლი-
ტრის ადგილმდებარეობას უჩვენებს, ვერ იკითხება.

წერეთ, დეე დაიწვას, სულ ერთია ჩვენ ისინი აღარ გვჭირდება“-ო.
მე გამოვეთხოვე და სახლში წავედი. მეორე დღეს დავიბარე ჩემთან
დოდაევი, რომელიც მაშინვე მოვიდა. მე ვთხოვე მას ემოვა ჩემთვის
ფული, რომ გადამეხადა სახლის ქირა. მან ჩაიზე თავისთან მიმიწვია
და აღმითქვა, რამოდენიმე ფულის მოცემაც. **დოდაევთან** რომ მივე-
დი, იქ დამხვდა გუბერნატორის მდივანი და ერთი საათის შემდეგ
ელ. ერისთავიც მოვიდა. ჩაის შემდეგ მოხელე წავიდა. მე ვკითხე
ელიზბარს ყველაფერი გაათავეს თუ არა. „ყველაფერი, ყველაფე-
რი – მიპასუხა მან – გარწმუნებთ, რომ მე ამის შემდეგ არასო-
დეს აღარაფერს არ გავაკეთებ და მხოლოდ მეურნეობას მოვკიდებ
ხელს“-ო. გამოთხოვებისას მთხოვა **ლუარსაბთან** წავსულიყავ, მაგ-
რამ მე უარი უთხარი.

ის იყო მაგიდასთან ვსხდებოდით და მდივანი ისევ დაბრუნდა.
ვახშმის შემდეგ ფული მივიღე და სახლში დავბრუნდი. აქ დავიწყე
ფიქრი, რომ მადლობა ღმერთს ყველაფერი გათავდა, თუმცა მე
ვთხოულობდი საქართველოში გადმოყვანას, მაგრამ ღმერთმა დამი-
ფაროს, ხვალვე წავალ და რაც კი ვიცი, განუცხადებ შტაბის
უფროსს, თანაც საგზაო ხარჯს ვთხოვ და ისევ პეტერბურგისაკენ
გავემგზავრები... ღმერთმა დამიფაროს ასეთ ნათესავებთან ცხოვრე-
ბა, მეთქი. დილით ადგომა ვერც კი მოვასწარი, რომ უკვე დამაპა-
ტიმრეს.

კაპიტანი ზაქარია ჩელოყაევი".

ზაალ ავთანდილაშვილის პირველი ჩვენება (I, 43-58). ¹⁾

„1832 წ. დეკემბრის 13-სა დღესა, მე ამის ქვემოთ ხელის მომ-
წერი ტფილისის გიმნაზიის მასწავლებელი **ზაალ სტეფანეს ძე ავთან-
დილოვი** საგამომძიებლო კომისიის წინაშე ჩემი ნებით აღიარების
ნიადაგზე ვაცხადებ, რომ რადგან **თ. ვახტანგ ორბელიანს** ვიცნობდი,
ამიტომ ზოგჯერ დავიარებოდი ხოლმე მასთან დროს გასატარებ-
ლად, სადაც ჩვენ ერთად ხშირად ვკითხულობდით ხოლმე მის მიერ
ს. პეტერბურგიდან ჩამოტანილ საუკეთესო ნაწარმოებებს, რომელთა
შესახებაც მსჯელობას ვმართავდით ხოლმე; ის ხშირად ჩიოდა ხოლ-
მე, რომ ისეთი ქალაქის შემდეგ, როგორც არის პეტერბურგი, სა-
დაც ადამიანს ადვილად შეუძლიან ყოველგვარი კმაყოფილება მი-

იღოს, ის ტფილისში მოწყენილობას გრძნობს და ამიტომ სურს გაი-
ჩინოს ახალგაზრდა ნაცნობები, რომლებთანაც შეიძლება ტკბილად

¹⁾ მიღებულია კომისიაში 1832 წ. 13 დეკემბერს.

152



გრიგოლ ორბელიანი
(მწერალთა მუზეუმი)

დროს გატარება **თ. ვახტანგ ორბელიანი**, ჩემთან შეხვედრისას, ხშირად მპატიჟობდა ხოლმე სასაქონლოდ თავის ბაღში ან ქალაქ გარედ და მეც უარს არ ვეუბნებოდი ყოველთვის. ამნაირად დღითი-დღე უფრო მიახლოვდებოდა იგი და მეგობრობაც უფრო მჭიდრო ხასიათს იღებდა; მან მთხოვა უფრო ხშირად მევლო მასთან, ბოლოს, მგონია 1831 წლის უკანასკნელ მესამედში, – თვე და რიცხვი არ მახსოვს, – **თ. ვახტანგ ორბელიანმა** მითხრა: მე მჯერა, რომ შენ ჩემი მეგობარი ხარ, ამიტომ მინდა შენთან გულწრფელი ვიყო. იცი თუ არ ჩემო კარგო, რომ არიან ისეთი ხალხი, რომელთაც სწყურიათ ჩვენი სამშობლოსთვის თავისუფლება. ამგვარი შეხვედრით გაკვირვებულმა ვკითხე, თუ ვინ ბრძანდებიან ისინი, რომლებიც ასე გა-

ნუსჯელად ფიქრობენ ამაზე, ამასთანავე არც გირჩევ შენ მაგ გვარ საქმეებში ჩარევასმეთქი. მან მიპასუხა: „ნუ გეფიქრება, მრავალ წარჩინებულ ჭკვიან ადამიანებს აქვთ ამისთანა განზრახვა, გთხოვ არავის არ უთხრა ეს“ – და მაშინათვე სხვა საგანზე დაიწყო ლაპარაკი, და მალე კიდევ დავშორდი. აი ჩემი იმ თავადებთან ნაცნობობის დასაწყისი, რომლებიც **თევლა ბატონიშვილის** სახლში დაიარებოდნენ. როდესაც ამ წლის დასაწყისში თავად **ვახტანგ ორბელიანმა** გვთხოვა მე და მასწავლებელ **ყიფიანოვს** აგველო როლები მის მიერ რუსულიდან ქართულად გადათარგმნილი კომედია „Знакомый незнакомец“-იდან; მაშინ ჩვენ ხშირად დავიარებოდით რეპეტიციებზე, რომლებიც შეწყდა იმის გამო, რომ არ აღმოჩნდა თანხა მის დასადგმელად. გაზაფხულის დამლევს თუ ზაფხულის დასაწყისს (მიმდინარე წლისა), თვე და რიცხვი არ მახსოვს, **თ. ელიზბარ ერისთავმა** დამპატიჟა სადილად, სადაც იყვნენ თავადები: **ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანები**, **გიორგი ერისთავი**), რომელიც ეხლა უკვე პრაპორშჩიკია), მასწავლებლები: **დოდაევი** და **ყიფიანოვი**, **სოლომონ რაზმაძე** და არტელერიის პრაპორშჩიკი **დიმიტრი ერისთავი**, რომელიც იქ გამაცნო **ელიზბარმა**. მე უკან მომყვა „სუდა ი რასპრავის ექსპედიცია“-ში მომუშავე თარჯიმანი **იოსებ მამაცოვი**, გაშალეს სადილი, რომლის დროსაც გარეშე საგნების გარდა ილაპარაკეს სასწავლებლების სიმცირის შესახებ საქართველოში და რომ ქართველი ახალგაზრდობის წარმატებით და სწრაფად განათლებისათვის მთავრობამ ტფილისში უნდა დაარსოს უნივერსიტეტი, სამხედრო კორპუსები და სხვა სასწავლებლები. აქ აგრეთვე აღიარებულ იქნა სიყვარული თანამემამულე ქართველი ბატონიშვილებისადმი, რომლებიც პეტერბურგში იმყოფებიან და რომ ზოგიერთ მათგანს განათლების, ჭკუისა

¹⁾ გ. დავითის ძე ერისთავი

და ცოდნის მიხედვით ადვილად შეუძლიანთ დაიჭირონ მინისტრის თანამდებობა უცხო სახელმწიფოებში („...Здесь также одобрены любовь к отечественникам грузинских царевичей в Петербурге находящихся и даже образование некоторых из них , как будто бы то уму и знанию легче способны занять должности министров и иностранных государствах“). ზაფხულში **ალ. ორბელიანი** ოჯახით მოვიდა თავის ბაღში. როგორც **ალ. ორბელიანი**, აგრეთვე **დიმიტრი და ელიზბარ ერისთავები** მეფერებოდნენ, მარწმუნებდნენ, რომ ისინი ჩემი მეგობრები არიან და კიდევ მეძღუებოდნენ, რომ მათთან იშვიათად დავდივარ, ხოლო ზოგჯერ მელაპარაკებოდნენ იმ შევიწროვებაზე, რომელსაც ქართველები განიცდიდნენ რუსი მთავრობისაგან, ჰკიცხავდნენ **გიორგი მეფეს**, რომელმაც საქართველო გადასცა რუსეთს; იმისდა მიუხედევად, რო მე ყოველთვის ვცდილობდი გავქცეოდი მათ ამგვარ ლაპარაკს და უმტკიცებდი წინააღმდეგს — ისინი ყოველთვის ცდილობდნენ გავემტყუნებინე. ერთ კვირა დღეს **თ. ელ. ერისთავმა** მნახა **ვახტანგ ორბელიანთან** და ორივე სადილზე დაგვპატიჟა. მე და ვახტანგი მივედით მასთან პირველ საათზე. მან მაშინათვე მოიტანა სადილი და ჩვენ სამმა და მისმა ძმამ **დიმიტრი** ერ-

თად ვისადილეთ. სადილის დროს ელიზბარმა, რომელიც ძლიერ გატაცებულია პოლიტიკით, დაიწყო მასზე ნსჯელობა, აგრეთვე ჩიოდა, რომ **თ. ერისთავებმა** დიდი ზიანი განიცადეს ყოფილი მთავრ გამგისაგან (Бывш. главного начальника), რომელსაც თითქმის სურდა ძველიდგანვე **ერისთავების** კუთვნილი ოსები ხაზინისათვის გადაეცა. სადილის შემდეგ იქ მოვიდნენ გუსარი კორნეტი **გიორგი ერისთავი** და **ალ. ორბელიანმა** პირველმა მოჰკიდა ხელი **თ. ვახტანგ ორბელიანს** და **დიმიტრი ერისთავს** და უთხრა გავიაროთო, მე კი **ელიზბარს** მასპინძლობისთვის მადლობა მოვახსენე და დაუყოვნებლივ გამოვედი, მაგრამ **ელიზბარმა** დაჟინებით მთხოვა ჩაიზე მივსულიყავი. სადამოს მოვიდა ჩემთან მასწავლებელი **ყიფიანოვი**, რომელსაც გამოუცხადე, რომ ელიზბარმა ჩაიზე დამპატიჟა და მივეცი წინადადება ისიც ჩემთან ერთად წამოსულიყო, რაზედაც ის დამეთანხმა. მე და **ყიფიანოვი** მივედით **ელიზბართან**, სადაც **გიორგი ერისთავს** შემოხვეოდნენ თავადები: **ალექსანდრე** და **ვახტანგ ორბელიანოვები** და ორივე ძმანი **ერისთავები** ¹⁾, მას ხელში ეჭირა ფანქარი და ქალღი და უანბობდა ვარშავის აღებას, აღნიშნავდა რა შეუჩერებლივ ორივე ქალღიზე ორივე არმიის ჯარების განწყობას: რამდენიმე ხნის შემდეგ მოვიდა **თ. ი. ფალავანდოვი**, რომელიც ჩვენ საერთოდ მოგვესალ-

¹⁾ ელიზბარი და დიმიტრი

მა და დაიწყო ლაპარაკი უფრო **თ. ალ. ორბელიანსა** და **ელ. ერისთავთან**, არა ხმა მაღლა, ხანდისხან მიმართავდა ხოლმე აგრეთვე ნაცნობებს: მე და **ყიფიანოვი** კი, რადგან არ ვიცნობდით **ფალავანდოს**, გავშორდით და ცალკე ვლაპარაკობდით სხვებთან ერთად. **თ. ი. ფალავანდოვი** ცოტა ხნის შემდეგ **ალ. ორბელიანთან** ერთად წავიდა, თუმცა მათ ელიზბარმა ბევრი სთხოვა, მაგრამ არ დარჩენ. მიმავალმა **ფალავანდოვმა** თქვა: „ბატ-ბო გთხოვთ ხვალ ყველანი ჩემთან მობრძანდეთ ვახშამზე“. ჩვენ დავრჩით ვახშამთ **ელიზბართან**, რომელიც ვახშმის დროსაც განსაკუთრებული კმაყოფილებით გვიამბობდა პოლონეთის ომზე და უწოდებდა მას სამშობლოსათვის კეთილშობილ აჯანყებას. მან აქ, სხვათა, შორის, თქვა: „ბატონებო, წარმოიდგინეთ **დიმიტრი ბატონიშვილმა** მოინდომა სამსახურში შესვლა და შევიდა საგარეო საქმეთა კოლეგიაში და რა მოხდა – იგი მეთოთხმეტე კლასით მიიღეს. როგორია ეს სამეფო სისხლისათვის? ის ამით შეურაცყოფილი დარჩა და მაშინათვე მიატოვა სამსახური“. მეორე დღეს გიმნაზიაში მე და **ყიფიანოვმა** მოვილაპარაკეთ არ წავსულიყავით **ფალავანდოვთან** ვახშამად, რადგან ჩვენ მას არ ვიცნობდით და სამსახურის გამოც, მაშინ იყო გიმნაზიაში საჯარო აქტი, ვერ მოვახერხეთ წასვლა და ჩვენ იმ დამეს იქ არ ვყოფილვართ და ბოლოს, მგონია ეს იყო ამა წლის ოქტომბრის 15-ს, – ე. ი. ტფილისის გამნაზიაში მომხდარი საჯარო აქტის მეორე დღეს, სადამოთ გვიან დავბრუნდი სახლში აბანოდან, დამხვდა **ელ. ერისთავის** ბარათი და **ვახტანგ ორბელიანოვის** ბიჭი, რომელსაც ეს ბარათი ჩემთან მოეტანა. ბარათში ელიზბარი მწერდა, რომ თუ მას მე ოდნავ პატივს ვცემ და ვაფასებ. მეგობრობას და ის მიყვარს, დაუყოვნებ-

ლივ მივიღე იქ, სადაც ის არის, მაგრამ მეშინოდა გაციებისა და ბიჭს დავაბარე, რომ არ შემიძლიან წასვლა, გავიხადე და ლოგინში ჩავწეე, მაგრამ მალე ისევ დაბრუნდა ის ბიჭი და **ალ. ორბელიანის** სახელითა მთხოვა წავსულიყავ. რადგან არ მომეშვნენ, ამიტომ იძულებული გავხდი ჩამეცვა და წავსულიყავ **თეკლა ბატონიშვილის** სახლში. კიბეებზე შევდგი თუ არა ფეხი, შემეგება **ალ. ორბელიანის** კაცი და მითხრა, რომ თავადი სახლში არ არის და რომ მისი ბატონის დავალებით მთხოვა გავყოლოდი მას, რომელმაც მიმიყვანა საქართველონ სამოქალაქო გუბერნატორის სახლთან, დამტოვა ეზოში, თითონ კი ქვემო სართულის შიგნით ოთახებში შევიდა. რამოდენიმე წუთის შემდეგ დაბრუნდა და მითხრა: „მობრძანდით, თავადი აქ არის“-ო. შევედი და ოთახში დამხვდნენ: **ი. ფალავანდოვი**, ორივე

155

ძმა **ორბელიანოვები**, ე. ი. **ალექსანდრე** და **ვახტანგი**, კორნეტი **გიორგი**, არტილერიის პრაპორშჩიკი **დიმიტრი** და **ელიზბარ ერისთავები**, აგრეთვე მასწავლებელი **ყიფიანოვი**. მივესალმე ყველას. დამსვეს და **ფალავანდოვმა** უბრძანა ჩემთვის ჩაის მოტანა, რის გათავების შემდეგაც **თ. ი. ფალავანდოვმა** დაითხოვა რა ოთახიდან ბიჭი, თითონ მიკეტა კარები და დაჯდა. მაშინ **ელ. ერისთავი** გვარწმუნებდა ყველას, რომ აქ ყველა მეგობრები ვართ და ამიტომ გულახდით ლაპარაკი შეიძლებაო. პირველმა თითონ დაიწყო კიცხვა აქაური დაწესებულებებისა და ამტკიცებდა, რომ ვითომ მთავრობა ყველაფერს ართმევს: გლეხებსა და მიწებს და რომ საზოგადოებაში არ მოიპოვება არც ერთი პატრიოტი, რომელმაც უნდა მოაგონოს რუსეთის მთავრობას, რომ საქართველო დაპყრობილი არ არის და ის თავისი ნებით შევიდა რუსეთის სამეფოს მფარველობაში. მივხვდით მე და ყიფიანოვი, რასაც ნიშნავდა **ელ. ერისთავის** წინასიტყვაობა და გაგვეცინა, ხოლო **ელიზბარმა** იმწამსვე დაგვიყვირა: „რა გაცინებთ, აქ სასაცილო არაფერია, ჩვენ აქ შევიკრიბეთ არა სიცილისათვის, არამედ დიდი საქმის გადასაწყვეტად, რომელზედაც დამოკიდებულია ბედი ჩვენი სამშობლოსი, და ყოველი ქართველისა. მასხრობა სხვა დროს შეიძლება“-ო. ბოლოს სთქვა, რომ მე თქვენ დიდი საიდუმლოება უნდა განგიცხადოთო. ყველა ჩვენგანი, ვისაც კი უყვარს საქართველო და უნდა დაუბრუნოს მას ძველი დიდება, დღეიდან იმის ზრუნვას უნდა შეუდგეს, რომ როგორმე გაანთავისუფლოს იგი რუსეთისაგანო. ამ დროს მე ვკითხე: „ჩემო **ელიზბარ**, ეგრე მსუბუქად რათა მსჯელობ ასეთ დიდ საქმეზე, აბა ერთი მითხარი ვისი იმედი გაქვთ და რა საშუალება მოგეპოვებათ ამისათვის“. მან მიპასუხა, რომ ამ განზრახვის სისრულეში მოყვანა არც ისე ძნელია, როგორც შენა გგონიაო, მით უმეტეს, რომ საქართველოში მცირე ჯარია, რუსეთი პოლონეთის ომის შემდეგ და ხოლერის განო, გაჭირვებულ მდგომარეობაშია და არ შეუძლიან ჯარის გამოყვანა საქართველოში რომ რამე მოხდესო, და გარდა მაგისა ჩვენ არ გვჭირია დიდი თადარიგები, როგორც ეს პოლონეთსა ჰქონდა. თვით ბუნების მიერ არის საქართველო გამაგრებული, საჭიროა მხოლოდ გადავლობთ საქართველოს სამხედრო გზა და მაშინ ჩიტიც ვეღარ გადმოფრინდება კავკასიის მთებზეო. შემდეგ სიტყვა ჩამოართვეს

¹⁾ ერთი სიტყვა არ იკითხება.

რის, ხაზინისა და მარაგის ხელშ ჩაგდება ადვილიაო. ამასთანავე **ფალავანდოვი** ირწმუნებოდა, რომ ის პირველი შემთხვევისათვის გამოიყვანს მხოლოდ ტფილისის ხელოსნებს. ის ისე დაახლოვებულია მათთან, რომ არავინ უარს არ ეტყვის. მე მინდოდა ჩამეშალა მათი გეგმები და უთხარი: „ქალაქში მყოფი რუსები საკმარისია იმისათვის, რომ ქართველები დაამარცხონ, ხოლო თუ ისინი ვერ ჩაიგდებენ ხელში აღნიშნულ იარაღებს, და სანოვაგეს, მაშინ რითი ნებავთ იმოქმედონ“. **ელიზბარმა**, რომელიც განუსაზღვრელი სიყვარულის გამო ენთუზიაზმით იყო აღსავსე, არა თუ არ მიაქცია ყურადღება ჩემ სიტყვებს, არამედ გაჯავრებით, ბრძანების მსგავსი კილოთი, მითხრა: „თუ შეიძლება ნუ მიშლი, შენ მე მთლად მამასხარავებ. მათქმევინე ბოლომდის; რა დაგემართა, ყოველთვის წინააღმდეგს ამბობ. როგორ თუ რით ვიმოქმედოთ. რა კითხვაა ეს; ჯერ ჩემ გლეხებს გავაკეთებინებ თოფის წამალს ჩემი ხელმძღვანელობითაო“. დავრწმუნდი, რა რომ ძნელი იყო მათი სწორ გზაზე გამოყვანა. უცხო სახლში მოსალოდნელი უსიამოვნებათა თავიდან აცილების მიზნით, გადავწყვიტე არა თუ საწინააღმდეგო მეთქვა რამე, არამედ სრულებით გავჩუმებულიყავ.

თ. გ. ერისთავი: „ტყუილად ჯავრობ ელიზბარ, ასეთი დიდი საქმის შესახებ მსჯელობის დროს დაბრკოლებებიც უნდა იქნეს გათვალისწინებული“. ამავე დროს დაიყვირა **ვახტანგ ორბელიანმა:** „რას გავს ეს, მხოლოდ ელიზბარი ლაპარაკობს და სხვას არავის აძლევს ნებას ნახევარი სიტყვა გამოთქვას. მომისმინეთ, ეგებ მე უკეთესი რჩევა მოგცეთო, მაგრამ ელიზბარ და დიმ. ერისთავებმა არ დააცადეს ლაპარაკი და უთხრეს: შენ ძმაო, ჯერ პატარა ბიჭი ხარ, ამ საგანზე მსჯელობა რა შენი საქმეაო“. შემდეგ განაგრძო **ელიზბარმა:** „**თ. მუხრანსკი** ამაში ბევრს ხელს გვიშლის“. **ფალავანდოვი:** „ტყუილად სწუხარ, **მუხრანსკის** მოშორება ადვილია, მე მინდა მას ზოგიერთი სხვებიც გაგაყოლო თან, მაგრამ ვერ გამიბედნია თქმაო“ და **ელიზბარს** რაღაც უთხრა ყურში.

ელიზბარი: „როგორ შეიძლება, ის ჩვენთვის საჭიროაა, განათლებული კაცია“. როდესაც ყველამ მოითხოვეს, რომ **ფალავანდოვმა** თქვას ვისი გამგზავრება უნდა **მუხრანსკისთან** ერთად, მაშინ მან უპასუხა: ჩემი ძმა **ნიკოლოზიო**“. **დიმიტრი:** „მოვკლათ **მუხრანსკი** და...“¹⁾ **ალექსანდრე, გიორგი და ვახტანგი:** „არა, ის რომ მოჰკლათ

¹⁾ ერთი სიტყვა არ იკითხება. ალბად ნიკოლოზ ფალავანდიშვილს გულისხმობდა.

საზოგადოება რას იტყვის, საერთო უკმაყოფილებას გამოიწვევს, შენ არ იცი **ელიზბარ**, როგორ აფასებენ მას თავადები, აზნაურები და განსაკუთრებით კი სომხები. უკანასკნელნი არც ერთ ქართველს

ისე არა სცემენ პატივს, როგორც **მუხრანსკების** გვარს. არა მისი მოკვლა არ შეიძლება“. **ფალავანდოვი**: „ციხეში მაინც გავგზავნოთ“. **დიმიტრი ერისთავი (ალექსანდრეს, გიორგის და ვახტანგს)** მე გამოვიცან მიზეზი, რატომ არ გინდათ მისი სიკვდილი... იგი ბატონიშვილი (**თეკლა**) გაჯავრდება, **მუხრანსკი** ხომ თქვენი ბიძაა. **ელიზბარ**: „(სიცილით) ნათესაობა რა შუაშია. ის ამ შემთხვევაში სრულად გარეშე საგანია. მამის მოკვლაც შეიძლება უთანხმოების დროს, არა თუ ნათესავებისა“ და ღიმილით, რომელიც აღსავსე იყო რაღაც შურისძიების გრძნობით, ყვიროდა, ის აუცილებლად უნდა მოკვლათო. **ფალავანდოვი**: „რათა ხალხს მოვაჩვენოთ, რომ მუხრანსკი ჩვეულებრივი სიკვდილით გარდაიცვალა, – შეიძლება იგი მოვწამლოთო. ამ დროს **დიმიტრი ერისთავმა** შეაწყვეტინა ლაპარაკი და მიმართა თავის ძმას: „ამაზე ლაპარაკი მერეც შეიძლება, ეხლა ეს მითხარი რამდენი მომხრე გყავს“. – **ელიზბარი**: „რად გინდა ეს, სულერთია რამდენიც უნდა იყოს“. **დიმიტრი**: – „მინდა ვიცოდე“. **ელიზბარ**: „კარგი ეხლავე გაიმბობ: დასწერე“. მისცეს **დიმიტრის** ქალღიმილი და მეღანი. **ალექსანდრე და გიორგი**: – „ახ, რასა შვრებით. მაგის დაწერა როგორ შეიძლება“. **დიმიტრი**: – „არა უშავს რა, ჩვენ მას ეხლავე მოვსპობთ“. **ელიზბარი**: „ჩაგვწერე ჩვენ ყველანი“. „**დოდაევი და მამაცოვი, ჩოლაყაევი და ერისთავის** ორივე ძმები“. „არა – უპასუხა უკანასკნელმა, ტყუილად ნუ ჩასწერთ ჩემს ძმებს, მე იმათ არ გაუზიარებ“. **ელიზბარი** ცოტა ხანს ჩაფიქრდა და მერე მიმართა **ალექსანდრეს**: „მითხარი შენი ჭირიმე, იქნება კიდევ გახსოვს ვინმე, რა თქმა უნდა ამაზედ უარს არავინ არ იტყვის, მაგრამ ეხლა არავინ მაგონდებაო“. **ალექსანდრე**: „ჩასწერე **თ. ახზაზოვი**. ის ხომ პირველი პატრიოტია, რას იტყვი **ელიზბარ**, ხომ დათანხმდება“... **ელიზბარ**: „ის შეიძლება ჩაწეროთ... და კიდევ ვინ მაზრებიდან... ნუ თუ ნათესავებს ვერ მოვიმხრობთ“. **ალექსანდრე**: – მაგის ცოდნა ძნელია, ვისთვისაც არ გამოგვიცხადებია, იმის იმედი არ შეიძლება ვიქონიოთ“. მათ უნდოდათ განეგრძოთ, მაგრამ იქ შემოვიდა საქართველოს სამოქალაქო გუბერნატორის მდივანი ბატონი **ლიხოვსკი**, რის გამოც ლაპარაკი სხვა რამეზე დაიწყეს და ის ქალღიმილი მოსპეს. **ბ. ლიხოვსკი** ჯერ **ალ. ორბელიანოვს** ესაუბრებოდა, შემდეგ მოგვიბრუნდა მე და **ყიფიანოვს** და დაგვიჩყო ლაპარაკი ტფილისის გიმნაზიაში შემდგარ აქტის შესახებ და სხვადა-

158

სხვა საგნებზე. ამ საუბარში თუმცა **ფალავანდოვი, ელიზბარ და ალ. ორბელიანი** იღებდნენ მონაწილეობას, მაგრამ ხშირად გვტოვებდნენ და სხვა ოთახში გადიოდნენ. მალე ვახშამიც მოიტანეს, რომლის შემდეგ ჩვენ დავიშალენით.

მეორე დღეს მე უამბე **ყიფიანოვს** როგორ შემიტყუილეს **ფალავანდოვთან**. მან მითხლა, რომ დაიჯერებ მეც ეგრე შემთხვევით მოვხვდი იქაო. ჩვენ დავიწყეთ სინანული მათ გაცნობაზე და ვწყევლიდით იმ წუთს, როდესაც **ორბელიანოვები** გავიცანით, ვარჩევდით საშუალებას, თუ როგორ დავგვხვია თავი ამ საზიანო განზრახვიდან. ამის გარდა ისიც ვთქვით, რომ **ფალავანდოვი** ერთხელ გაქცეული იყო და მასთან ნაცნობობა სახიფათოა, მთავრობა მას ცუდად შეხედავს.

მე ხშირად უმარტავდი მას ან საქმის ცუდ მხარეებს და ვეუბნებოდი, რომ თუ კი ეს საქართველოს განმანთავისუფლებელი ეხლავე ასე ბრძანებლობის კილოთი გელაპარაკებიან, რა იქნება მაშინ, მაგათ რომ გაიმარჯვონ. მაშინ **ყიფიანოვი** მიპასუხებდა ხოლმე: „ჩემო ძმაო, მე სრულიად გეთანხმები, რომ ჩვენ ეგენი მოგვსპობენ... მართლ **თავ. აბაშიძეები** შესჭამენ **ყიფიანების** საგვარეულოს, რომელთანაც შეურიგებელ ბრძოლას აწარმოებდენ; ეხლა, მადლობა ღმერთს, ვიღაცას შეგიძლიან მიმართო დახმარებისათვის და მაშინ, ხომ იცი არაკი: **ძლიერებთან ყოველთვის სუსტია დამნაშავე**. მე სიცილით უპასუხე: „კმარა ძმაო“... აზნაურები უწინდებურად დაიწყებენ თავადების სამსახურსაო“. რადგან მათგან თავის დაღწევა ძნელი იყო და ვიცოდით რა რომ ამ თავადებს ყოველთვის შეეძლოთ ჩვენი ზიანი, რთა დაგვემშვიდებია ისინი, – მე და **ყიფიანმა** მოვილაპარაკეთ, მათთან შეხვედრის დროს მიგველო მონაწილეობა საერთო საუბარში მხოლოდ გარეგნულად და არ გაგვეწია არავითარი წინააღმდეგობა მათი სურვილებისათვის. ამ დროს ჩემთან მოვიდა მასწავლებელი **დოდაევი**, რომელსაც უამბეთ ყველაფერიო რაც **ფალავანდოვთან** მოხდა. და როდესაც შევჩვილეთ, რომ მათი მოუფიქრებლობა ჩვენ დაგვლუპავს, **დოდაევმა** გვიპასუხა, რომ მან ეს დიდი ხანია იცის, მათ რამოდენიმეჯერ შეხვედრია **ფალავანდოვთან**, **აფხაზოვთან** და **ჩოლაყაევთან**, მაგრამ აქ საშიში არაფერია, რადგან მათი განზრახვა არ შესრულდება, თუმცა ისინი იკრიბებიან ხოლმე, მაგრამ მათი ბჭობა არაფერ საფუძვლიანს არ შეიცავსო.

ამის შემდეგ მე აღარ ვყოფილვარ არც **აფხაზოვთან**, არც **ჩოლაყაევთან** და თვითონ **ელიზბარი** ადრევე მეუბნებოდა, რომ არ გეწყინოს, შენ და **ყიფიანოვი** ყოველთვის ვერ იქნებით ჩვენთან, მხოლოდ ნამდვილი წევრები შეიძლება იყვნენ საბჭოშიო: ე. ი. **ალ. ორ-**

159

ბელიანი და ძმა მისი **დიმიტრი**, იასე **ფალავანდოვი**, **დოდაევი** და სხვები, რომლებიც იქნებიან არჩეულიო.

ერთ უქმე დღეს სადილის შემდეგ მე და **ყიფიანოვს** ქუჩაში შეგვხვდა **ელ. ერისთავი** და ალბად იმიტომ რომ ჩვენ უფრო მეტად მივეზიდეთ, გვითხრა: „უნდა გახაროთ, მე ველაპარაკე გვარდიის კაპიტანს **ჩოლაყაევსა** და გენერალ-მაიორ **ლუარსაბ ორბელიანს** ჩვენს განზრახვაზე და ისინი დათანხმდნენ. ამის გარდა მე იმედი მაქვს აგრეთვე ჩემი სიძის **ალექსანდრე ჭავჭავაძესი**, რომელთანაც მე უკვე მქონდა ლაპარაკი, მაგრამ კიდევ საჭიროა მასთან მოლაპარაკება. ეხლა ჩვენი საქმე უკეთ იქნება, რაკი ასეთი ხალხი გვყავს, სხვებიც შეიძლება შევიძინოთ“ო.

ამის შემდეგ, როდესაც მე და **ყიფიანოვს** გვიხდებოდა **ვახტანგ ორბელიანის** ნახვა, მასთან უფრო მოურიდებლად ვლაპარაკობდით და ვეუბნებოდით ხოლმე, რომ შეუძლებელია მათი განზრახვის შესრულება და ვარწმუნებდით, რომ თუნდა იგი კიდევ შესრულდეს, მაინც უსარგებლო იქნებოდა, რადგან ნამდვილი საქართველო შესდგება ხუთი პატარა მაზრიდგან, დანარჩენი პროვინციები კი შეძენილია რუსების მიერ და მდგომარეობის ოდნავი ცვლილებების დროს გარს შემორტყმული ხალხები, როგორც არიან: სპარსელები, თურ-

ქები და მთილებიც კი, არა თუ წაგვართმევენ თავის მიწა-წყალს, არამედ თვით საქართველოს დაპყრობას მოინდომებენ და მთლად გაგვწყვეტენ. ამის შემდეგ ნუ თუ საქართველოსათვის უმჯობესი არ არის განათლებული სახელმწიფოს მფარველობის ქვეშ ყოფნა, ვიდრე გაუნათლებელი ბარბაროსებისა და ქრისტიანების მტრების მონობა, რომლებიც შეეცდებიან ჩვენი ოჯახური სიმშვიდეც კი დაარღვიონ, რაც უკვე დამტკიცებულია ქართული მართველობის დროს.

თ. ვახტანგ ორბელიანი – მე თქვენ გეთანხმებით სავსებით და თვითონაც კი დარწმუნებული ვარ, რომ არ შესრულდება ჩვენი განზრახვა, მაგრამ რა ვქნა, გამოგიტყდებით, რომ **ელიზბარისა** მეშინიან, მცირე წინააღმდეგობაც რომ გაუწიო, ყველგან გამაშავებს და შემარცხვენს, ამიტომ იძულებული ვარ ბრმად დავემორჩილო მას იქამდის, ვიდრე თავისი ნებით აიღებდეს ხელს თავის განზრახვაზე. არაფრით არ შეიძლება მისი დარწმუნება, რომ სცდება, როდესაც ასე მსუბუქად ფიქრობს ასეთ დიდ საქმეზე. მე თქვენ გარწმუნებთ, რომ არა ჭეშმარიტი სიყვარული აიძულებს **ელიზბარს** ასე მოიქცეს, არამედ სურვილი მისი, რომ ისტორიაში მოჰყვეს,

160

როგორც ცნობილი პიროვნება. ის პატივმოყვარეა უსაზღვროდ. თვით ჩემი ძმა **ალექსანდრე** ნანობს, რომ **ელიზბარს** მიემხრო“-ო.

მგონია ნოემბრის დამდეგს **ვახტანგი** მოვიდა **ყიფიანოვთან** სახლში, რომელთანაც ერთად მე გერმანულს ვმეცადინებოდი, და გვთხოვა გაკვეთილის შემდეგ მასთან მივსულიყავით და დაუმატა, რომ მისი ძმა **დიმიტრი** ჩამოვიდა პეტერბურგიდან, რომელსაც გაგვაცნობს; გამოგვეთხოვა და წავიდა. გერმანული გაკვეთილის შემდეგ მე და **ყიფიანოვი** მივედით **ვახტანგთან**. იქ იყვნენ თავადები: გვარდიის კაპიტანი **ზაქარია ჩოლაყაევი**, **ელიზბარ**, **დიმიტრი** და **კორნეტი** ¹⁾ **ერისთავები**, **ალექსანდრე** და **ვახტანგ ორბელიანები**, მასწავლებელი **დოდაევი** და თარჯიმანი იოსებ მამაცოვი. იქ რომ მივედით **დიმ. ერისთავმა** და **მამაცაშვილმა** მითხრეს, რომ ორჯერ იყვნენ ჩემთან, მაგრამ სახლში არ დაეხვდი — მე ბოდიში მოვიხადე, რომ **ყიფიანოვთან** ვიყავი მეტეჟი. რამდენიმე ხნის შემდეგ ჩვენთან შემოვიდა პეტერბურგიდან მოსული გვარდიის პრაპორშჩიკი **დიმიტრი ორბელიანოვი**, რომელიც მე და **ყოფიანოვს** **ვახტანგმა** მაშინათვე გაგვაცნო. აქ მათ ილაპარაკეს თანხების შოვაზე თავიანთი განზრახვის საჩქაროდ სისრულეში მოსაყვანად. **ბ. მამაცოვმა** უთხრა მათ, რომ მათი ფიქრი ნაადრევია, შეეცადა ხელი აეღებინა ამ აზრზე, მაგრამ დაინახა რა, რომ მას ყურს არავინ უგდებს, გაჩუმდა. **ელიზბარი** აჯანყების დღესაც კი ნიშნავდა და მოითხოვდა, რომ უსათუოდ ნოემბრის 20-ს მომხდარიყო, მაგრამ როცა სხვებმა უთხრეს, რომ მოხერხებული შემთხვევის გარეშე ეს შეუძლებელია, მაშინ **ელიზბარმა** იყვირა — არა არ ღირს გადადება, ეხლა ყველაზე უკეთესი დრო არის, ვიდრე ბარონი ²⁾ აქ არ არის დიდი წარმატებით შეიძლება ვიმოქმედოთ, შემდეგში მოჰყვება რუსეთის ომი საფრანგეთთან. მაშინ რუსებს საკუთარი საზღვრების დაცვა დასჭირდებათ და ჩვენთან გამკლავებას ვეღარ მოახერხებენ“-ო. ამასთანავე

დაუმატა: „მე მთელ ქართლს უდგები თავდებად, **სოლომონ ივანეს ძემ**³⁾ კი კახეთსა“-ო. „დიახ, დიახ, უპასუხა **დოდაევმა**“, საკმარისია ერთი სიტყვა და მთელი კახეთი აქ გაჩნდებაო“. **ალექსანდრე** კი ამბობდა, რომ მას ტფილისში 2000 კაცის გამოყვანა შეუძლია. ამასთანავე მან მოაგონა **ელიზბარს** რომელიღაც მოლა, რომლის სახელიც არ მახსოვს და რომელსაც ვითომც დიდი კავშირი აქვს (ბორჩალოს) დისტანციის მცხოვრებლებთან და შეუძლიან ბევრი ხალხის

1) გიორგი რევაზის-ძე

2) როზენი.

3) დოდიშვილი.

გამოყვანა. **თ. ზაქარია ჩოლაყაევი** მართალია იღებდა მონაწილეობას საუბარში და ქალაქდზე ფანქრით აღნიშნავდა საქართველოში ჯარის სამყოფელ ადგილებს, მარტავდა რა იმ სარგებლობას ანუ ზიანს, რომელიც შეიძლებოდა მოყოლოდა აჯანყებას, ამბობდა, რომ ის იყო პოლონეთზე ლაშქრობაში (რისთვისაც პოლკოვნიკად არის წარდგენილი), ყველაფერს კარგად დააკვირდა, რომ პოლონეთმა, რომელიც დიდი მომზადებული იყო, ვერ შესძლო ჩამოსცილებოდა რუსეთს და მით უმეტეს ჩვენთვის არის ძნელი ამაზე ფიქრიო. მან თქვა აგრეთვე: „ბატონებო, მე მზად ვარ თქვენთან ერთად მოვკვდე, მაგრამ გარწმუნებთ, რომ წავაგებთ; უნდა დავიცადოთო“. მაგრამ **ელიზბარი** ცდილობდა უარეყო ყველა დაბრკოლება და ირწმუნებოდა, რომ საკმარისია მხოლოდ დავიწყოთ, მერე ვაცნობებთ **ალექსანდრე ბატონიშვილს**, რომელიც მაშინათვე შეკრებს ქურთებს და მოვლენ ჩვენს დასახმარებლად“. „მართალია, მართალი“ გააწყვეტინა **ალ. ორბელიანმა**. „მე იმას რამოდენიმეჯერ მივწერე. ის უარს არ იტყვის, დიდი ხანია მას ეს სწადიან“ შემდეგ გავგზავნით ხალხს მაზრებში, რომ იმათაც ჩვენ მოგვბადონ-ო. აქვე ილაპარაკეს, რომ: რათა ხალხი აამხედრონ მთავრობის წინააღმდეგ, ამისთვის საჭიროა პირველი შემთხვევისათვის პროკლამაციის შედგენა, იმ შინაარსით, რომ ვითომც რუსის მთავრობას სურს შეკრიბოს საქართველოში ჯარის კაცები და შემოიღოს მილიცია... („*«что будто русское правительство желает набрать из Грузии рекрут и учредить милицию»*). **ალექსანდრემ** და **ელიზბარმა** უჩვენეს ჩვენზე: „აი **დოდაევმა**, **მამაცოვმა**, **ყიფიანოვმა** და **ავთანდილოვმა** გამოიჩინონ მთელი თვისი ცოდნა პროკლამაციაში, რომელიც უნდა გაეგზავნოს საქართველოს მოსახლეობას“-ო. ამის გარდა ფიქრობდნენ ღამე დასცემოდნენ რუსებს, განეიარაღებიათ ჯარი, ჩაეგდოთ ხელში ხაზინა, არსენალი და მაღაზია, ¹⁾ მეორე დღეს უნდა დაეარსებიათ საბჭო და ვიდრე მეფეს აირჩევდნენ საქართველოს მართველობა ჩაებარებიათ იმ ცნობილ თავადებისათვის, რომლებსაც საზოგადოება ამის ღირსად იცნობდა.

ელიზბარი: „ნუ თუ ამის შემდეგაც არ შემოგვიერთდებიან... გარწმუნებთ, რომ პირველ მოწინააღმდეგეს, რომელიც კი შემომეყრება გულში ხანჯალს გაუყრი“. ბოლოს რამოდენიმე ხნის სიჩუმის შემდეგ **ალექსანდრემ** თქვა: „გარწმუნებ **ელიზბარ**, რომ ოცი-

1) საპროვიანტო საწყობი.

უთუოდ შეიკრიბებიან არჩევნებზე. მართალია მე კახელებს ბევრს ვიცნობ, მაგრამ სხვებთანაც უნდა გავაბათ ნაცნობობა, შევიძინოთ მათი მეგობრობა და მერე ვიფიქროთ ამაზე“-ო. **ელიზბარი**: „ხომ იცი ჩვენს თანამემამულეებზე როგორ მოქმედობს პურ-მარილი, ისინი უნდა დავპატიჟოთ ხოლმე, მაგრამ ამას გთხოვთ ნუ გადავდებთ; მე-შინიან ზოგიერთს მამულისადმი სიყვარული არ დაეკარგოს“.

მაღე ვავახშმეთ და დავიშალენით. ვახშამზე **დოდაემა** უთხრა მათ: „თუ თქვენ არ შეასრულებთ თქვენს განზრახვას, მე ერთს შემძილიან ყველაფერი ეს მოვახდინო და მაშინ სირცხვილი თქვენ თავადებსაო“. მე, **ყიფიანოვი** და **მამაცოვი** ერთად გამოვედით **ორბელიანთაგან**. ცოტა ხანს გავჩერდით ქუჩაზე და **მამაცოვმა** თქვა: ეგენი გაგიჟებულან, ჩვენ რუსებს როგორ გაუმკლავდებით, პოლონეთი ცოცხალი მაგალითი გვაქვს. დეე მათ რაც უნდა იფიქრონ და მე კი არა ვარ თანახმა“-ო. მაშინ ჩვენ უპასუხეთ მას: „ჩვენ დიდი ხანია ვფიქრობთ ამაზე, მაგრამ შენთვის თქმას ვერა ვბედავდით. ჩვენ ყველას თითო თავი გვაქვს და ვინ შესწირავს თავს ამ ფუქსავატ განზრახვას; ჩვენ დალუპვა არა გვსურს“; რამოდენიმე დღის შემდეგ გვითხრა მე და **ყიფიანოვს დოდაემა**, რომ **ელიზბარი** ჩვენით უკმაყოფილოა, მხდალებს გვიწოდებს და ამბობს, რომ ჩვენ არავითარ იმედს არ ვიძლევიტ იმისთვის, რომ მათ ამ განზრახვაში რამე დახმარებას გაუწევთ და კიდევაც ნანობს, რომ ჩვენ ეს საიდუმლო გაგვიძულავნა. შემდეგ ხანებში მე შევნიშნე დიდი ცვლილება **ელიზბარის** ლაპარაკში, რომელიც სინანულს ძლიერ წააგავდა. მან მე გადაჭრით გამომიციხადა, რომ მისი ჰაერის კოშკები მთლად დაიმსხვრა. ამბობდა, რომ **თ. ჭავჭავაძემ** იხსნა იგი ამ შეცდომისაგან ყველა მოსალოდნელ წინააღმდეგობათა აღწერით. ამბობდა, რომ ის თვითონ ეხლა სავსებით გრძნობს თავის შეცდომებს, იმდენად საფუძვლიანი უარყოფა მოისმინა **ჭავჭავაძისაგან**, რომ იგი იძულებული იყო დათანხმებულიყო, და უწინაც გამიგონია **ელიზბარისა** და **დიმიტრისაგან**, რომ მათ განზრახვას დასაბამი მისცეს ბატონიშვილებმა **დიმიტრიმ** და **ოქროპირმა**, რომლებთანაც ისინი მიწერ-მოწერას აწარმოებენ; ამასთანავე ისეთი საიდუმლოება აქვთ, რომ თუნდაც ვინმე ხელში ჩაიგდოს მათი წერილები, მათი მთავარი შინაარსი მისთვის გაუგებარი დარჩება. გარდა ამისა **ალექსანდრე**, **ელიზბარი** და **დოდაევი** მეუბნებოდნენ, რომ **ოქროპირ ბატონიშვილის** ტფილისში ყოფნის დროს ისინი მასთან ხშირად დაიარებოდნენ.

საგამომძიებლო კომისიის კითხვაზე მაქვს პატივი განვაცხადო,

რომ **თ. ალექსანდრე ორბელიანმა**, მგონია ამა წლის გაზაფხულზე, საუბრის დროს თქვა, ვითომც საქართველოს სამოქალაქო გუბერნა-

ტორმა სტატსკი სოვეტიკმა **ზავილეისკიმ** უთხრა მას, რომ ქართველები აქამდის არა გრძნობენ შევიწროებას, რომელსაც ისინი მთავრობისაგან განიცდიანო.

მასწავლებელი ავთანდილოვი“.

სოლომონ დოდაშვილის განცხადება (1,71).

„კომისიის წინაშე ვაცხადებ შემდეგ: მე ყოველთვის ვიყავი, ვარ და ვიქნები ერთგული ქვეშევრდომი მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობისა, ყოველთვის ვცდილობდი ხელი შემეწყო მთავრობის მიზნებისთვის. განკარგულებათა შესახებ, რომლებიც მე გამომეცხადა ¹⁾ არაფერი არ გამიგონია, არც წამიკითხავს და არც მინახავს. ჩემი განზრახვა, რომ შემეგროვებია ფული და შემეძინა ბიბლიოთეკა და სტამბა, გამოუცხადე ბიბლიოთეკარ **კიტოვს**, აგრეთვე გიმნაზიის დირექტორს **გრუბერს**. ვფიცავ ღმერთსა და ყველა წმინდანებს, რომ მე ყოველთვის ვიყავი და ვიქნები სულითა და გულით ერთგული რუსეთის ტახტისა. არასოდეს არ მიმოქმედნია მთავრობის წინააღმდეგ. თუ ვინმე მაბეზღებს, ალბად თვითონ ყოფილა წინააღმდეგი აზრისა. ვმსახურობდი კეთილ სინდისიერად და კეთილშობილად. შემიბრალეთ მეც და ჩემი ცოლშვილიც. მომეცით საშუალება განვაგრძო სამსახური და კეთილ ინებეთ დამიჯეროთ.

1832 წლის დეკემბრის 13 დღეს.

გიმნაზიის მასწავლებელი **სოლომონ დოდაევი**.

გიორგი რევაზის ძე ერისთავის პირველი ჩვენება. (1,75-80) ²⁾

„მე ჩამოვედი აქ ³⁾ ოთხი თვით შვებულებაში ჯანმრთელობის გამოსწორების მიზნით; ამასთანავე მსურდა შემერიგებინა ერთი მეორესთან ჩემი ძმები. არ მახსოვს აგვისტოს თვის რომელ რიცხვში შევიარე მასწავლ. **დოდაევთან**, რომელთანაც იყო აგრეთვე **ი. ფალავანდოვი** და შემდეგ მოვიდა **თ. აბხაზოვი ანტონი**, მის შემდეგ მოვიდნენ აგრეთვე თავადები: **ალ. ორბელიანოვი**, მისი ძმა **ვახტანგ ორბელიანოვი** და **ელ. ერისთოვი**; აქედან წავედით კოლონიაში ⁴⁾, იქიდან კი ჩაიზე **ელ. ერისთოვთან**, სადაც არ მახსოვს რაღაზედაც ვილაპარაკეთ. ამის შემდეგ მესამე თუ მეოთხე დღეს მიგვიწვია სადილზე **ანტ. აფხაზოვმა დოდაევის** სახლში. აქ პირველად ელაპა-

¹⁾ ლაპარაკია პირველი ღამის განკარგულებაზე.

²⁾ მიღებულია კომისიაში დეკემბრის 14-ს 1832 წ.

³⁾ რუსეთიდან – პეტერბურგიდან იყო ჩამოსული.

⁴⁾ იგულისხმება გერმანელების ახალშენი.

რაკა **ელიზბარი** გადატრიალების შესახებ **აბხაზოვს**, რომელიც პირველად არ ეთანხმებოდა და ეუბნებოდა, რომ არაფერი არ გამოვა, რომ ეს სისულელეა, მაგრამ მერე, რამდენადაც მახსოვს, ეძებდა საშუალებას, თუ დაგვიჭერდენ, რაოგორ უნდა გვეხსნა თავი. ამ დროს იქ იყვნენ: **თ. ი. ფალავანდოვი**, **ალექსანდრე** და მისი ძმა **ვახტანგ ორბელიანები**. **ი. აბხაზოვი**, **თ. ელიზბარ ერისთოვი**, **დოდაევი** და მე. მგონია **ალ. ორბელიანმა** მოითხოვა ფიცი, რომ არავისთვის არ გველაპარაკნა ამ საქმეზე. ამის შემდეგ არ მახსოვს როდის ვივახშმეთ **ი. ფალავანდოვთან**, სადაც იყვნენ: **ელიზბარი** და **დიმიტრი ერისთავები**, **ალექსანდრე** და ძმა მისი **ვახტანგი ორბე-**

ლიანები, მასწავლებლები **ყიფიანოვი** და **ავთანდილოვი**, და ჩინოვნიკი **მამაცოვი**, – აქაც იმაზე იყო ლაპარაკი, რაც ზევით მოვიხსენიე; ამასთანავე იყო ნათქვამი, რომ ყველა იქ დამსწრესთან შეიძლება და გულახდილად ლაპარაკი, რომ მათ ეს შარშანვე იცოდნენ; მაგრამ როდის უნდა ყოფილიყო სისრულეში მოყვანილი – დრო არ ყოფილა დანიშნული. ჩემი სოფელში ყოფნის დროს გავიგე, რომ რაღაც შეკრება ყოფილა **ბეზირგანოვის** საყავეში. სოფლიდან რომ ჩამოვედი **ალ. ორბელიანთან** ვნახე მისი ძმები **ვახტანგ** და **დიმიტრი** (ეს უკანასკნელი რუსეთიდან ჩამოსული) **თ. ელიზბარი** და მისი ძმა **დიმიტრი ერისთოვები**, კაპიტ. **ზაქარია ჩოლოყაევი**, მასწავლებელი **სოლომონ დოდაევი**, **ავთანდილაშვილი**, **ყიფიანოვი** და ჩინოვნიკი **მამაცოვი**. კაპიტ. **ჩოლოყაევი** მომაგონა ჩემი საქმეები და დედა, რომელიც მოუთმენლად მეღის. არ მახსოვს ამ დროს **ალექსანდრე ორბელიანის** ნათქვამი, მაგრამ მახსოვს, რომ **დოდაევი** თქვა, რომ ის თავდებად უდგება მთელ სიღნაღის მაზრას. **თ. ჩოლოყაევი** იკითხა რამდენია ჯარი აქ. მახსოვს ვინ უპასუხა, რომ ჯარი აქ ძალიან ცოტა არისო. მე მგონია იმათ ნამდვილად არ იცოდნენ ჯარის რაოდენობა. ფიქრობდნენ მხოლოდ, რომ ნაწილი ჯარისა დაღესტანში იმყოფებოდა. თქვეს აგრეთვე, რომ ხალხი ჩვენი უკმაყოფილოა, საშველს არ გვაძლევენ და რომ ისინი პირველივე შემთხვევისთანავე მზად არიან ამხედრდნენ რუსების წინააღმდეგ. ამ დროს შემოვიდა **თ. დიმიტრი ორბელიანი**, რომელიც ჩემ აქ არ ყოფნის დროს გასცნობოდა ამ კრებულს. **თ. ჩოლოყაევი** ამბობდა, რომ ძალიან ძნელია რუსის ჯართან ბრძოლა, ჯარის ერთ ასეულ კაცების მთელი საქართველო ვერ გაუმაგრდებაო, რაზედაც მე ყოველთვის ვეთანხმებოდი. ზოგიერთები კი უპასუხებდნენ, რომ მათ არ უნდა მივცეთ შეკრების საშუალებაო, და ტფილისში რომ ერთი თოფი გავარდეს, მთელი საქართველო ფეხზე დადგებაო.

165

ამის შემდეგ სხვები წავიდნენ და დავრჩით: **თ. ალექსანდრე** და **ვახტანგ** და **დიმიტრი ორბელიანოვები**, **თ. ჩოლოყაშვილი** და მე. აქ **ჩოლოყაშვილი** თქვა, რომ არაფერი არ გამოვა ამათ ვის გადავეყარეთო. მე და **დიმიტრი** კი ვთქვით, რომ უსათუოდ დავიღუპებით, თუ ამ საქმეზე ხელი არ ავიღეთო. და ხშირად უთქვამს სამივე ძმა **ორბელიანოვებისათვის** **თ. ჩოლოყაშვილს**, რომ საშინელ სისულელეს მოვკიდეთ ხელი, რომელიც არაფერს არ ჰგავს და არავითარი აზრი არ აქვსო.

ამის შემდეგ არ ვიცი ვისთან შევიკრიბენით და ვიღამაც თქვა, რომ: „ამ საქმის ასე გაკეთება არ შეიძლება თუ არ გამოუცხადეთ **თ. მუხრანსკის**, **თ. ერისთავს**, **ჭავჭავაძეს**, **სავარსამიძეს** და სხვა წარჩინებულ პირებსაო“, რაზედაც მე თანხმა გავხდი, რომ უიმიოდ საქმე არ გაკეთდებოდა. აქ **ი. ფალავანდოვი**, არ მახსოვს კიდე ვიღაცამ, თქვეს რომ **თ. მუხრანსკი** და მისი ძმა სამოქალაქო გუბერნატორი **ფ. ფალავანდოვი**, თანახმა არ შეიქნებიანო, ამიტომ მათთვის არაფრის წინასწარ თქმა არ შეიძლება, შემდეგში კი ისინი ყველანი უნდა ამოვხოცოთო, რაზედაც მე, **ალექსანდრე** და **ვახტანგ ორბელიანები** არ დავეთანხმეთ; ამაზე დავიშალენით.

ამ კრებაზე იყვნენ: **თ. ელიზბარ და დიმიტრი ერისთავები, ალექსანდრე და ვახტანგი ორბელიანები, ყიფიანოვი, ავთანდილოვი და მე;** არ მახსოვს იყვნენ თუ არა იქ: **დოდაევი, ჩოლაყაშვილი და მამაცოვი.** ეს იყო **ი. ფალავანდოვის** სახლში. სხვათა შორის ერთ-ხელ ჩემთან მოვიდნენ **ელიზბარ და დიმიტრი ერისთავები** და წამიყვანეს **ტარასი ბერთან,** რომელსაც **ელიზბარმა** გამოუცხადა ჩვენი ეს განზრახვა და რჩევა სთხოვა. მან უპასუხა, რომ ეს მისი საქმე არ არის, რომ ეს სისულელეა, რომ საჭიროა ჰკითხოს უფროს ხალხს და უიმათოდ ნურაფერს გავაკეთებთ. ჩემი სოფელში ყოფნის ხანს არვიცი აქ რა ხდებოდა. იქიდან რომ დავბრუნდი შევიარე **ი. ფალავანდოვთან,** რომელმაც მითხრა, რომ საქმე დაიწყება ნოემბრის 15 და 20 შუა, იმ მიზეზის გამო – როგორც მახსოვს, რომ ჯარი დაღესტანში იმყოფებოდა. მეორე დღეს მიველ **ჩოლაყაშვილთან** და ერთად გადავწყვიტეთ, რომ უსათუოდ უნდა ბოლო მოუღოთ ამ საქმეს და მასზედ საბოლოოდ ავიღოთ ხელი. სადამოთი **ჩოლაყაშვილი** მოვიდა **ალ. ორბელიანთან,** სადაც იყო აგრეთვე **ვახტანგი ორბელიანი.** იქვე მოვიდა **დიმიტრი ერისთავი,** რომელმაც თქვა: „ბატონებო, თუ გათავება გინდათ, გაათავეთ ეს საქმე და მეტს ნულარ ვიფიქრებთ მაგაზე“-ო. ჩვენ უპასუხეთ, რომ უნდა გავათავოთ და ის წავიდა.

166

შემდეგ იასე **ფალავანდოვი** ელაპარაკა თავის განზრახვაზე **თ. ლუარსაბ ორბელიანს** და მითხრა, რომ ის (**ლუარ. ორბელიანი**) მოელაპარაკება **ალ. ჭავჭავაძეს,** მაგრამ **ლუარსაბს** ურთიერთობა ექნება მხოლოდ **თ. ჩოლაყაშვილთან, ერისთავთან** და თვით **ფალავანდოვთან.** სხვათა შორის მე მათ უთხარი, რომ ჩემი რჩევაა მათ ამ საქმეს თავი დაანებონ, რადგან ჩვენ თითონ არაფერს წარმოვადგენთ და ის ხალხი კი, რომელსაც ხმა აქვთ, არ დათანხმდებიან მეთქი, რომ მე მოსული კაცი ვარ, არავის ვიცნობ და მე არ შემიძლიან მათ რამე დახმარება გაუწიო. მაგრამ თუ იმედი გაქვთ, რომ უფროსებს დაიყოლიებთ, მაშინ ნულარ აყოვნებთ და სწრაფად იმოქმედეთ მეთქი. შემდეგ **ლუარსაბ ორბელიანმა** თქვა, რომ მას ჰქონდა საუბარი გენერალ **ჭავჭავაძესთან** და მას სურს **ჩოლაყაშვილთან** მოლაპარაკებაო. მგონია 24 ნოემბერს, არ მახსოვს სად იყო, **ელიზბარმა** თქვა, რომ აზრად აქვს დასწეროს თუ როგორი უნდა იყოს საქართველოს მართველობ. მეორე დღეს როგორც მახსოვს მოვიდა ჩემთან **ელიზბარ ერისთავი** და მითხრა: „ჩემო მეგობარო, მე გიკარნახებ და შენ დაწერე“-ო. **თ. ერისთავმა** მიკარნახა და მე დავეწერე შემდგომი (Написал сие предложение) ვფიქრობდი რა, რომ ყველა წარჩინებული ხალხი თანახმა იქნებოდნენ:

„2 სამთავრობო (სამართველო) ადგილი იყო ზედა და ქვედა. ზედაში იყვნენ პირველი პირი თვით მეფე, რომელსაც **ალექსანდრე ბატონიშვილს** გულისხმობდნენ, 2-ე სამხედრო მინისტრი **ჭავჭავაძე,** 3-ე იუსტიციის მინისტრი **თ. მუხრან ბატონი,** 4-ე ფინანსთა მინისტრი **თ. ფალავანდიშვილი,** 5-ე შინაგან საქმეთა და განათლების მინისტრი **ჭილაშვილი,** 6-ე საგარეო საქმეთა მინისტრი გენერალი **თ. ბუბუთაშვილი.** ქვედა სამართველოში უნდა ყოფი-

ლიყვნენ ყველა მაზრის დეკუტატები, რომელთაც საჩივრის საქმეები უნდა განეხილათ“.

ეს რომ გავათავე **ელიზბარმა** მითხრა შეინახეო და მეორე დღეს სალამოს მითხრა, სია არ დაგავიწყდესო, რომ **ლუარსაზ ორბელიანს** ვაჩვენოთო, რაც კიდევაც შევასრულებთ. **თ. ლუარსაზ** და **ალექსანდრე ორბელიანოვების**, **ელიზბარ** და **დიმიტრი ერისთავების**, **ი. ფალავანდოვის**, **ჩოლაყაშვილის** და ჩემი თანდასწრებით წაკითხულ იქნა იასეს მიერ პირველი ღამის განკარგულება, რომელიც არ ვიცი ვისგან და როდის იყო შეთხზულ-დაწერილი; სწორედ ისეთი, როგორც მე კომისიაში წამიკითხეს. ამ კრებაზე არ მახსოვს ვიღაცამ თქვა **ალექსანდრე ბატონიშვილი** უნდა გამოვიწვიოთ და ეს მისი გამოწვევა **ალ. ორბელიანს** მიენდო. მე-3 თუ 4 დღეს

167

თ. ალ. ჭავჭავაძემ დაიბარა **თ. ლ. ორბელიანი**, **თ. ჩოლაყაშვილი**, **ელ. ერისთავი** რომელთაც თურმე უთხრა (როგორც მათ გადმომცეს), რომ ეს სისულელეა, თუმცა ჩვენ მოვახერხებთ რუსების გარეკვას, მაგრამ მათ მაგიერ სხვები შემოგვესევინა, ამას თქვენ მხედველობიდან უშვებთო. მე ეს შარშანაც ვიცოდი, მაგრამ არასოდეს ამაზე თანახმა არ შევიქმნებო და იმედია თქვენც ხელს აიღებთო. ამ ამბის წინ ველაპარაკე ლევან ერისთავს, რომ აი ამათ ამისა და ამის გაკეთება სურთ მეტყო ე. ი. განზრახვა გამოუცხადე. ის შეეყოყმანდა და მითხრა, რომ ჩვენ წარჩინებულ პირთა დახმარების გარეშე ვერაფერს გავაკეთებთო. მაგრამ თუ კი ისინი თანხმა შეიქნებიან მაშინ მე მყავს იმერეთში ნათესავები და ისინი ყველანი დამეხმარებიანო. სხვათა შორის ის და ივანე მიხეილის ძე ერისთავი ამ ამბის გაგებისთანავე ოჯახის საქმეების გამო, გაემგზავრენ სოფელში. ჩემ ძმა **ბიძინას** უნდა გამოეცხადებინა ეს საქმე **მუხრანსკისათვის**, მაგრამ არ გამოუცხადებია, რადგან ელოდა, რომ **ჭავჭავაძე** გამოუცხადებდესო. სხვათა შორის გაიგეს თუ არა **ალ. ჭავჭავაძის** ნათქვამი, ყველა ამბობდა, რომ ამაზე ფიქრს თავი უნდა დავანებოთო.

დეკემბრის 3-ს **თ. ალ. ორბელიანი**, **ჩოლაყაშვილი**, ჩემი ძმა **ბიძინა** და მე მივედით **თ. ფალავანდოვთან**. ჩემ ძმამ და **ფალავანდოვმა** მგონია აგრე თქვეს, რომ მათ იცოდენ, რომ **ალ. ჭავჭავაძე** არ დათანხმდებოდა და სთხოვეს **ფალავანდოვს**, რომ გავიგო **ორბელიანის** აზრი.

დეკემბრის 5-ს **თ. ალ. ორბელიანი**, **თ. ჩოლაყაშვილი** და მე ვიყავით **თ. ფალავანდოვთან**, სადაც **ალ. ორბელიანი**მაც თქვა, რომ **ალ. ჭავჭავაძეს** პასუხზე ადრე იყო მასთან **მოლა ზამანი** და აცნობა, რომ მოვიდნენ თათრები, რომელთაც მზად ჰყავთ რამდენიმე ასეული ადამიანი; რომ მან (**ალექსანდრემ**) მათ მისცა ფული და გაისტუმრა, ისე რომ მათთვის არაფერი არ უთქვამს, ყოველ შემთხვევაში მე ასე მახსოვს, —მას ჩემთვის არაფერი უთქვამს.

ყველა ამის შემდეგ, მგონია დეკემბრის 6-ს, შემხვდა **ანტონ აფხაზოვი** და მკითხა როგორ არის საქმეო... „ხომ მართალია რომ სისულელეს მოჰკიდეთ ხელი“-ო. მე უპასუხე, რომ ეს მართლაც სისულელე იყო და რომ მე მაზედ ფიქრს დავანებე თავი.

ლები გვარდიის გუსართა პოლკის კორნეტი და კავალერი
ერისთავი“. დეკემბრის 14. 1832 წ.

„ამასთანავე ვაცხადებ აგრეთვე, რომ არ მახსოვს სად, მგონია
ი. ფალავანდოვთან, თქვა ალ. ორბელიანმა ვითომც ოსმალეთიდან
ვიღაც თათარს მიეწეროს ყაზახში თუ ბორჩალოში ვიღაც ეიბ-ოღ-

168



ზაალ ავთანდილაშვილი

ლისთვის (როგორც მახსოვს თათარ მოხელისთვის), რომ მას ალ. ორ-
ბელიანოვს მოლა ზამანი გაუგზავნია ალ. ბატონიშვილთან.

ლ. გ. გუსართა პოლკის კორნეტი კ. ერისთავი“ 14).

„მაგონდება აგრეთვე, რომ ჩემი პეტერბურგში ყოფნის დროს
გამიგონია ბატონიშვილების ნატვრა დაბრუნებულიყვნენ საქართვე-
ლოში მთავრობის ნებართვით, მომისმენია მსჯელობა, რომ საქარ-
თველოს არასოდეს არ შეუძლიან იყოს დამოუკიდებელი სხვა
და სხვა მიზეზთა გამო. ამასთანავე ელ. ერისთავს უთქვამს ჩემთვის,
რომ მას აქვს მიმოწერა დიმი. ბატონიშვილთან რაღაც ამოჭრილი ქა-
ღალდით, რომელიც არ უჩვენებია, როდესაც კაპ. თ. ჩოლაყაევმა გვი-
საყვედურა, რომ ჩვენ პეტერბურგში მას ვერიდებოდით, მე უპასუხე,
რომ ის თვითონ არასოდეს არ იწყებდა ამაზე ლაპარაკს და ამიტომ
ჩვენც დაწვრილებით საუბარს ვერიდებოდით.

ლ. გუსარათ პოლკ კორნეტი კ. ერისთავი ¹⁾.

1832 წ. დეკემბრის 20.

გ. რ. მე ერისთავის მეორე ჩვენება (1,85-87). ²⁾

„მე რომ ჩამოვედი, არ მახსოვს სად, მაგრამ ვგონებ ალ. ორბელიანოვის სახლში, გამომიცხადეს ალ. ორბელიანოვმა, ელ. ერისთავმა რომ მათ წარსულ წლებში ჰქონდათ ეს განზრახვა, მაგრამ ხელი აიღეს მასზე ვარშავის აღების გამო ³⁾. ერთ-ერთ ჩვენს კრებაზე, სახელდობრ როცა ილაპარაკეს ზოგიერთ პირების მოკვლაზე, ჩამოთვალეს აგრეთვე ის პირნი, რომლებთანაც ეს განზრახვა ნალაპარაკევი ჰქონდათ: გენერალი თ. ჭავჭავაძე, ლ. ორბელიანოვი, ასლან ორბელიანოვი, მამუკა, სოვეტნიკი ალექსანდრე, ყოფ. პორუტჩიკი ალექსანდრე, ქართული გრენადერთა პოლკის გრიგოლ, ორბელიანოვები: თ. შალვა და ბიძინა ერისთავები; თ. თეიმურაზ და ბეჟან ამილახვაროვები, თ. ივანე და სიმონ მაჩაბელოვები, თ. ესტატე თარხანოვი (არ მახსოვს თარხანოვებიდან კიდეც ვინ იყო), ლ. ორბელიანოვის დისწული თ. ჯავახოვი, რუსიშვილი, თ. ჯორჯაძე, თადია ჩოლაყაევი, თ. ახელ ანდრონიკოვი თავისი შვილებით, ნინია ანდრონიკოვი და პოლკოვნიკი ივანე ანდრონიკოვი. ამათაგან მე პირადად ვიცნობდი მხოლოდ თ. ლუარსაბ და სოვეტნიკ ორბელიანთ, ბიძინა ერისთავს, რომელიც აგრეთვე ამბობდა, რომ ამ საქმის დაწყებით ჩვენ დავიღუპეთ, თადია ჩოლაყაევს, რომელიც აგრეთვე გვიჩრევდა ხელი აგველო.

¹⁾ წაკითხულია 1832 წ. დეკემბრის 29-ს.

²⁾ მიღებულია დეკემბრის 15-ს.

³⁾ რიგორც ვიცით შეთქმულნი თავის მოქმედებას დიდად უკავშირებდნენ პოლონეთის აჯანყებას.

საქართველოში ჩამოსვლამდე მე პირადად არაფერი გამიგონია შეთქმულების თაობაზე. მაგრამ მოსკოვში რომ გამოვიარე, ოქროპირ ბატონიშვილმა, როგორც მახსოვს, მითხრა რომ ის ძალიან წუხს ქართველებზე, რომ ისინი ასე დაჩაგრული არიან, და რომ ტფილისში ყოფნის დროს მან ურჩია ქართველებს, რათა მათ გაიუმჯობესონ თავისი მდგომარეობა მეტი განათლების შეძენით.

მახსოვს აგრეთვე დოდაევმა სადღაც თქვა, რომ მარშალი დიმიტრი ორბელიანოვი თითქმის თანახმააო. ამის გარდა თ. ჩოლაყაევი ამბობდა, რომ თუ ჩვენ დაგვიჭირეს, მე ვიტყვი, რომ ეს საქმე ოქროპირ ბატონიშვილის ტფილისში ყოფნის დროს დაიწყოს.

ზოგიერთების გატაცების შემხედვარე, მეც გამიტაცა ამ განზრახვამ, მაგრამ იმ მიზნით, რომ მეკითხა ყველა დიდი ხალხისათვის, წინააღმდეგ შემთხვევაში მე არასოდეს თანახმა არ შევიქნებოდი. მაგრამ მაინც ვხედავდი, რომ ეს სისულელე და ქიმერა იყო. ვთვლი ჩემს თავს სასჯელის ღირსად, მაგრამ ჩემს ბედს გადავცემ ყოვლად მოწყალე ჩვენი მონარქის ხელთ და ვიმოდევნებ, რომ ის მომცემს დროსა და შემთხვევას ჩამოვირეცხო ეს ლაქა რომელიც ჩემთვის მეტად მძიმეა.

ლ. გ. გუსარათა პოლკის კორნეტი კავალერი თ. ერისთავი.

დეკემბრის 15

1832 წ.

„მაგონდება კიდევ: კომპანიიდან ¹⁾ რომ დავბრუნდი პეტერ-ბურგში, **ფარნაოზ ბატონიშვილის** სახლში ქართველთა შორის გავიგონე (არ მახსოვს ვისგან), რომ ტფილისში იყო შეთქმულება, რაც მე არა მჯეროდა და ვკითხე **დიმიტრი ბატონიშვილს** მართალია თუარა მეთქი. მან მიპასუხა, რომ არც იმას სჯერა. თქვა თუ არა როდისმე **ელიზბარ ერისთოვმა** ამის შესახებ, **დიმიტრი**, და **სოვეტნიკ ორბელიანოვების** და სხვათა დასწრებით, — არ მახსოვს, მაგრამ მე უთხარი **ელიზბარს**, როდესაც, რომ პეტერბურგში დადიოდა ხმა შეთქმულების შესახებ, — მაშინ მან მიპასუხა, რომ ეს მართალიაო.

თ. ალ. ორბელიანოვმა ერთხელ მითხრა, რომ ყოფ. სამოქალაქო. გუბერნატორს **ზავილეისკის** საქართველოსათვის სიკეთე სურდა და თვითონ **ზავილეისკიმ**, რომელიც მე რომ მოსკოვში გამოვიარე მისში, ჩამომხდარი იყო იმ ტრაქტირში, სადაც მე ვიყავი — მეუბნებოდა, რომ გენერალ-მაიორ **თ. ჭავჭავაძეს** ვერ მოეხერხე-

¹⁾ იგულისხმება პოლონელების ლაშქრობა.

170

ბია საქართველოში ახლო ნაცნობების გაჩენა; იმათ ჰგონიათ, რომ რაკი **ჭავჭავაძე** რუსეთის სამსახურშია, თავისი სამშობლო აღარ ეყვარებაო; მაგრამ მას საქართველოსათვის გულწრფელად სურს ბედნიერებაო”.

გ. გ. გუს. პოლკ. კორნ. **თ. ერისთოვი**
24 დეკემბერი 1832 წ.

ბორჩალოს დისტანციის სოფელ ჰასან-ჰაჯალის მცხოვრებ მოხლა ზამანას ჩვენება (1,89-90).

„ამა 15 დეკემბერს, 1832 წ. ბორჩალოს დისტანციის სოფ. ჰასან-ჰაჯალის მცხოვრებ, **თ. ალ. ორბელიანოვის** კუთვნილი, თათრების **მოლა ზამანა** იქნა დაკითხული საგამომძიებლო კომისიაში და აჩვენა შემდეგი:

როდესაც შარშან ფელდამრშალი **თ. პასკევიჩი** რუსეთში წავიდა, მაშინ სოვეტნიკ **თ. ალ. ორბელიანოვმა** გაგზავნა იგი **მოლა ზამანა** ჩილდირის სანჯაკში, სოფ. ზაგარისტოში, საიდანაც უნდა მოეყვანა **ქოსა მუსტაფა**, რომელიც წინად ცხოვრობდა სოფ. ზოგირეთში და ეკუთვნოდა **თ. ალ. ორბელიანოვს** და რომელიც გაიქცა იქიდან ჩილდოხში რამდენიმე მეგობარ ოჯახთან ერთად. ამ წასვლის მიზანი იყო დაბრუნება მათ მიერ წაღებული ზოგიერთი ნივთისა და პურის ანგარიშების გასწორება. **მოლა ზამანამ** და **ქოსა მუსტაფამ** **პ. ალ. ორბელიანოვი** ნახეს ქალაქ გარეთ ბაღში, ხის ქვეშ. მან ისინი კარგად მიიღო, ჩაით გაუმასპინძლდა და უთხრა **ქოსა მუსტაფას**, რომ მან უნდა წაუღოს **ალექსანდრე ბატონიშვილს** წერილი, რომელსაც **მოლა ზამანა** გადასცემს, **მუსტაფამ** აღუთქვა ამის შესრულება.

რამოდენიმე დღის შემდეგ **თ. ალექსანდრემ** გადასცა **მოლა**

ზამანას ალექსანდრე ბატონიშვილთან გასაგზავნი წერილი და ურჩია გაეგზავნა იგი ფრიად საიდუმლოდ. **მოლა ზამანამ** წერილი ჩააბარა **ქოსა მუსტაფას**, რომელიც სოფ. ჰასან-ჰაჯალუს ქვეხა **შიხილ-ალიასთან** ერთად სოფ. ხაზარეთიდან გაემგზავრა ბატონიშვილთან; მათ ორივემ მიიღეს **მოლა ზამანისაგან** ხუთ-ხუთი მანეთი; **მოლა ზამანას** კი ფული მიღებული ჰქონდა თ. ალექსანდრესაგან.

ქოსა მუსტაფა დაბრუნდა ერთი თვის შემდეგ; მან ნახა ბატონიშვილი სალმასტში, გადასცა ამას წერილი, დარჩა მასთან რამოდენიმე დღეს და იქიდან მოუტანა წერილი **ალ. ორბელიანს**, რომელმაც მას ჩოხა და ფული აჩუქა. ბატონიშვილიდან დაბრუ-

171

ნებული **ქოსა მუსტაფა** მივიდა სოფ. ყასალარში, რომელიც **დიმიტრი ორბელიანოვს** ეკუთვნის, იქიდან ქალაქში ჩავიდა, ხოლო **ალ. ორბელიანოვის** ნახვის შემდეგ დაბრუნდა სახლში სოფ. ჰასან-ჰაჯალზე განვლით, სადაც ღამე გაატარა **ყურბან ალავერდი ოღლისთან**, რომელმაც იცოდა რა დავალებაც ჰქონდა **მუსტაფას** ბატონიშვილთან. სამი დღით გვიან დაბრუნდა სპარსეთიდან აგრეთვე **შიხილ-ალია**, მივიდა სოფ. ასან-ჰაჯალში, აცნობა **მოლა ზამანას**, რომ წერილი **ბატონიშვილს** გადაეცა, და შემდეგ გაემგზავრა ტფილისს, სადაც იგი **ალექსანდრემ** კარად მიიღო და რომლისგანაც, როგორც ფიქრობს **მოლა ზამანი**, ფულადი საჩუქარი უნდა მიეღო **შიხილ-ალიას**. ამის შემდეგ **მოლა ზამანას** უხდებოდა ხოლმე ტფილისში ჩამოსვლა, მაგრამ **თ. ალექსანდრეს** მისთვის აღარა უთქვამს რა ბატონიშვილზე.

მიმდინარე წელს ბ. კორპუსის კომანდირის დალესტნიდან დაბრუნების რამოდენიმე დღის შემდეგ, **ალ. ორბელიანოვმა მოლა ზამანას** თანადასწრებით დაავალა სოფ. ჰასან-ჰაჯალის ქვეხას **შიხილ-ალიას** მოემზადებია რაც შეიძლებოდა ბლომად ხალხი და რომ რამოდენიმე კაცით მოსულიყო მასთან გასაგებად, თუ ეს ხალხი ფეხსონი უნდა ყოფილიყო თუ ცხენოსანი, ან რა იარაღით უნდა ყოფილიყვნენ შეიარაღებულნი. სამი დღის შემდეგ **მოლა ზამანი** თავისი ოთხი ამხანაგით (ქვეხა **შიხილ-ალია**, თათარი **ყურბან-ქამჩი-ოღლი**, **ყურბან სადი-ოღლი**, ანუ **ალავერდი ოღლი** და ჰაჯია **ჰუსეინ-ოღლი**) მოვიდნენ ტფილისში საღამო ჟამზე **ალ. ორბელიანოვის** სახლში, რომელიც იმჟამად არ დახვდათ; მისი დაბრუნების თანავე წარუდგნენ მას, რომელმაც მათ უპასუხა: ის საქმე, რომელიც მათ სადდათ ჩაიფუშა. აქვე **თ. ალ. ალექსანდრემ** მისცა **ყურბანი ლავრდე-ოღლის** ახალოხი და ვერცხლის მანეთიანი ჩექმების საყიდლად, **ქამჩა-ოღლის** აჩუქა ორი თაღარი ფეტვი, **შიხილ-ალიას** ჩოხა. ორი მანეთი ფული და ორი თაღარი ფეტვი და **ჰაჯია ჰუსეინ-ოღლის** ერთი მანეთი ქუდის საყიდლად.

გენერალ-მაიორი — **ბაიკოვი 1-ლი**.

გენერალ-მაიორი — **ვოლხოვსკი**.

პოლკოვნიკი **ტრიტელევიჩი**.

საგამომძიებლო კომისიის 16 დეკემბრის სხდომის ოქმი (1,91) ¹⁾

„საგამომძიებლო კომისიის სხდომა გრძელდებოდა დილის 8 საათიდან შუადღის 3 საათამდის და საღამოს 5-9 საათ. შემოვიდა პრაპორჩიკი **ბიძინა ერისთავის** წერილობითი ჩვენება, რომელიც გადათარგმნისთანავე წაკითხულ იქნა. აგრეთვე მასწავლ. **დოდაევის** წერილობითივე ჩვენება, საიდანაც ჩანს მისი მონაწილეობა ამ საზოგადოებაში; ამასთანავე შთაგონების შემდეგ სთხოვა მას ყველაფერი დაწვრილებით გამოაცხადოს, რისთვისაც მიეცა ორი დღე მოფიქრებისათვის. შემდეგ კომისიაში გამოძახებულ იქნა სამსახურის გარეშე მყოფი არტილერიის პოდპორუჩიკი ელიზბარ ერისთავი, რომელმაც შთაგონების (по увещанию его) აღიარა თავისი მონაწილეობა ამ შეთქმულებაში და ითხოვა მისცემოდა მას ნება თავის ოთახში დაეწერა ყველაფერი დაწვრილებით. აგრეთვე იყო გამოძახილი **თ. ალ. ორბელიანოვი**, რომელმაც უარჰყო რა ყველაფერი (отрекаясь во всем), წერილობით უპასუხა წარდგენილი კითხვების პირველ პუნქტზე ნაშუადღევის 5 საათზე. ამ **ორბელიანოვმა** ითხოვა გენერალ მაიორ ვოლხოვოლსკის მისვლა მის ოთახში, სადაც მას გამოუტყდა ყველაფერში, აღიარა თავისი თავი დამნაშავედ და ითხოვა ნებართვა, რათა თავის ოთახში ყველაფერი დაწვრილებით დაწეროს ამ საქმის ირგვლივ, რაზედაც კომისიამ თანხმობა მისცა. შემდეგ ერთი მეორეზე იყვნენ გამოძახებული პაჟი **თ. ვახტანგ ორბელიანოვი** და პრაპორჩიკი **თ. დიმიტრი ერისთავი**, რომელთაც შთაგონების შემდეგ აღიარეს თავისი მონაწილეობა, ითხოვეს ნებართვა, რომ თავთავიანთ ოთახებში ყველაფერი დაწვრილებით დაწერონ, რაც მათ ამ საქმის თაობაზე იციან. შემდეგ გამოძახებული იქნა დღეს ჩამოყვანილი გორის მაზრის **თ. თეიმურაზ ამილახვაროვი**, რომელმაც შთაგონებისა და **ი. ფალავანდოვის** პირისპირ წაყენების შემდეგ, აღიარა ამ საქმეში მონაწილეობა წარსულ 1831 წელში და ითხოვა ნებართვა, წერილობით წარმოადგინოს თავისი ჩვენება. რადგან თვითონ კარგი წერა არ იცის ამიტომ

¹⁾ ოქმს შემდეგი შენიშვნა აქვს დართული: 16 დეკემბერს თვით საგამომძიებლო კომისიის კანცელიარიის მოხელეებმაც კი არ იცოდნენ, რომ გამცემი **ი. ფალავანდოვი** იყო და კომისიამ დიდი სიფრთხილის გამო დამალა ეს ამ ჟურნალშიც. ხოლო ნება დართო **ი. ფალავანდოვს**, რომ მან დაუწეროს ჩვენება თეიმურაზ ამილახვაროვსა რადგან **ფალავანდოვი** იმედოვნებს, რომ მასთან მჭიდრო მეგობრობის გამო შესძლებს ათქმევინოს მას ყველაფერი, რაც ამ საქმის ირგვლის 1831 წ. კეთდებოდა.

გენერალ მაიორი ბაიკოვი

173

სთხოვა **ი. ფალავანდოვს** რომ მისი ნათქვამი მან დაწეროს, რაც კომისიამ **ბ. კორპუსის** კომანდირისათვის ცნობილი მიზეზის გამო შეასრულა.

ყველა ზემოხსენებული ეცნობა **ბ. კორპუსის** კომანდირს
გენერალ-მაიორი **ბაიკოვი 1-ლი**
გენერალ-მაიორი **ვოლხოვსკი**
პოლკოვნიკი **ტრიტელევიჩი**“

ბიძინა ერისთავის ჩვენება (1-93-95). ¹⁾

„მე ქვემოთ ხსენებული პრაპურშჩიკი თავადი ბიძინა ერისთავი გამოსადიებელისა კომისიის პრისუტსტვიაში კეთილ მნებელობითა ჩემითა აღვიარებ რომელიც ბუნტი დაიწყეს ქალაქში ვითამც უნდა მომხდარიყო შარშან მე არაფერი არ ვიცოდი რა და სოფელში ვიყავ ჩამოველ ჩემს საქმეზე და ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანოვმა მნახა მოვიკითხეთ ერთმანეთი ორის სამის დღის შემდეგ მითხრა ასე გვწადიაო და შენ რას აპირებო მე უთხარ მართალს ანბობ მეთქი იმან მითხრა მართალს გეუბნებო და საქმეც დაგვიწყვიაო ბატონიშვილთანაც ²⁾ კაცი გაგვიგზავნიაო მე უთხარ თანახმა არა ვარ მეთქი და არც არავის ვენდობი მეთქი ამისთვის რომ რუსების ბრძოლა ჩვენ არ შეგვიძლიან მეთქი. გავათავეთ ეს ლაპარაკი სამ ოთხს დღის შემდეგ ელიზბარ მოვიდა ალექსანდრეს სახლში და იმანაც მითხრა ასე ვქნათო რომელიც ზევით დამიწერია მე უთხარ მე თანახმა არა ვარ მეთქი. ელიზბარმა მითხრა შენ ხომ არა ხარ საჭირო და არც არას კითხამთ ოღონდ ჩვენი ამხანაგი იყო რომ არ გაგვეყო. შემაცდინეს და უთხარ არ გაცემთ მეთქი ეს საქმე ასე დარჩა აქამდის წარსულის თვის ოთხს ჩამოველ ჩემს საკუთარს საქმეზე ტფილის თუ რამე აწყობენ და არაფერი არა ვიცი რა კიდეც მითხრა ალექსანდრემ რას აპირებო შარშან რომ გვინდოდაო მე უთხარ ვერავის ვენდობი მეთქი კიდეც, ეთქვა ელიზბარისთვის ბიძინა ასე ამბობსო ვერავის ვენდობო მოვიდა ელიზბარ ალექსანდრეს სახლში მითხრა რას აპირებო იმასაც ისე უთხარ არ შემიდლიან მეთქი იმან მითხრა სულ ყველანი მზათ არიანო მუხრან ბატონის მეტიო მე უთხარ ლუარსაბის ³⁾ მეტს არავის ვენდობი მეთქი ელიზბარმა მითხრა წავიდეთ ლუარსაბთანა მეთქი წავედით წამიყვანა ლუარსაბთან დღისა მეათე საათი იყო ისევ

¹⁾ მიღებულია 16 დეკემბერს, 1832 წ.

²⁾ ალექსანდრე იგულისხმება.

³⁾ ლუარსაბ ორბელიანი

იწვა ლუარსაბ შევიდა ელიზბარ და უთხრა ადგა ჩაიცვა ტანთ და გამოვიდა იმავე ოთახში შემიყვანა რომელშიაც იწვა ელიზბარმა მითხრა აი ლუარსაბი მე უთხარ დიახ ვენდობი მეთქი ლუარსაბმაც მითხრა ესე მენდე როგორც შენს თავსაო ელიზბარმა თქვა ყველანი ჩვენი მხარენი არიანო მუხრან ბატონის გარდაო მუხრან ბატონი გაგვეცმსო მე უთხარ მე ვეტყვი მეთქი და მგონია არ გაგვეცეს მეთქი ლუარსაბმა მითხრა ოღონდ ერთი მაჩვენეთო მუხრან ბატონი სალაპარაკოთაო და ჩვენ ვიცით წამოვედით გზაზე ვკითხე ელიზბარს ვინ არიან ჩვენი პირი ვისა აქვს მეთქი. ელიზბარმა მითხრა სულ ერთიანათ ჩვენი პირი აქვთო თარხნიშვილები არიან თუ არა მეთქი იმან მითხრა რასაკვირველია რომ არიანო. იასე არის იმათთან მოლაპარაკე და ყაბულიც გამხდარანო ალექსანდრეს ჭავჭავაძეს ველითო ეს რომ მითხრა დავფიქრდი სანამ ალექსანდრე არ ჩამოვა

მეთქი მანამდის **მუხრან ბატონსაც** არ ვეტყვი მეთქი ეს ჩემი ფიქრი **ელიზბარისთვის** არ მითქვამს წამოვედით და არც მითქვამს **მუხრან ბატონისათვის** მეორეს დღეს მკითხა **ელიზბარმა** არ უთხარო. მე უთხარ არ მითქვამს მეთქი რატომაო ამისთვის რომ **ალექსანდრე** ჩამოვიდეს და მასუკან ვეტყვი მეთქი კარგი იქნებაო რამდენიმე დღის შემდეგ ჩამოვიდა **ჭავჭავაძე** და **ლუარსაბს** ეთქვა ასე გვწადიან და შენ გელიან ხალხიო და შენ რას იტყვიო **ჭავჭავაძეს** ეთქვა დიდი ხანია მეც მიძევს ეგ ფიქრიო მაგრამ ჩვენი ხალხი უპირობი არიანო დამაცადეთ ვიფიქრებო და პასუხს გეტყვითო ეს **ალექსანდრე** **ჭავჭავაძეს** ნალაპარაკევი **ელიზბარმა** გვიამბო სამ დღეს უკან მისულიყო კაპიტანი ჩოლაყაევი **ჭავჭავაძესთან** და ეთქვა და **ჭავჭავაძეს** ატკაზი ექნა აღარც **ლუარსაბს** ექნა ეს ამბავი. სოვეტნიკ **ალექსანდრე** **ორბელიანოვმა** მე მითხრა არ უქნია **ჭავჭავაძეს**. მე უთხარ ემაგისთვის არ ვერეოდი თქვენში მეთქი რაღას ვიქმოდი წავედით მე და **ალექსანდრე** **ორბელიანოვი** **ზაქარიასთან** და ასე გვითხრა არქნაო ავდექით და წამოვედით. ერთ საღამოს მოვედ **ალექსანდრესთან** ვნახე **ზაქარია** იქ არის და **ტულიევი (?)** **ალექსანდრემ** მითხრა **ზაქარია** გაიყვანე გარეთ ცოტას ხანს დრო გაატარეთო ეგების ეს **ტულიევი** წავიდეს აქედამ რომ **ზაქარია** აქ არის ამლამ ვახშმათაო **ზაქარიას** უთხარი ავდექით და გარეთ გამოვედით მეიდანზე იქ ვიარეთ ცოტა ხანს მას უკან მითხრა მოდი **ფალავანდოვ** **იასესთან** ჩავიდეთო მე უთხარ არ ვიცნობ მეთქი არაფერი არისო ჩავედით **იასე** შინ იყო და **დავით** **ორბელიანიც** იქ იყო ცოტას ხანს დავსხედით **ორბელიანოვი** გამოვიდა და ჩვენ სამნი დავრჩით. ილაპარაკეს **ჭავჭავაძეზე** ცუდი კაცი არისო **იასემ** გვითხრა ეს არის რა-

175

პორტი მოუვიდა ჩემ ძმასაო ყარში **მისიერთ ფაშიშვილის** ¹⁾ ბარგში მოვიდაო და ამაზე უკეთესი დრო სად გვექნებაო მე უთხარ თანახმა კი არავინ არის მეთქი და ვის შეუძლიან ეს საქმე მეთქი ამათ თქვეს **იასემ** და **ზაქარიამ** **ჭავჭავაძე** რომ არ იყოს განა არ შეგვიძლიანო მაგრამ **ლუარსაბიც** აღარ არის თანახმაო **იასემ** **ალექსანდრე** დაიბარა ჩამოვიდა იმანაც შეიტყვო ეს ამბავი **გიორგიც** ჩამოვიდა ცოტა ხანს ვისხედით ჩაი დაგვალევიანა და წამოვედით ვახშმათ **ალექსანდრესთან** დავრჩით ვახშამი ვჭამეთ და თავთავის სადგომებს წავედით. მეორე დღეს მითხრა **ალექსანდრემ** **ბატონიშვილთან** კაცი **ლუარსაბისა** და მაგათის სიტყვით გავგზავნეო და ახლა რას შვრებიანო რა ვქნა მეთქი და არ ვიცი **ბატონიშვილი**დამ რა პასუხი მოუვიდათ მართლა გავგზავნეს კაცი თუ ხალხს ატყუებდნენ არ ვიცი ამის მეტი არა ვიცირა დრო არ იყო დანიშნული ამ საქმის მოხდენისა, მაგრამ არ მახსოვს ვისგან შევიტყე რომ ამ დეკემბრის ოცში მოხდეს **ალექსანდრე** **ორბელიანოვმა** მითხრა და **ელიზბარმა** **ერისთოვმა** რომ ეს საქმე ბევრმა იცის საქართველოში და სახელდობრ **ალექსანდრემ** მითხრა რომ იციან პრაპურშიკი **ზაქარია** **ციციანოვ** თ. **ლუარსაბ** **თარხანოვმა** პრაპურშიკი თ. **თეიმურაზ** **ამილახვაროვ** **მიხეილ** **ჯავახოვმა** პრაპურშიკმა მე მითხრა ეს საქმე რომ **მაჩაბელიანათაც** იციან ეს რაც დამიწერია თავადების შარშანდელ ამბავის განკარგულება თუ პირველ ღამის არეულობისათვის რა უნდა მომ-

ხდარიყო მე არ ვიცი ასევე ესეც არ ვიცი თუ რა წესდებულება საქართველოს მართველობისათვის უნდა დადებულყო. მე არ ვიცი ჩემა ძმამ **შალვამ** ეს საქმე იცის თუ არა.

პრაპურშიკი **თ. ბიძინა ერისთოვი**.

დეკენბრის ივ. ჩყლბ. წელ.

ამასთანავე ამასც გამოვაცხადებ რომ **ალექსანდრე ორბელიანოვის** წიგნი მომივიდა შარშან ჩემ სოფელში ყოფნაში რომ **გეორგი ერისთოვს** დავითის ძეს **ელიზბარ ერისთოვს** მამუკა **ორბელიანოვს** ზაქარია ციციანოვს და **ლუარსაბ თარხანოვს** აცნობეო რომ ჩამოვიდნენო ეს წიგნი წარსულის წლის აგვისტოში ვაჩვენე **ელიზბარ ერისთოვს** ქართლში სოფელს არბოს წმინდის გიორგის დღეობას სადაც ვიყავ სალოცავათ და იქ იყვნენ სხვათა თავადთა შორის მამუკა **ორბელიანოვი ელიზბარ ერისთოვი სვიმონ მაჩაბელოვი ზაქარია ციციანოვი გიორგი ერისთოვი დავითის ძე და თეიმურაზ ამილავაროვი** და რომელთაც ქონდათ ლაპარაკი არეუ-

1) ე. ი. მისრეთის ფაშის შვილი.

176

ლობისათვის მაგრამ მე კი არ მახსოვს თუ სახელდობრ რას ამბობდენ პრაპურშიკი **თ. ბიძინა ერისთოვი**.

დეკენბრის ჩყლბ. წელსა.

ამასთანავე მოვახსენებ ამასაც რომ წრეულ უთხარ თავადს **ლევან ერისთოვს** ჩვენის განთავისუფლებისათვის რუსებისაგან და ისიც თანხმა გახდა შარშანაც იცოდა ეს ჩვენი განზრახულება და მითხრა რას მიმალამდიო ამას გარდა **ივანეს ელიზბარის ძეს ერისთოვს** შინ თვის სახლში თანახმა არ გახდა. ერთხელ თავად **ვახტანგის ძეს ალექსანდრე ორბელიანოვთან** ვიყავით მე ჩემი ძმა **გიორგი ზაქარია ჩოლაყაევი** და **თადია ჩოლაყაევი** და იქ ლაპარაკში **თადიამ** თქვა მე თანახმა არ ვიქნებო მინამ **მუხრან ბატონი, ჭავჭავაძე ალექსანდრე, დიმიტრი** 1) **თამაზის შვილი** და **ლუარსაბ** 2) **სარდლის შვილი** თანახმა არ გახდებიან და ყოველი თავათ ერთხელ დავილუპეო.

პრაპურშიკი **თ. ბიძინა ერისთოვი**“.

სოლომონ დოდაშვილის ჩვენება (1,101,106) 3).

„მაქვს პატივი გამოუცხადო კომისიას დაწვრილებით შემდეგი: თავდაპირველად თავადებმა: **ალ. ორბელიანმა**, გვარდიის პრაპორჩიკმა **გიორგი ერისთოვმა** და **ელიზბარ ერისთოვმა** შემოგვითვალეს მე და **თ. აფხაზოვს** ერთად წავსულიყავით სადმე გასასეირნებლად; სხვენ გავედით მოედანზე, სადაც იყო აგრეთვე **თ. ი. ფალავანდოვი** და იქიდან ჩვენ ყველანი და **ალ. ორბელიანის ძმა** 4) წვევდით აბრეშუმის ქარხანაში, იქიდან რომ დავბრუნდით, წავედით ორთაჭალის ბაღებში, საიდანაც ჩაიზე მივედით **თ. ელ. ერისთოვთან**, შემდეგ კი დავიშალენით. მეორე დღეს **თ. ანტონ აფხაზმა** გვთხოვა ყველას ვახშმად, მაგრამ რადგან მისი დედა ავად იყო, ვახშამი ჩემს ბინაზე გაიმართა. ჩვენ აქ წავიკითხეთ მოწაფე **მაჩაბელოვის** თხზულებანი და

ვმსჯელობდით, ვამბობდით შეგვედგინა საზოგადოება, გამოგველო ფული, ამ თანხით შეგვეძინა ბიბლიოთეკა და სტამბა. ვამბობდით აგრეთვე ნიჭიერი მოწაფეები გაგვეგზავნა უნივერსიტეტში და დაგვენიშნა მათთვის სტიპენდია; ვიმსჯელებთ აგრეთვე იმ შევიწროებაზე, რომელსაც ადამიანი განიცდის სახელმწიფო დაწესებულებებში; შემდეგ **თ. ალ. ორბელიანი** მოითხოვა მეგობრობა და თანხმობა და რომ ის, რაც ჩვენ შორის ითქმება, ჩვენ შორისვე უნდა დარჩესო.

1) და 2 **ორბელიანები**

2) მიღებულია 16 დეკემბერს, 1832 წ.

3) **ვახტანგ ორბელიანი**

177

ყველამ უპასუხეთ, რომ რასაკვირველია ეს ასე იქნებოდა. მან დაიწყო: „ჩვენ გვსურს, რომ რუსები აღარ იყვნენ აქ, ძლიერ აწუხებენ საქართველოს, გამოიგონე რამე საშუალება“ – უთხრა **აფხაზოვს**. ამ უკანასკნელმა უპასუხა, რომ ეს შეუძლებელია. რომ ჩვენ ქართველებს არასოდეს არ შეგვიძლიან ცხოვრება რუსების გარეშეო. ბოლოს ვილაპარაკეთ აგრეთვე გუბერნიის წინამძღოლზე, რომ ის გაუნათლებელი კაცია და ქართველი თავადების საქმე არ ესმის. უნდა მოგახსენოთ, რომ ისინი ყველანი მთვრალეები იყვნენ; მე ხან გავდიოდი მეორე ოთახში ცოლთან, ხან კი წიგნს ვკითხულობდი. ისინი ყველანი წავიდნენ და მხოლოდ **თ. ეფხაზოვი** დარჩა რომელიც მეკითხებოდა, თუ რას ფიქრობს **თ. ალ. ორბელიანი**. მე უპასუხე, რომ არ ვიცი მეთქი და ისიც წავიდა სახლში. სამი თუ ოთხი დღის შემდეგ შევედი **თ. ი. ფალავანდოვთან** საღამო ჟამზე, სადაც დამხვდნენ ყველა ხსენებული პირნი, რომლებიც ჩაის სვამდნენ; არ ვიცი რაზე ჰქონდათ საუბარი. მე მივედი **თ. ალ. ორბელიანთან** და ვკითხე შეადგინეთ თუ არა საზოგადოება, აგროვებთ თუ არა თანხას, ვიყიდო ზონარგაყრილი წიგნაკი თუ არა მეთქი. მან მიპასუხა, მოითმინეთ თავადებს ვთხოვ, რომ ექსარხოხსა სთხოვონ იკისროს თავმჯდომარეობა, როგორც სომხებსა ჰყავთ, და მაშინ ყველა შემოსწირავსო. მე მაშინათვე გამოვეთხოვე და დავბრუნდი სახლში. მე მართლა ვფიქრობდი, რომ ახალგაზრდებს კეთილი სურთ და მეგონა, რომ იმათგან რამე კარგი გამოვიდოდა; ზოგი მათგანი ამბობდა, რომ სამშობლოს სასარგებლოდ ას მანეთს დავდებო, ზოგი ორასს ამბობდა და ასე ყველანი. მე ეს მოგახსენე ჩემს უფროსს ამიერ-კავკასიის სასწავლებელთა დირექტორს **გრუბერს**, რომელმაც მოიწონა, უთხარი აგრეთვე ბიბლიოთეკარს **კოტოვს**, რომელსაც აღუთქვი, რომ მიღებული თანხიდან მისგან შევიძენდი ბიბლიოთეკას; ის ძლიერ კმაყოფილი დარჩა და მთხოვა ვცდილიყავ იმ საქმეზე.

ამასობაში ჩამოვიდა (რუსეთიდან) გვარდიის კაპიტანი **თ. ზაქარია ჩოლაყაევი**; პირველად მე წავედი მასთან სანახავად როგორც პეტერბურგიდან ნაცნობთან. შემდეგ **თ. აფხაზოვმა** მთხოვა გამეცნობებია იგი მისთვის და მე და ის წავედით. **აფხაზოვმა** გაცნობისთანავე დაიწყო თავის ძმაზე ლაპარაკი, რომ ის დიდი პატრიოტი იყო, რომ მას საქართველოსთვის სიკეთე სურდა და სთხოვა **ჩო-**

ლაყაევს რჩევა თუ როგორ მოვქცეულიყავით. მან უპასუხა, რომ იყავით წყნარად რუსები გიცავენ მტრებისაგან თქვენში ყველა-

178

ფერი კარგად არისო და სხვა. იქიდან რომ დავბრუნდით **თ. აფხა-ზოგმა** მკითხა, თუ რას ვფიქრობ მე, ხომ ჭკუიანი კაცია **ჩოლაყაევი**. მე უპასუხე, რომ ჭემმარიტად ჭკუიანი არის მეთქი. ამის შემდეგ ერთ სლამოს შევიარე **თ. ჩოლაყაევთან**; რამოდენიმე წუთის შემდეგ აქ მოვიდნენ ერთი მღვდელი, **გ. ფოცხვეროვი** და ერთი პრაპორშჩიკი და მერე **თ. ალ. ორბელიანი**, **თ. ელ. ერისთავი** და **თ. ი. ფალავანდოვი**. ჩაი დავლიეთ და გამოვედი სახლში წასასვლელად, მაგრამ **ელ. ერისთავმა** მითხრა, რომ **თ. ი. ფალავანდოვი** გთხოვთ ვახშამზე სადაც იქნება აგრეთვე **თ. ჩოლაყაევი**. მე უთხარი ძალიან კარგი მეთქი. გზაზე ისინი წამომეწივნენ და შემიყვანეს **თ. მელიქოვის** ტრაქტორში, იქიდან მე სახლში წავედი, მაგრამ დაბეჯითებით მთხოვეს დავბრუნებულიყავ. მე ნახევარი საათის შემდეგ აქვე დავბრუნდი და წავედი საყავეში (в кофейный дом), სადაც ვივახშმეთ; ვახშამზე ეკითხებოდნენ **თ. ჩოლაყაევს** მისი სამსახურისა და ლაშქრობის შესახებ ¹⁾ და ბოლოს ჰკითხეს რჩევა, თუ როგორ მოვქცეულიყავით, რომ ჩვენ გვსურს ვიყოთ რუსებისაგან დამოუკიდებელი. მე წინადაც გამიგონია ამგვარი საუბარი **თ. ალ. ორბელიანისაგან**, **ი. ფალავანდოვისა** და **ელ. ერისთავისაგან**, მაგრამ მე ამას მათ სულმოკლეობას მოვაწერდი. რამდენ რამეს იტყვის ადამიანი უსაფუძვლოდ და ამას უყურებდი როგორც ზერელე ამბავს. **თ. ჩოლაყაევმა** უპასუხა მოვიფიქრებო, თან ცდილობდა თავიდან აეცილებინა ისინი. ამის შემდეგ როდისღაც საღამოს ჟამს **თ. ალ. ორბელიანმა** დამიბარა და მეც წავედი მასთან, სადაც დამხვდნენ **თ. ჩოლაყაევი** და ბევრნი სხვები. აქ **ალ. ორბელიანის** ძმამ **ვახტანგმა** დაიყვირა „აი ერთს **ბ. დოდაევს** მთელი კახეთის გამოყვანა შეუძლიაო“. მეც უპასუხე: „თუ გინდა კაცს გავგზავნი და ხვალ მთელი კახეთი აქ იქნება“. მე ეს ვსთქვი სრულიად უაზროდ, ხუმრობით, თვითონვე მეცინებოდა, ვინ იფიქრებდა, რომ ისინი იმდენად სულელები არიან, რომ ამას დაიჯერებდენ, რა დიდი კაცია **დოდაევი**, რომ მას ფიქრად მოუვიდეს ძლევამოსილი დიდი რუსეთის წინააღმდეგ გამოსვლა. განა მე ისე სულელი ვარ, რომ არ ვგრძნობ საკუთარ კეთილდღეობას დიდი მონარქის მფარველობის ქვეშ, რა თქმა უნდა მე სულელი ვარ, როცა შევერიე სულელებში და ვისმენდი მათგან სისულელეს, რასაკვირველია მე სასჯელის ღირსი ვარ, რომ ვისმენდი და ჩუმად ვიყავი, მაგრამ ჩუმად ვიყავი იმიტომ, რომ ვფიქრობდი ახალგაზრდები არიან, ილაპარაკებენ და გაჩუმდებიან მეთქი. მოილეთ მოწყალება, გამოიკვლიეთ მითქვამს თუ არა რაიმე

¹⁾ პოლონეთში ლაშქრობა იგულისხმება

179

ამის შესახებ თუნდაც ერთ კახელთან, ან თუ დამიწერია რამე. არასოდეს მე ამის შესახებ არაფერი არც მიფიქრია და არც მიმოქმედ-

ნია და ეს ისევე მართალია, როგორც ღმერთია წმინდა. ჩემი თანადასწრებით იქ ამის მეტი ლაპარაკი არა ყოფილა და, მგონია იმიტომ, რომ უცხო პირები შემოვიდნენ. მღვდელ **ეფრემ ალექსიევს** უთხარი, რომ თავადები სულელები არიან, არ აფასებენ რუსების სიკეთეს, რომ ისინი ჩივიან რუსებზე და თვითონ კი არ შეუძლიანთ ცხოვრება; იმანაც თქვა, რომ საჩივარი მასაც გაუგონია.

ამის შემდეგ ერთხელ **თ. ი. ფალავანდოვმა** მთხოვა დამეწერა რამე რუსების წინააღმდეგ. აი **გორდეევი** და სხვები ხონ წერენ ქართველებზედო, მაგრამ განა მე მას გაუგონებდი. აგრეთვე მთხოვა მან მეთქვა **დიმიტრი ორბელიანოვისთვის**, რომ რუსები მას მალე საქართველოდან გადაასახლებენ და რომ ამასთანავე გამეგო მისი აზრი რუსების შესახებ. მაგრამ განა მე ან მას და ან სხვა ვისმე დაუჯერებდი. არასოდეს. მე დღემდის არც **დიმ. ორბელიანოვისათვის**, არც მისი ძმისათვის და არც სხვა ვინმესთვის არც ერთი სიტყვა არ მითქვამს კანონიერი ხელისუფლებისა და რუსეთის მთავრობის წინააღმდეგ. კიდევ მითხრა **ი. ფალავანდოვმა** თანადასწრებით **თ. ჩოლოყაევისა და ელ. ერისთავისა**, რატომ არ მივდივარ კახეთში. მე ამაზე უპასუხე ხომ არ გაგიჟდი მეთქი. ის გაჯავრდა და მითხრა: „ვფიცავ ღმერთსა და ყველა წმინდას, რომ თუ შენ ასე განაგრძობ დაცინვას, ხვალ ან ზეგ მთავრობა გაგვიგებს და შენ პირველი დამნაშავე იქნები, ჩვენ ვიცით, რომ შენ **ოქროპირ ბატონიშვილთან** ნაცნობობით პირველმა დაიწყე ეს საქმე“-ო. მე ამაზე უპასუხე: „რუსები მე კარგად მიცნობენ და გაიგებენ მეთქი. **ელ. ერისთავმაც** მისაყვედურა რას დაგვცინიო და ორთავე გაბრაზებულეები წავიდნენ. შემდეგში **ზაქ. ჩოლაყაევმა** მითხრა, რომ იმათ შენი მოკვლა უნდათო. მე უპასუხე: დეე მომკლან მეთქი და ვთხოვე მათთვის ყური არ ეგდო. რაც შეეხება განკარგულებასა და პირების დანიშვნას, მე მონაწილეობა არ მიმიღია, არც მინახავს იგი და არც არა გამიგონია. საერთოდ მე ყოველთვის განზე ვიყავი, არასოდეს არ მიფიქრია, არც რამე დამიწერია კანონიერის წინააღმდეგ, ამ საქმეს უყურებდი სრულიად უყურადღებოდ და ვთვლიდი მას ფუქსავატად. დეკემბრის 10-ს ჩემთან იყვნენ **თ. ჩოლაყაევი** და გუბერნიის სეკრეტარი **ლიხოვსკი**, შემოვიდა ე. ერისთავიც, რომელსაც **ჩოლაყაევმა** ჰკითხა: გაათავეთ ის საქმე თუ არა“-ო. მან უპასუხა „გათავეთო“. „მადლობა ღმერთსა“ ჩაილაპარაკა **ჩოლაყაევმა. ერისთავი** წავიდა და **ჩოლაყაევმა** და **ლიხოვსკიმ** ჩემთან ივახშმეს. პირველმა

მესესხა 43 მან. ვერცხლით და წავიდნენ. მე დავიძინე, მაგრამ მალე ბრაზუნმა გამომადვიდა, გავაღე კარი და შემოვიდნენ **თ. აფხაზის** ბიჭი და გოგო. მითხრეს, რომ **აფხაზოვის** დედა გიბარებსო. მე ჩავიცვი და წავედი მასთან. მან დამიწყო თხოვა, რომ წავსულიყავ პოლიცმეისტერთნ, რომელმაც მისი შვილი წაიყვანა ბარონთან ¹⁾ და აღარ დაბრუნდა. შიშობდა კლდეში ხომ არსად ჩავარდა ან პოლიცმეისტერმა ხომ არ დააპიტრმრა. ეგების ვინმე დააბეზლა, ბევრი მტრები ჰყავსო. მე მაშინვე წავედი პოლიცმეისტერთან, მაგრამ ვერავინ გავაღვიძე. დავბრუნდი და ვაცნობე აფხაზოვის დედას, მაგრამ ის შემეხვეწა გუბერნატორთან წავსულიყავ. წავედი დავნახე სეკრეტარი

ლიხოვსკი, რომელმაც თქვა, რომ აქ ვისიმე გაღვიძება უხერხულია, ისევ პოლიცემისტერთან სჯობიაო. იქიდან მე წავედ **თ. ი. ფალაგანდოვთან**, რომ გამეგო იქ ხომ არ იყო, მაგრამ იქაც არ დამხვდა. ვკითხე **იასეს** ხომ არ დიჭერდნენ მეთქი. მან მიპასუხა ყოვლად შეუძლებელიაო. ვნახეთ აგრეთვე **ჭილავეთან**²⁾ მაგრამ არც იქ იყო. დავბრუნდი სახლში და დავიძინე. ამ ჩემს მისვლა-მოსვლაზე შეგიძლიათ შეეკითხოთ **აფხაზოვის** კაცს, რომელიც ფანრით თან დამდევდა. მე ჩემი აზრით დარწმუნებული ვიყავი, რომ თუნდაც ხელისუფლებას გაეგო ზოგიერთი თავადების ეს სისულელე, არ მიაქცევდა არავითარ ყურადღებას და მხოლოდ მეთვალყურეობას გააძლიერებდა. თავადები საუკუნეთა განმავლობაში ვერაფერს ვერ მოახერხებდნენ და ეს ისე ჩავივლიდა. დიდი ხანია ვიცი მაგალითი, როცა თრთოდენ და ეხლაც თრთიან ოტომანთა იმპერია და სპარსეთი, თავი რომ დავანებოთ რუს მებრძოლთა სხვა საგმირო საქმეებს. განა შეუძლიან საქართველომ როდისმე რამე რუსეთის საწინააღმდეგო იფიქროს, როდესაც მეფე არაფერს ზოგავს იმისთვის, რომ ის უკეთ დაიცვას? მე არ ვიცი ვინ არის, რომ ვერა გრძნობს სიუხვესა და მაღალ მოწყალებას მონარქი **ნიკოლოზ 1-სა**.

მას შემდეგ რაც მე **თ. ი. ფალაგანდოვმა** და **ელ. ერისთოვმა** მაგინა **ჩოლაყაევის** თანადასწრებით უთხარი, რომ ხომ არ გაგიჟდით, როგორ შეიძლება კახეთში წავიდე მეთქი, **თ. ვახტანგ ორბელიანმა** და პრაპორშჩი **გიორგი ერისთოვმა** მკითხეს, მე ხომ აღუთქვი და რატომ არ მივდივარ კახეთში. მე უპასუხე: „გიჟები ხომ არა ხართ, როგორ შეიძლება რომ მე ეგ საქმე ჩავიძინო, მე რომელი მართველი ვარ კახეთისა, რომ ხალხი გამოვიყვანო“ მეთქი „ეხლა როგორც

¹⁾ **ბ. როზენი**

²⁾ **იაგორ ჭილაშვილი**, რომელიც შეთქმულთ განათლების მინისტრად უნდოდათ.

გინდა ისე იფიქრე და **ელ. ერისთოვი** და **ი. ფალაგანდოვი** ფიცულობენ, რომ მოგკლავენ“-ო მითხრეს მათ. მე უპასუხე: „დეე მომკლან“ მეთქი და თანაც დაუმატე, სისულელეზე ხელი აეღოთ.

აი ყველაფერი, რასაც მე ვგრძნობდი და რაც გამიგონია. მხოლოდ ამას გთხოვთ, რომ განიხილავთ რა ჩემს საქციელს, მომეცით საშუალება განვარგძო სამსახური მისი იმპერატორებითი უდიდებულესობისა, გავამართლო ჩემი თავი ბეჯითი სამსახურით და განვწმინდო ჩემი შეცდომისაგან შვიდი წლის უმწიკლო სამსახური. მე უკვე დასჯილი ვარ: მთავრობის ცუდი აზრი ჩემზე ძლიერ საგრძნობია ჩემთვის და ჩემს თავს ვერასოდეს ვაპატიებ. თუ მთავრობა მომიტყეებს ამ დანაშაულს, რომელშიც ჩემდა უნებლიეთ გავხვები, მაშინ გამიცნობს, რომ მე ვარ ერთი ბეჯითი თავდადებული ადამიანი საზოგადო სარგებლობისთვის, რომ მე ყოველთვის ვიყავი და არც შემიძლია არ ვიყო სულითა და გულით ერთგული ქვეშევრდომი დიდი ხელმწიფის **ნიკოლოზ პავლეს ძისა** — არ მიფიქრია და არც არა მიგრძენია მის წმინდა ნების საწინააღმდეგო.

გიმნაზიის მასწავლებელი **სოლომონ დოდაევი**“.

ელიზბარ ერისთავის პირველი ჩვენება ¹⁾ (1,111-118).

„კავკასიის გრენადერთა არტილერიის მესამე მსუბუქ როტაში სამსახურის დროს, წარსული 1831 წ. ივნისში (რიცხვი არ მახსოვს) ჩამოვედი ჯელალ-ოღლიდან ტფილისში სხვა და სხვა სახელმწიფო ნივთების მისაღებად. რადგან **თ. ალ.**

ორბელიანოვს ვიცნობდი, ამიტომ ხშირად დავიარებოდი მასთან არა რაიმე მოსაზრებათა გამო, არამედ იმიტომ, რომ ჩემზე ახლოს ცხოვრობდა. ერთხელ საღამოს ჟამს მე და **ალ. ორბელიანოვმა** გავიარეთ ერევნის მოედანზე (ის იყო ივნისში. რიცხვი არ მახსოვს), იმ საღამოს ჩვენ ვლაპარაკობდით პოლონელებზე და ბოლოს **ალექსანდრემ** მითხრა, რომ ჩვენც უნდა მათთვის მიგვებამათ. ეს აზრი მე სასაცილოდ მომეჩვენა, ამასთანავე ბევრი სხვები შემოგვეყარნენ, გვიანაც იყო და დავიშალენით, ისე, რომ საუბარი არ დავვითავრებია. ამ საღამოს შემდეგ მე **ალ. ორბელიანოვი** აღარ მინახავს, რადგან გართული ვიყავი სახელმწიფო ნივთების როტაში გაგზავნითა და ამასთანავე განსვენებული მამაჩემისაგან მივიღე წერილი, რომლითაც თავის ავადმყოფობას მატყობინებდა და მთხოვდა მენახა იგი.

¹⁾ თვით ელიზბარის მიერ ჩვენებას ასეთი სათაური აქვს გაკეთებული: чисто сердечное признание отставного подпоручика князя Елизбара Эристова.

დავალების შესრულების შემდეგ ვითხოვე და კიდევ მივიღე შვებულება როტის უფროსის პოდპოლკ. **სანკოვსკისაგან**.

ტფილისიდან წასვლისას ისე ვეჩქარებოდი, რომ **ალ. ორბელიანოვს** არ გამოვეთხოვე ისე წავედი. გორიდან პირდაპირ როტაში მივედი შვებულების გასვლისა და მამაჩემის გარდაცვალების შემდეგ. ამის შემდეგ ოჯახური საქმეების გამო დავტოვე მისი იმპერატორებითი უდიდებულესობის სამსახური და მუდმივ ცვხოვრობდი გორში; თუმცა ჩამოვედიოდი ხოლმე ტფილისში სხვა და სხვა საშინაო საქმეების გამო და ვნახულომდი **ალ. ორბელიანოვს**, მაგრამ მას ჩემთვის აღარაფერი უთქვამს. მიმდინარე წლის აგვისტოს პირველ რიცხვებში ჩამოვედი ტფილისში ქონების გასაყოფად ჩემ ორ ბიძასთან. ერთ საღამოს შევიარე **სოლ. დოდაევთან** და იქ ვნახე **ი. ფალავანდოვი**, **თ. ანტონ აფხაზოვი** და **თ. ალ. ორბელიანოვი**. გამაცნეს **ი. ფალავანდოვი** და **ანტონ აფხაზოვი**, რომელთაც უწინ არ ვიცნობდი. ვილაპარაკეთ რაღაც უმნიშვნელო რამეებზე კაი ერთი საათის განმავლობაში და დავიშალენით; ამასთანავე მივიღეთ **ანტ. აფხაზოვისაგან** მიწვევა ხვალ ვახშამზე **დოდაევის** სახლში. მეორე დღეს თავი მოვიყარეთ დანიშნულ დროს და ვახშამდის არაფერი არ გვილაპარაკნია. ვახშამდ ვიყავით: **თ. ანტონ აფხაზოვი**, **თ. ალ. ორბელიანოვი**, **ი. ფალავანდოვი**, **გიორგი ერისთოვი**, **სოლომონ დოდაევი** და მე. როცა ღვინომ გაგვიცხელა თავი, მაშინ ყველამ დავიწყეთ პოლიტიკაზე მსჯელობა, ყველანი ვყვიროდით, არ ვაცლიდით ერთი მეორეს ლაპარაკს; ბოლოს **ალ. ორბელიანოვმა** მოიხადა ქუდი და დაიყვირა ამ სიტყვებით: „ეხლა საქმეზე ვილაპარაკოთ“-ო.

მაშინ ყველანი გაჩუმდნენ. მან წარმოსთქვა იმათი სადღეგრძელო, ვისაც საქართველო უყვარს და ჩვენ ყველამ დავლიეთ. **ალ. ორბელიანოვმა** მოითხოვა ჩვენგან ფიცი, რომ არ გავცემთ იმას, რაც აქ ითქმება. მე უპასუხე, რომ ვინც პატიოსან სიტყვას გასტყვს: ის ფიცსაც დაარღვევს, ამიტომ ფიცი საჭირო არ არის მეთქი, თუმცა ჩვენ მაინც ვიფიცავთ (მართალია არა ხატზე) რომ ერთი მეორეს არ გავცემთ მეთქი.

ალექსანდრემ განაგრძო: დროა გავთავისუფლდეთ ამ შავი(?) სულებისაგან (от черных душ)“-ო. **თ. აფხაზოვმა** ჰკითხა რომელი შავი(?) სულებისაგანო? (от каких черных душ?) და ჩვენ ყველამ ერთხმად უპასუხეთ „რუსებისაგან“. **ანტონ აფხაზოვმა** დაიწყო ჩვენი შთაგონება, მაგრამ ჩვენ ამას არ უსმენდით, ვყვიროდით, ვსვამდით და ავდექით მაგიდიდან. ყველანი მთვრალეები ვიყა-

183

ვით, თავი დავიწყებული გვექონდა და ათი წუთის შემდეგ კიდევ დავიშალენით.

ამის შემდეგ მე აღარავინ მინახავს და წავედი მცხეთაში დღეობაზე ოქტომბრის უკანასკნელ რიცხვებში. იქიდან რომ დავბრუნდი, შევიყარენით **ი. ფალავანდოვთან** და იმან ვახშამი გაგვიმართა. იქ ვიყავით: **ი. ფალავანდოვი**, მე, **ალ. ორბელიანოვი** და ჩემი ძმა ატრელერიის პროპორჩიკი **დიმიტრი ერისთოვი** (რომელიც იმ საღამოს მე მივიყვანე **ი. ფალავანდოვთან** და მან ამ საღამომდის არაფერი იცოდა, არც შემდეგ ყოფილა ჩვენთან და მონაწილეობა მიუღია, ისე ჩვენ იმას ჩვენად ვთვლიდით) **გიორგი ერისთოვი**, **დიმიტრი ყიფიანოვი**, **ზაალ ავთანდლოვი** (ეს ორი უკანასკნელი ვინ მოიყვანა არ ვიცი.)

შევიყარენით თუ არა, უცბად შემოვიდა სამოქალაქო გუბერნატორის (სეკრეტარი) მდივანი. დავიწყეთ საერთო საუბარი და კაი ორი საათი ვსაუბრობდით ამინდზე, მცხეთის დღეობაზე. მალე მოიტანეს ვახშამი და ყველამ ვივახშმეთ, აგრეთვე მდივანმაც ჩვენთან, მერე ადგა მდივანი და წავიდა. დავიწყეთ ლაპარაკი, რასაკვირველია, რას ვილაპარაკებდით კახურის შემდეგ, ყველაფერი ეს სისულელე იყო, არ ვიცი ვინ რასს ლაპარაკობდა: ერთი ამბობდა, რომ ყველა ქართველები, რომლებიც მხარს არ დაგვიჭერენ უნდა დაეხოცოთო. მეორენი გაიძახოდნენ, რომ წარჩინებულ პირთაგან არავინ რა იცის ამის შესახებო და ბოლოს გადავწყვიტეთ, რომ უნდა გავაფართოვოთ პარტია და რომ აუცილებლად უნდა უთხრათ მაიორსაო¹⁾. რამოდენიმე დღის შემდეგ ჩამოვიდა რუსეთიდან გვარდიის კაპიტანი **ზაქარია ჩოლაყაევი**, მე გავიცანი იგი და დავიარებოდი მასთან. ბოლო ხანებში **ზაქარია ჩოლაყაევმა** მითხრა, რომ **თ. ანტონ აფხაზოვმა** მას ყველაფერი გამოუცხადა და რჩევას სთხოვდა, მაგრამ რა რჩევა მისცა ჩემთვის არ უთქვამს.

მე აგრეთვე ვყოფილვარ მასთან ცალკე და მიამბნია რა (ჩვენი ამბავი) მიკითხავს მისთვის რჩევა; მან მკითხა რა საშუალებები გაგაჩინათო, მე ამაზე ვერაფერი უპასუხე, რადგანაც არაფერი გაგვაჩნდა და მაშინათვე წამოვედი მისგან.

თ. ი. ფალავანდოვმა დაგვპატიჟა აგრეთვე ვახშამად საყავე სა-

ხლში (кофейный дом) მეტეხის ციხის მახლობლად. აქ არ ყოფილან არც ყიფიანოვი, არც ავთანდილოვი და არც გიორგი ერისთოვი. იყვნენ: ანტ. აფხაზოვი, ალ. ორბელიანოვი, ზაალ ჩოლაყაყვი,

¹⁾ ალექსანდრე ჭავჭავაძე იგულისხმება

184



ბარონი როზენი
(მწერალთა მუზეუმი)

სოლ. დოდაევი და მე. იქ ვილაპარაკეთ საქართველოზე, მის სიღარიბეზე, თავადების ურთი-ერთ შორის გაუთავებელ შუღლსა და დავაზე და ამით გათავდა ჩვენი საუბარი და დავიშალენით ისე, თოთქოს დიდი რამ გაგვეკეთებინოს; ან რიგად წყალსა ვნაყავდით.

რამოდენიმე დღის შემდეგ შევხვდი **თ. ი. ფალავანდოვს** და მითხრა, რომ მან ინახულა სხვები და გადაწვიტეს ნოემბრის 20-ს დაიწყო ამბოხი, მეკითხება მე თანახმა ვარ თუ არა. მეც სრულიად განუსჯელად და მოუფიქრებლად უპასუხე, რაკი გადასწვიტეთ დე

ასე იყოს მეთქი; ამ რიგად დასახული რიცხვი ახლოვდებოდა და ჩვენ კი ისევ წინანდებურად რვა კაცი ვიყავით. ერთ საღამოს შევიყარენით **თ. ლუარსაბ ორბელიანოვთან**; **თ. ფალავანდოვი**, **ზაქარია ჩოლაყაევ**, **ი. გიორგი ერისთავი**, მე. **თ. ორბელიანოვმა** იმ საღამოს არაფერი იცოდა. **ი. ფალავანდოვი** გავიდა **ლუარსაბთან** ერთად ცალკე ოთახში და ესაუბრა მას. საუბრის შემდეგ ჩვენ დავიშალენით და **ი. ფალავანდოვმა** გვითხრა, რომ **ლ. ორბელიანოვი** თანახმაა, თუ კი ყველა თავადები თანახმა იქნებიანო. ამის შემდეგ ჩვენ აღარსად შევკრებილვართ.

ნოემბრის ბოლო რიცხვებში ჩამოვიდა ბატონი გენერალ მაიორი **თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძე**, რომელთანაც მე დავიარებოდი თითქმის დღეში ორჯერ, რადგან ახლო ნათესავია ჩემი. არ ვიცი ვინ დაწერა, მაგრამ მე მაჩვენა **ი. ფალავანდოვმა** **ალ. ორბელიანოვის** სახლში პროექტი ანუ პირველი ღამის განკარგულება. ზეპირად არ მახსოვს რა ეწერა ამ ფურცელში. მე მინდოდა წინააღმდეგობა გამეწია ამ სისულელეებისათვის, მაგრამ ამ დროს შემოვიდა **თ. დავით მუხრანსკი**, რომელმაც საუბარში ხელი შემიშალა, რამოდენიმე წუთის შემდეგ წავიდა იქიდან.

ერთ საღამოს **ალ. ორბელიანი**, **ი. ფალავანდოვი** და **გ. ერისთავი** მივედით **ლ. ორბელიანოვთან**; დავსხედით და **ი. ფალავანდოვმა** ამოიღო თავისი ნაწარმოები პირველი ღამის განკარგულება. წაუკითხა იგი ლუარსაბს და მან დაგვიწყო დარიგება და შთაგონება, რომ ეს სისულელე და ფუქსავატი ამბავია. მაინც აღვვითქვა, რომ ის მოელაპრაკებოდა **ალ. ჭავჭავაძეს** და რჩევას ჰკითხავდა. აქვე იქნა წაკითხული ჩვენი მართველობის პროექტი.

მეორე დღეს მივედი **ალ. ორბელიანოვთან**, მან მითხრა, რომ რადგან პირველი ღამის განკარგულება უკვე დაწერილია, ამიტომ მე მანდობს დავწერო მომავალი მართველობის შესახებ; მე მიუგე, რომ ეს საჭირო არ არის მეთქი და მინდოდა უარი მეთქვა, მაგრამ იგი გაიხმეს მეორე ოთახში და მეც გავედი სხვა ოთახში, სადაც

185

გ. ერისთავის ¹⁾ მეტი არავინ იყო. მე მას უთხარი **ალექსანდრეს** დავალება, მან აიღო პატარა ქალაღი, საწერკალამი და დიწყო წერა. თან მე მეკითხებოდა აქაური წარჩინებული პირების ღირსების შესახებ, ის სწერდა, და როგორც მახსოვს რვა თუ ცხრა სტრიქონი დასწერა. როცა წავიკითხეთ ეს ჩვენი ნაწარმოები, ორივემ გულიანათ გავიცინეთ; ამ ქალაღს **გ. ერისთავი** ინახავდა. ხუთი დღის შემდეგი მომავონდა ეს ქალაღი და ვთხოვე დაეხია იგი, რომ არავის ენახა.

ლ. ორბელიანოვმა როგორც აღვვითქვა, რომ მოელაპარაკებოდა **თ. ალ. ჭავჭავაძეს**, კიდევ მოელაპარაკა მას და მე მითხრა, რომ **ალ. ჭავჭავაძეს** სურს **ზაქარია ჩოლაყაევთან** მოლაპარაკებაო.

დეკემბრის 4-ს ნაშუადღევს 10 საათზე **თ. ლ. ორბელიანოვის** სახლიდან წავედით **თ. ალ. ჭავჭავაძესთან** **ლუარსაბი**, **ზაქარია ჩოლაყაევი** და მე. ისინი შევიდნენ ცალკე ოთახში და მე დავრჩი სასაღილოში. ნახევარი საათი იბაასეს და გამოვიდნენ. ჩვენ სამივე ერთად წავედით იქიდან და ისევ **ლუარსაბისას** მივედით, სადაც მათ

გამომიცხადეს, რომ **თ. ალ. ჭავჭავაძემ** დაარწმუნა ისინი, რომ ეს სისულელეა... თუმცა ყოველი ჩვენგანი ადრევეც იყო ამაში დარწმუნებული...

მეორე დღეს მივედი **ალ. ორბელიანოვთან** და უამბე ყველაფერი, რაც მოხდა, ამასთანავე ვთხოვე, მას რომ ეს საქმე ამაზე გათავებულიყო. მან ეს აღმითქვა.

აგრეთვე შევიარე **თ. ი. ფალავანდოვთან** და უთხარი, რომ **ალ. ჭავჭავაძემ** ჩვენ თვალი აგვიხილა და დაგვარწმუნა ყველაფერში, რომ ეს მხოლოდ ახალგაზრდობის სისულელეა და მე მასაც ვთხოვე დაეხია ის ქალაქი, რომელიც ზევით მოვიხსენიე, და მან აღმითქვა, რომ უსათუოდ მოსპობდა მას.

ავთანდილოვი და **ყიფიანოვი**, რომლებიც დიდი ხანი არ მენახა, ვნახე **ალექსანდრესთან**. იმათაც უამბე ყველაფერი და ვთხოვე წყნარად ყოფილიყვნენ და აღარასოდეს აღარ ეფიქრათ წარსულ შეცდომებზე.

ანტონ აფხაზოვი დეკემბრის 10-ს, შაბათ დილით შემხვდა ქუჩაში მისი სახლის მახლობლად, გამაჩერა და მთხოვა მეამბნა ყველაფერი როგორც იყო. მე მას უთხარი, რომ ყველაფერი მშვიდობინად გათავდა და მადლობა ღმერთს ჭკუაზე მოვედით. ისიც ჩვენზე არა ნაკლებ იყო გახარებული ამ ამბავზე, რომ ბოლოს მაინც მოვიკრიბეთ ჭკუა.

¹⁾ გიორგი რევაზის ძე

186

ამნაირად გამოვაცხადე რა ყველაფერი, რაც მე ვიცი და რასაც ვაკეთებდით, ვთვლი ჩემს თავს დამნაშავედა და სასტიკი სასჯელის ღირსად მაგრამ იმედი მაქვს ყოვლად მოწყალე მონარქსა, რომ ის მიჰხედავს ადამიანს, რომელიც სულითა და გულით იწინიებს თავის დანაშაულს. არა, სიტყვები არ მყოფნის ჩემი მონანიების გამოსათქმელად.

პრაპორშჩიკი **თ. ელიზბარ ერისთოვი**.

1832 წ.

დეკემბრის 17. ტფილისი.

„საგამომძიებლო კომისიის მიერ დეკემბრის 27-ს მოცემულ კითხვაზე მაქვს პატივი უპასუხო: სოვეტნიკ **ალ. ორბელიანოვს** შარშან ველაპარაკებოდი კრივზე და ჩვენ გვიკვირდა, რომ მისი ნება მისცეს, და ამ შემთხვევაზე ვკითხე დაიარება თუ არა კვირა-უქმე დღეებში მაშინდელ სამოქალაქო გუბერნატორ **ზავილეისკისთან**, რაზედაც მან მიპასუხა, რომ აღარ დადის, თუმცა უწინ დაიარებოდა მასთან. კრივის უფლება ალბად გუბერნატორ **ზავილეისკიმ** დართო რომელიც გენერალ **პანკარტევის** აქ არ ყოფნის გამო სამოქალაქო ნაწილის უფროსობას ასრულებდა. მაგრამ **ალ. ორბელიანოვს** ჩემთვის არ უთქვამს, რომ **ზავილეისკიმ** იცის ჩვენი განზრახვაო.

პრაპორშჩიკი **ელიზბარ ერისთოვი**".

ლუარსაბ ორბელიანის ჩვენება (1,117,-118). ¹⁾

„ჩემთვის წარმოდგენილ შეკითხვათა გარდა, მომხსენდა რა

ზოგიერთი გარემოება ამ საქმის ირგვლივ, საჭიროდ ვრაცხ გამოვაცხადო კომისიის წინაშე შემდეგი: ასე დაიწყო – მე ხშირად დავიარებოდი ჩემს დისწულ **მელნიკოვის ცოლთან** ²⁾, ხშირად ვკითხულობდი **ელიზბარს** და მე მიპასუხებდნენ, რომ ის **ალ. ორბელიანოვთან** არისო, ყოველ დღე და ღამე 2 ან სამი საათი. **ალ. ორბელიანოვთან** იყო ხოლმე **ელიზბარ ერისთოვი**, რას აკეთებდა იქ მე არ ვიცი, ამის შემდეგ **ელ. ერისთოვმა**, როგორც პირველი შეკითხვის დროს ვაჩვენე, პირველმა გამომიცხადა შეთქმულების თაობაზე და როდესაც მე ვკითხე სხვა ვინ არის მონაწილე მეთქი, მან დამისახელა: **თ. ი. ფალავანდოვი, თ. ერისთოვი, თ. ალ. ორბელიანოვი, თ. ბ. ერისთოვი** და ამათ გარდა კიდევ მრავალი სხვებიო. მაგრამ ვინ არიან ისინი მას არ დაუსახელებია. ამის შემდეგ **თ. ელ, ერისთოვი, თ. ალ. ორბელიანოვი, თ. ი. ფალავანდოვი** და **ზაქარია ჩოლაყაევი** მოვიდ-

1) მიღებულია 17 დეკემბერს 1832 წ.

2) პოლიცემისტერ **ანდრია მელნიკოვის ცოლი, ელიზბარ ერისთავის** და.

ნენ ჩემთან და მითხრეს, რომ ეს საზოგადოება, ე. ი. საქართველოდან რუსების გაძევების საზოგადოება, დიდი ხანია არსებობს და ჯერ კიდევ შარშანვე არსებობდაო. **ზაქარია ჩოლაყაევი** კი განაცხადა, რომ ამ საზოგადოების არსებობა მან ს. პეტერბურგშივე იცოდა საქართველოდან მიღებული წერილების საშუალებით, მაგრამ ვისგან იყო ეს წერილები მიწერილი, მას არ უთქვამს, ოღონდ ეს კი დაუმატა, რომ **ფარნაოზ ბატონიშვილმა** განგებ შეირთო მდიდარი სენატორის ქალი, იმ მიზნით, რომ მიღებული ფულებით საფრანგეთში წავიდეს და იქ იმოქმედოსო.

თ. ელ. ერისთოვი და სხვები ერთხელ ლაპარაკობდნენ, რომ ამისათვის საჭიროა დროშა გავაკეთოთო. მე, იმ მიზნით, რომ დრო მომეგო და ამით შემესუსტებია მათი მოქმედება, უთხარი, რომ დროშა მე მაქვს, რომელიც მართლაც ამჟამადაც ჩემს ოჯახში ინახება და რომელიც ჩემი წინაპრებისაგან მაქვს დამკვიდრებული, რადგან ისინი საქართველოს მეფეთა სარდლები იყვნენ; ჩემმა მუღლემაც იცის ამ დროშის შესანახი ადგილი.

ალ. ორბელიანოვი, ელ. ერისთოვი, ი. ფალავანდოვი და კაპიტანი **ჩოლაყაევი** მოვიდნენ ჩემთან სახლში და იმათგან **ი. ფალავანდოვმა** შემოიტანა წინადადება ამ მოქმედების დასრულების შემდეგ დაგვეარსებია დავით მეფისა და წმ. ნინოს ორდენი, რაც ყველამ მოიწონა. ხოლო **ალ. ორბელიანოვმა** განაცხადა, რომ დედა მისს **თეკლასაც** აქვს მიმოწერა **ალ. ბატონიშვილთანაო**.

მაიორი **თ. ლ. ორბელიანოვი**“.

მომაგონდა აგრეთვე, რომ წარსულ 1831 წ. დეკემბერში თუ ამა წლის იანვარში, **თ. ელ. ერისთოვმა** გამომიცხადა საქართველოდან რუსების განდევნის განზრახვა, რაც მე რამოდენიმე დღის შემდეგ **თ. გენერალ-მაიორ ალ. ჭავჭავაძეს** ვაცნობე, მაგრამ მან იგი არ გაიზიარა.

მაიორი **თ. ლ. ორბელიანოვი**“.

დაუმატებ აგრეთვე, რომ **ელ. ერისთოვის** ნათქვამი იმის შე-

სახეზე, რომ პეტერბურგშიშეთქმულების ამბავი იცოდნენ ტფილისიდან მიღებული წერილების საშუალებით, დაადასტურეს აგრეთვე იქ მყოფთ **ალ. ორბელიანოვმა და კორნეტ გ. ერისთოვმა**; იქვე იყო კაპ. **ზაქ. ჩოლყაევიც**.

მაიორი **ო. ლ. ორბელიანოვი**“.

188

„დაწვრილებითი და ჭეშმარიტი მოხსენება არტილერიის პრა-პორშჩიკ **თ. დიმიტრი ერისთოვისა**:¹⁾).

ს. პეტერბურგიდან რომ ჩამოვედი ტფილისში 1833 წ. აპრილის 14-ს, სამი დღის განმავლობაში ვინახულე ყველა ჩემი ნათესავები, მეოთხე დღეს კი წავედი ჩემს „როტა“-ში, რომელიც ჯვალა-ოღლის ციხეში იდგა. რადგან მე ტფილისში ავადმყოფობის გამო ჩამოვედი, ამიტომ დიდხანს არ შემეძლო მკურნალობის გარეშე დარჩენა, რის გამოც „როტის“ ექიმის მოწმობის წარდგენით ვთხოვე შევებულემა ბატ. პოლკოვნიკ **სანკოვსკის**, რომელიც მაშინ ბრიგადის უფროსი იყო; მან ნება დამართო და მე ტფილისში ჩამოვედი.

თ. ვახტანგ ორბელიანოვი, როგორც ახლო ნათესავი და სიყრმის მეგობარი, ხშირად დაიარებოდა ჩემთან; მოდიოდა ხოლმე აგრეთვე გინმაზიის მასწავლებელი **ბატ. დოდაევი**, რომელსაც აგრეთვე სიყრმიდგან ვიცნობდი, რომელთანაც ვიგონებდით ხოლმე ჩვენს წარსულს და ვიცინოდით მის მიერ გამოცემულ ჟურნალზე; გავიცანი აგრეთვე **ალ. ორბელიანოვი**.

ამათ მე სხვადასხვა კერძო საუბრებით ასე ვთქვათ მომამზადეს და ერთ დროს, არ მახსოვს ვინ და ვინ იყვნენ, ჩამომართვეს ფიცი და გამომიხცადეს, რომ მათ სურთ თავისუფლება; მაგრამ მე ამ საიდუმლოს გამოცხადებამ შემაშინა და თუმცა ჯერ მთლად მორჩენილი არ ვიყავ, მაინც გადავწყვიტე „როტა“-ში წასვლა, რათა თავი მომერიდებინა. ჩემს იქ არ ყოფნის დროს ტფილისში რა ხდებოდა არ გამიგია. რამოდენიმე ხნის შემდეგ, სახელდობრ სექტემბერში, მიმავლინეს ტფილისში ჯამაგირის მისაღებად; ტფილისში ვერიდებოდი მათ შეხვედრას და არც იმათ შეუწყუხებივარ; როგორც შემდეგ გავიგე ისინი თურმე იკრიბებოდნენ ხოლმე ხან **ი. ფალავანდოვთან**, ხან **დოდაევთან**.

ჯამაგირის მიღებისთანავე გავემგზავრე „როტა“-ში, სადაც დამხვდა ჩემი ერევანში მივლინების ამბავი, რადგან იქ დგას ჩვენი „როტის“ დევიზიონი. მე არ შემეძლო წინააღმდეგობა გამეწია ჩემი უფროსისათვის, მაგრამ რადგან ვიცოდი ჩემი გამოუცდელობის ამბავი, არ მინდოდა იქ წასვლა. სხვა წამსვლელი კი არავინ იყო. მე ერთად ერთი ვიყავი როტაში, იმ აფეცრის გამოცვლა კი აუცილებელი იყო. სამსახურის საქმეების გამო ბატ. **სანკოვსკის** ტფილისში წასვლა მოუხდა და მეც ვთხოვე ტფილისშივე წასვლის უფლება, რომ მოვმზადებულიყავ ახალ ადგილზე გასამგზავრებლად. ტფილისში ერთ საღამოს მეც წამიყვანეს **ფალავანდოვთან**, რომელსაც მე არ ვიცნობდი, გავიცანი იგი და მალე დავიშალენით, ვილაპარაკეთ გა-

¹⁾ მიღებულია 17 დეკემბერს. 1832 წელს.

რეშე საქმეებზე. მეორე დღეს კვლავ შეიკრიბენ: ლეიბ გვარდიის გუსართა პოლკის **თ. გ. ერისთავი, კაპ. თ. ჩოლაყაევი და ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანოვები**, გიმნაზიის მასწ. ს. დოდაევი, თვით **ი. ფალავანდოვი**, სადაც ლაპარაკი იყო მთავრობისა და დაწესებულებების უსამართლოებათა შესახებ საქართველოს მიმართ, ე. ი. რომ უსამართლოდ გვართმევენ მამულებს, თავადებს ცუდად ეპყრობიან, რომ ქართველებს არ აძლევენ ასპარეზს და სხვა... და აქ მეც ჩემი ახალგაზრდობისა და აღვიარებ აგრეთვე სისულელის გამო — მათ მივემხრე. ამის შემდეგ გამაცნეს გიმნაზიის მასწავლებელი **ავთანდილოვი და ყიფიანოვი**. რამოდენიმეჯერ შეიკრიბნენ ზემოხსენებული პირნი, ლაპარაკობდნენ ხოლმე ზემოხსენებულზე და სურდათ თავისუფლება. ერთხელ სიტყვა ჩამოაგდეს მაიორ **ლ. ორბელიანოვზე**, როგორც საქართველოს პირველი საგვარეულოს შვილზე; არ მახსოვს ვიღამაც თქვა, რომ მან იცისო, კაპიტ. **ჩოლაყაევს** უნდოდა ამაში დარწმუნებულიყო და მეორე დღესთვის დანიშნა მოლაპარაკება. მივიდნენ მასთან **თ. ფალავანდოვი, კაპ. ზაქარია ჩოლაყაევი, თ. გ. ერისთავი, ელ. ერისთავი და ალ. ორბელიანოვი**. მე იმ დროს შევედი, როცა **ლ. ორბელიანოვი** მათ ეუბნებოდა: „ბატონებო, თქვენ იცით, რომ მე თქვენზე არა ნაკლებ ვარ შეურაცხყოფილი, მაგრამ თქვენი განზრახვა განუხორციელებელია... თუმცა მოიფიქრეთ, მეც მოვიფიქრებ“-ო და კიდევ რაღაც უნდა ეთქვა, მაგრამ ფეხის ხმამ აიძულა გაჩუმებულიყო, მე მაშინათვე გამოვედი და წამოვედი, აღარც დავბრუნებულვარ იქ; ეს არის პირველი და ანასკნელი სიტყვები, რომელიც მე ამ საქმის თაობაზე **ლ. ორბელიანოვისაგან** მომისმენია, რამოდენიმე ხნის შემდეგ სხვებიც გამოვიდნენ. ერთ საღამოს ჩემი ძმა **ელიზბარი, ვახტანგ ორბელიანოვი და ფალავანდოვი** იყვნენ **კაპ. ჩოლაყაევთან**, არ ვიცი რისთვის, მაგრამ ჩემა ძმამ მითხრა, რომ ჩვენ შემცდარი ვართო. როგორ თუ შემცდარი მეთქი ვკითხე მე. მან მიპასუხა, რომ გონს ეხლა მოვედი. თუ რა გვწადიან და რასა ვშვრებითო, ღმერთმა დაიფაროს, რომ ეს ჩვენმა მტრებმა გაიგონ მთლად დავილუპებითო. და გადაწყვიტა რომ ამ საქმეზე ხელი უნდა ავიღოთ. მეც ამაზე სიამოვნებით დავეთანხმე.

მეორე დღეს საღამოთი **ალ. ორბელიანთან** ვიყავით: **ზაქარია ჩოლაყაევი და გ. ერისთავი, ელ. ერისთავი, ვახტანგ ორბელიანოვი** და მე. მე და ჩემა ძმამ ხატზე დავიფიცეთ, რომ ამიერიდან ზემოხსენებულზე არა თუ აღარ ვილაპარაკებთ, აღარც კი ვიფიქრებდით და წამოვედით. იმ დროიდან, ე. ი. ნოემბრის უკანასკნელ რიც-

190

ხეების შემდეგ, ზემოხსენებულ თავადთაგან ერთი სიტყვაც აღარავის დაუძრავს თავისუფლებაზე.

ეხლა ჩემი ბედი მიმინდვია ყოვლად მოწყალე მონარქისათვის, დე იყოს ნება მისი მომნანიებელ დამნაშავეზე.

კავკას. გრენადერთა არტილერ. ბრიგალის 3-ე მსუბუქი „როტის“ პროპორჩიკი **თ. დიმიტრი ერისთავი**“.

„მომავლენა კიდევ ზოგიერთი გარემოება. პეტერბურგში რომ ვიყავი ფარნაოზ ბატონიშვილთან საუბრის დროს გამიგონია, რომ მათ სურდათ საქართველოში ყოფნა არა როგორც მეფეს, არამედ როგორც კერძო პირს, რომ აქაური ჰაერით ესუნთქვა. ერთხელ გ. ერისთავის გაბრაზების მიზნით დიმიტრი ბატონიშვილმა მასაც და ყველა ქართველებსაც ბოშები (ციგნები) უწოდა. „რისთვისაო“ ჰკითხა გ. ერისთავმა. „იმიტომ რომ გაუნათლებელი ხართ, ველური, და გაიძვერა, თქვენ სხვანაირად არ შეიძლება იწოდებოდეთ თუ არა ბოშებად“ -ო უპასუხა მან. საქართველოში რომ ჩამოვედი ჩემმა ძმა ელიზბარმა მითხრა რაღაც ჩარჩოს შესახებ, რომლის საშუალებითაც რასაც გინდა დასწერ და სხვა მას ვერ მოხვდებაო, მაგრამ არ კი უჩვენებია, რადგან როგორც თვითონ ამბობდა ის დაკარგული ჰქონდა. ვისთანა ჰქონდა მიმოწერა ამ ჩარჩოს საშუალებით მე არ ვიცი, მისთვის არ მიკითხავს. ერთხელ ალ. ორბელიანოვს უთხარი როგორ გაანდეთ ასეთი საქმე კაპ. ზაქ. ჩოლაყაყევს, რომლის ხასიათის გაგებაც ასეთ მოკლე ხანში არ შეგეძლოთ და რომელსაც პეტერბურგში თითქმის სძულდა ქართველობა და გაგვირბოდა მეტქი. მაგრამ მან მიპასუხა: რას ამბობ, ის ყველა ჩვენგანზე უფრო გულმოდგინედ ეკიდება ამ საქმესო. ხოლო როდესაც ჩემი თანადასწრებით ზაქ. ჩოლაყაყემა უსაყვედურა გიორგი და ელიზბარ ერისთავებს და დიმიტრი ორბელიანოვს, რომ ისინი პეტერბურგში მას ერიდებოდნენ და აქ კი ასე გულახდილად მიენდვნენ, მათ უპასუხეს: „მართალია, ჩვენ შენი გვემინოდაო“.

არტილ. პრაპორშჩ. თ. დ. ერისთავი.

დეკემბრის 20.

1832 წ.

„მომავლენა აგრეთვე, რომ პეტერბურგში ყოფნის დროს 1831 წ. როგორც მახსოვს გაზაფხულზე, ერთხელ მოვიდა ჩემთან ბატ. დოდაევი, რომელიც სენატში მსახურობს და გამომიცხადა, რომ ქართველებს ჯანყი სდომებიათ, მაგრამ არ უთქვამს ჩემთვის

არც მიზეზი და არც დაუსახელებია თუ ვისგან გოგო ეს ამბავი. ამის შემდეგ დოდაევი აღარ მინახამ“ არტილ. პრაპორშჩ. თ. დიმიტრი ერისთავი. 26 დეკემბერ 1832 წ.

თეიმურაზ ამილახვარის ჩვენება (1,125-126). ¹⁾

წარსულსა წელსა დროსა პოლშის აღრევისასა, არ მახსოვს რომელს თვეში მე გამოვიარე სოვეტნიკ ალექსანდრე ორბელიანოვის სახლის წინ. და დამხვდა სოვეტნიკი ალექსანდრე ორბელიანოვი. ხელი დამიჭირა და მითხრა ერთი საიდუმლო რამ უნდა გითხრაო პოლშელებს რამდენიმე ქალაქი წაურთმევიათ რუსებისათვის და ასე შეიწროებაში არის რომ აღარ შეუძლიანთ რა. და ახლა გვაქვს ჩვენ კარგი დრო რომ ამათის ხელიდამ გავნთავისუფლდეთ და ადვილად შეგვიძლიან ამანვე მითხრა ეს ჩვენი დაწყობა იციან მრავალთა და სხვათა რიცხვთა შორის მითხრა მამუკა ორბე-

ლიანოვისა და ლუარსაზ ორბელიანოვისა. და ღენერალმა ჭავჭავაძემაც იცისო; ესეც მითხრა ამაზედ ალექსანდრე ბატონიშვილთან მაქვს მიწერ მოწერა. ამ აზრზედ მელაპარაკებოდნენ ოსტავ. პოდპორუჩიკი ალექსანდრე ორბელიანოვი და აზნაური იოსებ მამაცოვი.

სოვეტნიკმა ორბელიანოვმა ალექსანდრემ მთხოვა იასე ფალავანდოვი გამაცნო მე მიველ და იასე ფალავანდოვს უთხარ და მას უკან სოვეტ. ალექსანდრე ორბელიანოვი და უჩიტელი დოდაევი მოვიდნენ იასე ფალავანდოვთან და დაიწყეს ლაპარაკი გარნა მე არ მახსოვს რას ელაპარაკებოდნენ სოვეტ. ალექსანდრე ორბელიანოვმა მითხრა ვინც სანდო ნათესავთა ანუ მეგობართაგანი მყვანდეს ვინმე უთხარ იმასაც ეს ჩვენი დაწყობილობა და მე უთხარ ბარძიმ ამილახვაროვს ყოველივე ჩემთან ნათქვამი სოვეტ. ალექსანდრე ორბელიანოვისა და ბარძიმმა ამილახვაროვმა მითხრა დიდათ კარგი დაწყობილობა არისო და ამასაც მეუბნებოდა მე აგრეთვე ვეტდვი ჩემთ ვისაც ჩემი გული ენდობა და ხალხში ჩქარად ჰქონდა ლაპარაკი რომ პოლშელთ წაართვეს ამდენი სოფელი და ამდენი ჯარი დაუხოცეს რუსთაო.

აღარ განვლო დიდმა ხანმა ხმა გამოვიდა რომ ვარშავა აიღეს და შემდეგ ამ ხმისა მე აღარავისთან მქონია ამაზედ ლაპარაკი და კიდევ მეგონა რომ სულ დავიწყებას მიეცაო.

იქმნება ერთს ღამემდის ჩემა ძმამ მომიტანა წიგნი ალექსანდრემ მომცაო. იქ მწერს როდესაც ეს წიგნი მოგივიდეს დაუყოვნებლივ შენ ჩამოდი და თან ჩამოიყვანე შენი სახლის კაცი ბარძიმ ამი-

¹⁾ მიღებულია 27 დეკემბერს 1832 წ.

ლახვაროვი, დიდი საჭრო საქმე მაქვსო. ეს იყო დაწერილი თითონ ალექსანდრესაგან ამისვე ხელმოწერილი და ბოლოსაც ეწერა იასე ფალავანდოვი. ეს წიგნი წაუკითხე ბარძიმ ამილახვაროვს და მითხრა არა მცალიან რომ წავიდე. მე მაშინვე დავხიე ის წიგნი და არც წამოველ და არც ვიცოდი რა აზრზედ იყო მოწერილი.

პრაპორუჩიკი თ. თეიმურაზ ამილახვაროვი“.

დეკემბრის იზ

ჩყლზ წელსა.

ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება (1,131-134) ¹⁾

„პოლონეთის აღრეულობის დროს მე შევნიშნე, რომ ჩემი ძმა ალექსანდრე, ელ. ერისთავი და დოდაევი ხშირად ჩაიკეტებოდნენ ხოლმე ცალკე ოთხაში და იქიდან დიდ ხანს არ გამოდიოდნენ; მე ვთხოვე ჩემ ძმასა და ელიზბარსაც ეთქვათ ჩემთვის თუ რაზედ საუბრობენ ხოლმე ისინი. მათ მე გამიმჟღავნეს, რომ მზათ აქვთ შეთქმულება. მე ეს სულ მოკლე ხანში გაუზიარე ავთანდილოვს. ჩემი ძმა ალექსანდრე, ელ. ერისთავი და დოდაევი ცდილობდენ გაეგრცელებინათ საზოგადოება. მე შევნიშნე, რომ ჩემთან და ავთანდილოვთან ისინი მთლად გულწრფელი არ იყვნენ რადგან მათ კრებებს ჩვენ იშვიათად ვესწრებოდით. ვარშავის აღების შემდეგ მათ ყოველგვარი იმედი დაეკარგათ, მაგრამ

გასულ ზაფხულამდის მაინც ცდილობდნენ საზოგადოების გამრავლებას.

ხედავდნენ რა რომ **ზაველეისკი**, ყოფილი სამოქალაქო გუბერნატორი, ხალხს ავიწროებს და იწვევს მათში უკმაყოფილებას, იჭვიჭვინდათ, რომ მასაც აქვს შეთქმულება.

ამა წლის შემოდგომაზე **დოდაევთან** იყვნენ **ვახშმად: ანტ. აფხაზოვი, ელ. ერისთოვი, ფალავანდოვი**, ჩემი ძმა **ალექსანდრე, გ. ერისთოვი** და მე, სადაც გამოეცხადა **ანტ. აფხაზოვს**, რომ ისიც უნდა შეთქმულების მონაწილე გახდეს, მაგრამ მან ითხოვა დრო ამ საქმეზე უკეთ მოსაფიქრებლად. რამოდენიმე დღის შემდეგ ვიყავით **ფალავანდოვთან**, სადაც **აფხაზოვმა** განაცხადა, რომ ის უარს ამბობს მონაწილეობაზე და ჩვენც გვთხოვს ამ საქმეზე ხელი ავიღოთ. რამოდენიმე დღის შემდეგ **იასე ფალავანდიშვილთან** შევიკრიბეთ: **ჩოლაყაევი, ელ. ერისთოვი** თავის ძმა **დიმიტრი თურთ, გ. ერისთოვი**, ჩემი ძმა **ალექსანდრე, დოდაევი, ყიფიანოვი, ავთანდილოვი, მამაცოვი** და მე. აქ გადწყვიტეს გამოეცხადებიათ **თ. ჭავჭავაძესთვის**. ზოგიერთებმა იკითხეს **ჭავჭავაძე** თუნდაც დათანხმდეს რა ნაირად უნდა მოხდეს ჯანყო. **ფალავანდოვმა**, ჩემმა ძმამ **ალექსანდრემ** და

¹⁾ მიღებულია 18 დეკემბერს 1832 წ.

ელ. ერისთოვმა უპასუხეს, რომ **ჭავჭავაძეს** და **ლ. ორბელიანოვს** შეუძლიანთ შეაიარაღონ რამოდენიმე ასეული თვისი გლეხებიო, რომ თვითეულს ჩვენგანს შეუძლია რამოდენიმე კაცის გამოყვანა და რომ ამ რაოდენობის საშუალებით შეიძლება უფროსების ამოხოცვა „ბალზე“, ციხეში, არსენალში, ყაზარმებში და ნავთლულშიო, რის შემდეგაც **ფალავანდოვმა** გვაჩვენა განრიგება თუ ვის რა ადგილზე თავდასხმა შეეძლო. შეეკრიბნენ რამოდენიმეჯერ ჩვენთანაც, ლაპარაკობდნენ სულ ერთსა და იმავე საგანზე; **დედა ჩემმა** შენიშნა, რომ ჩვენ ოთახში ვიკეტებოდით ხოლმე და მითხრა და წყრომითა მკითხა რას ნიშნავს ჩვენი ასეთი ოთახში ჩაკეტვა, რომ იქ არავის უშვებთ. მე ის დავარწმუნე, რომ თავადაზნაურთა არჩევნებზე ვლაპარაკობდით მეთქი. ისინი რამოდენიმეჯერ იყვნენ აგრეთვე **ლ. ორბელიანოვთან**, მაგრამ მე იქ არც ერთხელ არა ვყოფილვარ.

ჩემი ძმა **დიმიტრი** თუმცა ორჯერ იყო ჩვენთან, მაგრამ ის არა თუ თანახმა არ იყო, პირიქით ყოველ ღონეს ხმარობდა, რომ როგორმე დაეშალა ჩვენი საზოგადოება.

მე რამოდენიმეჯერ გამოვუტყედი **ავთანდილოვსა** და **ყიფიანოვს**, რომ ეს უდიდესი სისულელეა. ისინიც მეთანხმებოდნენ. ჩვენ ვმსჯელობდით ხოლმე, რომ უმჯობესი იქნება დავაარსოთ ერთი კარგი პანსიონი, შევავროვოთ შემოწირულება გიმნაზიისათვის, დავაარსოთ ბიბლიოთეკაო და სხვა; ვამბობდით რომ ქართველები რუსების მაღლიერი უნდა იყვნენო; რომ ისინი ჩვენ გვავგრძობინებენ განათლების სიკეთეს და გვიცავენ ლეკების თარეშისა და მეზობლების მხრივ შევიწროებისაგან.

ბოლოს ჩოლაყაევი მოდის და ეუბნება ჩემ ძმა **ალექსანდრეს**, რომ აუცილებლად ყველაფერზედ ხელი უნდა ავილით და ჩემი

ძმაც ამაზე დაეთანხმა. მაგრამ **ელ. ერისთოვმა**, მისმა ძმამ **დიმიტრიმ** და **ფალავანდოვმა** მოიტანეს ამბავი რომ **ალ. ორბელიანოვი** ელაპარაკა **ჭავჭავაძეს** და **ჭავჭავაძე** ნაწილობრივ თანახმაყო.

ჩემი ძმა **ალექსანდრესაგან** გავიგე, რომ მას აქვს მიმოწერა **ალ. ბატონიშვილთან** **მოლა ზამანის** საშუალებით და რომ **ზამანას** გზაში თავს დაესხნენ ავაზაკები, რომლებიც მან დაამარცხაო.

მაგრამ, როცა **ჩოლაყაევმა** განაცხადა რომ ის ესაუბრა **ჭავჭავაძეს** და რომ **ჭავჭავაძე** არავითარ შემთხვევაში არა თანმხლებოდა, მაშინ ყველაფერი მივატოვეთ და ამაზე სრულებითაც აღარავინ ფიქრობდა. ჩემმა ძმა **ალექსანდრემ** დაიწყო ლაპარაკი თავად-აზნაურთა არჩევნებზე, **ელიზბარმა** თავის მამულზე, მის ძმა **დიმიტრის** უნდოდა დარჩენილიყო გენერალ **ჟუკოვსკისთან**; **გ. ერისთოვს** კი შტა-

194

ბში უნდოდა დარჩენა; **ჩოლაყაევმა** დაიწყო იმაზე ფიქრი, რომ დროა პეტერბურგში დაბრუნდეს. მე ვეკითხებოდი შეიძლებოდა თუ არა მეც მასთან ერთად წავსულიყავ, შევსულიყავ ჯარში და თუ ომი გამოცხადდებოდა, წავსულიყავ ლაშქრობაში.

ამ თვის პირველ რიცხვებში ჩენ ძმა **ალექსანდრესთან** მოდის ჩვენი სოფლის ქევაბა თუ მამასახლისი და ეუბნება მას, რომ დისტანციაში ¹⁾ ლაპარაკობენ, რომ მას **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** მიმოწერა აქვს; ჩემი ძმა გაუჯავრდა მას და აუკრძალა აღარსად გაუმეორებია ეს ამბავი.

ჩემი ძმა **ალექსანდრესაგანვე** გავიგე, რომ თითქმის იმავე დროს მასთან მოვიდა აგრეთვე **მოლა ზამანა** ოთხი ამხანაგითურთ, რომლებიც **მოლა ზამანის** მიერ მოწოდებული იყვნენ შეიარაღებისათვის სხვებთან ერთად.

აღვიარებ რა ყველაფერს, რომ მე ჩათრეული ვიყავი ჩემი ახალგაზრდობით, ვითხოვ მისი იმპერატორებით უდიდებულესობის ყოვლად მოწყალებას, მით უმეტეს, რომ ბოლოს ჩვენ ვიგრძენით ჩვენი შეცდომა და დავადექით ჭეშმარიტ გზას.

თ. ვახტანგ ორბელიანოვი.

მომაგონდა აგრეთვე, გაგონილი მქონდა, რომ **ოქროპირ ბატონიშვილი** საზღვარგარეთ აპირებდა წასვლას სუსტი ჯანმრთელობის გამო. **ელიზ. ერისთოვის**, ჩემი ძმა **ალექსანდრეს** და **დოდაევის** საუბრებიდან ჯერ კიდევ პოლონეთის აჯანყების დროს მიმხვდარი ვიყავი, რომ ისინი ამ საგანზე ლაპარაკობდნენ. მაგრამ ნამდვილი მათი განზრახვა არ ვიცი, და არც ის ვიცი ვინა ჰყავდათ ხელმძღვანელი.

ვახტანგ ორბელიანოვი.

საგამომძიებლო კომისიის ამა დეკემბრის ოცდა შვიდს შეკითხვაზე, მაქვს პატივი უპასუხო, რომ ბევრს ჰქონდა იჭვი ყოფილ სამოქალაქო გუბერნატორ **ზავილეისკიზე**, რომ მას აქვს განზრახვა მოაწყოს შეთქმულებაო და ამას იქიდგან დაასკვნინდნენ, რომ იგი ხალხს ავიწროვებს და მათში უკმაყოფილებას აძლიერებსო.

საგამომძიებლო კომისიის შეკითხვაზე მაქვს პატივი უპასუხო, რომ მე ამ საგნის თაობაზე ლაპარაკი მქონდა ჯერ კიდევ პოლონეთის აჯანყების დროს: ჩემ ძმა **ალექსანდრესთან**, **ელიზბარ ერისთოვ-**

თან, დოდაევთან, ავთანდილოვთან, გიორგი დავითის ძე ერისთოვ-
თან და მამაცოვთან; მიმდინარე წელს კი ყველა დასახელებულე-
ბთან და მაგათ გარდა ყიფიანოვთან, ლეიბ გუსართა პოლკის კორნეტ

195

ერისთოვთან, არტილერიის პრაპორშჩიკ დიმიტრი ერისთოვთან,
არტილერიის პრაპორშჩიკ დიმიტრი ერისთოვთან, იასე ფალავან-
დოვთან და ლეიბგვარდიის სემიონოვის პოლკის კაპიტან ზაქარია
ჩოლაყაევთან. ¹⁾

ვახტანგ ორბელიანოვი.

ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანის ჩვენება (1,135-150). ²⁾

კომისიასა შინა

როდესაც ოქროპირ ბატონიშვილი მოვიდა ამ ქალაქში და
ცხოვრობდა რაოდენსამე თვესა, იმის ყოფნის დროსა, ერთს კვირა
დილას მიველი მის სანახავად ნათესაობისა გამო, და არც იმის მე-
ტად მენახა. როდესაც შეველ — დამიძახა, აქ უთუოდ ჩემი მამიდა-
შვილი ალექსანდრე უნდა იყოვო. დიახ მე გახლავარ მეთქი — რა
წამს ეს გაიგონა, მაშინვე მოვიდა, გადამეხვია და აქეთ იქით დამ-
კოცნა, მასკვან დივანზე დამსო, და თვითონაც გვერდით დამიჯდა.
მკითხა დედის ჩემის ამბავი როგორ მშვიდობით არისო. მე მადლო-
ბა მიუგე. — მასკვან როგორც განწესება არის პირველის ნახვისა,
ისეთი ლაპარაკი დავიწყევით, ერთ საათს უკან ისევ წამოვედი,
კარამდისინ მომყვა, გამოსალმების დროს მითხრა გთხოვ ხვალ სა-
ლამოზე მერვე საათზე ჩემთან მოხვიდეთო. მე პირობა მივეცი უთუ-
ოდ გაიხლებით მეთქი. მეორეს დღეს იმ ვადაზე მივედი, დავსხე-
დით და მოვეყვით სხვადასხვა ლაპარაკს, რამოდენსამე მიწუტს უკან
მკითხა აქაური სამართალი როგორი არისო. მე მიუგე დიახ კარგი
არის მაგრამ ცოტა გვიან იცის საქმის გადაწყვეტა მეთქი, ერთი ჩე-
მი საქმეც წარმოებს, 1803-ს წლიდან ჩვენ ორბელიანოვთ გაყრასა
ზედა, რომ ჯერ ვერ გადაწყვეტილა და ჩემს ხვედრს წილს არ მამ-
ლევენ ჩემნი სახლი კაცნი მეთქი, განცვიფრდა, მითხრა, საკურვე-
ლი საქმე არისო. მე ვგონებ ერთი მაგტოლა დრო კიდევ გაივლის
რომ არ გადაწყდესო. მე მიუგე რა ვქნა ღმერთს ვფიცავ ამთენი
არზის მწერლის ფულის მიცემის ღონე აღარა მაქვს მეთქი, და ამთე-
ნის სასამართლოს სიარულით, ბევრჯელ მშიერი დავრჩები და მეტი
დაქანცვით დაღალული მოვალ და მეძინება მეთქი. მითხრა ნუ
სწუხარ ღმერთი მოგხედამსო. მე მიუგე, ახლა ხელმწიფესთან ვიჩი-
ვლებ უთუოდ მეთქი, და ღვთით ის რომ გასჩხრეკს, დიახ მართლ-
მსაჯული ხელმწიფე არის, და მალე გადასწყვეტს ჩემს საქმეს, რომე-
ლიც დიახ სწრაფად მამეცემა ჩემი წილი მეთქი. გაიღიმა და აღარა

¹⁾ ე. ი. ბორჩალოს დისტანციაში.

²⁾ მიღებულია 18 დეკემბერს 1832 წელს.

196

თქორა, მასკვან მოჰყვა ჩვენი წინაპართა ცხოვრებას, როგორი მამა-
ცნი ყოფილან და ან რაოდენნი მტერნი გაუბნევიათ, და ან როგორი

მამულის სიყვარული ჰქონიათ. მე ვუსმენდი იმის ლაპარაკს, შემდეგ მოვახსენე განა ჩვენ კი არა ვრთ მამაცნი მეთქი. მითხრა — თქვენ მაცობისა კი არა ვიცირათ. მე მიუგე ღმერთს ვფიცავ როდესაც იმერეთში ბუნტი იყო და წედისის ზავალეზზე მივედით მეთქი, პირველი მე ზავალში გადავარდი, რომ ჩემ სურტუკში ოთხი ტყვია იყო გავარდნილი, და მასკვან ხმალს ხელი მოვისვი და იმერლებმა რომ დამინახეს ასე მამაცათა, სულ გაიქცნენ მეთქი, და მასკვან სალდათები ამოვიდნენ. მითხრეს კნიაზო შენ სწორეთ ლომი ჰყოფილხარო, მე მიუგე იმ სალდათებს მამ როგორი გინდათ ხელმწიფის სამსახური მეთქი. მითხრეს დიახ მართალს ამბობო, მალადეც, მალადეცო. ამას იქით ჩვენ თქვენთან სისხლს დავღვრითო. კნიაზო **გარჩაკოვმა** ესრეთ მხნეთ რომ მხედავდა დიდათ წყალობა დამიწყო მეთქი, აი ბატონიშვილო, თუ ქართველნი მამაცნი არ არიან მეთქი; კიდევ **ერმოლოვთან** 1822-სა წელსა ყაბართოში რომ იყო ჩვენი ჯარი, როგორ მამაცათ აღმოვჩნდი, რომ დედიჩემისათვის ეთქო მადლობა თქვენ დიახ კარგი ვაშკაცი შვილი გყოლიათო, და დიახ კარგი ოფიცარიო, და როდისაც სამსახურიდგან გამოველ, მაშინ დიდათ ეწყინა **ერმოლოვსა** ასე რონ ბევრი საქმეშიაც მტრობდა მეთქი. მითხრა **ოქროპირ ბატონიშვილმა** ეგ არ არის ვაშკაცობაო, მე მიუგე ბატონო მეტი ვაშკაცობა რაღა გინდა მეთქი, ამ სიტყვაზე აღარა თქო რა, მასკვან ჩამოაგდო მამულის ერთგულობაზე ლაპარაკი, მოჰყვა ბერძულს ისტორიას, და ასეთს ამბებს მოჰყვა, რომ სულ გამაგიჟა, ვანბობდი ნეტავ მეც იმათში ვყოფილიყავ მეთქი, განა ეხლა არ შეგიძლიან იმისთანა ამბავებიო, მე მიუგე სადაც დავსწრებივარ ვაჟკაცათ ვყოფილვარ და იმაზე მეტი სხვა არა ვიცი რა მეთქი, მასკვან მითხრა მაშინ იქნები ვაჟკაციო, თუ ამ რუსებს შაუტევო და გაიცინა, მე მიუგე მთელი ევროპია მივიდა რუსეთზედა 1812-სა წელსა რომ სულ ქვის სროლით მიჰყვნენ პარიჟამდისინა, და ნაპოლიონიც დაიჭირეს მეთქი, კიდევ აღარა თქო რა, და დაჩუმდა. მასკვან მოჰყვა, რაოდენსამე მინუტს უკან ლაპარაკს, კიდევ მამულის ერთგულებაზე რომელიც მე ვისმენდი, მასკვან რომ დაასრულა ავდეგ გამოვეთხოვე, და წამოველ შინა, კიდევ კარებამდის გამომაცილა, გამოსალმების დროს მითხრა მე დიახ შემეყვარდიო, და გთხოვ ხშირათ მოვიხიდეო, დავდიოდი მე კვირაში ერთხელ დიახ ტკბილად შემეყვარა, სულ ყოველთვის აქაურს მამულის ამბავს ლაპარაკობდა, ერთხელ კიდევ ჩამოაგდო რუსებზე ლაპარაკი, და ან საქართველო რაგვარად მი-

ილო იმპერატორობა თვის მფარველობის ქვეშ, -თქო თქვენ ქართველები ვერა გრძნობთ თქვენსა მამულსაო. მე მიუგე ღმერთს ვფიცავ დიახ ერთგული ვარ საქართველოსი მეთქი. მითხრა ეგ არ არის ერთგულობაო. მიუგე მამ რა ვქნა მეთქი, მითხრა ღვთის ფიცი მომეციო და პატიოსანი სიტყვაო, დავიფიცე და მასკვან პატიოსანი სიტყვა გამომართო, მითხრა ეცადე, რომ რუსები გადარეკოთო, მე მიუგე საწყალნი ცოდონი არიან მეთქი, მითხრა კარგი მაგ ხუმრობაზე ხელი აიღეო, მე მიუგე ღმერთი გადღეგრძელებს როგორ შეიძლება მეთქი, და ან ურუსოთ რა ხელი გვეყრება, მეთქი, და მე ვერ შემეძლიან, რომ რუსებზე ვიფიქრო რამე მეთქი, მასკვან კიდევ

მოჰყვა რა არის საქართველო და ან რუსებს რათ უნდა ეჭიროთ, და ან როგორი სიმაგრეები აქვს, და ასე დაიწყო ლაპარაკი, რომ არ შამიძლიან ენით წარმოთქმა, მასკვან კიდეც მიუგე რომ პაპაჩემიც თქვენის ბიძის წინ მოკვდა ომში რომ ზედაც არ შამოგვხედეთ, და ყოველთვის ჩემის ოჯახის დაქცევაში ყოფილხართ მეთქი, ახლა ღმერთმა ადღეგრძელოს ჩვენი იმპერატორი იმის მიერ არის ჩვენი ოჯახი გაბედნიერებული მეთქი, და მამა ჩემიც იმათ სამსახურს ქვეშე მოკვდა 1812-სა წელსა და **ალ. ბატონიშვილს** თოფს ესროდა მეთქი, ეხლა თქვენ რომ იშოვნოთ საქართველო, ხომ ისევ დააქცევთ ჩემს სახლსა მეთქი, მითხრა კარგია ბევრს ნუ ლაპარაკობო, ეს უნდა იცოდეთ რომ 1200-ი წელიწადი თქვენნი მემკვიდრენი ვყოფილვართო, ახლა უბრალოთ და უსამართლოთ წაგვართვა ხელმწიფებო, მამა ჩემმა **გიორგი მეფემ** მფარველობა სთხოვაო, ნაცვლად ამისა სულ წაგვართო და ჩვენ გედაგვრეკეს რუსეთშიო. ღმერთი მოიგონეთ, სთქვან ხალხმაო, და მაღალს ღმერთს შეჰხედეთო ეს სამართალი არისო, მოჰყვა ესრეთს ამბავს რომ გულის მდულარედ ვტიროდი და არ ვიცოდი რა მექნა შენი ჭირიმე მეთქი აბა რაღა ეშველება წარსულის ამბავს მეთქი, მასკვან მითხრა როგორც დაგარიგო ისე მოიქეციო, და ადვილი არისო, მოჰყვა ესრეთ, აქ ბევრნი კარგნი პატიოსანნი კაცნი არიან რომ იმათ ენდოთ და კარგს რჩევასაც მოქცემენო — **პირველი** დიახ ჰკვიანი კაცი არის **ჭავჭავაძეო** და განათლებული, და ჩვენი გულისათვისაც ადრე დატოვებული იყო რუსეთშიო, იმისი ნდობა შეიძლებაო, და კარგს განკარგულებას მოახდენსო, და უცხო ზაგოვორს გაკეთებსო, **მეორე** აქ კიდეც **ელიზბარ ერისთავი** არისო ისიც კარგი ჰკვიანი კაცი არის. **მესამე** კიდე **სოლომონ დოდაევი** ჩვენთვის თავდადებული კაცი არისო მე ვიცი ისიც იყაბულებსო, აი ესენი ბევრს კაცს იშოვნიანო და მასკვან წყნარ-წყნარ მოხდება ჩვენი საქმეო — ესრეთ გამიადვი-

198

ლა და ბევრს რაღაეხსაც დამპირდა რომ კისერზე ამაღლებინა, მიუგე კარგი შენიჭიმე ¹⁾ ვეცდები თუ რომ შაიძლება, და ან კიდეც ჩემ ფიქრში შემოვა მეთქი. იესეც მითხრა **თამარ ბატონიშვილისა** დიახ ჰკვიანი დედაკაცი არისო. მე მგონია ისიც იყაბულებსო. წამოველ ვიფიქრე დიახ ბევრი ხანი მაგრამ ვერაოდეს გულმა ვერ მითხრა რუსებზე წინააღმდეგობა მცირედი მაინც რაიმე, მე დაუტევე ჩემ ფიქრში სულ ერთიანათ, მაგრამ როცა მივიდოდი **ოქროპირ ბატონიშვილთან** ვატყუებდი ვცდილობ მეთქი, ხან რვას ვეუბნებოდი, და ხან რასა ესეც მითხრა **ოქროპირ ბატონიშვილმა**, ამასაც გასწავლის რომ ნურასდროს ორს კაცს ერთათ ნუ დაელაპარაკებოთუნდა შენნი ძმანი იყვნენო, ვისაც ელაპარაკო ეს აზრი ყველას ცალ-ცალკეო, ვიყავ ესრეთს ფიქრს მოცული და არ იქნა არ დავამტკიცე რუსეთის ხელმწიფეზე წინააღმდეგობა. ერთს დროს საღამო ჟამზე მივიდოდი სიონის ქუჩაში ვნახოთ **იასე ფალავანდოვი**, დამხვდა მითხრა სირცხვილი არ არის შენთვის **ერთად შევიზარდენითო** და ჩემთან არ დადიხარო, ამ სიტყვაზე დამიჭირა ხელი და ამიყვანა ჩაიზე თავის ოთახში, ჩაი დავლიეთ ვილაპარაკეთ ხან დარზე ხან მამულზე ხან წყალზე, და ხან ბაღში შექცევაზე შემდეგ გამო-

ვეთხოვე წამოველ შინა, მთხოვა, გთხოვ ხშირად მობრძანდებოდეთ ჩემთანაო, მე ჩვენი სიყმაწვილის თამაშობა რომ მომაგონდებოდა, დიახ მიამა ესრეთი თხოვა, დავიწყე სიარული, შემდეგ როცა დავსხდებოდით ეს **იასე ფალავანდოვი** სულ რუსებს ლანძღავდა, ერთხელ უთხარ შენ კი ემართლები რუსებსა სხვაზე რომ დანაშაული ჰქონდეთ, შენს ოჯახზე კი ბევრი სიკეთე მიუძღვით მეთქი, მითხრა რომ ჩემს წონა ბრილიანტში რომ ჩამსონ არ მიყვარანო, და არც ერთგული ვარ ამათიო. რომელიც მე დამინახვებია საქართველოსთვის ერთგულება და ორჯერ გაქცეულვარ, თქვენ კი ვერ გრძნობთ ჩემს ამთენს შრომასაო, მე უთხარ დიახ კარგათ გიქნია რომ გაქცეულხარ, და რუსების წინააღმდეგობა არავის არ მოუხდება მეთქი. მითხრა რას ლაყბობ ღმერთს ვფიცავ შენა ხარ ამათი ერთგულიო, მე მიუგე ღმერთს ვფიცავ და ხატსაც მეთქი რომ დიახ ერთგული ვარ ამათი მეთქი. მითხრა სირცხვილი არ არის შენთვისაო მე ერთი უბრალო ღვდლის შვილი ვარო, და ასე ვგრძნობ ჩემს მამულსაო, და შენ კი აგეთი უგრძნობი ხარო, მე გამიკვირდა, ვიფიქრე თუ ეს ესრეთსა გრძნობს მამ მე რაც უნდა დამემართოს მეთქი მინდოდა **ოქროპირ ბატონიშვილის** საქმე მეთქო მაგრამ დიდათ დაფიცებულ ვიყავ რომ იმისი ამბავი არავისთვის არ მეთქო თვინიერ ჩემის ფიქ-

¹⁾ ასე წერს.

რებისათვის, მასკვან უთხარ აბა მირჩიე რა ვქნა მეთქი, მითხრა დავაწყვით საქმეო რომ რუსები გავიყვანოთო, მოჰყვა ესრეთ, ამ რუსებს რაკი გავიყვანთ ველარას დროს ველარ შამოგვივლენო, მე უთხარ რას ამბობს ღმერთს ვფიცავ მილიონი ჯარი ჰყავთ, **ასი ათასი** კაცი რომ გამოგზავნონ სულ ქოქით ამოგვადებენ მეთქი, მითხრა აბა მაქთენი შენ გოგრაში არ შამოდის როგორ დავიცვამთ ჩვენს მამულსო. მე უთხარ აბა როგორ იქნება მეთქი, აი ასეო მითხრა, აქ სამი ადგილი არის შესაკვრელიო, **ერთი** შავი ზღვაო, **მეორე** არაგვის მთაო, და **მესამე** დერბენტის ზღვაო, ესენი რომ შაიკვრის ველარ შამოგვივლენო, ასე ჩემკრა ასეთის ლაპარაკით რომ ვთქვი რაც უნდა დამემართოს, თუ ეს ამასა გრძნობს მეც ჯანი წამივიდეს მეთქი, უთხარ აბა რა ვქნათ მეთქი, მითხრა ხომ იყაბულეო, დიახ ვიყაბულე მეთქი, კარგია პატარა დამაცადე ვიფიქრებო, ლეო, დიახ ვიყაბულე მეთქი. კარგია პატარა დამაცადე ვიფიქრებო, წამოველ ჩემს სახლში და მეორეს დღეს ღამე მერვეს საათზე **ოქროპირ ბატონიშვილთან** მივედი, გამოუცხადე მე და **იასეს** ამბავი, დიდათ იამა, და კიდევე შემევედრა, რომ გთხოვ ჩემს ამბავს ნურავის ნუ განუცხადებო, მე კიდევე შევფიცე, რომ ღმერთს გეფიცები არავის არ ვეტყვი მეთქი. ამ დროებაში კიდევე წავიდა რუსეთს **ოქროპირ**, მე კუკიამდისინ გავაცილე, გამოსალმების დროს ცალკე გამიყვანა, მითხრა ახლა შენ იცი და შენმა კაცობამაო, გადამეხვია აქეთ იქით დამკოცნა და განვიყარენით. მე მოველ ჩემს სახლში, ახლა რაკი ის წავიდა სულ დავივიწყე და აღარც მაგონდებოდა, კიდევე **იასე ფალავანდოვთან** მივედი სანახავათ, მომეგება კარზე, და მითხრა სირცხვილი არ არის რომ ასე დამივიწყეო რომ აღარ გაიარე

ჩემთანაო, და შენი პირობაც დაგავიწყდაო. მე უთხარ რა ვქნა შეუძლოთ ვიყავი მეთქი, და არც მოცლა მაქვს ამთენი ჩემი საქმითა მეთქი. მითხრა დაბძანდიო, დავსხედით, მითხრა იმ დღეს რომ გითხარ აი ასე სჯობია შენ წადიო აქ **თეიმურაზ ამილახვაროვი** არის, შენიც კარგი მეგობარი არის და ჩემიც ნათესავიო. იმას უთხარ ნუ გეშინიან არ გაგვცემსო, რა წამს რომ ეტყვი მაშინვე ჩემთან მოვა და რჩევას მკითხავსო, ჩემს სახელზე ნუ ეტყვიო რომ ვითომც მე არა ვიცი რაო, ამისთვისაო რომ ჯერ შენგნით რომ გაიგებს არ დაიჯერებსო, ახლა მე რომ ვეტყვიო უთუოდ გაებმისო. და ვეღარად ვეღარ წაგვივაო, და ჩვენი დასტისა შეიქნებაო, წამოველ. ერთხელ მოედანზე დავიჭირე უთხარ, შენ ხომ ჩემი მეგობარი ხარ მეთქი, ერთს რასმე გეტყვი, შემამფიცე რომ არავის არ უთხრა მეთქი, შამამფიცა ღმერთს ვფიცავ რომ არა ადამიანს არა უთხრა რა შენი

200



სიტყვაო. მასკვან უთხარ მე ახლა ყიზილბაშში მინდა წავიდე და იქიდან ჯარები მოვიყვანო, რომ ეს რუსები გაიყვანონ მეთქი. მითხრა, ოხ, **ალექსანდრე** ნეტავი მაგ დღეს მომასწროო, და ჩემი სიცოცხლე შუაზე გაჰყოვო, მაშ კარგი ხომ იყაბულებ მეთქი. დიახ ვიყაბულებო, გავიყარენით, მესამე დღეს შემხვდა **თეიმურაზ** კიდეც გა-

მიყენა ცალკე და სიხარულით მახარა. ერთს რასმე გახარებო, მგონია სიხარულით ფეხზე აღარ დადგებო, მე უთხარ თუ ღმერთი გწამს მითხარ მეთქი, მითხრა ხომ კარგათ იცი რომ **იასე ფალავანდოვი** ამათი ერთგული არ არისო მე იმას გაუტყდი მე და შენი აზრიო, რომელიც დიდათ იამაო, და მთხოვა რომ **ალექსანდრე** ჩემთან მოიყვანოვო, მე უთხარ აბა როდის წამოვალ მეთქი — მითხრა იმას ვეტყვი როცა ის მეტყვის მაშინ წავიდეთო კარგი მეთქი და განმშორდა. განვიდა დღე ათი, რომ ველარა შემატყობინა რა ამ ათს დღეში **ანდრეი იაკოვლევის მეღნიკოვის** სანახავად მივედი ღამე მერვე საათი იქნებოდა. ანდრეი იაკოვლევინი შინ არ დამხვდა. იმის ცოლი **მელანია** და იმ **მელანიას** ძმა **ელიზბარ ერისთავი** შინ იყვნენ, დავსხედით და ვლაპარაკობდით, მასკვან **ელიზბარმა** მითხრა **ალექსანდრე** მე შენთან ერთი საქმე მაქვსო, მე უთხარ, გთხოვ მიბრძანო მეთქი, მითხრა წამოდი წავიდეთო, გამოვედით ორნივ კარზე, წამიყვანა გარეთ უბანს, შტაბის პლოსჩადზე, მითხრა შე დაწყევლილო შენც ხომ ჩემი აზრის პატრონი ხარო, მე უთხარ არ ვიცი რა უნდა იყოს მაგისთანა რომ მე და შენ ერთი აზრი გვექონდეს მეთქი. მითხრა კარგია ბევრს ნუ ლაყობო ეს რუსები უნდა გადავრეკოთო, მე უთხარ **ელიზბარ** ძნელია რას გაგიჟებულხარ მეთქი, კიდევ მითხრა თუ ღმერთი გწამს ბევრს ნულარ ლაპარაკობო, შენ პატიოსანი სისხლი არა გქონია, კიდევ ამ ერთის სიტყვით დავები, უთხარ აბა როგორ იქნება მეთქი. მოჰყვა მე შამიძლიან რომ შევადგინოვო, – მე უთხარ აბა როგორ მეთქი, მითხრა ბევრს კაცს ვიშოვნო, მაგრამ შენ კი ყიზილბაშში უნდა წახვიდეო. – მე უთხარ ჯერ ხალხმა იყაბულოს, და მასკვან თუ სჯობს წავალ მეთქი, ამ სიტყვაზე გავიყარენით. გაყრის დროს მითხრა ხვალ ერთს კარგს კაცს გაგაცნობო, მე უთხარ თქვენი ნება არის მეთქი, – მეორეს დღეს საღამოზე **სოლომონ დოდაევი** მოიყვანა ჩემთან, **ელიზბარმა** მითხრა გთხოვთ ამ პატიოსან კაცს იცნობდეო – მე მიუბრუნდი **დოდაევს** და უთხარ გთხოვთ მიცნობდეთ მეთქო, **სოლომონმა** გაიცინა და თქო, ახლა მე ვიცი რასაცა ვიქო, ვთხოვე დასხდომა, დავსხედით და მოჰყვა ელიზბარ, რომ ჩვენ მამულში უცხო თესლნი რად უნდა იყვნენო, და ან ჩვენ მემკვიდრენი ბაგრატიონნი რად წავგართვესო, თუმცა წავგართვეს, და თავის მფარ-

201

ველად მიიღო საქართველო, მაშ ხელმწიფე თავის მანიფესტს რატო არ აღასრულებს 1801-სასაო, მასკვან **სოლომონ** წამოხლტა და თქო – ეს რუსები უღმერთონი და შეუწყალებელნი არიანო, რას გვემართლებიან, რომ ჩვენ ასე დაჩაგრული ვყევართო, მასკვან მიუბრუნდი და უთხარი **სოლომონ ივანიჩო** ესხომ შენ უწინ არ იყავრა მეთქი, ეხლა ჩინოვნიკი ხარ, და შკოლის ოსტატი სხვა რა გინდა მეთქი მითხრა ესეც ბაგრატიონთ წყალობა არისო, და **ბაგრატმა** თავის შემღებით გამზარდა პეტერბურგშიო, რომელიც ეხლაც ჩემ ძმას კიდევ **ბაგრატ** ზრდისო, და იმის მოწყალებით იზრდებაო, აბა რუსებისაგან სხვა რა მეყვედრებაო, მე აღარა ვთქვი რა, მასკვან **ელიზბარმა** თქო, **სოლომონ ივანიჩო** ახლა უნდა ვეცადნეთო, **სოლომონ ივანიჩმა** თქო **დოდაშვილებს** სულ მე ვიშოვნო და ქიზიყშიც ბევრს კაცს ვიშოვნო, **ელიზბარმა** თქო მე შევეძლებ რომ **ლუარსაბ ორბელია-**

ნოვი ვიშოვნო ამისთვის ის ჩემი ბიძა არისო, და დიდათ მენდობაო. მე მითხრეს შენ ვილას იშოვნო, მე უთხარ რა ვქნა ვერავის ვერ ვეტყვი მეთქი, მაშ კარგიო **ელიზბარმა** მე ბევრს ხალხს ვიშოვნო. ამ დროს გავიდნენ, მეორეს დღეს დილაზე სასამართლოში მივიდოდი ვნახე რომ **თეიმურაზ ამილახვაროვი** მეიდანზე დამხვდა მითხრა ამლამ **იასესთან** უნდა წავიდეო. მე უთხარ დიახ ბატონი ხარ მეთქი იმ სალამოზე ჩემთან მოვიდა, წავედით, მივედით დიახ სიამოვნებით მიგვილო, დავსხედით, და ჯერ მკითხა **იასემ** ²⁾ გაზეთები ხომ არ წაგვიკითხამთო, მე უთხარ არა მეთქი მასკვან **თეიმურაზმა** თქო, **ალექსანდრე** შენ ხომ ჩემი ახლო მცნობი ხარო, და ეს **იასე** ჩემი ნათესავი სული და გული არისო. რატო არას იტყვითო, კიდევ **იასე** წამოდგა და თქო ღმერთსა ვფიცავ არასდროს არ მიყვარან ეს რუსებიო, და რა ვქნა, მასკვან **თეიმურაზ ამილახვაროვმა** თქო ღმერთსა ვფიცავ მეც დიდათ მძულანო, და არც ერთგული ვარო, ჩემი ერთი საქმე არის სასამართლოშიო, ერთი დღის მიწაზედაო, ღმერთს ვფიცავ ჯერ ასი თუმანი მეგი ხარჯი მაქვსო და არა ღირს თხუთმეტ თუმნათაო, არ იქნა ვერას დროს ვერ გამოვიტანე, სულ ნაწლავებში გაწყვეტილი ვარო, მასკვან მე ვთქვი ღმერთსა ვფიცავ ამ რუსებზე უკეთესი კაცი არ უნდა რომ ესენი არიან მეთქი რომ სასამართლოში ამთენი კაცის თრევა არ იცოდნენ მეთქი, მასკვან **იასემა** თქო ამათ მყვარებლის მამას ასე უყავთ, მასკვან **თეიმურაზმა**ც ის დაუმტკიცა და თქო ამინო, მასკვან **თეიმურაზმა** თქო კარგი აბა როგორ მოვახდინოთო რომ ჩვენი საწადელი აღსრულდესო. მე ვთქვი კი-

¹⁾ 2. ი. ფალავანდიშვილი.

დეე ღმერთს ვფიცავ დავეხსნათ მეთქი თუნდა რუსებმა ჩვენზე ხელი აიღონ მეორეს დღეს მაშინვე მთის ხალხი და მეზობლები წაგვახდენენ მეთქი, მასკვან **იასემა** თქო, შენ დიახ აგრე იტყვიო, და გავჩუმიდით, მასკვან ვილაც მოქალაქეები შემოვიდნენ, და შინ წამოველ, **იასე** კობემდისიმ მომყვა და მთხოვა გთხოვ ხვალჩემთან მობრძანდეთ მარტოკა სალამო ჟამზედაო, მე პირობა მივეცი, მეორე დღეს სალამოზე მივედი, კიდევ დიახ პატივით მიმილო, დავსხედით და მოყვა რუსებზე სამდურავს და ლანძღვას, და ამბობდა ამ ქართველებისთანა პადლეცნი ხალხნი ჩემ თვალს არ უნახამსო, მასკვან უთხარ **იასე** თუ აგრე გულით მოგიწადინებია მეთქი რატო შენ ძმას არ ეტყვი მეთქი, მითხრა ღმერთს ვფიცავ თუ ქართველნი მოინდომებენ რასმეო, ეს ჩემი ძმა ქართველების პირველი მინისტრი იქნებაო, და ბევრს საქმეებს დაგიწყობსო. ღმერთს ვფიცავ და იესოს ამ სიტყვითა და ამ ლაპარაკითა ასე გავები რომ ნამდვილად კისერზე ავიდე, მე უთხარ რა ვქნა მეთქი ასეთს რიგათ ლაპარაკობ რომ კისერზე ამალეზინე მეთქი, კარგი ვეცდები თუ რამ შამიძლიან მეთქი, გამოვეთხოვე და წამოველ შინისაკენ. ამ დროებში პოლშის ამბავიც მოვიდა, რომ იბუნტესო. მე ეს ამბავი პირველად **იასემ** მითხრა, და ესეც თან დაყოლა ეხლა მაინც გახილეთ თვალები ქართველებმაო, აგერა პოლიაკებმა რა ქნესო, აქ ჩემთან ერთი ფრანციცი დადისო **იასემა** თქო ის ფრანციცი მოხუცებული კაცი არისო,

რომელიც **ნაპოლეონის** ჯარში უმსახურნია პოლკოვნიკათაო, და პო-
ლკი ჰბარებია. ის ფრანციცი გამოგდებული არის, როდისაც **ნაპო-
ლიონი** დაიჭირესო, და აქ ქალაქში ცხოვრობსო, იმას ერთი ბეჭედი
აქვსო **ნაპოლიონი** ჰხატია ზედა, ის ფრანციცი მე დიახ ახლო მიც-
ნობსო, და ასე მითხრაო, ზდეს ნადუბნაო ბუნტუო, **იასემ** თქო ხე-
დავ ფრანციცი რას ამბობსო, და ჩვენ კი ვერ გვიგრძენიაო, ამ ლაპა-
რაკით გავიყარენით. მეორეს დღეს **სოლომან დოდაევი** მოვიდა ჩე-
მთან, და იმანაც პოლშის ბუნტი მითხრა, შემდეგ **ელიზბარ** მოვიდა
იმანაც თქო, და ესეც თან დაატანა ახლა უთუოთ ლუარსაბს ვეტ-
ყვიო, და წავიდა. მეორე დღეს კიდევ **დოდაევი** მოვიდა ჩემთან,
მითხრა, აბა რა ვქნათო, მე უთხარ ეს რა ღმერთი გაგწყრომია მეთქი.
ის **იასე ფალავანდოვი** უფრო უარესია შენ ზედა მეთქი — მითხრა შე-
ნიჭიმე წავიდეთ იმასთან სანახავათო, მე უთხარ ეხლა დრო არა
მაქმს მეთქი, — და წავიდა შინ უკმაყოფილო ჩემგნით, მეორე დღეს
შაფათი იყო, და ჩემი ჩვეულებრივსამებრ, სადამო ლოცვა რომ და-
რეკეს სიონში წავედი თაყვანის საცემლათ და სანთლის დასანთებათ
სიონითგან რომ გამოველ, **სოლომან დიდაევი** დამხვდა კარებში მი-

203

თხრა მანდ რას აკეთებდიო, მე უთხარ შეთქმული მაქვს ყოველ შა-
ფათს სანთელი უნდა დაუნთო მეთქი, მითხრა რათაო, ჩემის ძმის
დიმიტრის მშვიდობისთვისა მეთქი, მასკვან მითხრა, მოდი ერთი
იასესთან ავიდეთო, მე უთხარ ავიდეთ მეთქი, ავედით, დავსხედით,
მოჰყვენენ ლაპარაკს, და რუსების ლანძღვას, მასკვან **დოდაევმა** თქო
ახლა ჩვენიც დრო არისო. ეს სიტყვა **იასემაც** დაუმტკიცა რაოდე-
ნიმე ხანს უკან გამოვეთხოვე **იასეს**, და წამოველ შინა, **დოდაევი**
უკან მამეწია, მითხრა პატარა როგორ ვერ ვერ მოიცადეო, ოჰ, შენ
რა ტრუსი რამა ხარო, მე კიდევ უთხარ თუ ღმერთი გწამს დავდგეთ
ჩვენს ქერქში თქვენ უთუოთ სულს აუტანიხართ მეთქი, მასკვან მო-
მიბრუნდა და მითხრა კნიაზო **ალექსანდრეო**, ღმერთს ვფიცავ შენ
რომ არა ყაბულობ, და ვინიცობა არის თუ შავიციყეს, და დაგვიჭი-
რესო, – პირველად შენ პირში მიგვცემო, და ყველასაც ასე ვეტყვი
რომ შენზე თქონ ყოველი დანამაულიო, მე უთხარ შენ რომ მაგასა
იქ მეთქი, მაშინ ღმერთს რას პასუხს გასცემ და ან მეორედ მო-
ვლას რას იტყვი მეთქი, და ხომ საუკუნოდ უნდა შენი სული იტან-
ჯებოდეს მეთქი, გაიცინა და მითხრა ოღონდაც მე თავი გავიმართ-
ლო თორემ სულ ოჯახით რომ დაილუპოვო მაქთენს არას ვინალ-
ვლიო, მასკვან უთხარ, ალბად ხელმწიფე დიდია, და იმის მთავრობა
მეთქი თორემ შენი ცარიელი ლაპარაკით ვინ რას გაიგებს მეთქი. ამ
სიტყვით განმშორდა და მეც შინ აველ, ამის შემდეგ განვლო რაო-
დენმა დღემა მოვიდა **ელიზბარ**, და მითხრა აი რამთენი კაცნი ვი-
შოვნეო, მე უთხარ აბა ვინ არიან მეთქი, მითხრა ჯერ **გიორგი ერი-
სთოვისა დავითის ძისა**, მასკვან **ზაქარია ციციანოვისა**, მასკვან **ალე-
ქსანდრე ორბელიანოვისა გიორგის ძისა**, მასკვან **ლუარსაბ თარხანო-
ისა**, მასკვან **იოსებ მამაცოვისა**, შემდეგ **გრიგოლ ორბელიანოვისა**,
და დასასრულ **ლუარსაბ ორბელიანოვისა**, და ესეც მითხრა შენ ყვე-
ლას გაჩვენებო, ასეთი შეპყრობილი ვიყავ, რომ არ ვიცოდი რა უნ-
და მექნა, ხმა ვერ გავეცი, მეორეს დღეს გიორგი ერისთოვი მოი-

ყვანა და გამაცნო. მესამეს დღეს **გრიგოლ ორბელიანოვი** მოიყვანა **ელიზბარმა** და **გიორგი ერისთოვი**, ეს სამნი მოვიდნენ ჩემთან, საღამოზე და დავსხედით, **გრიგოლმა** თქო **ალექსანდრე** ეს ყმაწვილები რაღებსაც მეუბნებიან რუსების აქედგან გაყვანისაო მაგრამ ძნელი არისო, **ელიზბარმა** უთხრა თუ ღმერთი გწამს კარგი **გრიგოლ** ბევრს ნუ ლაპარაკობო, კიდევ **გრიგოლმა** უარი უთხრა, მასკვან მე ამათ დასამშვიდებლად უთხარ მე ერთს რასმე კარგს გირჩევ მეთქი, თქვენგანი ვინმე მივიდეს **ალექსანდრე ჭავჭავაძესთან** და რჩევა ჰკითხოთ, მე გარწმუნებთ რომ ის დიახ რიგიან რჩევას მოგცემთ, და თუ

204

შაიძლება ყველას წვრილად გვიამბობს მეთქი, და თუ არ შაიძლება, სულ დავიწყებასა მიეცით რომ სულ აღარა იფიქროთ მეთქი, დიახ ამ სიტყვაზე იმეთანხმდენ, **გრიგოლმა** თქო მე ვეტყვიო მაგრამ **გრიგოლმა** სულ არა უთხრარა **ჭავჭავაძეს** და ისე წავიდა პეტერბურგს **გრიგოლი**.

შემდეგ ამისა ელიზბარმა მოიყვანა ჩემთან **ზაქარია ციცია-ნოვი**, **ლუარსაბ თარხანოვი**, **იოსებ მამაცოვი**, თითონ **ელიზბარ** და **გიორგი ერისთოვი**, მთხოვეს გთხოვ თქვენ ბაღში გავისეირნოთო, მე მოვახსენე მათ თქვენი ნება იყოს მეთქი, და წავედით, ზაფხული იყო შევექცეით ბაღში, ვიარეთ, ვისეირნეთ და წამოვედით ისევე, მათ ერთიანათ მთხოვეს გთხოვ ხვალ სადილად ამ ბაღში დაგვპატიჟოო, მე იმთენთ (?) პატიოსნად მოვახსენე მობრძანება, მეორეს დღეს სადილათ ჩემთან იყვნენ ბაღში ჩემი სახლი კაცი **ალექსანდრე ორბელიანოვიც** ¹) იქ იყო, და სადილის უკან მოჰყვა **ელიზბარი** ამ რიგათ, ყველამ უნდა ვიცოდეთ რომ ჩვენი მემკვიდრენი 1000-ის წლისანი მეფენი გადაგვიკარგეს, და ეს უცხო თესლნი ნაცვლად იმათს დაგვიპატრონეს, რომელიც უკანასკნელ ლუკმას გაართმევენო, და რაც მამულები და ყმა გვყავს გვართმევესო ჩვენი მზრუნველი თვისნიერ ღვთისა კაცთაგანს ვერავის ვერა ვხედავთო, მასკვან ყველამ თქვეს არ ვიცი, ღმერთს ვფიცავთ რა ვქნათო, ასე შეწუხებულნი იყვნენ ყველანი, ღმერთს ვფიცავ რომ ცრემლით ევსებოდათ თვალები, და ასე თქვეს ყველამ ერთ თანახმად ნეტავი ხელმწიფემ ერთიანად წაგვართოს ყმა და მამულიო რომ წართმეული არისო, თუ არა ერთი იასაული მოდისო, ჩვენ გლახკაცთ ჩვენთან სცემს, და მასკვან მოგვიბრუნდება ჩვენც ბევრს გვაგინებსო რომ ხმას ვერ გვცემთ ხოლმეო, და რასაც უნდა ჩვენს სოფელში იმას იმექმედებენო, და მასკვან კარგის ქეიფით წავაო, შემდეგ როგორც ქართველური ხუმრობა არის ისე მოჰყვნენ სიცილს, ხან ერთმანეთი ვლანძღევით და მასკვან დავიშალენით თვისს სახლსა შინა წავედით, შემდეგ ამისა ერთს დროსა ვიყავ **თამარ ბატონიშვილთან** და ლაპარაკსა შორის თქო ნეტავ იერსულაიმში იყოს ვინმე წამსვლელი ღმერთს ვფიცვო წავყებოდიო, მე უთხარ იქნება ვინმე გამოჩნდეს მეთქი, ამ სიტყვის შემდეგ მიველ შინა, და მეორეს დღეს **იასე ფალავანდოვთან** ჩავედი უთხარ ეს **თამარ ბატონიშვილი** ცარიელი ლოცვის, და ღმერთთან ვედრების მეტი არა არის რა, მითხრა როგორაო ასე რომ იერუსალიმს სურს წასვლა მეთქი თუ მგზავრს იშოვნის მეთქი მით-

ხრა ნეტავი წამოვიდეს თორემ მე თან გავყვებიო, მასკვან მე უთხარ მგონია შორს არის მეთქი, მითხრა დიახ შორს არისო. მეშდეგ მკითხა კიდევ ვერ იგრძენით ქართველებმაო, მასკვან უთხარ იასე უყუროთ ამ პოლშელებსა მეთქი თუ იმათ შეიძლეს თავის თავის გატანა მეთქი მაშინ ჩვენც ვეცადნეთ ჩვენს საქმესა, და თუ არა და თუ ღმერთი გწამს სულ ნულარას ვიფიქრებთ მეთქი, ერთი საშინელი ამოიოხრა, და აღარა თქო რა, მეც დავჩუმდი, და შემდეგ წამოველ შინა, რამდენსამე დღეს უკან ელიზბარ ერთს საღამოზე მოვიდა ჩემთან, და მითხრა, წავიდეთ ლუარსაბის სანახავათო, მე უთხარ აგრე იყოს მეთქი, წავედით ლუარსაბთან დავსხედით, მაშინვე უთხრა ელიზბარმა, ლუარსაბ მე რომ გითხარი ჭავჭავაძემ არ უთხარო, იმან თქო უთხარიო, და ასე თქოვო რომ ალექსანდრე ბატონიშვილთან კაცი გაგზვნეო, ის კახეთში გამოვიდესო, მე ვკითხე ლუარსაბ რა საჭირო არის იმისი კახეთში გამოსვლა მეთქი, მითხრა იმანა თქოვო ის გამოვიდეს და მასკვან მე ვიციო, ამაზე აღარ ვთქვი რა, და ერთს საათს უკან შინ წამოველ, მეორეს დღეს ელიზბარ მოვიდა ჩემთან დილაზე, მითხრა რაღას უყურებთ ერთი კაცი იშოვნეო ვინმეო, რომ გავგზავნოთო, მე უთხარ ხომ კარგათ იცი სულ ოცი კომლი თათარი მყავს, და ისიც სულ საწყალი ხალხნი არიან მეთქი, ბიძა შენს ლუარსაბს უთხარ რომ ასი კომლი კაცი ჰყავს მეთქი, და იმან გაგზავნოს მეთქი. ამ სიტყვაზე წავიდა ჩემგნით, მეორეს დღეს ლუარსაბთან გავედი საღამო ჟანზე, და ჩვენი გაყრის საქმე მინდოდა მამელაპარაკებინა, ამ დროს ელიზბარ მოვიდა, კიდევ იმაზე ჩამოაგდო ამბავი, მასკვან ლუარსაბმა უთხრა ელიზბარ რა დაიჟინეო ალექსანდრე ჭავჭავაძემ თქოვო რომ კაცი გაგზავნეთ ალექსანდრე ბატონიშვილთან. მაშინ მე ოქროპირ ბატონიშვილის სიტყვა მომაგონდა ალ ჭავჭავაძე ჭკვიანი კაცი არისო, მე ვგონებ და ისე მახსოვს რომ ამ ლუარსაბის სიტყვაში ალექსანდრე ორბელიანოვი და გიორგი დავითის ძე ერისთავი იქ იყვნენ. მე გავეყარე ვეღარც ჩემი საქმე რამ უთხარ, და წამოველ შინა, მეორეს დღეს კიდევ ელიზბარ მოიჭრა ჩემთან მითხრა რა ღმერთი გაგიწყრათ ერთს კაცს როგორ ვერ იშვონიო, მე უთხარ რას ამბობ ვინ წავა მეთქი მასკვან მითხრა შენ რომ გხედავ სულ დროს გასატარებლად თანხებს გვამღევო დამიწყო ლანძღვა, და ისე გაიქცა, – მასკვან იასესთან ჩავედი უთხარ იასე მეთქი. ეს რა დაგმართვიათ რომ ასე გაგიჟებულხართ მეთქი, მითხრა რა არისო, მე ელიზბარის ამბავი სულ უთხარ, მამიბრუნდა და მითხრა ახლა არ უნდა გრცხვენოდესო, ის ყმაწვილი კაცი ისე ცდილობდესო, და შენ კი აგრე უნდა გეძინოსო, მე უთხარ რა ვქნა მე კაცი

არავინა მყავს მეთქი რომ გავგზავნო მეთქი, და თუნდა გავგზავნო ღმერთს ვფიცავ იმ წამს ჩემს კაცს იქ მოჰკლავს მეთქი, ეს ყველამ იცით მეთქი რომ მამა ჩემი იმას თოფს ესროდა, და ამათის გულისთვი თავი მოიკლა მეთქი მე როდილა მენდობა, და ახლა მოსისხლე

არის ის ჩემი მეტეჟი, მითხრა ფუ შენს კაცობასო, ღმერთს ვფიცავ ნუ გეშინიან გაგზავნეთო, მე უთხარ **ლუარსაბ** უფრო იშოვნის კაცსა იმან გაგზავნოს მეტეჟი, კიდევ ლანძღვა დამიწყო, შემდეგ წამოველ შინ, მეორეს დღეს დილაზე კიდევ მოიჭრა **ელიზბარ**, მითხრა ღმერთმა შეგარცხვინოსო, კარგი კაცი შენ და **ლუარსაბ** ხართო, მე უთხარ რა ვქნა **ელიზბარ** მეტეჟი, მითხრა ერთი კაცი ვერ გიშოვნიათ რომ **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** გაგზავნოთო. მე უთხარ არ შაიძლება ნუ აგიხირებია მეტეჟი, აგრე **ჭავჭავაძისას** ამბობდიო, ხომ შაიტყე რა უთქომსო.

მე უთხარ რა ვქნათ ძმაო მეტეჟი იმ **ჭავჭავაძემ** გაგზავნოს უფრო დიდი კაცი, არ არის მეტეჟი, მითხრა ხომ ხედავ ტრუსი ¹⁾ არისო, მე აღარა უთხარ რა.

ამის მეორე საღამოს **იასე ფალავანდოვი** მოვიდა ჩემთან. დავსხედით მოჰყვა, სირცხვილი არის შენთვისაო რომ ერთი კაცი ვერ გიშოვნიათო რომ გაგზავნოთ, მე ამაზე სულ ხმა აღარ , მასკვან მითხრა რა სამაგელი კაცი ხარო, მე უთხარ რა ვქნა ძმაო **იასე** არ შეიძლება რომ მე ბატონიშვილს ვენდო მეტეჟი, კიდევ აღარა ვთქვი რა, და ერთს საათს უკან წავიდა შინა, რაოდენსამე დღეს უკან მამივიდა კაცი რომ **იბრეიმ მამად-ოღლი** გაიქცაო მთიდგანაო, მე დიდათ შავწუხდი, ის იბრაიმ ყარა მამადაშვილი მთავრობის ბრძანებით გადმოსახლე ოსმალოდგან ექვს თუ შვიდის კომლით, და ის **იბრეიმ ყარა მამადაშვილი** გადმოსახლებისა დროსა ჩინოვნიკს **ეიბ ოღლის ალი აღას უნდა დიმიტრი ორბელიანოვისათვის** დაესახლებინა, მე ეს შავიტყე, და აღარ დავანებე, მასკვან იმ **ალი აღამ** შური იძია ჩემზე, ამთენი ელაპარაკა იმ იბრეიმას რომ ისევე უკან გაიქცა, მე ამის შამტყობს როდისაც გაიქცა, მაშინ ჩემი სოფლის **მოლა ზამანა**, და უთხარ, შენ ხომ მოლა ხარ მეტეჟი და **იბრეიმს** კარგად იცნობ მეტეჟი, ეხლა შენ წადი ჩემაგიერათ სთხოვე რომ რაც ჩემი იმაზე დანახარჯი არის სულ მომცეს მეტეჟი, მითხრა ბატონი ხარო, მაგრამ გზაზე ²⁾ არიანო ერთი თოფი მათხოვეთ რამეო; მე ერთი პატარა თოფი მქონდა ავდექ და ის ვათხოვე,

¹⁾ მშიშარა.

²⁾ ერთი სიტყვა არ იკითხება.

მასკვან ისე უეცრად წამამცდა, და უთხარ, **მოლა ზამან** მეტეჟი ერთ კაცს ვერ იშოვნი რომ **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** გავგზავნო მეტეჟი მკითხა რად გინდაო, კახეთში გამოვიდეს მეტეჟი მითხრა არსად არის იმისთანა კაციო, სხვა აღარა უთხარ რა ამის მეტი რომ **იბრეიმ ყარა მაჰმად ოღლის** უთხარ რომ ჩემი იმაზე დანახარჯი რაც არის სულ უნაკლულოვანოთ გამომიგზავნოს მეტეჟი და ესეც უთხარ რომ ღმერთი არ შეგარჩენს თქო, ამ ჩემ ღალატობასა თქო, ამ სიტყვაზე წავიდა. ამის შემდეგ ერთ საღამოზე მოვიდნენ ჩემთან, **ელიზბარ ერისთოვი გიორგი ერისთოვი დავითის ძე** და **სოლომონ დოდაევი** ჩემი ძმა **ვახტანგი** იქ იყო, მოჰყვა **დოდაევი** რუსების წინააღმდეგობასა, და **ელიზბარიც** იმის სიტყვას ამტკიცებდა-მე დიდათ უარს ვიყავ, და

ვანზობდი თუ ღმერთი გწამს დადექით, ამისთანა ღვთის მოსავს ხალ-
ხზე ნურას იფიქრებთ მეთქი, ხომ კარგათ იცით ვითარ ძლიერი მე-
ბრძოლნი არიან მეთქი, თქვენ გამოუცდელი ხართ, და ამათთან არ-
სად არა ყოფილხართ და მე ჭიპი ამათში მომეჭრა მეთქი, 1827-ში
სპარსეთის კამპანიაში კნიაზ **ვარშავსკიმ**, ღრაფ **პასკევიჩ კრევანსკიმა**
ერთი ბატალიონი ღრუზინსკის ჯარი გაგზავნა ურდობათსა, და მეც იქ
ვიყავ მეთქი ღმერთს გეფიცებით როდისაც ურდობათიდან წამოვე-
დით მეორეს დღეს ოთხი ათასი სარვაზი, და ხუთი ათასი იმავთ კა-
ვალერია მოგვეწია მეთქი, და დილიდან საღამომდისინ ომი გვექონდა.
იმ ყიზილბაშებს ზარზაზანიც ჰქონდათ, და ჩვენ უზარზაზნოთ ვი-
ბრძოდით მეთქი, ღმერთს ვფიცავ სულ შტიკით გავტეხეთ იმათი
კალონები, და ისე გზა გავხსენით მეთქი, აბა ამის მნახავს მე მაგათ-
ზე ვიფიქრებ რასმე მეთქი, მეორე საკურველი საქმე გიანზოთ მეთქი
ერმოლოვი რომ ყაზართოში იყო მაშინ ერთს ხეობას შავედით, მე-
წინავე სტრელოკში მე ვიყავ, ოცდა ხუთის კაცითა მეთქი, ამ დროს
ჩერქეზები დაგვიხვდნენ მეთქი, მე და ერთი სალდათი უეცრად ავც-
დით ჩემს სტრელოკებსა მეთქი, იმ დროს უეცრად 11-ტი ჩერქეზი
შემოგვეხვია მე და იმ სალდათსა, ღმერთს გეფიცებით, რომ ერთი
ხმლით შემოვიკალ, და ორი შტიკით იმ სალდათმა მეთქი, და ისე
მშვიდობით გამოვედით მეთქი, აბა მე ესენი მინახავს სალდათებისა
და ამისთვის ღმერთმა დამიფაროს რუსების წინააღმდეგობა მეთქი,
ესეები რომ გაიგონეს ძალიან შეეშინდათ, ამ სიტყვის დასრულე-
ბასთან შინ წავიდნენ ისინი, ერთს დღეს დილაზე **მელნიკოვის** ცო-
ლის **მელანიას** სანახავათ მივედი რადგანაც ჩემი შვილის მომთლავი
არის მელანია იქ არ იყო, ამ დროს **ელიზბარ** და **ივანე მაჩაბელი**
ისხდნენ, რაღაცას ლაპარაკობდნენ, მე რომ შავედი გაჩუმდნენ, მა-

208

სკვან დამიწვიეს, და დავჯექ, **ელიზბარმა** უთხრა **ივანე** ერთს რა
სმე გეტყვიო. თუ ღმერთი გწამს, რაც გითხრა დამიჯერეთ მასკვან,
მოჰყვა, და უთხრა, ეს მამულიც ხომ შენც წაგართვესო, მოდი
ვეცადნეთ რუსები გადავრეკეთოთ, ივანემ დიდათ შორს დაუჭირა,
და სულ უარი თქო. რაოდენსამე მინუტს უკან გავიდა, და მე და
ელიზბარ დავრჩით, უთხარ **ელიზბარ** აბა ნახე ამ კაცმაც უარი თქო
მეთქი, ღმერთს გეფიცები არა კაცი თანახმა არ შეიქნება მეთქი.
ერთხელ საღამოზე **იასე ფალავანდოვი** ამოვიდა ჩემთან, და დავ-
სხედით, მოჰყვა ლაპარაკს, წუხელის **სოლომან დოდაშვილი** ჩემ-
თან იყოვო, ასე თქო **სოლომანმაო**, ღმერთო ეს **ალექსანდრე** რა
ბედნაია გალავა არისო რომ იმის ტვინში თავის მამულის სიყვა-
რული არ არისო, მასკვან თითონ იასემ მითხრა, ოჰ უნდა გრცხვე-
ნოდესო, თუ ის ერთი უბრალო კაცი არისო, და ასე უყვარს თავის
მამულიო, მაშ შენ რა ღმერთი გაგიწყრაო. მე უთხარ ვფიცავ
თქვენ ასე ატეხილხართ რომ თქვენ სამნი კაცნი დაგვლუპავთ ბე-
ვრს კაცსა მეთქი, ამ სიტყვაზე სულ შემამწყრა, და წავიდა შინა.
ერთხელ საღამო ჟამზე **ზაალ ავთანდილოვი** მოვიდა ჩემ ძმა **ვა-
ხტანგთან** რადგანაც მეგობრები იყვნენ, და მეც ამის გამოისათ
კარგად ვიცნობდი, და **ვახტანგ** ჩემი ძმა შინ არ იყო, მე და ის და-
ვსხედით, და სხვა და სხვა ამბაები ვილაპარაკეთ, მასკვან უთხარ

ზალ ჭკვიანი ყმაწვილი კაცი ხარ შენ გაზდას სწორეთ თქვი რუსებმა რომ ჩვენზე ხელი აიღონ, ჩვენ შაგვიძლიან რომ ჩვენი თავი დავიფაროთ მეთქი, მითხრა, ღმერთმა ნუ ინებოსო, რომ ჩვენზე ხელი აიღონო მეორეს დღეს სულ ერთიანათ წუხდებითო ამის შემდეგ რამთენიმე დღის უკან, **იბრეიმ ყარა მახდასშვილთან** გაგზავნილი **მოლა ზამანა** ჩამოვიდა, და ასე მეგონა, ჩუმს დანახარჯს მამიტანდა მეთქი, მოვიდა მითხრა, ერწამ ცალკე ოთახში გამობძანდით, ცალკე ოთახში გავედით, მე მეგონა **იბრეიმას** ფული გამოუგზავნია, და იმას მამლევს მეთქი, უბიდგან ერთი წიგნი ამოიღო, და ეწერა, არც არავისთან სახელი ეწერა, და არცარა ხელმოწერილი იყო თუ ვისგან იყო მოწერილი, ეწერა ესრეთ, მე ხომ მამიშენი შვილს არ ვენდობიო, და არც არა შენაო, ეხლა ეს თათარი მოვიდა ჩემთანაო, მითხრა კახეთში გასვლაო მე დიდი ხანია თქვენი მოსატყუარი კბილი მოვიცვალეო, და იმედი მაქვს არც ხელში ჩაგივარდეო, მაგრამ წუხელის ერთი სიზმარი ვნახეო რომ მთვარე დაბნელდაო, ამის ძალით შენ შაიტყობ რა მოგივაო, მე გამიკვირდა ვკითხე ამ წიგნსა ვინა მწერს მეთქი, მითხრა **ალექსანდრე ბატონიშვილი** ამ სიტყვაზე ასეთი შამოგვარ თავში ღმერთს

209

ვფიცავ რომ იქვე წაიქცა, და ზედ ერთი წიხლი დავარტყი, მასკვან წვერი დაუჭირე და ისე წამოვაყენე ზეზე, უთხარ ვინ გაგზავნა მეთქი. მითხრა ქურთებში სასიარულოდ ვიყავიო, და იქიდან ახლო იყო იმის სოფელი და ჩავედით სანახავათაო. თქვენი ამბავი უთხარიო, ჯერ სამი დღე დღე დამატუსაღაო, მასკვან ერთი წიგნი გაშალაო; მითხრა საიდგანაც მოსულხარ ისევ იმ გზაზე წადიო, მასკვან მე კარგი პანღური ამოგვარ და გავაგდე, ესეც უთხარ მე შენ **იბრეიმასთან** გაგზავნე შენ იმის პასუხს მამიტანდი მეთქი, **იბრეიმამ** ასე თქოო ცალი ფული რომ უნდოდეს თვალზე ვერ მიკრამსო, როდესაც მე კახეთში გამოსამიებლად გამგზავნეს სიღნაღის ნაჩალნიკისა, და მოვრჩი გამოძიება. მაშინ მე ჩემ სიძეს **აბელ ანდრონიკოვთან** მივედი სანახავათ, ორი დღე აღარ გამამიშო, ერთს საღამოზე მოაჯირზე ვიდექით მე და ისა, ვთქვი ჩემს გულში მოდი ერთი ამას ვკითხავ, რას იტყვის მეთქი, უთხარ **აბელ** მიმბაშო მეთქი, ამ ჭიუხებისას რას იტყვი მეთქი, მითხრა ამასაო რომ ეს ჩვენი საქართველო ღვთის მშობლის ხვედრი წილი არისო, ამ რუსებმა იმ ღვთის მშობელს გამომართვესო ახლა იმ ღვთის მშობელმა იცის და ამ რუსებმაო, მე ამის მეტს არას ვიტყვიო. ამ სიტყვაზე დიახ ბევრი ვიცინეთ, და მასკვან შევედით. იმის ცოლშვილში დავსხედით, და ლაპარაკით შევექცეოდით, მეორეს დღეს გამოვეთხოვე, და ქალაქისაკენ წამოველ. როდესაც ჩამოველ ქალაქს კიდევ მამიხდა **დოდაევი** არ იქნა არაფრით ვერ გავიცალე, აგრეთვე **ელიზბარ, იასე** დიახ იშვიათათ დადიოდა ჩემთან, მაგრამ როცა მოვიდოდა ასეთს მოწამლულს სიტყვას იტყოდა რომ სულ გულღვიძლს მომწყვეტდა ხოლმე, და შემომწყრალი წავიდოდა ჩემგანთ. ერთხელ საღამო ჟამზე კიდევ მოვიდა ჩემთან **სოლომან დოდაევი**, პატარა ხანს უკან **იასე ფალავანდოვიც** შემოვიდა. დასხდნენ, და ლაპარაკი დაიწყეს. მე ბევრს მაყვედრებდნენ რომ, რა-

ტო თავგამოდებული არა ვარ რუსებსა ზედა რატო არ მოვიდომებ, რუსების გადარეკვას – მე უთხარ აბა ერთი თქვენ გონებაში წარმოდგინეთ შაიძლება თუ არა მეთქი, მითხრეს ადვილათაო. მასკვან მაგალითათ ვკითხე სწორეთ გადავრეკოთ, უამათოთ შავვიძლიან რომ ჩვენი მამულს დავიფაროთ მეთქი. მითხრეს ჩვენ კისერზე ავიღებთო რომ დავიფაროთო. მასკვან სახანოებისა ვკითხე ესენი ხომ ჩვენი მონანი არ იქნებიან მეთქი, მითხრეს რა საჭირო არის ის სახანოები ჩვენთვისაო. მამ კარგი სულ საქართველო რამთენი კომლი კაცი იქნება მეთქი. ვიანგარიშეთ და ორმოცი ათასი კომლი კაცი ვერ დავაყენეთ. – მასკვან ვკითხე მთის ხალხი და ეს სახანო-

210

ები რამთენი კომლი კაცი იქნება მეთქი. ვიანგარიშეთ და სამასი ათასი კომლი კაცი დავაყენეთ. მასკვამ უთხარ ეს ჩვენი ქართველი კაცი რამთენი ნასროლი შეიძლება გამოვიდეს მეთქი, ვისანგარიშეთ, და კიდევ ბევრი დავაყენეთ. ათი ათასი კაცი გამოვა ზოგი ცულიანი, ზოგი კეტიანი და ამის ნახევარი ძლივ თოფიანი დავაყენეთ, რომელიც ხუთხუთი სროლა არ ექნებათ. მასკვან ვკითხე აბა ის იფიქრეთ, ერთი ოცდა ათი ათასი ლეკი რომ ჩვენზე წამოვიდეს ხრა უნდა ვქნათ, სხვებს აღარას ვიტყვი მეთქი. მასკვან მითხრეს მამ მეფე ირაკლი როგორ იფარავდა თავის მამულსაო. მე უთხარ ამ რიგათა რომ სომხითი და ქართლი, სულ ლეკებმა აიკლეს, და გაოხრეს მეთქი, და თუ რუსები იმ დროში არ გადმოსულიყვნენ, სულზე მოესწრენ თორემ კახეთიც გაოხრდებოდა მეთქი, და თუ რუსები იმ დროში არ გადმოსულიყვნენ, სულზე მოესწრენ თორემ კახეთიც გაოხრდებოდა მეთქი. ამ სიტყვაზე დაფიქრდნენ, და აღარა თქვეს რა. შემდეგ უთხარ მათ იასეს და სოლომანს ერთხელ მე და დედაჩემი ბატონიშვილი ვისხედით ორნი მეთქი, და ისე ლაპარაკში უცბად მოვახსენე რომ რუსებმა ჩვენზე ხელი რომ აიღონ, რა უნდა ვქნათ მეთქი, – მასკვან დედაჩემმა მიბძანა, ღმერთმა ნუ ინებოსო, და ნურა საქართველოს კაცს ეგ ნუა აფიქრებინოსო, შვილო ალექსადრეო შენ ჩვენი ძველი დრო გინახამსო, და მე დამსწრე ვარო, ღმერთს ვფიცავ რომ ამ რიყიდგანაო ლეკებს ჩაფაული მოჰქონდათო, და ყოველთვის ჩვენ აკლებას მოველოდითო, რაც ჩემი თვალით ვნახეო რომ ალა მამად ხანმა სულ აიკლო მთელი საქართველო აი ეს განწირულება მინახამს საქართველოსაო. ეხლა ღვთისადმი მადლობა გვმართებს ყოველს საქართველოსას რომ რუსეთის იმპერატორი ვანძლიერდესო, როგორც არის ორი კიდევ მაგტოლითაო. აი ჩემო ძმებო იასე, და სოლომონ მეთქი ღმერთს ვფიცავ და იესოსა, რომ საუკუნოთ საქართველო სულ უბედური იქნება, ვინც მაგას ფიქრობს მეთქი, მეორეც ეს ასე იცოდეთ რომ ბაგრატიონთ თუ ჩაუვარდათ საქართველო, მე თქვენ გარწმუნებთ რომ რაც თავადიშვილები ვართ სულ ქოქით ამოგვიღებენ მეთქი, თქვენ კი ბედნიერები იქნებით მეთქი. ამას წინათაც გითხარით მეთქი რომ ჩემ სოფელში ერთი მოლა ზამანა არის, და ის ბატონიშვილთან ჩასულიყო ქურთებიდგანა, და ხომ შეიტყეთ რა მოეწერა მეთქი, კიდევ უთხარ კარგია დაწყნარდით მეთქი. ამ სიტყვაზე სულ ადგნენ და წავიდნენ, ამ დროსა ამბავი მოვიდა

რომ ვარშავა აიღესო. მე იმ საღამოზე **იასესთან** ჩავედი სიცილით შავედი, უთხარ **იასე** აკი გითხარ ძმაო მეთქი, რომ რუსების წინა-

აღმდეგობა არავის არ მოუხდება მეთქი. ერთი საშინელი ამოიოხრა, და თქო, ღმერთს ვფიცავ აქ ჩემთან ოთხი თავადიშვილები იყვნენ სადილათაო, როცა ზარბაზნები დაცალეს იკითხეს, რა ამბავიაო მასკვან მე უთხარიო, ვარშავა აუღიათო. შამამფიცა **იასემ**, რომ იმ თავადიშვილებმა იტირესო და ისე წავიდნენ. მასკვან მე უთხარი კარგი დაწყნარდით და დამშვიდდით მეთქი.

მასკვან იმისაგან რომ წამოველ და შინ ამოველ, ვნახე რომ **სოლომან დოდაევი** და **ელიზბარ** ამოვიდნენ. მივეგებე და მიულოცე ახლა დადგებით მეთქი, მასკვან იმათ დაიფიცეს რომ, თავის დღეში რუსებზე აღარა იფიქრონ რა, ესეც ცემდომილებით მოგვივიდაო. და შემდეგ ამისა აღარავისგან გამიგონია რა ¹⁾. ამ ზაფხულს ღუბერნატორს დავებარებინეთ ჩვენ ერთობრივ **ორბელიანოვნი**, რომ მოვრიგებულებით ერთმნეთის სადაოში და ჯერ ღუბერნატორი არ გამოსულიყო კარზე. ამ დროს **იასე** ამოვიდა მითხრა რისთვის მოსულხარო. მე უთხარ ისე ამბავი. მითხრა, – რას გაუგეჟებხარო შენ უთოთ ასე გგონია რომ ჩემი ძმა ღუბერნატორი არისო, და ეხლავე შენი წილი ჩაგბარდებაო. მე უთხარ ღვთით ახლა იმედი მაქვს მეთქი, მითხრა გთხოვ ამაღამ ჩაიზე ჩემთან მოხვიდეო. მე უარი უთხარ საქმის გამოისათ, და გავშორდი ამ ხანებში, ჩემი დედიდაშვილი გიორგი ²⁾ მოვიდა რუსეთიდან. ელიზბარ ერისთოვიც ჩამოვიდა სოფლიდგან, და **დიმიტრი** ამისი ძმა ხომ ადრე მოვიდა რუსეთიდგან, და ამ დროს კი აქ არ იყო. ერთხელ კიდევ **იასემ** თავის ძმის ღუბერნატორის სახლში მთხოვა, გთხოვ ჩემთან მოხვიდოდე ხოლმეო. მე უთხარ რომ რა გინდა რომ მოვიდე მეთქი. მითხრა **ელიზბარ ერისთოვი**, **სოლომან დოდაევი** და **ანტონ აფხაზოვი** ხშირათ ჩემთან დადიანო, და მთხოვა რომ შენი დედიდაშვილი **გიორგიც** მოიყვანეო, მე უთხარ აგრე იყოს მეთქი. **გიორგი** და მე ერთს საღამოზე ჩავედით. ვნახეთ რომ **სოლომან დოდაევი** იქ იყო, და **ანტონ აფხაზოვი**, და **ელიზბარ ერისთოვი**, **გიორგი** შავიყვანე და გავაცანი. დავსხედით პატარა ხანს უკან **დავით ორბელიანოვი** შამოვიდა, **ანტონ აფხაზს** და იმ **დავითს** სპორი მოუხდათ. შემდეგ ადგა და წავიდა ჩვენც პატარა ხანს უკან წამოვედით, **იასემ** გვთხოვა ხშირათ სიარული, ჩვენ დავდიოდით ერთს

¹⁾ თუ როგორ მოხერხებულად ცრუობს **ალ. ორბელიანი**, მარტო იქიდანაც კი ჩანს, რომ შენახულია მისი **ბიძინა ერისთავისადმი** წერილი, სადაც მას ვარშავის აღებას ატყობინებს და თან ანუგეშებს, რომ ნუ გაიტეხ გულს, საქმე ამით არ გათავდებაო...

²⁾ **გიორგი რევაზის** მე ერისთავი.

საღამოს **ანტონ აფხაზმა** დაგვპატიჟა **სოლომან დოდაშვილის** სახლში, წავედით იმასთან ვახშმათ. სტოლზე რომ დავსხედით, მოჰყვნენ მამულის ერთგულელებაზე ლაპარაკს, და როცა მე ხმას ამო-

ვიღებდი ზოგნი დამცინოდნენ და ზოგნი დაჩუმებას მეუბნებოდნენ. ჩემი ძმა **ვახტანგი** აქ იყო, და დაჩუმებული იყურებოდა. თითქმის შუალამიდგან ორი საათი შესრულდა რომ ვისხედით. მე ადგომა მოვინდომე და იასემ ხელი წამავლო მითხრა არას გზით არ გაგიშვებ, აქ გათენებამდისინ უნდა დავსხდეთო. მე მაინც კარზე გამოველ პატარას ხანს საჭიროებისათვის. როცა შავედი ვნახე რომ **ელიზბარ** და **იასე** რუსებზე ლაპარაკობდნენ, და მათ წინააღმდეგობისას. – მაშინ **ანტონ** უმტკიცებდა რომ არას დროს არ შაიძლეობდა და ნურც არავის ფიქრი გვექნება. შემდეგ ამისა წამოვდექით და გავიყარენით. ამ ხანებში ღვარდიის კაპიტანი ზაქარია ჩოლაყოვი მოვიდა, ერთს კვირას უკან **ელიზბარ** და **დოდაევი** მოვიდნენ ჩემთან მითხრეს ამ **ზაქარიას** რა რიგათ სძულებია რუსებო. მე უთხარ დიახ ავათ უქნია მეთქი, რა უჭირს ხვალ არა ზეგ პოლკოვნიკი იქნება მეთქი, შენ აგრე თქვიო, და ის კაცი რაებს ლაპარაკობსო. — ეს ლაპარაკი სულ წავიდა. რაოდენსა დღეს ვთქვი ის **ზაქარია ჩოლაყოვი** ჩემი ახლო ნათესავი არის და ვთქვი წავალ პატივსა ვცემ მეთქი, მივედი დიახ სიხარულით მიმიღო, და ახლო გაცნობა მთხოვა, დავსხედით, პატარა ხანს უკან, **დიმიტრი თუმ** რომ ეძახიან, სიონის კანდელაკი და პრაპორშჩიკი **იოსელიანი** ესენი შემოვიდნენ, მასკვან **დოდაევი** შამოვიდა, პატარა ხანს უკან კიდევ **ელიზბარ ერისთავი** შამოვიდა, დავსხედით და რაღაებსაც ვლაპარაკობდით, შემდეგ ერთი საათისა მე ავდეგ და წამოველ, **ელიზბარი** და **დოდაევიც** წმოვიდნენ. **ზაქარიამ** მთხოვა, გთხოვთ ხშირად მობრძანდებოდეთო. აგრეთვე მე ვთხოვე. მეორე დღეს მასკვან **ზაქარია** მოვიდა ჩემთან, მე დიახ სიყვარულით. მივიღე, ამის შემდეგ ორ დღეს უკან საღამო ჟამზე ახლა მე გავედი სანახავად, როცა დავსხედით ერთს საათს უკან **ელიზბარ ერისთავი**, ამისი ძმა **დიმიტრი**, და მგონია **დოდაევიც** ესენი გამოვიდნენ, დავსხედით და საუბრობა დავიწყევით. ამ ლაპარაკში ვიღამაც თქო მოდი **მელიქოვის** ტრაქტირში წავიდეთო, ყველამ დავასკვენით წასვლა და წავედით, როცა შავედით მე და **ზაქარიამ** ბილიერი ვითამაშეთ რაოდენიმე პარტი პატარა ხანს უკან **იასემ** მთხოვა ჩაის დაღვეა, დავლიეთ მასკვან ვახშამთა გვთხოვა, ჩვენ ვეთანხმეთ. **იასემ** მითხრა მე პატარა ხანს შინ მივირბენო, და რაოდენსამე ხანს უკან ბიჭი გამიმეგზავნეთ, ამრიგათაო, რომ **ალექსანდრემ** ერწამ აქ მობრ-

ძანდაო და საჩქაროთ მოვალე ნახევარი საათის უკან გაუგზავნე კაცი და ვთხოვე მობრძანდი მეთქი, რომელიც მოვიდა, გვითხრა კარგს ადგილს წაგიყვანთ ვახშამთო, წავედით და ციხეს გვერთ რომ ყავა ხანა არის იქ შავიყვანა, დავსხედით პატარა ხანს უკან ვახშამი მოატანინებინა – ვახშამზე მოჰყვა **იასე** რუსების წინააღმდეგობას, მასკვან **ზაქარიამ** დაიწყო ლაპარაკი ასეთ რიგათ მოჰყვა ლაპარაკს რომ ვინც იქ ვისხედით სულ გაგვაკვირვა, მასკვან თქვა **ალექსანდრე ბატონიშვილი** კახეთს რომ გამოვიდესო საქართველოც აიშლებათ, ყველამ დაუმტკიცეს. მასკვან მე მითხრეს შენ უნდა წახვიდეო, მე უარი უთხარი, და არც შაიძლება ჩემგნით ეს საქმე მეთქი. მასკვან ერთ თანახმად მითხრეს რომ შენ სულ

ტრუსი ყოფილხარო, მაშ აქ ჩვენში რათ ერევიო, მე უთხარ რა არის მეთქი, ღმერთის ფიცი და პატიოსანი სიტყვა მივეცი რომ არ გაგცემთ მეთქი. მე ჩონგურს უკრამდი და სიმღერას ვამბობდი, და მე დამცინოდნენ ტრუსობაზე. ამაში კიდევ ავდექით და წამოვედით. მე გზაზე სულ მელაპარაკებოდნენ შენ უნდა წახვიდეო. მაგრამ მე სულ უარს ვეუბნებოდი. რაოდენსამე დღის უკან ვახშმათ **იასემა** გვთხოვა და ჩემი დედიდაშვილი **გიორგიც** იქ იყო, ჩემი ძმა **ვახტანგ**, **ზაალ ავთანდილოვი** და **დიმიტრი ყიფიანოვი**, დავსხედით ვახშმათ. ვახშმათ უკან, მოჰყვნენ კიდევ რუსებზე ლაპარაკს, უნამეტნავესი **იასე** მჩხვლეტელი **ელიზბარისა**. შემდეგ **ელიზბარმა** და იმისმა ძმამ **დიმიტრიმა** თქო რომ **მუხრან ბატონი** უნდა მოგკლათო. ჩემი დედიდაშვილი სპორს უწევდა ასეთი ჩხუბი მოუვიდათ რომ ერთი სათი მეტი იჩხუბეს. მე ვიფიქრე ამათ უბრალო ჩხუბი არა მოუხდეთ რა მეთქი, და ამათ დასამშვიდებლათ, მასკვან მე უთხარ, **ელიზბარ** და **დიმიტრი**, მე უფრო კაი სიტყვას გეტყვით მეთქი, აბა ერთი ეს მიბძანეთ, რით უნდა მოგკლათ მეთქი, იფიქრეს და მასკვან ყველამ სიცილი დაიწყეს. და მასკვან **იასე** მომიბრუნდა და მითხრა, შენი საქმე ყოველი მასხრობა არის, აი მოვწამლოთო. მე უთხარ ლაყობ მეთქი, ღმერთმა ჩემ ფიქრს ეგ აფიქრებინოს მეთქი. **იასემ** თავი დამიქნია, და ერთი საცოდავათ ამოიოხრა. თქო ნეტავი შენთან საქმე არა დამეჭირა რაო. ამაზე დავიშალენით. შემდეგ მე ფეხი ამტკივდა ლურსმანზე დარჭობით და ჩემთან ხშირათ დადიოდენ **ზაქარია ჩოლაყოვი** და ყმაწვილები. ერთ დროში თქვეს, ოც ნოემბერს უნდა მოხდეს ბუნტო. მე უთხარ თუ ღმერთი გწამს მაგისტანა პრაკაზებს დაეხსენით მეთქი. ამაზე ჩხუბი დაიწყეს. **დიმიტრი** და **ელიზბარ ერისთოვებმა**, და მეჩხუბებოდნენ ჩემი ძმა **დიმიტრიც** იქ იყო, მასკვან ჩემა ძმა **დიმიტრი**

214

უთხრა, მე თუ ასე ცოდნიყო მაგისტანა მასხარა ზაგოვორჩიკები იყავითო, სულ ეხლა თქვენში აღარ გავივლდიო. ამ სიტყვაზე გავათავეთ ლაპარაკი. მაგრამ **იასემ** თქო წუხელის **ლუარსაბთან** ვიყავითო ასე შევაშინე რომ ვითომც იმას ციმბირში ჰკარგავენო, და თქოვო, — ერთს საღამოს ათას კაცს მეტს ჩამოვიყვანო, მასკვან მე უთხარ **ზაქარიავ** თუ **ალექსანდრე ჰავჭავაძეს** არა ნახამ მე ვერავის ვერას დაუჯერებ მეთქი. — მასკვან **ლუარსაბს** წაეყვანა **ჰავჭავაძესთან** **ზაქარია** და **ელიზბარი**. ელაპარაკნათ **ალ. ჰავჭავაძეს** ეთქო ასეთი უარი რომ, სულ ფიქრშიაც ნუ მოგვივითო. ამაზე სულ დავჩუმდით და აღარა ვთქვით რა.

Распоряжение на первую ночь действия читано мною было князем **Евсеем Пглавандовым**, а проект управления Грузии князем **Елизбаром Еристовым**. Подпоручик и советник князь **Орбалианов**.

К сему об'являю комиссии, что говорил сообщникам моим, что магу приготовить несколько людей, и что четыре таких человека приехали в Тифлис с **Молой Заманом**, но сие мною было сказано бев цели, те обдумавши, между разговора, а **Мола Заман** говорил мне, что при иоеадке его и товарища его коса **Мустафой** к

царевичу Александру напали на них шесть куртинцев, от коих оии оборонились, и **Заман Мола** покааывал мне переломанную при сем саблю свою. Подпоручик князь **Александр Орбелифнов**».

ალ: ორბელიანის გენერალ ვოლხოვსკისადმი წერილი (1.152):

„თქვენო აღმატებულებაჲ.
ვლადიმერ დიმიტრევიჩ.
მოწყალეო ხელმწიფეჲ.

ჩემი უკანასკნელი სიტყვა ეს არის ამა კომისიასა შინა, რომელიც ჩემი ამხანაგნი შეპყრობილნი გახლავან ამა ბოროტს განზრახვასა ზედა. მე ერთის სიტყვით მოგახსენებ, რასაც ის ჩემნი ამხანაგნი იტყვის ჩემსა ზედა მე ყოველი მიყაბულებაია. და შორს გამოძიებასა შინა ნულარ შეუდგებით:

დავშთები უპატივცემულესად თქვენითა, მოწყალეო ხელმწიფეჲ.

თქვენი უმორჩილესი მონა **თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი**.

„18“ დეკემბერს 1832 წ:“:

„ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (11, 166-167) .

„ამა დეკემბრის 19-ს **ალ. ორბელიანოვმა** საგამომძიებლო კომისიიდან გამიწვია თავის ოთახში და განმიცხადა შემდეგი:

1) რომ სამსახურის სარგებლობისათვის, იგი ითხოვს, რათა

215

მის მიერ ნთქვაში კორპუსის უფროსის მეტმა არავინ შეიტყოს და რომ აღიარებს რა ყველა იმას, რასაც მისი ამხანაგები იმაზე უჩვენებენ, ითხოვს, რათა მისი წერილობითი ჩვენება, რომელიც საგამომძიებლო კომისიაშია მოსპობილ იქნას და ის თვითონ კი გაანთამისუფლონ იმ მიზნით რომ ახალ – ახალი გარემოებანი გამოამჟღავნოს, რისთვისაც ის უნდა გაიგზავნოს **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** ან და პეტერბურგში მყოფ ბატონიშვილებთან.

2) მან თავის ჩვენებაში გამოტოვა რომ **ალ. ჭავჭავაძემ** უთხრა მას, რათა შეთქმულების საქმეების გამო მან შეასრულოს ყველფერი ის, რასაც მას **ლ. ორბელიანოვი** ეტყვის.

3) პოლონელთა აჯანყების შემდეგ ყოფ. საქართველოს სამოქალ. გუბერნ. რომელიც მას განსაკუთრებით კარგად ეპყრობოდა დაიბარა იგი თავისთან ღამის 11 საათზე და მისცა წინადადება დეწყოთ აქაც აღრეულობა; რის შედეგაც **ზავილეისკის** უნდოდა ამ მიზნით მისი საშუალებით ემოქმედნა, ისე როგორც **ჭავჭავაძე ლ. ორბელიანოვის** საშუალებით მოქმედებდა.

4) **ალ. ბატონიშვილმა** ნამდვილად მოსწერა მას **მოლა ზამანის** საშუალებით, რომ თუმცა **ალექს. ორბელიანოვის** მამა მი წინააღმდეგ ბრძოლაში დაიღუპა, მაგრამ იგი მაინც ენდობა ამას; მეორე ჯერ **ალ. ბატონიშვილისაგან** მოუვიდა მას **თათარ მაჰმადას** ხელით წერილი, რომელშიაც ბატონიშვილი იწერებოდა, რომ ის უკვე მოხუცი, რომ მათ აღუთქვეს მოქმედება და არაფერს კი არ აკეთებენ. **მოლა ზამანამ** უნდა იცოდეს იმ კაცის ვინაობა.

5) **მოლა-ზამანამ** მოიყვანა ჩემთან ებს კაცი **მაჰმადა**, რომელიც **ალექს. ბატონიშვილის** მიერ თავად გარესევანთან ¹⁾ ერთად,

(ეს უკნასკნელი მას გზაში ჩამორჩა) გაგზავნილი იყო **ყაზი მოლა-სთან**. ამ კაცმა თქვა, რომ **ბატონიშვილთან** ორი კაცი გამოგზავნა აგრეთვე **ეგვიპტის ფაშამაო**.

6) წარსულ წელს კახეთში რომ იყო მივლინებული, **ალ. ორბელიანოვი** საქართველოს განთავისუფლებაზე ელაპარაკა **ივანე ანდრონიკოვს**, აგრეთვე უთხრა მას, რომ ახალგაზრდები, რაღაც საქმეს აპირებენო, რაზედაც ამ უკნასკნელმა უპასუხა, რომ **ჭავჭავაძეს, ივანე აფხაზოვს**, ახლანდელ სამოქალაქო გუბერნატორს **ნიკოლოზ ფალავანდოვსა** და **ვასილ ბებუთოვს** უნდა რაღაც განსაკუთრებული განზრახვა ჰქონდეთ საქართველოზე".

გენერალ-მაიორი **ვოლხოვსკი**.

¹⁾ გვარად **ჯორაშვილია**.



„ყველაფერი ზემოთქმული მე ნამდვილად უთხარი გენერალ-მაიორ **ვოლხოვსკის**, რასაც კომისიის წინაშე ვადასტურებ.

პოდპორუჩივი **თ. ალ. ორბელიანოვი**“.

დაუმატებ აგრეთვე რომ ამა წლის ზაფხულში **დიმიტრი ერისთავმა**, პეტერბურგიდან ახალი ჩამოსული რომ იყო, როგორც მახსოვს **ელიზბარის** თანადასწრებით, **მელნიკოვის** სახლში მიაბმო, რომ მასწ. **დოდაევის** ძმამ, რომელიც სენატის 5-ე დეპარტამენტში კანცელარისტად მსახურობს, უთხრა მას, რომ საქართველოში არის შეთქმულება და რომ მისი მეთაური მე ვარ. ამაზე მე გაჯავრებულია მიუგე, რომ მე საქართველოში არაფერს წარმოვადგენ, რომ მე აქ ყველაზე უკანასკნელი ვარ.

პოდპორ. **თ. ალ. ორბელიანოვი**.

დაუმატებ აგრეთვე რომ **მოლა ზამანის** მიერ მოყვანილმა **მაჰმადამ** თქვა, რომ ის ბრუნდება **ყაზი მოლასგან**, რომელთანაც და აგრეთვე დადესტნის სხვა პირველ მამასახლისებთან მიიტანა **ალ. ბატონიშვილის** წერილები და რომელთაგანაც მოაქვს პასუხი როგორც ბატონიშვილთან, ისე **ეგვიპტის ფაშასთან**“.

პოდპორ. **თ. ალ. ორბელიანოვი**“.

საგამომიებლო კომისიის 20 დეკემბრის სხდომის ოქმი (11,170)

„საგამომ. კომისიის სხდომები გრძელდებოდა დილის 8-3 საათ. და 7-11 საათამდის.

მასწავლ. **დოდაევმა** კვლავ წარმოადგინა რამოდენიმე წერილობითი განმარტება საქართველოდან რუსების გამეგების განზრახვის შესახებ. ამის შემდეგ **გ. ერისთავი, დიმიტრი და ელიზბარ ერისთავები** ჯერჯერით იყვნენ დაკითხული **ზაქ. ჩოლაყაევის** მიერ ტფილისში ერთერთ მათ კრებაზე ნათქვამის შესახებ, რომ ისინი მას პეტერბურგში ერიდებოდნენ და აქ კი ასე გულახდილი არიან. მათ კი უპასუხეს რომ პეტერბურგში მისი მართლა ემინოდათ. **გიორგი და დიმიტრი ერისთავებმა** ეს დაადასტურეს, ხოლო **ელიზბარ ერისთავმა** გადაჰვიცა, რომ ეს შემთხვევა და ჩოლოყაევის მიერ აღნიშნული ნათქვამი მაგს სრულებით არ ახსოვს, მაგრამ როდესაც მას პირისპირ წარუდგა **ჩოლოყაევი** და ამხილა იგი, მაშინ გამოტყდა, რომ **ჩოლაყაევმა** მართლ თქვა ზემომოყვანილი სიტყვები და მაშინ მან (**ელიზბარ.**) მის წინაშე ბოდიშიც მოიხადა. საღამოს დაკითხულ იქმნა ბორჩალოს დისტანციის სოფელ ჰასან-ჰაჯალის ქეცხა (მამასახლისი) **შიხილ-ალია** და პირველად აჩვენა, რომ ის მოვიდა **ალ. ორბელიანოვთან** სამი ამხანაგითურთ, რომლებიც მოხსენებული არიან **მოლა-ზამანას** ჩვენებაში, მაგრამ მოვიდნენ

217

საკუთარ საქმეებზე და ამისათვის არავითარი ბრძანება **მოლა ზამანის** საშუალებით მას არ მიუღია, **მოლა ზამანის** პირისპირ წაყენებისა და მის მიერ მხილების შემდეგ **შიხილ-ალიამ** აღიარა, რომ მან მისი საშუალებით მიიღო ბრძანება სამი ამხანაგითურთ ტფილისში ჩამოსულიყო. შემდეგ არა ტყდებოდა იმაში, თუ რა დაავალა მათ **ალ. ორბელიანოვმა**. მერე კი აღიარა, რომ **ალ. ორბელიანოვმა** უბრძანა მათ მზად ყოფილიყვნენ ტფილისში გამოსაცხადებლად, როდესაც კი ის მათ შეუთვლიდა...

ამავე დროს **ალ. ორბელიანოვმა** ითხოვა კომისიაში გამოცხადების უფლება, სადაც განაცხადა, რომ თუმცა მან თავისი ხელ-

მოწერით დაადასტურა მის მიერ დეკემბრის 19-ს გენერალ ვოლხოსკისთვის ნათქვამი სიტყვები რომ: **ივანე ანდრონიკოვმა** უთხრა მას, რომ საქართველოს შესახებ განსაკუთრებული განზრახვა აქვთ გენერლებს: **ჭავჭავაძეს, ივანე აფხაზოვის, ვასილ ბებუთოვს** და სამოქალაქო გუბერნატორს **ნიკოლოზ ფალავანდოვს** და რომ ამ საქმეებში თვით **ალ. ორბელიანოვს** ხელმძღვანელობდა ყოფ. სამოქ. გუბერნ. **ზავილეისკი** — მაგრამ რადგან მას ამის დამტკიცების საშუალება არა აქვს, ხოლო ანდრონიკოვი და ზავილეისკი ალბად ამაზე უარს ჰყოფენ ამიტომ ითხოვა ამ გარემოების კვლევამიების შეწყვეტა.

გენერალ-მაიორი **ბაიკოვ 1-ლი**

გენერალ-მაიორი **ვოლხოსკი**

პოლკოვნიკი **ტრიტელევიჩი.**

სოლომონ დოდაშვილის ჩვენება (11, 172-175).

„ჩემს ყველა ჩვენებებს მაქვს პატივი დაუმატო შემდეგი.

მიმდინარე წლის დეკემბერში **ანტონ აფხაზოვის** მიერ მოწყობილ ვახშამზე მართლაც **ალ. ორბელიანოვმა** მოითხოვა ფიცი, რომ ყველა საიდუმლოდ შეინახავდა იმასმ რასაც ის იქ გამოაცხადებდა. **გ. ერისთოვმა** მიუგო, რომ პატიოსანი სიტყვაც საკმარისიაო და ჩვენც ყველანი მას დავეთანხმეთ. **ალ. ორბელიანოვმა** აიღო ჭიქა, წამოდგა და მოითხოვა, რომ ყველას სავსე ჭიქით უნდა დალიოს: გაუმარჯოს იმათ ვისაც საქართველო უყვართ, გაუმარჯოს სამშობლოს პატრიოტებსო და ყველამ გამოსცალა ჭიქა. ამის შემდეგ რა ილაპარაკა **ალ. ორბელიანოვმა** და რა ბჭობაც ქონდათ საქართველოს რუსებისაგან განთავისუფლების თაობაზე, ყველაფერი ეს მე რაც კი მახსოვს, ჩემს ჩვენებებში ვთქვი. როდესაც

¹⁾ მიღებულია 20 დეკემბერს 1832 წ.

ანტონ აფხაზოვი გაკვირვებას გამოთქვამდა, **იასე ფალავანდოვი** ჯავრობდა, რომ ასე ერთბაშად რად გამოუცხადეთო.

შემდეგ ერთხელ დიად უთხარი **ელ. ერისთოვს** რომ **ერისთოვებს** როგორ არ გრცხვენინანთ იმაზე ფიქრის, რომ რუსები აქედან გააძევოთ, ან რაზე უჩივით მაგათ, როდესაც ყველაფრის მიზეზი თქვენა ხართ, თავდების სურვილით მოვიდნენ ეგენი აქ და ეხლა აღარ გნებავთ მეთქი. მან მიპასუხა: ჩვენ მოვიყვანეთ ეგენი და ჩვენვე მოვახერხებთ რომ ეგენი აქ აღარ იყვნენ. მგონია **ჩოლაყავიცი** მაშინ იქ დაესწრო.

მღვდელ **ეფრემ ალექსიეის** უთხარი, რომ თუ ვინმე თავდათავანი მასთან მოიჩივლებდა, მას ერჩია, რომ მათ რუსების წინააღმდეგ არაფერი ეფიქრათ, მეც ვინც შემხვდება დაუშლი მეთქი, მაგრამ მე არ მიჯერებდენ. თუმცა ქართველებმა როგორც უნდა იფიქრონ რამე რუსების წინააღმდეგ? ამაზე ვლაპარაკობდით.

მგონია ყველაფერი ვთქვი რის გახსენებაც შევძელი. უმბდაბლესად გთხოვთ მომაგონოთ თუ არა მე დამავიწყდა: არაფერს არ დავფარავ. ღმერთმა დამიფაროს რომ მე რამე დავფარო... აი კიდევ.

რა განკარგულება ჰქონდათ მათ დეკემბერში მე არ ვიცი, რადგან მე ნოემბერშივე ხელი ავიდე; მას შემდეგ რაც **ზაქ. ჩოლაყაევთან** ილაპარაკეს მე კახეთში წავედი.

გასულ წელს, როდესაც **ალ. ორბელიანოვმა** და **ელ. ერისთოვმა** პირველად მითხრეს, რომ მათ რუსების წინააღმდეგ განზრახვა აქვთ, მაშინ დანამდვილებით არ მახსოვს რა სიტყვებით უპასუხე, მაგრამ მგონია უთხარი, რომ მე მიყვარს და პატივს ვცემ ბაგრატიონებს და ყოველი ქართველი მეტად მიყვარს ვიდრე რუსი მეთქი. მაშინ **ალ. ორბელიანოვი** მიუბრუნდა **ელ. ერისთოვს** და უთხრა: „მერწმუნე, რომ ყოველი ქართველი ამას იტყვისო.“

ამის შემდეგ **ალ. ორბელიანოვმა** მითხრა, რომ ჩემს ამანაგებს ეშინიანთ, რომ შენ არ გაგვცეო. მე მიუგე, რომ რაკი პატიოსანი სიტყვა მოგეცით, რასაკვირველია არ გაგვცემთ მეთქი. მან მითხრა მჯერაო.

გიმნაზიის მასწ. **სოლომონ დოდაევი**“.

ამას კიდევ დაუმატებ შემდეგს.

როდესაც **ოქროპირ ბატონიშვილი** თეთრად მიდიოდა, მე მასთან ერთად ვიჯექი ერთ ეტლში მცხეთამდის. მან გარდა იმისა,

¹⁾ წაკითხულია 23 დეკემბერს 1832 წ.

რომ მთხოვა დამევალებინა იქაური მღვდლებისათვის, რომ მისთვის ელოცნათ, მითხრა აგრეთვე: შენ ჩვენ არ დაგვივიწყო, რუსეთშიაც ერთი მონაზონი ღმერთს ჩვენთვის ევედრება, ეგების ღმერთმა უსმინოს და ჩვენ საქართველოში დავბრუნდეთო. ჩემდა სანწუხაროდ მე მათგან ძლიერ ხელშეწყობილი და დავალებული ვიყავი, ამიტომ ვერაფერი ვერ უპასუხე. მე რომ 1827 წელს ივნისში მოსკოვში ვიყავი იმათ საკუთარ სახლში მოვისმინე **ოქროპირ ბატონიშვილის** კოჭლი დისაგან დარიგება, რათა ჩემი მოწაფეებსათვის შთამეგონებინა, რომ მათ არ უნდა დაჰვიწყებოდათ ქართველი ბატონიშვილები. მე აღვიარებ გულწრფელად, ვფიცავ ღმერთს, რომ დღემდე არც ერთი მოწაფისათვის არა მითქვამს რა და არც ერთ მღვდელს არა გაუგონია რა ჩემგან ბატონიშვილებზე; როდესაც **ალ. აორბელიანოვმა** გულახდილად დამიწყო ლაპარაკი, მაშინ მეც უთხარი და იმანაც მითხრა, რომ ეს ჩვენთან **ოქროპირ ბატონიშვილს** ჰქონდა ნათქვამი. პეტერბურგში ყოფნის დროს კი არც ერთი ბატონიშვილისაგან არაფერი გამიგონია და არც ერთ მათგანთან არაფერი მიმოწერა არა მქონია, გარდა ჩვეულებრივი წერილებისა.

მცხეთამდის გზაში **ოქროპირ ბატონიშვილი** მიაშობდა საბერძნეთისა და საქართველოს ისტორიას. მან თქვა, რომ ვილაც წინასწარმეტყველმა (სახელი არ მახსოვს) თქვაო, რომ საბერძნეთი ამდენსა და ამდენს სხვის ბატონობის ქვეშ იქნება და შემდეგ განთავისუფლდებაო; აგრეთვე საქართველოზედაც თქვა ამდენსა და ამდენს წელს უცხო მართველობის ქვეშ იქნება და მერე განთავისუფლდებაო. ეს გარემოება პირველად ეხლა გამახსენდა. მაგრამ რამდენი წელი თქვა არ მახსოვს. ამიტომაო იმედი მაქვს სა-

ქართველოში დაბრუნებისაო, არ დამივიწყო.

გამიგონია, მაგრამ არ ვიცი მართლა ჰქონდა თუ არა მიმოწერა **ალ. ორბელიანოვს** ლტოლვილ **ბატონიშვილ ალექსანდრესთან**, არასოდეს არავითარი წერილი მე არ მინახავს.

როდესაც მე და **ალ. ორბელიანოვი ოქროპირ ბატონიშვილთან** ვბაასობდით, მაშინ **ელ. ერისთოვმა** თქვა, რომ მე ვიცი არა მხოლოდ **ოქროპირ** არამედ სხვა ბატონიშვილებისაგანაცო და დასახელა **ფარნაოზ ბატონიშვილი** და აგრეთვე განაცხადა, რომ ის მასთან მიმოწერაშია.

1) სალომე.

2) იგულისხმება შეთქმულების არსებობა.

220

ალ. ორბელიანოვმა და იი ფალავანდოვმა დამავალეს მოვლა-. პარაკებოდი ამ საქმეზე თავად - აზნაურთა წინამძღოლს დიმიტრ" ორბელიანოვს, მაგრამ მე მისთვის არაფერი მითქვამს.

გიმნაზიის მასწავლ სოლომონ დოდაევი.

23 დეკემბერი V

1832 წ.

ანტონ აფხაზის ჩვენება (11, 186-195) 1).

„სადილის შემდეგ (არ მახსოვს რა დღე იყო) მივედი **სოლომონ დოდაეთან**, სადაც დამხვდა თავადი **ი. ფალავანდოვი** რომელსაც იქ ესადილნა. ცოტა ხნის შემდეგ იქ შეიკრიბნენ შემდეგი პირები: **ალ. ორბელიანოვი** თავისი უმცროსი ძმა **ვახტანგითურთ**, მოვიდნენ აგრეთვე **ერისთოვები ელიზბარი** და **გიორგი**. საუბრის შემდეგ წავედით სასეირნოდ გერმანელთა ახალშენში, იქიდან ორთაჭალის ბაღში წავედით, აქედან კი ელიზბართან მივედით ჩაიზე. **ელიზბარის** სახლში დაგვხდნენ მისი ორივე ძმა და მოხუცი **ბირთველ თუმანოვი**. აქ უფრო ახალგაზრდული ხუმრობა იყო და არავითარ სერიოზულ რამეზე ლაპარაკი არ ყოფილა, როგორც მახსოვს.

2

რამოდენიმე ხნის შემდეგ ყველანი მიგვიწვია. **ალ. ორბელიანოვმა** ვახშმად თავის ბაღში, სადაც ყველა ზემოხსენებულნი იყვნენ, გარდა **ბირთველ თუმანოვისა**. ვახშმის წინ **ალ. ორბელიანოვი** და **ერისთოვი** იძლევიან კითხვას: როდის არის ადამიანი ბედნიერიო. მე მიუგე: მაშინ, როდესაც ის ასრულებს თავის მოვალეობას მეთქი. კიდევანო. იკითხეს მათ როდესაც ის აღფრთოვანებულია სამშობლოსა და მეფისადმი სიყვარულითა მეთქი. **ალ. ორბელიანოვი** და **ელიზბარ ერისთოვი** მეუბნებიან, რომ ძალიან შორს ვიჭერ და ვერ მივხვდარვარ. მე უპასუხე, რომ ამ კითხვის მხოლოდ ამ აზრით გაგება შეუძლებელია და არა სხვა ნაირად. მაშინ **ალ. ორბელიანოვმა** დამიწყო: „გამიგონე ანტონ, ჩვენ ყველა აქ მყოფთ ე. ი. ჩემს ძმას **ვახტანგს**, **ელიზბარ** და **გიორგი ერისთოვებს**, ფა-

ლაფანდოვსა და დოდაევს გვსურს განგიცხადოთ შენ დიდი საქმე, რომელიც ჩვენ ყველამ ვიცით და იმედი გვაქვს, რომ არავის ეტყვი. ჩვენ გვსურს თავისუფლება და რუსებისაგან თავის დაღწევა“... **ფალაფანდოვმა** ფეხის კვრით ანიშნა, მას რომ შეეწყვიტა ამაზე საუბარი და წავიდა. მე მათ მიუგე ალბად არ გესმით მისი ნამდვილი მნიშვნელობა, რასაც ლაპარაკობთ მეთქი და ვთხოვე მოესპოთ ამ საგანზე საუბარი. ამასთანავე, რომ აზრი შემეცვლევინა დაუწყე

221

დაშინება იმით, რომ ეს სახელმწიფოებრივი დანაშაულია მეთქი. აგრეთვე ველაპარაკე, რომ საქართველო ვერაფერს ისარგებლებს იმით, რომ რუსებმა ის დატოვეს მეთქი, მაშინ ხომ საქართველო გადაიქცევა სათამაშოდ სპარსელ-ოსმალებისა და ლეკებისათვის რომელთაც თავისი სარწმუნოების განო ჩვენი ცოცხლად გადაყლაპვა სურთ მეთქი. თუნდაც რომ მიატოვეს რუსებმა საქართველო, რითი გინდათ მისი საზღვრების დაცვა, რომელსაც არ გააჩნია არც ფიზიკური მცველი და არც ბუნებრივი საფარი, მაშინ როდესაც რუსეთის მთავრობა მხოლოდ იმიტომ, რომ ჩვენ ივერიელნი ერთად მართლ მადიდებელ სარწმუნოებას აღვიარებთ, იღებს ამოდენე მსხვერპლს, რუსები აქ იხოცებიან, ამოდენა ფულს ხარჯავენ და ყველა ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ ჩვენი მშვიდობიანი ცხოვრება არავინ დაარღვიოს მეთქი... და ამის შემდეგ ჩვენ კიდევ ვემდურით მათ მადლობის მაგიერ მეთქი. **ალექსანდრემა და ელიზბარმა** მიპასუხეს, რომ სადაც თავისუფლება არ არის, იქ უკვე სიცოცხლე არ არისო; ასევე მიპასუხეს ყველა დანარჩენებმა. **ალექსანდრემ** განაგრძო: გამიგონე ძმაო, ჩვენ ჯერ კიდევ შარშან, 1831 წელსა, გვექონდა შეთქმულება და განკარგულებაც იყო მოხდენილი, თუ რომელ ჩვენგანს როგორ უნდა ემოქმედნა, მაგრამ უცდიდით ამბავს აიღებდნენ რუსები ვარშავას თუ ვერა და რადგანაც მოვიდა ქალაქის აღების ცნობა, ამიტომ ჩვენი საქმეც ჩაიშალაო. **ალ. ორბელიანოვმა** თქვა აგრეთვე რომ სამოსწავლო ბათალიონის ყველა ოფიცრები მოსყიდული იყვნენ და მათ შორის ჩემი ნათესავი პორუჩიკი **ნათალოვიც**, რომელიც იმავე ბათალიონში მსახურობდა, ამ საქმის მცოდნე იყოო. შემდეგ განაგრძობს **ალექსანდრე**, რომ ჩვენი მოქმედების გეგმა ასეთი იყო: უნდა მოგვეკლა სამოქალაქო გუბერნატორი, შემდეგ მთავარმართებელი; მეორე, ხელში უნდა ჩავგვედო ექსტრა-ორდინარული თანხა და შეგვეტია ციხეზე, რომ გამოგვეშვა იქ მყოფი პატიმარნიო.

3

რამოდენიმე დღის შემდეგ **იასე ფალაფანდოვმა** მიგვიწვია ყველანი ჩაიზე 7 საათისათვის, სადაც უსათუოდ ყველანი უნდა მოვსულიყავით. მე მივედი 9 საათზე. იქ დამხვდნენ: მასპინძელი, **ალ. ორბელიანოვი** თავის ძმა **ვახტანგიტურთ**, **ერისთოვები გიორგი**, **ელიზბარი** და მისი ძმა **დიმიტრი** აგრეთვე მასწავლ. **დოდაევი**. მე არ ვიცი ჩემს მისვლამდის რა ილაპარაკეს. ისევ **ალ. ორბელიანოვი** და **ელიზბარ ერისთოვი** იწყებენ, რომ უნდა მოვილაპარა-

კოთ ჩვენს საქმეზე. ყველანი ეთანხმებიან და **ალ. ორბელიანოვი** ამბობს უნდა შევადგინოთ ისეთივე განკარგულება, როგორც შარშან გვექონდაო და **ელიზბართან** ერთად მეკითხება თუ მე რას ვიტყვი ამაზე. მე ყველას წინაშე უპასუხე, რომ ვიტყვი იმას, რაც არა ერთხელ მითქვამს გულწრფელობით მეთქი, ე. ი. რომ ღარიბი საქართველოს სიკეთე მჭიდროდ არის დაკავშირებული რუსეთის კეთილდღეობასთან და რომ ამის წინააღმდეგ ფიქრი თვით საქართველოს წინაშე დანაშაულია მეთქი. რა გვინდა მეტი. ლეკები, რომლებიც აოხრებდნენ ჩვენს ქვეყანას, მოსახლეობა ტყვედ მიჰყავდა, წვავდა მთელ სოფლებს, ეხლა დამორჩილებული არიან და მათი შემოსავლით ჩვენი ახალგაზრდობა სწავლა-განათლებას დეზულაობს მეთქი. **ელიზბარ ერისთოს** ეწყინა, აიღო ქუდი და წასვლა დააპირა, მაგრამ თავისმა ძმამ უთხრა რომ ტყუილად ცხარობ ეს კაცი მართალს ამბობსო. **ელ. ერისთოვმა** დაიფიცა, რომ არც ერთ ჩვენგანს ხმას აღარ გაგვეცემს და წავიდა. შემდეგ ისევ **ალექსანდრემ** დაიწყო, რომ აუცილებლად რამე უნდა დავწეროთო. ამგვარი საქმის დამწყებ ხალხს შეეძლო ჩემთვის უბედურება შეემთხვია ამიტომ შიშისაგან რა სიცრუეს აღარ მივმართე მათ მღელვარების დასამშვიდებლად. მე მათ უთხარი, რომ ჯერ სტატისტიკური ცნობები უნდა შევაგროვოთ და მოვძებნოთ მათში რა არის ჩვენთვის სასარგებლო და მერე დავწეროთ მეთქი. რა თქმა უნდა არაფრის დაწერას არა ვფიქრობდი. ამაზე დავიშალენით.

მესამე დღეს **ელიზბარ ერისთოვი** შემხვდა საქართველოს მართველობის პირდაპირ მოედანზე და უთხარი, რაზედ გამიწყერი გუშინწინ მეთქი, მან მიპასუხა, რომ რა უფლება მაქვს რომ თქვენ გაგიწყრეთ, მაგრამ მე ის მეწყინა, რომ აქამდე დაბრმავებული ვიყავ იმ ზომამდე, რომ რუსეთის მფარველობის ბედნიერებას საქართველოსათვის ვერა ვგრძნობდიო. ეხლა თქვენმა ნათქვამმა თვალი ამიხილაო.

4.

რადგან შემოიღეს მორიგეობით მასპინძლობა. ამიტომ ჩემი რიგიც მოვიდა და დავპატიჟე ყველა ისინი, ე. ი. **ალ. ორბელიანოვი** თავის ძმა **ვახტანგითურთ**, **ელიზბარ** და **გიორგი ერისთოვები**, **ფალავანდოვი დოდაევის** ბინაზე. დავსხედით თუ არა **ალ. ორბელიანოვი** წამოდგა და მითხოვა ყველასაგან ფიცი რომ ჩვენ ვიქნებით საუკუნო მეგობრები და არავის არ ვეტყვით ჩვენს საიდუმლოებას. აიღო ჭიქა, გაავსო იგი ღვინით და დაიძახა გაუმარ-

ჯოს საქართველოსაო. და ჩვენც ყველამ დავლიეთ თავისუფლების სადღეგრძელო. **ალექსანდრე ორბელიანოვი** განაგრძობს, რომ მე ვიყავი საქმეების გამო აღმასრულებელი ექსპედიციიდან სიღნაღის რაიონში მივლინებულიო, რაც აქ ვნახე, იმისი აღწერა ძნელიაო.

გლებები მოდიოდნენ ჩემთან და მემუდარებოდნენ რომ მიხსენით ამ უბედური მდგომარეობისაგანაო, რომ მათ ეზიზღებათ რუსული მართველობაო. მანვე თქვა, რომ ჩვენი მემამულეები ლატაკდებიან დღითი-დღე. საჭიროა შევაგროვოთ ფული, რათა მემამულეების მიწები სომხებს არ ჩაუგდოთ ხელშიო, აგრეთვე უნდა გავამრავლოთ წიგნები ქართულ ენაზეო. თქვა აგრეთვე, რომ როდესაც რუსები აღარ იქნებიან, მაშინ ქართველების დასამშვიდებლად უნდა სპარსეთიდან გამოვიწვიოთ **ალექსანდრე ბატონიშვილი** და სპარსელები დაგვეხმარებიანო.

ალ. ორბელიანოვის ამგვარი მსჯელობის დროს ათასი ფიქრი ღელავდა ჩემს თავში. **ნიკოლოზ 1-ლის** სურათი ეკიდა კედელზე. მინდოდა წამომვხტარიყავ უავგუსტეს მონარქს ფეხთ დავგებოდი და მეთხოვა შეწყნარება ამ გზა აზნეულთათვის, მაგრამ მეშინოდა არაფერი აეტეხათ ჩემთვის. ხალხი, რომელიც ამგვარ საქმეს კიდებს ხელს, ყველაფერს ჩაიდენს. საუკუნო ჯავრად ჩამყვება, რომ გაუშვი ასეთი შემთხვევა და ჩემი შინაგანი განწყობილებისათვის რომ დამეჯერებინა, ხომ საუკუნოთ მოუპოვებდი სახელს ჩემს გვარსა და ჩემ ძმებთან ერთად გამოვაჩენდი ხელმწიფის ერთგულობას... არაფერს, ქვეყნის არავითარ ძალას არ შეეძლო **ალ. ორბელიანის** გასწორება. მაზე არ მოქმედებდა არც ცოცხლად აღწერა იმისი, რომ ასეთი საქმე სრულიად სისულელეა, არც იმის თქმა, რომ ამ საქმის მოქმედი საქართველოსს მტერი თითონ არის. მე უთხარი, რომ საქართველო ღარიბი და უძლურია, რომ მას არ შეუძლიან დამოუკიდებლად არსებობა მეთქი. და ურჩიე სხვა რამეზე დაეწყო ლაპარაკი, თორემ თუ გამომჟღავნდა ვერაფერი ვერ გვიშველის მეთქი.

ელიზბარ ერისთოვმა წარმოსთქვა, რომ თუნდაც გამომჟღავნდეს არაფერია, რადგან ჩვენ წერილობითი არაფერი გვაქვს და ისე კი ყველანი გადავფიცავთო.

ალ. ორბელიანოვმა შემნიშნა, რომ რუსულად ნუ ვლაპარაკობ და თან მთხოვა განუმარტო მას თუ რას ნიშნავს **დამოუკიდებლობა**. მე ვეუბნები: დამოუკიდებლობა იმას ნიშნავს, რომ შეგეძლოს საკუთარი ძალით არსებობა, სხვის დაუხმარებლად, მაგალ. საქართველოს ისე არ შეუძლიან რუსეთის დაუხმარებლად

224

არსებობა ისე როგორც შენ არ შეგიძლია იარსებო უჭმელმა მეთქი. მერე თქვა **ალ. ორბელიანოვმა**: ჩვენი წრიდან უნდა ავირჩიოთ ერთ-ერთი უფროსადო და მე მითხრა, რომ მე უნდა ვიყვე ეს. მე უარი განვაცხადე ამგვარ პატივზე, შემდეგ **ფალავანდოვს** უთხრეს, იმანაც უარი თქვა. **ელიზბარ ერისთოვი** გაწყრა: რა დაგემართათ, თუნდა მე ვიქნებო, ისევე **ალ. ორბელიანოვი** ამბობს, რომ უსათულოთ რამე უნდა დავწეროთო. მე უპასუხე რომ სისულელის წერა არა ღირს მეთქი. ის განაგრძობს, რომ თუნდა არ შესრულდეს, მაინც უნდა დავწეროთ და ჩვენ შორის დარჩესო. ყველამ აღუთქვით რომ დავწეროთ და დავიშალებით. მე, **დოდაევმა** გამომაცილა, რომელსაც უთხარი, ღარიბი კაცი ხარ, შენს ჯამაგირზე დამოკიდებული, რათ აძლევ ნებას შენს ოჯახში ასეთი სისულელე ილაპა-

რაკონ მეთქი. მან მიპასუხა: გიჟი თავისუფალიაო.

ამ ხანებში ხანებში ჩამოვიდა რუსეთიდან გვარდიის კაპიტანი **თ. ზაქარია ჩოლაყაევი**. ბევრნი დადიოდნენ მასთან ე. ი. **დოდაევი** და სხვები. **დოდაევმა** მთხოვა გავცნობოდი **ჩოლაყაევს**. ჩავსხედით ეტლში და წავედით მასთან სადილის შემდეგ, 5 საათზე. **დოდაევმა** მას გააცნო ჩემი თავი როგორც განსცენ. გენერალ **აფხაზოვის** ძმა. მე ვკითხე მისი უნცროსი ძმის ჯანმრთელობა. მან მიპასუხა, რომ ის კარგად არის და დიდი მეტაფიზიკოსია, რომ ის მას ხშირად ეუბნება, თუ ვის და რისთვის ემსახურებო. მან მითხრა, ის იცნობდა ჩემს უფროს ძმას, რომელიც ლეკებთან ბრძოლაში დაიღუპა და გამოთქვამს მწუხარებას, რომ ძლიერ კარგი ძმები დავკარგე. თუ მე ჩემი ძმის პატრიოტობაზე ვთქვი რამე, არა იმ აზრითა და მნიშვნელობით, რომ **ჩოლაყაევს** აქედან მთელი ისტორია გამოჰყავს... მაგრამ მე მთელი ჩემი არსებით მძაგს ტყუილი და ამიტომ ტახტის წინაშე გულწრფელი აღიარებით ვეძიებ გადარჩენას. ამის შემდეგ **ჩოლაყაევმა** ამოიღო პატარა ყუთიდან რამოდენიმე წერილი და გადასცა **დოდაევს**, რომ მას დანიშნულებისამებრ დაერიგებინა ისინი. უნდა ეკითხოს **ჩოლაყაევსა** და **დოდაევს** ვისგან იყო ეს წერილები და ვისთან იყო მიწერილი.

6.

ყარაბალიდან რომ დავბრუნდი, სადაც ორი თვე ვიმოგზაურე, შევედი **ი. ფალავანდოვთან**, რომელმაც სინანულის კილოთი მითხრა, რომ ჩვენი თანამემამულეები არ ეშვებიან თავის განზრახვას და პირიქით დღითი დღე უფრო ძლიერდება მათი პარტიაო. ის განაგრძობს, რომ ღამე მისულმა მასთან **ჩოლაყაევმა** გააღვიძა

225

იგი და უთხრა: რა დროს ძილია, მოქმედების დრო დადგაო, რომ უკვე გენერალ მაიორ **ლ. ორბელიანი**ვის სახლში მსჯელობენ ამ საქმეზე, სადაც განუყრელად მონაწილეობას იღებს თვით **ჩოლაყაევი**, **ლუარსაბის** უახლოესი ნათესავები **ელიზბარი** და **დიმიტრი ერისთოვები**, რომ **ლევან ერისთოვი** გაუგზავნიათ ქართლში ამ ამბის გასავრცელებლად. **ზაქარია ჩოლაყაევი** არწმუნებს ყველას, რომ საქმეს უნდა შეუდგეთ თავად-აზნაურთა ყრილობის დროსაო, რადგან მაშინ მთელი ქართლ-კახეთი აქ იქნებაო და მაიორები **დიმიტრი** და **ლუარსაბი**, რომლებიც საუკუნო მტრები იყვნენ, ეხლა შერიგდნენ ამ შემთხვევის გამოო. **ელიზბარი** იყო მარშალ **მუხრანსკისთან** და **მუხრანსკი** მას სავსებით დაეთანხმაო.

მე უთხარი **ფალავანდოვს**, რომ თუ აქამდის შეიძლებოდა ეს სისულელეოდ ჩაგვეთვალა, ეხლა უკვე სერიოზულ სახეს ღებულობს და რატომ არ გამოუცხადებ შენ ძმას მეთქი.

ხელმწიფე იმდენად მოწყალეა ჩვენდამი, რომ უკვე ქართველი გუბერნატორი გვყავს მეთქი, უსათუოდ უთხარი შენ ძმას და მე დამიმოწმე მეთქი. რა ვიცოდი, თუ **იასე ფალავანდოვი**, რომელიც ჩემთან ასე ნანობდა, თავის ძმას კი დაუმალავდა, მის მტრად გახდებოდა. ვისთვის უნდა ეთქვა ეს საქმე, თუ არა საკუთარი ძმი-

სათვის, გუბერნიის ბატონ-პატრონისათვის, თუ გაცემა არ უნდოდა, გაეფრთხილებია მაინც მთავრობა. მე სასტიკად შევცდი, როცა მას ვენდე.

სხვათა შორის მე და **ფალავანდოვი** ხშირად ვიცინოდით **ჩოლაყაევზე**, რომ რუსეთის მთავრობისაგან ჯამაგირის გარდა 1000 მან. ვერცხლს იღებს, მისი იმპერატორებითი უდიდებულესობის გუნდის უფროსია, დღეს თუ ხვალ პოლკოვნიკი გახდება და ეგეც კი ამ ქართველებში გაერიაო.

ჩოლაყაევმა დოდაევის მეუღლის პირით მთხოვა მიმეცა მისთვის ორი ოთახი, მაგრამ მე უარი უპასუხე. ის და **დოდაევი** მოვიდნენ ჩემთან, მაგრამ მე თავი მოვიმძინარე და არ მივიღე.

გარდა ამისა **ალ. ორბელიანოვი** ამბობდა, ნუ თუ ჩვენ **ყაზი მოლას** ოდენა არ შეგვიძლიან, საქართველოში მილიონზე მეტი ვართ, და ნუ-თუ თავის მოვლას ვერ შევძლებთო, თუმცა ქართველ ბატონიშვილთა ჩამომავალნი ჰმაღავდნენ თავის გეგმებსა და მიზნებს, რითაც ხალხს ატყუილებდენ, მაგრამ **ალ. ორბელიანმა** თქვა, რომ **ალ. ბატონიშვილთან** მიმოწერის საშუალებით დაიწყოს ეს საქმე შარშან და მათი გეგმის მიხედვით მოქმედებდა.

პოდპორუჩიკი **ანტონ აფხაზოვი** .

21 დეკემბერი 1832 წელი.

226

მოლა ზამანას და შიხილ-ალიას ჩვენებები, მათი პირისპირ წაყენება საგამომძიებლო კომისიაში (II, 196-198) ¹.

„სოფ. ჰასან-ჰასალის მამასახლისმა **შიხილ-ალიამ**, რომელიც დაბარებული იყო საგამომძიებლო კომისიაში, განმარტა, რომ გუშინ უეცარი შეკითხვით შეძრწუნებულმა ვერ გაიხსენა სინამდვილე და ეხლა, სურს რა ყველაფრის ჭეშმარიტად გამოცხადება, აჩვენებს: **მოლა ზამანას** არ გადაუცია მისთვის ბრძანება ტფილისში გამოცხადების შესახებ, არამედ უთხრა მხოლოდ, რომ **ალ. ორბელიანი** თვითონ მას **მოლა ზამანას** იბარებს ოთხი ამხანაგით, თვით **შიხილ-ალია** კი ადრევე ეშხადებოდა აქ ჩამოსასვლელად. უნდა ჩამოეტანა გადასახადის ნაშთი 6 მან. და 50 კაპ. ვერცხლი. მისმა ამხანაგმა **ჰაჯია საფარ სად-ოღლიმ** ჩამოიტანა საჩუქარი ცოლის შერთვის გამო, **ყურბან სად-ოღლი**, ანუ **ალავერდი-ოღლი** მასთან იყო როგორც ნათესავი მისი, ხოლო -მესამე ამხანაგი **ყურბან-ყამჩი-ოღლი** ჩამოსული იყო პურის სათხოვნელად. ტფილისში ჩამოსულნი ისინი ჩამოხტნენ **ალ. ორბელიანოვის** სამზარეულოში. **შიხილ-ალიამ** ფული გადასცა ქართველს **სომანს(?)**, რომელმაც ის ბატონიშვილს ²) მიუტანა, თვითონ **შიხილ-ალია** კი მივიდა **ალ. ორბელიანოვთან** და გამოუცხადა, რომ **ეიბ-ოღლის** გაუგონია, ვითომ **ალექსანდრეს** ჰქონდეს ურთიერთობა **ალექსანდრე ბატონიშვილთან**. **თ. ალექსანდრემ** უპასუხა, რომ **ეიბ-ოღლი** ტყუილს ამბობს, რათა ცილი დასწამოს მას, რადგან მათ მიწის გამო ერთმანეთში დავა აქვთ. მეორე დილას ისინი ყველანი ერთად წავიდნენ ბატონიშვილისთვის ხალიჩის მისართმევად **ჰაჯია-საფარ-ალიოღლის** ცოლის შერთვის გამო, მაგრამ მან იგი არ მიიღო, რადგან ძველი იყო. ამიტომ ისინი მივიდნენ **ალექსანდრესთან** სათხოვნელად, რომ მას დაეჯერებინა თა-

ვისი დედა იმ ხალიჩის მიღებაზე. **ალექსანდრემ** უპასუხა მათ, რომ ეს მისი დედის საქმეა, რომელსაც ისინი ეკუთვნიან. ამის შემდეგ ისინი წავიდნენ და იყიდეს ახალი ხალიჩა 4 მან. 50 კაპ., რომელიც ძველთან ერთად გადასცეს **სომანს!** ¹⁾ ბატონიშვილისათვის მისატანათ და თვითონ კი არ შესულან მასთან. შემდეგ მივიდნენ **ალექსანდრესთან** და უთხრეს, რომ მისმა დედამ აიღო ძველი და ახალი ხალიჩაც. ამის შემდეგ **შიხილ-ალიამ** და **ყამჩი-ოღლიმ** სთხოვეს **ალექსანდრეს** ფეტვი და მან უთხრა გამოერთმიათ ორ-ორი თაღარი

¹⁾ წაკითხულია 21 დეკემბერს 1832 წელს.

²⁾ იგულისხმება **თეკლა ბატონიშვილი**.

³⁾ სოლომონ (?)

სოფ. ხაზარეთის მამასახლისისათვის. **შიხილ-ალიას** ბატონიშვილმა აჩუქა ორი ვერცხლის მანეთი, მანვე მიიღო ზაფხულში **ალ. ორბელიანისაგან** ჩოხა მისი ქევხად დანიშვნის გამო, რისთვისაც მან **ალ. ორბელიანოვს** ხალიჩა უთავაზა. **ალექსანდრემ** გაზაფხულზე **ყურბან-სად-ოღლის** აჩუქა აგრეთვე ჩოხა, რადგანაც მან დააბრუნა **შიხილ-ალია** გაქცეული რომ იყო ყაზახის დისტანციის სოფ. ალყაინახში, რომელსაც განაგებს **ეიბ-ალა-ბეიქირ-ალა-ოღლი**. ისინი რომ ტფილისში ჩამოვიდნენ, იმავე საღამოს მოვიდა აგრეთვე **მოლა ზამანა**, რომელიც შევიდა **ალექსანდრესთან**; ისევე მალე გამოვიდა, შეჯდა ცხენზე და წავიდა ქარვასლაში თავის ამხანაგებთან. **შიხილ-ალიამა** ჰკითხა მას: შენ ხომ ტფილისში გუშინ იყავი და აგრე მალე რისთვის ჩამოხვედიო. **მოლა-ზამანამ** უპასუხა, რომ **ალექსანდრესთან** საქმე მქონდაო.

შიხილ-ალია რომ დაბრუნდა თავის სოფელში **ჰაჯია-ჰუსეინ-ოღლის** მამა **ჰუსეინ საფარ ალი-ოღლიმ** კითხა მას, თუ **მოლა ზამანი** ასე სასწრაფოდ რისთვის იყო ტფილისში სამი ამხანაგით. ამასთანავე უთხრა, რომ **შიხილალის** წასვლისთანავე **მოლა-ზამანაც** გაემგზავრა ტფილისში და თან წაიყვანა სოფელ ყარაპარლის მცხოვრები **მაჩი-ყარაპაროღლი** და სოფ. გულიერის მცხოვრ. **ყაზიმ-ფიდალ-ოღლი**. **ქოსა მუსტაფა** ორი წელიწადია რაც გაქცეულია. **შიხილ-ალიამ** ის უკანასკნელად ნახა სოფელ ჰასან-ჰაჯალუში 1830-31 წლის ზამთარში **იბრაიმ ყარა-ახმედ ოღლისთან** ერთად. 1831 წლის გაზაფხულზე **შიხილ-ალია** გაიქცა ყაზახის დისტანციაში და ის ორნი კი გადავიდნენ ჩალდირში, რის შემდეგაც მას ისინი აღარ უნახავს.

მოლა ზამანამ დაადასტურა თავისი პირველი ჩვენებები და ამასთანავე დაურთო, რომ **შიხილ-ალია**, რომელიც **ქოსა-მუსტაფასთან** ერთად ბატონიშვილთან უნდა წასულიყო, არის არა სოფელ ჰასან-ჰაჯალუს, არამედ ჩალდირის მცხოვრები, არ იცის იყო იგი ბატონიშვილთან თუ არა...

ალექსანდრე ორბელიანოვის შიხილ-ალიასთან საუბარს **მოლა ზამანი** აგრეთვე ისე ხსნის, რომ **ალექსანდრემ** უთხრა ქევხას, რომ მას ერთი საქმისათვის ხალხი სჭირდება და როდესაც მოითხოვს ქევხამ უნდა მოიყვანოს ისინი მასთან. **შიხილ-ალიამ** ჰკითხა მას

მოლა ზამანის თანდასწრებით ცხენოსანნი უნდა იყვნენ ის ხალხი, თუ ფეხით, ან რა იარაღით უნდა იყვნენ შეიარაღებულნი. **ალექსანდრე ორბელიანოვმა** უპასუხა, რომ ამის განკარგულებას მერე მისცემს.

228

გენერალ მაიორ **ბაიკოვი 1-ლი**
გენერალ მაიორ **ვოლხოვსკი**
პოლკოვნიკი **ტრიტელევიჩი**.

იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება (11,200) ¹⁾

„შარშან ერთხელ ბაზარში მივდიოდი, შემხვდნენ **თ. თეიმურაზ ამილახვარი** და **ალ. ორბელიანოვი**. მთხოვეს დამეპატიჟნა ისინი ჩაიზე. შევედი თუ არა ჩემს ოთახში, **ალ. ორბელიანოვმა** მითხრა, რომ არავინ შემეშვა იქ. მერე დაიწყო, რომ მან უკვე იცის, რომ მათი განზრახვა მე გაგებული მაქვს, მე მიუგე, რომ ამ საქმის შესრულება გაგვიძნელებს მეთქი. მან მითხრა, განა არ გახსოვს გრაფმა რომ მილიციის შეკრება მოინდომა, მაშინ უბრალო ხალხში ხმა გავრცელდა, რომ ჯარის კაცებსა ჰკრებენო და მე და კაპიტან ისპრავნიკმა ძლივს დავაწყნარეთ, მაშინ მე საერობო პოლიციის თავმჯდომარე ვიყავი ²⁾..

ეხლა კი თუ ჩვენ თვითონ ვეტყვით გლეხებს, რომ ჯარის კაცებსა ჰკრებენო, რასაკვირველია მაშინვე აჯანყდებიანო.

ჯერ შარშანვე მითხრა **ალ. ორბელიანოვმა**, რომ ეს ჩვენი წამოწყება მან გაუზიარა **პაუშენკოს**, რომელიც ეხლა დუშეთის კაპიტან-ისპრავნიკად არის.

ელ. ერისთოვმა მითხრა რომ ეს ჩვენი განზრახვა იციან **ლუარსაბის** ³⁾ რძალმა **მანანამ** და ჩემმა დამ კოლეჟისკი სოვეტნიკის **მელნიკოვის** ცოლმაო.

ალ. ორბელიანოვმა მითხრა, რომ მე ჩვენთვის უკვე გამოვიგონე ნიშანი დავით მეფის ჯვარი და წმ. ნინოს ჯვარიო. **ალ. ორბელიანოვმა** მითხრა, რომ მან ეს ჩვენი განზრახვა გამოუცხადა ერევნის კარაბინერთა რაზმის შტაბსკაპიტანს **ონიკოვს**, მაგრამ აღარ მახსოვს ის დათანხმებოდა თუ არა.

მგონია **ალ. ორბელიანოვს** უთქვამს აგრეთვე თავის **ივანე დალაქისთვის** როდის გავთავისუფლდებით რუსებისაგან, მაგრამ მას უპასუხნია: თქვენ სულ ეგრე გაიძახით და დასასრული კი არა ჩანსო. მახსოვს აგრეთვე **ალ. ორბელიანოვმა** მითხრა, რომ არ ვიცი იცოდაო, თუ იცისო ეს ჩვენი საქმე, ქართულ გრენადერთა რაზმის პორუჩიკმა **გრიგოლ ორბელიანოვმა**ო, რომელიც ეხლა რუსეთში იმყოფება.

თ. იასე ფალავანდოვი“.

¹⁾ მიღებულია 21 დეკემბერს 1832 წ.

²⁾ იგულისხმება 1829 წლ. არეულობა.

³⁾ **ლუარსაბ ორბელიანი**.

ალ. ორბელიანის მოხსენება კომისიას (II,202).

„კომისიასა შინა

**პოდპორუჩიკის თ. ალექსანდრე ვახტანგის ძისა ორბელიანისაგან.
მოხსენება.**

იმ სიყმაწვილით ესრეთ მიყვარდა რუსნი, რომ თხუთმეტის წლისა შევედი სამსახურსა კარაბინერის პოლკში, და თვით იმ პოლკმა იცის ვითარ ვმსახურებდი, და ანუ სალდათებთან ვითარ არ დავიშურებდი სისხლსა, ყოველს საქმესა, სადაც დავსწრებივარ, და ანუ ვითარ კეთილად, და ერთგულად ვიმსახურებოდი, 1 ვიმსახურე, 1817-ა ვიდრე 1823-ა ანუ 1824-მდე წლამდე. შემდეგ მიაღწია დედა ჩემმა მოხუცებულებას, და საჭიროდ აღუჩნდი ჩემი სახლის გარემოებასა, მაშინ როდესაც რომ ჩემნი ძმებნი იყვნენ დიახ მცირეწლოვანნი, და მე ამ ჩემის სახლის გარემოებისათვის გამოველ სამსახურიდან, ნეტავი მაშინვე იქ მოვმკვდარიყავ, ნეტარა კარგი იქნებოდა, და იმ პოლკშივე დაეფლათ ჩემი გვამი რომ ამისთანა უბედურება არ ენახა ჩემს თვალებს, მაგრამ ვინც უბედური იქნება, და მაზედ დაბადებული, ის უბედურება არ მოეშვება, რომ თავისკენ არ მიიზიდოს, და არ მოსპოს ის კაცი ამ სოფლიდან. შემდეგ მოკლედ ვთქვი ჩემი უბედურების გარემოება, ოდესცა **ოქროპირ ბატონიშვილი** მოვიდა აქა, და წარსულ დღესაც მოვახსენე კომისიას ამის გარემოება როგორც შემაცდინა, სხვათა შორის ბევრს მელაპარაკებოდა და ამას მეტყოდა აი მთის ხალხმა კი იცის ნათესაობაო, რომ ერთმანეთის ნათესაობის შვიდსა და რვას თაობის სისხლსა ეძებენ ერთმანეთშიო, და ერთმანეთის გულისათვის იხოცებიანო, შენ ხომ ჩემი მამიდაშვილი ხარო, და შენ რატომ ვერა გრძნობ ნათესაობის სიყვარული რა არისო, აი იმ მთის ხალხს მაინც მიხედეო და ის მაგალითად მაინც ქონდესო, ღმერთსა ვფიცავ ესრედ შემჭვალა და შემძრა ამგვარის ლაპარაკით, რომ ვეღარა ვთქვი რა. ამ ამბავისა დროსა სხვათაც დამიჭირეს იმათ რომელნიც ადრეთგანვე მოვახსენე კომისიას და შემიპყრეს ვითარცა უბედური კაცი, რავქნა ვეღარ დავეხწიე ნათესაობის სიყვარულს, და გამაბა, ამა უბედურებასა შიგა, და ახლა ყოვლად მოწყალეს ხელმწიფე იმპერატორის წინ მომიქვს ჩემი თავი დანაშაულად ესრედ რომ მე აღარავარ ღირსი ამდენის ჩემის ლაპარაკისა, მაგრამ ვიცი მრავალი მოწყალე, და ცოდვათ მიმტევებელია, და დავემხობი მის წინაშე, და ვიქნები მისი ფეხთა მტვერი, უკეთუ რაიცა ენების მის იმპერა-

230

ტორებითის დიდებულებას იგი გადამახდევინოს მე უბედურსა რომლისაც ვიქნები ღირსი.

პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი".
21-სა დეკემბერსა 1832-სა.

ალ. ორბელიანის ჩვენება (II, 206)

„ქევხა შიხილ-ალიასას რომ მკითხავს კომისია მართალია მოვიდა მითხრა, თქვენგნით რაღაც წიგნი გამოჩნდა **ბატონიშვილთან** მიწერილიო, მე დაუშალე ნულარსად ნულარ იტყვი მეთქი. პრაკლამაციას რომ მკითხავს კომისია **სოლომან დოდაევისაგან** იყო დაწე-

რილი და არა სხვას ვისგანმე. და იმან მომცა, ერთს საღამოს ჟამზე იმასთან ვიყავ გაზაფხულზე ესეც მითხრა რომ აქ ვერ შევინახამო შენ შინ წაიღეო, და იქ შენ გკონდესო. მე ქილაში ჩავაწყე და საკუჭნაოში შევინახე რომ არავინ არ იცოდა. მეორე მართალია **მოლა ზამანას** უთხარ კაცების შოვნა, რომელიც მანაც აღმითქვა. **ალექსანდრე ბატოიშვილთან** პირველადვე წიგნი არ მიმიწერია. მასკვან იმის კაცი რომ მამივიდა, და იმის წიგნი მამიტანა, და ასე მოეწერა, შენი კაცი რომ მამივიდაო იმის კიდეც რატომ არ შემატყობინეო, ეს დიახ მცირე წერილი მოეწერა, და მე პასუხი მივწერე, რომ, დიახ დამშვიდდა ხალხი აღარაფერს ფიქრშია მეთქი. **თამას ყულისას** რომ მკითხავთ მართალია დავიბარე მაგრამ, სხვა არაფრის განზრახვა არა მქონია რა, მინდოდა **იბრაიმიყარა-აჰმადას-ოღლის** საქმე მეთქო რომ, ეგება იმას მანაც გამოერთმია ჩემი მაზედ დანახარჯი, და ჩემს ამხანაგებს კი უთხარ რომ **თამას ყულა** დავიბარე რომელიც აზრი გაქვთ იმისთვისა მეთქი. მე ამის მეტს არას ვიტყვი ღმერთთან იყოს ჩემის პასუხის გებაში და მეორედ მოსვლის დღეს პასუხი მიგოს ვინც ამ საქმეში გამაბა. რომელიც საუკუნოთ მე ხელმწიფისთვის სისხლსა ვღვრიდი, და მამაჩემიც მსხვერპლად იყო მის იმპერატ. დიდებულობისათვის შეწირული. ჭეშმარიტად რაც ტანჯვა, და მწუხარება მივიღე, დიახ ღირსი ვარ სატანჯველისა. მაგრამ ნამეტნავად ცოდვილთ მოწყალეა ჩვენი დიდი ხელმწიფე იმპერატორი, მე ყოველს ცისმარეს ნიმუტს ცრემლს ვაფრქვევ და ვტირი უკეთუ რათ შევცდი, მაგრამ რაოდენ ჭკვიანნი გვამნი შემცდარან ბევრ საქმეზე, და ხელმწიფე იმპერატორი შემნდობი ყოფილა, ღმერთს ვფიცავ ეხლა ჩემი გული რომ იცოდეთ და ჩემი სინდისი ვითარ ვიტანჯები და შესაბრალისი კაცი (?) ვიცი შევცდი მე ხომ თავს არ ვმართლულობ მაგრამ

ნუგეშად ჩემი ორი საგანი არის **პირველი** ისა რომ ჩვენი ბოროტი განძრახვა, დიახ სუსტი რამ იყო რომ მთავრობის საზიანო ერთი ფულისაც არა იყორა, და ვლაპარაკობდით ვითარცა გიჟნი, და არა ვგრძნობდით რასაც ვიქმოდით, ხომ ეს ფიქრიც არ უნდა ყოფილიყო, ჩვენშია მაგრამ შემცდარნი ვიყავით სხვისა შორის, იგინი არა ჩნდნენ, და ჩვენ მსხვერპლად შეგვიწირეს და ვაი ჩვენ უბედურნი ამისაგამო. **მეორე** ამ შეცდომილებასთან შენდობა ხომ ძნელია მაგრამ ნუგეშად ესა მაქვს რომ ჩვენი დიდი იმპერატორი მოწყალე არს, და აქაურის ეხლანდელი მთავრობისაგან იფინება საქართველო კეთილის საქმით. ღმერთს ვფიცავ არ ვიცი ვითარ გამოვთქო ჩემი გულმხურვალება. თუ კიდევ რაიმე დამავიწყდა შემდეგ მოგონებისა მოვახსენებ ამა კომისიას.

პოდპორუჩიკი **თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი**“.

21-სა დეკემბერსა 1832-სა.

ქოსა მუსტაფას ჩვენება (II,290--1291) 1)

„**ქოსა მუსტაფამ**, რომელიც დაბარებული იყო საგამომძიებლო კომისიაში მისთვის წარდგენილ კითხვებზე შემდეგი აჩვენა:

1-ლი. 1831 წ. სააღდგომოდ ჩამოვიდა იგი ტფილისში, რომ

სხვებთან ერთად მიერთმია ძღვენი თავის ბატონ ალ. ორბელიანო-ვისათვის, რომელმაც ამასთანავე მისცა მას წინადადება წაეღო სა-ღმასტში წერილი ალ. ბატონიშვილთან, მაგრამ მან ამაზე უარი უთხრა, რომ ის ვერა ჰბედავს ორი სახელმწიფოს საქმეში ჩარევას. მან ეს სთქვა იმიტომ, რომ იცოდა ბატონიშვილი გადახვეწილი რომ იყო და რუსებსა მტრობდა; მას აგრეთვე ახსოვდა, რომ თა-თარი გეზ-ალია, სოფ. გიაურ-არხის მცხოვრები, ამ ათიოდე წლის წინად გადასახლებული იყო ციმბირში ალექსანდრე ბატონიშვილი-საგან წერილის მოტანისთვის.

2-ე. ამავე წელს იალაღზე გასვლის შემდეგ, ქოსა მუსტაფა სხვებთან ერთად ჩალდირის სანჯაყში გადაიხვეწა, როცა იქ მკა დაიწყო, უნდა ვიფიქროთ აგვისტოს დამლევს, იქ მასთან მოვიდა მოლა-ზამანი და ისინი ორივენი, როგორც ეს უწინაც აჩვენა ქოსა მუსტაფამ, გაემგზავრენ სალმაზში. რადგანაც ქოსა მუსტაფას ბი-ლეთი არა ჰქონდა, ამიტომ ერევნიდან უკან გამობრუნებას აპირე-ბდა, მაგრამ მოახერხა გაჰყოლოდა მეურმეებს, რომლებიც სპარსე-თში ბრუნდებოდნენ. არაქსზე ისინი მეურმეებთან ერთად გადავი-

¹⁾ 30 დეკემბერი 1832 წ.



კლასიკური გიმნაზია
(კომუნალური მუზეუმი)



ძველი ტფილისის სეიდ-აბადის მხრიდან
ენგელმანის გრაფიურიდან 1820-30 წლ.
(კომუნალური მუზეუმი)

დნენ, რომელნიც ცარიელნი ბრუნდებოდნენ და გუშაგებს კი ყველანი მეურმეები ეგონათ. არაქსის იქით მგზავრობის დროს **ქოსა მუსტაფამ** უთხრა **მოლა ზამანს**, რომ მას ურჩევია მასთან არა მგზავრობდეს, რადგან იგი ამას როგორც ყმას ისე ეპყრობა. ამის გამო **მოლა ზამანამ** დაუწყო მას გინება და ხმალიც იძრო, უნდოდა დაერთყა მისთვის, მაგრამ მეურმეებმა არ გაუშვეს.

მექის ქვეყანაზე გავლის დროს **მოლა ზამანი** ცხენიდან ჩამოვარდა და ხმალი გაუტყდა, შემდეგ კი ამბობდა, რომ ეს ქურთებთან ბრძოლაში გამიტყდაო. **მოლა ზამანას** თანა ჰქონდა მოკლე თოფი ოქროს ზარნიშიანი, რომელიც ამ მგზავრობის წინ **ალ. ორბელიანოვისაგან** მიიღო. ეს ამბავი მან უთხრა **ქოსა მუსტაფას** არაქსს რომ გასცილდნენ. სახლში რომ ბრუნდებოდნენ **მოლა ზამანამ** უთხრა **ქოსა მუსტაფას** წაჰყოლოდა **ალ. ორბელიანოვთან**, რომლისგანაც მიიღებდა საჩუქარს იმისთვის, რომ მან **მოლა ზამანს** უამხანაგა და ჯაფა გასწია გზაში. არაქსზე გადმოიყვანა ისინი სოფლის ყარა-ხოჯას მცხოვრებმა, რისთვისაც მას მისცეს ორი აბაზი და გამოვიდნენ დიდ გზაზე, რომელიც ფონიდან მოჩანდა.

ამის შემდეგ გამოძახებულ იქნა კომისიაში **მოლა-ზამანი ქოსა მუსტაფასთან** პირის პირ წასაყენებლად. პირველი ამტყუნებდა მეორეს, რომ ის თავისით კი არ ჩამოსულა სააღდგომოდ **ალ. ორბელიანოვთან**, არამედ **ყურბან-ალავერდი-ოღლისთან** ერთად, რომელმაც **ალ. ორბელიანოვის** ბარათი მოუტანა მას, რომ **თ. ალექსანდრეს** წინადადებას, რომ იგი წასულიყო **ბატონიშვილთან**, ის დაეთანხმა, მაგრამ მისთვის უცნობი მიზეზის გამო აღარ იქმნა გაგზავნილი. შემდეგ **თ. ალექსანდრე** ელაპარაკა ამ საქმეზე **ყურბანას**. ყველაფერს ამას **ქოსა მუსტაფა** ჯერ ჰმაღავდა, მაგრამ მერე გამოჰტყდა, რომ **ალექსანდრემ** მართლაც დაიბარა იგი **ყურბან-ალავერდი-ოღლის** სამუალებით. ისინი ორივე ერთად ჩამოვიდნენ **ალექსანდრესთან**, **ქოსა მუსტაფა** შინ შეიწვიეს, **ყურბანი** კი გარეთ დარჩა. **ალექსანდრემ** უთხრა **ქოსა მუსტაფას**, რომ მას წაეღო წერილი **ალექსანდრე ბატონიშვილთან**, მაგრამ მან უარი უპასუხა. საღამოთი **ალექსანდრემ** უხმო თავისთან **ყურბანს** და ამ უკანასკნელმა უთ-

ხრა ქოსა მუსტაფას, რომ ალექსანდრე მას აძლევს ცხენს, რათა ქოსა მუსტაფასთან ერთად გაეგმგზავროს ბატონიშვილთან.

შემდეგ მოლა-ზამანამ ამხილა ქოსა-მუსტაფა, რომ ის მოვიდა ამასთან იალალზე იბრემ-ყარა-მაჰმედ-ოღლის ძმის ქორწილი რომ რიყო, და გამოუცხადა მას რომ ალექსანდრემ მისცა მას წერილი ალექ-

233

სანდრე ბატონიშვილთან წასაღებად, რომელიც ორივემ უნდა წაიღონ მასთან, რომ ამაზე ქოსა მუსტაფამ თანხმობა განაცხადა და დაუნიშნა ზამანას შეხვედრა სოფ. განძაში. მოლა ზამანა მართლაც მოვიდა იქ და ორივე ქორწილთან ერთად წავიდნენ ჩილდირში სადაც მოლა ზამანამ წერილი გადასცა ქოსა მუსტაფას ამ უკანასკნელის თხოვნის თანახმად. მოლა ზამანას ერეგნიდან უკან გამობრუნება უნდოდა, რადგან ქურთი ავაზაკებისა ეშინოდა, მაგრამ ქოსა მუსტაფამ მოახერხა მეურმეებთან მგზავრობა და განაგრძეს გზა. არაქსზე გასვლის დროს ქოსა მუსტაფამ სიფრთხილის გულისთვის წერილი თოფში ჩადვა. შემდეგ ისინი რიღაცის გამო წაიჩხუბნენ, მუსტაფამ თოფი დაუმიზნა მოლა ზამანას, ამან კი ხმალი იძრო, მაგრამ ჩხუბს სხვა არავითარი შედეგი არ მოჰყოლია.

ხოსროვში რომ მივიდნენ, გამოუცხადეს ბატონიშვილის მსახურს ქართველს სიმონას, რომ ვითომც ისინი ჩალდირის მაგი-ბეგისგან არიან გამოგზავნილი, მათ უბრძანეს მოეცადათ, რადგან ბატონიშვილი სადილობდა. სადილის შემდეგ შეიყვანეს ისინი ბატონიშვილთან, რომელმაც გამოართვა მათ წერილი და შიგნითა ოთახებში შევიდა. მეორე დილით ბატონიშვილმა იხმო ისინი და დაუწყო გამოკითხვა საქართველოსა და რუსეთის სხვა სამფლობელოთა მდგომარეობაზე. მესამე დღეს კვლავ დაუძახეს მათ და მიიღეს ორ-ორი თუმანი, ბატონიშვილმა გადასცა ქოსა მუსტაფას წერილი ალ. ორბელიანოვისთვის. შემდეგ მოლა ზამანამ მოიჩივლა, რომ მას ხმალი გაუტყდა, ბატონიშვილმა ჯერ სამაგიერო ხმალი აძლია, მაგრამ რადგან იგი უვარგისი აღმოჩნდა, ამიტომ კიდევ ორი თუმანი აჩუქა. გზაზე, უკან რომ ბრუნდებოდნენ, სოფ. ყამარლისთან ქოსა მუსტაფას ცხენი დაუდგა, მოლა ზამანამ მას გამოართვა წერილი და მიუტანა თ. ალექსანდრეს.

ქოსა მუსტაფამ ამაზე უპასუხა, რომ მოლა ზამანამ მას იალალზე მხოლოდ უთხრა ალექსანდრეს მიერ მიცემული დავალების თობაზე, რომ გამოერთმია იბრეჰიმ-მაჰმედ-ოღლის-თვის და კიდევ სხვებისთვის მისგან გაწეული ხარჯები, რომელიც მოუვიდა ზემოაღნიშნულთა რუსეთ-ოსმალეთის ომის დროს ოსმალეთში ლტოლვის შემდეგ დაბრუნებაზე და სოფ. ხაზარეთში დასახლებაზე, ბატონიშვილთან წასვლაზე კი მას არაფერი უთქვამს და ის გამოუცხადა მას მხოლოდ არაქსზე გასვლის შემდეგ. ქოსა მუსტაფა სხვა არაფერში არ გამოტეხილა. ამასთანავე კომისია შეეკითხა მას, თუ როგორ მოხდა, რომ წერილი თოფში იდვა და მან კი

234

მოლა ზამანას სროლა დაუპირა; მოლა ზამანამ ამაზე უპასუხა, რომ

არაქსზე გასვლის შემდეგ თოფი დაშალეს, მოაძრეს ბურღი და წერილი გამოიღეს; იქ მყოფი მეურნეები უყურებდნენ თოფის დაშლას, მაგრამ წერილის გამოღება კი არ დაუნახავთ. **ქოსა მუსტაფამ** ამ გარემოებას და **მოლა ზამანას** მიერ მასზედ ნათქვამს ყველა ბრალდებას მტკნარი სიცრუე, თვით **მოლა ზამანის** კი სიცრუის ეშმაკი უწოდა.

შემდეგ გამოწვეულ იქნა კომისიაში სოვეტნიკი **თ. ორბელიანი** **ქოსა მუსტაფასთვის** პირისპირ წასაყენებლად. ამ უკანასკნელმა აღიარა, რომ გასულ 1831 წ. ნამდვილად იგი გამოიწვია **ალ. ორბელიანოვმა იბრეჰიმ-ყარა-აჰმად-ოღლის** საშუალებით და მისი თანადასწრებით წინადადება მისცა წაეღო წერილი **ალექსანდრე ბატონიშვილთან**, მაგრამ იგი არ დათანხმდა ამაზე.

გენერალმაიორი **ბაიკოვი 1-ლი**“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (II,298)

„კომისიასა შინა

იბრეჰიმ-ყარა-აჰმად-ოღლის უთხარ რომ ერთი კაცი იშოვნე **ბატონიშვილ ალექსანდრესთან** გავგზავნო მეთქი. იმან **ქოსა მუსტაფა** მოიყვანა რომ ეს წავაო. იმ დროს კი აღარ მოხდა **ქოსა მუსტაფას** გაგზავნა, და როცა **იბრეჰიმ-ყარა-აჰმად-ოღლი** გაიქცა, მაშინ **მოლა ზამანას** უთხარ რომ **იბრეჰიმ-ყარა-აჰმად-ოღლისთან** წადი და ჩემი დანახარჯი გამოართვი მეთქი. და ლაპარაკში უთხარ **ბატონიშვილ ალექსანდრესთან** ვერ წახვალ მეთქი. იმან მითხრა რატომაო. მე უთხარ მამ **ქოსა მუსტაფაც** გამოგყვება და ერთად წადით მეთქი, დამპირდა წასვლა. წიგნი დაუწერეს ესრეთ. გთხოვთ **ბატონიშვილო** კახეთს გამობრძანდეთ მეთქი, რომელიც ჩვენს საზოგადოებასა სურს მეთქი. და **მოლა ზამანამ** წიგნი რომ მამიტანა იმისი გარემოება ამას წინათ მამიხსენებია. და **ყურბანა-ალავერდი-ოღლისა** ასე მახსოვს რომ უთხარ რომ **ქოსა მუსტაფა** და შენ ერთად წადით **ბატონიშვილთან** მეთქი, პირველს **ქოსა მუსტაფას** ჩემთან ერთად ყოფნაში, და მგონია რომ ცხენიც დავპირდი **ყურბანას**. როდესაც **მოლა ზამანას** წიგნი გავატანე არავის არ წაუკითხამ მხოლოდ ეს კი რომ შემდეგ ყველას უთხარ ჩემ ამხანაგობას. **ლუ-არსაზ ორბელიანოვს**, **ელიზბარ ერისთოვს**, იასე **ფალავანდოვს** და **სოლომან დოდაევს** და სხვებსაც.

თ. ალექსანდრე ორბელიანი“

როცა ეს წიგნი დავწერე ესეც უთხარ **მოლა ზამანას** რომ,

235

პირითაც მოახსენე რომ კახეთში გამობრძანდეს მეთქი. 30-ს დეკემბერს 1832-სა.“

მისივე ჩვენება (II,308-309).

„კომისიასა შინა

როდესაც **მოლა ზამანას** ვისტუმრებდი **იბრეჰიმ-ყარა-აჰმად-ოღლისთან** და მაშინ უთხარ **ბატონიშვილთან** წასვლა და დამპირდა. მაშინ მე **ელიზბარ ერისთოვს** კაცი გაუგზავნე ჩემთან გადმოსულიყო. როცა მოვიდა ჩემთან, უთხარ **ელიზბარ** აი რომ მაწუხებდი,

კაცი ვიშოვნე გასაგზავნი **ბატონიშვილთან** მეთქი. იმან მითხრა მამ წიგნი უნდა მისწერო. მე უთხარ იქნება გზაზე დაიჭირონ და წიგნი იცნან ხელში მეთქი. იმან მითხრა სხვა ხელათ უნდა დაწეროვო. შემდეგ აქ გვერდზე რომ სწერია ¹⁾ ამის ხელზე დავეწერე კახეთს გამოსვლისა, რომელიც დიდად მოიწონა, მე ასე მახსოვს რომ დილა იყო ცოტა წვიმაც მოდიოდა, და ერთ კარ დაკეტილში დავწერეთ ეს რაც კომისიას მოვახსენე.

პოდპორუჩიკი **თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი**“.

31 დეკემბერს 1832-სა.

ამასთან დაუმატებ იასე ფალავანდოვმა გაჯავრებით გვითხრა, და გვაყვედრა სირცხვილი არ არის თქვენთვისაო რომ, მე ორასი კაცი მზადა მყავსო და თქვენ სულ არაფერიო მაშინარ მახსოვს **ელიზბარმა** თუ **დიმიტრი ერისთავმა** თქო, მეც ვეცდები რომ ოცდაათი ანუ ორმოცი მე ვიშოვნოვო. მაშინ მე დიდად შამრცხვა, და უთხარ რა ვქნა ძმებო მეთქი მე დიახ, ცოტა ყმა მყავს მეთქი და კომლზე თითო კაცს დავიბარებ მეთქი, ამაში გავიყარენით ამ დროებში **მოლა ზამანა** ჩამოვიდა რაღაც საქმისთვის და მე უთხარ **მოლა ზამან** შაგიძლიან რომ კარგი და მარჯვე კაცები იშოვნო მეთქი მითხრა რათ გინდაო-მე უთხარ საჭირო არის მეთქი დამპირდა ბატონი ხარო. შემდეგ რაოდენისა დღისამე ჩამოვიდა — მითხრა ოთხი კაცი ჩამოვიყვანეო. მე უთხარ საჭირო აღარ არის მეთქი, მამ ფული რამ უბოძეთო რომ მშვირები არიანო, მე ამოვიღე და კი აღარ მახსოვს სამი თუ ოთხი მინანთული მივეცი და წავიდა ჩემგნივ. ის კაცები კი თვალით არ მინახავ არ ვიცი ტყუოდა თუ მართალს ამბობდა. ის კი აღარ მახსოვს იმ კაცების სახელები მითხრა **მოლა ზამანამ** თუ არა. და ქევზა **შიხილ-ალიასთვის** ამ ზემოხსენებულისთანა ჩაბარება სულ არა მითქომსრა.

თ. ალექსანდრე. ორბელიანოვი“.

31-სა დეკემბერს 1832-სა.

¹⁾ ტეხილი ხაზებით სწერია: „მოწყალეო ხელმწიფე“.

ალექსანდრე გიორგის ძე ორბელიანის ჩვენება (III, 316). ¹⁾

1832-Года — დეკემბრის 31-дня რომელიც მკითხა კომისიამ დაწყობისა და შეცდომა ჩვენის თავის უბედურებისა განუცხადებ თქვენს მაღალ აღმატებულებას ჩვენს უმეცრებას — 1831 Года თიბათვის გასულს ანუ რამთენსამე ამავე თვის რიცხვში ვიყავ მე აბანოში და წამოვედი შინათკენ და დამხვდა შუა ბაზარში აღარ მახსოვს ან გიორგი ერისთავი და ან ზაქარია ციციანოვი, და მითხრეს ცარენას ²⁾ ბახში ვართ დაპატიჟებულნიო **ალექსანდრე ორბელიანოვმა** დაგვპატიჟაო, მე უთხარი როგორ წამოვიღე მე არა ვარ დაპატიჟებული არ მომეშვნენ და წამიყვანეს მივედიო:

ქ ალექსანდრე ვახტანგის ძე.

ქ ვახტანგ ორბელიანოვი

ქ ელიზბარ ერისთავი

ქ ლუარსაბ თარხანოვი

ქ იოსებ მამაცოვი

ქ გიორგი ერისთავი
ქ ზაქარია ციციანოვი

დავსხედით სადილათ და შევექვეცით სადილი რომ ავიღეთ საღამოს ჟამს წავედით ზევით კაკალ ქვეშ იქ **ალექსანდრე ორბელიანი** და **ელიზბარ ერისთავის შვილმა** გამოგვიცხადეს ჩვენ შეუდგეთ წინააღმდეგ საქმესაო რომელიც საქართველოსათვის იქნება დიდი შვებაო, შემდგომ თქვეს რას გვემართლებოდაო **ღრაფ ერევანცი პასაკევიჩი** ასე რომაო თელმა ქალაქისა და საქართველოს გლებთა იბუნტესო და ჩვენი თავადნი და კეთილშობილნი იტანჯებიან სისხლის სამართალშიაო და დასახაო ბუნტოვშიკათო ხემწიფის წინაშეო, მაშასადამეო ჩვენ ამას უნდა ვეცადნეთო რომ მოვიმხროთ მოქალაქენი ეგრეთვე მთის და ბარის ხალხნიო, მაშინ მე და ლუარსაბ **თარხნის შვილმა** მიუგეთ პასუხად ამათი მომხრობა არ არის საჭიროთაო თუ რომ ეს ოთხი ჩინებულნი ოჯახნი არ იქნებიან შემწეთაო ჩვენ ვერაფერი ვერა გავხდებითრაო, და მაშასადამე ჩვენ თავს უბედურებაში მივცემთო, **მუხრან ბატონიო**, **ლუარსაბ ორბელიანი**ოვი, **გიორგი ერისთავი**ო და **კნიაზ ჩავჩავაძე**ო მაშინ პასუხად მოგვიგეს **ალექსანდრე ორბელიანი** და **ელიზბარ ერისთავის შვილმა** როცა რომ ამ საქმეს შევადგენთო მაშინ შეიძლება რომ ეს ოთხი ოჯახი მივიმხროთო და თუ არ მოგვემხრობიანო მაშინ შეიძლება რომ ისინი სულ გავწყვიტოთო და რა კი

1) მიღებულია 1 იანვარს 1832 წ.

2) **თეკლა ბატონი შვილი**.

ამისთანა ძალას მოვიხმარებთო მაშინ რასაკვირველია თანახმანი გავხდებიანო ჩვენთან და ეს ლაპარაკი გვქონდა და დაღამდა თავთან ვიანთ სახლებში წავედით. რამდენსამე დღეს შემდეგ შევიყარენით **ალექსანდრე ორბელიანოვის** სახლში და კაცს ვეძებდით გასაგზავნათ რომ წიგნი უნდა გაგვეგზავნა **ალექსანდრე ბატონის შვილთან** და არავინ არ აღმოჩნდა და იყო ხოლმე ჩემს დროს მცირე ხანს ლაპარაკი და **ალექსანდრე ორბელიანი**ოვი არ გვაძლევდა ხოლმე მე მილაპარაკნია **მუხრან ბატონთან**ო ოღონდ თქვენ ნუ გამაცხადებთ სადმეო რომ მე მაქვს იმასთან ლაპარაკიო რომელიც მოუხსენებიათ **იასე ფალავანდოვს** და **თეიმურაზ ამილახვაროვს** მითამც ეს საქმე იმათთვის მეთქვას თუ ამათ გარდა აღმოჩნდება ვინმე რომ ეს განზრახვა გამომეცხადებინოს ვისთანმე მაშინ ნება აქვსთ მთავრობას ჩემის დასჯისა კანონისამებრ, რომელიც წამომიდგენ პირის პირ **იასე ფალავანდოვი** და **თეიმურაზ ამილახვაროვი** ეს საქმე იმათთვის მეთქვას არაოდეს ისიც არ მახსოვს პოლაკების საქმე ამათ დაიწყეს თუ მე მაგრამ მე კი არ მახსომ რომ პოლაკებზედ დამეწყოს ლაპარაკი ამიტომ რომ მე იმათი მხედრობის ამბავი არავიცოდირა და თუ ვინმე მისაბუთებს რასმეს მაშინ თან შემცდარი ვიქნები და ამასაც განუცხადებ თქვენს კომისიას რომ როდესაც პახოდიდან მოვედით და ჩვენ იმისთანა მოწყალე მამა ვცანიით მთავარმართებლათა და ვიყავით მადრიელნი და იმათ დიდებაში ამისთვის უფთხოდი ახლო აღარ

მომიყენეს და აღარც არა ვიცირა იმათი საქმისა როგორ მიმდინა-
რეობდა და თუ ჩემს შემდგომ იმოქმედეს რამე იმის არა ვიცირა
რომელზედაც ხელს ვაწერ პარუტჩიკი **თ. ალექსანდრე ორბელიანი**.

იმ კაცის გაგზავნის ლაპარაკში იყვნენ **ელიზბარ ერისთავი,**
გიორგი ერისთავი დავითის ძე ალექსანდრე ვახტანგის ძე, ვახტანგ.

პარუტჩიკი **ალექსანდრე ორბელიანი"**

1832 Год. დეკემბრის 31 დღესა.

ლევან ერისთავის ჩვენება (III, 3201 ¹)

„1832 წელსა იანვრის 1-ლსა დღესა მე ქვემოთ ხსენებული
და ხელის მომწერელი მოვახსენებ ამა გამოსამიებელსა კომისიას:
შარშან 1831-სა წელსა ზამთარში როდესაც მე და **ბიძინა ერისთა-
ვი** მოვდიოდით დუშეთიდან ჩვენს სოფელში, მაშინ გზაზედ ორნი
ქვეითად მოვდიოდით და ცხენები ჩვენი უკან მოჰყვანდათ ბიჭებს,

¹) მიღებულია 1 იანვრის 1833 წ.

238

ბიძინამ დამიწყო რომ შენთან ერთი სიტყვა მაქვსო საიდუმლოდ.
მე უპასუხე რომ თუ აგრე საიდუმლო არის მეთქი, ნუ მეტყვი,
იმანვე მითხრა უნდა გითხრაო და დამიწყო რომ ბუნტს ვაპირებთო
მე უპასუხე რომ ეგ გიჟური ჭკვა არის და როგორ იქნება ხელმწი-
ფის ღალატი, იმან მითხრა რომ ბუნტი მოხდებაო, მე, უპასუხე
რომ თქვენი ნება არის და მე არ ვიცი შემდგომ რამდენსამე დღი-
სა ვიყავ გორის უეზდის არბოს სოფელში წმინდა გიორგის ეკლე-
სიის დღეობას მითხრა **ბიძინამ**, რომ იმ განძრახულებაზე ეხლა რო-
გორა ხარო, მე ვუპასუხე თქვენი ნება არის და თქვენ როგორც
იცოდეთ.

შემდეგ ამისა ჩაველ ტფილისსა რათა ბრიჭკა მემოვნა და
ჩამომეყვანა ავადმყოფი დედა ჩემი ქალაქს, სადაც შემომეყარა
ბიძინა და მითხრა რომ **ალექსანდრე ვახტანგიძთან** ¹) წავიდეთო, მე
თანახმა გავხდი და მივედი იმის სახლში ჯერ **გიორგისთან**, რომე-
ლმანცა ჯერ შამიყვანა **ალექსანდრესთან** და იქ **ალექსანდრემ** მი-
თხრა, რომ ბუნტს ვაპირებთო, მე უთხარ რომ თქვენი ნება არის
და თანახმა შევიქენ. მასუკან წაველ მე ჩემს სოფელს ახალგორს
დუშეთის უეზდში და ჩამოვიყვანე ტფილისსა დადაჩემი, მე ქართ-
ლში კი არც ვყოფილვარ და არავისთვისაც ამ განზრახულებაზედ
არა მითქვამს რა და არც ვისმეს უთქვამს ჩემთვის რომ წადიო იქა.
ამასთანავე **ალექსანდრემ** მკითხა რომ იმერეთში ხომ ნათესავები
გყავს და იქაც ხომ მოხდება ბუნტიო, მე ვუპასუხე რომ უწინაც
იბუნტეს იმერლებმა და ეხლაც იქნება მეთქი მოახდინონ ბუნტი.
დასასრულს მოვახსენებ ამა კომისიასა, რომელ მე არც იმერეთში
და არც ქართლში არავისთვის ამ ბოროტ ჰაზრზედ არც მითქვამს,
რა, არც დამიპატიჟნია და არცა რა მიმიწერია.

პრაპორშჩიკი **თ. ლევან ერისთავი“.**

ალ. ორბელიანის ჩვენება (III, 326) ²)

„კომისიასა შინა.

წარსულს 1831-სა წელსა, გაზაფხულზე, ერთს დილაზე, მე-ათე საათზე მოვიდა ჩემთან, ჩემი ბიძაშვილი **ალექსანდრე ორბელიანი** იმ დროს მე ეზოში ვიდექი, მითხრა **ალექსანდრე** კაცი ვიშოვნე გასაგზავნი **ბატონიშვილთანაო**), მე უთხარ სად არის მე-

1) მიღებულია 11 იანვარს 1833 წ.

2) **ალ. ორბელიანი**

3) მიღებულია 2 იანვარს 1833 წ.

თქი — მითხრა ერთი კაცი გაგზავნე აბანოების კარზე იკითხოს **ისმეილ** ვისი შვილობა კი დამავიწყდა. მე გაუგზავნე. — მოვიდა შავ წვერა იყო თუ შეღებული ჰქონდა ის კი აღარ მახსოვს ელამიც იყო, ოთახში ავიყვანეთ, **ელიზბარ ერისთავიც** იქ იყო, მაშინ **ალექსანდრემ** დაუწყო ლაპარაკი **ბატონიშვილთან** წასვლისა, იმან უარი გვითხრა. შემდეგ ამისა რაოდენსამე დღეს უკან ჩემთან მოვიდა **ალექსანდრე** და მითხრა სხვა კაცი ვიშოვნეო. უთხარ სად არის მეთქი, მითხრა აქ წამოდიო. წამიყვანა თავის სახლის ეზოში, ისე მახსოვს რომ **ელიზბარ**, და **გიორგი ერისთავნი** იქ იყვნენ. მაშინ ერთი თათარი იყო იქა შავწვერა მგონია **ალავერდის** უმახდნენ, მაშინ **ალექსანდრემ** დაუწყო ლაპარაკი **ბატონიშვილთან** წასვლისა, იმან უარი გვითხრა უბილეთოთ არ მიდისო, თავრიზამდის ბილეთი ამართმევინეთო, და იქიდან ისე წავალო, ამის გაგზავნაც აღარ მოხდა და **მოლა ზამანასი** ხომ ადრე მომიხსენებია კომისიისათვის.

ერთს დროს **იასე ფალავანდოვთან** ვიყავ, და ლაპარაკში მითხრა, ვითომც **ზალიკა ყორღანოვისათვის** ეთქოს რომ ქალაქის ზოგიერთ ხალხს გამოუცხადოს, და დაემზადნენ, ბუნტისათვის და, ხმაც დაყაროს ვითომ სალდათსა ჰკრეფენ, რომელიც ხალხიც მზად არიან ბუნტისათვისაო.

ამასთან დაუმატებ კომისიას რომ მოახსენე, ჩემთან ბაღში სადილათ იყვნენ **ალექსანდრე ორბელიანი**, **ელიზბარ** და **გიორგი ერისთავი**, **იოსებ მამაცოვი** და ჩემი ძმა **ვახტანგ** იქ იყო, როგორც მახსოვს სადილზე არ გვითქომს ამ ჩვენ განზრახვაზე, სადილის შემდეგ კაკალს ქვეშ დავსხედით, ყველამ ვილაპარაკეთ და გაყრის დროს **ლუარსაბ თარხანოვმა** და **ზაქარია ციციანოვმა**, გამიყვანეს მითხრეს **ალექსანდრე** თუ ღმერთი გწამსო, ეგ **ელიზბარ** დიდათ ცხარობსო, და როგორც იყოს დაამშვიდეო. შემდეგ მეც უთხარი, რა ვქნა ღმერთსა ვფიცავ მეც დიდათ ვწუხავარ, და ვერა გამიგონებია რა, არ ვიცი რა ვქნა მეთქი.

პოდჭორუჩიკი თ. **ალ. ორბელიანი**“

სოლომონ დოდაშვილს პასუხი (III, 330) ¹⁾ .

„საგამომძიებლო კომისიის კითხვაზე მაქვს პატივი უპასუხო: იერომონახი **ფილადელოსი** ²⁾ გავიცანი ხირსის წმინდა სტე-

1) მიღებულია 2 იანვარს 1833 წ.

2) კიკნამე.

ფანეს მონასტერში ¹⁾ არქიმანდრიტ **ნიკიფორესთან**. მისგან მიმი-
ლია ორი-სამი წერილი, მაგრამ მათში საწინააღმდეგო (противного)
არაფერი ყოფილა, მისი **ბატონიშვილი მიხეილისადმი** წერილი ²⁾ კი
არ ვიცი როდის და რა გზით იყო ჩემთან გამოგზავნილი.

ვილადეფოსის მიერ შეთხზული საიდუმლო მეგობრობის
აქტი არ წამიკითხავს და არც ვისმე მოუცია იგი ჩემთვის, არც
ფიცი დამიდვია ამის საიდუმლოდ შენახვაზე.

მასწავლებელი **დოდაევი**"

2 იანვარი, 1833 წ.

გიორგი დავითის ძე ერისთავის ჩვენება (III, 844). ³⁾

„კომისიასა შინა

ვრაცხ რა თავსა ჩემსა დამნაშავედ წინაშე ხელმწიფისა ჩე-
მისა, რომელ შთავარდი მე ამა უბედურებასა შინა ყმაწვილობითა
ჩემითა და შემაცდენელთა ჩემთან ბოროტ ჰაზროვანთაგან, არა ძა-
ლმიმს დაფვარო რაიცალა უწყი. პირველი შემაცდენელი ჩემი იყო
ელიზბარ, ესრეთ, რომელ ოდეს გარდმოვიდა რა რუსეთით გავი-
ცან იგი ყოვლად, უბედურად თავისა ჩემისა, რადგანაც იყო ბიძა-
შვილი ჩემი; რომელიცა მხედვიდა მე რაოდენსამე თვესა, და უწყო-
და მეტყველებითა თვისითა დაზნელება გონებისა ჩემისა. ყოველ-
თვის მეცადინეობდა გამოცდასა ჩემსა თუ ვითარ ვიყავ მე მიდრე-
კილ მართებლობისადმი; ნელიად იწყო მეცადინეობა რათა შემე-
ძულეზინა მართებლობა, წარმომიდგენდა სხვადასხვა მაგალითთა
აქაურთა მართებლობათა ზედა, ჟამსა მას ოდესცა აღგვიკრძალეს
ფლობა საკუთართა ყმათა ჩვენთა ოსთა, მაშინ უმეტეს მეტყო-
და მე, გიყვარდეს რუსნი, მოწყალებითა მათითა მალე დაშთები
მშიერი. ყოველსა დღესა განმიმეორებდა მე ესრეთათვე სიტყვათა,
რომლითაცა შემიყვანდა მე ფიქრსა შინა. დღესა ერთსა მიველ
მასთან, რომელიცა იყო ღრმად ფიქრითა მოცული, მე ვკითხე მას
მიზეზი და მან არა განმიცხადა მე, და მიპასუხა ესრეთითა სიტყვი-
თა, შენ არა ხარ ღირსი ცოდნათ ფიქრთა ჩემთა, ხოლო მე სიყმა-
წვილითა ჩემითა არა დავსცხერ თხოვად რათა განმიცხადოს მე,
მალაიდ შემკრა მე ფიცითა, დახშო კარი დამსვა და მითხრა: ძმაო
როდემდის ვიქნებით დამბრმალი (?) და ვერა ვხედავთ რაოდენსა

¹⁾ ხირსის მოწასტერი კახეთში.

²⁾ ეს წერილი **დოდაშვილის** ქალაქებში იპოვეს, მისი შინაარსი შეთქმუ-
ლებას არ ეხება

³⁾ მიღებულია 3 იანვარს 1833 წ.

უბედურებასა შინა მოწევნილ ვართ ჩვენ რუსთაგან, ვითა გვაიწ-
როებენ ჩვენცა და ყოველისა მიზეზითა მეცადინეობენ ჩვენსა და-
მდაბლებასა? ამას ზედა უპასუხე რაი არს მიზეზი, მაშინ აღმოით-
ხრა და მითხრა, ოხ, ძმაო, უკეთუ იწყოდე სიყვარული მამულისა
მაშინ თვით იგრძნობდი ყოველსავე რასაცა ვგრძნობ მე, დრო არის
დაინახო ვითარსა სასტიკსა უღელსა ქვეშე ვიმყოფებით ჩვენ, ეს-
რეთითა თქმითა შემიყვანა მე ფიქრსა შინა და ვსთხოვდი გამიცხა-

დოს თუ რაი სურს თქმად, მაშინ კიდევ განმამეორებინა ფიცი და მითხრა: უწყია ძმაო! რომელ პოლშასა შინა არს ბუნტი და ჩვენ არარასა ვგრძნობთ რაისთვის არა მივხედავთ მათ არა უაღრესსა დაღუპილებასა ვიმყოფებით ჩვენ? მაშინ უპასუხე რა გსურს თქმად ნუ უკვე განიზრახავ რასამე? მაცადე მიპასუხა ჩვენ გვაქვს საზოგადოება და გვსურის მოვახდინოთ აქაცა ბუნტი, მაშინ მომიცვა მე შიშმან და უპასუხე რის ძალით?. მან მიპასუხა შენ იქნება გეგონოს რომ ჩემის ძალით, არა ამას შინა არიან ყველანი თანახმა. მაშინ მე უპასუხე მეც მაცადე თქმად, სწორედ დავსდვით ჩვენ, რომელ გავნთავისულდეთ, ძალგვიძსა დაცვად თავისა ჩვენისა? შენ უწყი რომელ ყოველსა მხარესა არიან მტერნი მამულისა ჩვენოსანი, შენ არა გსმენიეს ჟამსა მეფეთა ჩვენთასა, რომელ ვითარსა განწირულებისა შინა ვყვანდით ჩვენ სპარსთა და ოსმალთაგან, ვის ძალუმს ესრეთ კეთილ დაცვად და დაფარვად ვითა რუსთა, უკეთუ ძალგვიძს დამანახო მე და მარწმუნო მას ზედან მაშინ ყოველსავე გეთანხმები. მან მიპასუხა ძმაო! მაშინ იყვენ სხვა დროები სხვა ხალხი გაუნათლებელი, არაოდეს არა იქმონენ ყიზილბაშნი და ოსმალნი, რომელნიც ასე განათლდნენ ჩვენსა შეიწროებასა, და ვიქმნებით უმეტესსა პატივსა შინა და უკეთუ იგინი ვერ ძალიდვებენ, მაშინ ჩვენ ძალგვიძს მოვიწიოთ ფრანცუზნი, მაშინ მე გავიცინე და უთხარ, ძალიან შორს წაბძანდი მეთქი. ფრანცუზთ საიდან გადმოიყვანოთ მეთქი, მაშინ მომიტანა კარტა და მიჩვენა **ალჟირი** ¹ და მითხრა აქა სდგას ასი ათასი ფრანცუზი, და მაჩვენა გზები, რომელიცა მე არა უწყოდის სრულიად გეოგრაფია, ორთვეზედ იმერეთზედ გადმოვავო, მერე მე უპასუხე იმერეთი ვით გადმოუშვებს მეთქი. მან მიპასუხა ოხ, რა ყმაწვილი და გიჟი ხარო. იმერეთი სიხარულით მიიღებენ ²) ესრეთითა უბნობითა მიჩვენებდა ყოველსა ამაოდ შემძლებელსა გზებსა, რომელსა ზედაცა მსუბუქი გონება

¹) დედანში ხაზგასმულია.

²) ასეა ხელთნაწერში.

ჩემი ძალიად დაერწმუნა და დამპირდა რომელ-იგი მიჩვენებს თვისსა საზოგადოებასა, მეორესა დღესა წამიყვანა სახლსა სოვეტნიკის **ორბელიანოვისასა**, სადაცა დამხვდა იგი თვისი ძმის **ვახტანგითურთ**. მაშინ მიმიღეს მე დიდის სიხარულით და დაიწყეს უბნობა ამა საგანსავე ზედა. და დამარწმუნეს რომელ განზრახვა ესე უწყიან ღენერალ **აფხაზოვმა**, **ჰავჭავაძემ**, **სავარსამიძემ** და **იაგორ გავრილინმა** **ჭილაევმა**. მე უპასუხე კარგი მაშ არ შეიძლება მეც მაჩვენოთ ისინი მეთქი, მაშინ მიპასუხეს რომ იმათ იციან რომ შენ იციო. მარამ იმათ კი ვერ გაჩვენებთ არ დაგენდობიან რადგანაც ყმაწვილი ხარო იფიქრე ამისთანა მძიმე საქმეზე, თითონ ვერ იმოქმედებენ და ჩვენით ყოველსავე მოქმედებენო. აი პოლშაშიაც დიდნი კაცნი ყმაწვილებით მოქმედებდენ დამარწმუნეს საშინელის ფიცით შემდგომად ყოველს თითქმის დღეს გვექონდა შეყრილობა და უბნობა მათ მოაქვნიდათ ყოველს დღეს, რომ ჩვენმა უფროსებმა ასე ბრძანეს და ასეო. დღესა ერთსა წამიყვანეს სადილად ბაღში, **ელი-**

ზბარ და ელექსანდრემ ¹⁾ სადაც დამხვდნენ **დიმიტრი ერისთავი, ვახტანგ ორბელიანი, დოდაევი** და **ავთანდილოვი**. დავსხედით სა-
დილადა და შემდგომად სადილისა დაიწყეს უბნობა ამა საგანსა ზე-
და, და მითხრეს ჩვენმა უფროსმა ღენერლებმა გვიბრძანეს რომ
ცარევიჩ ალექსანდრესთან კაცი კიდევ გავგზავნოთო, მე უპასუხე
კვლავ გავიზავნიათ მეთქი. **ალექსანდრემ** მითხრა ორჯერაც მივწე-
რეო და პასუხიც მოგვივიდაო. მე მოვსთხოვე წიგნი მაჩვენეთ მე-
თქი, იმან სიცილით მითხრა, ოხ, რა ყმაწვილი ხარო, წიგნს რათ
შევიწახავდითო, დავხიეთო. მაშინ მოიყვანეს ერთი შავწვერა თა-
თარი **მულა** არისო და ეს წავაო, მე უთხარ რაც გინდა ქმენით, მა-
რა არ ვიცი რა კმაყოფილებას მიიღებთ **ალექსანდრე ბატონიშვი-**
ლისაგან მეთქი. მაშინ **ელისზარ** მე შემომიტივა შენ რას დასდევ
ჩვენ ვიცითო. თქვენ იცით და რაც გინდათ ის ქენით მეთქი. შემ-
დგომად დავიშალენით და მათ რამოდენსამე დღეს უკან მითხრეს
გავგზავნეთ წიგნით, მე არა უპასუხე რა. იმ დროსა შინა მე მაქნდა
ცნობა **ყიფიანთან** სადაცა მე და **ავთანდილოვი** ფრანციცულს და ნე-
მენცურს ენას ვსწავლობდით **ყიფიანის** სახლში და ისიც სწავლობდა
და ყოველთვის ერთად ვიყვენით. შემდგომად ავთანდილოვმა მითხრა
რატომ **ყიფიანს** არ ვეტყვითო. მე უთხარ რად გინდა რა საჭირო არის
მეთქი. იმან მითხრა რატომ რა გენაღვლება იმანაც იცოდესო. მე-
ორეს დღეს მიველ **ყიფიანთან** სასწავლებლად და სიცილით მითხრა

¹⁾ ორბელიანი

ავთანდილოვმა უთხარიო; მაშინ მოვიდა **ყიფიანი** და მითხრა რო-
გორ მიმალამდითო. მე გავიცინე და აღარა უთხარ რა, შემდგომ
მე წაველ სოფელში სოფლიდან წაველ არბოს ¹⁾ დღესასწაულში
სადაც დამხვდა მე **ელიზბარი** და მითხრა **ბიძინა** მოვიდა ქალაქიდა-
მაო და **ალექსანდრე ორბელიანს** დავუბარებევართ საჩქაროდ უნ-
და წავიდეთო. მე უთხარ **ბიძინამაც** განა იცის მეთქი მაშინ მითხრა
რა ღმერთი გაგიწყრა რით ვერ შეიტყვე ქვეყანამ იცისო **ბიძინა**
თუმცა ვნახე მარამ ერთმანეთს ვერ ვენდობოდით მისთვის რომ
ჩემსა და იმას შორის განხეთქილება იყო მამულზე, და არც მე ვეუ-
ბნებოდი და არც არას ის; მე **ელიზბარს** უთხარ აქედან ვერ წამო-
ვალ მეთქი, შინ საქმე მაქ და მალე მეც ორ დღეზედ წამოვალ მე-
თქი მოვატყუე რადგანაც მეშინოდა ამ ბოროტის განზრახვისა. წა-
მოვედი შინ და დავშთი ორი თუ სამი კვირა არ მახსოვს კარგად,
შემდგომად ჩამოველ ქალაქს სახლებს ვაშენებდი, მოველ აქა და
დამხვდნენ დიდად მოწყენილნი **ალექსანდრე ორბელიანი** და **ელიზ-**
ბარ, მითხრეს არ გებრალეებით ვარშავა აულიათო, მე სიცილით
უთხარი მე კი არ ვიცოდი მეთქი რომ ასე მოხდებოდა მეთქი, ვის
შეუძლიან რუსეთის ძლიერების წინააღმდეგობა, მერე **ვახტანგ**
მოვიდა და მითხრა სიცილით ჩვენ უფლებს მოუცდათ თავისი გან-
ზრახვაო! მე უპასუხე მე კი არ ვიცოდი მეთქი. შემდგომად მალიად
დააყენეს თავის განზრახვა. ერთ დღეს **ელიზბარ** ჩემთან იყო მოუ-
ყევ ამა საგანზე ლაპარაკსა და უთხარ ძმაო! ჩემთან რა დამალვა
გმართებს ჰსწორეთ მითხარ მართლა **აფხაზოვმა** იცოდა მეთქი ან

ჭავჭავაძემ სავარსამიძემ და ჭილაევმა მეთქი, მერე სიცილით იმან მიპასუხა რას გაგიჟებულხარ გატყუებდით რომ უფრო მაგრა ყოფილიყავ ჩვენთანაო, ხალხის მობირებისათვის ვამბობდით, რომ ბევრი განმძრახი გვემოვნაო თორე ვინ დაგვიჯრებდა თუ ისე არ გვექმნაო, შემდგომად დავარწმუნე რა რომელ გიჟური საქმე იყო რომელზედა ყოველთვის ეჭვი მქონდა და ვხედავდი შეუძლებლობასა და ყმაწვილურსა განზრახვასა მალიად დავივიწყე, რომლისა დასარწმუნებლად მსახურებს, ესე რომელ ოდესცა მაშინ კორპუსის კომანდერმან განიზრახა პახოდი პირისპირ ჩაჩანთა და ლეკთა ვეცადე რათა მეჩვენებინა სამსახური ხელმწიფისათვის ჩემისა და წავსულიყავ მუნ და მიმელო მოწყალება მისი, ამ ჩემს განზრახვას ვფარავდი **ელიზბარს ალექსანდრესაგან** რათა არ დაეშალათ მათ ესე კეთილი განზრახვა, და სურვილი ჩემი, წაველ იდუმალ მათსა, სადა ვაჩვენე ერთგულებითი სამსახური, რომლისა მოწამე და მხი-

1) ქართლის სოფელი

ლველი იყო ბარონი ვლადიმერ გრიგოლიჩი ¹⁾ და რომელმანც მოხედა კეთილ მიდრეკილებათა ერთგულებითსა სამსახურსა ჩემსა, და შემდგომად ჩაჩნის ექსპედიციისა წარმადგინა თითქმის სამაგალითოდ, რომელიც მივიღე მალიად პრაპორჩიკობა კავალერიასა შინა... ხოლო ჟამსა ჩემის პახოდის ყოფნისასა არა ძალმიცს ცნობა თუ რასა მოქმედებდენ იგინი, მოველ აქა, სადა დამხვდა **ელიზბარ** და მითხრა შემდგომად შენსა კიდევ გვექონდა შეყრა ერთათო ლუბერნატორის ძმა **იასესთან**, იმასაც უთხარით და დიდის სიხარულით მიიღო ეს ჰაზრიო. მერე მე უპასუხე კიდევ არ აიღეთ ხელი მაგ გიჟურ განზრახვაზედა მეთქი. მან მიპასუხა იქნება ჩინის მიღებით ჰაზრი გამოგეცვალაო. მე უთხარ კარგია დასჩუმდი მეთქი, თქვენის თავიდან გამოიღეთ ეგ აზრი მეთქი, მე მალე წამოველ და ვცან მეორე დღესა დაჭერა მათი, რასაკვირველია მომიცვა მე შიმშა, თუმცა მსუროდა რომე აღმეარებინა პირითა ჩემითა წინაშე კორპუსის კომანდირისათა, გარნა ბოროტმან ჰაზრმან და ყმაწვილურის უგუნურმან გონებამან ჩემგან დამაყენა მე თავი ჩემი მივანდე ბედსა ჩემსა, ვგონებდი იქმნება დამფარონ მეთქი, გარნა ვაი ვერაი დაიფარა გამგებისა გამო ესეოდენ ბოროტი ქცევა ჩემი. და აწ ვხედავ რა თავსა ჩემსა ყოველსა შინა დამნაშავედ, ვითალა ძალმიცს დავფარო და არ აღვიარო ყოველი ბოროტმოქმედება ჩემი წინაშე მსაჯულთა ხელმწიფისა ჩემისათა! მე ვარ ღირსი სასტიკისა სასჯელისა, და მე თვით თავსა ჩემსა განვამზადებდი სასიკვდილოთა სასჯელითა, უკეთუ უბედურსა თავსა ჩემსა არ დაევიწყებინა ბოროტი ჰაზრი ჩემი, და თუმცა ამით უმეტეს ვარ დამნაშავე, რომელ არ განვაცხადე იგი მიზეზი ნათესაობისა და უმეტეს მეგობრობისა და მაყენებდენ მე უბედურსა მაზედან და უკეთუ ვინმე უწყიან ფასი მეგობრისა, მაშინ ნამდვილ არავით მომთხოვენ მე მას. ხოლო ძალი მღვთისა განზამხნევებს მე, რომელ ცრემლითა ჩემითა და მოხუცებულისა დედისა ჩემისა რომელსაცა თვისისა ძისა ბოროტის ქცევის სმენა შეიყვანს უუბედურეს ჩემსა) და, ვგონებ

მოაკლებსაცა ხმა ესე უძვირფასესსა ჩემთვის სიცოცხლესა, ცრემ-
ლითა მისთა ვიმედულ ვარ ქმნას ყოვლად უმაღლეს შუამდგომელ
წინაშე ცხებულისა თვისისა თანართა მიიღოს მან მოწყალეობა მას
ზედან რომელიც თვით პირითა აღიარებს შეცოდებასა თვისსა ნუ
მომსპობს იგი ჟამსა ჭაბუკობისას ჩემისასა, სადაცა ძალმიცს რაო-
დენიცა შევაწუხე გვამი იმპერატორისა ჩემისა ესეოდენვე ვაჩვენო

¹⁾ როზენი.

245

სამსახური რომელიცა ვცან მე მოკლესა ჟამსა მოწყალეობიანისა მი-
სისა პატივისა ფასი. დამსდვას მე მოწყალეობითა თვისითა მრავალ-
რიცხველთა მოწყალეობათა მაგალითებთა შორის. მიხედოს საღმრ-
თოთა თვალითა თვისითა მშობლისა ჩემისა სამსახურსა ზედა რო-
მელიცა საფლავით მტანჯავს მე თვისით მრისხანებითა ჩემსა შეც-
თომასა ზედა ესე კმა არს ჩემთვის საუკუნოდ სასჯელად.

მე კვალად ვიმედულობ რომელ შემოქმედი რომელიც მრავალ-
გზის შეუნდობს შეცდომილთა და მოიყვანს კვალადვე თვისსა
ნებასა ზედა, ეგრეთვე მიხედავს კვალად უმოწყალესი ხელმწიფეცა
ჩემი შემისრულებს მე, ვინაიდგან არს ქვეყნიური ღმერთი, მომი-
ყვანს მე თვისსა ნებასა ზედა, რაოდენიცა წვეთნი სისხლისანი იქცე-
ვიან ძარღვთა შინ ჩემთა, ეგეოდენვე იყვნენ შუამდგომელ წინაშე
მისსა, რომელნიც იქნებიან მარადის მზად დასაღვრელად წინაშე
მისსა ერთგულებასა მისა ზედა.

პრაპორშჩიკი თ. გიორგი ერისთოვი".

ზაალ ავთანდილაშვილის ჩვენება (III, 876-877)

„თავადი გიორგი დავითის ძე ერისთოვი, რომ დაბრუნდა კა-
სეთიდან, სადაც მან გააცილა თბილისში გარდაცვლილი თ. ჩოლა-
ყაევი აპრილში 1831 წ. მე და მასწავლებელ ყიფიანოვს წაგვიკი-
თხა სერის ფერ ქალაქდზე ქართულად დაწერილი რაღაცა რვე-
ული აკტად წოდებული, რომელიც მას მიეღო ქართველ ბერ კიკნა-
ძისაგან, იგი გაეცნო ნას ვილაც თავადის სახლში .და შემდეგ კი
თითონაც ყოფილიყო კიკნაძესთან მიწვეული. აღნიშნულ აკტში,
რამდენადაც მახსოვს, მოთხრობილი იყო წესები მეგობრების მო-
პოვების შესახებ, რომლებიც ვალდებულნი უნდა ყოფილიყვნენ
ფიცის დადებით, რომ ისინი ერთი მეორეს მიმართ დაიცავენ რა-
ღაც ფარულ მეგობრობას და მას არავის განუცხადებენ გარეშეს,
თუ არა ასეთივე ფიცით შეკრულს მათთან. თუ რა მიზანს ისახა-
ვდა ეს მეგობრობა, იმ აკტში განმარტებული არა ყოფილა, რად-
განაც აკტი არაფერს გარკვეულს არ შეიცავდა. ამიტომ ჩვენ ვთხო-
ვეთ გიორგი ერისთოვს განემარტა ჩვენთვის მისი დედააზრი, რა-
ზედაც მან გვიპასუხა: თუ თქვენ თანახმა ხართ მომცეთ ფიცი იმ
წესის მიხედვით, რომელიც ამ აკტს ბოლოში დართული აქვს, მხო-
ლოდ მაშინ შევასრულებ თქვენს სურვილს. წინააღმდეგ შემთხვე-
ვაში მის ნამდვილ მიზანს არავის ვეტყვი, რომელიც მხოლოდ მე

¹⁾ მიღებულია 3 იანვარს 1833 წ.

ერთმა ვიცო და მოითხოვა ჩვენგან ფიცი, მაგრამ ჩვენ ამაზე გადაჭრით უარი უთხარით. ამის შემდეგ მას ჩვენთვის ეს აკტი აღარ გაუხსენებია, თუმცა **ელიზბარ ერისთავის** სახლში **კიკნაძეს** კარგად ახასიათებდა და ჩვენი თხოვნის და მიუხედავად, სიფრთხილის გულისათვის მან ჩვენ ის არ დაგვიტოვა...“

მასწავლებელი **ავთანდილოვი**“.

გიორგი დავითის ძე ერისთავის ჩვენება (III, 380-382)

„კომისიას

შარშან აქ გარდაიცვალა ბიძაჩემი კაპიტანი **ჩოლაყაევი**, მაშინ მე გავაცილე მისი გვამი კახეთში, სადაც დავრჩი მამიდაჩემთან. ექვსი დღის შემდეგ მიცვალეზულის წირვა იყო, სადაც მოწვეული იყვნენ ყველა თავადაზნაურნი კახეთისა და აგრეთვე სამღვდელთება. შუა მთის ბერების შორის იყო ერთი **ფილადელოზოს კიკნაძე**, რომელსაც აქებდენ როგორც ქართული ენის კარგად მცოდნეს. მე ძალიან ვცდილობდი გამეცნო იგი, მით უმეტეს რომ ბავშვობიდანვე სურვილი მქონდა კარგად შემესწავლა ქართული. ხსენებული ბერი იქ სამ დღეს დარჩა და ჩემთან ერთად იყო ერთ ოთახში და სხვადასხვა რამეებზე მელაპარაკებოდა, მე მალე შევნიშნე, რომ მან მართლაც კარგად იცოდა ქართული ენა და ვცდილობდი, დავახლოვებოდი მას. მესამე დღეს ის წავიდა. ორი კვირის შემდეგ დანიშნული იყო კვლავ მიცვალეზულის წირვა და მოწვეული იყვნენ თავადაზნაურნი და სამღვდელთება, სადაც ისიც მოვიდა და ხუთი თუ ექვსი დღე დარჩა, ვილაპარაკეთ სხვადასხვა რამეებზე და სხვათა შორის აღმითქვა, რომ თუ როგორმე ტფილისში გამოუშვებდნენ იქ ჩემთან დარჩებოდა და მეტაფიზიკას შემასწავლიდა და ასე გაგრძელდა ჩვენი ბაასი.

ის ჩიოდა, რომ ჩვენში განათლებას არ ეტანებიანო, მე მიუგე ჩვენ შორის იმდენი შულღია, რომ განათლებისათვის ვერ ვიცლით მეთქი. მაშინ მან მიპასუხა, ნუ თუ არ შეიძლება ისეთი საშუალებების გამოძებნა, რომ ეს უაზრო შულღი მოვსპოთო, მე უთხარი ვიდრე მთელი ახალგაზრდობა განათლებას არ მიიღებს და არ დამყარდება მათ შორის სიყვარული, იქამდის არავითარი საშუალებებით არ შეიძლება ამის მოსპობა მეთქი. მაშინ მან ამოიხრა და თქვა, მე რომ გიმნაზიაში ვიყომ მასწავლებლად, მრავალ სიკეთეს ჩაუნერგავდი ახალგაზრდა მოსწავლეებს... ნეტავი თუ შეიძლება ვიშოვო ეს ადგილიო, მე უთხარი მართალია მე ამის გაკეთება არ შემიძლიან, მაგრამ, თუ ქალაქში ჩამოხვალ, მე ბევრი ნა-

ცნობები მყავს და ვეცდებით ეგების მოხერხდეს მეთქი. დავიწყეთ ისევ ბაასი, მან მითხრა ბევრი თხზულებები მაქვსო და სხვათა შორის თქვა, რომ ერთნაირი ანბანი შევადგინე, რომლის წერაც ძალიან ადვილია და ჩვენს ხუცურს მიაგავსო, რომელიც მან მე დამიწერა, ეხლა ყველა ასოები კარგად აღარ მახსოვს, ანბანი

ასეთი იყო ¹⁾).

ამის შემდეგ მითხრა, რომ ერთი საშუალება მოვიგონეო, მე შევთხზავ ერთ რამეს, რომლის საშუალებითაც თქვენ შეგიძლიანთ მოიძიოთ მეგობრები და მოიპოვოთ მეგობრული სიყვარულიო, შემდეგ ის წავიდა. ორმოცი დღის შემდეგ ისეთივე წირვა და წესი იყო, ისიც კვლავ მოვიდა და სთქვა, რომ მან ის უკვე შეთხზა და როდესაც მე ტფილისში გავემგზავრები, თუ შევივლი მისთან, გადმოცემს მოხსენებულ თხზულებას. მე კახეთში დავრჩი გაზაფხულამდის და მერე გავემგზავრე ტფილისს **აბელ ჩოლაყაევთან** ერთად. შევიარეთ მონასტერში ²⁾, **ჩოლოყაშვილის** ძმა იყო ბერად იმ მონასტერში; მე **კიკნაძესთან** შევედი, **ჩოლოყაევი** კი თავის ძმასთან. მაშინ **კიკნაძემ** წამიკითხა ხსენებული თხზულება ³⁾ რომელიც მე ძლიერ მომეწონა, თუმცა იგი საწინააღმდეგოს არაფერს შეიცავდა, მაგრამ მოქმედება კი საიდუმლოებით იყო მოცული. მე ვკითხე რა საჭიროა საიდუმლოდ მოქმედება ასეთი კეთილი საქმისათვის მეთქი. მან ამაზედ მიპასუხა, რომ მართალია აქ ისეთი არაფერია, რომ მისი მოქმედება დაგიშალოთ ვინმემ, მაგრამ მაინც უმჯობესია საიდუმლოდ იმოქმედოთ, რადგან ამ საშუალებით შეგიძლიანთ შეადგინოთ საზოგადოება და კავშირი ისე, რომ თუ ვინმე უღირსი ადამიანი აღმოჩნდება და არ შეასრულებს აქ აღნიშნულ წესებს ამ საზოგადოებას შეემლოს მისი დასჯა მის უცოდინრადო; ეხლა თქვენ გეჩქარებათ, ნუღარ დაიგვიანებთ, თქვენთან ბევრი ლაპარაკი არ შეიძლებაო, მხოლოდ ეს წაუკითხეთ თქვენს მეგობრებს და ვისაც წაუკითხოთ მე მომწერეთ და ისიც შემატყობინეთ ისინი რას იტყვიანო. მერე შევედი **ჩოლაყაევ**, ბერთან ვისაუზმეთ და მე და **აბელ ჩოლაყაევი** ისევ გზას გაუდექით. აქ რომ ჩამოვედით პირველად წაუკითხე **ყიფიანოვს** და **ავთანდილოვს**, შემდეგ კი ყველა ჩემს ამხანაგებს. **დოდაევმა** მთხოვა ის და მას გადავეცი. ამის შემდეგ მე მოვწერე **ფილადელოვს**, რომ ამა და ამ პირთ წაუკითხე

1) მოყვანილია საიდუმლო ანბანი.

2) შუა მთის მონასტერი (კახეთში) იგულისხმება.

3) „აკტი გონიურ“-ზეა ლაპარაკი.



და ძლიერ მოიწონეს მეთქი, მივწერე აგრეთვე, რომ მე ლაშქრობაში მივდივარ და თუ რამე დაგჭირდეს **ალექსანდრე ორბელიანოვს** მისწერე მეთქი. წავედი ლაშქრობაში და აღარ ვიცი რა მოხდა მის შემდეგ.

პრაპორშჩიკი **თ. გიორგი ერისთოვი**.

ზემოაღნიშნული აკტი წაუკითხე: **ყიფიანოვს, ავთანდილოვს, სოვეტნიკ ორბელიანოვს, ელიზბარ და დიმიტრი ერისთოვებს, დოდაევსა და მამაცოვს**. აკტი დასასრულ შეიცავდა ფიცს იმის შესახებ, რომ არავისთვის გამოეცხადებინათ და შეესრულებინათ ყველაფერი, რასაც აკტი მოითხოვდა, აღნიშნულმა პირებმა მოიწონეს აკტის შინაარსი, მაგრამ ამბობდნენ, რომ მისი შესრულება არავის არ შეუძლიანო. **მამაცოვისაგან** გამიგონია, რომ ზემოდ მოხსენებული ანბანი შედგენილია კათოლიკოს **ანტონ პირველის** მიერ, რომელსაც უნდოდა იგი საერთო სახმარებლად შემოეღო.

პრაპორშჩიკი **თ. გიორგი ერისთოვი**“.

4 იანვარი 1833 წ.

ანბანი სოვ. აღ. ორბელიანოვისათვის არ ამიხსნია, მაგრამ იმ გაზაფხულზე ლაშქრობაში წასვლის დროს უთხარი მას, რომ მე მივწერე **ფილადელფოს ბერს** საჭირო შემთხვევაში შენ მოგწეროს მეთქი **ფილადელფოს ბერს** მე ხშირად ვწერდი და მისგანაც ვიღებდი პასუხს; ზოგიერთი ჩემი წერილი ამ ანბანით იყო დაწერილი, ის კი ყოველთვის ამ ანბანით მწერდა; ჩვენი წერილები უმთავრესად მის ტფილისში გადმოსვლას შეეხებოდა.

აკტი ჯერ შეიცავდა ღვთისადმი მიმართვას, რომ მას შთაე-

გონებინა კავშირის დაარსება, მერე მოთხრობილი იყო წევრთა მოპოების წესები, მერე მოსდევდა დარიგება, რომელიც უნდა შეესრულებინა წევრებს, დასკვნა კი წარმოადგენდა ფიცს, რომ არავის განუცხადებდნენ კავშირის არსებობას, არ გასცემდნენ წევრებს და შეასრულებდნენ იქ მოთხრობილ წესებს. ნამდვილი მიზანი ამ აკტიისა **ფილადელფოს ბერს** ჩემთვის არ უთქვამს, მაგრამ მითხრა, რომ ორი წლის შემდეგ, როდესაც გამრავლდება წევრთა რაოდენობა, მაშინ განმიცხადებს თავის აზრსაცა და მიზეზსაც. წევრად უნდა მოპოვებული ყოფილიყო უბიწო ხალხი, კარგი ხასიათებისა და ვისიც ნდობა შეიძლებოდა, წევრებს უნდა დაეცვათ ურთიერთ შორის თანხმობა, სიყვარული და მეგობრობა, გაეწიათ ერთი მეორისათვის ყოველგვარი დახმარება.

პრაპორშჩიკი **თ. გიორგი ერისთავი**“

4 იანვარი 1833 წ.

249

გიორგი დავითის ძე ერისთავის ჩვენება (III, 384-385)

„კომისიას!

არ შემიძლიან დავმალო აგრეთვე, როდესაც მე **ელიზბარმა** თავისი ბოროტგანზრახულება გამომიციხადა სულ შიშსა და ფიქრებში ვიყავი. მცირეწლოვანობიდანვე მეგობრული ურთიერთობა მქონდა **იოსებ მამაცოვთან**. ერთხელ ეტლით არ მახსოვს სად მივდიოდი, მე ძალიან ჩაფიქრებული ვიყავი ამ აზრების გამო, მაშინ მან მკითხა, რაზედ ჩაფიქრებულხარო. მე უპასუხე, ძმაო, ერთი სიტყვა მაქვს შენთან სათქმელი და რჩევა მომეცი მეთქი. მან მითხრა სთქვიო. მაშინ მე გამოუცხადე ყველა განზრახვები. ის ისეთმა შიშმა მოიცვა, რომ ვერც კი მიპასუხა რამე. მაშინ მე ვკითხე, რა დაგემართა რატომ არაფერს ამბობ მეთქი. მან მითხრა, ნუ თუ შენ რაც სთქვი მართალიაო. მაშინ მე დაუფიცე, რომ მართალს ვამბობ მეთქი. მან მიპასუხა, რომ მიკვირს ამ სისულელეს როგორ აპყოლიხარ. ეს ხუმრობა არ არის, გაფრთხილდი არაფერში შეგაცდინონო. ახ, მე რისთვის მითხარიო, განაგრძო მან, მე ვიცი, რომ ამას გაიგებენ, თქვენ თავს დალუპავთ და შენის მიზეზით მეც უნდა უბედურებაში ჩავვარდეთ. მე უთხარი, შენ რაზედ უნდა გემინოდეს მეთქი. მან მიპასუხა, იმაზეო, რომ მეცოდინება ეს განზრახვა და არ კი შემიძლიან რომ გაგცეთო. მეორე დღეს **ა. ორბელიანოვს** თავის ბაღში სადილი ჰქონდა და მათ მთხოვეს მამაცოვიც მიმეყვანა იქ, ჩემი დაჟინებითი თხოვნის შემდეგ ის დამთანხმდა. მათ მთხოვეს აგრეთვე მიმეწვია **ზაქარია ციცინაოვი**, რომელმაც ჯერ მაშინ არაფერი იცოდა, **ციცინაოვთან** ცხოვრობდა **ლუარსაბ თარხანოვი**, და რადგან მან არაფერი იცოდა, ამიტომ მითხრა თუ მე მპატიჟობთ, **ლუარსაბ თარხანოვსაც** თან წამოვიყვანო; წავედით ბაღში. იქ იყვნენ **ერისთოვები ელიზბარი და დიმიტრი**, **სოვეტნიკი ალექსანდრე** ¹⁾ და მეორე **ალექსანდრე** ²⁾ აგრეთვე **ვახტანგ. ორბელიანოვები**, **დოდაევი**, **ყიფიანოვი** და **ავთანდილოვი**, სადილის შემდეგ დავიწყეთ ლაპარაკი და მათ გამოუცხადეს ჩვენი განზრახვა **ციცინაოვსა და თარხანოვს**. **თარხანოვმა** ბევრი ილაპარაკა და ამტკიცებდა ამის შეუძლებლობას, მაგრამ **ელიზბარი** და **ალ.** წინააღმდეგს,

უპასუხებდნენ და ცხარე ბაასის შემდეგ **თარხანოვი** წამოდგა და უთხრა, რომ თქვენ ვერაფერს ვერ გააკეთებთ და არც არაფრის გამკეთებელი ხართო. ისინი ამაოდ ეფიცებოდნენ, რომ მრავალი

1) ალექსანდრე ვახტანგის ძე. 2) ალექსანდრე გიორგის ძე ორბელიანები.

250

წარჩინებული პირია ამ საქმეში გარეულიო¹ იმან მაინც არ დაუჯერა და წავიდა. ანის შემდეგ მათ სთხოვეს **ციციანოვს**, ღვთის გულისათვის უთხარი იმ სულელს არსად არ იყბედოსო. მერე წავედით იქიდან სამნი მე, **მამაცოვი** და **ციციანოვი** და დავიწყეთ ბაასი. **მამაცოვმა** თქვა ეს ხალხი გაგიჟებულაო, თითქოს **ელიზბარი** რუსეთში იყო, განათლება მიიღო და ეხლა სურს საქართველოც გაანათლოსო. ამაზე სიცილი დავიწყეთ და მერე დავიშალენით. ამის შემდეგ **ციციანოვი** სოფელში წავიდა, **თარხანოვიც** აგრეთვე, რომელიც მერე სრულებით აღარც მინახავს. მე ხშირად ვხვდებოდი **მამაცოვს** და ის ყოველთვის მირჩევდა თავი ამერიდებინა მათი საუბრისათვის.

მაგრამ **ბიძინას** ¹⁾ რომ უჩვენებია ჩვენს საუბარს არბოში ²⁾ **მამუკა ორბელიანოვი** და **სიმონ მაჩაბელი** დაესწრნენო, ტყუილია, რადგან ჩვენ რომ არბოში ჩავედით, მაშინ იქ აუარებელი თავად აზნაურნი იყვნენ, იმ საღამოს დიდი ვახშამი გვექონდა ³⁾ რომელზედაც ვიყავით მე, **მამუკა ორბელიანოვი**, **სიმონ მაჩაბელი**, **თეიმურაზ ამილახვაროვი** და მისი ძმა **ბეჟანი**, **ალექსანდრე ამილახვაროვი**, **ლევან ერისთავი** და მრავალი სხვა ქართველი თავად-აზნაურნი, რომელთაც მე ვერ ვიცნობ. ყველამ ერთად ვივახშმეთ. აქ არა ყოფილან არც **ბიძინა** და არც **ელიზბარი**, **ბიძინა** თავის ოჯახთან იყო, **ელიზბარი** თავის მამასთან, რომელიც აგრეთვე ოჯახით იყო მოსული. მთელი ღამე ნადიმის მეტი ჩვენ არაფერი გვიკეთებია და გათენებამდის ვსეირნობდით და ვმხიარულობდით. დილით ყველამ თავი მოვიყარეთ **ელიზბართან** მისი მამის სანახავად. სადილად კი ყველანი **სიმონ მაჩაბელმა** გაგვიწვია, მასთან ვისადილეთ: მე, **მამუკა ორბელიანოვმა**, **ლევან ერისთავმა** და ბევრმა სხვამ, სულ ორმოც კაცამდის. იქვე იყვნენ სადილზე გორის მართველობის რუსი მოხელენი, იყო აგრეთვე ოსეთის ბოქაული, რუსი ესეც. **ბიძინას** კი ცალკე ქონდა სადილი, რადგან ოჯახით იყო; იმასთან იყვნენ: **ალექსანდრე სუმბათოვი** თავისი ცოლით, **თეიმურაზ ამილახვაროვი** და ორი-სამი სხვები, რომლებიც არ მახსოვს ვინ იყვნენ. საღამოზე ხალხი დაიშალა და ჩვენ იქ არავითარი საუბარი არა გვექონია, იმის გარდა, რომ როგორც პირველ ჩვენებაში ვაჩვენე, სოვეტნიკი **ალექსანდრე ორბელიანოვი** გვიბარებდა ⁴⁾. ამის შემდეგ

1) **ბიძინა ერისთავი**

2) ქართლის სოფელი.

3) ლაპარაკია არბოს დღეობაზე, რომელიც შეთქმულებმა გამოიყენეს შეთქმულების გასაფრცვლებლად; **გიორგი დავითის ძესა** და **ბიძინა ერისთავებს** ქონდათ ეს დავალებული.

4) იგულისხმება **ბიძინასადმი** წერილი.

მამუკა თავის სოფელ მეჯვრისხევეში წამოვიდა, სადაც ხუთი დღე დარჩა, აქ ჩემთან ჩხუბი მოუვიდა და ტფილისში წავიდა. ამას მერე ორჯერ მეტად აღარ ვყოფილვარ მის სახლში და ისიც ბიძა ჩემმა ღენერალ-ლეიტენანტმა ¹⁾ დამიბარა, რომელიც ერთხელ სახლში არ დამხვდა, მეორედ კი ვნახე მომაკვდავი ავადმყოფი, რომელიც მომესალმა და სხვა არაფერი უთქვამს რა. მეტი აღარაფერი მახსოვს.

პრაპორშჩიკი თავადი **გიორგი ერისთავი**²⁾.

1833 წლის, იანვრის 3.

ბირთველი თუმანიშვილის ჩვენება. (III, 418-21).

„თქვენო მაღალ აღმატებულეზავ

ბარონ გრიგოლ ვლადიმერჩი ²⁾

თავადნი ერისთვიანი იყრებოდნენ ესე იგი ღერანალ ლეიტენანტი თავადი **გიორგი ერისთავი**, მაიორი **თორნიკე ერისთავი** და განსვენებულის პოლკოვნიკის **თ. შანშე ³⁾ ერისთავის** ძენი და რადგან ორნი მედიატორნი ტფილისად იყვნენ ესე იგი განსვენებული თავადი **კიკოლა არღუთინცი** და **დავით ბარათოვი** და იყვნენ სამსახურში მე ქვემო ხელის მომწერელიც ტფილისად მომიყვანეს მათ შორის და ეს ზემოხსენებული თავადნი ძალითა მეფის ვახტანგის სჯულისათა უნდა გაგვეყარა და ამათი საქმე გარდაგვეწყვიტა ოდეს ამა თავადთ დაასრულეს თავს თავისი საჩივარი და პასუხი მას ჟამს განსვენებული თავადი **არღუთინცი** მძიმედ ავად შეიქმნა და დაგვრჩა გარდაუწყვეტელი თავად ერისთვიანთ გაყრა და ამ ჟამად მე აღმიჩნდა საქმე ესე იგი ქალის გათხოვებისა და რუსეთითაც მოვიდა ჩინოვნიკი თავადი **გიორგი რევაზის ძე ქსნის ერისთავი** და ამ **გიორგის** ხშირად მოსვლა-მოსვლა ქონდა თავადს **ელიზბარ შანშეს ძესთან** როგორათაც ამას აგრეთვე **ალექსანდრესა** და **ვახტანგს** ორთავ ძმით **ორბელიანოვთ** და აგრეთვე **ელიზბარსაც** მათთან ხან გარეთ უბანს ბაღში და მათს სადგომს და მათს ჟამს ვერას მიხვდი მათ რადგანაც რუსულად ლაპარაკობდნენ შემდგომად **ბიძინა რევაზის ძეც** ჩამოვიდა ქსნიდან და მაშინ უფრო მოუმტეს ერთად ყოფნა და სიარული. ეს თავადი **ბიძინა** მალმალ წავიდოდა ქსანზედ და ისევ მალი მალ ჩამოვიდოდა ტფილისად და ამათთან მოვიდოდა **იასე თავადი ფალავანდოვი** და აგრეთვე თავადი **ანტონ აფხაზიშვილი** რომლისა ცნობა არცკი მქონდა ორჯელ და სამჯერ **დოდავეიც** იყო მათთან მოსული და ერთხელ **ყიფიანიც**

¹⁾ გიორგი ერისთავი

²⁾ ბარონ როზენისადმია მიმართულო.

³⁾ ელიზბარის მამა

ჩვენს სადგომს მაგრამ მაშინ ვერა ვცან რა ერთ ჟამადაც მოვიდნენ მხიარულად **ალექსანდრე** და **ვახტანგ ორბელიანოვნი** **ბიძინა** და **გიორგი ერისთავნი** **ელიზბარ** და **დიმიტრი ქსნის ერისთავნი** ხმა მალლა რუსულად ლაპარაკი დაიწყეს მე ცოტა რასმე მივხვდი

მაშინ უპასუხე მე მათ თავადთ მე რათ მიმალავთ რაისთვის ქართულად არ შემატყობინებთ მე უფრო დამწვარი არა ვარ **პასკევიჩმა** ჩემი შვილი დაიჭირა წელიწადი ნავაბახტში დაჭერილი ჰყავდა სამართალში მისცა სასამართლომ გაამართლა კამენდანტმაც ხელი მოაწერა ვოენის ლუბერნატორს წარუდგინეს ვოენის ლუბერნატორმაც ხელი მოაწერა თანახმად კომისიისა ჩემი შვილი პყრობილობიდან განთავისუფლეს ის გარდაწყვეტილობა პასკევიჩს წარუდგინეს და ერთის ბერძენის ლანგარის მეოხებით რაზედაც გაამართლა კომისიამ და შესმენილი იყო ის ულებით დანაშაულად დაუწერა **პასკევიჩმა** ხელმწიფეს წარუდგინა თავისი განაჩენი ხელმწიფეს დაამტკიცებინა თერთმეტი თვე ციხეში უნდა მჯდარიყო მეორედ დაიჭირეს ციხეში იმის ელდაზედ ცოლი მომიკვდა და ღმერთმა ადღეგრძელოს ეს ახალი მთავარმართებელი რომ მოვიდა ამან გაანთავისუფლა აბა ჩემისთანა გულდამწვარი ვინა ხართ რომ მე არ მატყობინებთ ამისთანავებს ველაპარაკები აგების სწორე შემეტყო რამე და თქვენის მაღალ აღმატებულებისათვის მომეხესენებინა და მესიამოვნებინა რომ ჩემი შვილისათვის იმის დიდებულების წინაშე შუამდგომლობა გეხმარათ და ისევ სამსახურში მიგელოთ მას ჟამს ვახტანგ ორბელიანოვმა მითხრა ჩვენ რუსებს გაწყვეტას უპირებთო აბა შენ რას იტყვიო მე რა უნდა ვთქვა თუ შეგიძლიათ დიახ კარგი იქნება ნეტამც არ დავსწულებულიყავ და მუხლები მომდევდეს მეც წინ გაგიძღვებოდით მაგრამ მუხლები არა მაქვს რა ვქნა მეთქი მას უკან გიორგი ერისთოვმა მითხრა შენ რაში გვეჭირები ბებერო კაცოო მამ ჩვენ რისთვის მოვედით რუსეთიდანო შემდგომ **ელიზბარმა** თქვა ამ საქმეს რომ შევასრულებთ მაშინვე საჩქაროთ პეტრებუხს მივა ეს ანბავი **შანშაშვილი იარალი** შევა **ბატონიშვილს ფარნაოზთან** და ახარებს ბატონისშვილო ერთი კარგი ანბავი შევიტყეო თუ სამახარობლოს მომცემ მოგახსენებო მაშინ ბატონიშვილი უბრძანებს მამის ჩემის მზემ თუ კარგს ანბავს მეტყვი სამახარობლოს მოგცემო მაშინ მოახსენებს საქართველოში რაც რუსი ყოფილა სულ გაუწყვეტიათო ბატონიშვილი გარდაიქცევა ფეხების ქნევას დაიწყებს და ბევრს იცინებსო ამისთანები ბევრი ილაპარაკეს და გამოვიდნენ ისინი რომ წავიდნენ ქართველს არავის ვენდობოდი რადგანაც ადრევე ცნობა და მეგობრობა მქო-

ნდა შტაფ დოხტურის ნიკიფორ ივანიჩის **იავლენცკის** სახლში მიველ ეს ანბავი მეთქვა ნიკიფორ ივანიჩისათვის რადგანაც მე რუსული არ ვიცოდი იმას თქვენის აღმატებულებისათვის მოეხსენებინა ჩემის სახელით იმ ჟამად ნიკიფორ ივანიჩი შინ არ დამხვდა იმის ქალი იდგა იმას კითხვა დაუწყე ნიკიფორ ივანიჩი სად არის მეთქი და იმ ქალმან მიპასუხა ღერანალთან წავიდაო გამოვბრუნდი და დავფიქრდი ამ რუსებში და ამასთანავე დიდ კაცთან მოხსენება ამისთანის მძიმე საქმისა ადვილი არ არის ვინიცობაა არის რომ არ გატყდნენ მოწამე ხომ არა მყავს თუ ეს საქმე კარგათ არ შევიტყე და ისე არ მოვახსენე მე სამართალში მივეცემი და დავიტანჯები შემდეგ მეც იმათს ლაპარაკს და რაც იმათ იამებოდა იმას ვლაპარაკობდი და ვკითხავდი ამ საქმეს რომ აპირობთ ამას თეთრი და

ხაზინა უნდა ჯარი ჩვენ არა გვყავს ხაზინა ჩვენი არა გვაქვს და აბა როგორ უნდა შევებათ ამ საქმესა. ხუთი ათასი თუმანი თეთრი გვაქვს ერთ ალაგასა სამასი კაცი აქ ტფილისში გვყავს მზად რასაც დამეს იმ საქმის აღსრულებაში შევალთ კოდიდამ კუმისიდამ მარტყოფიდამ ნორიოდამ ცხეთიდამ ძეგვიდამ ნაქულბაქევიდამ დიღმიდამ ჯარებს მოვიყვანთ ეგ კარგი მაგრამ ქალაქის ლოთიფოთები რას გვარგებენ იმ დროს თავს ვინ მოუყრის და მოაგროებს ამისთანის საქმეში ამათთანა კაცი უნდა მაშ მოქალაქენი რათ გამოვლენ და შეაკვდებიანო და ესენი კი რასაც დროს ვინლა მზად არიანო შემდეგ უთხარ დიღმელები თქვენს ბრძანებას როდის შეისმენენ მუხრან ბატონმა იცის ეს ამბავი მეთქი გითქვამთ იმისათვის მეთქი **გიორგი ერისთოვმა** წამოიძახა პირველნი ისინი არიანო იმ ჟამად გავჩუმდი ამაზე მეტი აღარა უთხარ რა მეორე შეყრაზედ ვკითხე ეს საქმე ასე ვთქვათ ტფილისში რაც გვინდა აღვასრულოთ ქართლსა და კახეთში ჯარები რომ დგას იმათსას როგორღა ბრძანებთ ეს მიპასუხეს აქა თელავს სიღნაღს გორს და დუშეთს ერთად მოხდებაო და ერთად უნდა მოვახდინოთო როდის იქნება ეს საქმე უნდა მეც ვიცოდე ან გითქვამთ ვისთვისმე სულ მზათ არიან ზოგს მე ვიცნობ და ზოგი ამ საქმეში არის კი და მე არ ვიცი ის ვინ არისო ამისთვის რომ ვინიცობაა არის რომ შეგვატყონ ეს საქმე და დაიჭირონ რომელიმე მე არ მიცნობდეს რომ არ გამცემსო ყოველთვის დღე გმოშვებით ვკითხავ ამაებს რომ არ მიმიხვდნენ შემდგომ ვკითხე **გიორგი ერისთოვს** როდის იქნება ეს საქმე ჯერ ხალხი ახლა მოდისო კენჭის ყრა რომ შესრულდება მაშინ ერთს დავდებთ პაემანს ამ თვის ამდენსაო და იმ დღეს ყველგან მოხდებაო ამის პლანს ვინა სდებს და **ალექსანდრე ჭავჭავაძე**ო თითონ გვითხრა

254

პლანს მე გავაკეთებო ვიდრემდის **ჭავჭავაძე** ჩამოვიდოდა კახეთიდან ყოველთვის ანბობდნენ **ალექსანდრემ** დაიგვიანაო და როდეს **ალექსანდრე ჭავჭავაძე** ჩამოვიდა თუმცა უწინარეს ამისა დავიდოდნენ **ლუარსაბთან თუმანიშვილს გიორგისთან** იასე **ფალავანდოვთან** და ყმაწვილებს ვკითხავდი ძრიელ გვიან მოდიოდენ დამე აქამდის სად იყავით ესე იგი **ელიზბარ** და **დიმიტრი ლუარსაბთან** ვიყავით სხვანი ვინ იყვნენ ლუბერნატორი იყო **ბიძინა** იყო **გიორგი** იყო **პავლე თუმანიშვილი** იყო ზოგჯერ იტყოდნენ **გიორგი თუმანიშვილისას** ვიყავით რომელნი იყვნენ მე ვკითხავდი **ლოარსაბ** იყო **ვახტანგ** იყო **ორბელიანი გიორგი** იყო **ერისთოვი** **ალექსანდრე ჭავჭავაძე** იყო ამაებს მიპასუხებდნენ ხანდახან **ზაქარია ჩოლაყოვთან** მივიდოდნე **ელიზბარ** და **გიორგი ერისთოვი** და **ვახტანგ ორბელიანი**ოვი რომელნიც თითონ მეტყოდენ ხოლმე ესე ვკითხე ეს ქართლსა და კახეთში რომ მოხდება იმერეთშიაც მაშინ მოხდება თუ შემდგომ მისა მეთქი აქ რომ მოვრჩებით მეორე დღეს იმერეთში გავგზავნით კაცთა რომ იქაც ბუნტი მოახდინონო ესეცა ვკითხე თქვენ რომ კაცი არა გყავსთ იმ დროს აბა რასა იქმთ მეთქი ჩვენც ქსნიდამ დავიბარებთ კაცსაო მერე მე უთხარ თქვენ ბევრს კაცს ნუ დაიბარებთ ათ ათი თორმეტ თორმეტი კაცნი დაიბარეთ გეყოფათ აქ ჯარი ბევრი შეიყრებიან რა საჭირო არის სამი

დღის წინ ჩამოიყვანეთ სახლებში დავმალეთ, და მოსახმარებლად ეს გეყოფათ მეთქი ეს ამისთვის ურჩივე და სხვასაც ვაპირებდი თეთრიც მინდოდა დამეტყუვნა რომ თქვენთვის მაღალ აღმატებულე-ბისათვის დასარწმუნებლად წარმომედგინა მაგრამ თვით თქვენმა მაღალ აღმატებულებამ უწინარეს ცნა და მეც და შვილიცა ჩემი ისევ უბედურათ დავრჩით ამასაც მოვახსენებ თქვენს მაღალ აღმა-ტებულებას როგორც ამ ყმაწვილებს თავადი **ერისთოვთაგან** გამიგო-ნია ან საქმის დამწყობ და დამრიგებელი არის მეფის ძე **ფარნაოზ** და ამის დაწყობითა და დარიგებით ეს ბოროტი საქმე ჰქმნეს ტი-ტულიარნი სოვეტნიკი **თ. ბირთველ თუმანოვი**“
იანვრის დ-ს დღეს
ჩყლგ-წელს.

ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება (III, 446-447) ¹⁾.

„მაგონდება, რომ 1831 წელს ჩვენთან ერთად რამოდენიმეჯერ იყვნენ ბაღში **ზაქარია ციციანოვი** და პორუჩ. **თ. ალექსანდრე ორ-**

¹⁾ მიღებულია კომისიაში 1833 წ. იანვრის 7.

ბელიანოვი. მაგრამ მათ ჩემი იქ ყოფნის დროს არაფერი უთქვამთ; თავდაპირველად არც კი ვიცოდი მათ იცოდნენ თუ არა ეს საქმე. მე მერე გავიგე, რომ ისინიც გარეული იყვნენ; მაგრამ მაინც მათ ჩემთვის არაფერი უთქვამთ.

მე ვიცოდი ჩენი ძმისგან რომ მას ჯერ კიდევ 1831 წელს ჰქონდა მიმოწერა **ალექსანდრე ბატონიშვილთან**, მან კიდევ მაჩვენა **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** მიწერილი თავისი წერილი და მი-სგან მიღებული პასუხიც. ჩემი ძმა, როგორც მახსოვს, ურჩევდა ბა-ტონიშვილს, რომ მას ელაპარაკნა ინგლისელებთან, რომლებიც თავ-რიზში იმყოფებიან, მაგრამ არ მახსოვს რა პასუხი მიიღო მისგან.

მაგონდება აგრეთვე, რომ 1832 წ. გაზაფხულზე, სადამო ჟამს ჩვენს ბაღში იყვნენ: ჩემი ძმა **ალექსანდრე, ელ. ერისთავი** და **ავთანდილოვი**, მგონია. იყვნენ აგრეთვე **მამაცოვი** და **ყოფიანოვი**, მაგრამ ნამდვილად არ მახსოვს. ჩვენ იქ შევხვდით მოლა **ზამანას** და მის ერთ ამხანაგს. ჩემი ძმა დიდხანს ესაუბრა მათ. ბოლოს მო-ვიდა ჩვენთან და გვითხრა, რომ კაცი, რომელიც **ზამანას** ახლდა, **ალექს. ბატონიშვილის** მიერ გაგზავნილი ყოფილა **ყაზიმოლასთან**. რომ ეს გაგზავნილი ეხლა ბრუნდება ბატონიშვილთან და მიაქვს ცნობა რომ **ყაზი-მოლა** ჰპირდება დახმარებას, თუ კი ბატონიშვილი მასთან მივაო. მე ექვი შემეპარა, რომ ამ შემთხვევაში ჩემი ძმა მოტყუებული იყო **ზამანას** მიერ და მისი ამხანაგი არ ყოფილა **ყა-ზი-მოლასთან** გაგზავნილი კაცი, მათ უნდოდათ მხოლოდ ჩემი ძმი-საგან საჩუქარი მიეღოთ. ჩემს ძმას უნდოდა კიდევ ერთი წერილის გაგზავნა ბატონიშვილთან, მაგრამ არ ვიცი ამ გამოგზავნილი კა-ცის საშუალებით თუ **მოლა ზამანას** საშუალებით; ის კი მახსოვს, აძებნინოს რუსულ ტანისამოსიანი კაცი (**რაზმაძეხე** სწერდა) რომე-ლიც რუსეთის საელჩოში მსახურობს და რომელიც უამბობს შეთ-ქმულების შესახებ ყველაფერს დაწვრილებით.

1831 წ. გ. დ.-ზე ერისთოვმა მაჩვენა კახეთიდან მოტანილი აკტი, რომელიც შეიცავდა ფიცს მეგობრობის გაუტეხელობაზე. ეს აკტი მას მიღებული ჰქონდა ბერ კიკნაძისაგან, რომელიც მონასტერში ცხოვრობს კახეთში. გ. ერისთოვმა აკტი წამიკითხა, მაგრამ ბოლომდის არ წაუკითხავს, ამიტომ დანამდვილებით არ ვიცი არც შინაარსი და არც ფიცი, რომელსაც ის შეიცავდა.

256

იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება (III, 468 ¹)

„სლედსტვენის კომისიასა შინა

წარსრულსა წელსა სოვეტნიკმა **ორბელიანოვმა** დამიწყო მე აქ აღრევაზედ ლაპარაკი და სხვათა ორთა რომელთაც აქ არაფერის თანახმა არა ქონდათ რა და არც არავინ იცნობდენ მათ და როგორც მახსოვს ეხლა ისინი იყვნენ რაღაზედაც შეწუხებულნი. ერთი **თეიმურაზ ამილახვაროვი** და მეორე პორუჩიკი **ალექსანდრე გიორგის ძე ორბელიანოვი** გარდა სოვეტნიკის **ალექსანდრე ორბელიანოვისა**; თუმცა იმან მითხრა ამ საქმეში არიან მოწადინებულნი ღენერალ-მაიორი **ჭავჭავაძე** და რადგანაც არის ამის მეგობარი ლუბერნატორი **ზავილეისკისაც** მაიორი **ლუარსაზ ორბელიანოვი** და **მამუკ ორბელიანოვი**. იმ დროს მე ამას არ დაუჯერე და რადგანაც არის ჩემი მომნათლავი **ჭავჭავაძე** იმისგან მე გაძრახ ვცდილობდი რომ შემეტყო რამ ვითარცა მახლობელსა მაგრამ ვერა რა შევიტყევი ამისგან საგანზედ შემდგომ გამოცვლისა **ზავილევსკისა** ორს კვირას ჩემს ოთახში იდგა **ალექსანდრე ჭავჭავაძე** ბევრჯერ მართოდ ერთად დავშთომილვართ მაგრამ არაფრისთანა მისგან წინააღმდეგ მართებლობაზედა არა ულაპარაკნია რა და ეხლა უმეტესად დავამტკიცე რომ სოვეტნიკი **ორბელიანოვი** მელაპარაკებოდა მე მხოლოდ გამოსაცდელად ჩემსა და რადგანაც იციან უფროსთა კაცთა მეც უფრო ვეთანხმები. **ლუარსაზ** და **მამუკა ორბელიანოვი** მე მერიდებოდნენ და არც ჰქონდათ ჩემთან ცნობა და არც ჩემ სახლში სიარული ჩემთან. ეშინოდათ ჩემი გაცემისა როგორც ახლა ვხედავ და შემდეგ ვარშავის აღებისა არავის გაუხსენებია ჩემთან და მაშინ რომ არ გამოუცხადე მმართველობას. მე მივიღე მხოლოდ სოვეტნიკის **ორბელიანოვისაგან** ლაპარაკი ჩემს გამოსაცდელად და რადგანაც ვალი მრავალი ჰქონდა იმის მიზეზითაც მეგონა და მის მონაწილე ვყოფილიყავ არა ვსთხოვდი ჩემ განწესებას ისპოლნიტელის ექსპედიციას.

ახლა რომ სოვენტიკმა **ორბელიანოვმა** დაიწყო ჩემთან ამ წარსულის წელიწადის საქმე ვითარცა გამომიცხადებია ჩემს ჩვენებაში დავინახე რომ არ არის ტყუილი და ჰსწორედ აპირებს და ცდილობს რომ მოიპოვოს ვინმე მე მაშინ მახლობლად გაუმეგობრდი და გაძრახ ველაპარაკებოდი მის სასიამოვნოს ამბავს რომ ჩემთან აღარა დაეფარა რა, და თუ არ მეჩვენებინა მე ჩემი თავი მაგათთვის მაშინ მე არას შევიტყობდი დაწვრილებით და კილოც განმიშორებდნენ თავიდგან — მაგრამ მე გაძრახ კიდევ ვპატიჟობდი სოვეტნიკს **ორბელიანოვს** თავის ძმებით კაპიტანს **ჩოლაყაევს** და

¹) მიღებულია 8 იანვარს, 1832 წ.

ელიზბარ ერისთავს ხან ვახშამზედ და ხან ჩაიზედ რადგანაც ყველა ამათ საქმის გარემოება უწყოდნენ რომ არა დაეფარათ რა თავიანთი სიღუმლო ჩემთან და არც არას მიფარავდნენ. რასაც მელაპარაკებოდნენ როდესაც წავიდოდნენ მაშინათვე დავჯდებოდი რას თვეში და ან რომელს რიცხვში რას მელაპარაკებოდნენ ან ადრე რა ჰქონდათ დაწყობილება ამას ვნიშნავდი რომ არ დამავიწყდეს და ვაცნობო ვითარცა ერთგულმა ხელმწიფე იმპერატორის ყმამ სადაც ჯერ იყოს და ამ ჟამში მთავარ მართებელი იყო პახოდში და აქ ვერავის ვენდობოდი. თუმცა აქ იყო ღრაჟდანსკი ღუბერნატორი და დავიზიონის კომანდირი. პირველს ამიტომ არ გამოუცხადე რომ ამ ჩემს ჩვენებაში ურევია იმისთანა გვამნი რომ არის იმათი დიდი გულითადი მეგობარი და იმათგანისა იყო სიმამრი და ვშიშობდი რომ არ მივეცი პასუხისმგებლობაში ვითარცა არა ერთ გზის ვარ მისგან უბედურად დაშთენილი. და თუ მათგანს შეეცყო ვისმე ჩემგან გაცემა უეჭველად მომკლავდა ვინმე მათგანი და მეორეს იმიტომ არ გამოუცხადე უფროსიერთა დაიარებოდა პახოტად და ხან ავად იყო და იმ დროს ესე იგი ოკდონბრის თვეში დღე დღეზედ მოელოდნენ აქ ტფილისში მთავარ მმართველსა და ამის მოსვლას მოუცადე. და მთავარ მმართველის მოსვლამდის რასაც შევიტყობდი მათგან ვნიშნავდი ასე რომ ბევრჯელ ვერ მომისწვრია ქალაქი ჩემის ოთახის კედელზედ მინიშავს რომ არ დამავიწყდეს. როდესაც მოზრძანდა კორპუსის კომანდირი მე ეადმოვიღე ქართულად ჯერ და მას უკან როგორც იყო ვჰსთარგმე რუსულად. მე არა ერთხელ შემეცყო მახლობლობა მთავარმმართველისადმი და სიმართლისა არა დაფარვა კორპუსის შტაბის ნაჩაღნიკის თანმდებობის აღმასრულებელისა ღენერალი მაიორის კავალერის **ვალხოვსკის** მიველ და მიუტანე **თ. ს. დეკემბერსა** დაწვრილებით დაწერილი ვითარცა ზემორე მომიხსენებია ბოროტგანზრახულებაი ზოგთა აქაურ გვართა მიერ და მივართვი და ვსთხოვე მიართვას კორპუსის კომანდირსა და ესეცა რადგანაც არის ძმა ჩემი დიდის ადგილის მქონე და ეცდება ყოვლის შეძლებით ამ საქმის გამო რომ მე ვიქმნა დასჯილ უმეტესად ამიტომ რომ გამოვაცხადე სიმამრი მისი, იყოს ამ საქმეში ჩემი სიმართლით მომხმარებელ.

მე მოიხედე მართლმსაჯულებისა ამა კომისიასა რომ არა დაუტევებს ერთგულებასა ჩემსა ხელმწიფე იმპერატორისადმი და ვსთხოვ იმასაცა ადრინდელი გასვლა ჩემი გრანიცისა მოითხოოს ამა კომისიამან და უქაზიც უმართებელის სენატისა ჩემი განთავისუფლებისა ისპოლნიტელნის ექსპედიციიდან, სადაცა ცხადად სჩანს

ჩემის ძმის ჩემთვის უბედურებაი. თუ რა მიზეზმა შემამთხვია მე. შემთხვევასა შინა სძლევს ჩემს უბედურს მდგომარეობას ძმა ჩემი. მე მაგისგან ესრეთ ვიყავ შევიწრებული არა ერთხელ მოვინდომე თავის ჩემისა სიკვდილი რადგანაც მისგან მქონდა სამართალი გარდა მაგის კეთლმდგომთ გვართა მიერ და უკეთუ ჩემის ძმის ჩემთან

დახშული და ამისთანა შეწყობება ჩემის ძმისა უწყის ტფილისმა კეთილი ცხოვრება ჰსცოდნოდათ ამ ბოროტგანმძრახველთ კაცთ ვერას დროს ვერ გამიბედავდნენ ამისთანას მართებლობის წინააღმდეგ საქმესა ამიტომ რომ ჩემი ძმა არის დიდი ადგილში და მე დაუყოვნებლივ უნდა მეთქვა მისთვის ვითარცა ძმასა და რადგანაც ისინიც ხედავდნენ ჩემის ძმისაგან ჩემს ცხადად უსამართლოდ მოქცევასა ამის მიზეზით მიბედავდნენ (ამ კაცს თავი სასიკვდილოთ გადაუდვია თავის ძმისგან რასაკვირველია გვეთანხმებო).

აწ მე აქ შეპყრობილი სასტიკად ყოველთვის ჰსცდილობს ჩემი ძმა ვითარცა თითონ ეგრეც სხვათაგანაც ილაპარაკონ რაიმე ჩემზედ ბოროტი დ თუ რაიმე შემთხვევია ისიც ამისგან და შემოდლიან რაცა ადგილი არს დავამტკიცო ცხადად მაგისგან ჩემი უსამართლოდ მოქცევა და მაგის ბოროტ მოქმედებანი. მე ვსთხოვ ამა კომისიას შემდგომად გამომიებისა ამის არა დავშთე საქართველოსა შინა ანუ საცა დავშთე აქ ვიყო ყარაულით. მაგათ მრავალჯერ უთქვამთ უკეთუ ვინმე გაგვცებს ანდერძათ დაუდებთ ჩვენ შვილებს თუ ჩვენ არ მოვესწართ იმათ მოკლან ის გამცემი. და ამის გარდა მრავალთ მათ შინ მსახურთა იცოდნენ ეს აზრი და ესეც მე ვერიე მათთან. ჩემთან შეპყრობილთ სუყველას აქვს ნუგეში თავის სახლისაგან და არა თუ მე მქონდეს ჩემი სახლისაგან რადგანაც ჩემი ძმა არის უფროსი სახლში არა მყავს მე მამა და დედა არამედ უშლის ჩემს მონთესავეთაცა და მეგობართა რომ გამომიგზავნონ რაიმე ანუ წიგნი ამ შემთხვევაში დროს გვარებისათვის და თუ ვინმე მათგანმა გაბედა აღარ შეუძლიათ დაინახონ ჩემის ძმის სახე და რასაკვირველია ყველა მოერიდება განრისხებას უფალის საქართველოს ღუბერნატორისასა და არა ერთმა ჩემმა უბედურებამ გამომაცდევინა მე ეს. და თუ სახელმწიფო მქონოდა ამ შეპყრობილებასა საზრდო უნდა მომკვდარიყავ მშიერი. და ვთხოვ ამა კომისიასა ჩემი ეს მოხსენება იყოს სხვას ჩემს მოხსენებასთან შეერთებული ¹⁾.

¹⁾ ჩვენება ხელმოუწერავია.

ბარძიმ ამილახვარის ჩვენება (VI, 522).

„კომისასა შინა.

წარსულს 1831-სა წელსა აგვისტოს თვეში მოვიდა ჩვენს სოფელში პრაპორშჩიკი თ. გიორგი ერისთავი და დადგა თეიმურაზ ამილახვაროვთან, იმ დღესვე სალამოზედ ვსთხოვე მას ჩაიზედ და მაშინ გამოჰყვა მას ხსენებული თეიმურაზ; როდესაც დავლიეთ ჩაი სახლში, მაშინ თეიმურაზმა დაიწყო ლაპარაკი, რომ პოლშაში ბუნტიო და რუსის ჯარი მისულა და ომი აქვსთ ერთმანეთთანაო. მერე გიორგიმ სთქვა რომ ღმერთმა ნუ ქნას აქაც მოხდეს ბუნტიო, ქვეყანა აირევაო, მას უკან მე უთხარ იმათ, რომ მამაძაღლი პოლიაკები რას უზმენ ხელმწიფესა, როდესაც ამან სძლია და დაამარცხა ხონთქარი და ყანი, კარგია ნურას ლაპარაკობთ, თქვენ გიყები ხომ არა ხართ. შემდგომ ამისა მე შეველ შინ სახლში და როდესაც გამოველ მე, მაშინ კიდევ წავიდნენ თავიანთ სადგომში.

რადგან თავადმა **ბარძიმ ამილახვაროვმა** წერა არ იცოდა, იმის თხოვნით ხელს ვაწერ პოლკოვნიკი **სუმბათოვი**.

ბარძიმ ამილახვარის ჩვენება (IV, 522).

„ათას რვას ოცდა თორმეტსა არ მახსოვს რომელს თვესა და რიცხვში შევედი **ალექსანდრე ვახტანგის ძეს ორბელიანოვთან** მართალია ახლა მომაგონდა, და მითხრა **ალექსანდრემ ბატონიშვილის ალექსანდრეს** წიგნი მომივიდაო რადგანაც მე იმის ხელწერილს ვერ ვცნობდი და არც მენახა ჩემ დღეში ამოიღო და მიჩვენა ერთი პატარა ლურჯ ქალაღზე დაწერილი ბარათი და წავიკითხე და მე ასე მახსოვს ჩემის ხსოვით რომ ასე ეწერა საქართველოს ვედარ ვენდობიო მე მეგონა ჩემს ფიქრში რომ იქნება გაკეთებული იყოს და ის ბარათი ისევ **ალექსანდრეს** მივეც დავსხედით და ვხუმრობდით ამ ხუმრობაში **თადია ჩოლაყაევი** შემოვიდა და ამოიღო **ალექსანდრემ** ის ბარათი და უჩვენა **თადია ჩოლაყაევი** ამ ხელწერილს იცნოფო **თადიამ** თქვა ვერ ვიცნოფო რადგანაც ვერ ვიცნობდი **ბატონიშვილის** წიგნსა ამისათვის უთხარ **თადიას** ბატონიშვილის წიგნი მოსვლია ამას და ის არის მეტეჟი და შენ უფრო იცნობ ამის ხელსა მაშინ წაიკითხა **თადიამ** და რომ წაიკითხა ესე თქვა ამისთანა ბარათებისა არა ვიცირა იქნებ აჟ იყოს გაკეთებული და ის ბარათი ისევ **ალექსანდრეს ვახტანგის ძეს** მისცა ავდექით გამოვედით და ჩვენ-ჩვენს საქმეზე წავედით და მის მეტი არა მახსოვს რა და ერთი თათარიც მაჩვენა **ალექსანდრემ** რომ ეს იყო ბატონიშვილთანაო და არ ვიცი მართლა იყო ის თათარი თუ არა მე თათრული არ ვიცოდი და იმან ქართული და ესეც ასე მახსოვს.

260

რომელიც უჩვენებიათ ამ კომისიისათვის როდესაც ვყოფილვართ **ალექსანდრე ვახტანგის ძის ორბელიანოვის** სახლში ბევრჯელ ვყოფილვართ **ჩოლაყაევი** მე გიორგი ჩემი ძმა და ელიზბარ ერისთოვი და მაშინ ვითომც **ელიზბარს ერისთოვს** და **გიორგი** ჩემს ძმას ელაპარაკნოთ, რომ **ოქროპირს ბატონიშვილს** და **ზავილეიცკის** მიწერ-მოწერა ქონდეთო ანგლიაში და ფრანციაში მე არც გამიგონია და არც ვიცი და თუ ილაპარაკეს სადმე არავიცირა მკითხავს მე კომისია ათას რვას ოცდა თერთმეტში არ მახსოვს რომელს რიცხვში და მგონია დეკემბრის თვეში იყო და მე არ მახსოვს შინილამ ქართლში მივდიოდი თუ ქართლიდამ შინ მივდიოდი მართალია ჭალას რომ მოვედი დამილამდა და შევედი ჩემს ბიძაშვლთან **ტასიასთან** რომელიც ყავს **ბარძიმის შვილს გივს** ¹⁾ და მაშინ იჟ იყვნენ **ლევან** ჩემი ბიძაშვილი **დავით ჯორჯამე** და **რაფიელიშვილი დავითი ერისთოვი** რომელსაც ცოლშვილი იქა ყავს თავის მოყვარეში და ამ საგანზე არ მახსოვს რომ ჩვენ გველაპარაკნოს რამე ავდექ მეორე დღეს და წამოვედი ამ საქმემ ასე განვლო.

პრაპურშჩიკი **თ. ბიძინა ერისთოვი**“.

იანვრის იბ. ჩყლგ.

ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება (IV, 549-551).

„კომისისა იგინა:

1. წარსრულს 1832-ს წელს ივნისში მოგვიწოდეს რა ჩვენ ახმეტაში კნიაზ **ჩოლაყაევთა** ძმანი მონასტრისანი სხვათა თანა სამღვდელთა აღსასრულებლად სამლოისა ლიტურდიისა და მოსახსენებლად სულისა გარდაცვალებულისა ძმისა მათისა **გრიგოლისსა**, მუნ ვიხილე მე სხვათა შორის მიწოდებულთ თავადთა კნიაზი **გიორგი ერისთავი დავითის ძე**, რომელისაცა არა მქონდეს მე უწინარესი ცნობა არცა სმენით და არცა ხილვით, მან იწყო ჩემთან პატივსაცემითა მახლობელ ქცევა განაგრძელებდა ჩემთან საუბარს ფილოსოფიურთა და ღვთის მეტყველურთა ნივთთათვის, მე ვიხილე მის შორის სული ვითარცა მოხალისე ყოვლისა სწავლისა, და აქვდა კეთილყურადღება, შევნიშნე რა მის შორის ვითარცა კეთილი ზნეობა მეცა განუგრძელებდა მას კეთილი დარიგება რაიცა საჭირო იყო ყმაწვილისა კაცისა ამ დროში, გარნა უპირველესი საგანი ჩემგან იმისის დარიგებისა იყო სიყვარული ღვთისა ერთგულება როსიულისა მთავრობისა, სიუყვარული კაცთა და წმინდათ დაცვა

¹⁾ ამილახვარი.

261

თავისა თვისისა. შემდგომ ორისა ღამისა, და ერთისა დღისა წამოველ შინ და გამომევა თან, და გზასა ზედა შემოიღო ლაპარაკი, და განსჯა სიყვარულისათვის სამლოისა და მეგობრობისათვის, და განგრძელებასა შინა ამის საუბრისასა განმიცხადა რომ ჩვენს რავდენტამე გვამთა გვაქვსო ერთსული სიუყვარული, ყოველთვის ვცდილობთ რომ ყოველდღე შევიმატოთო კეთილი მეგობარი, და გვინდაო რომა გვქონდესო იმისთანა რაიმე კავშირი რომლითაც ჩვენ სიუკვდილამდე არ შეგვეძლოსო ერთმანეთის მოშორება, გარნა გვამნი იგი არა მითხრა, მოვიწიეთ რა სოფელს ქისტაურს რომელიც არის გზაზე, მოგვიწოდეს კნიაზ **ერისთავთა**, და მუნ იყვ არხიმანდრიტი **სოფრონიოს**, იმის მიზეზით იმ ღამესაც იქ დავრჩით. იმ ღამეს კვალად განმიცხადა მე რომელ ჩვენ გვსურსო რომელ შევადგინოთ ამისთანა საზოგადოება რომ ჩვენში ყველანი მხოლოდ ცდილობდნენო განათლებისათვის სწავლისათვის თავის დაცვისა. თვის კეთილ ზნეობასა ზედა და სიყვარულისათვის ღვთისა და სხვა არასა, გარნა არა გვაქვსო რაიმე საფუძველი ანუ კანონი როგორ უნდა ვიყვენეთო, მან განიღვიძა ჩემს შორის აზრი რომ მე აღუთქვი მას შეთხზვად ამისთანას აკტისა, მეორეს დილაზე მე წამოველ მონასტერში, და იგი დაშთა მუნ, მაშინვე მართლის გულით კიდევ უთხარ არხიმანდრიტს რომ ამათ ქონიათ ამისთანა საზოგადოება, რომელიც მხოლოდ არიან მცდელნი განათლებისათვის, და კეთილისა საქმისა, და მანაც მოიწონა.

2. შემდგომ აღთქმისამებრ ჩემისა კნიაზ **გიორგი ერისთავთან** ვიწყე ფიქრვად, ვითარმე იყო საჭიროდ დადებად წესნი დაცვისათვის კეთილზნეობისა, დაცვისათვის სარწმუნოებისა და დაცვისათვის ხელმწიფის ერთგულებისა, დაუწერე მე იგი კანონები, რათცა არს სიტყვა ღვთისა, რაიცა — თვის ეყვის აღსრულებასა სამლოისა სჯულისასა და ვუწოდე მას აკტი რათა ამით სახელითა უმეტეს ეხალისნთ წმინდათ ქცევა ყოფა, მას შინა შეცულ იყო ესე-

ნი პირველად რათა ყოველი თითოეული ყოფილიყო ყოველთვის პირდაუფერებლად შემწე სარწმუნოებისა რასაცა ასწავებს ჩვენი ბერძენთ ეკლესია, და ყოველივე სწამებოდათ მტკიცედ, შემდეგ რათა ყოფილიყვნენ ყველანი მტკიცედ მრწმუნებულნი რომელ ხემწიფენი ღვთისა მიერ განწესებულ არიან, და ყოფილიყვნენ და ვიდრე სიუკდილადმდე ყოვლის ერთგულებით აღმასრულებელნი ყოვლისა ბაძნებისანი რასაცა უბრძანებდა მათ მთავრობა, და რათგანაც კანონი აკტისა იყო მიება ურთიერთისა ბედნიერებისა ამის გამო უნდა სწამებოდათ მათ რომელ ყოვლად უპირველესი წევრი

262

იმის აკტისა არს თვით ხემწიფე ვინათგან იგი ყოვლად უმაღლესად ეძიებს ბედნიერებასა და ყოველისა კეთილსა საზოგადოებისასა, მესამედ რათა ყოფილიყვნენ წმინდისა და უბიწოისა სიყვარულითა ურთიერთისა ერთგულად მყვარებულნი, რათა თითოეულს ქონოდა თავი თავისი არა თავისა თვისისათვის არამედ ღვთისათვის და სარწმუნოებისა მეორედ მორჩილებისათვის ერთმთავრისა. და მესამედ შემწეობისათვის ურთიერთისა, და რათგან ყოველთვის საჭირო არს ყოველთა კაცთა დამტკიცება კეთილზნეობასა ზედა. ამისათვის დავდე მუნ რამდენიმე მუხლნი, სხვანი, რომლისაცა საშუალებითა მეგულებოდა მე დაპყრობად იგინი კეთილისა ქცევასა ღვთის და ხემწიფის სიუყვარულისა ზედა, უკეთუ ვინმე გარდახდებოდა და იქმოდა უწესოსა რასმე იდუმალ რათა მოსულიყო ჩემ ცნობადმდე, ხოლო მაშინ რათა გამემართა მე იგი რომელისამე სულიერისა დარიგებითა ანუ სხვათა საშუალებითა: მას შინა შეცულიყო რომელ ნიშნავს აკტი კეთილ მოქმედებით განსხვავებელსა საზოგადოებასა;

3. ვუწოდე მა მას საიდუმლო ამისათვის რათა მას ქონოდა უმეტესი განმადლიებელი ძალი უკე თუ არა საიდუმლო გამოცხადებულისა არავინ არ ისურვებდა, რათა უმეტესად ხსოვებოდათ მათ რომელ იგინი არიან იმისთანანი ოდეს ეხილვათ ვინმე სხვა ზნემოშლილნი და ცუდად მქცევი კაცი არა მიებაძა არამედ ყოველთვის გულში ქონოდათ მათ საიდუმლოდ რომელ იგინი არიან უმეტეს შეკრულნი და დაფიცებულნი ამით საიდუმლოებითა და აკტითა ყოვლისა კეთილისა საქმისა მოქმედებად, და კვალად რათა დაცულ იყვნენ იგინი რომელთამე ბოროტთა კაცთაგანთა უნებელად.

4. შემდგომ სამის კვირისა ამოიარა მონასტერში **გიორგი ერის-სთოვმა** და მომთხოვა მე იგი თხუზულება, რომელიცა მივეცი მას. არ დაუგვიანია უმეტეს სამისა მინუტისა, და არც წაუკითხავს იქ მაგრამ დავარიგე დიდის ვედრებით, რათა ყოველი მოქმედება მათი ყოფილიყო თანახმა სამღთოსა მცნებისა და საამოვნო მთავრობისა, გარდა იმისა, ჩემ მიერ არცა სიტყვით და არცა წერილით არავისათვის მიმიცია არც შემეიტყობინებია ვისთვის მე სხვისთვის და არც მიხილავს შემდგომ **გორგი ერისთოვი**.

5. რუსეთში მივსწერე უწინარეს სამის წლისა ორი წიგნი **ცარევისს მიხეილს** ერთი რომ ფეხის მოტეხა მისი გავიგონე და ვიკითხე ვითარება და სხვა არა რა მეორეში მივსწერე რათა დაეხა

ხატი და შეეჭედინებინა ვერცხლით და რაც დაიხარჯებოდა მოეწერა ჩემთან რომ მიმერთმევიანა და სხვა არარა. მესამე წიგნი მივსწერე ნიჟეგოროდის კნიაზ **იაგორ ალექსანდრევიჩს** სამძიმარი შვილის სიკვდილისა, მეოთხე წიგნი მივსწერე კიდენ **ნინო დედოფალს დადიანისას** ვარონეჟს რომ მე მსურდა რამდენსამე ხანს რუსეთის მონასტერში ყოფნა უმეტესისა რუსულის ენის სწავლისათვის და ვსთხოვე რომ ეთხოვა ჩემი თავი ექზარხოსისათვის ესე მირჩია მე **როსტომ იოსელიანმა** და იმას მივეც არ ვიცი გაგზავნა თუ არა, საქართველოში არ მიყვარს მიწერ-მოწერა არავისთანა, და თუმცა მიმიწერავს ვისთვისმე ლიტონი ბარათი საჭიროსა საქმისათვის შემადლო არს გარდა ყოველივე არ მახსოვს თუ რომელი სად.

6. **გიორგი დავითიჩს ერისთოვს** მოეწერა ერთხელ ჩემთან, და მას შინა ეწერა **ალექსანდრე ორბელიანოვის** შეერთება თავიის აკტში, და მეც მივსწერე პასუხი რომ არ აჩქარებულებო ცოტანი ყოფილიყვნენ და კეთილნი, კიდენ ეწერა ჯარში მივდივარო და მეც ურჩიე კარგი საქმე არის მეთქი, ოდესაც მოვიდა ჯარიდამ მას არ მოუწერია მე მივწერე და მიულოცე მშვიდობით მოსვლა და გამარჯვება. და მგონია რომ მოეწერა იგივე ადრინდელ წიგნში ესე რომ ფოჩტით წიგნს ნუ გამომიგზავნიო რომელიც კიდევ გამიკვირდა.

7. ქართულის წერის ანბანი შევადგინე ისევ 1820-ს წელში, ესრეთ რომელ უჩიტელი ჩემი მასწავლებელი ჩემდა ღრამატიკისა, ყოველთვის იტყოდა ხოლემ რომ ქართული მხედრული ასო არისო მნელი საწერი, და ცუდი აქვსო ნაკვეთი, ჩვენ შაგირდობაში ვაკეთებდითო და კიდევ მიჩვენა შავი, მაგრამ ვერ მივეცით გულს მოდგინეოზაო. ესე ყოველთვის მახსოვდა, შემდგომ გავშინჯე ბერძნული ლათინური და რუსული რომ ყოველს ასოს მხედრულს და ეკლესიურს აქვსთ ერთმანეთის მსგავსება და არის ერთი მეორედამ გადაღებული მიმსგავსებისამებრ მათისა მეცა შევადგინე ეკლესიურის და მხედრულის ასოსაგან, რომელიც იწერების ადვილად და აქვს ნაკვეთი მსგავსი რუსულისა და ლათინურისა, და ეს არ მომიგონია მე საიდუმლოსა რისათვის მე არამედ ვიცოდი მე უმეტეს ათისა წლისა, რომელიც ამგვარი ნაწერი ქადაგების ტექსტებით დარჩა კიდევ ნიჟელოროდსკის ლუბერნსკის უპრავლენიაში სხვათა ქაღალდთა თანა, ესე შევადგინე მე უმეტეს განათლებილთათვის ქართულისა, და რათგანაც საქართველოში არავინ არის ბევრი მსურველი ქართულის ენის წარმატებისა მეც დავიწყებული მქონდა, მაგრამ მახსოვს რომ მივეცი კიდევ ერთ სკოლის შაგირდს

ვგონებ **ივანე აფხაზოვის** უმცროს შვილს ისევ 1823-ს წელში. არ ვიცი ისწავლა ვინმემ თუ არა, შემდგომ აღარ მომგონებია რომ მესწავლებინა ან მიმეცა ვისთვისმე, მხოლოდ რომ პირველსავე ნახვაში პირველს ღამეს მანამ მე **გიორგი ერისთოვი** განმიცხადებ-

და მეგობრობას ჩამოაგდო ლაპარაკი ქართულის წერაზე. მაშინ მამაგონდა და უჩვენე ის წერა დიდათ მოეწონა და მთხოვა ანაბანა დაუწერე და მეორეს დღეს თავადებთან ვსწერდით და ხედავდნენ სხვნიც, შემდგომ ამ წარსულის წლის ნოემბრის თვეში ვიყავ ალავერდის სობოროში. იქაც რაღაცაზე მომაგონდა და ვაჩვენე არხიმანდრიტს **სოფრონს** და მღვდელს **დიონისის** თუ წაიკითხავთ მეთქი დავწერე ორი სამი ლექსი და ერთის ნახვით წაიკითხეს კიდევ რადგანაც ძალიან მსგავსი არის ხუცურისა.

სადუმლოსა რისათვის მე არ მომიგონია და არც არავისთვის საიდუმლო რაიმე მიმიწერია გარდა **გიორგის** სახალისოთ ის ორი წიგნი კი ამ ასოთი მივსწერე, და ისიც ამ ასოთი მწერდა; და ამ ასოთი არცარავისაგან მომსვლია გარდა **გიორგისა** წერილი რაიმე.

8. წინააღმდეგობისათვის პირის პირ რუსეთის მმართველობისა, და გაყრისათვის რუსთასა საქართველოსაგან რომელსაცა კამისია ესე მკითხავს მე სრულებით არარაი მსმენიეს არცა წარმომიდგომიეს გულის ხმის ყოფასა შინა არაოდეს, და მხოლოდ განსაკუთრებულ მექმნა მე ესე ვითარი გაგონება და სატირლად ესე კათარი ჰაზრი უკეთუ ყოფილი ამა საქართველოსა შინა რომელიცა აქომამდე არა ძალ მედვა გულის ხმის ყოფად გარდა აწ რასაცა შევნიშნავ მე ამ ბოროტის ფიქრის გამოცხადებისა გამო რომელსამე გვაშაზედა, აღვიარებ:

იყო ერთი იერომონახი სახელად **პორფირი** იგი იყო დიდს ხანს ნამსახური პეტერბუხს ცარევიჩებთან შემდეგ განწესდა ტფილისის ფერიცვალების მონასტერში, რომელიცა დროსა ხოლერიისა გარდაიცვალა ხოლერით, ჩვენ ორთავე კელია გვქონდა ერთად და ვსცხოვრობდით ერთმანეთთან შეთვისებით. იგი ხშირად მეტყოდა ხოლმე რომ შემდგომ მცირედისა ხანისა რუსნი აღარ იქნებიან საქართველოში, მე ამ სიტყვებს არც კი შევრაცხდი ღირსად გაგონებისა, შემდგომ ოდეს მე ვკითხე შენ როგორ იცი მეთქი იმან მომიგო მე ვიცი უთოოთაო, მე ვეტყოდი ღმერთმან ნუ ჰყოს მეთქი და იგი წინააღმდეგობოდა გარნა ჩვენი საუბარი ისევ დასცხრებოდა ხუმარ სიტყვაობით:

შემდგომ მთხოვა მე იმან შეთხზეად რაიმე დაცემისათვის საქართველოსა მე ფული ბევრი მაქვს და დავაბეჭდინებო, მაიძულა

265

ბევრჯელ და შევთხზე დაცემისათვის საქართველოსა ალლილორიებ პოემა ტრადედიური, არა თუ აწინდელისათვის მდგომარეობისა არამედ დროისათვის ოდეს მურვან ყრუმან სპარსეთისამან სრულებით მოაოხრა იგი, ხოლო აწინდელისათვის მდგომარეობის იყო მადლობა როსიულისა მფარველობისა, და ყვედრება ქართველთ საზოგადოებისა რომელ მათ არ უწყყიან გრძნობა ამისი, არამედ მხოლოდ ეძიებენ გემოთ მოყვარებასა, ესე იყო ორმოცი მუხლი, და ოდეს მივეც მას შავი და წარიკითხა გადმომიგდო და მითხრა, მოშალეო ქება როსიისა მთავრობისაო, მე იგი არ მოვშალე და დაშთა შავი ესევ ჩემთან რომელიც ურევია უთოთ იმ ქალაქებში რომელიც ახლა ჩემის სენაკიდან აკრიფეს, შემდგომ მითხრა კიდევ არ დამიტყვა შესთხზეო ერთი რამე წიგნი სიყვარულისათვის მა-

მულისა, და გამოცხადეო რომ როგორი უბედურება არის სხვა მფლობელობაში ყოფაო, და მე ვიცეო კაცი რომეზიც ჯილდოდ ფულს მოგცემსო. მართლა ვიწყე თხოვა არა თუ იმის აზრისაებრ, არამედ დავამტკიცე აქსიომებრ რომ სიყვარული მამულის არს სიყვარული და ერთგულება ხემწიფისა და უნდა ცნობილ იყოს ყოველთვინ, რომელ რაოდენ მცირედ მამული შეერთდების დიდსა სახელმწიფოსა ეგეოდენ ბედნიერ არს მცირე იგი მამული რამე თუ არა სარგებლობს დიდი მცირისაგან ეგოდენ რაოდენ სარგებლობს მცირეი დიდისაგან, ოდეს ნახა ესე დამიხია ზოგი და ზოგი დაშთა ისევ, და იგიც ვგონებ არის წინავე ქალაქებში. კვალად ერთხელ ვახლდით **ოქროპირ ცარევიჩს** აქ, ტფილისში მე და ის პორფირი სადილათ მხოლოდ სამნი ვისხედით სტოლზე, მიბრძანა ცარევიჩმა რას დაფიქრებულხარო, თუ ხარისხი გინდაო ილოცე რომ ბაგრატიონი მეფედ იჯდესო, და მაშინვე არხიერად გაკურთხებთო, მე გავიცინე და მოვახსენე, ვერ მოგატყუებ რომ ჩემს ლოცვას მაგოდენი ძალი ქონდეს რომ თქვენ მეფედ დაგსვათ მეთქი, არც ვითხოვ მაგას ღვთისაგან, და არც იქნება მეთქი. მხოლოდ დასრულდა ხუმრობაზე:

ხოლო დასასრულ ყოვლისა ამისა აღვიარებ მე წმინდითა სინიდისითა წინაშე ცისა და ქვეყანისა, გადავშლი გულსა ჩემსა, წინაშე უსამღთოებისადმი დიდისა ხელმწიფისა და წინაშე უსაყვარელეესისა ამის მთავრობისა, რათამცა იხილონ მათ ყოველი შინაგანი გულისა ჩემისა ვითარცა უწყის ღმერთმან, რომელ მე არაოდეს არცა საქმით, არცა სიტყვით და არცა ფიქრის მოგონებით, არაოდეს მოსრულ არს გულსა ჩემსა წინააღმდეგი რაიმე მთავრობისა და არცა შემძლებელ ვიყავ დარწმუნებად უკეთუ ესე შესაძ-

266

ლებელ იყო ვისგანმე მოგონებად კვალად საქართველოსა შინა, არამედ მე ყოველთვისაც ვიყავ მქადაგებელ და დამრიგებელ ყოვლისა კაცისა, რათა ყოველთა ქონოდათ სიყვარული კეთილ მოქმედებისა ამის მთავრობისა. და თუმცაღა გლახაკისამებრ ხარისხისა ჩემისა სხვითა ვერა რაითა შემძლებელ ვიყავ განმოჩინება შნაგანისა აღნთებულისა სიყვარულისა ჩემისა რუსთადმი, გარნა ვიხილავ რა ოდესმე თვით უკანისკნელსა ერთსა სალდათსა დამბალი გული ჩემი აწარმოებს სიყვარულისა ცრემლითა რომელ მე გლახაკი დაფარულ ვარ მოწამებრივთა სისხლთა მათთა ქვეშე ბედნიერად.

ზემო აღნიშნულთა ამათ აღვიარებ ჭემმარიტებით ყოველთავე თვინიერ პირმოთნეობისა, არა ვითარცა კაცდამი, არამედ ვითარცა თვით მაღლისა ღვთისადმი უკეთუ რაიმე მოქმედება ჩემი ჩემის ნებით ანუ ფიქრით, ანუ შეტყობით ქმნილ იყოს წინამდღეგად მთავრობისა, არა ვრაცხ თავსა ჩემსა ღირსად მოტევეებისა, ხოლო უკეთუ მიუხვედრელობითა ჩემითა ზემოაღწერილთა ამათ შინა მოიპოვების რიმე წინააღმდეგი კანონისა, ამაზე შეუვედრები მოწვალეებასა ღვათებრ დიდ სულისა სიყვარულით ერთ მთავრისასა, რომლისაცა სახელისა მოგონება ესოდენ აბრწყინვებს გულსა ჩემსა ვითარცა სახელი თვით ქრისტეს ჩემისა იესოსი:

ყოვლად გლახაკი **იერომონახი ფილადელფოს**“...

ალ. ორბელიანის ჩვენება (IV, 559):

„კომისიასა შინა.

კომისიის კითხვასა ზედა მოხსენება. ეხლახანს ავით რომ ვიყავ ფეხის ტკივილითა, ერთ საღამო ჟამზე ჩემთან იყვნენ **ბიძინა ელიზბარ და გიორგი ერისთავი, თადია ჩოლაყაყევი** ჩემთან იყო, იმ ჟამად დაიწყეს ლაპარაკი განთავისუფლებისა და მაშინ **თადია ჩოლოყაყევი** უმტკიცებდა ყოველთ და ამბობდა, არას დროს არ შეიძლებაო ჩვენი განთავისუფლებათ, და ვერც დავიცამთ ჩვენს მამულსაო, მე მახსომს, 1812-სა წელსა რუსნი როგორი მებრძოლნი არიანო. და ღმერთმა ნუ ინებოს მე მაგისთანა ფიქრი რომ ვიფიქროთ, ამის მეტი არამახსოვსრა, ამისათვის რომ ფეხი დიდათ მტკიოდდა, და სიცხე ძლიერა მქონდა, და არც ის მახსოვს ვინ დაიწყო ლაპარაკი პირველად და ამა ავადმყოფობისა გამო მე არ მახსომს რომ **ზავილეიციზე** ან **ოქროპირ ბატონიშვილზე** ლაპარაკი იყო თუ არა. მეორე კომისია რომ მკითხავს, ვითამც ჩემთან **თადია ჩოლა-**

267

ყოვისათვის შარშან **ალექსანდრე ბატონიშვილის წიგნი** ეჩვენებინა **ბიძინა ერისთავს** და **ბიძინა** ჩემზე ამბობს მას წიგნის ჩვენებისას მე ესე გარემოება სრულებით არ მახსომს და არც ვიცი, და არც რა იმას ვგონებ რომ შარშან ეს აზრი სცოდნიყვეს **თადია ჩოლაყაყეს**. როდესაც **ბატონიშვილს ალექსანდრეს** წიგნი რომ მოგვივიდა **ლურჯ მცირეს** ქალაღდზედ იყო დაწერილი, და როდესაც წავიკითხე, მაშინვე წმინდათ დავხიე პოდპორუჩიკი **თ. ალექსანდრე „12-ს“** იანვარს 1833-სა წელსა.

ალ. ორბელიანის ჩვენება (IV, 585).

„კომისიასა შინა.

ერთხელ ყოფილი ლუბერნტორად **ზავილეცი** მოვიდა ის-პოლნიტელის ექსპედიციაში, და **მეფე ვახტანგის** კანონი მოითხოვა, და სოვეტნიკებს გვითხრა თუმცა აქ უწინ მეფობა ყოფილაო, მაგრამ ამ კანონის ძალით, სჩანს, რომ თავისუფლება ყოფილა აქ საქართველოშიო, მე მგონია სტაცკის სოვეტნიკის **ღავრილენკოს** დროს იყო ესე გარემოება, და სტაცკის სოვეტნიკი **რეზნიკოვიც** ამ ჟამად იქ იყო. ეს კი აღარ მახსომს გაზაფხული იყო თუ ზაფხული. იქნებოდა მეთერთმეტე საათი, და საუცხოვო დღე იყო მეორე, მრავალჯერ გამიგონია თ-ის **იასე ფალაგანდოვისაგან**, როდესაც **ზავილეცი** უმცროსი ძმა ამასთან იდგა, ვითომც იმ **ზავილეციკის** ძმას ეთქო **იასესთვის** რომ ჩემს ძმას **პეტრ დემინოვიჩსაო** პლანი ჰქონდაო, ოდესცა აქ აღრეულობა მოხდეს სიმაგრეები სადა და სად მოხდეს ქართველთათვისაო, ეს საქმე ვგონებ ჩემს ამხანაგებსაც გაეგონოს როდისმე. პოდპორუჩიკი **თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი.**“ 1833 წ. 13 იანვარს.

თეიმურაზ ამილახვარის ჩვენება (IV, 595).

„თუმცა **ალექსანდრემ ორბელიანოვმან** მითხრა რაც აზრი ქონდათ დაწყობილობისა, ის მივიჩნიე მე ხუმრობით და არა მართლად, იმას არა ერთხელ უთქვამს ჩემთვის მე ცოლშვილით აქ არ დავდგებო რადგანაც ასრე არის შაწუხებული იყო მე იმის ლაპარაკი არათ მივიღე, და რადგანაც ჭეშმარიტი ვერა ვნახერა იმის ლაპარაკში იმიტომ ვერ მოვახსენე მართებლობასა და რით დემეტკიცებინა, და იმ დროს როდესაც **იასესთან** ავედით მაშინ **იასეს** დაუჭირა ხელი და პატარა ოთახში შაიყვანა და მე გამიშვა ზალაში და რას შევიტყობდი და არ დამისწრო ლაპარაკში; დასა-

268

მტკიცებლად ამისა არ გავგზანდი პახოდში ჩემს ძმას. რომელმანცა სისხლი დანთხია ხელმწიფის ერთგულობისათვის, და მეორეც ჩემი ძმა ახალციხის აღებაში შესწირა თავი ერთგულობისათვის და მესამე ძმა ჩემი იყო სამხედროს სამსახურში და ისიც არი დაჭრილი და მეც მიმსახურნია სპერსეთის ომებში და მიმიღია ხელმწიფის მოწყალება ჩინი და ამის მიმხედველი რათ ვიქნებოდი ორგული და ან სად მექმნებოდა ადგილი: და ან რათ დაიხოცებოდნენ ერთგულობისათვის თავის ხელმწიფისათვის თუ ერთგულნი არ ვყოფილიყავით ჩემი ძმები და მოველოდით ყოველთვის ხელმწიფის მოწყალებასა ჩვენი ერთგულობისათვის: და ჩემთვის მიზეზი, არა მოუციარა მართებლობასა და რომ მე იმითი ვყოფილიყავ წინააღმდეგი; და ვისაც უთხარ ამისთვის ეგების იმათაც დაემტკიცებინათ — **ელექსანდრემ** ჩვენც გვითხრაო ეგების მაშინ სწორე შამეტყო რომელიცა ჩემთვის ეთქვა პოლშის აღრეულობისა დროს და მაშინ გამომეცხადებინა მთავარმართებელთან და თუ ჩემთან ნდობა ქონდათ ამ ზაფხულ სამი თვე ვიყავ ქალაქში რატომ ვერავინ გამიბედა მაგრამ ჩემი ეშინოდათ გავცემსო და რას მეტყოდნენ: და მაშინ **ალექსანდრემაც** ამისთვის გამიბედა. მარტოკა შემამხვდა და მითხრა ამ მიზეზით მითხრა მარტო თუ გამცემსო რით დამამტკიცებსო მარტოკანი ვართო და ჩვენი დაწერილობა არ იცისო მაგრამ რაკი **ალექსანდრემ** მითხრა ყოველთვის ვცდილობდი რომ სწორე შემეტყო მაგრამ ყველანი მიმაღავდნენ თუმცა ზოგიერთი თავადთაგანთა ქონდათ ლაპარაკი ჩემთან ყველას პოლშას აღრეულობაზე ძალიან ყავთო შეწუხებულნი რუსეთი ამაზედ მეტს არას იტყოდნენ და თავიანთ დაწყობილობას მიმაღავდნენ: და მე ვერას ვხედავდი აღშფოთებისასა რომ მაშინვე გამამეცხადებინა სადაც ჯერ იყო და მისთვის ვხედავ თავსა ჩემსა მართლიად და გავბედავ მოვახსენო კამისიას მიხედვისამებრ სიმართლისა ჩემისა ქმნას ჯეროვანი განკარგულებათ ამა კამისიას ვთხოვ უწინდელსა ჩემს კითხვებთან შეერთდეს ესეცა: **თ. პრაპორშნიკი თეიმურაზ ამილახვაროვი**“).

ლევან ერისთავის ჩვენება (IV.599-600). ¹⁾

„შარშან წინ საშობაოთ ზამთარში **ბიძინა** და მე ვიყავით დუშეთს და მე ჩემ საქმეზე ვიყავ და იქიდან რომ წამოვედით მე და **ბიძინას** ერთი გზა გვექონდა და ერთად წამოვედით გზაზე ცხენები-

დან ჩამოვხტით და ბიჭებს ცხენები ეჭირათ და ჩვენ ეთრად მოვდიოდით და მაშინ მითხრა **ბიძინამ** მე არაფერი არ ვიცლი ერთი საიდუმლო სიტყვა მაქვსო მე უთხარი რა არის მეთქი იმან მითხრა ძალიან საიდუმლო არისო მე უთხარ თუ მაგისტანა არის ნუ მეტყვი მეთქი იმან მითხრა ჩვენ ბუნტს ვეპირებოთო და **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** წიგნი არის გაგზავნილიო ამ საქმეზედაო და ის კი არ მიკითხავს ვინ გაგზავნა და არც იმან მითხრა მე უთხარ გიჟური ჭკუა არის მეთქი მე რა შემოდლიან მეთქი იმან მითხრა ჩვენ სხვანაირათ დავიჭერთ საქმესაო მე უთხარ მე არ ვიცი თქვენი ნება არის მეთქი მე ჩემს სახლში წაველ და ის თავის სახლში დარჩა მასკვან გავიდა ბევრი დრო და მე და ჩემი სიძე **ჯორჯაძე დავით** ზაფხულში მივდიოდით გერისტობას ჭალას მივედით **ბარბიმ ამილახვარისას ჩაის** ვსვამდით ბალკონზე და **გიორგი დავითის ძე ერისთოვი** ამოვიდა ჩვენთან და ჩაი დალია თავადიშვილებს ელაპარაკებოდა მერე ჩემთან მოვდა და მითხრა ბუნტს ვეპირებითო მე უთხარ ბიჭო ჩვენ რა შეგვიძლიან მეთქი როგორ იქნება მეთქი იმან მითხრა მარტო ჩვენ ხომ არ ვიქნებითო პოლშაც ეჩხუბებათ მე უთხარ თქვენი ნება არის მეთქი თქვენ რაც გინდა ქენით მე არ ვიცი მეთქი გაბრუნდა და წავიდა და თავადიშვილებს დაუწყო ლაპარაკი ის კი არ ვიცი რას ელაპარაკებოდა არ მახსოვს სახელდობრივ რომელნიც იყვნენ და რაც მე მახსოვს ესენი იყვნენ ერთი თითონ **გიორგი იყო დავითის ძე ერისთოვი** ერთი **თეიმურაზ ამილახვაროვი** ერთი **დავით ჯორჯაძე** ერთი **გივი ამილახვაროვი** მას უკან გერისტობას 1) წავედით და ჩემთვის აღარავის არ უთქვამს. შარშან გერისტობას **ბიძინამ** მითხრა **ლევან** იმ საქმისას რას ვაპირებთო მე უთხარ ის საქმე არ შეიძლება მეთქი რაც გინდათ ქენით მეთქი გავიდა ხანი და სამი თვე იქნება ქალაქში ჩამოველ ბრიგადავიჭირე დედა ავათ მყავდა მინდოდა ჩამომეყვანა **ბიძინა** შემომეყარა სასამართლოებს ზემოდამ და მითხრა წამოდი **ალექსანდრე** ვნახოთო წავედით **გიორგისთან ბიძინას** ძმასთან შევედით და **გიორგიმ** 2) მითხრა **ალექსანდრე** 3) ვნახოთო შევედით და ვნახეთ **ალექსანდრემ** მითხრა ჩვენ ბუნტს ვაპირებთო მე უთხარი მე რა მოგახსენოთ მეთქი მასკვან მკითხა იმერეთში ნათესავები გყავსო მე უთხარ მყავს მეთქი იქნება იმერეთმა იბუნტოსო და უთხარ არ ვიცი იბუნტებენ თუ არა მეთქი დაათავა ლაპარაკი და გამოველ მე-

1) დღეობაა არბოში.

2) ერისთავი.

3) ორბელიანი.

სამეს დღეს შინ წაველ და ავათმყოფი დედა ჩამოვიყვანე აღარავის მასკვან ჩემთვის აღარა უთქვამს რა როდესაც მე ბრიჭკა მიმქონდა შინ და **ალექსანდრემ ორბელიანოვმა** მითხრა ის საქმე მაშინ ჩემი სიძე **გივი ამილახვაროვი** ჩამოვიდა აქ თავის საქმეზე და მე უთხარ

ალექსანდრემ და ბიძინამ კიდევ განიმეორეს ის საქმე მეთქი და მითხრეს მეთქი არ ვიცი რას გადამკიდებიან მეთქი იმან დამიშალა რა შენი საქმე არის მაგ საქმეში გახვევაო მე უთხარ მართალია მეუბნებიან მაგრამ ღმერთმზ დამიფაროს ამ საქმეში გარევა მეთქი და ამ გივმა ამილახვაროვმა ამით იცოდა ეს საქმე რომ როდესაც გიორგი დავითის ძე ერისთოვმა დამიწყო ბარძიმის სახლში ლაპარაკი მაშინ ისიც ჩემთან ახლოს იდგა ამ წარსულს ზაფხულში გორის უეზდში ვიყავ და დუშეთის უეზდში მოსულიყო ბძანება და ჯარი მოეთხოვნათ და გამოვიდა ისპრავნიკის ბძანება უნდა წამოხვიდეთ წაველ დუშეთის უეზდში და ბიძინა და ელიზბარ და დივანბეგი ზურაბ კობიევი და მე წამოვედით ჯარით ფომტამდი და იქ ისპრავნიკი ბძანდებოდა და ჯარი ჩავიყვანეთ იქ ისპრავნიკმა უთხრა ელიზბარს და ბიძინას რომელსაც გნებავთ ჯარს გჰყვეთო იმათ უარი უთხრეს და მერმე მიბრძანა მე უთხარ მე ხელმწიფის სამსახურზედ უარი არ შემიძლიან მეთქი დიახ წავალ მეთქი მაშინ ჯარი ჩამაბარა და წამოვეყვ ჯარს და წამოველ როდესაც მოვდიოდი ბიძინა შინ მიდიოდა და მე უთხარ მშვიდობით მეთქი იმანაც მითხრა მშვიდობითაო მაგრამ სანამდინ შენ მოხვალ მანამდი ჩვენ აქ მოვახდენთ ჩხუბსაო მე უთხარ მშვიდობით მე მივდივარ ხელმწიფის მსახურებად ჯარში და თქვენ რაც გინდა ქენით მეთქი წამოვიყვანე ჯარი და ქალაქში ჩამოვიყვანე და საათ მიბრძნებ წავიდეთ მეთქი იმან მიბრძანა მადლობა და ისევ დამითხოვა შინ ჩემის უცოდინარობით ყმაწვილობით და მოუცლელობით ვერ მოვიფიქრე რომ გამომეცხადებინა მთავრობისათვის იმათი ადრინდელი ნალაპარაკევი. პრაპორჩიკი თავადი ლევან ერისთოვი“.

ზაქარია ციციშვილის ჩვენება (IV, 603).

ჩყლა წელსა თიბათვის თვეში არ მახსოვს რომელ დღეს შუადღის დროს მოვიდა ჩემთან გიორგი ერისთოვი და მთხოვა დღეს სადილათ სოვეტნიკმა ალექსანდრემ ორბელიანოვმა დაგპატიჟაო მე პასუხათ მივეცი წუხელის ლუარსაბ თარხანოვი ჩამოვიდა ჩემთან დგას მეთქი იმას ვერ გაუშვებ მითხრა ეგეც თან წამოიყვანეო სთხოვა გიორგი დავითის ძემ ერისთოვმა ლუარსაბს და წამომყვა წავედით ერთად მივედით ბაღში ალექსანდრე ორბელიანოვი თა-

271

ვის უნცროსი ძმით ელიზბარ ერისთოვი, ალექსანდრე ორბელიანოვი თავის უნცროსი ძმით ელიზბარ ერისთოვი, ალექსანდრე ორბელიანოვი იოსებ მამაცოვი გიორგი ერისთოვი მე და ლუარსაბ თარხანოვი დავსხედით სადილი ვჰამეთ სადილს უკან კაკალს ქვემ დავსხედით ელიზბარ ერისთოვმა მოყვა რუსები რომ ასე გვაწუხებენ რატომ არას ვიზრუნებთო ყმას გვართმევენ და მამულსაო ერთი პირი შევეკრათო რამეო მერე სოვეტნიკმა ალექსანდრემ ორბელიანმა სთქო მე კაცს ვიშოვნოო ალექსანდრე ბატონიშვილთან გავგზავნიო შემწეობას მოგვცემსო ამ თქმის შემდეგ ადგა ლარსაბ თარხანოვი მითხრა წავიდეთო წამოვედით რომ პატარა ადგილი გამოვიარეთ თარხანოვმა დაუმახა ალექსანდრე გიორგის ძეს ორბელიანოვს უთხრა თუ ღმერთი გწამს ურჩიეთ ელიზბარ ერი-

სთოვსაო აღარ ილაპარაკოს მაგვარიო სწორეთ დასაბმელს გიჟს გამსო ჩამოვედით მერე მითხრა მე ხომ ღმერთმა დამიფაროსო მაგათთან აღარ გავიარო და შენც გაფიცებ ყოვლად შემძლებელ ღმერთსა რომ შენც აღარ მიხვიდეო ის დღე არის რომ მე იმათთან აღარ გამივლია და აღარც რაიმე ვიცი იმათი მე მართებდა რომ მაშინვე მაღალ მთავრობასთან გამომეცხადებინა მაგრამ შევსცდი რომ ვერ გმოვაცხადე იმათი ლაპარაკი და იმ ბაღს შემდეგ თუ მე იმათთან ლაპარაკი იმ საგანზედ მქონდა რამე აწერილი ან ერთად ყოფნა და ლაპარაკი მაშინ ვიქნები მღვთისაც და ხელმწიფის ორგული.

პრაპორშჩიკი **თ. ზაქარია ციციანოვი**".

იანვრის 14 დღესა

წყლგ წელსა.

ალექსანდრე ჭავჭავაძის პირველი განმარტება (V, 627-630)

1833 წლის იანვრის 15 გამომეცხადა მე საგამომძიებლო კომისიის მიერ ზოგიერთ იმ პირების ჩვენებები, რომლებიც მონაწილეობას იღებდნენ შეთქმულებაში საქართველოდან რუსების გამეგების რომ ისახავდა მიზნად, და ან ჩვენებებში აღნიშნულია რომ თითქოს მეც ვიღებდი ამ შეთქმულებაში მონაწილეობას; ამის შესახებ მაქვს პატივი განვმარტო:

1-ლი. გვარდიის კაპიტან **თ. ჩოლაყაევთან** საუბარი მაიორ

თ. ლუარსაბ ორბელიანოვის თანადასწრებით შემდეგში მდგომარეობდა: აღნიშნული **თ. ჩოლაყაევი** ჩემი ცოლის ბიძაშვილია, რომელიც მას დიდი ხანია არ ენახა. ჩვენი კახეთიდან დაბრუნების შემდეგ ის აქ დაგვხვდა. მე არ შემეძლო არ გავკვირვებულიყავ, რომ მან გაუშვა ორი კვირა და არ ინახულა თავისი და, მით უმეტეს მი-

272

ნდოდა მისი ნახვა, რომ მქონდა მასთან სადავო საქმე პირადად კახეთში მთების გამო, რის შესახებაც მინდოდა მას შინაურულად მოვრიგებოდი. ამასთანავე მესმოდა **თ. ლ. ორბელიანოვისაგან**, რომ **თ. ჩოლაყაევს** ჩემი ნახვა უნდოდა. ბოლოს მოვიდნენ ისინი ჩემთან საღამოს 7 საათზე, როდესაც ჩვენთან რამოდენიმე კაცი იყო სტუმარი. **თ. ელ. ერისთოვიც** იყო იმ საღამოს ჩემთან, მაგრამ არ მახსოვს, ამ თავადების მოსვლას დაესწრო თუ არა, **თ. ჩოლაყაევსა** და **თ. ლ. ორბელიანოვს** ვთხოვე შევსულიყავით ცალკე ოთახში და **ლუარსაბს** ხუმრობით უთხარი ყოფილიყო ჩვენი შუამავალი. მე მას უთხარი ჩემი წინადადება სადავო მთების შესახებ, რაზედაც ის დამეთანხმა. მერე ჩვენი საუბარი შეეხო იმ ბოროტმოქმედებებს, რომლებიც მაზრებში ხდებდა; მე მას უმტკიცებდი, რომ ეს მთავრობას უნდა ეცნობოს მეთქი, რომ ამ საგანზე ბევრი სხვაც მყავს მომზადებული, რათა გუბერნიის წინამძღოლის საშუალებით ვაცნობოთ მთავარმართებელს ყველა ის გადასახადები, რომლებიც ხალხს მძიმე ტვირთად აწევბა, ვეუბნებოდი, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში შეიძლება მოველოდეთ დიდ უსიამოვნებას, რადგან როგორც მე ვიცი, კახეთში ხალხი ძლიერ არის შევიწროებული გადასახადებითა და მოდარაჯეთა შენახვით, რის გამოც ვალებში იხრჩობიან, რომ

დმერთმა დაიფაროს კიდევ აჯანყებამდე რომ მიდგეს საქმე, რაც ძალიან საშიშია, რომ რუსეთს, რომელსაც, დღემდე ჩვენგან სრულებით არავითარი სარგებლობა არა აქვს არ მოვებზრდეთ და არ მიგვატოვოს მეთქი, საქართველოს ეხლანდელი მდგომარეობა ყველასათვის ცხადია, რუსეთის დახმარების გარეშე, მისი მეზობლები მას აღგვიდნენ პირისაგან მიწისა. ამაზე **თ. ჩოლაყაევმა** მიპასუხა, რომ თუ კი უწინ არსებობდა საქართველო, ეხლა რატო ვეღარ შესძლებს თავის დაჭერასაო, უწინ უფრო მეტად იყო განათლებული, ვიდრე ეხლაო? მე უპასუხე ამ უკანასკნელ სიტყვებზე, რომ ჩვენი მეზობლების ძალები ეხლა ის აღარ არის, რაც წინად იყო და თვით საქართველოს მაშინდელი მდგომარეობა რომ ავილოთ, ვერც კი უწოდებ მას არსებობას. ამ სიტყვების შემდეგ ჩვენ გამოვედით იქიდან, განუმეორე რა ჩემი თხოვნა წინანდელ საქმეზე. ამის შემდეგ მე **თ. ჩოლაყაევი** აღარ მინახავს. მთელი ჩვენი საუბარი გაგრძელდა არა უმეტეს 5 ან 7 წუთისა. ამაზე უწინ კი ის იყო ჩვენთან ერთხელ სანახავად როგორც ეხლა მაგონდება.

2. ყოფ. სოვეტნიკ **თ. ალ. ორბელიანოვს** სრულებით არაფერი უთქვამს ჩემთვის არასოდეს არც საქართველოს მდგომარეობაზე, არც არავითარ საერთო საქმეზე და მისი ჩვენება, რომ თითქოს მე

273

უთხარი მას, რათა მან შეასრულოს ხოლმე **ლუარსაბის** ბრძანება, ყოვლად უსაფუძვლოა.

3. **თ. ალ. ორბელიანოვს** არასოდეს **ალექსანდრე ბატონიშვილის** შესახებ ჩემთვის არაფერი უთქვამს და არც არასოდეს მთავრობის საწინააღმდეგო განზრახვები გაუმხელია ჩემთვის.

4. **ოქროპირ ბატონიშვილი** რომ ტფილისში იყო, მე ერთხელ ვიყავი მასთან, მაგრამ არავითარი ურთიერთობა კი არა მქონია, რაც შეეხება მის მითითებას, რომ მე მათთვის წამებული ვარ, მას შეემლო დაჰყრდნობოდა ჩენს ახალგაზრდობის სისულელეს, რადგან თექვსმეტი წლისა ვიყავი მაშინ და ბევრი მკიცხავდნენ, რომ მე არა ვარ ერთგული აქაური სამეფო სახლისა, რომლისაგანაც ჩვენი გვარი დიდად დავალებულია. ასეთ შთაგონებათაგან მოხიბლულმა გადავწყვიტე გავყოლოდი **ფარნავაზ ბატონიშვილს** სპარსეთში **ალექსანდრე ბატონიშვილთან**; საბედნიეროდ გზაში დამიჭირეს და რუსეთში გამგზავნეს. განსვენებულმა ხელმწიფე იმპერატორმა შემიწყალა და მამა ჩემის დამსახურებათა საპატივსაცემოდ მიმცეს პირდაპირ კამერ-პაჟად პაჟთა კორპუსში, იქიდან გამომიშვეს გვარდიის პოდპორშჩიკად და იმ დროიდან მოკიდებული ამ წუთამდის სამსახური და ყოფაქცევა ჩემი, როგორც პატიოსანი ადამიანისა, ყოველთვის დამყარებული იყო რუსეთის ტახტისა და იმპერატორისთვის შეურყევლად თავდადებული ადამიანის სახელმწიფო მოვალეობაზე; ამ აღნიშნული გარემოების გარდა, არც ერთ ქართველ ბატონიშვილს ან სხვა ვისმე, სხვა არავითარი მიზეზი არ ჰქონდა მე რუსეთის მთავრობისადმი მტრულად განწყობილად წარმოვედგინე, იმ მთავრობისა, რომლის ერთგული ვარ არა მხოლოდ იმ წოდებითა და დიდებით, რომელიც მქონდა ბედნიერება დამემსახურებინა, არამედ ყველა ეს სიკეთე რომ მომაკლდეს, მაშინაც

მისი ერთგული დავრჩები, რადგან ფიცი ამას მავალეხს.

5. **თ. ლ. ორბელიანოვი** ჯერ ისევ 1831 წელს მელაპარაკე-ბოდა განცვიფრებით იმ შევიწროებაზე, რომელსაც აქაური მემამულენი განიცდიან, როგორც მაგ. **თ. ერისთოვთათვის** მამულეხს ნაწილის ჩემორთმევა, **თ. ორბელიანოვების** ასეთივე ნაწილის სადავოდ გახდომა, რაზედაც მე უპასუხე, რომ ბოროტმოქმედება ყველგან ხდება და რომ ის უნდა აღიკვეთოს მთავრობის საშუალებით. ამის მეტი მთავრობის შესახებ მას ჩემთვის არაფერი უთქვამს.

6. რაც შეეხება იერომონახ **ფილადელფოს კიკნაძეს**, თუმცა მე მასთან ნაცნობობა მქონდა, მაგრამ მისგან არა თუ რუსეთის მთავრობის საწინააღმდეგო არაფერი გამიგონია, არამედ მისი სიტყვე-

274

ბიდან მე ვასკვნიდი, რომ ის რუსების დიდი მადმერთებელი იყო. მან მომიტანა სოფელში 1832 წლის გაზაფხულზე რამოდენიმე რვეული, რომლებიც მე არ წამიკითხავს, იგი მათ ასტრონომიულ თარგმნებს უწოდებდა; ჩემგან წაიღო მან რამოდენიმე ლექსი გადასაწერად. საიდუმლო მეგობრობის შესახებ აკტი კი-არ წამიკითხავს და ეხლა პირველად მესმის იგი; არც მისი სხვა თხზულებები წამიკითხავს და არც ვიცი მოხსენებულის გარდა. ის ერთხელ უწინაც იყო ჩემთან სრულიად უსაქმოდ.

7. დაპატიმრებულთაგან მე არავისთან არ მილაპარაკნია: პრა-პორშჩ. **თ. დიმიტრი ორბელიანოვი** ამა იანვრის 13-ს იყო ჩემთან თავისი ცოლით და თქვა, რომ მთავარმართებელი ეკითხებოდა მას რამოდენიმეჯერ, რომ უთხრას მას, თუ რამე იცის ზემოაღნიშნულ განზრახულებაზე, მაგრამ მას უთქვამს, რომ არაფერი იცის. ამის გარდა მე მისგან ამ საქმეზე არასოდეს არაფერი გამიგონია.

8. პრაპ. **გიორგი დავითის ძე ერისთოვი** უკმაყოფილო მიაშობდა, რომ თითქოს მისი ბიძა **თ. გიორგი იასეს ძე ერისთოვი** ეკითხებოდა მთავარ მართებელს, მას ხომ არ გაუცია დაპატიმრებულნიო და რომ ამის გამო გენერალმა მოსთხოვა მას ეთქვა ყველაფერი, რაც ამ საქმეზე იცოდა, და რომ მან ფიცით დაარწმუნა გენერალი, რომ არაფერი იცის. ამის მეტი მას ჩემთვის არაფერი უთქვამს დაპატიმრებულ თავადებზე, თუ როგორ გაბედეს მათ მთავრობის წინააღმდეგ ფიქრი.

გენერალ-მაიორი **თ. ჭავჭავაძე**“.

თეიმურაზ ამილახვარის ჩვენება (IV, 639 ¹).

„როდესაც **გიორგი ერისთვიშვილი დავითის ძე** მოვიდა ჩვენს სოფელში ჭალასა სამკლის დრო იყო, როდესაც პოლშა იყო აღრეულობაშია. და დაგვპატიჟა ჩაიზედ **ივანე ნიკოლოზის ძემ ამილახვაროვმან**, მე გახლდი ჩემის ძმით რომელმანაცა უკანასკნელს პერიოდში ხელმწიფის ერთგულობისათვის დასთხივა სისხლი **გიორგი ერისთოვი** და ჩემი სახლის კაცი **ბარძიმ ამილახვაროვი** და მისი შვილი **გივი** და სხვა კი არავინ მახსვამს მგონია არავინ იყო. ჩვენ მოყვევით ჩვენი მამულის მოსავალზედ შემდგომად ამისა ჰკითხეს ჩემა სახლის კაცებმან **გიორგი ერისთოვს** ახალი ამბავი არა იცირა. მაშინ **გიორგი ერისთოვი** მოყვა რომ პოლშას ასრე

შეუწუხებია რუსეთი რომ უკანასკნელს განწირულებაში არისო. რომელიცა ქალაქების სახელი თქვა წაართვეს რუსებსაო, და მე კი

1) მიღებულია კომისიაში 1833 წ. იანვრის 16

275

არ მახსოვს სახელი იმ ქალაქებისა. როგორც მე მახსვამს იმ ჩაის დალევის დროს ამის მეტი სხვა ლაპარაკი არა ყოფილა რა. მე ადრინდელს ჩემს კითხვაში გამოვაცხადებდი რომელიც ყველა ჭეშმარიტებით მიჩვენებია თუ რამ წინააღმდეგ გამეგონოს რამ მართებლობისა არ დავფარავდი ამასაც.

როგორათაც ახლა მამაგონდა მგონია ამ ჩაის დალევის შემდგომ იყო ქალაქს **ივანე ნიკოლოზის ძე ამილახვაროვი** და ახალი მოსული ქალაქიდგან მე დავდიოდი ჩვენს სოფელში ქალაში ჩემს საკუთარს საქმეზედ იმ დროს შემხვდა **ივანე ამილახვაროვი** და მითხრა ასე არ იცი რა ამბავია მე განკვირვებით უთხარ რა უნდა ვიცოდე მეთქი: იმან მითხრა მე **ხარაჯოვის** სახლში ვიდექ და იქ დაიარებოდა **ივან კარლიჩ დეპნერთან** მარშალი **დიმიტრი ორბელიანი** და იმან მითხრა პოლშას ძალიან შეუწუხებია რუსეთიო და აქაც ვაწყობთსაქმეს რომ აქაც მოვახდინოთ რამეო: მე ვკითხე მართოკა გითხრა თუ ვისთანმე იმან მითხრა მრტო მელაპარაკა: და **დიმიტრის ორბელიანოვის** ლაპარაკი **ბარძიმ ამილახვართოვთანაც** ილაპარაკა და რადგანაც ამ ლაპარაკში მოწამეთ უცხო კაცი არავინ დაგვესწრა და არც დავიჯერე ამისი ლაპარაკი და მის მიზეზით დამიდუმე.

მაქვს პატივი მოვახსენო ამა კამისიასა სიმართლით რომ რაც მიჩვენებია უწინდელს ჩვენებაში და ამაშიაც გარდა ამისა მე აღარა უწყი რამ და არცარა დამიფარავს და უკეთუ ჩემზედ სთქვან ვინმე რამე გარდა ჩემის ჩვენების მაშინ იბრძანოს ამა კამისიისაგან მან პირდაპირ მიპასუხოს მე: და რადგანაც ჩემში არა ვგრძნობ მაქს იმედი გავიმართლო თავი ჩემი.

თ. პრაპორშჩიკი **თეიმურაზ ამილახვაროვი**".

ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება (IV, 671).

„ცნობაი მათის ბრწყინვალეებისა, ღენერალის **ალექსანდრე ჭავჭავაძისა** მაქვს დიდი ხნით ამა შემთხვეულებასა გამო რომ ვიყავ და ვმსახურობდი ქისიყს ხირსის მონასტრის არხიმანდრიტს **ნიკიფორესთან**, **ალექსანდრე ჭავჭავაძე** არის სიმე არხიმანდრიტის ნიკიფორესი, ამისათვის შემთხვეულებისამებრ მოვიდოდა იგი მასთან, და მნახავდნენ მეცა იქ და მიბრძანებდა მოწყალებიანსა სიტყვასა. შემდგომ ყოველთვის მაქვნდა პატივცემული ცნობა, გარნა წერილობითი საუბარი არა მქონიეს ადრე მასთან, მხოლოდ რომ 1819-ს წელსა აღმოვსწურე წმინდათა ცხოვრებიდამ ცხოვრება წმინდისა, ქალწულ მოწამისა მარინასი. და მივართვი ქიზიციდან დედასა მის-

276

სა **მარიამს**. რომლისათვისაცა ებძანებინა წერილობითი მადლობა.

გარდა ამისა არა მქონიეს მასთან სხვა მიწერ-მოწერა. წარსრულს 1832-ს წელსა ვიყავ მასთან შემთხვეულებისა ამისთვის, რომელ ვთხოულობდი სამონასტროდ პურს, გარნა კნიაზი არ იყო შინ და არც მინახავს. 1832 წელს გაზაფხულზე ვიახელ მას კვალადაცა სა-თხოვნელად სამონასტროდ ღვინისა, მაშინ შინ ბრძანდებოდა ვა-ხლდი ერთს ღამეს, მაშინ იმის სახლიდამ წამოვიღე გასასინჯად ძველი ქართული გლობუსი და სხვა მათემატიკის იარაღები, შემ-დგომ მეც მქონდა ერთი ძველი წიგნი ქართული, მათემატიკური მრიცხველობა, რომელიც მეც არ ვიცოდი რა იყო ის გადავსწერე და მივართვი მეცა სანახავად, და მასთან ვსთხოვე მცირედი კარგი ღვინო, ღვინოც ებოძებინა და პასუხიც მიეწერა მადლობა წიგნისა, შემდგომ წარსულს აგვისტოში ვიახელ, ერთს ღამეს ვახლდი, და წამოველ დილაზე ამის მეტი მცნობელობა ანუ მიწერ მოწერა მა-სთან არა რაი მქონიეს არცა სხვა რაიმე საუბარი.

ტარასი მღვდელ მონაზონისა, არა მქონიეს ცნობა რომ მოე-წერა ერთხელ წიგნი შუამთის მონასტრის იერომონახ **ქრისტეფო-რესთან,** და მას შინა მოვეკითხნე მეცა, გარნა სიტყვით მაიძულა მე ერთმა არქიმანდრიტის **სოფრონის** მსახურმა დიაჩოქმა **ზაქარია**მ რომ **ტარასიმ** გთხოვათ ერთი წიგნი მომწეროსო. და შემდგომ მე მივს-წერო, მივსწერე ერთი წიგნი, რა იმას შინა ეწერა არ მახსოვს რა-საკვირველია რაც შვენის პირველს გაცნობას, ისე იქნებოდა ის ბარათი დაწერილი, პასუხი არ მიმიღიეს და დავუტევე სრულებით.

ეგრემ ალექსიევთან მოვსწერე ერთხელ, ათი რუბლი ვერც-ხლისა მემართა მისი და დაუბრუნე მადლობით, სხვა არარა, და ვსთხოვე წიგნი **სამოელ არაზინ იუდიანისა** ოქროს ანაქვსად წოდე-ბული, მაგრამ წამოსვლის დროს კაცს ვერ ენახა, არ მიმიღიეს არა რაი პასუხი იმისაგან.

შესრულება.

სხვებრ ყოვლად უმდაბლესად გამოვაცხადე ამას კომისიასა შინა. და გამოვაცხადებ ეხლაც, რომელ უსაკუთრესი შესანიშნვე-ლი მიწერა არა მქონიეს მე არავისთან გარნა საჭიროს შემთხვევაში როდენი ვისთვის რაი მიმიწერია არ შესაძლო არს ყოველნი მო-გონებად, იგი შესაძლო არს მოპოებად მრავალი, გარნა შესახე-ბელ სხვისა საქმისა, ანუ რაისამე მეტისა, სრულებით არა შესაძლე-ბელ არს. ორმოცდა ერთის წლისა ვარ შობითგან, არა მყავს არცა მშობელნი არცა ნათესავნი, სულ ვცხოვრობ საქართველოში მი-ციან მე ყოველთა სამღვდელთა მონაზონთა ყოველთა საქართვე-

ლოისათა პატივცემულთა თავადთა აზნაურთა, და მრავალთა გლე-ხთაც მრთელს ქისიყს კახეთს და სხვაგან, ხოლო მიზეზი მცნობე-ლობის ჩემისა სხვა არა რაი არს, მხოლოდ რომელ ვიცოდი მე და-ტკბობად იგინი სულიერითა მოთხრობითა, რაიცა წამიკითხავს სა-ღრმთოთა წიგნთა შინა, რასაკვირველია ოდესმე მივსწერდი კიდევ საკუთარს საქმეზე ჩვეულებრივ ბარათს, ეგრეთვე მივიღებდი და მრავალთაგან, გარნა არც მახსოვს, და არც დამინიშნავს ოდესმე თუ ვისთვის რაი და ოდეს მიმიწერეს გარნა ვიცი მტკიცედ რომელ წინა აღმდეგი რაიმე მე კანონისა, ანუ წესისა არა სადა რაიმე და-

მიწერიეს, და ფიქრათაც არ მომსვლია, მტკიცედ და თამამათ ვიყავ ამას ზედა გაფრთხილებული და ვეგები.

იერომონაზი **ფილადელოს**“.

18334-ს იანვრის 17.

ალექსანდრე ჭავჭავაძის ჩვენება (IV, 677-679).

„დამატება გენერალ-მაიორ **თ. ჭავჭავაძის** გუშინ იანვრის 18-ს 1833 წ. მიცემულ განმარტებებზე.

საქართველოს რუსეთთან შეერთების აუცილებლობაში, რამდენადაც მეტად უკვირდებოდი საქმეს, იმდენად მეტად ვრწმუნდებოდი, ჩემი სახლში მყოფნი ყველანი იმ აზრზე იყვნენ მომზადებული რომ ყოველ შემთხვევაში რუსებთან განუყრელი უნდა ვიყოთ. 1826 წელს საქართველოში სპარსელების შემოსევის დროს, როდესაც მე კავკასიის ხაზზე მარჯვენა ფრთას ვუფროსობდი, ყველა ჩემი შინაურები იმყოფებოდნენ კახეთში თელავის მაზრის ჩემს სოფელ წინანდალში. სპარსელთა შემოსევა კახეთს უფრო ნაკლებ ემუქრებოდა ვიდრე საქართველოს სხვა ადგილებს, სათარეშოდ უფრო ღიას, რადგან ცნობილია, რომ საუკეთესო ცხენოსანსაც კი არ შეუძლიან ტყეებში მოქმედება, ხოლო სპარსელებს კი ტყისა უსაზღვროდ ეშინიანთ. მაშინ ტფილისში უფრო მეტი საშიშროება იყო, მით უმეტეს, რომ არც მხედრობა იყო თავმოყრილი. სპარსელთა შემოჭრის პირველივე ცნობის მიღებისთანავე ჩემი ოჯახი მთებზე გადმოვლით საცოდავ მდგომარეობაში სასწრაფოდ ტფილისში ჩამოვიდა, მხოლოდ და მხოლოდ იმ მოსაზრებით, რომ ყველაფერი მიეტოვებინათ და რუსებს გაჰყოლოდნენ რუსეთში, რადგან მაშინ პირველ ხანებში, შემჩნეული იყო, როგორც ამბობენ, რომ განზრახვა იყო ტფილისი და თვით საქართველოც მიტოვებული ყოფილიყო. აი სხვათა შორის კიდევ ერთი საბუთი რუსებისადმი არა კეთილგანწყობილებისა და მათი საქართველოდან გაძევების სურვილისა.

278

ამ უკანასკნელ ზაფხულს, როდესაც მისი მაღალადმატებულებას კორპუსის უფროსი ბარონი **როზენი 1-ლი** დაღისტანში **ყაზი მოლას** წინააღმდეგ იმყოფებოდა, ამიერ კავკასიის მხარე მოიფინა ამ ექსპედიციისათვის საზიანო ხმებით. მაშინ ივლისის დამლევს მე მომიხდა ტფილისში ჩამოსვლა სასამართლოში სადაო საქმების გამო, ცოტა ხნით და გავჩერდი გუბერნატორის სახლში; ჩემი ჩამოსვლის მესამე დღეს მოვიდნენ ჩემთან დივიზიის უფროსი გენერალ-ლეიტენანტი **ბარონ როზენ მე-4-ე**, გენერალ-ლეიტენანტი **თ. ერისთავი** და გუბერნატორი განცხადებით. რომ კახეთს ემუქრება ყოველი მხრიდან ლეკების დაცემა, რომელთაც ჭარისა და ბელექნის ოლქები უკვე დაუჭერიათ.

გენ. ლეიტ **როზენმა** რჩევა მთხოვა. ჩემის აზრის გამოცხადების შემდეგ, მან მომცა წინადადება მიმეღო კახეთში ჯარის უფროსობა, რაზედაც მე უარი ვთქვი მრავალ მიზეზთა გამო, მაგრამ როდესაც მან წარმომიდგინა ამის აუცილებლობა კრიტიკულ გარემოებათა გამო, მე დავეთანხმე საზოგადო სარგებლიანობისა-

თვის მიმელო უფროსობა, რაც არ შეეფერებოდა ჩემს წოდებას, და დანიშვნის მიღებისთანავე გავეშურე ჩემთვის მიჩენილ ადგილზე, მივატოვე რა საკუთარი საქმეები, რის გამოც არა მცირედი ზარალი განვიცადე სწორედ იმ დროს, როცა მე ტფილისში არ ვიყავი.

აღნიშნულმა **როზენმა** შემომთავაზა ცხენოსანი თათართა და სხვათა რაზმები, რამდენიც მინდოდა, მაგრამ მე ამაზე უარი ვთქვი, რათა არ შემეწუხებინა ხალხი მათთვის ასე საჭირო დროს. კახეთში ჩასვლისთანავე ვნახე საშინელი განგაში და ხალხი შეიარაღებული მთავრობის გამოძახებით, თვით თელავის მაზრის შორეული სოფლებიდანაც კი იყო მილიცია დაყენებული კახეთის საზღვრებზე. ხუთი თუ ექვსი დღის განმავლობაში ყველაფერი დაწყნარებული იქნა, ადგილიდან დაძრული სოფლები თავთავის სახლებშივე დაბრუნდნენ; მცხოვრებთა რამოდენიმე ათასიანი ბრბო, რომელთა რიცხვშიაც ვაჭრებიც იყვნენ, მოსალოდნელი უკმაყოფილების თავიდან ასაცილებლად, დაშლილ იქნა და დატოვებულ იქმნა მხოლოდ ჩვეულებრივი სანაპირო საგუშაგოს გარდა 500 კაცი ქართველები ქვეითი და ცხენოსანი და ქართული გრენადერთა რაზმის ორი არა სრული ასეული ოთხი ზარბაზნით. ეს რაზმი დავაყენე ყველა მხრით ხელსაყრელ პუნქტში ჩემი აზრით ყველა მიმართულებით მოქმედებისათვის. ამ რაზმით გავათავისუფლე ბლოკადისაგან ბელექნის სიმაგრე. მისი მზვერავი მთიელები ქედს იქით გადავყარე. დავაბრუნე კოტეხის ხეობიდან **ჰამზატ-ბეგის** მიერ წაყვა-

279

ნილი ბელექნელები რიცხვით რამოდენიმე ასი ოჯახი და დავამკვიდრე თავიანთ ადგილებზე. აი მოქმედება ადამიანისა, რომელსაც ამოდრავებს აღრეულობის სული და მსხვერპლად მიაქვს სამშობლოს სიკეთე. პატიოსნება და სხვა ყველაფერი, რაც კი წმინდაა ამ ქვეყნად!

ამბობენ, რომ ჩემთვის 31 წლიდან გამოეცხადებინოთ იგი ჯოჯოხეთური განზრახვა, ისედაც კი რომ ვყოფილიყავ **მთავარი** ¹⁾ მოამბოხეთა შორის. ყველას მოეხსენება რომ მე იმ დროიდან ხან ტფილისში ვიმყოფებოდი, ხან კი სოფელში. როგორ მოხდა, რომ **პატივცემული მეთაური** (როგორც მიცხადებს კომისია), რომლის ბრძანებითაც მოქმედებდა ყოფ. სოვეტნიკი **თ. ალ. ორბელიანოვი**, მიატოვა იმანაც და სხვა მის თანაგანმზრახველებმა ორი წლის განმავლობაში, ისე რომ **არაფერი მოუხსენებიათ დიპლამატიური ურთიერთობათა წარმატების შესახებ და, მათი აზრით, ხალხის სამშობლოსთვის კეთილგანწყობის შესახებ?** რა მიზეზმა შეაჩერა **თ. ალ. ორბელიანოვი**, მოეხსენებინა ჩემთვის გაქცეულ **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** ხანგრძლივი მიმოწერის შესახებ რასაც ეხლა მაცნობებენ **ბ. ბ. კომისიის** წევრნი (**ალექსანდრე ბატონიშვილს** მე უწოდებე გაქცეულს იმ უფლებით, რომ ის გაიქცა ჯერ კიდევ, მისი მამის განსვენებული **ერეკლე მეფის** სიცოცხლეშივე, შემდეგ კი მისი ძმის **გიორგის** მეფობაში, რომლის წინააღმდეგაც შემოიჭრა საქართველოში 20 ათასი დაღესტნელით 1800 წელსა და წააგო ბრძოლა ნიახურასთან, ტფილისიდან 50 ვერსის მოშორებით, ჩვენი მხედრობის ორი ბათალიონის საშუალებით, რომელთაც გენერალმა

იორი ლაზარევი მეთაურობდა. მთელმა საქართველომ იცის, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილმა დაიმსახურა რისხვა საქართველოს ორი უკანასკნელი მეფისა, მამით და ძმისა და მისდა საუბედუროდ რისხვა სამართლიანი). მე, რომელმაც ასე კარგად ვიცი საქართველოს ყველა გარემოებანი, როგორ გამიძნელდებოდა მეშოვა თ. ალ. ორბელიანოვზე უკეთესი აგენტი, რომელიც თავგანწირული ასრულებდა ჩემ მიერ მითითებულ პირთა ბრძანებებსაც კი და თითონ კი არაფერს მაცნობებდა იმ კეთილსასიამოვნო იმედზე, რომელიც უნდა მიმელო მისი კეთილგონიერ მოქმედებათა შუამავლობით გაქცეული ალექსანდრე ბატონიშვილის ძლიერი დახმარებიდან. თუნდაც ჩემი ასეთი საქმიანობის გამო მაინც მე არ მქონოდა სასჯელის მოლოდინი, მარტო იმის გამო, რომ ასეთ მნიშვნელოვან საქმეებზე გამოვიყენე თ. ალ. ორბელიანოვი, მე. რა-

¹⁾ დედანშია ხაზგასმული ესეც და შემდეგიც.

280

საკვირველია ყოველგვარი სასჯელის ღირსი ვიქნებოდი; სასაცილო გარმობა! რომ ჩემს თავზე მივლენილი ასეთი მოულოდნელობის გამო ნაღველი არა ჰკლავდეს ჩემში მხიარულების ყოველგვარ ნიშანს. გენერალ მაიორი თ. ჭავჭავაძე".

იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება (IV, 683).

„მე სოვეტნიკ ალ. ორბელიანოვისათვის არასოდეს არ მითქვამს ტიტულიარნი სოვეტნიკი ზავილეისკის სიტყვები, რომ თითქოს მის ძმას დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკს ზავილეისკის შეედგინოს გეგმა, სად უნდა აგებულიყო სიმაგრეები, თუ საქართველოში აჯანყება მოხდებოდა. მაგრამ რადგანაც სოვეტნიკი ორბელიანოვი ყველას თანადასწრებით ხშირად ლაპარაკობდა, რომ როგორც გენერალ-მაიორ თ. ჭავჭავაძე და იმ ყოფ. სამოქალაქო გუბერნატორმაც იცოდა და სურდა საქართველოს აჯანყებაო, მაგრამ ვერ მოასწორო, მე მის სასიამოვნოდ და იმისთვის, რომ მათი უფრო მეტი ნდობა დამემსახურებინა, დავადასტურე სოვ. ორბელიანოვის სიტყვები. ასეთნაირად სოვ. ორბელიანოვი ხშირად მიუთითებდა ხოლმე ჩემზე დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკ ზავილეისკიზე ლაპარაკის დროს და ამბობდა, რომ მისი ძმა ჩემთან ცხოვრობს და ვითომც მას შემთან ყველაფერი ნაამბობი აქვს.

თავ. იასე ფალავანდოვი“.

1833 წლის იანვრის 20-სა დღესა.

ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება (IV, 685-868).

„კომისიასა შინა

კითხვა 1 — შენ შესთხზე ესე აკტი?

2 ვინ იყო შემწე შენ არ შეგეძლო იმის მოგონება?

3 რომლის დასასრულისათვის შესთხზე?

4 რომლის საჭიროებისათვის?

5 ყოველი საიდუმლო საზოგადოება არ იცოდა რომელ აღკრძალულ იყო უქაზითა?

1 შევსთხზე მე, მხოლოდ და არავინ არს მას შინა მონაწილე არცა ქართველთაგანი, და არცა რუსი.

2 არავინ არა მყავს მას შინა შემწე, და ეგრეთვე არავინ არ იცოდა, გარნა პირველისამებრ მოხსენებისა ამას კომისიასა შინა, ოდეს **გიორგი ერისთოვმან** განმიცხადა მე რომელ, ამათ რავდენ-თამე გვამთა აქვსთ შეერთებული სიყვარული, სურსთ კვალად მოპოებად მარადის კეთილთა, და განათლებულთა კაცთა მეგობრად,

281

და სურსთ მარადის კეთილმოქალაქობითი ცხოვრება განსხვავებული სხვათაგან საზოგადოებათა, მაშინ გამოიხატა ჩემ შორის მიცემად მათდა აკტისა, ხოლო გამოხატულებისა ამის შემწე იყო შორის ჩემსა ხსოვა აზრისა მის, რომელსაც მომითხრობდა მე რუსეთს ყოფაში ციციანოვი ევსტათი ესრეთ; **იყო რუსეთში დაფარული სექტი, იპოეს ქაღალდი რომელშიაც იყო რამდენიმე პუნქტი, ბოროტნი განზრახულებანი სარწმუნოებაზე, სახელმწიფოზე, და საზოგადოებაზე ამისთვის მრავალნი სასტიკად დასაჯეს, და მრავალნი დაშინენო** ¹⁾ მოგონებისათვის ამის აკტისა მამსახურა მე იმან აზრმან, ვუტეო, ვინაითგან ყოფილა რაიმე ბოროტი დაფარული საზოგადოება, შევთხოო მეცა წინააღმდეგი მისი და შევსთხზე კეთილად, დამტკიცება სამისა ნივთისა, სიყვარულისა ღვთისა, მორჩილებისა ხემწიფისა და სიყვარულისა ურთიერთისა, მათცა აქვნდათო ფიცი ბოროტისათვის დასასრულისა ეგრეთვე მეცა დავსდევ ფიცი კეთილისათვის დასასრულისა, წინააღმდეგი ჩემის აკტისა იყო რათა მათ არა ცოდნოდათ ყოველთავე ერთმანეთი, მართალია, რათა არა დაბადებულიყო სიმრავლისა შორის ესე ვითარისა რაიმე წინააღმდეგი, და უკეთუ ერთი ვინმე გასული წევრთაგანი ყოფილიყო და სცოდნოდა მის ყოველი და ვერ გამოეცხადებინა, არ იყო მათდა საჭირო რათა ყოველთა სცოდნოდათ ერთმანეთი, არამედ თითოეული უნდა ყოფილიყო მტკიცედ კეთილსა მოძრაობასა შინა, ზემოხსენებულთა სამთა მათ ნივთათვის, რომელ არს სიყვარული ღვთისა რწმუნება სარწმუნოებისა მორჩილება ერთგული ხემწიფისა, სიყვარული და შეწევნა ურთიერთისა, სასტიკად აღკრძალულ იყო რათა არა განცხადებულ იყო სხვათა გვამთა თანა, გარდა მისა ვინცა იქმნებოდა წევრი ამისთვის რომელ გამოცხადებისა გამოსულ საყოველ ეროდ არა აღსპობილიყო ესე აკტი, და არ შექმნილიყო უპატიო, ჩემდამი სათანადო იყო მხოლოდ ყოველივე უწყებად, გარნა არ უწყებულ ვარ მე არავისსა გარდა **ალექსანდრე ორბელიანისა**, მე ვგონებდი რომელ სრულებით დატევებულ იქმნა, ეგრეთვე სათანადო იყო რათა წევრთა შორის რაიცა შეხვდებოდა რაიმე უწყსოება რათა ეცნობებინათ ჩემთვის, გარნა მე სრულებით არღა რაი მკითხეს, და არა რაი ვიცოდი ამ დრომდე ვიდრემდის ამა კომისიასა შინა არაწ უწყებულ ვიქმენ, მე არ ვიცოდი რაიმე წარმოება მათისა საქმისა, არცა გვამნი იგი, არც სხვაი რაიმე, კანონითა მისვე აკტისა აღკრძალულ იყო რომ არა

¹⁾ თვით დედანშია ხაზგასმული.

სცოდნოდან მათ პირველი ავტორი, ამისთვის რომ უკეთეს მათ ეცოდინებოდან რომელ მე ვარ ესე ვითარი გლახაკი ბერი, მაშინ რომელნიმე მაღალნი გვამნი შეაფურთხებდნენ და გადააგდებდნენ, და არცა რასმე დარიგებასა, ანუ განმართვასა მიიღებდნენ იგინი ჩემგან შემდგომისათვის გარდახდომილებისა:

რომლის აღსასრულისათვის?

3 დასასრულისა ამისთვის რომელ, ვიცით ყოველთა უკეთესისა არა რაისა შესაძლებელ არს მოპოებად კაცისაგან ვითარცა. სიყვრულისა ესრეთ დაამტკიცებს თვით საღმთო წერილი (კათოლიკე იოანე) და თვით გამოცდილებაც ჩვენი ასწავებს, სადაცა არს სიყვარული მუნ აღსპობილ არს ყოველი ბოროტი, სიყვარულსა შორის მოიპოების ყოველი ნეტარება კაცისა, სულიერიცა, და ხორციელიცა. ჭკუა კაცისა არს ამპარტავან, სურს მარადის მოქმედებად რაისამე უკეთესისა, მეჩვენა მეცა კეთილად, რათა ახლითა ამით საშუალობითა, დამაფუძნებელსა კაცთა შორის სიყვარულისა, მქონდა გულსა შინა ჩემსა კმაყოფილება.

რომლის საჭიროებისათვის?

4 შემდგარი ჩემი გრძნობა მომხედველ აწინდელისა ამის დროისა რომელთამე ახალგაზრდათა ჭაბუკთა ზედა, ვერ ათანხმებდა რაისამე უკეთესისა, მეჩვენა მეცა კეთილად, რათა ახლითა თხრობისამებრ ძველთა კაცთასა, ანუ თვით ისტორიისა მიერი მეგულვებოდა მე რომელ, ამით სახალისოთა სჯულითა აკტისათა, მიეღოთ მათ რომელთამე ხელთმძღვანელობაი კეთილზნეობისადმი, ვითარცა ყრმანი ახალსა შინა სამოსელსა ვლენან მხიარულითა ნაბიჯთა ოდესცა მათდა გამოცხადებულ იქმნებოდა მხოლოდ ავტორი გიბრძანებსო ცხოვრებად ესრეთ, მე უნდა ვყოფილიყავ იმათი თავი მაგრამ იმათ არ უნდა ვცოდნოდი მე.

5 აღკრძალულება უქაზისაებრი არ ვიცოდი მე, უკეთესმცა მცოდნოდა მე რომელ მოქმედება ესე არის წინააღმდეგი კანონისა მაშასადამე არ ვიქმოდიმცა, 1826 წელს წამიყვანეს მუჟიკთ იზომო-შიკებმა ნიჟეგოროდს მიბარებისამებრ მაღალ ყოვლად სამღვდელო მიტროპოლიტის იონასა, დღისით ვიდოდით, ღამით სადაცა დადგებოდენ ვიწექ ურემში, ვინ გამომიცხადებდა გზაზე. როდესაც მიველ კათოლიკოსთან, მომცეს ერთი მცირე კელია ვიჯექე შინ უცნობი ყოველთა კაცთა, შემდგომ ვიყავ სხვადასხვა უბედურებაში, შემდგომ წამოველ საქართველოში გზაზე კიდენ ვინ გამომიცხადებდა მოველ აქ არსად არავის რა უთქომს, მხოლოდ რომ მოვკარ ყური აქ საქართველოში რომ ხელი მოგვაწერინესო მასონი ნულარ

იქნებითო, მასონობისა სრულებით არა მქონია გაგონება და არც ვიცი რას ნიშნავს მასონი, ამისთვის არც ყური მიმიგდია, ეს უქაზი არც სადმე გამომცხადებია, არც სადმე წამიკითხავს არ შემთხვევია ამისი შეტყობა, და არც ხელი მომიწერია, და არც ვიცოდი აქამოდე, თუმცა და ამას შინა ვშთები მე დამნაშავე რომ ყოფილა აკრძალული უქაზით ამისთანა საქმე, გარნა სინიდისსა ჩემსა ნუგეშს

სცემს სიტყვა ყოვლისა სოფლის მოძღვრისა პავლესი მწერალი კორინთელადმი „ცოდვა იყო სოფლისა შინა გარნა ცოდვად არა შერაცხილ იყო თვინიერ სჯულისა, ხოლო ოდეს გამოუცხადა მათ ღმერთმან სჯული, ცოდვა შეირაცხა ცოდვაზე“. ¹⁾ წმინდითა სინიდისითა, და საშუალობითა ყოვლისა მპყრობელისა და შემოქმედისა ღვთისა აღვიარებ რომელ, შემთხზავსა შინა მის აკტისასა არა რაი მაქვნდა მე გულსა შინა ჩემსა, არცა წინააღმდეგი მთავრობისა, არც წინააღმდეგი სჯულისა, არცა ხელმწიფობისა, არცა თვით უკანასკნელ ერთისა კაცისა, მხოლოდ კეთილმოქმედებისა კიდე და საღმთოის მცნების განძლიერებასა შორის ერისა, და თუმცაღა მისგან შემოსულ არს რაიმე წინააღმდეგი რაიმე მთავრობისა, ვითარცა კომისია ესე მიცხადებს მე, ამისთვის შორის ათასთა მაგალითთა, ერთსა ოდენ გავბედავ მოხსენებად, მოსემან დაუწერა ებრაელთა სჯული ბიბლიური ანუ ძველი აღთქმა, სჯული ბიბლიური იყო მხოლოდ წინა განმზადება იესო ქრისტეს შეწყნარებისა და მიღებისა მისისა მაცხოვრად, გარნა ურიათა მათ ბიბლიისა სჯულითა ხმარებითა ისეო ქრისტე მოკლეს ჯვარსა ზედა, მე არავგონებ რომელ ღმერთი სჯიდეს აწ მოსეს მიცემისათვის მათდა ბიბლიურის სჯულისა, ეგრეთვე ყოვლად უმდაბლესად ვსთხოვ ამას კომისიასა, გამომრიცხოთ მე იმ შემთხვეულებისაგან, უკეთუ აკტი ესე მოხმარებულ არს ცუდად ვისგანმე, და რაიცა მას შინა აღწერილ არს, განმსინჯველთა მისთა არ ინებოთ ძალად განმარტებაი მისი წინააღმდეგ, და თუმცა რაიმე მოიპოოთ საიჭველი რაიმე მის შინა, მომცემთ მე იგი კითხვითა, რისათვის არს ესე აღწერილ ანუ რასა ნიშნავს აზრი ესე, სხვებრ გული ჩემი არა რაიმესა გრძნობს მთავრობისათვის მოსრულისა, ანუ საზოგადოთ რუსთადმი გარდა სიყვარულისა, მიყვარან მე იგინი მიყვარან, და მიყვარან ვიდრემდის სული ჩემი ჩემთანა არს არა რაიმე მიზეზი შემძლესბელ არს მოხოცად მისსა გულისაგან ჩემისა ხოლო შემდგომ ძვალთა ჩემთა სწამონ საფლავსა შინა, ხოლო სულმან საუკუნოსა, ჩემდა არს თქმად

¹⁾ თვით დედანშია ხაზგასმული.

სიძარტლით, ხოლო დარწმუნებად სხვისადმი არა ჩემდა არს.

ხოლო წერილი იგი რომელიცა მიჩვენეთ მე საიჭველიაო ის მე დავსწერე ამ შემთხვევებისა გამო რომ არხიმანდრიტს **სოფრონს** მოეწერა ჩემთან ნომერით არხიერს მივსწერე და დაგაბეზღეთ, მე ეს მოვიჩივლე ვითარცა ჩემს ძმებთან ისე სხვა მცნობთან, დარწმუნებისთვის მათისა რათამცა მე გამეჯავრებინა ხალხი არხიმანდრიტზე დავსწერე ვითომ აქედამ მცნობი ვინმე მწერდა, და უჩვენე იერომანახს **ქრისტეფორეს**, და ბერს **გიორგის** და სხვათაც ზოგთა მგონია, აი როგორ მიუწერია არხიმანდრიტს ჩემი მეთქი ქალაქიდან ჩამოვიდა მეთქი, მე მინდოდა ქალაქს წამოსვლა ისიც დავსწერე თუ წამოხვალ ბევრნი ვართ შეგეწევით, და იმის მოწერილს საქმეს აღმოვხოცთ, და თუ არა და რა ვქნათ მეთქი ვითომც აქედამ მწერდენ, ამის მეტი იმაში არა ეწერა ¹⁾.

იერომონაზი ფილადელოზი“. 1833 იანვრის 19.

საჭირო არს ესეცა თქმადა

აკტში ზეპირთქმულ იყო, უკეთეს სადამე შეკრებულებაში, ანუ თუ მეგობრულ საზოგადოებაში სადმე წინააღმდეგი სიტყვა თქმულიყო, ანუ სარწმუნოებაზე, ანუ ხემწიფეზე, და ანუ ძვირი ეძრახათ ვისთვისმე ჩლენისა, პირდაუფერებლად უნდა წინა აღდგომოდა ბოროტის მეტყველსა, და თუ საჭირო იქნებოდა შეწევნაი სხვისაცა ჩლენისა, მაშინ მარცხენას ხელის ნეკით უნდა მოეფხანა შუბლი, თუ იქ ვინმე იყო ჩლენი მყის შეიტყობდა რომე იგი არს ჩლენ, მიესარჩლებოდა სიტყვათა შინა და დაადუმებდენ ბოროტის მეტყველსა ხოლო თვით არაოდეს არ იტყოდენ ბოროტსა სამთა ამათ ნივთთა ზედა ვითარცა დაფიცებულნი“.

გიორგი დავითის მე ერისთავის ჩვენება (IV, 693-694).

„როდესაც ელიზბარი და სხვები დააპატიმრეს, მაშინ არ ვიცი, ხალხმა საიდანმაც ჩემზე აიღო ეჭვი, რამოდენიმე დღის შემდეგ ბიძაჩემმა გენერალ ლეიტენანტმა თ. ერისთავმა დამიბარა თავისთან და მითხრა: შვილო, მითხარი ღვთის გულისთვის, ყველა შენზე ლაპარაკობს, რომ შენ დააბეზღე და ძლიერ კმაყოფილი ვიქნები, თუ ეს მართალიაო, რადგან თუ ჩემი ძმისწული რამეშია გარეული, ჩემმავე ძმისწულმა გამოამყდავნაო; მე ამაზე უპასუხე ბიძა ჩემო, ძლიერ მაკვირვებს, რომ ჩენზე ასეთი ცუდი აზრისა ხართ, ვინ გიოხრათ თქვენ ეს მეთქი; ეს ასე გულგრილად არ უნდა მიგელოთ

¹⁾ გ. ერისთავის წერილზეა ლაპარაკი

მეთქი; ის გაჩუმდა და ამით გათავდა ჩვენი საუბარი. მე იქიდან ჩავკავადესთან წავედი. რამოდენიმე საათის შემდეგ თ. ერისთავიც იქ მოვიდა და იმან და ჩავკავადემ დიდხანს ილაპარაკეს ცალკე, მერე მოვიდა ჩემთან ბიძა ჩემი და ჩაფიქრებული სახით მითხრა: მოდი მართალი მითხრა შენ დააბეზღე თუ არაო, ღმერთს ვფიცავ მე ძლიერ მოხარული ვიქნები, თუ შენ დააბეზღეო; იცი მე ეს რისთვის მინდაო, მე გორიდან იმისთვის ჩამოვედი, რომ ჩვენ მამულებზე ვეცადო რამეს, ეხლა კი რაღა შემიძლიან, იმათ მე დამლუპესო, და თუ კი შენ გაეცი, ეს ჩემს გასამართლებლად გამომადგებაო. მე შეეფიცე და დავარწმუნე იგი, რომ მე არ გამიცია. ამის შემდეგ ის წავიდა და მე კი იქვე დავრჩი.

ცოტა ხნის საუბრის შემდეგ მე სიცილით ვთქვი, რომ ვილაცას დაურწმუნებია ბიძა ჩემი, რომ მე გავეცი მეთქი; ყველას სიცილი აუტყდა. მეორე დღეს სადილად კორპუსის უფროსთან ვიყავი და სადილ შემდეგ სხვა ოთახში დამიძახა და მეკითხებოდა ელიზბარსა და სხვა ერისთავებზე, მე მოვასხენე, ელიზბარი და მისი ძმა დიმიტრი ჩემი ბიძაშვილები არიან, სხვები კი შორეულ ნათესავებად მომხვდებიან მეთქი. მაშინ კორპუსის უფროსი შეეცადა ეთქმევინებინა ჩემთვის თუ რამე ვიცოდი მათზე, მაგრამ ვერ გამოვიჩინე იმდენი სიმხნე, რომ გამეცა, ჩემდა საუბედუროდ მეგონა

მე არ გამცემენ მეთქი და არ მინდოდა დამელუპნა ჩემი ნათესავები. რამოდენიმე დღის შემდეგ ვიყავი სალამოზე კორპუსის უფროსთან, რომელმაც ცალკე ოთახში შემიწვია და ყოველნაირად ცდილობდა გამომეტყუება მე ვყოყმანობდი და ვერ გავბედე გამოვტყუებოდი; სხვათა შორის მოვახსენე, რომ ხალხს ჩემზე აქვს ეჭვი, ვითომც გამცემი მე ვიყო მეთქი, კორპუსის უფროსმა მიპასუხა მე მითხრეს, რომ ხალხს ეჭვი შენზე აქვს და სწორედ ამიტომ მინდა რომ გამოვტყუდე, რადგან თუ შენ არაფერი იცოდი მაშინ რატომ მოაქვს ხალხს შენზე ეჭვიო; იმიტომ მეთქი, რომ მე მათი ახლო ამხანაგი ვიყავი და ჩვენ ყოველთვის ერთად ვიყავით მეთქი.

ამის შემდეგ, რომ იქიდან რომ გამოვვდი ვფიქრობდი ვინ ეტყოდა გენერალსა მეთქი, რომ ხალხს ჩემზე აქვს ეჭვი, სწორედ ამ დროს შემოვიდა იქ ბიძა ჩემი **თ. ერისთავი** და მაშინათვე მივხვდი ალბად ეს ეტყოდა მეთქი. ის ცოტა ხნის შემდეგ მოვიდა და ჩურჩულით მკითხა ხომ არაფერი გამიგია დაპატიმრებულებზე. მე უპასუხე, იმის მეტი მე არაფერი გამიგია, რომ თქვენ გითქვამთ გენერალისთვის, რომ ხალხს ჩემზე აქვს ეჭვი მეთქი. მან თქვა ეს მართალი არ არის, მე მხოლოდ ის უთხარი გენერალს, რომ თუ

286

მართლა ჩემმა ძმისწულმა გასცა, მე ამის მოხარული ვიქნები მეთქი. მე გავიციე და უთხარი, ბიძა ჩემო, რა მოუთმენარი ხარო, რამდენიმე დღეში ყველაფერი გამოაშკარავდება და მაშინ დაინახავთ ჩემს სიმართლეს, ეხლა კი რა საბუთით უთხარით გენერალს, რომ გამცემი მე ვარ. ამის შემდეგ ხომ ათასი ეჭვი უნდა ჰქონდეს გენერალს ჩემზე, მოიღეთ მოწყალება და ჩემზე ნულარაფერს იტყვი, თორემ, როგორც მოგეხსენებათ, ხალხი სხვანაირად გადააკეთებს და ამით მე დამელუპავთ მეთქი. ამის შემდეგ ეს უამბე **ივანე მუხრანსკის**.

მეორე დღეს სალამოზე, მივედი გენერ. **ჭავჭავაძესთან** სადაც ივანე მუხრანსკი და ბევრი სხვა მოხელეები დამხვდნენ. **ჭავჭავაძე**, მე და მუხრანსკის არჩევნებზე ¹⁾ გვეკითხებოდა; **მუხრანსკიმ** სიცილით უთხრა საკვირველი საქმე უყო დღეს **თ. ერისთავმა** თავის ძმისწულს **თ. შალვა ერისთავს** შავი კენჭი ჩაუგდო; მეც სწორედ ეგრე მითხრესო, უპასუხა **ჭავჭავაძემ**, დღეს **ერისთავი** ვნახე **თ. ლუარსაბ ორბელიანოვის** სახლში და ვკითხე თუ რად ჩაუგდო **შალვას** შავი კენჭი, მან მიპასუხაო, რომ ტყუილია მე მისთვის შავი კენჭი არ ჩამიგდია, მაგრამ ის სხვის ღირსი არც იყო. ჩვენ ყველამ სიცილი დავიწყეთ და **თ. მუხრანსკიმ** ჩემზე უთხრა, რომ მან მე უფრო უარესი საქმე მიყო. ყველამ მკითხეს თუ რა, და მე უამბე, როგორ უთხრა მან კორპუსის უფროსს, რომ მე ვარ გამცემი. ყველამ სიცილი დაიწყეს, **ჭავჭავაძემ** თავი გაიქნია და თქვა რა დაემართა იმ კაცს, სულ მთლად გამოიცვალაო.

რამოდენიმე დღის შემდეგ ისევ მივედი **ჭავჭავაძესთან** და მან მითხრა რას ამბობენ დაპატიმრებულებზეო; მე უპასუხე არავინ რას ამბობს, მხოლოდ გავიგე, ვითომც **ბიძინა ერისთავს** მოუწერია თავის ცოლისთვის **გიორგის**, მისი ძმა და ის ერთად ყოფილან მეთქი. მეც ეგრე გავიგეო, თქვა **ჭავჭავაძემ**, რომ ზოგ-ზოგნი ერთად ყო-

ფილანო. მე ვთქვი ალბად დაკითხვა დასრულდა, რომ ერთი მეორესთან ყოფნის ნება მისცეს მეთქი, მან მიპასუხა შესაძლებელიაო. ამის შემდეგ **ჭავჭავაძესთან** მე არვითარი საუბარი აღარც მქონია და აღარც არა მახსოვს რა.

პრაპ. თ. გიორგი ერისთოვი“.

¹⁾ თავადაზნაურთა წინამძღოლის არჩევნები. ამ არჩევნებთან იყო შეთანახმებული აჯანყების დაწყების დრო.

287

გიორგი დავითის მე ერისთავის ჩვენება (IV, 713)

„კომისიას.“

1831 წელს ერთ საღამოს ვიყავი სოვეტნიკ **ალექსანდრე ორბელიანოვთან**, რომელიც ამბობდა, რომ საჭიროა იმერეთშიაც გვყავდეს ვინმეო და არ ვიცი ეს როგორ მოვახერხოთო, აქ იმერელი თავადები ბევრნი არიან, მაგრამ მე არც ერთს არ ვიცნობო. მე უთხარი, რომ მე ვიცნობ ამ ცოტა ხნის წინად ოსმალეთიდან დაბრუნებულ იმერელ ბატონიშვილს მეთქი. მაშინ სოვ. **ალექსანდრე ორბელიანოვმა** მთხოვა ის ბატონიშვილი გამაცანიო. მე უთხარი მისი მხლებელი ერთი იმერელი, თავადია თუ აზნაური არ ვიცი, **თეიმურაზი** ¹⁾ ჩემთან ხშირად დაიარება მეთქი, მოიყვანე ის ჩემთან როდისმეო, მთხოვა **ალექსანდრემ**. ამის შემდეგ რამოდენიმე დღე რომ გავიდა, მივიყვანე იგი და გავაცანი **ალექსანდრეს თეიმურაზი**, რომელსაც მალე გამოუცხადეთ ჩვენი განზრახვა და მან აღგვითქვა, რომ იშოვის იმერეთში დიდი გვარების ბევრ თავადებს.

ამის შემდეგ ერთხელ საღამოს მივედი სოვ. **ალ. ორბელიანოვთან**, იქ დამხვდა ზემოხსენებული იმერელი და ერთი ახალგაზრდა გურული თავადი. იქ დავიწყეთ ლაპარაკი სხვადასხვა საგნებზე. ამ საუბრების შემდეგ **ალექსანდრე** გვიამბობდა, თუ როგორ გვავიწროვებს მთავრობა. მაგრამ ჩვენი მიზნები გურული თავადისთვის არ გაუმჟღავნებია. **თეიმურაზი** ამბობდა იმერეთი მე მომანდეთ, მე ყველაფერს გავაკეთებო. ერთხელ ქალაქიდან სახლში ვბრუნდებოდი და **თეიმურაზი** შემხვდა, მე იგი სადილად მოვიწვიე და უთხარი, რომ სადილზე იქნებოდნენ ჩემთან აგრეთვე **ალ. ორბელიანოვი** და **დოდაევი**. სადილის შემდეგ **თეიმურაზმა** თქვა, მალე იმერეთში მივდივარო. მაშინ **თ. ალ. ორბელიანოვმა** მისცა მას დარიგება და იგი წავიდა, დაგვირდა, რომ სამი-ოთხი თვის შემდეგ ჩამოვიდოდა, მაგრამ ამის შემდეგ ჩვენ მისგან არავითარი ცნობა აღარ მიგვიღია.

პრაპ. თ. გიორგი ერისთოვი“.

25 იანვარი 1833 წ.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (V, 775-776)

„კომისიასა შინაწ“

როდესაც მე, და **თ. ბიძინა ერისთოვმა**, უთხარით ლაპარაკსა შინა, შტაბს კაპიტანს **სოლომან ონიკოვს**, თავადის **ალექსანდრე**

¹⁾ თეიმურაზ ლორთქიფანიძეზეა ლაპარაკი.

მელიქოვის სახლში, ამა სიტყვით შესაძლებელი არს რომ საქართველო განთავისუფლდეს თუ არა. მაშინ შტაბს კაპიტანმა **ონიკოვმა** გვითხრა არას დროს არ შაიძლებაო, და არც საფიქრებელი არისო, გახსოვთ ვითარ დათრგუნეს, ყიზილბაშ, ოსმალთ, და მთის ხალხნიო, რომელიც მის სიტყვაზედ ჩვენც დავემოწმებით, და ამა სიტყვასა ზედა დასრულდა ჩვენი ლაპარაკი. **მეორე** ამასთან დაუმატებ **თ. იასე ფალავანდოვს** რომ დაეწერა პირველი განკარგულება, და ერთს ღამეს საღამოზე ჩემთან იყვნენ სანახავად ჩემნი ამხანაგები, მაშინ **იასე** და **ელიზბარ ერისთავი** ჩემთან დასხდენ ახლო, და **იასე ფალავანდოვმა** მითხრა, **ალექსანდრე**, პირველ ღამის განკარგულება არ წაგიკითხამსო. მე უთხარ რა განკარგულება არის მეთქი. მაშინ დიდის ჩხუბით მითხრა შენც ჩვენი ამხანაგი ხარ რატო არ იციო. მე უთხარ, და შევფიცე, ღმერთსა ვფიცავ პირველი გაგონება არის მეთქი. კიდევ მითხრა სირცხვილი არის შენთვის უნდა იცოდეთ. მე კიდევ არ ცოდნა უთხარ.. ამ ლაპარაკში **ზაქარია ჩოლაყოვი** იქ იყო, და დავინახე იჯდა ცალკე, **დიმიტრი**, და **გიორგი ერისთავნი** იქ იყვნენ. მაშინ **იასე ფალავანდოვმა** მითხრა ერთი კვირა იქნება რაც დაწერილი მაქვს, და შენ არ იციო. უთოთ გაჩვენებო. მე უთხარ კარგი იქნება მეთქი.

შემდეგ ამისა, ოთხს დღეს უკან, სადილის უკან მოვიდა **ელიზბარ** ჩემ დედიდაშვილს **გიორგი ერისთავთან**, და მე ჩემის ოთახიდან გამიყვანეს თავისთან. მაშინ დავსხედით, და ლაპარაკი დავიწყევით. ლაპარაკთა შორის ერთს თაბახზე, რაღაც დაწერილი წაიკითხეს. იქ ეწერა, დანიშვნა მინისტრთა, მასკვან მე მითხრეს როგორი არისო. მე ამ შემთხვევაში არა რა მითქომს შემდეგ **ელიზბარმა** თქო **იასე ფალავანდოვი** დავიბაროთ ამოვიდესო, რომელიც ესრეთ ავასრულებთ. ოდესცა **იასე** ამოვიდა, და დაჯდა მასკვა მითხრა **იასემ** აბა **ალექსანდრე** განკარგულება როგორ მოგეწონებაო, ამოიღო და წაიკითხა, რომელიც კამისიასა შინა არის ნამდვილი იგი, მაშინ მე უთხარ მე ვერას ვიტყვი ამისთვის რომ **ლუარსაზ ორბელიანოვს** უნდა ვაჩვენოთ მეთქი. მაშინ დროშკაში ჩავსხედით, და წავედით. ოდესცა მივედით **ლუარსაზმა** ოთახში შეგვიწვია, და მაშინვე, **იასემ**, ის განკარგულება ამოიღო, და წაიკითხა. მაშინ ის განკარგულება ზოგთ მოიწონეს, და ზოგთ დაიწუნეს, ის კი აღარ მასხოვს ვინ დაიწუნა, და ან ვინ მოიწონა, რომელიც მეც სრულებით არ მოვიწონე, და სულ უარ ვყავ, მერეთ **ლუარსაზ ორბელიანოვმა** უარჰყო ის განკარგულება, და თქო — მგონია ის ყველას სჯობდეს ხელმწიფე იმპერატორთან დეპუტატები

გავგზავნოთ, და 1801-ს წლის მანიფესტის აღსრულება ვთხოვოთო. მომიბრუნდა, და მითხრა, **ალექსანდრე**ო მოდი შენ **ალექსანდრე ბატოიშვილთან** წადიო, ის გრანიცაზე მოიყვანე, და ჩვენ აქ ვედებითო. მე ამისი სრულებით უარი უთხარ და ის ჩვენი კამპანია ამაზედ დასრულდა, და გავიყარენით. ამ დროსა ბევრნი ჩვენნი ამხანაგები იქ იყვნენ და სწორედ კი აღარ მასხომს ვინ და ვინ იყ-

ვნენ. შემდეგ როდისაც აიშალნენ, რამთენმა თქო რომ **ჭავჭავაძე-სთან ლუარსაბისა** წასვლისა სარჩევლად. **მესამე**. 1831-სა წელსა ზაფხულს ერთს დღეს სადილათ მიმიწვია **დავითის ძემ გიორგი ერისთოვმა**, რომელსაც პატივი ვეცი და წავედი... ოდეს მივედი იქ დამხვდა **ელიზბარ ერისთოვი**, თვით სახლის პატრონი, მგონია **ზაქარია ციციანოვიც** იქ იყო და სწორედ კი არ მახსოვს იქ იყო თუ არა. იქ ერთი იმერლის თავადიშვილი იყო და **გიორგიმ** გამაცნო ეს **თეიმურაზ ლორთქიფანიძე** არისო. ოდესცა სადილად დავსხედით, მოჰყვნენ ჩვენ აზრის ლაპარაკს, მასკვან **გიორგი ერისთოვმა** მითხრა, ამ **თეიმურაზისაგან** ნუ იშიშვიო, რომელიც მასკვან საერთოდ დავიწყეთ ლაპარაკი, შემდეგ სადილისა გავიყვარენით. მეორეს დღეს დილაზე თვით იგი **ლორთქიფანიძე** ჩემთან მოვიდა, და ცრემლით მთხოვა, საწყალი თავადიშვილი ვარო, და გთხოვ ფული მაჩუქოთო. მე შამეცოდა, და ორი, თუ სამი ოქრო ვაჩუქე. შემდეგ კიდევ ამისა ოდესცა შეგვხვდებოდა ის **ლორთქიფანიძე**, მე **გიორგის**, და **ელიზბარს ერისთოვი** ვეტყუდით ხოლმე **თეიმურაზ** ახლა რომ წახვალ იმერეთში ეცადე ჩვენს აზრზედაო. ის **ლორთქიფანიძე** დიახ ხუმარა კაცი იყო და ამ ჩვენ ლაპარაკზე იცინოდა ხოლმე და სწორედ არას გვეუბნებოდა. შემდეგ რაოდენისამე დღისა წავიდა იმერეთს, და მასკვან აღარა ვიცირა იმისა. პოდპორუჩიკი თავადი **ალექსანდრე ორბელიანოვი**“.

ამასთან დაუმატებშ 1832-სა წელსა მხოლოდ სარჩევლად გეინდოდა. ღენერალ მაიორი თავადი **ალექსანდრე ჭავჭავაძე** და 1831-სა წელსა, როგორც მახსოვს ერთს დროს ლაპარაკში თქო **თ. ელიზბარ ერისთოვმა** რომ **ჭავჭავაძე** ჩვენი ნაჩაღნიკი იქნებაო. და ჩვენ ყველას უთოოდ ისე გვეგონა რომ 1831-სა წელსა ნაჩაღნიკი ის უნდა ყოფილიყო ჩვენი.

პოდპორუჩიკი თავადი **ალექსანდრე ორბელიანოვი**“.
23 იანვარს 1833-სა წელსა.

მღვდელ ევრემ ალექსიშვილის ჩვენება (V, 779-784).

„1833-სა“ წელსა იანვრის 18-სა დღესა, კითხვასა ზედა გამომძიებელის კომმისიისასა ცნობისათვის ჩემგან ლაპარაკისა ვითომც

290

ტვილისსა შინა ყოფილისა განდევნისათვის რუსებისა საქართველოდგან და ამაზედ მკითხავს ეს კომმისია ქვემოთ აღნიშნულთა რვათა პუნქტთა ამათ:

- 1) ლაპარაკი **დოდაევთან**, რამდენჯერ ერთმანეთთან ჰყოფილხართ და როდის ბოლოს დროს ერთმანერთი გინახამსთ?
- 2) რომელნი კნიაზები მოვიდნენ შენთან საჩივლელად მმართველობაზედ?
- 3) როგორ დიდი ხანია იცნობ იერომონახ **ტარასის**, რამდენჯერ ერთმანეთთან ჰყოფილხართ, რისთვის გილაპარაკნიათ და რაი მიგეწერიათ ერთმანეთთან.
- 4) ეგრეთვე თვით იგივე **ფილოდელფოსთან**?
- 5) ეგრეთ თვით იგივე მაიორს **დიმიტრი** და **მამუკა ორბელიანოვებთან**?

6) ეგრეთ თვით იგივე სოვეტნიკად ყოფილს **ალექსანდრე ორბელიანოვთან?**

7) ვითარი ნასტავლენია მიგიციათ **მამაცოვისათვის?**

8) ლაპარაკი **ოქროპირ ცარევიჩთან** და რემდენჯერ გინახამთ იგი?

ამათ კითხვათა ზედა მაქვს პატივი უმდაბლესად პასუხს უფო ამა კომმისიასა. პირველის პუნქტისათვის: უფალს **დოდაევის** განუცხადებია ამას კომმისიასა შინა, ვითომც ჩემთვის ეთქვას როდისმე ერთხელ ამის საგანსა ზედა რაიმე და ვითომც მეთქვას მეც გავიგონე **დავით თარხანოვისა** და **ლევან ერისთოვისაგან** მაგგვარი ლაპარაკი და მთავრობაზედ სამდურავი ბალოტიროვკის დროსა მაგრამ როგორ შეიძლება ეს საქმე, და განა ჩვენ შეგვიძლიან ცხოვრება თვინიერ რუსთა და ამ თქმის ნიშნადაც დაუწერია ოდესცა წიგნს ქალი და მანას ვკითხულობდითო მაშინ უთხარიო. ეს საქმე არც მსმენია არც მისგან და არც სხვისგან და არცა მცოდნია. მაშინ ხომ საჭიროდ არ შევრაცხდი ჩემსა და **დოდაევის** ერთმანეთის ნახვის დროებს რომ დასახელებით დამესწავლა და ანუ ლაპარაკს და რადგან აწ მკითხავს კომისია როგორც ახლა მახსოვს ჩემი და მისი ერთმანეთის ნახვა და ლაპარაკი უმდაბლესად მოვახსენებ:

პირველად წარსრულის 1832 წლის ვკგონებ სეკდემბერში მოსულიყო უფალი **დოდაევი** ჩემთან მაშინ როდესდაც მე არ ვიყავ მინ და დაეგდო ქართული პროპისები და ეთქვა ტფილისის ღიმნაზიის მოწაფეთა **დავით მაჩაბლოვისა** და ჩემის შვილის **ალექსისათვის**, უთხარით მოძღვარსა დირექტორმა სთხოვა ეს დედნები გარდასწეროს კარგს ხელზედ, უნდა დავაბეჭდინოთ ღიმნაზიის მო-

წაფეთათვის. მე მოველ რა შინ მითხრეს ხსენებულთა მოწაფეთა ესე ამბავი. **მეორედ** მოვიდა უფალი **დოდაევი** ჩემთან და შემდგომ მოკითხვისა დავსხედით რა უთხარ: „**სოლომან ივანიჩ** ვკგონებ ქართული ხელისათვის საწერად უფრო ლამაზი და უფრო მსგავსი რუსულის ხელის იყოს საეკლესიო წერა და თუ არ დაიშლით დავწერ, მაგრამ ჩემზე უკეთესს ხელით დასწერს **ტარასი** და თუ გნებავს იმას დააწერინეთ“. შემდეგ ამ ლაპარაკისა ამოიღო ერთი ქალაღი რომელზედაც იყო ეს კითხვარები დაწერილი: წმინდის დავითის დღეობას ესე იგი მთაწმინდობას როდის დღესასწაულობენ ანუ რამდენჯერ წელიწადში. მართლად დედაკაცები თავს დაიმუნჯებენ იქ ასვლის დროს. ამასთანავე სხვადასხვა პუნქტებად კითხვები დაწერილი **მეფე ირაკლი** როგორ ცხოვრობდა. სპარსეთის შახმა როგორ წახდინა ქალაქი, რომელს დღეს შემოვიდა, მეფეს მაშინ რამდენი ჯარი ჰყვანდა. ამ გვარები რამდენიმე პუნქტი იყო რომელიც სწორედ არ მახსოვს და ეს ქალაღი მაჩვენა რა მითხრა „დირექტორსა სურს ამისი შეტყობა და გთხოვათ ამაების პასუხები მოაწეროთო“. მაშინ რადგან დრო არა მქონდა უპასუხე „აღვასრულე მან თხოვას როცა დრო მექნება“. მითხრა მან „მაშ ჩემთან მოზრძანდით როცა დრო იყოს, თქვენ მითხარით და მე დავსწერ რუსულად. „მეც აღუთქვი მას აღსრულება ამისი. **მესამედ** კნიაზ **ანტონი აფხაზოვთან** მიველ ერთს დროს იგი შინ არ იყო და იქი-

დგან გამოზრუნებულმან ამოვიარე და რადგან იმ გზაზედ არის **დოდაევის** კვარტირა ჩემს სახლს ახლო მაშინ აველ სადაც ვნახე უფალი სახლის პატრონი, **კნიაზი აფხაზოვი**, პისმოვოდიტელი დინაზის **ბეჟანბეგოვი** და ერთი რუსის ჩინოვნიკი რომელსაც ვერ ვიცნობ მსხდომარენი სტოლოთან და ქალაღდის მოთამაშენი მეც დავჯექ, და გაათევს რა ქალაღდის თამაშობა **ბეჟანბეგოვი** და იგი ჩინოვნიკი წავიდნენ. **აფხაზოვმა** მითხრა რატომ ჩემთან არსად მოხველო. მე უპასუხე „ეხლაც თქვენსა ვიყავ და არ იყავით და აქ გაიხელ“. მან მითხრა მამ წავიდეთ შინაო, **დოდაევმა** უთხრა მე მაგასთან საქმე მაქვს სად მიგყავსო, მან უპასუხა ეს კაცი ჩემთან მოსულა უნდა წავიდეთ და თუ საქმე გაქვს რამე შენც იქ წამოდი და იქ ისაქმეთო, მაშინ წავედით **აფხაზოვთან** სადაც ამოილო **დოდაევმა** ზემოხსენებული ქალაღდი კითხვაები გავმინჯეთ და რამდენსამე პუნკტს პასუხი დააწერეს თვით **დოდაევმა** და ვჭგონებ **აფხაზოვმაც** ვახშამიც იქა ვჭამეთ და ვახშამს უკან **აფხაზოვმა** თუ იმისმა დედამ თავისი რძლის ღენერლის ცოლის ამბავი ვჭგონებ მითხრეს. **დოდაევი** კი აღარ იყო იქა, და მე ამის მეტი არა მსმენია

292

რა. **მეოთხედ** მიველ უფალს **დოდაევთან** მაშინ ამოილო ის ხსენებული კითხვაები მე ვეუბნებოდი რაც ვიცოდი და იგი სწერდა და შემდეგ საქმის დასრულებისა წამოველ და არა გამიგონია რა. **მეხუთედ** მოწერილობა იყო სინოდის კანტორიდგან ჩვენს კომიტეტში ცნობისათვის **როსტომ მეფის** სარწმუნოების აღსარებისა და უნდა სწორედ შეგვეტყო და გვეცნობებინა კანტორისათვის მახმედისანობაში მოკვდა თუ ქრისტიანობაში, თუმცა ჩვენს წერილებში ჩანდა მაგრამ ისე ვერ გარკვევით, ამისთვის გვინდოდა სწორი ცნობა მიგველო და ერთ გზის ანჩის ხატის სობოროს დეკანოზმა **დიმიტრიმ** და მე ვკითხეთ მღვდელს **ეგნატი იოსელიანს**, რადგან არის იგი მოხუცებული და სწავლული კაცი გვეგულეობდა რომ სწორედ სცოდნოდა; ეგრეთვე ამავე ჰზარისათვის მიველ თავადს პოდპოლკოვნიკს **დავით თარხანოვთან**, რადგან არის იგიცა მოხუცებული და გამოცდილი კაცი იმასაც ვჭკითხე, რომელმაც იგივე სთქვა სწორედ არ ვიცი პირველ კი თათარი ყოფილა და შემდგომი არ ვიცი სწორედაო. კიდევ უთახრ ვჭგონებ თქვენი კომისია ითხოვს კანტორიდან ამის ცნობას და არ ვიცი რათ უნდა მეთქი. მან მიპასუხა ეგ შენი საქმე არ არის თქვენ პასუხი დროზედ გაგზავნეთო. მაშინ ამისი მთქმელი სხვას რას იტყოდა ჩემთან; იმ დროს იქ იყო იმავე **თარხანოვის** ძმა **დიმიტრი**, **ნიკოლოზ ელიოზოვი** და ვჭგონებ **ივან ევსევიჩი გარსევანოვიცა**, ჩემთან არც არა უთქვამს შესახები მაგგვარად, სახელმწიფოსა ანუ მთავრობის ჰზარი და არცა რა გამიგონია და არც იმის მეტად მე ის სალაპარაკოდ მინახავს და ამავე გუჯრების საქმეზედ ვიყავ სინოდის კანტორაში და გამოველ რა ბალკონზედ ვნახე უფალი **დოდაევი** მოდის ქუჩაში, მოვიდა კანტორის კიბესთან (რომელიც დგას ქუჩაში მახლობლად სამოქალაქოს პოლიციისა) და მითხრა რას აკეთებო, მე უპასუხე გუჯრების საქმეზედ ვარ, მეც მაქვს მაგაზედ სათხოვარიო მან მითხრა, სიღნაღის უეზდის

სოფლების ბოდბის ხევისა და ბოდბის ხალხი დაობენ ერთმანეთზე მიწაზედ ეგების გამოჩნდეს, ეხლა ჩივილს აპირობენ და იქნება უჩივლელად გაშველდნენო, მე უთხარ ეხლა სხვა საქმე გვაქვს **როსტომ მეფის** საქმეზედ გუჯრებსა ვჩხრეკთ და მაშინ უთხარ ჩემი **დავით თარხანოვთან** ყოფნა და ლაპარაკი როგორც ზემოთ დავწერე ეხლა რადგან ის საშურია და კომისია ითხოვს უნდა ვიპოვნოთ და პასუხი გავგზავნოთ მეთქი და რასაც საბუთს შენ ამბობ ბოდბელების თაობაზედ შემდგომნი თუ გამოჩნდება სადმე ისიც თავის რიგზე იქნება მეთქი, ამის მეტი არა გვითქვამს რა ქუჩაში

293

რას გავაგრძელებდით ლაპარაკსა. მეექვსედ. მიველ ერთს სადამოზედ **დოდაევთან**, რომელმაც მიმიღო იმ ოთახში, სადაც სცხოვრებს ერთბაშად ხიზნითურთ და იყვნენ იქ: ცოლი მისი პატარა ძმა მისი და ვჰგონებ სხვაცა ვინმე და ეგრეთვე მოსამსახურენი. მოიტანეს ჩაი და ფუნჯი ამასობაში შემოიტანა ლაპარაკი ქართულს პოეზიაზედ და მკითხა ქართულ პოეზიას ვაკეთებ და სტიხების გვარი რამდენია ანუ როგორიაო მე უთხარ „ქილილა და მანა ხომ გაქვს მოიტანე იქ გიჩვენებ იმაში იპოების თთქმის ყველა გვარი და გარდა ამისა სხვა გვარი თუ არის რამე წყობილ სიტყვაობაში ნახე და იქიდამ სცნობ“. მოიტანა ქილილა და მანა წავიკითხედ რამდენიმე ფურცელი და სხვა და სხვა გვარი სტიხები, ამასობაში მე უთხარი „თქვენ გაქვსთ ვჰგონებ იერომანახის **იონასაგან** გაკეთებული ლექსიკონი გთხოვთ მაჩვენოთ“. მაშინ **დოდაევის** ცოლმა სთქვა, იმას ვერ იპოვნის შორს არისო, და იმის ძებნაში სხვა წიგნები მოიტანა მან უფალმა **დოდაევმა**, და მაჩვენა რომელთა შიგა იყო ფარგლით მოხაზული რაღაცა ნაკვეთები და შიგ ასოები სხდა ზოგი შავი, მეორე კიდევ ლეომეტრიულს ნაკვეთებს გვანდა, და მესამე იმ გვარივე ძველებური რაღაც სამისნო იყო და სახის მეტყველება ანუ ფიზიანომია, კიდევ უთხარ: „უწინ ამისთანებით ატყუებდნენ უგუნურს ხალხსა“. და ამაზედ, მანაც იხუმრა თუ არ ვიცი ცოლმა შეიძლება ახლაც ვისარგებლოთ ამითო. და ამასთანავე ჩვენი ტეტრადები ჰქონდა **მეფის ირაკლის** ისტორიისა და ისიც მომიტანა რომელსა ერთი ტეტრადი ეხლაც აკლია. ამაში განგრძელდა დრო კიდევ ვაპირობდი წამოსვლას და ვახშამი მოიტანეს ვჰამეთ რა ვახშამი მე წაველ და ის სწორედ არ მახსოვს თვით გამომაცილა თუ ბიჭმა მაღალს კიბესა სანთლით, იმ ცოლთან და ხალხში თუ მითხრა რაიმე ისინიც გაიგონებდნენ და ვახშამს უკან გამოცილების დროს თუ თქვა რამე მე დიდხანს არ დამდგარვარ და ბიჭიც ის იყო და არც აგრეთი მთვრალი ვიქმნებოდი რომ არ დამხსომებოდა. თუმცა კაცნი ცოდვის ქვემდებარენი ვართ, მაგრამ მე კი არ მახსოვს რომ დამთვრალიყავ როდისმე რომელ ცნობა დამპარგოდეს და მაშინაც არა მგონია აგრე მთვრალი ვიქნებოდი სხვა დროს მე არც ღამე და არც სალაპარაკოდ იმასთან არ ვყოფილვარ. **მეშვიდედ** უფლის **დოდაევის** სიდედრი ქრმის შერთვას აპირებდა და თქვით ქალი მისი ცოლი **დოდაევისა** და ეგ **დოდაევი** ნებას არ აძლევდენ ამაზედ **დოდაევის** სიდედრი **ანნა** ხშირად მოდიოდა ჩემთან მაწუხებდა და მეხვეწებოდა ნება დამართონ ჩემა ქალმა და

იყო და ერთხელ დილით წირვის წინ როდესაც მწირველიც ვიყავ მიველ კიდეც ნების დასართავად სიდედრის მისი გათხოვებისათვის, სადაც ბალკონზე გამოვიდა უფალი **დოდაევი**, რომელმაც ნება და-მართო ჯვარი დასწერეთო და მყისვე გამოვბრუნდი არ გვილაპარაკ-კნია ვჰგონებ ორს მინუტსა თუმცა შემიწვია მაგრამ მე უთხარ მწირველი ვარ წირვაზედ უნდა წავიდე". და კიდეც წამოველ. მი-სუკან სრულიად აღარ მინახავს. ხოლო ჩემი პირველი ნახვა დოდაევისა სიდედრის საქმემდისინ უნდა იყოს სეკდემბერში და იმის შემდგომ ოკდომბერში ნოემბრის დამდეგამდე, ხოლო უკანა-სკნელი სიდედრის თაობაზედ ნახვა ნოემბრის რვიდგან თორმეტა-მდე. **მერვედ**. უფალმა **დოდაევმა** თავის მოსაწონებლად იცის მო-გონებები და სხვის სახელით თქმა როგორც 1831-სა წელში მოინ-დომა ქართული ლიტერატურისა და გაზეთების ბეჭვდა მაშინ მი-თხრა დირექტორმა და ღენერალმა **ჭავჭავაძემ** გთხოვეს ლიტერა-ტურისა და გაზეთების ბეჭვდას ვაპირებთ შენც მოაწერე და შეი-ძლება სხვათაც მოაწერინოთო. მე კიდეც მოვაწერე და ფულიც მაშინვე მივე და ვჰგონებ სხვაც უშოვე ხელის მომწერი მაგრამ არ აღსრულდა ფულიც ტყუილად დაიკარგა. იმ დროს ვჰკითხე **ჭავჭა-ვაძესთან** დადიხარ მან მითხრა დღე და ღამე რაც მოცლილი დრო მაქვს სულ იმასთან ვატარებთ, მასუკან შევიტყე არცერთის თხოვ-ნა არ ყოფილიყო თვით მოეგონა არც **ჭავჭავაძისა** და არც დირექ-ტორისა. აგრეთვე ზემოთ მეორეს პუნკტში დავითის ეკლესიისა ანუ მთაწმინდის და სხვა კითხვაები რომ დავწერე არც ის და არც პროპისები ვჰგონებ დირექტორის არც კი შეუტყვია და არც გა-მოუგზავნია და იმან დირექტორის სახელზედ მომიტანა და თუ სა-ჭიროება მოითხოვს სხვებსაც ამ გვარებს მაგისგან ქმნულებს დაუ-მტკიცებ რომ სხვის ნაქმარისათვის თავის სახელი დაექმოს და ნაპროტივ თავისი სხვისა, ამ გვარებით მოიგონებს რაღაებსაც და ატყუებს თავის ამხანაგებს თუ სხვათა, როგორც ახლა წინაშე თქვე-ნსაც სწერს სხვადასხვა რიგად ხან ოკდომბერს ამბობს ხან ნოემბე-რსა, აგრეთვე სხვები საიდგან რა რიგად დაუწნავს საიდგან დაუწე-ბებია **დავით თარხანოვის** საქმე სად, როგორ და რისთვის უთხარ მაგას სად მოუხსენებია და თავის ჰაზრთან შეუერთებია, როდის მე **დავით თარხანოვთან** ვიყავ, როდის ბალოტიროვკა იყო, **ლევან ერი-სთოვი** სად მინახავს ან სად იყო ანუ სხვა ვინმე **ერისთოვანი**, რო-დის რა ულაპარაკნიათ ჩემთან. **ლევან ერისთოვი** შობის მეორე დღეს დეკემბრის 26-მდინ სულ არ მინახამს, მაშინაც დღესასწაუ-ლის მისალოცვად აველ **ლევანის** დედასთან, რადგან ჩვენი ეკლე-

სიის სახლებში დგანან ეხლა, და ასვლის დროს ვნახე **ლევან** გა-რეთს სახლში ლოგინში მჯდომარე, კიდეც გაუხუმრე დღესასწაუ-ლია, წირვა გამოვიდა, და ლოგინიდგან ახლა სდგები, იმან მიპასუ-ხა წუხელის ძალიან გვიან მოველ და იმის მიზეზით მომივიდაო და

ცოტა უქეიფოთაც ვარო, იმასთან არც კი დავმჯდარვარ ხელით მიჩვენა მიბრძანდი დედა ჩემთანაო და შველ შიგნით ოთახში, მე იქიდგან მანამ გამოვიდოდი კიდეც გასულიყო, იმისმა წვრილმა ძმებმა მითხრეს ბილოტიროვკაში წავიდა ზასედატელებს არჩევნო. მე გაკვირვებული ვარ იმის **დოდაევის** საქმეს რას ამბობ იგი, უეჭველად ამ შურით რომ ერთხელ მე მაგის შეთხუზულს ღრამატიქას ქართულსა კრიტიკა დაუწერე, და ახლაც უთუოდ ჰფიქრობს მაგის ადგილას სასწავლებელში მე შემეყვანენ როგორც წარსულს წელშივე დირექტორმა **გრუბერმა** კიდეც მითხრა შენ კიდეც საჭირო ხარ უჩილიშჩეშიო, და წინაზედ კიდეც **დავით ბარათოვთან** ვიყავ სადილათ და იქ შემოვიდა ინცპეკტორის თანამდებობის აღმასრულებელი, რომელსა ვერცკი ვიცნობდი და ლაპარაკთა შორის გამიცნო რომ იქ სასწავლებელში ნამყოფი ვიყავ, მითხრა, **დოდაევი** ხომ დაჭერილია და თუ არ განთავისუფლდება ისევ შენ უნდა შრომა გასწიო და უჩიტლად შემოხვიდეო, მე იმასაც უარი უთხარ და არც მინდა, მე კმაყოფილი ვარ რაც ღმერთსა და ხელმწიფეს ჩემთვის მოწყალება მოუცია მე ამის ღირსადაც არა ვხადი ჩემს თავსა არამედ თუ მეტი მოვიწოდო რამე. თორემ თუ ამ გვარი ჰაზრებით არ შეუწმასნია და მართლა ეთქვა რამე ჩემთვისა ამდენს ხანში მანამ იმათ დაიჭერდენ, როგორც ის **დოდაევი** ამბობს ექვსი კვირა მაინც გავიდოდა იმ თქმიდგან დაჭერამდინ, ერთხელ როგორ აღარ ვეტყოდი როდესაც ასე მახლობლად არის მაგის კვარტირა რომელ ვჰგონებ 30 საუენი ძლივს იქნება ჩემის სახლიდან, ან თვით მაგ **დოდაევსა** და ანუ სხვათა როგორ არ ვეტყოდი რომელნიც ჩემნი მცნობნი არიან თითქმის ყოველნი **ჩოლაყაევს** გარდა, რომელ რას ჩადიხართ. როგორია ჰბედავთ ამისთანა საშიშარს საქმესა, ან თქვენი თავი და ან ქვეყანა არ დაღუპოთ, რითი ჰბედავთ ამისთანა საქმეს, როდესაც ახლო დროში წინ მედვა ეს საქმე რომ თვით რუსეთის ღენერალმა რა უყვეს სპარსეთსა და ოსმალთა და ეგრეთვე სხვათა და ვიცი ესეცა რომელ ვჰგონებ მთელმა ევროპამაც ვერა ავნოს რა რუსეთსა. და ამათგანთა თვითონ რომელნიც დაჭერილნი არიან დღეს, ვჰგონებ ორასი კაცისა მარტო გამოკვება ვერ შეიძლონ უვალოდ; და ამაების მცნობი მე როგორ არას ურჩევდი ანუ კეთილსა და ანუ ბოროტსა მაინც, აბა თუ ერთი მათგანი იტ-

296

ყვის ვინმე რომ ვჰყოფილიყო ვისთანმე და ანუ იმათ, და ანუ მე მეთქვას ამა აზრზედ რამე... არის ესე მოგონილი ჩემზედ შეწამება. შეწმასნილი და დაწებებული ჰაზრითა თვისითა უფლის დოდაევის მიერ ჩემთვის ამა საგანზედა არცარა უთქვამს არცა რა გამიგონია და არცა რა მახსოვს. ეგრეთვე არცა რა მე მითქვამს, როგორც იმი-სთვის ისე სხვისთვის და არცა რა მცოდნია.

მეორეს პუნკტის კითხვის პასუხი: ნე რა ჩინებული გვამი ვარ რის დიდის საქმის შემძლებელი ვარ, რომელ ჩემთან თავადები საჩივლელად მოსულიყვნენ მმართველობაზედ და რას კმაყოფილებას მიიღებდნენ ჩემთან საჩივრითა, არცა ვინ მოჩივარი მოსულა ჩემთან არც მინახამს ვინმე მაგ ჰაზრზედა.

მესამე პუნკტის კითხვის პასუხი: მე ვიცნობ მღვდელ მონაზონს

ტარასის სიყრმიტვე ხოლო 1817 წლამდე გვქონდა ხშირად ერთად ყოფნა და ლაპარაკი არ მახსოვს მაშინდელი რაზედ გვილაპარაკნია 1817-სა წელსა წავიდა რუსეთს 1830 წლამდის იქ იყო, ერთგზის 1818 ანუ 1819 წელში მივწერე წერილი როგორც თანასწორისა თანასწორთან შესაფერია ხუმრობა, და იმასაც ამ გვარივე პასუხი მოეწერა, და მეორედ ვვკონებ 1825 ანუ 1826 კატეხიზის წიგნები დაებეჭდა და მოეწერა ჩემთან ეგების სასწავლებელში რამდენიმე აყიდვინოვო, სასწავლებელში დიდათ საჭიროც იყო ის წიგნები და რამდენიმე იყიდეს მოწაფეთა, მაშინ ვვკონებ მეც წიგნი მივწერე **ტარასისადმი**, გარდა ამისა მასთან მიწერმოწერა არა მქონია რა. და აქ რომ მოვიდა რუსეთიდან ყოფილა რამდენჯერმე ჩემთან და მე უფრო ბევრჯელ იმასთან, და უკანასკნელ ვვკონებ ნოემბერში მე და მღვდელი **სვიმონ გურგენიძე** მირქმის ეკლესიის ადგილის სანახავად ვიყავით და ეკლესიიდან დავბრუნდით რა **სვიმონ მღვდელმა** მითხრა **ტარასისთან** შევიდეთო, მაშინ შევედით, სადილათაც იქ დავრჩი სადაცა იყო **სვიმონ მღვდელი** იგი, მღვდელ მონაზონი **გაიოზ** და სადილის დასრულების დროს შემოვიდნენ სხვა ბერებიც და როგორც არც სადილზე ანუ სადილის წინ ანუ სადილის უკან, ეგრეთვე არც ერთს დროს არცას ერთს ადგილს არა ყოფილარა ჩვენში ლაპარაკი, რომელ ყოფილიყოს რამე შესახები ანუ მთავრობისა, ანუ ქვეყნისა და ანუ სხვა ესე ვითარი. მხოლოდ ჩვენში ყოფილა სასულიეროს წერილების კითხვა და ეგრეთვე ლაპარაკიცა სასულიერო ანუ ხუმრობა ეგრეთვე ანუ გალობა, ეკლესიაში არხიმანდრიტის დამარხვაზე, ნათლის ღების, და იქნება ამისთანა შემთხვევაში მენახოს კიდევ მას აქეთ.

მეოთხე პუნქტის პასუხი: ერომანახს **ფილადელფოსთან** მა-

297

ქვს ცნობა არა სიყმითი და არცა ეგრეთ მახლობელი. ჩემს სახლშიც ყოფილა ვვკონებ 1829 წელსა და ამასვე დროს მეც იმის სენაჰში როდესაც იდგა აქ ფერისცვალების მონასტერში იქნება სხვა დროსაც როდისმე ვყოფილვიყოთ ერთმანეთან არ მახსოვს და აქაც ტფილისში ყოფაში ისესხა მან ჩემგან ერთი თუმანი თეთრი და 1830-სა წელსა წავიდა რა შუამთის მონასტერში იქიდგან გამოეგზავნა და წიგნიც მოეწერა ამავე ჰაზრზედა მე მგონია თეთრის მომტანს ბარათი კი მივეცი და წიგნი არც კი მიმიწერია. იმის შემდგომ 1830 შივე ანუ 1831 წელში ვნახე ბაზარში რაღასაც ჰყიდულობდა და ვვკითხე ახლა ბინა სამუდამოდ სად დაჰსდევ მან მითხრა შუამთის მონასტერშიო. მასუკან აღარ მინახამს, და ისევ იმ წინანდელს წლებში რამდენჯერმე **დოსითეოს** არქიერთანაც ვნახე. და როდესაც გვინახავს ერთმანეთი სხვა არა რაიმე ლაპარაკი არ ყოფილა რა თვინიერ სწავლებისა სამღრთოსა ანუ საეროსისა და შესბამის სასულიერო გვამთ ხუმრობისა.

მეხუთე პუნქტის პასუხი: მაიორს **დიმიტრი** და **მამუკა ორბელიანოვებთან** იქნება წინა წლებში როდისმე ვვყოფილიყო დასახელებით არა მახსოვს ამ წელიწადში ანუ ახალს დროში სულ არა ვყოფილვარ და არც ისინი ჩემთან, ბევრჯელ ტფილისის უპრავაში საქმეზედ მინახამს **დიმიტრი** რადგან იყო ის მარშალი და მე

დეპუტატი. ეგრეთვე სხვაგან იქნება სტუმრად ვაკოფილვართ სად-მე და არა რაიმე ლაპარაკი არა გვექონია რა რომ შესანიშნელი და დასახსომებელი ყოფილიყო. ერთ გზის 1831-ს წელში ტფილისის ღიმნაზიის რუსის უჩიტელს ვაკონებ **დემენტიევს**, ადრინდელის გაზეთიდგან თუ ჟურნალიდგან გამოეწერინებინა შეგირდებისთვის ერთის დედაკაცის არზა, რომელიც მიუცია ღვთისადმი განსვენებულს **ალექსანდრე იმპერატორისადმი**, რადგან არზა იგი იყო კარგი თხუზულეა და სახმარი რიტორებრივი ამის გამო: ის არზის კოპიო მოიტანა ტფილისის ღიმნაზიის მოწაფემ ანუ შეგირდმა ჩემთან მცხვრებმა **დავით მაჩაბელოვმან**. ერთხელ ნახა იგი არზის შავი ბორჩალოს დისტანციის პრისტავმა **ემელიანოვმა** და ბევრიც იცინა, იმას ეთქვა **დიმიტრი ორბელიანოვისათვის** და ამან **დიმიტრიმ** მთხოვა, ის არზის კოპიო გარდმოვაწერინე და მივეცი, სხვა არა რაიმე ლაპარაკი და არცა რა მისვლა მოსვლა რამ მქონია.

მეექვსე პუნქტის პასუხი: **ალექსანდრე** სოვეტნიკად ყოფილს **ორბელიანოვთან** ვაკოფილვარ მე მაისში ანუ ივნისში მაშინ როდესაც აპირებდა ჯვრის დაწერას ახალი გაქრისტიანებული **ნიკოლოოს ნალეკარი** რადგან იმან შეირთო **ალექსანდრეს** ყმის ქალი,

298

და თვით ის ნიკოლოოსცა იმასთან არი იმის გამო, იქნება ამაზედ ადრეც ვაკოფილვარ როდისმე და მეკი არ მახსოვს დასახელებით და იმ **ალექსანდრეს** სიმამრის სახლში **დავით ბარათოვისას** მინახამს რამდენჯერმე, მაგრამ არც ერთს დროს არა რაიმე საწინააღმდეგო და შესახები მთავრობისა რამ ლაპარაკი არა გამიგონიარა. ერთხელ ერთი წიგნი **ბულდარინის** თხუზულეაგ მათხოვა მაშინ როდესაც **ნალეკარის** თაობაზედ მიველ. ვაკონებ ერთხელ აგვისტოში ვნახე მაშინ როდესაც მვ ის **ალექსანდრე დავით ბარათოვი** და **პაპა ლორის მელიქოვი** გაგზავნა მოციქულად **დავით მუხრანბატონმა ანტონი აფხაზოვთან წერეთლის** ქალის თაობაზედ.

მეშვიდეს პუნქტის პასუხი: **მამაცოვი** არის ჩემი სულიერი შვილი და როგორც აღსარების წესია აღსარებაში დარიგება მიმიცია, როგორც გვასწავებენ წმინდანი მამანი, სხვადასხვა მქადაგებელნი და მოძღვარნი; ეგრეთვე სამოქალაქო სჯული და ზნეობითი სწავლა პირველად უნდა გქონდეს სიყვარული და ერთგულება მღვთისა და ქრისტიანებრის მართლმადიდებელთ სარწმუნოებისა. მეორედ სიყვარული და ერთგულება ხელმწიფისა და მამულისა და შემდეგ მორიდება ყოველთა ცოდვათა და თავისა თვისისა კეთილად ქცევა. გარდა ამისა მე იმისთვის დარიგება არა მიმიცია რა. ერთხელ იმასთან ვიყავ წარსრულს 1832 წლის ვაკონებ აგვისტოს და მთხოვა ეგების მარიგო ჩემი მოყვარე **ივანე წინამძღვაროვი** და იმისი დაი ერთმანერთან უთანხმოა აქვსთო, მეც აღუთქვი ვნახამ და ველაპარაკები **ივანეს**. იმ დროს სოფელში იყო იქ **ივანე** არ მინახამს და ვაკონებ ერთხელ ბარათიგ მოეწერა ჩემთან **მამაცოვს** ამავე საქმის გამოისათ, სხვა არა რაიმე არა გამიგონიარა და არცა მითქვამს.

მერვე პუნქტის პასუხი: **ოქროპირ მეფის** მე ორჯელ მოვიდა პირველ **დოსითეოს** არხიეპისკოპოსთან და იქ ვნახე, ორჯელ მე გა-

მგზავნა იმასთან მოსაკითხავად და ჰგონებ ორჯელ მე მიველ,
ერთხელ იოანე ექიმი კარაევი და სტეფანე ლორის მელიქოვი იყვნენ.
და კარევი ელაპარაკებოდა იმ ამბავს მეფის გიორგის დროს, რუ-
სეთის მხედრობას რომ გაუმარჯვნიათ ნიახურაზედ; ერთხელ ვჰ-
გონებ ეგნატე მღვდელი იოსელიანი იყო იქა და ელაპარაკებოდა
თავის სიყმაწვილის ამბავსა. ერთხელაც ბერი ვინმე მახსოვს იყო
ვჰგონებ პორფირი, რომელიც რუსეთში ნამყოფი იყო და ის აღარ
მახსოვს სხვაც კიდევ იყო ვინმე თუ არა და ლაპარაკობდნენ რუ-
სეთის შენობების ამბავსა და ირაკლი მეფის ძეს სასახლე და ეკ-
ლესია რომ აუშენებია ამ გვარებს მე თუ მკითხავდა სასწა-

299

ვლებლის ამბავსა სხვა დასახსომებელი და შესანიშნველი ამბავი
არა ყოფილა რა იმისთანა რომ დამესწავლა. ერთხელაც კიდევ
დოსითეოს არქიერთან ჩამოვიდა ბაღში და წყლის მაშინის ამბავ-
ზედ ლაპარაკობდნენ.

ეს ზემორე ხსენებულის რვა პუნქტისათვის პასუხი უმდაბ-
ლესად მომიხსნებია ამის კომმისიისათვის რომელ არავისგან რა გა-
მიგონია და არცა მახსოვს რამე შესახები იმპერიისა ან მთავრო-
ბისა და ანუ აღრეულობისა და ესე ვითარისა საქმისა რაიმე.

ერთგზის ვჰგონებ ოკდონბრის დამდეგს მოეწერა **ტარასის**
ზაპისკა წასვლისათვის მცხეთას საგურამოში მის ნათლიმამასთან
მეც იქნება იმაზა პასუხი მივწერე და აღუთქვი წასვლა მაგრამ კი
არ წავსულვართ. მღვდელი **ეფრემ ალექსევი**“.

მღვდელი ალექსიშვილნს წერილი ტარასი ბერისადმი (V, 795).

„დიდად პატიოსანო მამაო ტარასი.

ჩვენის პირობის დასამტკიცებლად ორნი ჩლენნი თქვენთან
სამოგზაუროდ (?) გთხოვენ დღეს სადილათ აქ გამობძანდეთ და
ეგ წვეროსანიც თან წამოიყვანოთ.

თქვენთან პირობის დემდები ხუცეს სამონაზონო ეფრემ“.

ეფრემ ალექსიშვილის ჩვენება (V, 799).

„შესახებელად გამოცხადებულთა ჩემდა კომმისისა მიერ ბა-
რათისა გამოცხადებულისა, რომელიც მიწერილ არს ჩემგან იერო-
მანახ **ტარასისთან**, მაქვს პატივი მოვახსენო: როგორც პირველს კი-
თხვაში დავწერე ბევრჯელ იქნებოდა ჩვენში სულიერი შექცევა
და ერთანერთან ვიტყოდი რასმე ამ გვარსა რასამე ანუ ხუმრობა-
სა. მსგავსადვე ვგონებ 1831 ანუ დაწყებასა... 1832 იერომანახი
ტარასი და დავით გარესჯის უდაბნოს ბერი იერომანახი **თეოფანე**
მეტყოდენ: ბევრად შესდეგ განვჰმორდეთ სოფელსაო წავიდეთ ანუ
უდაბნოში ანუ იერუსალიმსაო, მეც ვეტყოდი აღვასრულებ თქვენს
თხოვნას, ამაზედ კიდევ გვიხუმრებდა მღვდელ მონაზონი **გაიოს**
გამიწყრეს თქვენი განშორების მაღლიო. ამ ჟამებში ჩემთან იყო
დავით გარესჯის უდაბნოს ბერი **თეოფანე** და ჩვენ ორთავ ვსთხო-
ვეთ სადილათ **ტარასის** და **გაიოს** ბერი თან გამოიყვანეთ რომელ-
საც დიდი წვერი აქვს ჩვენ ორნი ჩლენნი ¹⁾ გთხოვთო. და ამაზედ
მივწერე ზაპისკა და გამოვიდნენ კიდევ სადილათა.

1) ეს განმარტება ნატყუარია. „ჩლენნი“ უნდა „აკტიგონიური“ წევრებს ნიშნავდეს.

300

ფილადელფოს კიკნადის ჩვენება (V, 803-804).

„კომისიასა შინა

ყოველი წესი და შედგომილება აკტისა,

ცელი აკტისა არის განმართვა კეთილ ზნეობისა:

არ შეიძლება მუნ აღწერად მრთელი ზნეობითი სწავლა, და სჯელის კანონი გარნა შეცულ იყო სულ მოკლესა მას სიტყვასა შინა, სიყვარული ღვთისა, და რწმუნებამ ტკიცედ რელიდიისა, მორჩილება სრული ხემწიფისა, წმინდა და უბიწო სიყვარული ურთიერთისა, სიყვარულსა ღვთისა, და რწმუნებასა სარწმუნოებისასა, არა შეუდგების ბოროტ სიტყვაობა ღმრთსა ზედა არცა ეკლესიასა, და არცა სამღვდლოთა ზედა, მორჩილებასა და სიყვარულსა ხელმწიფისა, არა შეუდგების ორგულება, მაჩვენებლობა და ზარმაცობა, სიყვარულსა კაცთასა არა შეუდგების, ბოროტის ყოფა, ვნება, და დაკლება ვისიმე, აჰა ყოველი ზნეობა კეთილი.

იგი ჯერ არს ყოფად საიდუმლოდ, და უპირველესი საჭიროება მისი არს საიდუმლოება: ამისთვის რომელ ბუნება კაცისა მეტად ხალისით უძიებს საიდუმლოსა, მეორედ არა რომლითამე არა განსხვავდების იგი, საზოგადოსა ეკლესიურის საიდუმლოსა აკტისათა, მოვლენ მას მოქმედებასა ზედა, რასაც ასწავებს ეკლესია საცხადოთ: აღკრძალულ არს სასტიკად რათა არავინ არ განაცხადოს ესე საიდუმლო სხვასა თანა გარდა მისა ვისაცა მოიყვანს ჩლენად: ამისთვის რომ, უკეთუ არა ყოფილიყო აღკრძალულ, უკეთუ ყოველთავე შეეტყოთ, მაშინ შეიქმნებოდა უპატიო და შეურაცხი, არაფრით არ განსხვავდებოდა, იქმნებოდა ისიც ერთი რომელიმე ქადაგების მსგავსი რომელსაც ყურს არავინ არ მიუგდებდა.

აღკრძალულ იყო რომ არ სცოდნოდათ მათ ერთმანეთიცა: მისთვის რომ უკეთუ ყოველთა ეცოდინებოდათ ერთმანეთი, არ შემოსულიყო სიმრავლისა შორის ესე ვითარისა რაიმე ჰაზრი წინააღმდეგი, მაგალითისაებრ გოდლის მაშენებელთასა და უკეთუ გასულიყო ვინმე ერთი წევრთაგან არ შესძლებოდა გამოცხადება ყოველთავე გვამთა და არ აღსპობილიყო აკტი.

აღკრძალულ იყო რომ არ სცოდნოდათ არცა პირველი ავტორი: ამისთვის რომ უკეთუ ეცოდინებოდათ, რომ მე ვარ ესე ვითარი გლახაკი ბერი, მაშინ არ ექნებოდა მას პატივი, და არც მიღებდენ ხალისით და არც შემდგომსა უწყებასა რასამე დამიჯერებდენ.

301

რომ უკეთეს ერთი ვინმე მოკვდებოდა შორის ჩლენთა, მაშინ მიუცილებლად ანიყოფოდა ორად, ამისათვის რომ უკეთეს არ ვაუწყებდი მე მკვდრისა მისგან პოვნისა ჩლენსა არ ეცოდინებოდა მას ვისადმი უნდა ეუწყებინა რაიმე საქმეი.

სათანადო იყო რომ ყოველს მპოვნელს ქონოდა მღვიძარე ხედვა მათზე რომელთაცა მოიპოვებოდა წევრად, ამისთვის რომ არა ექმნათ რა ბოროტი, და უკეთეს არ დაუჯერებდენ, და იქმოდა ვინმე რასამე უშესაბამისა ზნეობისასა, რათა ეუწყებინა თავის მპოვნელისათვის შორს წერილით, და ახლოს სიტყვით, და უნდა მოწვენილიყო ვიდრე ჩემამდე. მისთვის რომ მე რომელიმე საშუალობით განმემართა იგი რათგან ვაუწყებდი ყოველთა შეურაცყოფასა მისსა ვიდრემდის არ მოიქცეოდა. მას არ ეცოდინებოდა მიზეზი არცა ესე წესი მხოლოდ ნახავდა რომ აღარავინ უჩვენა სიყვარულიანი გული და არავინ არ მიიღო იგი, მაშინ იფიქრებდა რომელ არს ჩემდა რაიმე სამღრთო ძალი მტანჯველი ბოროტებისათვის ჩემისა.

ადკრძალულ იყო რომ არ შემოეყვანათ ცუდი მოქცევი, და ზნე მაშლილი კაცი, ეგრეთვე უგუნური ვერ შემძლებელი საიდუმლოს დაცვისა: ამისთვის რომ ყოველი ასო დამძალი, ავნებს მრთელსაცა მახლობელსა მის ასოსა, და რათგან უდიდესი საჭიროება ამის აკტისა ესე იყო რომ არ უნდა სცოდნოდა სხვას, ამისთვის მარახუნებული კაცი არ უნდა გაერიათ, რათგან განცხადებითა, და თქმითა სხვაგან ამის მოქმედებისათა ყოველივე ძალი აკტისა დასცხრებოდა.

წესი ესე თხოულობდა სიმტკიცესა და სიმრთელესა კაცისასა ყოველთვის რომ არ გამოცვლილ იყო, და რაც კანონებრია ყოველთვის ისე მოქცეულიყო, ამისთვის რომ უკეთეს ერთს ადგილს ერთის კაცისაგან აღირეოდა წესი, მაშინ სულ მოიშლებოდაცა ვითარცა მილი წყლისა გატეხილი ერთსა ადგილსა ვერღა აწარმოებს წყალსა უშორეს, ამისთვის საჭირო იქმნა სასტიკი ფიცი სადაცა გამოცხადებით ჩვენებულ არს, არაოდეს არა განაცხადოს მან საიდუმლო ესე არავისთან, და მოიქცეს მეზრ აკტის სჯულებისა.

ამის დაწყობილებისამებრ სჩანს რომელ მე ვიქმნებოდი თავი, მაგრამ ამითი მე არარაი მექნებოდა პატივი, სარგებლობაი ამის მოქმედებისაგან, არარაი გამოხატულა ჩემში, მხოლო მიმცემს მათდა შემდგომ სხვა და სხვათა კეთილთა დარიგებათა მექმნებოდა გულში კმაყოფილება, უკეთეს ვინ უწყის შეკრებებოდა ჩლენი

ორასამდე, მაშინ შეიძლებოდა ვაუწყებდი მათ რომ ყოველი ჩლენი თანიმდებ არს მიცემად სამისა ანუ მეტისა რუბლისა თეთრისა, ესე ყოველათვის ადვილი იქმნებოდა. თუმცა არ ეცოდინებოდათ მათ თუ სად მივიდოდა ფული იგი, მაგრამ მოიწეოდა ჩემზე, მაშინ ფულითა ამით მეგულვებოდა დაბეჭდვა სულთგან მანათლესა წიგნებისა წმინდათა მამათასა, რათგან ქართულს ენაზე ძვირი არის წიგნი მივსცემდი უფასოდ ყოველთა ამით სარგებელ ექმნებოდა სულსა ჩემსა, და სხვათა, გარდა ამისა არა მაქვნდა მე გულში რაიმე ამით წარმოებად შევსცდი მე ამით რომელ არ ვიცოდი და ვერ

გულის ხმა ვყავ უკეთუ წინააღმდეგომი იყო უქაზისა ამგვარი თამაშობა ხალხში, შევსცთი ამით რომ იგი მივეც ყმაწვილსა კაცსა გამოუცდელსა ჯერეთ სოფლისასა, მოვტყუვდი ჩვენებულისაგან მის მიერ კეთილ ზნეობითის ქცევისა, მე ვიყავ შორს მოქმედება მათი აღარა შემიტყვია რა, მე მეგონა კიდეც დასცხრა მეთქი.

მას შნა არა მოიპოვების არა რაიმე საიჭველი ჰაზრი, მაგრამ ვინათგან მიბძანეთ მე რომელთამე ლექსთათვის, თანამდებ ვარ პასუხის გებად.

1. რათა ყოვლის მორჩილებით დაემორჩილენ ხემწიფეს და ბრძანებისა მისსა, არა რაისა განმსჯელნი მას შინა, თვინიერ ოდენ მაშინ, რათა არა იყო წინააღმდეგ რელილიისა, თქმასა ამისა რა არა რაისა სჯიდენ ბრძანებას შინა კეთილარსა ანუ არა, ანუ რომლის საჭიროებისათვის მხოლოდ რომ უნდა აღესრულებინათ იგი ბრძნება. შეუდგებოდა ესესა, რასაკვირველია რომ საჭირო იყო და წერად არ ყოფილიყო წინააღმდეგ რელილიისა, ეს ნიშნავდა უპირველესაა შეკრელებასა რელილიისადმი შემდგომ ხემწიფისადმი არა თუ იჭვენულება რაიმე შემოდის ამით აწინდელსა ხელმწიფესა ზედა, რომელ ჭემმარიტი მამა ქრისტიანეთა, და სიმტკიცე ეკლესიისა არ ინებებს აწინდელი გვრწამს ყოველთა, გარნა აკტი არ განეყოფის სჯულსა ეკლესიურსა, და იქ ესრეთ იქადაგების, მაგალითებრ, ოდესმე მოციქულსა პავლეს მქადაგებელსა სიტყვისა ღვთისასა რომელთადმი წინადაუდევს რომელთამე, რომელ, ქადაგება ეგე არა არს ნება კეისრისა, მაშინ მიუგო „მორჩილება ჯერ არს ღვთისა უფროს ვიდრე კაცთა“ (საქმე მოციქულთა), რომელ არს ბრძანებს ღმერთი ზეცით, ბრძანებს მეფე ქვეყნით, უკეთუ ბრძანება მეფისა წინააღმდეგომ არს ბრძანებისა ღვთისა, დიდი აქვს ძალი ბრძანებასა ღვთისასა.

303

2. თქმულ იყო, დამორჩილება ესე რომლისა ხელსა ქვეშე ვიყვნეთ, ამისთვის რომ ვართ ჩვენ ახლა ხელსა ქვეშე რუსეთის იმპერატორისა, სახელი მოხსენებად არა საჭირო იყო ამისთვის რომ იმპერატორნი როსიისანი არა ყოველნი იქმნებიან ერთისა სახელისა, რასაკვირველია თქმა ესე ამტკიცებს უეჭველსა შეერთებულებასა რუსთადმი.

3. რათა ყოველი წევრი შეეწეოდეს ერთმანეთსა, ყოვლის სრულის თავის შეწირვით, კეთილისა დასასრულისათვის, რასაკვირველია კმარა განმარტებად კეთლისა დასასრულისათვის, არა თუ მაშინ უკეთუ იყოს რაიმე განზრახვა ცუდი და წინააღმდეგ აკტისა.

4. სათანადო არს გაფრთხილებად წევრისა, რათა არა განაცხადოს საიდუმლო იგი, რომელიცა განუცხადონ მას მიზეზთა სიყვრულისათა, ესე არს თვით პირდაპირი სიტყვა (საქმითი ფილოსოფია 4 ნაწილი პოლიტიკა ბაუმეისტრ.) ამისთვის რომ რასაკვირველია ოდეს გვიყვარს ერთმანეთი გავხსნით ჩვენ გულთა ჩვენთა მეგობართადმი, გარნა არა ითხოვს კეთილშობილება განცხადებას მისსა, არცა მაშინ, უკეთუ შეიქმნეს მტერიცა.

5. ფიცში წერილ-არს რათა არა განაცხადოს საიდუმლო აკტისა, ამისთვის რომ უკეთუ განცხადდებოდა, აღარც შეიძლებოდა

არსება აკტიის ვინაიდგან თვით საკუთარი მყოფობა აკტიის დამოკიდულ არს საიდუმლოებასა ზედა და ამით ოდენ ლექსითა, და გვართითა მყოფობს აკტი, თორემ სხვა არა რაი განყოფილება აქვს ყოვლისა სიცხადით ღვთისა მიერ მოცემულის კანონისა.

ყოველი ესე მოქმედება ჩემი წარმოებულ იქმნა მხოლოდ შურითა სამღთოითა გარნა ვითარცა კაცი ხორციელი, ვერ შემძლებელ ვიქმენ ცნობად წინასწარისა თვით ყოვლად საჭიროი არსება ყოვლად საუკუნე არს მხილველ გულთა ჩემთა, ოჰ ინებოს ღმერთმან რათა თქვენცა ხედვიდეთ ესრეთ გულსა ჩემსა ვითარცა ხედავს ღმერთი, რა ვქნა თავსა ჩემსა შევვედრებ ღმერთა მთავრობასა, და სიმართლესა: ყოვლად გლახაკი იერომონახი **ფილადელოს**. 1833.

მოქმედება ჩემი იყო კეთილისა განსაზღვრებისამებრ, ხოლო უკეთუ ვისმე მოუხმარებდეს იგი ცუდად, მე არა რაიმე მაქვს მას შინა მიზეზი, რაოდენი მილიონი ერნი არიან ქვეყანის ამის სიმრგვლესა ზედა, რომელნია ხმარებითა სახარებითა, და სამოციქულოს სიტყვითა იქმნენ მწვაველებელ, და გამობენ ღმერთსა გარნა წმინდათა მახარებელთა არა აღუწერიათ მათ იგი ბოროტად და არცა რაიმე აქვსთ მას შინა ბრალი. იერომონახი **ფილადელოს**“.

304

ზიძინა ერისთავის ჩვენება (V, 813).

„რომელსაც მკითხამს კამისია შტაბს კაპიტნის **სოლომან ონიკოვისას** პასუხს უგებ რომ მართალია ჩემთან იყვნენ სადილათ **ალექსანდრე ორბელიანოვი ვახტანგის ძე** და **სოლომონ ონიკოვი** სახლში სადაც მე ვიდექ და სადილის შემდეგ საღამომდის იქ დარჩენ და საღამოზე ვკითხეთ **სოლომონ ონიკოვს** შეიძლება რომ მოხდეს აღრევა თუ არა როგორ გონია იმან გვითხრა არ შეიძლებაო და არც არის კარგიო და ეს კი არ მახსოვს მე უთხარ პირველათ თუ **ალექსანდრე ორბელიანოვმა ვახტანგის ძემ**. მე ამის მეტი არა მახსოვს რა რომ გველაპარაკნოს რამე.

პრაპორშჩიკი თავ. **ზიძინა ერისთავი**“.

ჩყლგ. წელსა

იანვრის კვ.

ივანე მაჩაბლის ჩვენება (V. 823).

„გამომეძიებელს კომმისიასა შინა.

შარშან წინ 1831 წელსა ზაფხულში ვიმყოფებოდი ტფილისს ჩემ საჭირო საქმეზედ და ერთხელ მივდიოდი ბაზრისაკენ, შემომეყარნენ სასამართლოსთან მეფის ასულის **თეკლას** დუქნებს წინ **თავადი ელიზბარ ერისთავი** და პოდპორუჩიკი **ალექსანდრე ვახტანგიჩი ორბელიანოვი**. ჯერ მამიკითხეს და მას უკან მითხრეს, რომ ჩვენ ვაპირებთ არეულობის მოხდენასა და შენ რას იტყვიო მე რა ვუპასუხე რომ ჩვენ როგორ შეგვიძლიან ეგ საქმე, მაშინ იმათგანი **ელიზბარ** ჩავიდა გუბერნატორის კანცელარიაში და **ორბელიანოვი** სასამართლოში, მე მეგონა მცდიდნენ ისინი ანუ ხუმრობით მითხრეს, მე ჩავედ ჩემს საქმეზედ მესაათესთან და ამის შემდეგ ამ საგანზედ არც იმასთან და არც სხვასთან არაფერი ლაპარაკი არა მქონია.

იანვრის კდ-სა დღესა 1831-სა წელსა.

თავადი იოანე მაჩაბელოვი“.

გიორგი დავითის ძე ერისთავის ჩვენება (V, 827-828).

კომისიას!

როცა მე კახეთში ვიყავი მიმოწერა მქონდა **ფილადელფოს**, **ბერთან**, წერილებს ვიღებდი ხოლმე **თ. დავით ერისთავის**, ზოგჯერ კი **ჩოლაყაანთ**, კაცების ხელით, რომლებიც დაიარებოდნენ ბერ **ჩოლაყაეთან**. ჩემი პირველი წერილის დასკვნა იყო ივერიელთადმი მიმართვა. ამისი აზრი იმაში მდგომარეობს, რომ ჩვენ ხშირად გვქონდა საუბარი და მე ვეუბნებოდი, რომ ეხლანდელი მოწაფეები თანდათან იჩენენ დიდ ნიჭს და ზოგიერთებმა ლექსის წერაც კი დაიწყეს მეთქი და ამასთანავე როცა მან გამომიცხადა სუ-

305

რვილი ტფილისში მასწავლებლობისა, მაშინ მე ამ წერილში მოვავგონებდი, რომ თუ გამრავლდებოდნენ ისეთი მასწავლებლები, როგორც ის არის, ქართველები მეტად განათლდებოდნენ. ბოლოს კი ნათქვამი იყო, ვეჭობ ეს დრო მოვა თუ არა მეთქი. ეს იმას გულისხმობდა იქნებოდა თუ არა იგი მასწავლებლად ამაზე მივიღე **ფილადელფოსისაგან** პასუხი, რომელშიაც ის ღმერთს მიმართავდა, რომ ის ჩვენ შორის კავშირსა და სიყვარულსა სთესავსო. როდესაც მე თელავში ვიყავი **თ. დავით ერისთავმა** მისწერა **ფილადელფოსს**, რომლითაც ატყობინებდა თავის ბიძა **სოფრონ არქიმანდრიტზე**, რომ ვითომც ის მისი თხოვნით გადაყენებულია და წინამძღვრად დანიშნულია ბერი **ჩოლაყაევი**, რომელთაგან პირველი არ აღმოჩნდა მართალი, რომ **სოფრონი** არ იყო გამოცვლილი. **ჩოლაყაევმა** ბერმა კი წინამძღვრობა მიიღო. ამ წერილის ბოლოს მე მივწერე: მამაო, ადიდე მე შენი და სხვა. ეს იმას ნიშნავდა, რომ მე მითხრეს **ფილადელფოსი** აქებს და ადიდებს შენს ნიჭსაო და მე ახალგაზრდობით მოვავგონე, მას რომ კიდეც შემაქოს და მეც მას ვაქებ. ტფილისში, რომ ჩამოვედი **ფილადელფოსის** წერილი მივიღე, რომლითაც ის მწერდა **პოპოიკა**¹⁾ (იხ. გვ. 339) გაიცანით. მე ტფილისში ჩამოვალ და იქ უნდა ვეცადო ექიმის მოწმობა ვიშოვნო და ავადმყოფად გამოვაცხადო თავიო. ეს იმისათვის, რომ ჩემთან დარჩენილიყო ჩემ მასწავლებლად; ეს წერილი **თ. დავით ერისთავის** კაცის ხელით მივიღე.

მე მივწერე წერილი, რომ ლაშქრობაში მივდივარ; ჩვენს საზოგადოებაზე რომ ვწერდი ეს ის არის, რომელ წევრებსაც წაუკითხე აკტი იმათზე ვწერდი, და არა ის რომ ჩვენ გვქონდა შეთქმულება, რაშიაც ჩემს გასამართლებლად ჩემივე ამ წერილის დასასრული გამოდგება. სადაც მე ვწერდი ბევრი თავადები მოდიან და ჩვენი საზოგადოება კი მე მგზავნის, რომ წევრები შევიძინო მეთქი და იქვე აღვნიშნავდი, რომ ისეთი ხალხი მოდის, რომელთაც ამის შეგნება არა აქვთ მეთქი.

ჩემს პირველს ჩვენებაში დამავიწყდა დამეწერა, რომ აკტი წაკითხული აქვთ **თ. დავით ჯორჯამესა** და **სოლომონ რაზმაძეს** და რომ მათაც იცოდნენ ჩვენი განზრახვა. კიდეც დამავიწყდა ჩემს

პირველ ჩვენებებში, რომ ერთხელ **ალ. ორბელიანოვის** ბაღში ვიყავი, სადაც ის და მისი ძმა **ვახტანგი** იყვნენ; იქ იყო აგრეთვე **დ. დიმიტრი მაღალოვი**, რომელსაც გამოუცხადეთ ჩვენი განზრახვები, მან გაიზიარა და განაცხადა, რომ ის მზად არის.

1831 წ. მე ვიყავი სოფ. ჭალაში, **თეიმურაზ ამილახვაროვთან**. ერთ საღამოს **ივანე ამილახვაროვთან** დამპატიყეს ჩაიზე. იქ იყო

306

ზარძიმ და ყველა სხვა ახალგაზრდა **ამილახვრები**, სადაც ჩამოვარდა საუბარი პოლონეთზე; მან მე მკითხა შეუძლიან თუ არა პოლონელებს განთავისუფლდნენ. მე უპასუხე, რომ სხვა სახელმწიფოების დაუხმარებლად ვერ განთავისუფლდებიან, მაგრამ ვგონებ საფრანგეთი უნდა ეხმარებოდეს მეთქი. ბოლოს **ზარძიმმა** თქვა ჩვენ როდისღა განთავისუფლდებითო მე უპასუხე რომ ეს ჩვენზეა დამოკიდებული მეთქი. მაშინ **ზარძიმმა** გაიცინა და უთხრა **ივანე ამილახვაროს**, აბა **ივანე**, გაამაგრე შენი ციხეო. **ივანემ** გაიცინა და მერე დავიშალენით.

პრაპორჩ. **თ. გიორგი ერისთოვი**“.

24 იანვარი 1833 წ.

მე მივწერე **ფილადელფოს** ბერს ქართულად ნურაფერს მამწერდა, რადგან ხშირად მწერდა ხსენებულ აკტზე და ვიფიქრე საეჭვოდ არავის მოეჩვენოს მეთქი.

პრაპორჩ. **თ. გიორგი ერისთოვი**“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (V, 840).

„წელსა 1832-სა ოდესცა **თ. თადია ჩოლაყოვი** იდგა ცოლშვილით ნათლუხს, მაშინ, მე ჩემი დედიდაშვილები, **ბიძინა** და **გიორგი ერისთოვნი** თადიასთან ვიყავით სადილად ნათლუხს, სადაც **თ. დიმიტრი მაღალოვიც** იქ იყო. სადილს უკან, მე, **გიორგი ბიძინა** და **დიმიტრი** წავედით ბაღში სასეირნოთ. ოდესცა ბალითგან დავბრუნდით, მაშინ ჩვენ ერთიანათ დავიწყევით ლაპარაკი თავისუფლებაზე საქართველოსი, **დიმიტრი მაღალოვთან**, და იმ **დიმიტრიმ** მაშინ იმ ჩვენ ლაპარაკზე სრულებით ხმა არ ამოიღო და ამის მეტი არ მახსომს რომ ჩვენ იმასთან შერთება გვქონიყოს რამე. და ეს **დიმიტრი მაღალოვი** ხშირად დადიოდა ჩვენთან როდესაც ჩვენ ბაღში ვიდექით. **ბიძინა** და **გიორგი ერისთოვნი** სმენით ცალკე იდგნენ ბაღში, და არ ვიცი იმათ გამოუცხადეს ესე ჩვენი აზრი **დიმიტრი მაღალოვს** თუ არა...“

პოდპორუჩიკი **თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი**“.

25-სა იანვარს, 1833-სა წელსა

რომელიც **გიორგი ერისთოვმა** დავითის ძემ, წამამიდგა პირში, და მითხრა, რომ ვითომც ჩვენ ბაღში მსხდარვართ კაკალ ქვეშ და **დიმიტრი მაღალოვიც** იქ ყოფილა, და ჩვენ **დიმიტრი მაღალოვისათვის** გამოგვიცხადებია, ესე ჩვენი აზრი, მე ესე გარემოება სრულებით არ მახსომს.

პოდპორუჩიკი **თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი**.

25-ს იანვარს, 1833-სა წელსა.

კითხვასა ზედა ამა კომისიისა მაქვს პატივი გამოუცხადო, რომელ მედიკს **პოპეიკასთან** თავის დღეში ახლოს ცნობა არა მაქვს რა, თვინიერ, სალამის მეტისა, და როცა გზაზე შევხდომივართ, თავი დაგვიკრამ ერთმანეთისთვის და ჩემთან თავის დღეში არა ყოფილა, და არც მე იმასთან და ამა ჩვენი განზრახვის ლაპარაკი სრულებით იმასთან არა მქონიარა.

პოდპორუჩიკი **თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი**“. 25-ს იანვარს, 1833 წ.

ბიძინა ერისთავის ჩვენება (V, 850).

„კითხვასა ზედა ამა კომისიისა ბაქვს პატივი მოვახსენო რომელ თუმცა თავადი **დიმიტრი მაღალოვი** მინახავს მე ნათლულში **თადია ჩოლაყოვთან** და ესევე **ალექსანდრე ვახტანგიჩის** ბაღში ათას რვაას თორმეტში მაგრამ შესახებელად საქართველოს განთავისუფლებისა მე სულ არ მახსოვს რომ ამ საგანზედ რომ მელაპარაკნოს და ან გამომეცხადებინოს და არ ვიცი რომ იმან იცის თუ არა ეს.

პრაპურშჩიკი **თ. ბიძინა ერისთავი**“. ჩყლგ წელსა იანვრის. კე

ალექსანდრე ჭავჭავაძის ჩვენება (V, 870-876).

„კომისიისთვის ჩემ მიერ მიცემულ განმარტებათა გაგრძელება. იანვრის 19-ს 1833 წელს.

კომისიამ ისე ზერელედ მომიტხრო ჩემ ბრალდებათა გარემოებანი, რომ ერთბაშად ვერ მოვიგონე და მხოლოდ ნაწილნაწილ მაგონდება მისი ნათქვამიდან. მაგალითად: კომისია ბრალს მდებს, ვითომც ყოფილი აქაური სამოქალაქო გუბერნატორი დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკი **ზაველეისკი**, თურმე არ უშვებდა იქით და აქეთ მომავალ არც ერთ ქართველს, რომ მოსკოვში არ გაეჩრებინა და ჩემთან დაახლოვება არ ერჩივნა. უცნაური შენიშვნაა! რომელსაც შეუძლიან ჩემზე კეთილი შეხედულების განმტკიცება, მიდრე მე რამე იჭვის ქვეშ მაგდებდეს.

ზაველეისკი გავიცანი **თ. ვარშავსკის** რჩევით 1829 წ. ტფილისში, მისი ბრწყინვალეობა აღმიწერდა მე მის თვისებებს ხელსაყრელ ფერებში, ამბობდა რა ამასთანავე წყრომით, რომ ქართველები მას ვერ ითმენენო, არ შეუძლიანთ მისი ღირსებათა დაფასებაო. მე და **ზაველეისკი** მალე დავახლოვდით ჩვენი აზრების

308

მსგავსებათა გამო. მისი სულის კეთილშობილება მისი კეთილი აზრები, მისი დაუდევარი საქმიანობა მასზე დაკისრებულ მრავალ რთულ მოვალეობათა ირგვლივ, მისი ყველასადმი გაბედული სამართლიანობა, განურჩევლად პირთა, განსაკუთრებით კი მისთვის ახალ საქმეთა მისგან სწრაფი მიხედვრა და ათვისებას — უსაზღვროდ მომწონდა მე და ყოველი წუთით აძლიერებდა ჩემს მის-

დამი სიყვარულსა და ნდობას. იმას საქართველოს შესახებ ძლიერ სწორი შეგნება ჰქონდა. სამოქალაქო მოხელეების, რომლებიც მასთან ერთად ჩამოვიდნენ, რჩეული ყოფაქცევა, მისი არჩევნის ხარისხზე მიუთითებდა.

მისმა ხანმოკლე მართველობამ **თ. ვარშავსკის** ხელმძღვანელობით, მოუტანა ხალხს საგრძნობი შემსუბუქება, განსაკუთრებით სამგზავრო ვალდებულებათა საქმეში, რომელიც მათ ყველაზე მძიმე ტვირთს წარმოადგენდა, გარდა მონაპირე სადარაჯოების შენახვისა, რაც მხოლოდ კახეთს ედვა ვალად. სასამართლოს ნელი წარმოება, რაც მის მოსვლამდის ხალხის უკმაყოფილების მთავარ საბაბს წარმოადგენდა, მის დროს უფრო ენერგიულ სახესღებულობს; მაგრამ ასეთი ცვლილებები არავისგან ყოფილა შემჩნეული **თავ. ვარშავსკისა** და მცირეოდენ კეთილმოაზროვნე ხალხთა გარდა.

ებრძოდა რა ბოროტმოქმედებებს, განსაკუთრებით კი უსაქმურობას, **ზაველეისკიმ** მრავალი მტერი შეიძინა. გარდა ამისა **თ. ერისთოვები** მას მიაწერდნენ ოსეთში თავის მამულების დაკარგვას. ჩემი ცოლის ძმა მაიორი **თ. ლუარსაბ ორბელიანი**ოვი მაგას თვლიდა თავის დამბეზღებლად **თ. ვარშავსკისთან** 1829 წელს, და მასთან სულიერად მუდამ შეურიგებელი იყო, ისე როგორც სხვა იმ დროს ბრალდებული თავადები. გუბერნიის წინამძღოლი გენ. მაიორი **თ. ბაგრატიონი**, რომელიც, როგორც თავისი თანამდებობით ისე მემამულის წოდებით, ვალდებული იყო ხელი შეეწყოს მის კეთილ წამოწყებათათვის, — მისდამი ზიზღით იყო შეპყრობილი, ან იმიტომ რომ ზემოაღნიშნული წესები არ ეთანხმებოდნენ ამის წესებს, ანდა არ ესმოდა ისინი; **თ. ბაგრატიონი** გუბერნატორის შესახებ ჩამახილ ხმებს იმეორებდა. თუმცა გუბერნიის წინამძღოლისათვის ჩემი **ზაველეისკისთან** მეგობრბაც საკმარისი იყო იმისთვის, რომ იგი არა ჰყვარებოდა, რადგან 1830 წელს არჩევნების დროს მე ამის საბაბი მივეცი ანიშნულ **თ. ბაგრატიონს**, რათა მე შევმაგებოდი რადგან მე მას შავი კენჭი ჩაუგდე და მთელი თავადაზნაურთა კრების წინაშე ხმა მალლა ვთქვი, რომ მისი გამოუცდე-

ლობის გამო იგი არ არის ღირსი გუბერნიის წინამძღოლის ადგილისა მეთქი.

ზაველეისკი არა ჰმალავდა ჩემთან აქაური მხარის შესახებ, ზოგიერთ თავის პროექტებს. ჩვენი ორივეს აზრი იყო ქართველთა და რუსთა ერთი მეორესთან მჭიდროდ დაახლოვების საშუალებები გამოგვეძებნა. ამ მიზნის მისაღწევად ჩვენ საუკეთესო საშუალებად მიგვაჩნდა ნათესაური კავშირების გამრავლება და დამსახურებულ რუს მოხელეთათვის საქართველოში მიწების დარიგება. თუმცა მასზე არა ნაკლებ ვიცოდი აქაური შემოსავლის სიმცირე. მაგრამ ამჟამად მათ გადიდებაზე მე ამას არ ვეთანხმებოდი, არა საკუთარი მეურნეობის ვარაუდით, არამედ იმ მოსაზრებით, რომ ამიერ კავკასიის მხარე შესძლებს თავის დროზე გადაჭარბებით დაუბრუნოს სახელმწიფოს მასზე გაწეული ხარჯები. მთავარია კავშირის განმტკიცება ლმობიერი ღონისძიებების საშუალებით,

ხალხის ნდობის მოპოვებით.

ამგვარი იყო მე და **ზაველეისკის** მსჯელობა, როცა კი ერთად ვიყავით. მიცნობდა რა როგორც საკუთარ თავს — მას არ ეპატიებოდა, რომ არ გაეცნობებინა ჩემი თავი ყველა საქართველოში ჩამოსულთათვის, ვისაც კი იგი ნახავდა, თუმცა იმათ გასაკვირვებლად, ვინც მეცა და **ზაველეისკისაც** კარგად გვცნობდა, იმაზე უკეთესს ვერაფერს მოიგონებდნენ, რომ მისთვის ბრალი დაედვათ სიხარბეში და ჩემთვის კი იმპერატორის ღალატში; ყოველგვარი მოლოდინის გარეშე, როგორც ერთი, ისე მეორე მოხდა! კიდევ მაგონდება ბ. ბ. კომისიის წევრები მეუბნებოდნენ რომ ყველა დაპატიმრებულნი მე თავიანთ მონაწილედ მასახელებენ. უნდა ვიცოდეთ რანაირი ურთიერთობა ჰქონდათ მათ ჩემთან შეთქმულების თაობაზე: სიტყვიერი, ვისიმე თანადასწრებით, ანუ თუ წერილობითი. ორ უკანასკნელ შემთხვევაში დასაბუთება უნდა იყოს აშკარა. ხოლო თუ ისინი ამაზე უარს ამბობენ და მაინც ჰყოფნიან უპატიოსნება თქვან, რომ ჩემთან სიტყვიერად უმსჯელიათ, მაშინ დაასახელონ სად და როდის სახელდობრ. ვისმე უნდა ენახა ისინი ჩემთან განმარტოებულად ნალაპარაკევი, რადგან როდესაც **თ. ლუარსაბ ორბელიანოვი** და **კაპიტანი თ. ჩოლაყაყვი** ჩემთან იყვნენ ცალკე ოთახში, იქ მომწმეები ბევრნი იყვნენ. განა ბუნებრივია რომ მე მქონოდა შეერთება კახეთიდან ქართლსა და ტფილისში ასზე მეტ ადამიანთან სულ ცალცალკე და ამოდენა ხალხს არ შეუძლია დაასახელოს ამ ურთიერთობის ადგილი, დრო და ვინმე, რომელსაც შეენიშნოს მათი ჩემთან საიდუმლო შეერთება?

310

თ. ლუარსაბ ორბელიანოვისა და კაპ. თ. ჩოლაყაყვის შესახებ მე უარვყავი მათი ჩემთან საუბრის შინაარსი (უკეთ ჩემი მათთან საუბრისა, რადგან **თ. ორბელიანოვს** თითქმის ხმა არ ამოუღია, **თ. ჩოლაყაყვი** კი მეთანხმებოდა რა ჩვენი მთების შესახებ დავის შინაურულად მორიგებაზე, საერთოდ მეურნეობის საქმეებზე სრულიად თავდაჭერილ შენიშვნებს გამოთქვავდა); მაგრამ ყველა დანარჩენებს უარვყოფ, უარვყოფ მათს ყოველგვარ საიდუმლო შეხვედრას ჩემთან. ეხლა, რას უნდა მიეწეროს მათი ასეთი ყალბი, ბოროტი ჩვენება თუ არა მათს ჩემდამი ბოროტ განზრახვას. სწორედ იმიტომ, რომ **ოქროპირ ბატონიშვილის** რწმენის წინააღმდეგ, მათ ჩემში ჰპოვეს მათთვის სრული საწინააღმდეგო აზრები იმ ცნობების მიხედვით, რომლებიც მათ **თ. ლ. ორბელიანოვმა** მოუტანა, რომელიც როგორც ეტყობა ჩემი სახელით მოქმედებდა ჩემს დაუკითხავად, თვითნებურად.

დაპატიმრებულთაგან ძალიან ბევრნი არიან ჩემი ნათესავები, მაგრამ ყველანი ცოლის მხრივ. მაშასადამე მისი ძმის **თ. ლუარსაბ ორბელიანოვის** მხრივ და არც ერთი პირდაპირი ნათესავი არ არის. მთელი ჩემი ნათესაობა, როგორც მამის ისე დედის მხრივ, აგრეთვე ყველა ჩემი მოგვარეები, კახეთში არიან. ამ უკანასკნელთაგან სამი დაეცა ბრძოლის ველზე სპარსეთსა და ოსმალეთთან ომიანობის განმავლობაში. არ არის მათში არც ერთი, რომელიც მთავრობის მიერ არ იყოს დაწინაურებული ან ქონებით ან სამსახურით.

აქ ყველამ იცის, რომ მე პირველი მემამულეთაგანი ვარ სა-საქართველოში. ჩემი სახლი და მამული კახეთშია, სადაც მუდმივად ვცხოვრობ. მე ყოველი მხრით უფრო მეტი გავლენა მაქვს იქ, ვიდრე ქართლში, სადაც ჩემდა სამარცხვინოდ არც კი ვყოფილვარ; როგორ შემემძლო ასეთი დიდი საქმე უცხო ადგილას დამეწყო და ჩამებარებინა იგი მემამულეებისათვის, რომლებსაც ასე ნაკლებად ვცნობ და გვერდი ამეხვია ჩემს მეზობელსა და ახლო მონათესავე მემამულეებისათვის, რომლებთანაც ვიზიარებ ხალხის ყველა გასა-ჭირს. კახელები უფრო მეტად არიან შეწუხებული გადასახადებისა-გან ვიდრე ქართლელები (თვით ქართლელებისა და გუბერნიის წინამძღოლის უკუღმართობისა და გადასახადთა არა თანაბრად განაწილების გამო) და ადვილად აჯანყდებოდნენ. ისინი, როგორც ქართლელებზე გაცილებით უკეთესი მეომრები, ამასთანავე უფრო მაგარ ადგილებში ცხოვრობდნენ ვიდრე ქართლელები და დაღესტ-ნის მეზობლად მყოფნი ამ საქმისათვის უფრო მოხერხებულ საშუა-ლებას წარმოადგენენ. მე ისინი უკეთ მიცნობენ ვიდრე ქართლე-

311

ლები. მათ არ შეუძლიანთ უფრო მეტი ნდობა არა ჰქონდეთ ჩემ-თან, რადგან ჩვენი სარგებლიანობა შეერთებულია. მათ კარგად იციან, რომ 1831 წ. მე ვეწინააღმდეგებოდი ინტრიგებს. სახელ-დობრ, როცა ამ მხარეს გენერალი **პანკრატიევი** განაგებდა; რადგან გადასახადთა გუბერნიაში განაწილების დროს იმ გადასახადთა ნა-წილი, რომლებიც ქართლს აწვა, კახეთზე გადაიტანეს, ისე რომ დაუტოვეს ყველა ისინიც, რომლებიც კახელებს ძლიერ ავიწრო-ვებდა. რომ კახელების ასეთ საგრძნობ შევიწროვებას ან მაშინ, ან შემდეგში იქაურ ხალხში აჯანყება გამოეწვია, ვის მიაწერდნენ არე-ულობის მიზეზს? როგორც ეტყობა ალბად მე. რასაკვირველია მაშინ უფრო ნაკლებ ყურადღებას მიაქცევდნენ იმას, რომ ყოველ ღონეს ვხმარობდი თავიდან ამეცილებინა ხალხის უკმაყოფილება, თუ კი ეხლა ადვილად მიმიჩნიეს ქართველების დანაშაულში მონაწილედ. გასაოცარია, რომ ესოდენ აშკარა საბუთები მთავრო-ბის ყურადღების გარეშე რჩებიან. ჩემი ურთიერთობა ნათესავებთან და მეზობლებთან, როცა კახეთში ვცხოვრობდი, ყველგან და ყო-ველთვის მთავრობის სასარგებლო იყო, რადგან იმაში საზოგადო სიკეთეს ვხედავდი.

მე ვაიმედებდი ყველას, რომ მთავრობა უსათუოდ მიაქცევს ყურადღებას ჩვენს საქმეებს და რომ ყველაფერი გამოსწორდება როგორც კი ჩვენ მთავრობას აუხსნით ჩვენს ვითარე-ბას. არ არის კახეთში მემამულე, არც ნათესავი ჩემი და არც გარეშე, რომ ამ აზრით არ მელაპარაკნა მას-თან. განსაკუთრებით კი ბ. ბ. მაზრის წინამძღოლებს თავადებს **ევგენი ქვაბულოვსა** და **ივანე აფხაზოვს**, შემდეგ კი ეხლანდელ თელავის მაზრის წინამძღოლს **თ. ერისთოვს**, ყოველ შეხვედრაზე ვთხოვდი, რომ შეედგინა დაწვრილებითი ნუსხა იმ სიმძიმეთა, რომელსაც მხოლოდ კახეთი განიცდიდა, რათა წარგვედგინა მთა-ვარმართებლობისათვის, ურომლისოდაც გათანაბრების მოთხოვნა ძნელი იქნებოდა. აგრეთვე ვთხოვე მას შეედგინა მეორე ნუსხა

დამხმარე მოთხოვნილებებზე, რომლებითაც ხალხი შეწყუბებული იყო და ხაზინაც ვერაფერს სარგებლობდა, იმ მიზნით, რომ გვე-თხოვნა უკანონო გადასახადის მოსპობა.

გუბერნიის საერთო საქმეებზე ველაპარაკე გენერალ ლეი-ტენანტ **თ. ერისთოვს**. მე და იმან გავგზავნეთ გორის მაზრის წი-ნამძღოლი **თ. დიასამიძე** გუბერნიის წინამძღოლთან, რომ დაენიშნა ტრაქტაციისთვის დრო ზემოხსენებულ საქმეებზე, რის შესახებაც მე მას წინადაცე ვთხოვე **თ. ლუარსაბ ორბელიანოვის** საშუალებით,

312

მაგრამ არც პირველ და არც უკანასკნელ შემთხვევაში მისგან პა-სუხი არ მიმიღია.

გენერალ-მაიორი **თავადი ჭავჭავაძე**".

ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება (V. 880).

„საგამომძიებლო კომისიის შეკითხვაზე მაქვს პატივი უპასუხო, რომ შარშან გაზაფხულზე **ელიზბარ ერისთოვთან** სადილად ვიყა-ვით: **სოლომონ რაზმაძე**, **მამაცოვი**, ჩემი ძმა **ალექსანდრე**, **ელიზ-ბარის** ძმა **დიმიტრი**, პრაპორშჩიკი **ჯორჯაძე**; მასწავლებლები: **დოდაევი**, **ყიფიანოვი**, **ავთანდილოვი**, და მე, მაგრამ რა შემთხვე-ვის გამო გამართა სადილი არ მახსოვს. სადილზე ვილაპარაკეთ საქართველოს განთავისუფლებაზე, მაგრამ სახელდობრ რა ვთქვით არ მახსოვს. სხვათა შორის თავისუფლების სადღეგრძელო დავ-ლიეთ. სადილ შემდეგ, რომ არავის შევემჩნიეთ, ცალკე წავედით ბაღში, სადაც განვაგრძეთ საუბარი იმავე საგანზე. სხვათა შორის ვილაგამ გამოთქვა აზრი, რომ გავგვეზავნა ერთი ვინმე **ოქროპირ ბატონიშვილთან**, რომ მისთვის დაწვრილებით ყველაფერი ეამბნა ჩვენს განზრახვაზე; როგორც მახსოვს **ყიფიანოვი** თანხმდებოდა შეესრულებინა ელჩის როლი, რის შემდეგაც დავიშალენით.

თ. ვახტანგ ორბელიანოვი“.

1833 წლის 27 იანვარი.

ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება (V, 892-893) ¹⁾.

„კომისიასა შინა

ეირომონახ **ფილადელფოსისგან** გამოცხადება ბარათათვის.

1 წერილი იგი გორგისა ²⁾ მივიღე ესე ვითარსა დროსა, სა-დილს უკან სენაკსა შინა ჩემსა იყვნენ მოწოდებულნი ძმანი, ვსჭა-მდით ხილსა და ვმხიარულობდით შესაბამის მოუბნარობით, მაშინ არ ვიცი რაზე მოაგონდა ეირომონახს **ქრისტეფორეს**, და მითხრა, ჰო შენი წიგნი მაქვს ერთი, მგონია **გიორგისა** ჩაიყო ჯიბეში ხელი და მომცა, ვნახე გახსნილი იყო, ვუთხარ ვინ გახსნა მეთქი, მითხრა დიდი ხანია შინ გდიაო, ჩემს რძლებს გაეხსნათ მაგრამ ვერა გაე-გოთ რა, ახლა გამომატანესო, მე მივიღე წიგნი, მოვეყე კითხვას, მაგრამ ყოფისათვის სტუმართა წავიკითხე მხოლოდ იქა აქა საჩქა-როდ რათა არ მიეღოთ მათ დაბრკოლება და მივაგდე სტოლზე საჩვენებლად მათდა ვითომც არასფერი მეთქი, მე მიწოდდა წაკითხვა

¹⁾ მიღებულია კომისიაში იანვრის 28-ს.

მისი გამხოლოებულსა დროს, გარნა განგრძელებისა შინა საუბრისასა, მოვიდა არხიმანდრიტი **სოფრონ**, ჩვენ მივეგებებით მას, შემდგომ ერთის საათისა მოინდომა წასვლა თელავს, და მითხრა მეც თან გაყოლა, შეველ სენაკში ვიწყე საჩქაროდ მომზადება, ავიღე ის წიგნი, თუმცა წავიკითხე მაგრამ დიდის სიჩქარით ვერ წავიღე თან რომ სიცხისათვის არ მეცვა ახალუხი, და არა მქონდა ჯიბე დავუთმე ისევ სენაკში, ოდეს მოველ ველარ ენახე, იქ სენაკში იყო პატარა ყმაწვილი არხიმანდრიტის ძმისწული შაგირდათ, ვკითხე მას და მომიგო არ ვიცი მაგრამ მე დავამტკიცე რომ უთუოდ ის აიღებდა, და შიშით ვერ აჩენს მეთქი. აღარ ვაიძულებ ვიცოდი ვერავინ ვერ წიკითხავდა და უტევე მოუძებნელად უშორეს, შემდგომ აღარც მინახავს არ წამიკითხავს, სახელდობრ არ მახსოვდა **ალექსანდრეს** მეტი, თუმცა იჭვით როგორმე მახსოვდა რომ იყვენ სხვანიც მაგრამ არც იმათი სახელი მახსოვდა არც რავოდენობა. ამის ბნელის ხსოვისათვის ვერ გავზედე გამოცხადება. ჩემზე ცუდი აზრი კათოლიკოსთან **ეესტათი ციცინაოვის** დაბეზღებისათვის სხვაზე არაფერზე რომ წერია ამოვშაღეთო.

2 **პოპეიკა**, მწამლობდა მე 1824 წელში სიღნაღს სნეულებასა ბუასილისასა და მარგო შემდგომ იქიდან ამდრომდე სნეულება ესე მცირედ მცხარედ იზრდება ჩემში, და ახლა ძალიან და მინდოდა ჩამოვსულიყავ ქალაქს და ეწამლა ვსთხოვე რომ კარგად გაეცნა რომ მეგობარი უფრო ერთგულად მიწამლებს მეთქი: ამისათვის ვსთხოვდი გაცნობას.

3 მოწერილი **გიორგის** წიგნი გიხაროდენ ივერიაო, რომ მცირედ მცირედ გეხდებისო საბურველი, საბურველი არის უგუნურება და უსწავლელობა, ახლა რადგანაც შემოსვლითა განათლებულის ერისათა, შემოდის საქართველოში სწავლა იხდების საბურველი ამით სიტყვით მაქვებს ვითომ, სხვა არ ვიცი ამისი აზრი.

4. **გიორგი ერისთავი დავით ერისთავთან** რათ იყო არ ვიცი, მხოლოდ იყო სტუმრად, **დავით ერისთავი** კი მიცნობს და იქცევა ჩემთან მეგობრულად და ქრისტიანულის წესისამებრ პატივისცემით, და მწერს პოლიტიკურად, ვითომ ყოველივე იმისი ნივთი ისე ყოფილიყო ჩემთვისაც ვითარცა ჩემი, მაყვედრებს რათ მიფრთხილდები აგრე უნდა ერთობაო სხვებ არ ვიცი სხვის აზრი.

5. **გიორგი** რომ მწერს ღმერთო გმადლობ რომ მასწავლებელი კეთილისა მომეო, ყოველი ჩემი მოუბნარობა იმასთან სხვა არა იყორა, მხოლოდ სხვა და სხვა მძლეველობითის მაგალითებით ვარიგებდი რომ ყოფილიყო მოყვარებით სიწმინდით და პატიოსნე-

ბით ვგონებ თავსა შორის თვისსა მმადლობელი მწერდეს ამისათვის. სხვებ არ ვიცი სხვის გუნების აზრი.

6 **დავით** მწერს არ ვიცოდი თუ შენ მოშიშო იყაო აკი გეუბნებოდი, რომ საშიში არისო, **დავით** მეტყოდა ხოლმე არხიმან-

დრიტი არ არის კეთილი კაცი ბოროტის მყოფელი არისო გაუფრთხილდი თორემ არ დაგინდობსო საშიში არისო, როცა რო შეიტყო რომ ვითომ მე არხიმანდრიტს დავებუზღებინე ექსარხოსთან მანიშნებს რომ აკი გეუბნებოდი, რომ საშიში კაცი არისო, შვილი მებარამისი, არხიმანდრიტის შიშით ვეღარ დავაყენე გაუგზავნე და ის იმისთვის მოუწერია რათ შეშინდი არ მეგონა თუ მოშიში იყავო.

7 იოსელიანი როსტომ იყო ქისტაურს, კნიაზ ივანე ერისთოვთან ჩვენ შეგვემთხვა ერთ ღამეს ერთად ყოფა იმავე სახლში, სხვათა შორის ჩამოვარდა სიტყვა და უთხარ მე მსურის რუსეთის მონასტერში ყოფნა მინდა მეთქი, და არ დამითხოვენ მეთქი, იმან მითხრა დედოფალი **დადიანის** ცოლი არის ვორონიჟში მე იმას ვახლდიო და მივსწეროთ წიგნი რომ დაგიბაროსო. დამაწერინა წიგნი და მივეც, დამპირდა მონასტერშიაც ამოვივლი ქალაქს რომ წავალო და იქაც მოვილაპარაკოთო, არ ამოიარა დავგიანდა მე თელავს საქმე მქონდა ზოგი ჩემი, და ზოგი სამონასტროთ, წაველ თელავს და ვიფიქრე ვინ იცის რომ ამოიაროს ბოდიში მოვიხადე შინ ვერ დავხვდებოდი, და ვსთხოვე რომ ის ჩვენი ჰაზრი, და წიგნის გაგზავნა არ დავიწყდებოდა. იმას იქით იმ აზრზე ვარ მეთქი, და ჩემი სახსოვარი ის არის მეთქი.

8 გიორგის რომ მივსწერე ცხოველ იყავ და ცხოველ მყავ, რათა ტერმოზირისა ზურნაკთა შინა შთავბერო მე გალობანი მარციალოსისანი და ვმადლობდე რომლისა სახელი მეშინის თქმად, ესე არის თელონიკიური თხზვა რუსულად მგონია კომპლიმენტი. ცხოველ იყავიო არის, იცოცხლე კეთილითა მოქმედებითა, ცხოველმყავ, განმაცოცხლე შენის წერილითა, და შენის მშვიდობის ამბითა, ტერმოზირ არის მეტალოლიური ითაკის მთასა შინა მოხუცის კაცის მსგავსად პატივცემული ღმერთა სამხიარულოთა საკრავთა, **მარციალოს** იყო გონება მახვილი სტონის სიმღერის მთქმელი, ვითომ მე დღესასწაულობასა შინა **გიორგის** მშვიდობის შეტყობისას, აღვირჩევდი საკრავთა ტერმოზირისთა და გალობათა მარციალოსისთა მხიარულებისათვის სულისა ჩემისა, და ვმადლობდი ღმერთსა რომლისა სახელისა ხსენება არა ყოველთვის ჯერ არს ცუდთა ზედა საქმეთა და მცირეთა.

315

9. წიგნი მამუკა ორბელიანთან, მამუკა ორბელიანი იყო მონასტერში შემოვიდა ჩემს სენაკშიაც ნახა იქ სტოლზე ვსწერდი შესაქცევად რეჩს ვითომ ექსარხოსის მოსვლას ამბობდენ ამ საგანზე, მთხოვა მან იგი მე თვით მივართმევ ექსარხოსსაო, და კიდევ რეკამანდის გიზამო, რომ კარგათ შეგნიშნოსო, მე ის არ გამოუგზავნე, მოვსწერე უკეთუ გნებავს სიტყვითაც შეგიძლიანთ რომ მოახსენოთ რომ კეთილად მიცნას მეთქი, როცა გნახავ მანდ მოვილაპარაკებ ყველაფერსა მეთქი, მაქვნდა განზრახვა რომ ჩამოვსულიყავ შემეწია ისიც სხვაც შემძლებელი კაცი, და ექსარხოსთან გაერიგებინათ ადგილი ჩემთვის.

10. ლექსი ესე როდის გნახო გვირგვინ სკიპტრიან. ვკითხულობდი ისტორიასა თელემაკისასა ძისა უდისეისა, ოდეს იგი დარ-

ღვევისა შემდგომ ტროადისა უდისეი მეფე აღარა მობრუნდა შინა. რომლისათვისაც მიებად მამისა თვისისა უდისეისა წავიდა შვილი მისი თელემაკ ყოვლისა ქვეყნის შორისა, ერთითა ოდენ ოსტატითა და ვეზირითა თვისითა მანტრითა, შემდგომ მრავალთა მოგზაურობათა მისთა, მეხომალდემან თრაკიელმან მიყიდა მანტრ სხვასა მეხომალდესა ხოლო თელემაკ იპყრა თვისად მოსამსახურედ თელემაკ იყო შვილი მეფისა ნიჭებული ყოვლითა და სიბრძნითა, თუმცა დაითმენდა იგი სიგლახაკით სლვასა მანტრ ზრდიდა მას სამეფოდ, ასწავიდა ყოველთ მეფობის თანანადებთა, დიდის ხნითგან განშორებულმან მანტრ თელემაკისგან არა მცოდნემან თუ სად არს თელემაკ მამიებელმან მინდორსა ზედა მსყიდველისა თვისისა ცხოვართა — მან იგალობა, ესრეთ, ვინათგან იყო მოხუცებული ეძიებდა სიკვდილსა მაგრამ არ სურდა სიკვდილი ვიდრემდის არ იხილვიდა თელემაკს მშვიდობით მისულსა მამულსა თვისსა მოადგილედ ანუ მემკვიდრედ მამისა თვისისა, მოწყინებისა შინა მიშინჯავს კალამი და დამიწერია ლექსად.

თამარ ტრიფონ ციფრით, ეს არის ერთი წიგნი ვნახე რუსული ეწერა უკეთუ ვისმე უნდა შეიტყოს რომელს პლანეტზე არის დაბადებული, უნდა დაწეროს სახელი დედისა და თვისი, თითოეული ასო უნდა დანიშნოს იქ ჩვენებულის ციფრით შემდგომ შეაერთოს სულ ჯამი ჯამიდან გამორიცხოს 28, სულ ბოლოს რაც რიცხვი დარჩება თვითეული სხვაობა რიცხვისა აღნიშნავს თითო პლანეტა. და ის მიცდია, იქ არის დიაკონი **ტრიფონ** ვკითხე დედას რა ქვიან **თამარ** ქვიანო. და ესრეთ გამოვცადე: იერომონახი **ფილადელფოს** 1833“.

316

ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება (I, 924-925).

„კომისიასა შინა.

იერომონახი **ფილადელფოსის** მიერ, ოზიასნენიე,

უკანასკნელსა კითხვასა ზედა ამის კომისიისაგან, შეთხზვისათვის ორმოც მუხლოვანთა გოდებათა იერემიასათვის, რომელსა შინა მოიპოვებთან რომელნიმე მუხლი ალლილორიულთა გამოხატულებათა. შესახებლად როსიულისა მმართველობისადმი:

ლმობიერებათა გულისათა ვიდრე ცრემლადმდე შეუდგები სიტყვასა წინასწარ მეტყველისა დავითისსა „**ცოდვა ჩემი არა დავფარო. აუარო უფალსა** ბრალი ჩემი, და მომიტეოს ყოველი უღთობა გულისა ჩემისა“ (ფსალმუნი). ცნობილ-არს რომელ განათლება რუსეთისა აღიმატების დღეს ყოველთა ერთა ძველთა და ახალთასა, განშვენებული ზომიერებითი, და სიბრძნითა, და არარაი იქნების მათდა განკვირვებად: ბუნებითი ელიანთე (?) მიწისა აწარმოებს ოდესმე უნებლიეთსა მიდრეკილებასა გულისასა კაცისასა, ამით ოდენ მიხანიკური ძალითა იპყრობდა მიწა ესე წარმოებასა შინა ათსამეტთა საუკუნეთასა ეკლესიასა ქრისტესა შეუძრველად. და ათასთა მგელთა შორის ათსა ოდენ ცხოვარსა, საქართველოში არა სრულებით წაშლილ არს ჯერეთ იგივე მამულობითი ხასიათი ერნი ცოცხლად არიან ისევ პირველისა დროისანი, მე მათ შორის ვცხოვრებ, განმალვიძა მე დაუცხრომელთა საუბართაგან 1828-სა

წელსა თანამოყვარემან ჩემმან მოხუცებულმან მღვდელ-მონაზონმან **პორფირი** შეთხზვად რაისამე ესე ვითარისა ცვლილებათათვის საქართველოსათა, აღვიარებ რომელ მხოლოდ ერთისა ოდენ კმყოფილებისათვის მის ხსენებულისა გვამისა, მოვიცადე მას ზედა ორსა დღესა, გარდა იმისა არა რომლისამე კაცისათვის არც წამიკითხებია არც მიჩვენებია არც სიტყვით მითქვამს არც გადამიწერია თეთრად შემდგომ მისა აღარც მე წამიკითხავს ეგდო უხმარებასა შინა ვითარცა თვით სჩანს დახეული და გასვრილი ქალაღდი თანასწორ მისა ვითარცა არა მყოფი: გვარი თხუზულეებისა მის ითხოვდა აღწერად ყოველთა შესაბრალებელთა შემთხვევათა ძველთა, და ახალთა. მათ შორის მომეცა შეცთომა რომელ მცირედი რაიმე გაკვრით მოხსენებულ იყო ყოფისათვის რუსთასა. არა უშესაბამოდ არცა გინებით ვითარცა თვით ამტკიცებს დასასრულსა შინა მადლობა ამის მთავრობისა, და მადლობა ღვთისა, რომ მოწყალე-ბითა რუსთათა კვალად არს ჟამი მოხედვისა, და ჟამის სუფევისა ჩვენისა და ვცხოვრებთ ისევ ქრისტიანობასა, შინა, ძლეული ვნე-

317

ბათაგან შევსცთი ამას შინა, და მხოლოდ ოდენ გრძნობაი ჩემი ამას ზედა იპყრობს თავის შორის მტანჯველობითსა სინიდისსა.

მეორე უკვე სიყვარულისათვის მამულისა ნაწერი თუმცაღა იგი მხოლოდ არს მომზადება და შემოკრება ნივთთა, თვინიერ სისტემისა, თვინიერ დაწყობილებისა, მაგრამ მას შინა უსაკუთრესი საგანი ჩემი იყო სრული განღვიძება სიყვარულისადმი რუსთასა ჩვენება ბედრიერებისა შეერთებისა გამო საქართველოსა როსიისადმი, და მეგულვებოდაც რათა ოდეს მეორედ გამოვწურავდი მას და მოვიყვანდი კანონსა შინა სისტემატივებრსა წარდგინებად მთავრობისადმი, და არარაი სხვა უშესაბამო, თუმცა უმეცრული იყო ყოველი ესე განსჯა ჩემი გარნა გული სურვიელ იყო გამოჩინებად შინაგანისა მადლობისა თვისისა ამის დროისადმი:

გარდა ამისა ჰოი! ჭემმარიტნო მართლ-მადიდებელნო ქრისტიანენო მართლმორწმუნისა როსიისანო, დიდსულნო მმართველნო, სულმოკლებაი ჩემი გამაბედვინებს და სასოებითა სიმართლისა ჩემისათა, მოვუწოდებ ყოვლად უმაღლესს და მიზეზსა ყოველთა არსთასა, და ვფიცავ შემოქმედსა ცისა და ქვეყნისასა დაუსაბამოსა მაწარმოესა ყოველთა საუკუნეთა საუკუნეთასა, ყოვლისა, მპყრობელსა, ვფიცავ განხორციელებასა მისა ღვთისა იესო ქრისტესა, წმიველსა, რომელიც აწცა ჩემთანა არს, და ხედავს შინაგანი გულისა ჩემისასა, ერთ არსებასა სამებასა, მამასა და ძესა, და წმინდასა სულსა. ვფიცავ განხორციელებასა მმისა ღვთისა იესო ქრისტესა, წმიდათა ყოფილთა ქრისტესითგან აქამომდე და აწმყოფთა, და ყოველთა სამღვდელო წესთა, და უკანასკნელ თვით თავსა ჩემსა ვფიცავ, ვითარცა ხატი და მსგავსება ღვთისა: ამას ზედა რომელ:

1 პირველად მხოლოდ ამ ერთისა დასასრულისათვის მოვიგონე და შევთხზე აკტი რომ შემსვლელნი ქვეშე მისსა და მიმღებნი ფიცისანი ყოფილიყვნენ უმეტეს კეთილთა ცხოვრებითა ღვთის სიყვარულითა და შიშითა, ხემწიფის ერთგულებითა, და მორჩილებითა და დასასრულ სიყვარულითა ურთიერთისათა, რათამცა საზო-

გადოება ესე ყოფილიყო განსხვავებული სხვათაგან კეთილთა ზნეობითა. არა ეთქვათ რა, და არა ემოქმედათ რა, არც სამღთოთა ნივთთა ზედა, არცა მთავრობასა და ხემწიფობასა ზედა, (რათგანაც ხშირად შემემთხვეოდა ხოლმე ტანჯვა რომელთამე ბოროტ მოუბნარობისაგან) და მინდოდა ესარგებლათ მათ ურთიერთისა კეთილითა სიყვარულითა, და სხვა არა რაი:

2 მეორედ, მას შინა აღწერილი ერთგული დამორჩილება ხემწიფისა რომლისა ხელსა ქვეშე ვიყვნეთ, ეს მიეწერების როსიის

318

იმპერატორსა, და არა სხვასა ვისმეს.

მესამედ, მე არა მცოდნიეს თუ აღკრძალულ იყო უქაზითა ამგვარი საიდუმლო საზოგადოება, არც გამეგონა, არც წამეკითხა, და ვერც მომეფიქრა.

4 მეოთხედ, აკტი ესე ჩემგან არც არავის მიუღია სხვას გარდა **გიორგი ერისთავისა** არც არავისთვის გარდამიწერია არცარავისთვის მიმიცია.

5 მეხუთედ, არც რაიმე ბოროტი დაწყობილება და მოქმედება ამათ კაცთა რომელნიც აქ დაჭერილნი არიან მე არა რაი მცოდნია არც გუნებაში განმვლება, ჩემის განუსჯელობით არა თუ მეგონა წინა აღმდგომი მთავრობისა, მეგონა თუ გამოცხადდა კიდევ მომიწონებენ მეთქი ცდასა ამას კეთილის ცხოვრებისა მათისასა მეთქი.

6 მეექვსედ შეთხზული ჩემგან გოდება იერემიასი, არ შემითხზავს არცა წინააღმდეგობისათვის მთავრობისა, არცა განსაღვიძებლად ცუდთა გრძნობათა ვისთანმე მხოლოდ ძლეულმან სხვისაგან დავსწერე ლიტონად, არავისთვის არ მიმიცია წასაკითხად გარდა იერომონახის **პორფირისა**, არც გადამიწერია ვისთვის მე, არც გულში მქონდა მიცემა ვისთვისმე ანუ დატევება შემდგომ სიკვდილისა არც ვინმე იცოდა, მხოლოდ ეგდო ამ ხუთს წელში უხმარად ცუდი დახეული ქალადი.

7 მეშვიდედ, წინააღმდეგი რაიმე შესაძლებელი მთავრობისა არავისთვის არ მიმიწერია, არცა მიმიღია ვისგანმე, არცა თუ მითქვამს ოდესმე სიტყვითაც პირისპირ ამისსა, ყოველთვის მაქვნდა შესანიშნელი ქადაგება, და დამტკიცება, ყოველთა კაცთადმი, მაღლობისათვის რასიულისა მთავრობისა, რომ არ ძალგვოცს ჩვენ გამოთქმად კეთილმოქმედებასა როსიისასა ჩვენ ზედა, ამისთანა კეთილი და ბედნიერი დრო საქართველოს არ ქონია მეთქი, და ესე ვითარი, ვერ მოვითმენდი ხოლმე რასამე ცუდსა სიტყვასა როსიულსა ზედა მთავრობასა, მაქვნდა ერთგული სული, სიყვარული და გრძნობა, და ვეგები, გარდა ამისსა არა მაქვს არა რაიმე სიტყვა თქმად, არა ვუწყვი ცოდვა ვქმენა ანუ არა, მხოლოდ შევავედრებ თავსა ჩემსა ღმერთსა, და უდიდებულესთა ხემწიფესა: ყოვლად გლახაკი მონა ღვთისა იერომონახი **ფილადელფოსი** 1833 ¹⁾

რამდენსაც მე კეთილგანზრახვით ვარიგებდი მაშინ **გიორგი ერისთავს**, სიყვარულსა ღვთისასა და განათლების სურვილსა, მთა-

¹⁾ თვე და რიცხვი არ უწერა.

ერობის მორჩილებასა, და ერთგულებასა, ყოველთვის მომიგებდა, კარგი მამაო, ვგრძნობ, მე სულ კარგად ვგრძნობ, ვგრძნობ მხოლოდ შენ დასწერე აკტი; აი ახლა შევიტყე როგორც ის გრძნობდა. მე თუმცა აქამომდე არ ძალმედვა გაშინჯვა, არც გონებაში გამვლებია. თუ საიჭველი რამ იქნება მეთქი, გარნა აწ ცხადად ვხედავ რომ ყოველივე ჩემი მოქმედება შემოიტანს დიდს იჭვს, როგორ შემედლო ამისი მოფიქრება, თუ ამისთანას უგუნურს უსჯულობას ვინმე გახედავდა კეთილ მოქმეტდა ზედა, თავის სულზე, თავის მაცხოვარზე, თავის მფარველსა და ბედნიერებაზე. ათასი რა ეთქვა ვისმე ვერ დავიჯერებდი, ახლა რადგან გამოცხადდა ამისთანა უსჯულოება, მე ვხედავ რომ გარემოება ჩემი აჩვენებს ჩემზედაც დიდს იჭვს, პირველად ასო გაკეთებული, მეორედ გოდება იერემიასი, მესამედ ახლა ეს აკტი, ამას გარდა მაგ ბოროტ განმზრახბთაც ზოგიერთის ცნობა, თუმცა ვხედავ რომ ესენი ფრიად ძლიერი ნიშნები არიან, სწორად მივყავარ მე სრულს დანაშაულში, მაგრამ ვფიცავ ყოვლად უსაყვარელესს ყოვლადვე ღვთის კურთხეულის უდიდებულესს ხელმწიფეს, რომ წინააღმდეგობისა და ბოროტმოქმედებისათვის არც ერთი არ მიქნია, მხოლოდ ჭეშმარიტის და გაცხარებულის გულით, ღვთისა და ხემწიფის სიყვარულით მომივიდა ბევრჯერ მესმოდა გმობა ღვთისა, გმობა საყვარელისა რუსეთის მთავრობისა ახლანდელთ გარყვნილო იმისთანა კაცთაგან, და მიხლოდა ეს აღარ ყოფილიყო, აკი იქავ დავწერე რომ პირველი ჩლენი ხემწიფე უნდა იცოდეთ მეთქი, მორჩილნი უნდა იყვნეთ, და ერთგულნი ხემწიფისანი მეთქი, აგრე უნდოდა ერთგულება თავის ჩლენისა და ხემწიფისა? იმათ არც აკტი მიუღიათ, არც ისე მოქცეულან, არც არავის მგონია ხელი მოუწერია არც იმაზე დამდგარან; აკტიც უარუყოფიათ და ღმერთიც. პირველადვე ყოფილან ბორიტგანზრახვაში, პირველადვე ჰქონიათ შემეტარი გონება ვერა რომლითამე ღონისძიებით ვეღარ მობრუნებულან თავის შეცდომილებისაგან, და მეც თან ჩამიტანეს, იმათთვის ამ ბოროტის ფიქრის მიზეზი მე არა მიმიციარა; ვერ ვიცნობდი ვერავის, მარტო გორგი ერისთოვი ერთხელ ვნახე და გავიცან მას უკან აღარ მინახავს, დოდაშვილს ვიცნობდი, და არა ძალიან შინაურად, ალექსანდრე ¹⁾ მხოლოდ დანახვით და სახელის გაგონებით ვიცოდი, სხვებს სულ ვერ ვიცნობ. მე შორს ვიყავი არ ვიცოდი რას მოქმედებდენ, მეოთხე წელიწადია ქალაქს აღარ ვყოფილვარ, უკეთუ

¹⁾ ალ. ორბელიანი.

სინიდისი ჩემი მიმიშვებდა ნეტაი მეც მაგათი ამხანაგი ვყოფილიყავი, მცოდნოდა ეს მაგათი უსჯულოება, ასე არ ვიქნებოდი დამწვარი შინაგანითა, და ტანჯული, ნეტაი ვერიო რაშიმე, რომ გამომეცხადებინა ცხარის სინანული, ეგები შემიწყალებდა დიდებული ხელმწიფე, და მთავრობა, ახლა ჩემისთანა უბედური

არავინ არის, ჩემის საქმეებით დიდი იჭვი ჩანს როგორც ახლა მეცა ვგრძნობ, და ჩემს გულში ერთგულების და გარდამატებულის სიყვარულის მეტი არა ყოფილა რა. არის მოგონება თერთმეტი წელიწადი მეტი იქნება სხვა არაფერი მიზეზი არა მქონდარა, რუსული ბერძნული და ლათინური, ხუცური და მხედრული იყო არეული ერთმანეთში, მეც ქართული ხუცური ასო და მხედრული აურიე ერთმანეთში, და მივამსგავსე იმათ, პირველად პირველის კათოლიკოსის **ანტონის** დროსაც ეკეთებინათ ოსტატმა მიჩვენა, იმაზე ვიგონე უკეთესი წერისათვის, რა ვიცოდი თუ აგრე ბოროტებისათვის იზიარებდნენ იერემიას გოდების შეთხზვაზე დანაშაული მაქვს, მაგრამ არა ადამის ტომს არა ხორციელს კაცს არავის წაუკითხავს და არც გაუგონია არც არავინ იცოდა ეგდო ამ ხუთ წელში ისე ვითარცა არა მყოფი, რა ვქნა ახლა სხვა განმართლება აღარა შემძლიანრა, როგორც ჩემს გულში სიყვარული ყოფილი ისევ იმ სასოებით დავარდები მიწასა ზედა, და შევსტირებ ღვთივ კურთხეულს ხემწიფე იმპერატორსა, მამაო ვცოდე ცად მიმართ და წინაშე შენსა, და იყავნ ნება თქვენი.

ყოვლად გლახაკი ბერი **ფილადელფოს**“.

ბიძინა ერისთავის ჩვენება (VI, 944).

„რომელსაც მკითხამს კამისია ვაცნობებ მას რომელ მართალია თავადს **ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანოვთან** მინახამს თავადი **ივანე მიხეილის ძე ერისთავი** მაგრამ არ მახსოვს რომ ამ საგანზე მელაპარაკნოს რამე **ივანე მიხეილის ძესთან** და თუ მამაგონებს ვინმე რასმე, რომ ამ საგანზე გველაპარაკნოს რამეს მაშინ ჭეშმარიტებით აღვიარებ რომ არას დავმაღავ. თავადი **ბიძინა ერისთავი**“.

ჩყლგ. წელსა.

იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება (VI, 962-65).

„დასამატებლად ჩემის ჩვენებისა მაქვს პატივი მოვახსენო ამა კომმისიას. მხოლოდ იყო ლაპარაკი როგორც მოხდეს აქ

321

დაპატიჟება. არ მახსოვს რომელსა რიცხვში მოვიდნენ ჩემთან ელიზბარ და ამის ძმა არტილერიის პრაპორშჩიკი **დიმიტრი ერისთავნი** დავიწყეთ ლაპარაკი არ მახსოვს რომელს საგანზედ. შემდეგ ამ ლაპარაკისა ამოიღო უბიდან პრაპორშჩიკმა **დიმიტრი ერისთავმა** ქაღალდი. და წაიკითხა ვინ უნდა იყვნენ იმ ღამეს დანიშნულნი თავადნი და რაოდენი კაცი უნდა ჰყვანდეს — ციხეში, არსენალში, კაზარმაში, მთავარმათებლის ნაობახტში, ხაზინაში და ნავთლუდის ხაზინაში და ან როგორ გამოიტანონ ხიდთან ზარბაზნები და ორი ზარბაზნით უნდა წავიდეს კაპიტანი **ჩოლოყაევი** კაზარმასთან. მე ჯერ არ შეესრულებინა ვკითხე როგორ გამოიტანთ ზარბაზანს. ამან მითხრა მე დღეს დილით ვიყავ არსენალში ბრძანება მქონდა არ მახსოვს მე თოფები მივიბარე თუ სხვა რაღაც და იქ სულ წვრილად გავსინჯე. უნდერ ოფიცერი ჩვენი იყო სად რა არის. და მითხრა ორნი არტელერიის საქმე ვიცით და ჩვენ ზოგიერთ ვასწა-

ვლით სროლას. მე უთხარ ისე მალე რად ისწავლის ჩვენი კაცი. მითხრა პოლიაკები ბევრნი მოვლენ იმ ღამეს ჩვენი მხრივ გაზდილნი და მცოდნენი ამისნი. მე უთხარ სად იშოვნით პოლიაკებს ჯარისას. **ელიზბარ ერისთოვმა** მითხრა. მე ყოველდღე დავდივარ ჩემს სიძე მელნიკოვთან. იმის მაღაზიები ქვეშ სახლისაში უჭირავთ შვეცრელების პოდანთ ვაჭრებს იმათთან მოდიან პოლიაკები ზოგი სათხოვრათ და ზოგი ისე. და მე გამრახ დაუწყებ ხოლმე ლაპარაკსა და ყოველთვის თითო აბაზი მაქვს გადადებული მათთვის და ამით ბევრს ვიშოვნით. და კიდევ ვანუგეშებ ვეუბნები ჩვენც თქვენსავით ვართ, და, ისინი ამბობენ ზა ოტჩიზნუ. და იქ სწერს კიდევ **დიმიტრი ერისთოვი** სად მოსდეს შესაკრებელი ადგილი და სად უნდა იხმაროს ზარბაზანი. როდისაც წაიკითხა ის ქალაქი მე მაშინვე ვსთხოვ მომეც და მაგას კარგ ხელით გადავწერ. უბეში ჩაიდვა და **ელიზბარმა** მითხრა: აქ როგორ დაგიგდო აქ ბევრნი მოდიან შენთან უეცრად რომ ჩაუვარდესთ დავილუპებით, ჩვენ მხოლოდ შენს გასაგონებლად დავწერეთ თორემ ამას ეხლავე დავხევ. ეს რომ ჩაიგდონ ამით გაგვტეხენ და წიგნი რომ არა ჩაიგდონ რა კი იმით კი არ შეუძლიანთ ჩვენი გატეხა.

ელიზბარ ერისთოვმა მითხრა: ამაღამ **ალექსანდრე ორბელიანოვთან** ვიქნებით და ბიჭს გამოგიგზავნი და იქ მოდიო და იქაც ამაზედ რომ ვიფიქროთ და იქაც წავიკითხოთ. სესნი რომ წავიდნენ მაშინვე ჩემს შავში დავნიშნე რაც მომაგონდა იმისგან წაკითხული. იმ ღამეს გამომგზავნა ჩემთან **ალექსანდრე ორბელიანოვს** და **ელიზბარ ერისთოვს** ბიჭი. მიველ **ალექსანდრე** იწვა, ფეხი სტკიოდა. იქ იყვნენ

322

ელიზბარ ერისთოვი, **გიორგი ერისთოვი** ღვარდიის კაპიტანი **ჩოლაყაევი** და **ვახტანგ ორბელიანოვი**. მე **ალექსანდრესთან** დავჯექე ჩემთან დაჯდა **ელიზბარ ერისთოვი**. და სამნი ცალკე ლაპარაკობდნენ რუსეთის საქმეს. ვერას მივხვდი. მე უთხარ **ელიზბარს** სად არის შენი ძმა, იმან მითხრა ჩემი დისწული ძალიან არის შეწუხებული და ის იქ არის თავის დასთანო. მეც არ მოვდიოდი, მაგრამ პირობა რომ მოგეც იმიტომ მოველო. **ალექსანდრე ორბელიანოვმა** სთქვა ჩვენ სულ ვლაპარაკობთ და არა გამოდის რა ერთი რამ დავწეროთ რამ იმ ღამის დაწყობისა. მე ფეხი მტკივა რომ არ შემიძლიან ფეხი დავადგა ადგილს აქ ბევრნი მნახავნი მოდიან ჩემთან და თუ აქ დავწერეთ მეშინიან რომ არავინ მიგვიხვდეს. მე მითხრა შენი ძმა სარევიზიოთ არის თქვენსა ხალხი არავინ მოვა ხვალ დილით ჩემს ორ ძმას და **გიორგი ერისთოვს**, შენთან გამოგზავნი და **ელიზბარს** უთხრა შენ და შენი ძმაც მიდით კარები შეიკეტეთ დილიდამ საღამომდის დასხედით დაწერეთ და მე აქ მაჩვენეთ. მე ვეთანხმე მოვიდნენ მეთქი, მეორეს დღეს დილით მოვიდნენ ჩემთან, **გიორგი ერისთოვი**, ღვარდიის პრაპორშჩიკი **დიმიტრი** და **ვახტანგ ორბელიანოვნი** **ვახტანგს** ეცვა ოსურათ. იმათ უთხარ სად არიან **ელიზბარ** და **დიმიტრი** იმათ მითხრეს დისწული მოკვდომიათ წუხელი და ამიტომ ვერ მოვლენო მე უთხარ აბა რას დავწეროთ იმათ მითხრეს **უელიზბაროთ** ვერას დავწეროთ ჩვენ შენ დაიწყე და ჩვენ გავშინჯავთ მე იმათ უთხარ თქვენ აქ ისხედით

თუ მოვა ვინმე ჩემთან თქვენ მიიღეთ და მე საკუთარ ოთახში დავეწერ. მე გამოველ და ჩუმად შკატულკიდან გამოვიღე ჩემი შავი რაც გამეგონა და იქ მქონდა დაწერილი წაკითხული **დიმიტრი ერისთავისა**. იქიდან ამოვწერე შემდგომად რამდენიმე ხანისა შეველ მათთან და უთხარ მოვრჩი და წაუკითხე ეგონათ ჩემგან შეთხზული და მითხრა **გიორგი ერისთავმა** შენ რა იცი სამხედროს დაწყობა რომ ასე დაგინიშნავსო და არ მახსოვს იმათში ერთმა სთქვა იქ ცოტა არისო და კაცების დანიშვნა მომატება უნდა, სხვათაც თქვეს და **ვახტანგმა დოდაევი**, **ავთანდილოვი** და **ყიფიანოვიც** ვისთანმე დაინიშნოს. სადილი ჭამეს ჩემთან იმ სადილზე იყო ჩემი ძმის სეკრეტარი და კანცელარიის დეჟურნი ქართველი და სადილზედ ვერას გაბედავდნენ ლაპარაკისას: შემდგომად სადილისა წავიდნენ. როდესაც დამარხეს დისწული **ერისთავისა**, არ ვიცი იმ თუ მეორეს დღეს შემდეგ დამარხვისა **ალექსანდრეს** სახლიდამ მომიტანა **ალექსანდრეს** პატარა ბიჭმა ზაპისკა **ელიზბარ ერისთავისა** აქ ამოდი და შენ რომ დაგიწერია რასპორიაჟენიე ისიც ამოიტანე

323

როგორც ჩემს ჩვენებაში მიჩვენებია. პატარა ოთახში შემეცვანეს აქ იყო **ალექსანდრე ელიზბარი** და **გიორგი ერისთავი**. მითხრეს წაიკითხე წავიკითხე და **ელიზბარმა** გაიცინა რომ მოაგონდა თავის ძმისა თუ თავისგან სიტყვები და ადგილები. **ელიზბარმა** ჰსთქვა ნათლულის კამისიაშიაც ჩემი ძმა **იასეც** დანიშნეო და **გიორგი ერისთავმაც** იქ ხაზინას გაფთხილება უნდა ჩემი ძმა **ბიძინაც** დანიშნეო. **ლევან ერისთავიც** დაუნიშნეო. მას უკან **ალექსანდრემ** უთხრა **გიორგი ერისთავს** ახლა შენი პროექტი დაწერილი წაიკითხე **გიორგიმ** წაიკითხა როგორც მიჩვენებია ჩემს ჩვენებაში. მე ვსთხოვე **გიორგი ერისთავს** მომეც და მაგასა და ჩემსას ერთათ გადავწერ და შენს ქალაღდს უკანვე მოგცემ მითხრა ეს თეთრად არის გადაწერილი ამას არ უნდა გადაწერაო (მინდოდა, რომ ორიღინალათ წარმედგინა) მას უკან სთქვა **ალექსანდრე ორბელიანოვმა** ეგე ბის შევაგულიანოთ მაიორი **ლუარსაზ ორბელიანოვი** რომ იმის სახლში მოხდეს ბალი ამიტომ რომ მოხერხებული ადგილი არის და დიდი მოედანი და ჰსთხოვა **ელიზბარს** **ლუარსაზს** შეადეგო. **ალექსანდრემ** სთქვა მე **მუხრანის ბატონსა** ვსთხოვდი რომ კეთილშობილები სახლს გთხოვენ მთავარ მართებელს ბალს უკეთებენო მაგრამ უხერხო სახლი, არისო. მე უთხარ თუ გინდათ ტრახტირში უფრო რომ მოვიგო მათი ჩემზედ დარწმუნება და ეგების ქალაღდი რამ ჩავიგდო ხელში როგორც **ალექსანდრე** მელაპარაკებოდა ამ საგანზედ მიწერ-მოწერა არის და მზადება.

შემდგომად დღესასწაულისა ხელმწიფე იმპერატორისა შემოვიდნენ ჩემთან **ჩოლაყაევი**, **ბიძინა გიორგი** და **ალექსანდრე**¹⁾. 3-ს დეკემბერს სამშაბათს დაპატიჟებულნი ყოფილიყვნენ ბაღში კორპუსის კომანდირთან **ჩოლაყაევი**, **ორბელიანოვი** და კარნეტი **გიორგი ერისთავი** არ მახსოვს ბალის შემდგომად მეორე დღეს თუ მესამეს მოვიდნენ ჩემთან ღამე **ბიძინა ერისთავი** და **ზაქარია ჩოლაყაევი** ამათ მთხოვს დაიბარე **ალექსანდრე ორბელიანოვი** და **გიორგი ერისთავი**. მოვიდნენ **ბიძინას** გაცნობა პირველი იყო ჩემი არც

ამ საქმეზე და არც სხვა ლაპარაკი და ცნობა ერთმანეთის არა გვექონია რა. მე უთხარ **ზიძინას** კნიაზო რატომ ჩემთან არ მობრძანდებოდით აქამდისინ. **ზიძინამ** მითხრა როდესაც ახლა დამარწმუნეს რომ ერთგული ხარ ბაგრატიონებისა და არც გაგვემ მეშინოდა ახლა კი დაშინებული ვარ. ჩამოგდეს ბოლოს ლაპარაკი. ვგონებ **ჩოლაყაევმა** და **ალექსანდრე ორბელიანოვმა** სთქვა ჩვენ თითონ ვაგინებთ ჩვენ რუსებს და იმას წარმოვიყენებ როდის უნდა მოხდეს ესეთი შეკრებილება ჩვენი აზრისო მაშინ გაიცინონ ჩვენ-

¹⁾ **ზიძინა და გიორგი ერისთავები, ალექსანდრე ორბელიანი.**

ზედ **ზაქარია ჩოლაყაევმა** თქვა ქართველები რომ შემოვიდნენ ბაღში თავიანთის ხორცის ფერი რომ აკერიათ მუნდირათ რუსები დასცინოდნენ და ვეუბნებოდი ქართველებს რა სიცოცხლე არის თქვენი. აქ ლანძღვა დაიწყო **ალექსანდრე ორბელიანოვმა ჭავჭავაძესი** და თქვა „თქვენ გეგონათ **მუხრანბატონი** არ გვეთანხმებო და მაგან კი აქამდისინ გვატყუაო და ჩვენ ვცდებოდით მაშინ **ალექსანდრემ** სთქვა აი მე ვიყავი მუხრან ბატონთან და ყოველივე გაუტყედი და იმისგან დიდი იმედი არის და კიდევ ეთანხმება უფრო ხმაცა აქვს. ესეც თქვა **ზიძინამ** საჭირო არ არის **ჭავჭავაძე** ხალხში ხმის დაყრის მეტი არა უნდა რა რომ სალდათს ჰკრეფენო ¹⁾. ამას უკან **ჩოლაყაევმა** სთქვა ჩვენ რომ მივედით **ალექსანდრე ჭავჭავაძესთან** როგორც მიჩვენებია მე ჩემს პოკაზანიეში. ესეც უთხარ მე ჩვენ ხომ არ დავაგდებთ ამ საქმეს და შენთან უეცრათ ღამე მოგიხდებით და ისე ხალხში გამოგიყვანთ. ამან ესე უარი მითხრა მრავალი უსამართლოდ მოუკლავთო და მეც მომკალითო. **ჩოლაყაევმა** მითხრა მე რუსულათ და ისინი სამნი ქართულათ ლაპარაკობდნენ (**მუხრან ბატონი** და **ლუარსაბ** როგორც ალაპარაკონ ერთმნეთთან). ჩვენ შევიყრებით ორასამდის თავადი და აზნაურნი თუ აქ ჩვენ საქმე მოვახერხეთ ხომ კარგი და თუ არა ამდენი თავადნი წავიდეთ **ყენთან** ან ახლა რომ მოდის **ეგვიპტის ფაშასთან** და იმას უთხრათ ამთენი კაცი მოვსულვართ და გვსურს თქვენი მფარველობის ქვეშ ყოფნა და ისინი ეცდებიან ჩვენს შეწევნას. მე უთხარ **ჩოლაყაევს** მე და შენ კარგი უცოლშვილონი ვართ და ვისაც ცოლშვილი ჰყავს იმათი ძნელი არის. იმან მითხრა განა ვერ გაძლენ ამოვნოს ცოლებთან ყოფნით და როდესაც აქ ვერ დავამარცხებთ შეშინდებიან და წამოვლენო.

მე უმორჩილესად ვთხოვ ამა კომისიასა რაც მე მეჩვენებინოს და არ ჩნდებოდეს მებრძანოს დავამტკიცო 1-დ მე არ: შემემლო სულ წვრილაო და კრასნორეჩათ მეწერა 2-დ მე რომ მოუტანე ჩენი ჩვენება ნაჩალნიკ შტაბისას მხოლოდ მივეც 'სვედენიეთ რომ იქით დაეწყო საქმე გამოძიებისა და ვდ ზოგჯელ ჩემთან და სხვაგან ულაპარაკნიათ ელიზბარ, დიმიტრი და გიორგი ერისთავთ აბ-ხაზოვს მაღალფრაზაზედ რუსულად ჩემთან და მე ვიტყვი ჭეშმარიტად მე არ მომცეს სწავლა მშობელთა და არც მესმოდა მათი ზია, გიერთი ლაპარაკი და არ დამიწერია ჩემს ადრინდელ ჩვენება-

ში. გავბედავ ამა კომისიას მოვახსენო უკეთუ ღირს ვიქნები მე ამა კომისიისაგან ჩემდა ზოგიერთს საქმეზედ დარწმუნებად რაც ჩემთან არ ულაპარაკნიათ და აზრით ვიცი. ვინც არ არიან აქ დაჭერილნი და როგორი აზრი ჰქონიათ მართებლობაზედ და უცხო გვართან დამოკიდებულება აქვთ. მე ჩემის უბედურებით და ამისთანა მომცა მიზეზიცა საკუთარმა ჩემმა სახლმა რომ რუსნიცა და ქრთველნიც არა უწყიდნენ ჩემი მწუხარება და ჰქონდათ სხვა რიგათ ჩემზედ აზრი. და ბევრნი გაბედვით ჩემთან ლაპარაკობდნენ ვითარცა დიდათ რუსების არა მყვარებელს. და მე არ მაქვნდა გზა გამართლებისა თავისა ჩემისა. **ფალავანდოვი**. ჩყიგ-სა წელსა გ-სა თებერვალსა.

ლუარსაბ თარხნიშვილის ჩვენება (VI, 1024-1025).

„ვამღევ ამა წერილსა კამისიასა შინა მე ქვემო ხელისა მომწერილი თავადი **ლუარსაბ თარხანოვი**, რომ მე ჩამოველ ჩემი სახლიდამ გორის უეზდის ახალქალაქიდამ ტფილის ჩყლა. წელსა გასულს მაისში საკუთარის ჩემის ბაზრის საქმისათვის, და დავდექ **ზაქარია ციციანოვის** ფათერში, რომელშიაც დავყავ ექვსი დღე. და მეექვსე დღეს შემდგომად შუადღისა ბაზრიდამ წამოველ შინ პურის საქმელად. ველოდე **ზაქარიას**. ის ოდეს მოვიდა დაგვიანებით მაშინ მითხრა **ზაქარიამ** რომ ის დაუპატიჟნია **ალექსანდრე ორბელიანოვს ვახტანგის ძესა** და მითხრა **ზაქარიამ** რათა წავიდე მათთან და სადილი იქ მივიღოთ მეორგზის და სამგზის უარი ვყავ რადგან არა მაქვს მე ცნობა სრულიად მეგობრული მას **ალექსანდრესთანა** და კვალად იძულებით წამიყვანა. მივედით ერთად ბაღში და მოსულმან ვნახე მუნმსხდომარენი ბაღში კაკალ ქვეშ დავსხედით სადილზედ ვსჭამეთ სადილი და დალიეს დიდად წევრი ღვინო ავსდექით შემდგომად სადილისა და სთქვა **ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანმა** დავსხდეთ პატარა ხანს ვილაპარაკოთო მივიდნენ მეორეს ჩრდილში სხვას კაკალთან დასხდნენ და მე მოვინდომე წამოსვლა რადგან ყოვლად უაზრო ვიყავ იმათი უკეთუ აქვნდათ რაიმე ბოროტგანზრახულება და დამსვა თხოვნით იმ ხსენებულმან **ალექსანდრემ**, და დასხდნენ რომელნიც იყვნენ მუნ.

ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანოვი
ალექსანდრე გიორგის ძე ორბელიანოვი
მამაცოვი იოსებ
ელიზბარ შანშესშივილი..

1) ელიზბარ ერისთავი

ზაქარია ციციანოვი

და ორიც რუსულად ჩაცმულნი ყმაწვილნი და მე თვით დაიწყო ლაპარაკი **ალექსანდრემ** ამ სახეთ რომ უკეთუ დაუ-

ჯერებდენ მას საქართველოს ხალხი რუსეთის მხედრობას გარეკს!
იგი **ორბელიანი ვახტანგის ძე** მე იმისი გამგონი ავდექ ზეზე და
დაუშალე მას უთხარ შენ მთვრალი ხარ და ნუ შესცდი
გამოვბრუნდი თუმცა მოინდომა კვალად დამჯდომა ჩე-
მი და არ დავსდექ **ზაქარია ციციანოვსაც** დაუმახე და გამოვეცალე
წამოხვედით. **ელიზბარიც** ლაპარაკობდა მაგრამ რადგან მოშორე-
ბით იყო ჩემზედ და **ალექსანდრე** ახლო ეს უფრო გავიგონე ცხა-
დად რომ ის გარეკს რუსებს გამოვეცალე მე წაველ ჩემს ბინაზედ,
და **ზაქარია** და **მამაცოვი** წავიდნენ ქალაქში ¹⁾

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (VI, 1034-1036).

„1831-სა წელსა, ოდესცა სიღნაღის უეზდს ვიყავ მთავრო-
ბისაგან გაგზავნილი, რომლისამე საქმის გამოსაძიებლად და გამო-
ძიების დასრულების დროს მივედი სანახავად სოფელს ქოდალოს
ნათესაობისა, და მეგობრობისა გამო პოლკოვნიკს **თ. ივანე ანდრო-
ნიკოვთან**, და სადილად არ გამომიშო, მას დროს მე და პოლკოვნი-
კი **ივანე ანდრონიკოვი** დავდიოდით, მის სახლის წინ სასეირნოდ და
ლაპარაკსა შორის, მე უთხარ საქართველოს თავისუფლება და ზო-
გიერთნი ყმაწვილნი კაცნი ამაზედ რაღაებსაც ფიქრობენ მეთქი.
მაშინ პოლკოვნიკმა **ანდრონიკოვმა** მითხრა ღმერთმა ნურა ქარ-
თველს ადამიანს ნუ აფიქრებინოსო მაგისტანა ფიქრიო. მაგრამ მე
მგონია მაგ აზრზე რაღაც ფიქრი რამ უნდა ჰქონდეთო, ღენერალ
მაიორ თავად **ალექსანდრე ჭავჭავაძეს**, **ივანე აფხაზოვს ვასილ
ბუბუთოვს**, და დეისტვიტელნი სტაცკის სოვეტნიკს **თ. ნიკოლაი
ფალავანდოვს**, და დიდნი მეგობრებიც არიან ერთმანეთისაო, ამ
სიტყვით დასრულდა ჩვენი ლაპარაკი, და სადილს უკან წამოველ
ჩემს გზაზე. მეორე 1832-სა წელსა, ზაფხულს, როდესცა აქ იყო
თვით იგი **თ. ივანე ანდრონიკოვი**, და **სოლომონ დოდაევთან** იდგა
ახვერდოვის სახლებში, მაშინ მე დიახ ხშირად დავდიოდი მასთან,
და ლაპარაკს შორის მე, და **დოდაევი** ბევრჯელ ვეტყოდით **თ.
ივანეს** საქართველოს თავისუფლებისას, ხოლო **ივანე** გვლანძღავდა,
და გვაგინებდა, ასე გვეტყოდა ხოლმე რას გაუგიჟებინართ, და
რას გადაურევიხართო, არ გახსოვთ, რომ 1812-სა წელსა მთელი
ევროპია რუსეთზე მოვიდაო, და ვითარ დათრგუნა რუსეთმა ევრო-

¹⁾ ხელმოუწერავია

პაო, აზა მაგვარი ფიქრი ნურავის ნუ გექნებათო, ამ ლაპარაკში
ბევრჯელ **სოლომან რაზმაძეც** მახსოვს რომ აქ ყოფილიყოს, და
ჩვენ ლაპარაკშიაც მონაწილე იყო ხოლმე. მესამე 1831-სა წელსა
ზაფხულს ერთს საღამოს ჟამზე მოვიდნენ ჩემთან, **თ. ელიზბარ** და
გიორგი დავითის ძე ერისთავი, **თ. ზაქარია ციციანოვი**, **იოსებ მა-
მაცოვი** და **თავადი ლუარსაბ თარხანოვი** არ ვიცი რომელმა მოი-
ყვანა, **ზაქარიამ**, **გიორგიმ**, თუ **ელიზბარმა**, შემდეგ ჩემ ბაღში გა-
ვედით სასეირნოდ, როდესაც ვისეირნეთ და სწორედ კი არ მახსოვს,
აქ ქვეყნია რაიმე ლაპარაკი თუ არა ამ ჩვენის განზრახვისა, და
ესეც სწორეთ არ მახსოვს **თ. ალექსანდრე გიორგის ძე ორბელია-**

ნოვი აქ ბაღში იყო იმ საღამო ჟამზე თუ არა, — მაშინ მე მთხოვეს ერთობით, რომ ბაღში დავეპატიჟეო, რომელიც მე ვთხოვე ხვალ მობრძანდით მეთქი, და ამით გავიყარენით, მეორეს დღეს ჩემთან იყვნენ ბაღში სადილად, სადილზე როგორც მახსოვს არაფრისთანა ლაპარაკი არა გვექონია რა, მხოლოდ თვის მწუხარებას ლაპარაკობდნენ რომელიც ამას წინად მოვახსენე კომისიას. შემდეგ სადილისა კაკალ ქვეშ დავსხედით, და ყველანი ერთპირად მოვეყვით ლაპარაკს, საქართველოს თავისუფლებისას, როგორა, და ან რომლის მიზეზით არ მახსოვს ხოლო ყველანი ამას ვამბობდით, თუ დიდროვანი კაცნი მონაწილეობას არ მიიღებენო, ჩვენ არაფრისთანა არა შაგვიძლიან რაო, მაშინ **ელიზბარ ერისთოვი** წინააღმდეგ ამისად, ძლიერ ფიცხობდა, და ამბობდა, ჩვენ მოვემზადნეთ და ისინიც მზად იქნებიანო, ამ ლაპარაკში გავატარეთ ის დრო, და როდესაც დავიშალენით მაშინ მე ცალკე გამიყენეს, **ზაქარია ციცია-ნოვმა, და ლუარსაბ თარხანოვმა** და მითხრეს **ალექსანდრე**, ეს **ელიზბარ** დიდათ ფიცხობსო და თუ ღმერთი გწამს როგორც იყოს დაამშვიდეო. მასკვან მე უთხარ რა ვქნა ძმებო მეთქი მეც დიდათ ვწუხარ, მაგრამ რა ვქნა ვერა გამიგონებია მეთქი, ამითი გაიყარა ჩვენი კამპანია, და შემდეგ ამისა, მე, **ლუარსაბ** აღარ მინახამ, და არც არა შემდეგ შეერთება რამ მქონია, ვგონებ რომ **გიორგის და ელიზბარს ერისთოვთ** ადრეც ჰქონიყოთ მას **ლუარსაბთან** შეერთება. მესამე 1831-სა წელსა, შემოდგომის პირზე არბოობას წიგნი მივწერე, ჩემ დედიდაშვილს **თ. ბიძანა ერისთოვს** ამასა ზედა რომელ, **თეიმურაზ ამილახვაროვს, ზაქარია ციციანოვს, ელიზბარ და გიორგი ერისთოვთ**, უთხარ რომ შენ და ისინი ერთათ ჩამოდით მეთქი. როგორც მახსოვს და მაგონდება მიზეზი ესე იყო მიწერისა. ამ ქალაქში ხმა დავარდა რომ ოსმალთა და სპარსელები ჯარებით ორნივ რუსებზე და საქართველოზე მოდიანო, ჩემი განძრახვა ესე

328

იყო რომ, მე მათთვის მერჩია რუსებს მოვხმარებოდით ყოვლის ჩვენის ღონისძიებითა და მაჰმადიანნი არ შამოგვეშო საქართველოში, შემდეგ ამ წიგნისა აღარც ისინი ჩამოვიდნენ, და ის ხმაც ტყუილი გმოდგა. იმ **ბიძინას** წიგნშიაც, ბოლოს ეწერა, ვგონებ, რომ **მამუკასაც** უთხარით მეთქი, ამ აზრით, რომ თავიანთ პარტიაში გაერთათ. მეოთხე. ესე ქვემორე აღწერილი გარემოება აღარ მახსოვს რომელსამე პოკაზანიეში მიჩვენებია თუ არა, და ამისათვის კვალად მოვახსენებ კამისიას, მე რომ ავად ვიყავ **ზაქარია ჩოლაყოვი, ელიზბარ** და ამისა ძმა **დიმიტრი ერისთოვი** ჩემთან იყვნენ, მაშინ როდესაც ეს ორნი ძმანი მეჩხუბებოდნენ, არას დროს არ შეიძლება რომ ეხლა ბუნტი არ მოვახდინოთო, მე ამაზედა უარს ვყოფდი დიდის ჩხუბით, არასდროს არ შეიძლება მეთქი, ჩემა ძმამ **დიმიტრიმ**, და **დიმიტრი ერისთოვი** ნადუელში რომ დიოდნენ, და შემდეგ დაიშალნენ, მაშინ ჩემთან დარჩა **ზაქარია ჩოლაყოვი**, ჩემი დედიდაშვილი **გიორგი ერისთოვი**, და ჩემი ძმა **ვახტანგ** ჩემი ძმა **დიმიტრი** ვგონებ იქ არ იყო. მაშინ **ზაქარია ჩოლაყოვმა** მითხრა **ალექსანდრეო** ეხლა მოსკოვში ვიყავო, **ოქროპირ ბატოიშვილთან** ლაპარაკი მქონდაო, რომელიც ემზადება ფრანცი-

აში წასასვლელად, იქიდგან ჯარს მოიყვანს შავი ზღვითაო ფრან-
ციცებისასაო, და მაშინ ადვილათ განთავისუფლდებითო. ესეც ბე-
ვრჯელ უთქომს ჩემთვის ჩემი ძმა **ალექსანდრეც** აპირებს ფრანცია-
ში წასვლასო საქართველოს თავისუფლებისათვისაო, და დიდი თა-
ვისუფლების მოყვარე არის ჩემი ძმა **ალექსანდრეო** და რუსები
დიდათ ეჯავრებაო. ესეც ბევრჯელ უთქომს რისა გემინიათო, ავ-
სტრიის იმპერატორს ერთმა ჩინოვნიკმა თავში ქვა მიარტყაო თა-
ვისუფლებისათვისაო, და ეს ხომ ჩვენი საკუთარი მამული არისო.
კვალად იტყოდა ვარშავაში როდისაც ბუნტი მოხდაო, მაშინვე პო-
ლიაკებმა ხუთის კაცის ძეგლები ამართესო, **რილევეისაო** და იმისი
ოთხთ ამხანაგთ იტყოდა იმათი გვარი კი აღარ მახსოვს ვისას იტ-
ყოდა, და იმ ძეგლებს პატივსა სცემდნენ პოლიაკებო. ესეც უთ-
ქომს პოლიაკების დედაკაცები პოლკოვოს კომანდირებიო და
ჩვენ ხომ კაცნი ვართო. ესე აღწერილი გარემოება ვგონებ რომელ-
სამე ჩემ ამხანაგთაგან გაეგონოთ **ზაქარია ჩოლაყოვისაგან**. პოდპო-
რუჩიკი **თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი**.

ამასთან დაუმატებ ამ ზაგოვორის წინა დღეებში თავადმა
იასე ფალავანდოვმა გვირჩია ჩვენ საზოგადოებას რომ, ჩემს ანგა-
რიშზე ვიქირავებთ ერთს სახლსაო, იმისთანა მოვარდნილს ადგი-
ლას, და დავნიშნოთ დღეები რომ იქ შავიყარნეთო, და ჩვენი სა-

329

ზოგადოების რომელიმე დადგეს იქაო, რომ აზრი ვერ მოიტანონო,
რომელიც **სოლომან დოდაევსაც** ურჩევდა **იასე**, რომ ერთ სახლს
გიშოვნიო იმისთანა საიდუმლოსაო, დადექო, რომ ჩვენ შევი-
ყრებოდეთ ხოლმეო, დანიშნულს დროზედაო. პოდპორუჩიკი
თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

„5“-ს თებერვალს 1833-სა წელსა.

ლუარსაბ თარხან მოურავის ჩვენება (VI, 1043-1044).

„გამოძიებასა კომისიასა შინა მოხსენება.

აღარ მახსოვს მე რომელსა წელსა მე ჩამოველ ტფილისში
ჩყოლბ. ანუ ჩყლა წელსა. გასულს მაისსა შინა, საჭიროებისათვის
სახლისა ჩემისა სასყიდლად ფარჩისა და რადგან იყო, **ზაქარია ცი-
ციანოვის** დედა ჩემის ცოლისა მონათესავე, ამისათვის იმის ფა-
თერში დავდექ და ერთს დღეს, რაოდენსა რიცხვსა თვისასა იყო არ
ძალმიძს ცნობად გამოველ ბაზრიდამ სადილისათვის. ველოდე **ზა-
ქარიას ციციანოვს** რომელიც დაგვიანებით მოვიდა ვაყვედრე მე
დაგვიანებისათვის და მან მითხრა მე რომ არის იგი დაპატიჟებული
სადილათ **ალექსანდრე ვახტანგის ძეს ორბელიანოვთან** და მთხოვა
მეცა რათა წარვიდეთ ერთად. მე ორგზის და სამგზის უარი ვყავ
რადგან არა მაქვს მე მას **ალექსანდრე ვახტანგის ძესთან** არავითარი
მეგობრობითი ცნობა კვალად მთხოვა მანვე **ზაქარიამ** რადგან არის
ზაფხული და დავრჩებიცა მარტო ამისთვის წაყვევი მას და ვისა-
დილეთ მუნ ბაღში. რომელმანცა მე ყოვლად უაზრო ყოვლისა
მათისა ბოროტგანზრახულებისა უცოდნო, იძულებულ მყო, და
წამიყვანა მის **ალექსანდრეს** ბაღში. მისრულმან ვნახე არა თუ
მხოლოდ სახლისა პატრონი, არამედ ამ რიცხვის გვამნი შეკრები-

ლნი მას **ალექსანდრე ვახტანგის ძესთან** მსხდომარენი კაკალ ქვეშ ბაღში.

ა **ალექსანდრე** სახლის პატრონი

ბ **ელიზბარ ერისთოვი** რომლისა ცნობა არა მქონია

გ **ალექსანდრე გიორგის ძე ორბელიანოვი**

დ **გიორგი ერისთოვი დავითის ძე**

ე **იოსებ მამაცოვი**

ზ ორნი შტატურად ჩაცმულნი ყმაწვილი გვამნი რომელთაც ვერ ვიცნობ ვინ იყვნენ იგინი ორნი.

ზაქარია ციციანოვი და მე ერთად მისულნი დავსხედით მოიღეს ადგილი მწვანე ადგილსა კაკალ ქვეშ ჩრდილში ვსჭამეთ პური და დაიწყეს სმა ძლიერად ღვინისა, თუმცა მოინდომა მან მასპინ-

330

ძელმა **ალექსანდრემ** რომ მეც დამალევინოს მომატებული ღვინო. გარნა არა ვეთანხმე რადგან არ ძალმიძს ბევრის დაღევა სნეულუბისა ჩემისა გამო სუფრის აღებისა შემდგომ ავსდექ და მოვეშზადე წამოსასვლელად. გარნა შემაყენა მან სახლის პატრონმან **ალექსანდრემ** რათა დავსხდეთ ჩრდილსა ქვეშე და გავატაროთო დრო და ლაპარაკი შევექცეთო და ყოვლად უფიქრებელი მათის ბოროტის განზრახულებით დავსჯექ მათთანა ცალს მუხლსა ზედან. პირველად მათ შორის მთქმული იყო მასპინძელი **ალექსანდრე**. ესრეთ რომელ თუ ეთანხმებიან მას საქართველოს მცხოვრებნი საზოგადოებანი, მაშინ მოიცემს იგი სხვასა ძალსაცა და განსდევნის რუსეთის მხედრობასა საქართველოდამ და იმ სახედვე **ელიზბარ ერისთოვი** ყვიროდა. მაღლად და აგინებდა მთავრობასა და ყოველნი მუნ მყოფნი ყვიროდნენ ღვინისაგან დახრჩობილნი გონებითა ღრალეზდნენ აღრეულებითა და იმედოვნებდა თავიანთ ბოროტგანზრახულებისა აღსრულებასა. ხოლო მე მხილველი და მსმენელი ამისი დავეცი შიშსა ქვეშე დიდსა, და ვგმობდი მე ჩემის ფიქრითა **ზაქარია ციციანოვსა**, რად მომიყვანა მე ამისთანა ბოროტ ადგილასა: ამისა შემდგომ ავდექ წამოსასვლელად, თუმცა ნებავდა მას **ალექსანდრეს** სახლის პატრონს მუნ დაყოვნება ჩემი — გარნა განვეშორე და წამოველ და უთხარ **ზაქარია ციციანოვსაცა** რათა დაუტეოს და წამოვიდეს, ადგა იგიცა და წამოვიდა, ხოლო მან **ელიზბარ** უწინ ჩვენსა ინება წასვლა სხვით გზით წარვიდა და არა უწყისად. და გზაზედ მომავალმან ვკითხე **ზაქარია ციციანოვს ელიზბარისათვის** თუ ვინ არის იგი. მე ცნობა არა მაქვს და მითხრა მან **ზაქარიამ** რომ იგი არის **შანშესშვილი ელიზბარ ერისთოვი** მოსული რუსეთით მე უთხარ **ზაქარია ციციანოვსა**, რათა არღარა მიეკაროს მათ ამიერიდგან დაუტეოს იგინი და მომავალთა ბაღში უთხარ მე **ალექსანდრე გიორგის ძეს ორბელიანსაცა** რომელიცა აწ მომავონდა ფიქრით რადგან არის და ყოფილა ნათესავი შენი **ელიზბარ** შენ დაუშალე მას ის ცუდი და ბოროტი ლაპარაკი თორე ის თავის თავსაც მოჰკლავს და თქვენც დაგხოცავთ და წამოვედით მე და **ზაქარია** და გზაზედ ბაღშივე მოგვეწია **მამაცოვი** გამოვედით ბაღიდან გარეთ და წაველ ჩემს ბინაზედ და **ზაქარია** წავიდა **მამაცოვით** ტფილისში.

იმა სადილისა მეორესა დღესა სადილათ უკვე დავებარებინე მას **ალექსანდრესა** დიდის თხოვნითა რათა მივიდე და ვნახო ვითამაც აქვს ერთი სათქმელი სიტყვა და არ წაველ და აწ მომაგონდა მე რომ მერმე თვით **ზაქარია ციციანოვმა** მითხრა, რომ გთხო-

ვსო დიდად ვედრებით რომ ერთ მინუტს მნახოსო. და მე მიმავალი ბაზარში დამინახა სახლიდამ და პირდაპირ მთხოვა რათა ერთ მინუტს ავიდე და აველ იყო მხოლოდ მარტო სახლში და ეს მითხრა გუშინ ბაღში სადილთ უკან ჩემგან სიმთვრალით რაღაცა ვთქვი და გეწყინა და მთხოვა რომ არ დავინახსოვნო იგი. და ამასთანავე მთხოვა რათა დაუმალო მე **ელიზბარ ერისთოს** რომ დაუტეოს ცუდი და გიჟური ლაპარაკი რომელსაც არა ვეთანხმე მე ნახვაზედ **ელიზბარისა**. რადგანა არა მქონდა არასფრით მას **ელიზბართან** მახლობლობა და ცნობა მეგობრული და არც მინახავს მას დღეს აქეთ, იგი **ელიზბარ** და აღარცა ვინ სხვანი ზემოხსენებულნი. მე იმ სადილის მეორეს დღეს წაველ ჩემს სახლში სოფელსა. და ვცხოვრებ მუნ და ეს ზემოაღწერილი სიტყვანი ასე მახსოვს და ასე ვნახე **ზაქარიასაგან** იძულებითი მოყვანითა მათთან რომელთანაც **ზაქარიას** გარდა არც ერთისა არა მქონია არც მეგობრობა არც სიარული და არც ვახშამი არცა ჩაი და არცა სადილი არავისთანა არ მიჭამიეს პური იმ ერთის დღის სადილის მეტი ვფიცავ სახელსა უფლისა ჩვენისა ისეო ქრისტესა რომ ის იმათი ლაპარაკი თუ ფხიზელს ყოფილიყვნენ და უმთვრალოდ ელაპარაკნათ, მაშინ მე ფიცისამებრ გამოვაცხადებდი მთავრობასთან. მაგრამ მე ვფიქრობდი იმათს ლაპარაკს შეცთომილებისაგან ღვინისა — ესეც მომაგონდა როდესაც ადგა **ელიზბარ** ერთი ესეც თქვა რუსების საქმე კარგად ვიციო რადგან მე იქ გავიზარდე როგორც უნდა მოვახერხებ იმათ საქმესაო. ესენი გავიგონე და თუ იქ მყოფნი დამალვენ ამასა, ამისათვის რომ უთუოდ ისინი ყოფილან ადრევე შეკრულნი და რადგან გრძლად არ ყოფილა ჩემი ყოფნა მათთანა ამის მეტი აღარა მახსოვსრა სხვა ლაპარაკი და ჩემი ამ მწუხარებაში მიმცემი **ზაქარი ციციანოვი** არის თორემ ისინი ვერც ერთი მიცნობენ ვერაფერის მეგობრობითა. სადილით მომატყუა **ზაქარიამ** და მიმიყვანა იმ მაშენიკებთანა, ორმოცდა ჩვიდმეტის წლის კაცი ვარ და წინაშე ღვთისა რაც გავიგონე სიმართლით მომიხსენებია.

თავადი **ლუარსაბ თარხან მოურავი**

თებერვლის 3 დღესა
ჩყლგ. წელსა.

332

ალექსანდრე ორბელიანის პასუხები კომისიის კითხვებზე (VI 1065-1068).

„კომისიასა შინა

კითხვისა ვოპროსნის პუნქტსა ზედა უმორჩილესი ჩვენება.

1.

ოსტავნოი პოდპორუჩიკი **თ. ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორ-**

ბელიანოვი.

2.

ოცდა ათის წლისა ვიმყოფები

3.

ცოლშვილიანი ვარ ლუბერსკის სეკრატრის თავადის **დავით ბარათოვის** ქალი მყავ **ეკატერინა**, ორი შვილი მყავ პირველი ქალია მეორეს წელიწადში დგას, და მეორე ვაჟია, იქნება შვიდის თვისა.

4.

მამული ჩემი მამაპაპისა არის სომხითს აოხრებული და მამა პაპის ათი კომლი გლეხი კაცი დავაყენე 1825-სა წელსა, ჩემის ცოლის ნასოფლარს მზითევზე, კაზრეთს, და შემოსავალი, რომ იმგვრივ ვიანგარიშო თეთრფულად, იმ სოფლიდგან **ოცდა ხუთ** თუმანს, და ან ოცდა ათის თუმნისას ძლივ გვემსახურებიან. და ჩემი მამა პაპის მამულში ხვნენ, სოფლელნი დმანისელები, და იქიდგან ყოველწლივ ღალას გვაძლევენ, ქერსა და პურსა ხან **ას ორმოც კოდს** და ხან ამაზე ნაკლებს. აოხრებულის სოფლებიდგანაც, ჩვენის ოჯახის წილად ძლივ **თხუთმეტი** თუმანი თე ¹⁾: ფუ ²⁾: შემოგვივა. კიდევ ჩვენი მამა პაპის ყმები დაფანტულნი არიან კახეთში სხვა და სხვა სოფლებში, თოთხმეტი კომლი კაცი იქნება, დიახ დარიბი არიან, და ყოველწლივ ოთხს თუმანს თე: ფუ ძლივს გვემსახურებიან. დუშეთის უეზდში, დგანან ჩვენი ყმანი ორი კომლი კაცი, წელიწადში იქნება ორი ძღვენი ჩამოგვიტანონ ამაზედ მეტი სამსახური არ იციან იმათ ჩვენი. გორის უეზდს დგას სოფელს მეჯრუხევს ერთი კომლი კაცი, იმის სახლიდგან გოგო გვყავს გამორთმეული, და ამის გამო სხვას არას გვემსახურება. ვერანა სოფელი ნაოხარი გვაქვს კიდევ ტფილისის უეზდს, ვერის ხევზე სახელად წყლუეთი, იქიდგანაც გვექნება **ოთხის** თუმნის თე: ფუ: შემოსავალი. სხვა მამა პაპისეული არა გვყარა. დედა ჩემის მზითევი აქს თავის დედის **დარეჯან** დედოფლისაგან მიცემული ბაღი

¹⁾ თეთრი.

²⁾ ფული

ამ ქალაქს, გარეთუბანს კლდეს ქვეშ, ყოველწლივ ასი თუმანი თე: ფუ: რომ მოგვცეს, იმ ბაღის შემოსავალმა დიდი საქმე იქნება, ყოველ წლივ იმ ბაზ ხარჯათ ოცდახუთი თუმანი თე: ფუ მეტი მოუნდება ხოლმე. ბორჩალოს დისტანციაში არის სოფელი არანხოჯალო კვალად მზითევი ყამერანიის აღწერით თვრამეტი კომლი კაცი იქნება, იმგვრივ იმ სოფელმა თეთრად რომ ვიანგარიშო, **ორმოცდა ათს თუმანს** ძლივ გვემსახურებიან. ამ ტფილისის ქალაქში გვყავს მამა პაპისეული ყმები ათ კომლამდის, და ანუ მეტი სწორედ კი აღარ მახსომს, ამათი სამსახური ეს არი რომ ყოველწლივ, აღდგომას და შობას თითოს ძღვენს მოგვიტანენ ხოლმე ამაზედ მეტი აღარსად ყმა გვყავს, და აღარსად მამული გვაქვს.

5.

მე აღვზრდილვარ, დედის ჩემის მოსურნეობით, აქაურს შკოლასა შინა.

6.

ბრძანებითა დედის ჩემისათა, შევსულვარ სამსახურსა შინა ვოენისასა, 1817-სა წელსა, მყოფის 7-ს კარაბინერის პოლკში. პა-ხოტებში ვყოფილვარ, 1820-სა წელსა, ბუნტსა იმერეთისასა, კომანდის ქვეშ, ღენერალ-მაიორის **ველიამინოვისასა**. კვალად 1822-სა წელსა გამოველ სამსახურიდგან, ჩემი სახლის გარემოებისათვის, და დავცოლშვილიანდი კიდევ, 1826 წელსა, სპარსელები რომ მოდიოდნენ, მაშინ ღენერალ-მაიორის **დავიდოვის** კამანდის ქვეშ ვიყავი, აბარანზე **ასან ხანის** ომში. 1827 წელსა ოდესცა ღენერალ ფელდ მარშალი კნიაზ ვარშავსკი და ღრაფ. ერივანსკი ივან ფეოდორიჩ **პასკევიჩი** იყო სპერსეთის კამპანიასა, მაშინ მე ვემსახურებოდი მილიციასა შინა, და დავესწარ ერდობათის საქმესა. **ჯავან ბულაღის** ომსა, აბაზაბათის ციხის აღებასა, სარდარაბათის ციხის აღებასა, და ერევნის ციხის აღებასა, და არსად არა ვარ დაჭრილი. შემდეგ ამისა, 1827 წელსა იყო ტფილისის უეზდის მარშლად კაპიტანი თავადი **მელიქოვი**, და ამის კანდიდატათ დანიშნული ვიყავი მე საზოგადოებიდგან, წელიწად ნახევარზე გარდაიცვალა ის თავად **მელიქოვი**, და მე მოვიღე, მისი თანამდებობა. და 1829-ს წელსა საზოგადოებამ ამომირჩია, სოვეტნიკად ისპოლიტელის ექსპედიციაში და აქამომდე მას ექსპედიციაში ვიმსახურებოდი.

7.

არც პეტერბურღს ვყოფილვარ და არც მოსკოვში.

334

8.

კვირას, და დღესასწაულს, ბეერჯელ დავკლებივარ საყდარში, მიზეზის გამო, და წმინდა საიდუმლო ყოველწლივ მიმიღია.

9.

არაოდეს არა ვყოფილვარ, არც სლესტვიის ქვეშ, და არც, სუდის ქვეშ.

10.

ოდესცა **ოქროპირ ბატონიშვილი** აქ იყო, მე ერთს დილაზე სანახავად მივედი მასთან. ოდესცა დამინახა მითხრა, შენ ჩემი მეორე ძმა უნდა იყო **ალექსანდრეო**. მე მიუგე მე გალხავარ მეთქი. მოვიდა გადამეხვია მაკოცა. დამსვა მდივანზე და მცირეს ხანს ვლაპარაკობდით. შემდეგ წამოველ, და წამოსვლის დროს მთხოვა, ხვალ ჩემთან სალამო ჟამზე მოდიო მერვე სათზედაო. რომელიც მივედი კიდევ დავსხედით, და ლაპარაკი დავიწყეით აქაურის სასამართლოებისა მკითხა. მე უთხარ დიახ კარგია მაგრამ ცოტათ გვიან იციან საქმის გადაწყვეტა მეთქი. მასკვან მითხრა, ეს ცოტა გინახამთ უფრო დაუსრულებელი არის მაგათი საქმეო, მოკლედ ვთქო რომ ბევრი რაღებიც ილაპარაკა სასამართლოზე. შემდეგ მითხრა თქვენი მამულის სამსახური არ იცითო. მე უამზე ყოველი ჩემი ჯარის სამსახური. მასკვან მითხრა ეგ არ არის სამსახურიო მე მოუგე მაშ რომელი არის მეთქი. მითხრა გაცინებით. აბა რუსებს შეუტეო. მე მიუგე რომლის ძლიერებითა მეთქი, 1812-სა წელსა მთელი ევროპია მოვიდა რუსეთზედა მეთქი. და დაამარცხეს რომელიც **ნაპალიონიც** დაიჭირეს მეთქი. ამაზედ დაჩუმდა. შემდეგ

წამოველ. წამოსვლის დროს მთხოვა ხშირად სიარული. მე დავიწყე სიარული კვირაში ხან ორჯელ, და ხან ერთხელ. და როცა მივი-
დოდი მამულის ერთგულებისას მელაპარაკებოდა, საბერძნეთის
ისტორიას მიაშობდა, და ბევრს მამულის სიყვარულისას მიაშობ-
და, აქამდისინ რომ ბევრჯელ იტირებდა, და მეც მატირებდა ხოლ-
მე. შემდეგ თავის ოჯახის ამბავს მოჰყვა როგორ მიიღო რუსეთის
იმპერატორმა, ნაცვლად მფარველობისა სრულიად მიიღო თავიან-
თი მამული, და აქამდისინ რომ გამომიცხადა, რომ ვცდილიყავ, რუ-
სებისაგან საქართველოს განთავისუფლებისას. მე მიუფე როგორ
შაიძლება მეთქი. მასკვან მითხრა, მე გასწავლიო, **ალექსანდრე ჭავ-
ჭავაძე** ჭკვიანი კაციო, და განათლებულიო, და ჩვენი ოჯახისა-
თვის თვდადებულო, რომელიც ჩვენის გულისათვისაც ციხეში

335

მჯდარაო. იმას უთხარი ის მოიპოვებს სქმესო, შემდეგ აქ თავადი
ელიზბარ ერისთავი არისო, აი ესენი დამინახებია შენთვის, და
შენც ეცადეო პირობა მივეცი. მაშინ გამომიცხადა ესე გარემოება
რომ ოცდა რვის წლისა ვიყავ, მანამდისინ თვინიერ დიდის ხელმწი-
ფის იმპერატორის სიყვარულის და ერთგულებისა მეტი სხვა ჩემს
ფიქრში არა ყოფილარა. და **ოქროპირ ბატონიშვილმა** ესრეთ გადა-
მრია, და შემშალა რომ არ ვიცოდი რა უნდა მექნა, და ამთენს
მელაპარაკებოდა მამულის სიყვარულსა, და ბევრს რადაეზსაც
მპირდებოდა რომ არას დროს არ შამიძლიან რომ მეოთხედი მოვი-
გონო იმისი ლპარაკები, თუმცა მართალია პირობა მივეცი რომ
ვისაქმებ მეთქი, მაგრამ ვერავის ვერ გაუბედე რომ მეთქო. ოდესცა
იმასთან მივიდოდი მკითხამდა რა ქენიო. მე ვატყუებდი ვსაქ-
მობ მეთქი. დამაფიცა **ოქროპირ ბატონიშვილმა**, და პატიოსანი პი-
რობა გამამართო რომ იმისი სახელი არსად არ მეთქო. და ასეც
დამარიგა რომ ორ კაცს ერთად ნუ ელაპარაკებიო. შემდეგ ერთს სა-
ლამოს ჟამზე ბაზრიდგან მოვდიოდი, და სიონის ქუჩის პირში დამხვ-
და **იასე ფალავანდოვი**, თავი დაუკარით ერთმანეთს, მთხოვა თხოვთ
ჩემთან ამობრძანდეთ ჩაიზედაო, რომელიც ავედი, და დავსხე-
დით ჩაი დავლიეთ, და ლაპარაკი დავიწყეთ შემდეგ გაყრისა მთხო-
ვა სირცხვილი არ არის შენთვის რომ ერთად შეზრდილნი ვართო
და ჩემთან არ დადიხარო, მთხოვა ხშირად სიარული. რომელიც
დავიწყე სიარული. ჩემის სიარულის დროს მასთან რუსებზე უკ-
მაყოფილობას ლაპარაკობდა. თუმცა პირველს პოკაზანიეში ბევრი
ჩემი გამართლებითი ლაპარაკი იყო, მაგრამ ოდესცა **იასე ფალავან-
დოვმა** მითხრა, ამ სიტყვით მე ერთი უკანასკნელი კაცის შვილი
ვარო, და ღვდლისშვილი, ამ რუსებმა სულ ბრილიანტით რომ შე-
მმოსონო, მე არას დროს არ მიყვარანო, და მამულისაც მე ერთ-
გულება ვაჩვენეო რომ ორჯელ გავიქეო, და თქვენ კი ვერა ფიქ-
რობთ თქვენის მამულისასაო. მე უთხარ მაშ შენი ძმა რატომ არ
ეცდება მეთქი. მითხრა, თუ თავადები სულ დაემზადებიანო, ესეც
იმათი პირველი მზრუნველი იქნებაო. ამაების გამგონე მეც უთ-
ხარ ბატონი ხარ მეც შენი ამხანაგი ვიქნები მეთქი, ხშირად დავ-
დიოდი მასთან, ეგრეთვე ის ჩემთან, და ვლაპარაკობდით. რომელიც
ოქროპირ ბატონიშვილსაც განუცხადე ესე გარემოება, კიდევ მით-

ხრა ხუმრობა არ არის ჩემი სახელი არ გაუცხადო, და არავის არ უთხრა ჩემი შენთან ლაპარაკიო. შემდეგ ამისა რაოდენსამე ხანს უკან **ოქროპირ ბატონიშვილი** წავიდა და კუკიამდისინ გავაცილე, შემდეგ გამოსალმებისა, გამიყვანა ცალკე, და კიდევ მითხრა ახლა

336

შენ იცი როგორც ეცდებიო. მე კიდევ აღუთქვი ცდა. და გავიყარე-რენით. ამის შემდეგ რაოდენსამე დროს უკან **მელანია მელნიკოვის** ცოლთან მივედი სანახავად. **ელიზბარ** იქ კრესლოზე იჯდა, **მელანია** დივანზე. **ელიზბარმა** თავისთან დამსო ახლო, და პატარა ხანს უკან ყურში მიჩურჩულა **ალექსანდრე** შენთან საქმე მაქვსო. მე უთხარ რა მეთქი. მითხრა აქ წამოდიო. წამიყვანა ერევანის პლოშჩადზე, და მე და იმისი ლაპარაკი ადრიდგანვე რომ მამიხსენებია კომისიისთვის ყოველი წვრილად, როგორ მისტუმრებდა ყიზილბაშში, და ან **დოდაევი** როგორ გამაცნო. ამ დროებში პოლშამ იბუნტა და ეს პირველად **იასე ფალავანდოვმა** მითხრა ესრეც მითხრა ახლაც ნუ გაახელთ თვალეზსაო. მე უთხარ აბა როგორ ვეცადო მეთქი. მითხრა აქ ჩემი სიძე **თეიმურაზ ამილახვაროვი** არის იმას უთხარო, და ის ჩემთან მოვაო, და რჩევას მკითხამსო. მე დავპირდი, აგრე იყოს მეთქი. რომელიც მოედანზე უთხარ **თეიმურაზ ამილახვაროვს** ყიზილბაშში წასვლა როგორც ამას წინათ კამისიას მოვახსენე ნამდვილად ისე, **ელიზბარ ერისთოვის** გარემოებაც მომიხსენებია ოდესცა **ლუარსაზ ორბელიანოვმა** თქო **ალექსანდრე ჭავჭავაძემ** თქოვო რომ **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** კაცი გაგზავნეთო, რომ კახეთს გამოვიდესო. და ერთ სადამოყამზე **ჭავჭავაძემ** მითხრა ლუარსაზისას ცალკე რომ დავიდოდი კარებს წინ, ამ დროს **ჭავჭავაძე** გამოვიდა შინიდან და მითხრა, **ალექსანდრემ** რაც **ლუარსაზმა** გითხრათ ის აღასრულეთო. როდისაც **ლუარსაზმა** ის სიტყვა თქო, მაშინ მამაგონდა **ოქროპირ ბატონიშვილი** რომ **ჭავჭავაძე** ჭკვიანი, და გონიერი კაცი არისო. მაშინ მე ვიფიქრე აქ უთუოთ ერთი რაღაც განმრახვა არის, და დიდი საქმე მეთქი, მაშინ ოდესცა რომ **ზავილეიკვისაგანაც** მქონდა ის სიტყვა გაგონილი. ამ **ლუარსაზის** თქმაზედ მეც შეუდეგ საქმესა, და ვთქვი მეც სამსახური რამ უნდა დავანახო ამათ მეთქი. და ყოველნი ვცდილობდით კაცის შოვნას რომ **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** გაგვეგზავნა.

11.

არასა სხვა საქმეს არ განუღვიძებიავარ წინააღმდეგ მთავრობისა, თვინიერ ამ ზემორე აღწერილის გარემოების მეტს.

12.

როგორც მე უწყი და ვიცი, ჩვენ არაფრისთანა მოსამზადებელი არა გვქონია რა, თვინიერ იმისა, რომ **იასე** ამბობდა ორასი კაცი მზადა მყავსო. მე ვამბობდი ორმოცს მე ვიშოვნი მეთქი. **ელიზბარ**

337

და **დიმიტრი ერისთოვნი** ამბობდნენ ორმოცს ჩვენ ვიშოვნიითო. სხვა ამაზე მე არა ვიცირა, კიდევ იმ რასპარიაჟენიას მეტი რომელიც **იასესგან** იყო დაწერილი პირველი ღამისა, თუმცა **ლუარსაზ ორბე-**

ლიანოვთან ის რასპარიაჟენიე რომ წაიკითხა **იასემ** მაშინ ყველანი თანახმანი ვიყავით, მაგრამ მე ეს აღარ მახსოვს, რიდასთვისდა მგზავნიდნენ **ალექსანდრე ბატოიშვილთან**, რომ ვერ წასვლის უარი უთხარი მე მათ.

13.

ოქროპირ ბატოიშვილისა ხომ ზემორე მოვახსენე კომისიას. და **ალექსანდრე ბატოიშვილთან** მიწერ-მოწერაც ხომ ადრიდგანვე მომიხსენებია კამისიისათვის.

14.

ჭავჭავაძეს ჩემთან არაფრისთანა შეერთება არა რა ჰქონია რა თვინიერ ზემო აღწერილის მეტი და **ლუარსაბ ორბელიანოვისგან** გამიგონია რომ მონაწილე არის ჩვენი **ჭავჭავაძეო. ელიზბარ ერისთავისაგანაც** გამოგონია მითომც მასთან ლაპარაკი ჰქონიყვეს და ამასთან იტყოდა ხოლმე, რომ **ჭავჭავაძე**, ჩვენი ნაჩაღნიკი იქნებაო. სხვა მე **ჭავჭავაძესთან** თავის დღეში სიარული არარა მქონიარა, და არც მახლობელი ცნობა.

15.

ამას წინადაც პირად განუცხადე კამისიას რომ დასამტკიცებელი საბუთი მე **ზავილეიციკიზე** არარა მაქვს მეთქი, და კიდევ მოვახსენებ, რომ მე არაფრისთანა დასამტკიცებელი საბუთი მე იმაზე არა მაქვს რა, და ამ გარემოებას კიდევ მოვახსენებ, ერთს ღამეს 11 საათზე დავებარებინე, სადაც მისვლისთანავე დავსხედით, და ლაპარაკი დავიწყევით მასკვან მითხრა ლაპარაკსა შორის, რომ საყვარელო **ალექსანდრეო** აქაც უნდა ეცადო აღრევასაო, რომელიც მეც აღუთქვი, და სურდა როგორც შევატყე რომ ჩემ მიერ მოქალაქეებს შენიანებს უთხარო, და ესეც მითხრა მინამ არ დაგიბაროვო ნულარ მოხვალო და შემდეგ აღარ დაუბარებვიარ. იმ ექსპედიციაში რომ წარმოთქო, **მეფე ვახტანგის** სჯულზე თავისუფლება, ის გარემოება ხომ ადრე მოვახსენე კამისიას. **ზავილეიციკის** ძმისა, და **იასე ფალავანდოვის** გარემოება ხომ ადრე მოვახსენე კამისიას.

16.

როგორც მე მახსოვს, არ ვიცი სად იყო, რომ ჩვენმა საზოგადოებამ პირველად დამდვეს ვალად, რომ შენ იყავ ჩვენი ნაჩაღნი-

338

კიო. მე დიახ პატივის ცემით დავითხოვე იმათი წინადადება. შემდეგ **იასეს** სთხოვეს ვგონებ იმანაც დაითხოვა, და მასკვან, როგორც მახსოვს, **ელიზბარ ერისთავმა** იკისრა, მე ვიქნები თქვენი კამანდირიო. ამაზე მეტი არ მახსოვს რომ სხვა ყოფილიყოს ვინმე. და ჩვენი ზაგოვორის თავი **ელიზბარ** იყო, ამისთვის რომ, დიდათ ცდილობდა, და ყოველს ადგილას მიმომსვლელი ის იყო, და შუა კაცი.

კამისიას უმორჩილესად ვთხოვ, უკეთუ რაიცა ჩემდამი საკითხელი ქონდეს, მკითხოს ჭეშმარიტად აღვიარებ რაიცა ვიცი ყოველს წვრილად მოვახსენებ. და მე ყოველი არა ძალმიძს დამეხსოვებინა ჩემი ფიქრიანობისა გამო მრავალი დავიწყებული მაქვს, და არ მაგონდება, ყოველი წვლილად. პოდპორუჩიკი თავადი

ალექსანდრე ორბელიანოვი".

ეგრემ ალექსიშვილის პასუხები (VI, 1125-1126).

1.

ვარ მე მღვდელი, მეწოდების ეგრემ, იოსების ძე ალექსიევი.

2.

რიცხვი არა მაქვს დაწერილი მშობელთაგან და როგორც ვიცი მე-40-ის წლისა ვარ შობიდან.

3.

ვარ ქვრივი და მყავს სამი შვილი ერთი ვაჟი და ორი ქალი.

4.

მაქვს მამული ბორჩალოს დისტანციაში სოფელთა კრწანი-სსა და დიდ დაღეთსა შუა, რომლიდგანაც არა რაიმე მაქვს შემოსავალი რადგან არის უშენი.

5.

მცირე ხანს ვჰყოფილვარ მოწაფედ ტფილისის საკეთილშობილო სასწავლებელსა შინა და სხვა თუ ვიცი რამე ჩემის მეცადინეობით.

6.

მე დავესწარ ერთხელ ყმაწვილ კაცობაში 1810-სა ანუ 1811-სა წელსა ალექსანდრე მეფის ძისაგან გამოგზავნილის კაცების

339

დაჭერაზედ, რომელნიც მიდიოდენ მეფის შვილის შვილს ლევან-თნ, რომ იყო იმ ჟამად დიდს ღიახვზედ ოსებში. რომლისა საბუთად მსახურებს ჩემდა მოწერილი წერილი მთავარმმართველად ყოფილის ღენერალ ოტინფატერის ტომსავისა, რომლითაც მპირდება წარდგენას. გარდა ამისა მიმსახურნიეს ტფილისის საკეთილშობილოს სასწავლებელში 1816 წლიდგან 1830 წლამდის მოძღვრად ქართულისა ენისა და სჯულისა ღვთისა ეგრეთვე სასულიერო მთავრობისაგან ვჰყოფილვარ სხვადასხვა საკუთარს პორუჩენიებში და დეპუტატად.

7.

არა ვყოფილვარ რუსეთს არცა პეტერბურღს და არც მოსკოვს.

8.

მართლმადიდებელი ბერძენთ როსიის სარწმუნოებისა და მღვდელობის მოვალეობისამებრ ყოველს დღესასწაულში და კვირას მიწირავს, თუ დიდი სნულეა ანუ მთავრობისა დადებული საქმე არა შემხვედრია რა, და არა ვზიარებულვარ სხვისაგან თუ არქიერთან არა ვყოფილვარ თანამწირველად, და აღსარებაც მითქვამს ყოველთვის.

9.

არა ვყოფილვარ არც გამოძიებაში, არც პოდსუდში, და არც შტრაფში რომ ჩემზედ ყოფილიყოს რამე.

10.

მე არავისგან რა გამიგონია რა არა რაიმე ამგვარი ჰაზრი უწინარეს ამა საქმის გამოცხადებისა და არცა რა ვიცი.

11.

მე კმაყოფილი ვარ ჩემს ცხოვრებაზე რაც ღმერთსა, ყოვლად მოწყალე ხელმწიფესა და ჩემს შრომას მოუცია, ჩემს დღეში არ მახსოვს რომ სასამართლოში მეჩივლოს სადმე და რა მიზეზი განმადვიებდა წინააღმდეგ მმართველობისა და საქმეში შესვლისათვის.

12.

არ ვიცი რაი ექნებოდათ სახეში ღონისძიება, რომლითაც წარმართებულ იყო საქმე ლაპარაკისა მათისა, (ოდესცა გარდა პირ-

340

ვანდელისა შემდგომად ღვთისადმი განსვენებულის დიდის პეტრეს დროიდგან როსსია როგორც განძლიერებაშია და ახლა კიდევ უმეტესად, რომელიც თვალწინ გვაქვს ახალს დროში, ერთმა როსსიის ღენერალმა, სპარსთა, ოსმალთა და სხვათა რა უყო და ვგონებ სრულიად ევროპამაც ვერა ავნოს რა რუსეთის ძლიერებასა) და არ ვიცი რითი რასმე შეიძლებდენ იგინი.

13.

ბატონიშვილებისა სიზმარივით მახსოვს ჩემს მცირე წლოვანებაში აქ ყოფნა და ახლა იმათგანი **ოქროპირი** რომ აქ იყო ამ ორის წლის წინათ ორჯელ **დოსითეოს** არქიერთან მოვიდა იქ ვნახე, ორჯელ მე გამგზავნა არქიერმან მასთან მოსაკითხავად, და ვვგონებ ორჯელაც მე ვნახე. მაგრამ მე არაფერი გამიგონიარა იმისთანა რამ რომელიც შესახები ყოფილიყო საწინააღმდეგოდ როსსიის მთავრობისა ანუ მმართველობისა. ვვგონებ 1828 წელს **თეიმურაზს** წიგნი მოეწერა და წიგნი დოღმატიკა ღვთის მეტყველება ეთხოვნა.

14.

ღენერალ მაიორს **ჰავჭავაძეს** ვიცნობ არა მახლობლად და ჩემს ცხოვრებში არა თუ ამ გვარს საქმეზედ, არამედ სხვა ლაპარაკიდ ფრიად ძვირად გამიგონია რამე იმისგან და ანუ მე გამოვლაპარაკებოდე იმას, და არც სხვისგან გამიგონია რამე ამგვარს საქმეში მისი მონაწილეობა უწინარეს ამისა გამოცხადებისა.

15.

ღუბერნატორად ყოფილს **ზავილეისკის** დანახვით ვიცნობდი და სხვა არა რაიმე არა გამიგონიარა.

16.

აგრეთვე არც ის ვიცი ვის რაცხდენ ნაჩაღნიკად ანუ პირველს პირად.

ყოველნი ზემოხსენებულნი პუნქტნი ვაჩვენე მე ცნობისამებრ ჩემისა სიმართლით რომელსაც ხელს ვაწერ მღვდელი **ეფრემ ალექსიევი**“.

1833-სა წელსა

თებერვლის 6-სა დღესა.

341

ა.

რა არს სახელი თქვენი, მამისა თქვენისა, და რა ჩინი გაქვსთ?

ბ.

რაოდენის წლისა ხართ თქვენ?

ბ.

უცოლო ხართ, თუ ცოლიანი, ვისზედა ხართ ჯვარდაწერი-
ლი და რა ერთი გყავსთ სახლობა?

დ.

რა ერთი ყმა და მამული გყავსთ თქვენ და სადა? ყოველივე
თქვენი წლის შემოსავალი რა ერთი და რა და რა იყო?

ე.

სადა და ვისის მეცადინეობითა, ესე იგი თქვენის მშობლები-
სა, თუ სხვისა ვისიმე პატრონობითა აღიზარდენით თქვენ?

სახელდობრ რას სამსახურში იმყოფებოდით? პახოდებში ყო-
ფილხართ და სახელდობრ რომელს პახოდებში და დაჭრილი ხართ
სადმე თუ არა?

ვ.

ყოფილხართ თქვენ პეტერბურღსა ანუ ნოსკოვსა, სახელდობ
როდის, და რომელს დროს თქვენ აქ დაბრუნდით?

ჯ.

ქრისტიანებრივის მოვალეობითა დაიარებითა თქვენ ჩვეუ-
ლებრივ დღესასწაულებში ეკლესიასა შინა და მიგიღიესთა ყოვე-
ლწლივ წმინდა საიდუმლო?

თ.

ხომ არ ყოფილხართ თქვენ აქნობამდე სამართალს ქვეშ და
სლეთსტვიას ქვეშ და ან შტრაფ ქვეშ? სახელდობრ რასათვის, და
როდის, შემდგომში გამართლებულ ხართ, თუ დასჯილ ხართ ანუ
გარდაგხდომიათ რამე?

¹⁾ თვითეულ ბრალდებულს წარედგინა ასეთი კითხვარი.

ი.

პირველ ვისგან შეიტყვევით თქვენ ეს განზრახულობა და შეთქმულობა? სახელდობრ ვინ შეგიყვანა თქვენ იმაში? როგორის სიტყვებით გამოგიცხადეს თქვენ? როდის იყო ესე, სადა და ვინ დაესწრენ იქ მოწმებად? გამოაცხადეთ ყოველივე ესე ყოვლის ჭეშმარიტებით გამოწვლილებით.

ია.

სახელდობრ როგორმა მიზეზმა განგაღვიძათ და შეგიყვანათ თქვენ შეთქმაში წინააღმდეგ მმართველობისა? გამოაცხადეთ ეს სრულის გულწრფელობით.

იბ.

როგორი ღონისძიება და შემწეობა გედოთ თვალწინ, რომელთაც შესძლებოდათ დაგვირგინოსნება ამა თქვენის შეთქმულობისა? გამოაცხადეთ ეს ყოველმხრივ ნამდვილათ და გამოწვლილებით.

იგ.

გქონდათ თქვენ როგორიმე ცნობა ბატონიშვილებთან, რომელთან? სადა, როდის და რა მოქმედება შეეძლოთ ამათ ჰქონოდათ თქვენზედ და ან შეთქმულობაზედ?

იდ.

იცნობთ თქვენ ღენერალ მაიორს თავადს **ჭავჭავაძეს**? დიდი ხანია რაც იცნობთ? რა იცით იმის მენაწილობისა ამ განზრახვაში? შეგხვედრიათ თქვენ მასთან ლაპარაკი შეთქმულების ბარობაზედ, პირდაპირ გილაპარაკნიათ, თუ მხოლოდ შეგიტყვიათ იმისი მონაწილეობა სხვებისაგან და სახელდობრ ვისგან?

იე.

იცნობთ თქვენ გუბერნატორად ყოფილს **ზავილეისკის**. სად და როდის გაიცანით და რა იცით იმის მენაწილეობისა ამ განზრახვაში ანუ იმაზედ რა გაგიგონიათ და სახელდობრ ვისგან?

ივ.

ვის პრაცხევდით თქვენ ამ შეთქმულების მთავრად ანუ უფროს გვარად? თვითონ თქვენ გეგონათ რომ ის მთავარია, თუ სხვამ გამოგიცხადა, ვინ იყო ისი და ვისთან გამოგიცხადა?

კომმისია ჯერეთ ერთ გზისცა მოგაგონებს თქვენ, რომელ მხოლოდ ოდენ გულწრფელისა და განუსაზღვრებელის აღვირებითა შეგიძლიანთ კიდევ მოპოება თქვენის დანაშაულის შემსუბუქების ღონისძიებისა და ეს ღონისძიება ძვირფასათ უნდა მიითვალოთ და რომელ თვითოეულსა ზედა ზემოაღნიშნულთა კითხვათაგანსა თანაგაქსთ თქვენ მისცეთ ნამდვილისა აზრისამებრ მისისა პასუხი სრული და კმასაყოფელი და აღარ უნდა შემოიტანოთ უწინდელი თქვენი ჩვენებანი.

ფილადელფოს კიკნაძის პასუხები (VII, 1223-1225).

1.

„მე ვარ იმერეთისა სახასოთა აზნაურთაგანი სჯულიერიშვილი მამით იოანე კიკნაძისა, და დედით თავადის თინათინ აბაშიძის ასულისა, ნათლობის სახელი მერქვა ნიკიფორე, ბერობის სახის შემოსაში მიწოდეს ნიკოლოს, პატარა სქემის და იერომონახათ კურთხევაში მიწოდეს ნებითა მიტროპოლიტის ბოდბელის იოანესითა ფილადელფოს, ვარ იერომონახი თერთმეტი წელი არს.

2.

არ იყო ჩვეულება პირველად ქართველთა შორის შობის წელთ მწერლობა, გარნა ცნობისამებრ თავისა ჩემისა სარწმუნოდ ვრაცხ ყოფად ორმოცის წლისა.

3.

არა მყოლიეს ცოლი არაოდეს, ეგრეთვე არა მყვანან არცა მშობელნი არცა მახლობელნი არცა მაქვს სახლი, შვიდის წლისა მამამან მომიყვანა იოანე ნათლის მცემლის მონასტერში სასწავლებლად, რათგან მაშინ ჯერ არ იყო საზოგადო სკოლა, შემდგომ არა ბევრისა დროისა ამოსწყდენ მშობელნი ჩემნი გაძლიერებულისა დიდისა ჭირისაგან, დავშთი მე ობოლი საქართველოში და ვარ და აღარა ვიცირა მყავს ვინმე ნათესავი თუ არა აღარც ვყოფილვარ იმერეთში.

4.

საცხოვრებელისა მშობელთა ჩემთასა არა რაივიცი, ერთმა მხოლოდ მამის ჩემის მსახურმა ყმამ რომელიც ახლა სცხოვრებს ქისიყს სოფელს მალაროს სახელმწიფოს მამულზე, მან მითხრა მე რომელ დროსა ჭირისასა შემდგომ გარდაცვალებისა მშობელთა ჩემთასა დასწვევს სახლი მეზობელთა თავადთა აბაშიძეთა აიკლეს ყოველივე, და თვით ის ბიჭიცა ყავდათ დაჭერილი, რომელიც იქიდან

დავდივერა აღარც იმ ბიჭს, აღარც სხვას რასმე, და არა ვიცირა მამულის საცხოვრებლისა, ახლა ბერობის წესით ჯამაგირი მაქვს წელიწადში ექვსი თუმანი შემოსავალი საწირავით და ჯამაგირით შედგების ათი თუმანი, ოდესმე მცირე, ოდესმე მეტი.

5.

გავიზარდე საქართველოში პირველად მცირე წლოვანი იოანე ნათლის მცემლის მონასტერში საზოგადო სმათ ხარჯით, ვისწავლე იქ სამღთო წერილის წერა და სჯული ღვთისა. შემდგომ მოვიდა იქ ხირსის მონასტრის არხიმანდრიტი **ნიკიფორე**, მნახა რომ ობოლი, და უპატრონო ვიყავ წამიყვანა თავისთან და ვიმსახურებოდი ეკლესიაში, შემდგომ მიმბარა ოსტატს და მასწავლა ქართულს ენაზე ფილოსოფია და ღვთისმეტყველება.

6.

ვიმსახურებოდი ხირსის მონასტერში რავდენიმე წელიწადი დიაჩოქად, შემდგომ ხუთი წელიწადი იერო დიაკონობით, შემდგომ სამი წელიწადი იერო მონახობით, შემდგომ სწავლისათვის რუსულის წიგნისა, და ენისა გადმოველ ტფილისის ფერისცვალების მონასტერში, 1826-სა წელსა მოთხოვნისამებრ კათალიკოსის ანტონისა გაგზავნილ ვიქმენ რუსეთს, შემდგომ გარდაცვალებისა კათალიკოსისა, მოვბრუნდი ისევ ტფილისის ფერისცვალების მონასტერში ხოლერის გამოჩენის დროს ვითხოვ და გადაველ შუამთის მონასტერში, და მომსახურები მუნ:

7.

არა შემთხვევია ყოფა პეტერბურლს, ვიყავ მოსკოვს, დროსა დაგვირგვინებისა მათის დიდებულებისასა აქედამ მიმავალი, კათალიკოსთან, დავისვენე ერთს კვირას დონის მონასტერში, მამა არხიმანდრიტს **ათანასესთან**.

8.

ვალისაებრ ქრისტიანობითისა მცირე წლოვანებითვე არა დავკლებივარ აღსარებას მარხვას და წმინდის საიდუმლოს ზიარებას, ერის კაცობაში ოთხჯელ წელიწადში, უკეთუ არა დამაბრკოლებდა რაიმე, დავიდოდი ყოველ დღეს ცისკარზე წირვაზე და მწუხრზე, უკეთუ არ დამაბრკოლებდა ანუ შეუძლებლობა, ანუ საჭირო რაიმე დიდი საქმე, ხირსის მონასტერში დიაჩოქი და მლოცვე-

ლი მარტო მე ვიყავ ყოველთვის, იერო დიაკონი ხუთს წელს მარტო მე ვიყავ, იერომონახობაში ორნი ვიყავით, რაი კურთხებულვარ იეროდიაკონად შემდგომ ყოველთვის ჭეშმარიტის მტკიცედ რწმუნებისა დიდებულისა ქრისტეს საიდუმლოსათა ყოველთვის ვცდი-

ლობდი არ გასულიყო ოცი დღე უზიარებლობისა, უკეთუ არ დამაყენებდა სნეულება ანუ შორი მგზავრობა, ყოველთვის ვყოფილვარ ჩარედაში, ხან ერთს მღვდელთან, ხანორთან, ხან სამთან, ხან სულ მარტო ვყოფილვარ არ გამიშვია ჩემი ჩარედა უწირავი ყოველდღე უკეთუ საკმაო რაიმე წინააღმდეგი მიზეზი არ შემმთხვევია, ყოველთვის მყოლია კეთილი მოძღვარი, და ახლაც მყავს შუამთის მონასტრის ყმა და მამულის განმგებელი არხიმანდრიტი ნიკიფორე.

9.

ყოფასა ჩემსა ნიჟეგოროდს კათალიკოსთან აღმძრა მე ნაზმან გრძნობამან სულისა ჩემისამან, და თანამდებობითმან სიყვარულმან ღვთისა, და ცხებულისა მისისაგან, არ ვიცოდი წესი სასამართლოსა, არცა სჯულები მათი, ლიტონის და მართლის გულით გამოვაცხადე უშესაბამო ლაპარაკი რაც იყო იქ, ამასზედა ვიყავ მე ქვეშე გამოძიებისა, გარნა მოხსენებისამებრ ჩემისა მათს დიდებულებასთან რომ მე არ ძალმედვა ფორმისამებრი დამტკიცება, ყოვლად უმოწყალებად ინება სამღთოთა ხელითა თვისითა განთავისუფლება ჩემი სასამართლოდამ, და წამოსვლა საქართველოში აღრჩევად ადგილისა სადაც მე მიხდოდა, რომლისთვისაც ამიერიდგან უმეტეს განმრჩოლებული სამღთო სიყვარული ესე ვითარისა სახიერისა ხელმწიფისა, და მამისა ყოველთა ქრისტიანებასა ენთების გულსა ჩემსა, გავბედავ მოხსენებად, უმეტეს მრავალთაგან, მრავალგზის ამბორს უყოფდი მას ადგილსა, სადაცა წერილ იყო უქაზის კოპიოსა შინა სკუთრითა ხელითა მათის დიდებულებისათა წერილ არს ესრეთ ¹⁾... მფიქრებელი ვინ ვარ მე რომელ ესოდენი ღვთის მზგავსი ხემწიფე სწერს საკუთრითა ხელითა ჩემთვის, რაოდენჯერ არს თაყვანის ცემად სახიერება, და სიკეთე ხელმწიფისა.

10.

ესე ყოვლად უუსჯულები გარდახდომილება, წინააღმდეგი ღვთისა, წინააღმდეგი მთავრობისა, წინააღმდეგი სინიდისისა ჭკულისა, და ბუნებისა თვისისა რომელიცა მესმის აწ რომ ყოფილა რომელთამე კაცთა შორის, არაოდეს არ შემოსულარს ფიქრსა ჩემსა, არცა მცოდნია ვიდრემდის არა მკითხა მე ამან კომისიამან, და არ

¹⁾ ერთი სიტყვა არ იკითხება.

გამომიცხადა რომელ, რომელთამე ქონიათო შეთქმულება წინააღმდეგ მთავრობისა და გაყრისათვის რუსთასა საქართველოთგან, თუმცაღა განეფინა ყოველგან ხმა რომელ რავდენნიმე თავადნი დაიჭირესო, ყოველი სული სურვილით კითხულობდა მიზეზსა, მაგრამ არსად არ გამეგონა ჯერეთ ეს მიზეზი და არც შემემლო დაჯერებად უკეთუ ესე შესაძლებელ იქმნებოდა საქართველოში მოგონებად და გაბედვად, ჭეშმარიტად ძალსა ღვთისა საბაოთისასა ვფიცავ

რომ კიდევ რო ეთქვა ვისმე ცხადათაც ეს შეთქმულება გვაქვსო არაოდეს არ შევრაცხდი ღირსად გაგონებისა ვერც დავიჯერებდი, არც მცირედ შემომივიდოდა ჭკუაში მეგონებოდა მასხარაობა, და ჩვულებითი გიჟური როტვა, არც არავის გამოუცხადებია, არც არავის მიუწოდებია არ ამ შეთქმულებაში არა რომლითამე სიტყვითა შესატყობინებლად ჩემდა რომ მე შემეტყო არავის არ უთქვამს, არსად, არავისთან და არაფერი არ ვიცოდი ვიდრემდი აქ არ შევიტყე, და არც ახლა ვიცი ვითარი ქონიათ მათ დაწყობილება.

11.

არა რომელსამე მიზეზსა არ შეეძლო მიდრეკად ნებისა ჩემისა ესოდენისა უსჯულოებისადმი და ესოდენისა შეცდომილებისა რომ მე მეფიქრებინა, წინააღმდეგი რაიმე მთავრობისა, და არა რაიმესა უკმაყოფილო.ბასა არ შეეძლო ძლევად მადლობია¹ნისა მოთმინებისა ჩემისა.

12.

არა რაიმე სპოსობი არც მქონია არც დამინახავს შემძლებელი წინააღმდეგობისა მთავრობისასა, როგორც არ იხილვების პატარა ბუზისა შორის სპოსობი შთანთქმად შევარდენისა.

13.

მე არ მახსოვს საქართველოსა შინა, არც მეფე არც მეფის შვილები და არც ცნობა მქონდა, გარდა ოდესცა მიველ მოსკოვს, იქ ვნახე იგინი, და მივიღე იმათი ცნობა, სახელდობრ **მიხეილისა, ილიასი ოქროპირისა და ირაკლისა**, ესენი სცხოვრებდენ მაშინ მოსკოვს, იქ ვნახე იგინი, **ოქროპირ** აქაც იყო ტფილისში აქაც ვნახე რავდენჯელმე, წინააღმდეგი რაიმე მთავრობისადმი არარაი შემინიშნავს, ხუმრობით და გასაცინათ თუმცა გამიგონია რამე მცირედი, მაგრამ ყური არ მიგდია თანაწარხდომილვარ, არარაიმე იქვი ჩემს გულში იმათგან არა შემოსულარა არც განღვიძება წინააღმდეგ მთავრობისა.

347

დენერალ მაიორს **ალექსანდრე ჭავჭავაძეს** დიდი ხანია ვიცნობ, ჯერ ისევ არ ვიყავ ბევრი ვიცნობდი, არა შინაურულად, არამედ ვიცოდი ვინ იყო, და იგი მე მიცნობდა ვინ ვიყავ შემდგომ ბეროზაში, ცნობა ჩემგანი იმათი მხოლოდ იყო ამისთვის, სახლი ქონდა კეთილმსახური, და ღვთის მოყვარე, როცა მივიდოდი დამაჯილდოებდენ, ოდესმე ფულით, ოდესმე ღვინით, ოდესმე პურით, და ამისთვის ვითარცა სხვათა მონასტრის ბერებთა, მეც შემემთხვეოდა ხილვა მისი წელიწადში ორჯელ, ანუ ერთხელ, ანუ სამჯელ მეტი არა, ბევრი წელიწადებიც გასულა რომ არ მინახავს სრულებით. არა ძალიან შინაგანად ვიცნობდი მას, გარნა მწყალობდა უმეტეს სხვა ბერებზე. წინააღმდეგი რაიმე მთავრობისა, არც

თვით იმისგან გამიგონია, არც სხვისაგან მსმენია იმაზე, და არცარა შემინიშნავს, და არც მიძიებია ესე ვითარნი რამენი.

15.

ზავილეისკის ვერ ვიცნობ, მხოლოდ ვნახე ერთხელ რომ მოვიდა სანახავად არხიეპისკოპოს **დოსითეოსთან**, იმჟამად იქ დავესწარ, მხოლოდ ვნახე პირი მისი, გალაპარაკება არა მქონია რა და არცარა გამიგონიარა იმისი.

16.

ამ ბოროტისა განზრახვისა, წინააღმდეგ მთავრობისა, არც ნაჩაღნიკი მყავს, არც ვისიმე ნაჩაღნიკი ვარ, და არცარავიცოდირა, ვმადლობ ყოვლად უმაღლესსა რომ დამიფარა მე, და არ მოწვევნილ იყო ჯერეთ ჩემს ცნობადმდე.

ყოველი ესე ზემოხსენებული ჩემგან არს ნამდვილი წმინდის გულით წარმოდგინება შინაგანისა სულისა ჩემისა, და თვით მდგომარეობითი ჭეშმარიტება, რომლისაცა წინააღმდეგსა არა რაღა არ ძალუძს ადგლისა პოებად, ამას ზედა არ ვეძიებ რასამე იძულებითსა დამტკიცებასა, რომლისაცა წინააღმდეგსა არა რაღა არ ძალუძს ადგლისა პოებად, ამას ზედა არ ვეძიებ რასამე იძულებითსა დამტკიცებასა, ვითარცა ბრძანებულ არს გამოცხადებად ყოველი სიმართლით; გამომიცხადებია ვითარცა გამოცხადებულ იქნება მეორედ მოსვლისა ქრისტესისა, მტკიცედ დარწმუნებულ ვარ რომელ არცა ერთი თმა თავისა შესაძლო არს შთამოვარდნად ნებისა სამღმთოსა.

მე არ ვიყოფები ტანჯული შიშისაგან დასჯისა, არამედ მტანჯავს მე ორნი ესეს წინააღმდეგნი შემთხვევანი.

პირველად, ვითარი მაქვნდა მე თვით ბუნებითი მიდრეკი-

348

ლი სიყვარული აწინდელისა მთავრობისა, მრცხვენია თქმად, რას ნიშნავს ჩემი ან სიყვარული ან ერთგულება, რავარ მე ვითარცა ერთი უმცირესი სალა ქვეშე უკანის მაგრამ ტკივნეული გული ჩემი სდულს, და მამედვინებს მოხსენებად, როგორი მაქვნდა მე შეუცდომელი, და სიხარული აწინდელისათვის მდგომარეობისა, ვითარი ცხარი სულით ვიყავ მე მვედრებელი ღვთისადმი და მმადლობელი, როგორ უმჯობეს მიმაჩნდა მე გატარება დროისა სიყვარულიანის საუბრით უკანასკნელს რუსთან, ვიდრე პატივცემულს ქართველთან, როგორ სურვილით ვეძიებდი ყოველთვის საშუალებას რომ მღირსებოდა სულ რუსებში ყოფა, როგორი მაქვნდა მე საკუთარი ერთგულება რომელ ყოველს ტაბელნის პრაზნიკში ოდეს არ იქმნებოდა საზოგადოდ ეკლესიაში მოლებნა, მე სენაკსა შინა ჩემსა არ დამიგდია არაოდეს ვითარცა სამღმთო ვალა თქმისაებრ მოციქულისა პავლესსა „ილოცევდით მეფეთათვის რამეთუ მსახურნი ღვთისანი არიან“ დასასრულ ყოვლისა ამის ახლა რას იქვნიულებას ქვეშე ვარ, და რასა მკითხვენ:

მეორედ, მე ვრაცხდი თავსა ჩემსა თითქმის მრთელს საქართველოში არა უდარესად რომელთამე განათლებულთა გვამთა, თუმცა არა მაქვნდა გამოცდილება სასამართლოსა სჯულებისა, და სხვათა ესე ვითართა ახალთა დაწყობილებათა, გარნა არ ვიყავ მე დაკლებულ არცა სწავლითა, და არცა ბუნებითა სჯულისა სამღთისა სჯულისა ბუნებითისა და სინიდისისაგან, შემძლებელ ვიყავ მე ისტორიებრ განსჯად დროისა არ ვიყავ მე დაბრმობილი რომელ არამსცოდნოდა ფასი აწინდელისა ხემწიფობისა, არა თუ მხოლოდ დიდებად საქართველოსა, არამედ სიმტკიცედ ყოველთა მართლმადიდებელთა ეკლესიათა თითქმის რაოდენი არიან მრთელს ქვეყნიურსა შარასაზედა, ახლა მკითხავენ მე ყოვლად უკანასკნელისა უგუნურისა, და გიჟისა საქმესა, ნუ უკვე მე ძალ მედვაა? ფიქრვად წინააღმდეგი უმეტეს ნახევრის ევროპისა, აღვსებულისა ბევრის საუკუნითაგან სიმხნით და უძლევლობით ქებულთა ერთაგან, და მილიონ ნახევრისა განმზადებულის რკინის სალდათათასა ნუ უკვე არა ვხედავ მე თითქმის თვით მრთელსა აზიასა შეშინებულსა ესე ვითარისა ზეცით გამობრწყინვებულისა იმპერიისა მიერ. სპარსეთი დასაბამითგან ამპარტავანი ტახტსა ზედა თვისსა, წოდებული აღმოსავლეთსა შინა ბუდედ ლომთა, შეშინებულნი სხედან სოროთა თვისთა, არა ვიხილეთ? მე თვით წარსულთა წელთა პორტი ოსმანთა რომელი აღანაღლებდა თავსა თავისსა ნახევარ სხეულამდე მთოვარისა დამდაბლებულად ღვთივ განმტკიც-

349

ცებულსა საჭურჭელსა ქვეშე რუსთასა, და ესე ყოველთვის ჩვეულებისამებრ:

საქართველო მოწვენილი უკანასკნელისა აღსკობისადმი, იქმნა ახლად მოცოცხლებული სულითა რუსთათა, ძლივ ძლივ მოდიან არსებასა შინა, მიწა ესე არა უმეტეს ხსენებული ერთისა საკნიაზოისა მყოფი ესე ვითარისა ძლიერისა იმპერიისა მფარველობასა ქვეშე ხალხი გლახაკი, არა მქონებელი არა რაიმესი შემწეობისა, მხოლოდ მცხოვრებნი დღეს მოწყალეებითა რუსთათა, ვითარცა ახლად შობილი ყრმა მოწყალეებითა დედისათა, შემძლებელ იყო? წინააღმდეგომად როსიულისა მთავრობისა?

ამით ოდენ ტანჯული გლახაკი სული ჩემი, მარადის ენთების სიყვარულითა და მადლობითა, ვრაცხ თავსა ჩემსა ბედნიერ ყოფისათვის ჩემისა მას ოქროვანო საუკუნესა შინა, სადა მტერნი კაცობრიობისა და ქრისტესნი ცოცხლით შთასხდენ საფლავსა შინა, და წმინდა ქრისტიანობა ბრწყინავს ყვავილოვნად ამას მამულსა შინა.

დიდება ღმერთსა, და დიდება დიდსა იმპერატორსა ქრისტიანეთასა, ამინ. იერომონახი ფილადელოს“.

1833-ს

თებერვლის 7.

ლევან ერისთავის პასუხები (VIII 1304-1305).

„მქვიან ლევან მამი ჩემის. სახელი არის ლუარსაბ ჩინი მაქვს პრაპორჩიკობა.

მე ვარ ოცდა ხუთის წლისა

ცოლიანი ვარ ჯვარდაწერილი **მუხრან** ბატონის ბაგრატის ქალზე სამი ვაჟი მყავს პატარები დედა მყავს და ორი უსაკო ძმები.

მე მყავს ყმა და მამული გორის უეზდში და დუშეთის უეზდში ას ოთხმოცი კომლი დამრჩა და ას სამოცი კომლი ჩამომართვეს, წლის შემოსავალი რაც დამჭირდებოდა და ფულათ არ ჰქონდა გადაჭრილი ჩემის ყმიდამ და მამულიდამ ვცხოვრობდი.

მე აღვიზარდე ჩემს მშობლებთან.

მე ვიყავ წინაპირველათ რომ ყიზილბაშში ომი იყო მაშინ ღერანალ მაირ **დავიდოვთან** და ვიმსახურე ოთხი თვე მასუკან ვიყავ გრაფ **პასკევიჩთან** ოსმალს ომში ყარსისათვის მომეცა პრაპორჩიკობა და ახალციხისათვის ჩეთვერთი სტეპენი ანა ზახრაბროსტი მასუკან ოსებში ვიყავ პახოდში ღერანალ **რეინკაფთან** და ვიმსახურე და არ დავჭრილვარ.

350

არა ვყოფილვარ არც პეტერბურხს და არც მოსკოვს.

ქრისტიანობრივის მოვალეობით დავიარები მე ეკლესიაში და ყოველწლივ მიმიღია წმინდა საიდუმლო.

მე და **ხმალაძეს** გვექონდა საჩივარი შორის სუდში და სუდმა მე გამამართლა და აქ სუდაი რასპრავაში ჩამოვიდა საქმე და აქ შევრიგდით მე არა გადამხდარა.

პირველად **ბიძინა ერისთოვმა** მითხრა მე არაფერი არა ვიცოდი რა დუშეთს ვიყავ ჩემს საქმეზე და იქიდან რომ წამოვედით ერთი გზა გვექონდა ერთათ მოვდიოდით და მე და **ბიძინა** და ცხენებიდამ ჩამოვხდით და ცხენები ბიჭებს ეჭირათ ბიჭები წინ მიდიოდნენ და ჩვენ ერთად მივდიოდით მაშინ მითხრა ერთს სიტყვას გეტყვიო მე უთხარ რა არის მითხარ იმან მითხრა საიდუმლო არისო ძალიანაო მე უთხარ თუ მაგისთანა არის ნუ მეტყვი მითხრა გეტყვიო ბუნტს აპირებენო მე უთხარ ეს გიჟური ჭკუა არის ვის შეუძლიან ეს საქმე და ან ხემწიფის მუხანათობა როგორ იქნება იმან მითხრა **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** წიგნი არის წასულიო ვინ მისწერა არც მე მიკითხავს არც იმან მითხრა მე უთხარ მე რა შემიძლიან მეთქი იმან მითხრა ჩვენ სხვა ნაირათ დავიჭერთ საქმესაო გაათავა ლაპარაკი და მე ჩემ სახლში წაველ და ის თავის სახლში წავიდა ეს მითხრა ხოლერობის უკან ზამთარში იქ მოწამე არავინ იყო მასუკან გაზაფხულდა და მარიამობის თვეში მე და ჩემი სიძე **დვით ჯორჯაძე** მივდიოდით გერისთობას. **ბირძიმ ამილახვრისას** მოვედით ჭალას და ბალკონზედ ჩაის ვსვამდით იქ **გიორგი დავითის ძე ერისთოვის შვილი** ამოვიდა და მითხრა ბუნტს ვაპირებთო მე უთხარ მე მაგისი არა ვიცი რა იმან მითხრა პოლშაც ეჩხუბებათო მე უთხარ მე რავიცი მეთქი ცალკე მითხრა ჩუმათ მასუკან გერისთობას **ბიძინამ** მითხრა წიგნი მომივიდაო და **ელიზბარს** წავაკითხეთ ჩუმათაო და არ ვიცი რა წიგნი იყო და არც მინახავს კიდევ ათას რვას ოცდა თორმეტში განმიახლა ბუნტს აპირებენო სასამართლოებს ზემოდამ შემოვეყარე **ბიძინას** და მითხრა წავიდეთ **ალექსანდრე ვახტანგის ძის** სახლშიო და **გიორგი** ჩემი

ძმა ვნახოთო წავედით და ვნახეთ **ბიძინა** იმ სახლში დარჩა და **გიორგიმ ალექსანდრე ორბელიანთან** შემოიყვანა **ალექსანდრემ** მითხრა ბუნტს ვაპირებთო მე უთხარ მე რა ვიცი მეტეჟი იმან მითხრა იმერეთში ნათესავები გყავსო მე უთხარ მყავს მეტეჟი მითხრა იქნება იქაც მოხდეს ბუნტითო მე უთხარ მე რა ვიცი მეტეჟი მოხდება თუ არა გაათავა და გამოველ **ელიზბარ ერისთვის შვილი** შემომეყარა სასამართლოებს წინ დამიძახე აქ მოდიო მიველ და

351

მითხრა ბუნტს ვაპირებთო მე უთხარ მე ჩემი საქმე მაქვს შინ მივდივარ და მაგისი არა ვიცი რა მეტეჟი გაბრუნდა და წავიდა. დედა ავად მყავს ბრიკვა ვიქირავე დი იმავ დღესვე წაველ დუშეთის უეზდში და ავადმყოფი დედა ჩამოვიყვანე და მას უკან ჩემთვის აღარავის არა უთქვამს რა.

მე წინააღმდეგი მთავრობისა არაოდეს არა ვყოფილვარ მხოლოდ წინდაწინ მითხრა **ბიძინა ერისთოვმა** მასუკან **გიორგი დავითის ძემ ერისთოვმა ალექსანდრე ვახტანგის ძემ ორბელიანოვმა** და **ელიზბარ ერისთოვმა** მე მხოლოდ ამაში შევცდი რომ ჩემი ნათესავნი იყვნენ და ვერ გამოუცხადე მთავრობას.

მე არც ძლიერება მინახავს და არც არა ვიცირა მხოლოდ ლაპარაკში შევიტყე იმათგან.

მე არც ერთის ბატონიშვილის ცნობა არ მქონია და არც ვიცნობ.

მე მხოლოდ ვიცი რომ საქართველოს ღრაჟდანცკის ღრუბერნატორათ იყო. მე იმასთან არც ლაპარაკი მქონია და არც არა შემიტყვია რა ¹⁾

ჩემთვის არავის უთქვამს ვინ ყვანდათ დანიშნული ნაჩაღნიკათ და არც არა ვიცირა.

ვსთხოვ კომისიას რომელიც ვაჩვენე გულის წრფელობით მე ამაზედ მეტი მე არცა რა შემეტყოსრა და არცა რა მისაქმიარა და არც მე მითქვამს ვისთვისინმე და თუ დამავიწყდა რამე ვედარ მოვიგონე ვსთხოვ კამისიას მიბრძანოს და სწორეთ აღვიარო კამისიის წინაშე რომ არა დავმალო რა.

პრაპორშჩიკი თავადი ლევან ერისთოვი“.

ბიძინა ერისთავის პასუხები (VIII, 1313-1314).

სახელათ მქვიან **ბიძინა** მამა ჩემს ერქვა **რევაზ** ჩინი მაქვს პრაპორშჩიკი.

წლისა ვარ ოცდათორმეტისა.

ცოლი მყავს, **მელიქოვის** ქალზე ვარ ჯვარდაწერილი შვილები მყავს შვიდი წვრილები დედა მყავს ორი ძმა და ერთი და.

მეყოლება ყმა ხუთას ორმოცდა ათი კომლი გორის უეზდში და დუშეთის უეზდში წლის შემოსავალი არა მაქვს თეთრათ გადაწყვეტილი და რაც მოგვინდებოდა წლის სარჩო ყოველი ფერი წლისა თეთრათაც და ნივთათაც შემოგვდიოდა ამ ხუთას ორმოცდა ათი კომლიდან მყავს ორას ორმოცდა ათი კომლი ჩამორთმეული თავის მამულით.

გავიზარდე ჩემს მშობლებთან.

ათას რვას ოცდა ექვსში ვიყავ პახოდში ღენარალ მაიორთან **დავიდოვთან** იმასთან ვემსახურებოდი ოთხი თვე. და ათას რვას ოცდაშივდში ვიმსახურებოდი პახოდში იმის ბრწყინვალეობასთან გრაფ **პასკევიჩს** ერივანსკისთან ხუთი თვე რომელმაც მამცა ჩინი პრაპორშჩიკობისა.

არ ვყოფილვარ პეტრებუხს და არც მოსკოვს.

ქრისტიანობის მოვალეობით დავიარეხი ყოველთვის ეკლესიაში და ყოველ წლივ მიმიღია წმინდა საიდუმლო.

არა ვყოფილვარ სამართალს ქვეშე არც სლესტვიის ქვეშ და არც შტრაფს ქვეშ.

ეს განზრახულება შევიტყე პირველათ **ალექსანდრე ვახტანგის ძის ორბელიანოვისაგან** და არ მახსოვს როგორი სიტყვები მითხრა, ათას რვას ოცდა თერთმეტში მითხრა რო ვიყავით იმის სახლში და არ ვეთანხმე **ალექსანდრეს** შემდგომ რამდენსამე დღეს ვიყავ **ალექსანდრე ვახტანგის ძეს ორბელიანოვთან** და **ელიზბარ** მოვიდა და აღარ მახსოვს როცა სახლში ვიყავით იქ მითხრა თუ სხვა სახლში შევედით **ელიზბარმა** მითხრა ასე შეწუხებულნი ვართ ყმები ჩამოგვართვეს და მამული ამ საქმეზე თანახმა შეიქენო მე უარი უთხარ კიდევ მითხრა ოლონდ ნუ გაგეცემო შენი სხვა არა გვინდარაო შევსცთი და უთხარ არ გაგცემთ მეთქი გავათავეთ ეს ლაპარაკი.

მე ამ მიზეზმა შემაცდუნა ორასი კომლი გრაფ **პასკევიჩმა** ჩამომართვა თავის მამულით. ორმოცდა ათი კომლიც ჩამომართვეს და ორმოცდა ათს კომლსაც მედავება სასამართლო.

ლონისძიებისა და შემწეობისა არა ვიცირა და ვერც არას ვხედავდი.

მეფის შვილებთან სულ არავისთან არა მაქვს რა ცნობა.

ვიცნობ **ჭავჭავაძეს** იქნება რვა წელიწადი მაგრამ ამ საქმეზე მე იმისთანა ლაპარაკი არა მქონია რა მე შემიტყვია **ელიზბარისაგან** რომ **ლუარსაბ ორბელიანოვმა** უთხრაო **ჭავჭავაძეს** ამ საქმისა და **ჭავჭავაძემ** უთხრაო დიდი ხანია მსურსო და ჩვენის ხალხისაგან იმედი არა მაქვსო სამი დღე დამაცადეთ ვიფიქრებო სამი დღეს შემდეგ მისულიყო **ზაქარია ჩოლოყაევი** და **ზაქარიამ** გვითხრა უარი თქვაო **ჭავჭავაძემ** და კიდევ ჩაიშალა ეს საქმე.

ზავილევსკისთან არა მქონია ცნობა და არც არა იმისი ამ საქმეში გარევისა გამიგონიარა.

არ ვიცი ვის რაცხამდენ ამ შეთქმულების მთავრად და არც არავის ჩემთვის უთქვამს.

პრაპორშჩიკი **თ. ბიძინა ერისთოვი**.

ჩყლბ წლისა

თებერვლის ი

ივანე ერისთავის პასუხები (VIII, 1321-1322).

„ა. სახელი ჩემი არს **იოანე**, მამისა ჩემისა **ელიზბარ**, ჩინი მაქვს მეთოთხმეტე კლასისა.

ბ. ორმოცდა თერთმეტის წლისა ვარ მეთორმეტეში ვდგევარ.

გ. ცოლიანი ვარ პოდპოლკოვნიკის **თ. გიორგი ამილახვა-როვის** ასულზე **კონიაზე** ვარ ჯვარდაწერილი. რვა შვილი მყავს ორი ვაჟი და ექვსი ქალი, პირველი ვაჟი არის თხუთმეტის წლისა და უკანასკნელი ქალი ცხრის თვისა. მრთელი სახლეულება ჩემი არის ჩემგან გამოზრდილი ოცდა თხუთმეტი სული.

დ. ყმა და მამული მაქვს გორის, დუშეთის და იმერეთს შორაპნის უეზდში ჩემს ძმებს **ზურაბ** და **დიმიტრისთან** სხვა უმეტესი ნაწილი არის დაუყოფელად დარჩენილი რომელშიაც ვიყავ მოკლებული ჩემის ძმებისაგან ჩემს შესახვედრს ნაწილზე და ვცხოვრებდი უმეტეს ვალითა. რიცხვი ყმისა ჩვენისა ერთობრივ ვგონებ იყოს ჩამორთმეულით ცხრა ასი კომლი. წლის შემოსავალი იმათი ფულათ და ნივთათ არ არის გადაკვეთილი და არ ვიცი რას შეადგენს.

ე. ჩემის მშობლების მეცადინეობით აღვიზარდე მე იმერეთს.

ვ. ვიყავ მე **ტორმოსოვთან** ახალციხეს მანამ ის დაბრუნდებოდა. ჩემის საკუთარის ას ოცის კაცით, მეზარა მე 1812-1825-დან, პატარა ლიახვი და ის მხარე, რომლითაც იყო შეწყუხებული ქართლი. ის ოსები დავამშვიდე მძევლები გამოვართვი და იმათგან აყრილნი სოფლები დავასახლე. აგრეთვე ბძანებითა მიტროპოლიტ **თეოფილაკტესითა** ვიყავ ოსეთში და დავნათლე ოსნი. კიდევ სპარსეთის და ოსმალის ომის დროებში მეზარა პატარა ლიახვი და ვემსახურე სამი წელი, როდესაც უარ ჰყოფდენ გლეხნი რომ ხუთ კომლზე ერთი კაცი უნდა გამოსულიყო მაშინ გორის მარშალმა **თ. დავით თარხანოვმა** მაცნობა მე ბრძანება მთავარმართველისა და ჩემს დანიშნულს სოფლებში მოვკრიფე ხალხი და გამოვრეკე. ვემსახურე კიდევ გენერალ **რენენკამფს** და ოტრიადს რომელიც გადმოვიდა პატარა ლიახვზე. იმ სამი წლის ლიახვზე სამსახურისათვის

354

გრავ **პასკევიჩმა** მომიტანა მეთოთხმეტე კლასის ჩინი. დაჭრილი არა ვყოფილვარ.

ზ. არც პეტრებურღს და არც მოსკოვს არა ვყოფილვარ.

ქრისტიანობრივის მოვალეობით დავიარები ყოველთვის ეკლესიაში და ყოველ წლივ მიმიღია წმინდა საიდუმლო.

თ. ორჯელ ვიყავ სამართალს ქვეშ, პირველად ახალგორელებისაგან მოხდენილს ჩხუბზე რომელიც არ მახსოვს რომელს წელიწადში იყო 1807 წინ თუ უკან და მეორედ 1823-ში მეჯვრის ხევის რუეზზედ მითომ ერთის რუდან მეორეში მიმემატებინოს წყალი ჩემის წისქვილისათვის. ამ ორივეს საგანზე გავმართლდი ასე რომ არც შტრაფი გადამხდენია და არც დასჯილი ვყოფილვარ. მე ასე მახსოვს და არ ვიცი რა ჩაიწერა სასამართლოში ჩემზე.

ი. მართალია ბევრჯელ მოსულა და წასულა ჩემთან **თ. ბიძინა ერისთავი** მაგრამ მე ამ ძიებულს საგანზე არც იმისგან და არც

სხვისგან არა შემიტყვია რა უწინარეს მისა ოდესცა **ბიძინა ერისთო-**
ვმა კომისიაში მითხრა, ვითომ ის მოსილიყვეს ჩემს სახლში ხო-
ლერობის მეორეს წელიწადს პატარა ოთახში იქ ეთქვას. არც მახ-
სოვს სრულიად რომ ის ჩემს პატარა ოთახში შემოსულიყვეს. მი-
ზეზი იმის ჩემზედ ასე შესმენისა ეს არის რომ დიდი ხანია ის
ჩემი მტერი არის ამისთვის რომ ჩემის საშუალებით ჩამოერთვა
ოთხმოცი კომლი კაცი აღრჩეული და შემდგომ ოდესაც მნახვი-
და მე ჩემის ძმებისაგან შეწუხებულს ნიშნს მიგებდა რომ: კარგა
შეწუხებაში ყოფნა, შენც ნახეო და ჩემის ძმებისაგან ნარგები რამ-
დენიმე კომლიც წამართვა გლეხი.

ია. მე სრულის გულწრფელობით ვაცხადებ რომ არც არა
მცოდნეარა, არც რა მიზეზს განუღვიძებია და ვერც არა განმა-
ღვიძებდა წინააღმდეგ მართებლობისა.

იბ. რომ არ ვყოფილვარ ამ საქმეში არც არა ღონისძიება
მდებია თვალწინ და არც არა ვიცი რა.

იგ. მე გადმომიყვანა მამა ჩემა იმერეთიდან პატარა და მიმა-
რთვა ბატონიშვილს **ფარნავაზს** თელავს იმ წელს როცა **მეფე გიო-**
რგი გამეფდა და ვიყავ მასთან. იმის იმერეთს გადასვლამდინ. სხვას
ბატონიშვილებთან არავისთან არა მქონია ცნობა. რადგან არ ვი-
ცოდი ეს შეთქმულება არც ვიცი რა შეეძლოთ ამ შეთქმულებაზედ.

იდ. **თ. ჭავჭავაძე** მხოლოდ მინახავს და იმასთან არც ლაპარა-
კი და არც ცნობა არა მქონია. რადგანაც არ ვიცოდი ეს საქმე
არც არა გამიგონია რა იმისი.

355

იე. გუბერანატორად ყოფილი **ზავილეისკი** სულ არ მინახავს
და არც არა გამიგონიარა.

ივ. მე არც ეს შეთქმულება ვიცი, არც მთავარი და არც
უფროსი ვინ არის ამ შეთქმულებისა.

მე ვარწმუნებ კომისიას რომ რაც და როგორც მახსოვდა და
რაც ვიცოდი აღვიარე ყოვლისავე ჩემის გულწრფელობით რომ-
ლისა დამტკიცება ფიცითაც შემიძლიან. — იდ კლასის თავადი
იოანე ელიზბარის ძე ერისთოვი“.

თებერვლის 10-ს
1833-ს წელს

ალექსანდრე გიორგის ძე ორბელიანის პასუხები (VIII, 1343-46).

„1833-го Года თებერვლის 8-დღესა.

ვამტკიცებ ფიცით,

გადამდგარი პორუტჩიკი **თ. ალექსანდრე გიორგის ძე ორბე-**
ლიანოვი.

ვარ ოცდა თოთხმეტის წლისა

ვარ უცოლო მყავს დედა და ორი ძმა უფროსი ცოლშვილი-
ანი და უნცროსი ღრუძინცკის ღრანადრის პოლკში ემსახურება
პოდპორუჩიკათ.

ჩემი ყმა და მამული მდებარეობს ქალაქის უეზდში და ბორ-
ჩალოს უეზდში ჩემი ყმიდამ და მამულიდამ არა მქონდა გადა-
წყვეტილი რომ თეთრათ ვიცოდე რა მქონდა შემოსავალი მხო-

ლოდ რაც დამჭირდება წლის ხარჯი მემსახურებიან ხოლმე.

მე ვსწავლობდი შკოლაში ორ წელიწადი და მას უკან გა-
მოვედი სწავლიდამ და ვიყავ ხოლმე ჩემს სახლში.

შევედი სამსახურში და ვემსახურებოდი ერევანცკის პოლკში
ათას რვას თვრამეტში იუნკრათ და ვაკანცია არ იყო იმავე პოლ-
კში წარდგენით მომივიდა მინდრელსკი პოლკში პრაპორჩიკობა
ათას რვას ოცდა ერთში ათას რვას ოცდა ოთხში ვიყავ აფხაზეთის
ომში და მომივიდა მხნეობისათვის ანის ჯვარი ხმალზედ, ათას
რვას ოცდა ხუთში მომივიდა ვაკანცით პოდპორუტიკობა და ათას
რვას ოცდა ექვსში გამოვედი სამსახურიდამ იმის მიზეზით რომ
ჩემის ყმისა და მამულის პატრონი არავინ იყო მინდოდა მემუშავნა
და დავრჩენილიყავ ჩემის ყმითა და მამულითა მოვედი იმერეთი-
დამ ჩემს სახლში და სპარსეთი აიშალა და საქართველოდამ ღერა-

356

ნალ ოტინფანტერმა **იერმალოვმა** ¹⁾ მაშინ ჩემ ნაჩალნიკათ იყო მაიო-
რი **დავიდოვი** და იმას ვემსახურე ოთხი თვე; იქიდამ მოვედი და
ამომირჩიეს ქალაქის უეზდის საზოგადომ ზასედატლათ და ვემსა-
ხურე სამი წელიწადი, ათას რვას ოცდა თორმეტში ვახლდი პახო-
დში საქართველოს კორპუსის კომანდერს ღერენალ ოტინფანტერს
ბარონ **როზინს** ქისტებში და მივედით სანგარზედ და ქვით მუხლ-
ში დავიკოდე ასე რომ სამ კვირა ეკოჭლობდი.

მე ვიყავ მოსკოვში ამის მიზეზით რომ შირვანის აბრეშუმი
მოიტანეს ათას რვას ოცდა ხუთსა სახემწიფო ხაზინაში ორას ოც-
და თვრამეტი პუდი და ის აბრეშუმი ვიყიდე ხაზინიდან ოთხის
წლის ვადით რომ ჩემი ყმა და მამული შევიტანე გირაოთ ხაზინაში
ის აბრეშუმები უნდა წამელო მოსკოვს და გამეყიდნა და მესარგე-
ბლებინა და თავის დროზედ ხემწიფის ხაზინის ვალი მიმეცა, და
მეც მესარგებლებინა რამე ის სახემწიფო აბრეშუმები შემიკრა უე-
ზდნის სუდმა ცარიელის ლიტონის სიტყვით მოჩივრისთვის ამთე-
ნი მტანჯეს სასამართლოებმა რომ ათას რვას ოცდა ხუთიდან მიცე-
მული ხაზინიდან აბრეშუმი ოთხი წელიწადი მტანჯა სასამართ-
ლომ ასე რომ ათას რვას ოცდა ცხრა წელიწადი რომ გავიდა მაშინ
ძლივას მიიღო სასამართლომ სამართალი და მომცეს ის აბრეშუმი
რამთონჯერ შინიდან მომტაცა პოლიციამ გაიტანა ჩენს სახლიდამ
ასე წახდა ის აბრეშუმი და ამთენი ხარჯი მომივიდა, რომ მე მქო-
ნდა ხაზინიდან ნაყიდი პუდი თოთხმეტ თუმნად და მე რომ გამო-
ვიცვალე ზასედატელობიდან ათას რვას ოცდა ცხრაში წავიღე მო-
სკოვს ის აბრეშუმი ათას რვას ოცდა ათში მივედი მოსკოვს მე
შემემთხვა უბედურება გაჩნდა ხოლერა და იმ ხოლერაში მოსკოვ-
ში ვიყავ და რომელიც მე მქონდა ხაზინიდან ნაყიდი პუდი თოთ-
ხმეტთუმნათ, რომ ხაზინაში უნდა მეოთხე წელიწადზედ შემეტა-
ნა სამი ათას ორასი თუმანი რომ ვაჭრობა არ იყო ვიფიქრე ისევ
გაყიდვა სჯობია მეთქი და გავყიდე პუდი აბრეშუმი ექვს თუმნათ
და სამ მანათათ მოსკოვიდამ იმავ წელიწადს წამოვედი ტფილისის
ქალაქს რომ წასვლით და მოსვლით დავრჩი რვა თვე და მე მოს-
კოვში ამის მიზეზისათვის ვიყავ სხვა საქმე არა მქონია რა და არც
არავისთან მეგობრობა და ცნობა.

მე სუყოველთვის ჩემს ქრისტეს ვადიდებ და სუყოველთვის წმინდად ვეზიარები ხოლმე.

მე არა ვყოფილვარ პოდსუდში მხოლოდ რაც რომ მომტაცა

¹⁾ ასე სწერია

357

პოლიციამ აბრეშუმი გაიტანეს ჩემის სახლიდამ ათას რვას ოცდა რვაში მაშინ პრისტავმა ცამეტი პუდი აბრეშუმი დამაკლო როცა კიდევ დამიბრუნა სასამართლომ და აღარ მომცა იმაზედ ვიჩივლე და საქმე წარმოებდა ისპოლიტელი ექსპედიციაში და ის პრისტავი ორი წელიწადი არის მოკვდა და ჩემი ცამეტი პუდი აბრეშუმი და-იკარგა ამთენი თეთრი ხაზინისა დამეკარგა რომ პუდი მქონდა ნაყიდი თოთხმეტ თუმნად თეთრ ფულათ ამის მეტს სამართალში არა ვყოფილვარ მიცემული არასოდეს.

მე ვიყავ ათას რვას ოცდა თერთმეტში არ მახსოვს რომელს თვეში ან რომელს რიცხვში ვიყავ აბანოში მობანე და მოვდიოდი შინათკენ სადილობა იყო არ მახსოვს ან **ზაქარია ციციშვილი** იყო და ან **გიორგი დავითის ძე ერისთვისშვილი** დამხვდა შუა ბაზარში მითხრა **ალექსანდრე ვახტანგის ძემ ორბელიანოვმა** დაგპატიჟათ სადილათაო და მე უთხარი მე არ დაუპატიჟივარ მეთქი არ მომე-შვა და წამიყვანა ვთქვი მაინც საქმე მაქვს და წავალ პურსა ვჭამ და ისევ ჩემ საქმეზედ გავალ და ვისაქმებ მეთქი დავსხედით სადი-ლათ და სადილი რომ ავიღევით დიდ კაკალ ქვეშ ვისხედით სალა-მოზედ წავედით ზევით პატარა კაკალ ქვეშ.

ქ. ელიზბარ ერისთვისშვილი.

ქ. ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანოვი.

ქ. ვახტანგ ვახტანგის ძე ორბელიანოვი.

ქ. გიორგი დავითის ძე ერისთოვი.

ქ. ზაქარია ციციშვილი.

ქ. ლუარსაბ თარხანოვი.

ქ. იოსებ მამაცოვი.

იმ პატარა კაკალს ქვეშ დავსხედით და მაშინ **ელიზბარ ერის-თვისშვილმა** და **ალექსანდრე ვახტანგის ძემ ორბელიანოვმა** გამომ-იცხადეს და არ ვიცი ამ ზემოთ სახელწოდებულთაც იცოდნენ თუ არაიქნება რომ აღრეულობა მოვახდინოთ ხალხშიო შეძვლებთო მაშინ სუყველამ დავიწყევით ლაპარაკი და არ მახსოვს ვინ რას ამბობდა. მხოლოდ **ლუარსაბ თარხანიშვილმა** მიუგო პასუხად თქვენ ყმაწვილები ხართო ეს საქმე ძნელი არისო არავინ არ შეგვიტყოსო თო-რემ მაგისტანა ლაპარაკით დავისჯებითო თუ რომ ის ოთხი ოჯახი არ მოიმდომებსო არ შეიძლებაო **მუხრანის ბატონი გიორგი ერისთავი** ღერანალი **ჭავჭავაძეო** და **ლუარსაბიო** არ შეიძლებაო მაშინ **ელი-ზბარ ერისთვისშვილმა** და **ალექსანდრე ვახტანგის ძემ** გვითხრეს იმ ადგომაში რომ ვინც კაცი იპოვნოთო ჩვენთან მოიყვანეთო რომ **ბატონისშვილთან** გავგზავნიო **ალექსანდრე ვახტანგის ძემ**

წიგნს მივსწერო და წავედით ჩვენ ჩვენს სახლში და დაღამდა და გამოვიდა რამთენიმე კვირა აბრეშუმის მქონდა დამოქნაში რომ მოსკოვს ვისტუმრებდი მოვდიოდი და **ისმეილა** დამხვდა გუშინ გიძებნივარო მე ვიფიქრე იქნება იმ **ალექსანდრე ვახტანგის ძემ** იკითხა მეთქი წამოვედით ლაპარაკით და უთხარი **ისმაილას** როცა დავიბარო მაშინ მოდი მეთქი არა მქონდა ხოლმე მოცლა საქმეში ვიყავ ვაჭრობაში კიდევ გამოვიდა რამთენიმე კვირა და მე ვიდექი სასამართლოს კარზედ დამიძახა **ალექსანდრე ვახტანგის ძემ** იმ საქმისა რა ქენიო მე უთხარი შენი ბიჭი გაგზავნე იქნება **ისმეილა** წავიდეს მეთქი იმ წამსვე ბიჭი გაეგზავნა და შეეყვანიებინა, მეც დამიძახა და წავედი **ალექსანდრეს** სახლში და მაშინ **ისმეილს** მოელაპარაკენით შეგიძლიან ბატონიშვილთან წახვიდეო მე შემიძლიან თუ ცხენისთვის მომცემთო არ ვიცი სამი თუმანი გვთხოვა თუ ექვსი თუმანი ჩვენ რომ ფული არა გვქონდა უთხარით რომ შენ წადი როცა დავიბაროთ მაშინ მოდიო ეს რომ გავიდა კარზედ მე მასხარად ავიგდე **ალექსანდრე** ამით ჩვენ მეფე უნდა დავსოთ მეთქი და დავიწყეთ სიცილი გამოვედით კარზედ მაშინ მითხრა პოდპორუტჩიკმა **პავლე თუმანისშვილ** თეთრი აქვსო იმას გამოვართმევო იმანაც იცისო ეს საქმეო და რამთენიმე კვირა გამოვიდა ველარა ვნახე **ალექსანდრე ვახტანგის ძე** მასკვან დამხვდა გზაზე და მითხრა მე თათარი გავგზავნეო წიგნი მივსწერეო **ბატონიშვილსაო** და ესეც მითხრა **ალექსანდრე ვახტანგის ძემ** რომ თავადებზედ თეთრი უნდა გავაწეროთო მე და **ელიზბარ ერისთვისშვილმაო** და როცა აბუნტდება ხალხიო ხაზინაზედ ოთხი თავადის შვილი უნდა დავაყენოთო მე გავიციინე და უთხარი **ვახტანგის ძეს** მითამ საქართველომ თქვენ დაგიჯერათ და ხაზინასაც უფრთხილდებით მეთქი და წავედი ჩემს საქმეზედ აბრეშუმებს ვყიდულობდი ხოლმე და ვგზავნიდი მოსკოვსა და აბრეშუმების ვაჭრობა გავათავე ათას რვას ოცდა თორმეტში აპრილის თვეში და უფრო ზიანში ჩავვარდი ასე რომ თითქმის ორი ათას ხუთას თუმანში შევედი ხემწიფის ვალში ამასობაში ათას რვას ოცდა თორმეტში მოითხოვა საქართველოდამ ჯარი საქართველოს მართებელმა ვიფიქრე წავალ ჯარში და ვიმსახურებ ხემწიფე მოწყალეა სუყოვლის შეწუხებულის კაცისა იქნება მოიღოს წყლაობა ხემწიფის მოწყალებით ერთი ლუკმა პური მომცეს და სიკვდილამდის ვემსახურები მეთქი წავედი ჯარში და ვემსახურე შვიდი თვე ჩაჩანში, ათას რვას თორმეტისა იქნობამდისინ აღარა ვიცირა მე ახლოდარ მომიდგა აღარც **ელიზბარ ერისთვისშვილი** და აღარც **ალექსანდრე ვახტანგის ძე** რომ ვადიდებდი

და სუყოველთვის კარგახნის კომანდერს ღერანალ ოტინფანტერს ბარონ **როზინ** მთავრობის ქებაში ვიყავი გავს ხემწიფე ჩვენზედ მოწყალეა ამისთანა კეთილ მთავარ მართებელი არ მოგვსლია მეთქი დიდი მოწყალეა საქართველოსთვის კეთილი სწადიან მეთქი ათას რვას ოცდა თორმეტიდამ აღარა ვიცირა.

მე არავისთანა არა მქონია რა მუხანათობა მხოლოდ **ელიზბარ ერისთვისშვილმა** და **ალექსანდრე ვახტანგის ძემ** ორბელიანოვმა მითხრეს რომ საქართველოს აეყარა პატივიო და სულ მუხა-

ნათებს გვეძახიანო ასე რომა მთელმა ქალაქმა და საქართველომ იბუნტაო და იმათ ვერა გადაახდევინეს რაო ღრაფ ერევანცკი **პასკევიჩმაო** ამთენი საქართველოს თავადი და აზნაურიშვილი მისცა სისხლის სამართალშია რომ ისინი იტანჯებიანო **ალექსანდრე** და **ელიზბარ ერისთვისშვილი** მელაპარაკებოდნენ ხოლმე.

მე რაც მითხრეს ათას რვას ოცდა თერთმეტში მაშინ იმათ არც ჯარი ყვანდათ და არც ხაზინა ქონდათ მხოლოდ **ელიზბარ ერისთვისშვილი** და **ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანოვი** მელაპარაკებოდნენ ხოლმე იმათ მეტგან არავისგან არა შემიტყვიარა.

მე არც ერთს ბატონიშვილებთან არაოდეს არა მქონია რა ცნობა და არ ვიცნობ.

მე ვცნობ ღერანალ მაიორს **კნიაზ ჩავჭავაძეს** იმას ჩემთან ამისთანა ჩირქიან საქმეზედ არა ულაპარაკნიარა და არცა რა მე გამიბედნიარა მე მხოლოდ **ელიზბარ ერისთვისშვილმა** მოთხრა **გიორგი ღერანალ ერისთოვმაც** იცისო და **ჩიჯავაძემაცაო** და **ლუარსაბ ორბელიანოვმაცაო** მე ამათგან არა შემიტყვიარა არც არა ულაპარაკნიათ რამე ჩემთან.

მე მხოლოდ ვცნობდი ის **ზავილეცი** იყო საქართველოს ღრაჟდანცკის ღრუბერნატორი და არა შემიტყვიარა იმისგან ლაპარაკი.

რაც რომ მითხრეს ათას რვას ოცდა თერთმეტში **ალექსანდრე ვახტანგის ძემ ორბელიანოვმა** და **ელიზბარ ერისთვისშვილმა** მხოლოდ მაშინ ლაპარაკი ჰქონდათ და ნაჩაღნიკათ არავინ ყოლიათ დანიშნული ჩემთვის არა უთქომთ რა.

ვსთხოვ უმდაბლესად კამისიას მე გასულის წელიწადებისა არა მახსომს რა ხოლმე იქნება მე დამავიწყდა და არ მახსომდეს, ანუ მელაპარაკნოს ვისთანმე ამათ გარდა არავისთვის არა მითქომს რა მე ან შესაქმის რამე ამ ზემო რწმუნებულს პუნკტივებში და ვერ მოვიგონე ვსთხოვ კამისიას არა შეურაცმყოფს და მიბძანოს

360

რაც ვიცოდე სიმართლით აღვიარო კამისიის წინაშე. პორუტჩიკი თ. **ალექსანდრე ორბელიანოვი**“.

სიმონ მაჩაბელის პასუხები (VIII, 1363-1364).

„სახელად მეწოდების სვიმონ ფარსადანის ძე თავადი მაჩაბელოვი და ჩინი არა მაქვს.

ვიქნები წლისა ოცდა თვრამეტისა.

ცოლი მყავს პოდპოლკოვნიკის თავადის **გიორგი ამილახვაროვის** ქალი; და შვილები მყვანან სამნი;

ყმა და მამული მყავს მე გორის უეზდსა შინა და ყოველივე შემოსავალი სარგებლობა ჩემი, ჩემის ანგარიშით აღწევს ვიდრე ორასთუმან თეთრ ფულამდე ხოლო ტფილისის უეზდის სოფელსა ტაბახმელასაცა მაქვს რაოდენიმე ნაწილი და აწ თავადნი **ორბელიანოვნი** მძლავრებითა თვისითა მართმევენ.

მე მხოლოდ აღვზრდილვარ პატიოსნობითა მშობლისა ჩემისათა, სახლსა შინა ჩემსა.

სამხედროს სამსახურსა შინა არა ვყოფილვარ და პახოდში

კი რამდენჯერმე, ღენარალ ლეიტენანტის **ველიამინოვის**, მთავარ-მართებლობის, თანამდებობის ასრულების დროსა, მისის ბრძანებით გორის ოკრუჟნის ნაჩელნიკისაგან ოსეთში როტით შესვლის დროს, ვიმსახურე და რამოდენიმე ავაზაკნი ოსნი შევიპყარ და მივეც, და რომელს წელს იყო სახელდობრ არ მახსოვს;

ჩემსგან მოხსენებითა, მთავარმართებელათ მყოფისა, **ერმალოვისაგან** სამგზის ვიყავ გაგაზვნილი და წავიყვანე ინჯინერნიცა აღმოსაჩენად ახალისა სახელმწიფოს გზისა; და მეოთხედ ამავე საქმესა ზედა ვემსახურე ღენარალს **პოპოვს** მთაში ბატალიონით შესვლის დროსა, რომლისაგანაც ვიქმენ საიდუმლოდ გაგაზვნილი, დარჩომილის გზის გასაშინჯავად, სადაცა ყოველი ბრძანება აღვასრულე; და იქიდანვე ჩაველ ლინიაზედ, და განვუცხადე ყოველივე გარემოება მის გზისა **ერმოლოვს**.

ათას რვას ოცდა ექვსში ვემსახურე გრანიცაზედ პოხოდში. რვასა და ცხრაში ვემსახურე ოსეთისა მილიციაში, ყოველის ჩემის შესრულებით, და რაიცა სამსახური აღმოვაჩინე მაქვს მე ამაზედ ატესტატნი; ათში ვიმსახურე ღენერალ **რეინკაფთან** ოსეთის ეკსპედიციაში და რაოდენი ოსნი მე ავაზაკნი დავიჭირე და წარუდგინე მას; და დაჭრით კი არსად დავჭრილვარ.

მე არ ვყოფილვარ რუსეთს არც პეტერბურლს და არცა მოსკოვს.

361

ყოველს დღესას-წასულს დღეს წესისამებრ ქრისტიანობრივის მოვალეობისა დავიარებოდი ეკლესიაში, და ყოველწლივ მიმიღია წმინდა ზიარება. სახელდობ არ მახსოვს რომელსა წელსა გორის ოკრუჟნის ნაჩალნიკად მყოფის **ტიტოვის** ბრძანებით, მიველ სოფელსა ბეყმარს ჩემის კაცის ასაყრელად და ამაზედ თავადმა **დავით ფალავანდოვმა** ჩხუბი მიყო და ესე საქმე წარმოებდა სუდსა შინა და მისის გარდაწყვეტილებით, დაგვსხეს ორნივე ორ კვირას ნაობახტში; გარდა ამისა მე და ბიძაშვილმან მთავარმართებლად მყოფს **ერმალოვთან** უჩივლეთ ჩვენს შეწუხებაზედ უფალს პოდპოლკოვნიკს **პეტროვს** და არცა ესა საქმე წარმოებს სუდში, ხოლო მე არა ვითარი შტრაფი არა გადამიხდიარა;

მე არავისაგან არ შემიტყვიარა, ესე განზრახვა და შეთქმულება და არც არა ვისგან მსმენია მას ზედან ლაპარაკი.

არ არავისამე მიზეზსა არ გაულვიძებვიარ და არც შევსულვარ წინააღმდეგობასა შინა მთავრობისასა.

არცა ის ვიცი თუ როგორი ღონისძიება და შემწეობა ჰსდებიათ თვალწინ და არცა თუ იგი რომელ ვის შეეძლო საქმისა ამის შესრულება.

სიყმიდან აქამომდე არა რომელისამე ბატონიშვილებთაგანისა არა ვარ მნახველი და არც ცნობა მქონია მათი.

მე ვცნობ ღენარალ მაიორს თავადს **ჭავჭავაძეს** მხოლოდ თავის დაკვრითა და სახით; და სხვა მახლობლობა და ლაპარაკი არა მქონია რა და არცა ვისგან მე მსმენია.

გუბერნატორად მყოფს **ზაველეისკისთან**, ეჩივლათ თერთმეტში ამათ ჩვენს ოსებს ჩვენთვის და მის პასუხის მისაცემად აველ,

და წარუდგინე ყოველნი ჩემნი საბუთნი და ამის მეტად მე ის არ მინახავს და არცა რა ვისგანმე მაზედ გამიგონიარა.

არცა ამა განზრახვისა და შეთქმულებისა რაიმე მცოდნია და არცა, იგი თუ მთავრად ანუ უფროსად ვინ ჰყოლიათ მათ და არცა სხვისა ვისგანმე მსმენია; თავადი სვიმონ მაჩაბელი“.

წელსა ჩყლგ-სა

თებერვლის თ-სა დღესა“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (VIII, 1400-1401).

„კომისიასა შინა!

1832-სა წელსა ოდესცა ჩვენი ზაგოვორი იწყებოდა იმ წინა დღეებში ელიზბარ ერისთოვი და იასე ფალავანდოვი, ერთს საღამოს მისულიყვნენ მაიორს თ. ლუარსაბ ორბელიანოვთან, და იასეს

362

ცალკე ოთახში შეეყვანა ლუარსაბ და ეთქო ლუარსაბო ახლა ჩვენ კიდევ ვემზადებით, და ზაგოვორი გვაქვს შეკრულიო, რომელიც შენც ჩვენთან უნდა გაერიო, – მე ისე მახსოვს რომ ჯერ ლუარსაბს უარი ეთქო, და ასეც ეთქო, ადრინდელი ჩვენი პოლშის ზაგოვორი წავიდაო, და ახლა აღარ გავერევიო, – მასკვან იასეს ეთქო, რას ამბობ ლუარსაბო ღმერთს ვფიცავ თუ ჩვენში არ გაერევიო სულ დაილუპებიო, რომ შენი სახსენებელი აღარ იყოსო, თუ ჰკვა გაქვსო ჩვენში ისევ გაერიო. მაშინ ლუარსაბს ეთქო, მამ თუ აგრე არისო, ჩემი თავი მოგიკვდეს თუ დიდათ არ შეგეწიო და როგორც გინდა ისე მომიხმარეო. ეს გარემოება მე იასემ მითხრა ელიზბართან, მაშინ როდესაც მე ავით ვიყავი, და მზათაც არის ლუარსაბიო, რომელიც ჩვენი მონაწილე არისო, და ამის შემდეგ მეც შეერთება ვიქონიე, ლუარსაბთან და ხშირად ვლაპარაკობდით ხოლმე ლუარსაბთან და შევიყრებოდით იმასთან. მეორე, 1831-სა წელსა ზამთარს ერთ საღამოზე ჩემთან მოვიდა ელიზბარ ერისთოვი, და რამკა მოიტანა საიდუმლოს წიგნების მისაწერი დიმიტრი ბატოიშვილთან, მითხრა ალექსანდრეო წიგნი მივსწეროთ დიმიტრი ბატოიშვილსაო, მე თანახმა შევიქენ და მივსწერეთ, რომელსაცა შინა ეწერა, ესრეთი აქ მოსვლისა იმისი, რომელიც ხალხს დიდი ვლიანიე ექნებათ იმაზე, და მაშინ კარგათ დავაწყობთ საქმეს, და ღვთით ყველა მაშინ კარგათ წარიმართება, ოდესცა ის აქ მოვა, — რომელიც მეორე გვერდზე მეც მოვაწერე, და ვთხოვე მოსვლა. კიდევ იმ წელსა 1831-სა გაზაფხულზე, ელიზბარს და გიორგი დავითის ძეს ერისთოვთ წიგნი დაეწერათ, ჯერ შავი იმ რამკით, რომელსაცა შინა ეწერა ესრეთ, დიახ კარგი საზოგადოება გყავსო, რომელიც იმ დიმიტრი ბატოიშვილს ელიანო, რომ მოვიდესო, და მაშინ იმას რომ ნახავენო, კარგათ მიიღებს ჩვენი საზოგადოებათ, და კარგათ ისაქმებენო, და იმ წიგნში გიორგი ამილახვაროვი იყო ნახსენები, და გიორგი ერისთოვი. მე ის წიგნი ჩემ ბაღში წამიკითხეს, რომელიც მეც მოუწონე, და იმ ორი წიგნის პასუხი არც ერთი არ მოგვივიდა, და დიმიტრი ბატოიშვილს ვლანძღამდით ხოლმე. პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

„12“ თებერვალს 1831-სა წელსა.

ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება (VIII, 1427-1428).

„თამარ ბატონიშვილმა იცოდა ჩვენი შეთქმულება, მაგრამ ის ამბობდა, რომ სულგრძელობის გარეშე, რასაც ქართველები მოკლებული არიან, საქართველოს განთავისუფლება შეუძლებელი-

363

აო; და როცა დაგვცინოდა ხოლმე გვეტყოდა: თქვენ გინდათ პოლონელებს მიჰბამოთო.

ელიზბარ ერისთავის, ჩემის ძმის **ალექსანდრესი** და ჩემის მეტს არავის ულაპარაკნია მასთან ამ საგანზე.

შარშან შემოდგომაზე **ელიზბართან** ვიყავით სადილად. მან გვიამბო, რომ 1831 წ. **თ. დავითმა** და მისმა ძმამ **დიმიტრი თარხანოვებმა მართა მესხიევი** მიუგზავნეს **თამარ ბატონიშვილს**, რომ მათ სურთ ააჯანყონ მთელი საქართველო და სთხოვენ, რომ იგი იყოს პირველ პირი ამ აღრეულობისა, და რომ მან ამაზე უარი თქვაო; მე ვთხოვე **ელიზბარს** დაესახელებია ვინ უთხრა მას ეს. მან მიპასუხა რომ თვითონ **მართა მესხიევმა** მიაბო.

მე უთხარი, რომ შეიძლება **მართა მესხიევი** მიგზავნილი იყო **თამარ ბატონიშვილთან** მთავრობისაგან მეთქი. **ელიზბარმა** მიპასუხა, რომ ადვილი შესაძლებელია ის მართლაც მიგზავნილი იყოსო, მიდი **თამარ ბატონიშვილთანაო**, — განაგრძო **ელიზბარმა**. — და გააფრთხილე, რომ გულახდილად ნუ იქნება **მართა მესხიევთანაო**. მე მაშინათვე წავედი **თამარ ბატონიშვილთან** და რადგან იქ დამხვდა **მართა მესხიევი**, ამიტომ დაწვრილებით ველარ უამბე ყველაფერი და მხოლოდ ისლა უთხარი, რომ ფრთხილად იყავი **მართა მესხიევთანა** მეთქი და მაშინათვე გამოვედი. რამოდენიმე დღის შემდეგ უთხარით **თ. იასე ფალავანდოვს**, რომ ჩვენ აღმოვაჩინეთ მეორე შეთქმულება **თ. თარხანოვებისა. თ. ფალავანდოვმა** გვიპასუხა, რომ მას ულაპარაკნია უწინ **თარხანოვებთან** ამ საგანზე და რომ მას იგი განაახლებს. 1832 წელს ნოემბერში მე წავედი **თამარ ბატონიშვილთან** და უთხარი მას, რომ ჩვენ გვსურს რმდენიმე კვირის შემდეგ ჩვენი განზრახვა სისრულეში მოვიყვანოთ მეთქი.

მან მიპასუხა: ან შენ გაგიჟებულხარ, ან შენს ამხანაგებს დაუკარგავთ ჭკუაო. მაგრამ ამ დროს შემოვიდა დრაგუნთა რაზმის პროპორშჩი. **მუხრანსკი** და ხელი შეგვიშალა, საუბარი ველარ განვაგრძეთ. როდესაც კი მოვაგონებდო ხოლმე **თამარ ბატონიშვილს**, რომ მალე ჯანყი იქნება მეთქი, მიპასუხებდა, ეს სისულელეა და არასოდეს არც მოხდებაო.

თ. ვახტანგ ორბელიანოვი“.

1833 წელს თებერვლის 15.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (VIII, 1441-44).

„1831-სა, განზრახვა გვექონდა, წინადადებითა **თამარ ბატონი-**

შვილისათა, — მე ჩემი ცოლშვილით **ელიზბარ**, და **გიორგი დავითის მეთ ერისთოვთ**, და ჩემ ძმას **ვახტანგ**, რათა უნდა წავსულიყავით იერუსალიმის სახელზე, ხელმწიფე იმპერატორის ნებითა, და ოსმალოს სამღვარში, რომ უნდა შევსულიყავით, — მაშინ ჩვენთაგანი ერთ ერთი რომელიმე **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** უნდა წასულიყო, ის ჩვენთან მოეყვანა და შემდეგ სწორეთ იერუსალიმს უნდა მივსულიყავით, იქ ქრისტეს საფლავს თაყვანი უნდა გვეცა, და იქიდგან, ფრანციას პარიჟში უნდა მივსულიყავით, იქიდგან გვსურდა, და განძრახვა გვექონდა რომ ანგლიაში, გაგვეგზავნა ვინმე, და ჩვენი მისვლა პარიჟში ეცნობებინა, — შემდეგ ჯერ აქ პარიჟში უნდოდდათ ეჩივლათ რომ უსამართლოდ, არის წართმეული საქართველო, ბაგრატიონთაგან, — შემდეგ ანგლიაში უნდა გავსულიყავით, და იქაც ისე უნდა შეგვეჩივლა, და ყველგან შემწეობა უნდა გვეთხოვნა, რომ თავიანთ მამული ისევ დაჰბრუნებოდათ, ესე იგი საქართველო, და განეთავისუფლებინათ რუსებიდგან, შემდეგ ამ აზრისა აღარ მოგვიხდა წასვლა და ვეღარ გაბედა **თამარ ბატონიშვილმა** წასვლა, ამისთვის რომ ეჭვს შემოიტანს მთავრობაო, და ვაითუ ავათ მოგვიხდეს საქმეო. შემდეგ ამისა ზაგოვორი რომ დავიწყევით პოლშის ბუნტის დროს, ბევრჯელ მე და **ელიზბარ** მივდიოდით ხოლმე **თამარ ბატონიშვილთან**. **ელიზბარ** და **თამარ ბატონიშვილი** საიდუმლოდ რაღასაც ლაპარაკობდნენ ხოლმე. ერთხელ მე უთხარ მათ რა იქნება მეც მითხრათ რას ლაპარაკობთ მეთქი. — შემდეგ გამიტყდნენ, და მითხრეს, რომ ჩვენა გვსურს საქართველო განვათავისუფლოთო, — შენც მონაწილე იყავ ჩვენიო, რომელიც მეც დიახ სიხარულით ვეთანხმე, და ამისა შემდეგ, ბევრჯელ გვილაპარაკნია მე, **ელიზბარს ერისთოვს** ჩემ ძმას **ვახტანგს**, და **გიორგი დავითის ძეს ერისთოვს**, **თამარ ბატონიშვილთან**. ჩვენ გვსურდა, ესრეთ როდესაც აქ აღრეულობა მომხდარიყო, მაშინ **თამარ ბატონიშვილი** უნდა გამოგვეყვანა, და ხალხისათვის უნდა გვექადაგნა, რომ აი, ჩვენი მემკვიდრე ბაგრატიონთ ქალი, **თამარ**, რომელიც ყველანი ამას უნდა მორჩილებდეთ და რაც გვიბრძანოს უნდა აღვასრულოთ, ამაში, უნდა ზარების რეკა მოჰყოლოდნენ და სიონის სამრეკლოზე სამი კაცი უნდა ასულიყვნენ, და იქიდგან ეყვირნათ თავისუფლება, და სიხარული, ყოველსა ერსა ზედა, ამ დროს, უნდა კაცნი გაგვეგზავნა, და მთელი საქართველოს ხალხი აქ უნდა ჩამოსულიყვნენ, თავადნი, აზნაურნი, და ქუდზე ყოველი კაცი და როდისაც წამოსულიყვნენ მაშინ უნდა ვცდილიყავით, როგორც იყოს პოლკები გავაწყოთ რეგულისა, და რიგი დავდოთ, და მაშინ

დაინიშნონ ნაჩალნიკები. და მხედველობის ქვეშ გვეყვანდნენ ნაჩალნიკნი. მხედართ მთავრად პირველად ლენერალ-მაიორი **ივანე აფხაზოვი**, ჯერ მკვდარი არ იყო, მასკვან **ალექსანდრე ჭავჭავაძე**, მესამედ **ვასილი ბებუთოვი**, მეოთხედ ლენერალ-ლეიტენანტი **გიორგი ერისთოვი**, და ლენერალ-მაიორი **სავარსიმძიძე**, — სასამართლოთ პრეზიდენტათ, პირველი **მუხრან ბატონი** უნდა ყოფილიყო, და ამისი თანაშემწენი **გიორგი ჭილაევი**, და ლუბერნატორი თავადი **ფალავანდოვი** უნდა ყოფილიყვნენ და აქედგან ყოველი სამხე-

დრო განკარგულება უნდა მომხდაროდა. – შემდეგ კაცნი უნდა გაგვეგზავნა **ალექსანდრე ბატონიშვილი** უნდა მოგვეყვანა, – ბოდბელიც ჩამოგვეყვანა ამაყმათ და ქალაქს გარეთ ბოდბელი შემოსილი, და ყოველი საქართველოს ბერნი, და ღვდლები, შემოსილნი უნდა გაჰგებებოდნენ, კარახტინთან, და ამაში მთელი საქართველოს, ხალხი. იქიდგან უნდა წამოგვეყვანა, და წინ რამთენიმი კაცნი უნდა გამოსძლოდნენ, და ემახათ თავისუფლება იქიდგან პირდაპირ სიონში, უნდა შეგვეყვანა, პარაკლისი აქ გადაეხადათ და ამის შემდეგ რაოდენისამე დღისა, მომხდარიყო, განკარგულება.

ოდესცა-საქართველოში აღრეულობა მომხდარიყო, და **ოქროპირ ბატონიშვილს** შეტყო, რითაც ღონით უნდა ყოფილიყო, ფრანციაში უნდა წასულიყო, და იმას იქიდგან ესაქმა, ეს გარემოება **დოდაევმა** მითხრა თუ აქ მოხდა რამეო, **ოქროპირ** პარიჟში წავაო. ამ ამბავში წიგნი მოვიდა რომ ვარშავა აიღესო, და ეს ჩვენი ყოველი პლანი სულ დაიშალა, და ის ზაგოვორი სულ დაგვივიწყდა, მასკვან, ყოველმა თავ თავის საქმეს, შეუდექით. – და ეხლა, რომ ზაგოვორი იწყებოდა, **თამარ ბატონიშვილთან**, მივიდოდით ხოლმე, – კარნეტი **გიორგი ერისთოვი**, **ელიზბარ ერისთოვი**. – მე და ჩემი ძმა **ვახტანგ** და დავიწყებდით ლაპარაკსა ხოლმე, ბევრჯელ, მოსწონდა, ჩვენი ლაპარაკი, და ბევრჯელ სულ დაიწყებდა ხოლმე. – წარსულს 1832-სა წელსა ოდესაც აღრეულობა მომხდარიყო, საქართველოში, ჩვენ განძრახვა გვქონდა, რომ პური, და მარილი მიერთმევინა, **თამარ ბატონიშვილისათვის**, **ელიზბარ ერისთოვს**, და ისე გამოგვეყვანა, და სასამართლოს, და საქართველოს პირველს გამგებლად დაგვედგინა, მინამ **ალექსანდრე ბატონიშვილი**, ან **ოქროპირ**, და ან **დიმიტრი ბატონიშვილი** მოვიდოდნენ აქ საქართველოში. – წარსულს 1831-სა წელსა მისულიყო, **თამარ ბატონიშვილთან**, აზნაურის, **იოველ მესხიევის** ქვრივი, **მართა** და ლაპარაკსა შორის ეთქო, **ბატონიშვილო თამარო**, აქ ერთი საზოგადოება არისო,

366

რომელთაც სურსთ რომ ბუნტი მოახდინონო, და თქვენ, უნდა გამოგიყვანონ ნაჩაღნიკათაო, მასკვან, **თამარ ბატონიშვილს**, უარი ეთქო, ამ სიტყვით, ღმერთმა ნუ ინებოს, რომ, მე სისხლში გავერიო, მასკვან ქრისტიანეთაო, და ამ სიტყვით გაესტუმრებინა **მართა**, – ეს ზემოხსენებული გარემოება, 1832 წელსა, ეთქო **თამარ ბატონიშვილს ელიზბარისათვის**: იმ წინააღმდეგობაში მაშინ ოდესცა ჩვენ დაგვიჭერდნენ, და **ელიზბარ ერისთოვმა**, მე მითხრა ესე გარემოება, ამ სიტყვით რომ ვითომც კიდევ შეტყოს ის საზოგადო რომელნი ანუ ვინა და ვინ არსან. – **დავით თარხანოვს** ჰყავს საზოგადოვო, **პირველი**, თვით **დავით თარხანოვიო**, მეორე ღენერალ-ლეიტენანტი თავადი **გიორგი ერისთოვიო**, მესამე **თ. დიმიტრი თარხანოვიო** მეოთხე **მუხრან ბატონიო** მეხუთე **დიმიტრი ორბელიანოვიო** და მეექვსე **მამუკა ორბელიანოვიო**. – ეს გარემოება კარნეტ **გიორგი ერისთოვმაც** იცოდა, და ჩემმა ძმამ **ვახტანგმაც**.

თამარ ბატონიშვილის დიახ ახლო მცნობი, თავადი **ალექსანდრე ჭავჭავაძე**, იყო და **ზაველეიციცი** ოდესაც აქ იყო დიდათ პა-

ტივსა სცემდა, – და მე, მაშინ, ეგრეთვე ეხლაც ეჭვი მაქვს, რომ მათ ჰქონდათ, რაიმე განძრახვა, საქართველოსა ზედა, – პოდ-პორუჩიკი თავადი **ალექსანდრე ორბელიანი**ოვი“. 16-სა თებერვალს, 1833-სა წელსა.

ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება (VIII, 1447-1448).

1) **თამარ ბატონიშვილმა** იცოდა ჩვენი შეთქმულება 1831 წ. და თანახმა იყო, თუ უსისხლოდ მოხდებოდა.

აგრეთვე იცოდა 1832 წელს და თანხმდებოდა უსისხლოდ მოხდენაზე. **თამარ ბატონიშვილთან** ამ საგანზე ულაპარაკნია: **თ. ელ. ერისთოვს**, ჩემს ძმას **ალექსანდრესა** და მე. მგონია ელაპარაკა მას აგრეთვე **გიორგი რევაზის ძე ერისთოვი**, მაგრამ დანამდვილებით არ ვიცი, აგრეთვე არ ვიცი ულაპარაკნია თუ არა **თამარ ბატონიშვილთან** **გიორგი დავითის ძე არისთოვს** ჩვენს განზრახულებაზე.

1832 წ. ნოემბერში **თამარ ბატონიშვილმა** თქვა თავის სახლში, მე რომ იქ ვიყავი მაშინ, რომ მას შეუძლიან დაარწმუნოს ყველა ქართველი თავადიშვილი ქალები, რათა მათ აიძულონ თავიანთი ქმრები შეადგინონ შეთქმულება რუსების წინააღმდეგ.

1832 წელს **ელიზბარ ერისთოვთან** ვიყავ სადილად. მან მითხრა, რომ 1831 წელს **თ. დავითსა** და მის ძმა **დიმიტრი თარხანო-**

367

ვებს მიუგზავნიათ **თამარ ბატონიშვილისთვის მართა მესხიევი**, რომ მათ აქვთ შეთქმულება და მას სთხოვენ იყოს იგი შეთქმულების მთავარი პირი. როდესაც მე ვკითხე **ელ. ერისთოვს**, თუ ვინ უთხრა მას ეს, მან მიპასუხა, რომ თვითონ **მართა მესხიევმა** უთხრა მას. მე იჭვი დამებადა **მართა მესხიევი** მთავრობისგან ხომ არ არის **თამარ ბატონიშვილთან** მიგზავნილი მეთქი და დავიწყე **ელიზბართან** ბჭობა, თუ როგორ გაგვეფრთხილება იგი. **ელიზბარმა** მთხოვა დაუყოვნებლივ მივსულიყავ **თამარ ბატონიშვილთან** და მეთქვა, რომ იგი ფრთხილად ყოფილიყო **მართა მესხიევთან**. როდესაც მე მივედი **თამარ ბატონიშვილთან** და დაუწყე მას გაფრთხილება. მან მაპასუხა, ღმერთმა დამიფაროს, რომ მე **მართასთან** რამე ვთქვაო. რამოდენიმე დღის შემდეგ უამბეთ ეს ყველაფერი **იასე ფალავანდოვს**; მან გვიპასუხა, რომ ის თვითონ ელაპარაკა **თარხანოვებს** რუსების წინააღმდეგ შეთქმულებაზე და რომ ის კვლავ წავა მათთან და განაახლებს წინანდელ საუბარს.

თ. ვახტანგ ორბელიანიოვი“.

1833 წლის, თებერვლის 17.

ლუარსაბ ორბელიანის ჩვენება (IX, 1501-1502).

„მაქვს პატივი განუმარტო კომისიას კიდევე შემდეგი:

1. 1832 წ. მოვიდნენ ერთხელ ჩემთან **ალ. ვახტანგის ძე ორბელიანი** და **ელ. ერისთოვი**, და **ალ. ორბელიანი**ოვმა საუბრის დროს **ალექსანდრე ბატონიშვილის** გამოწვევის შესახებ თქვა, რომ მან შარშანვე აცნობა ამ ბატონიშვილს და რომ ამის შესახებ იციან ბატონიშვილებმა როგორც **თეკლამ**, ისე **თამარმა**. **ელიზბარიც**

ადასტურებდა ამას; მე თვითონ კი არც **თამართან** და არც სხვა **ბატონიშვილებთან** ამ საქმის გამო არავითარი საუბარი არა მქონია და არც ვიცი ესენი მართალს ამბობდნენ თუ არა.

2. 1831 წ. განკარგულების შესახებ რაც ვიცოდი, ჩემს წინა ჩვენებაში გამოვაცხადე, მაგრამ მახსოვს კიდევ, რომ **ელიზბარ** და **ალ. ვახტანგის ძე** ამბობდნენ: კარგი იქნებოდა, რომ გვემოვნა რუსული ჯარის ერთი პოლკიო. აგრეთვე ელიზბარი ამბობდა სახანოებში კაცები გავგზავნოთო და რომ მე განრიგის თანახმად ასი (100) კაცი უნდა გამომეყვანა.

3. **მამუკა ორბელიანოვთან** და მის ძმა მაიორ **დიმიტრისთან**. ამ საქმის გამო მე არავითარი ურთიერობა არა მქონია, მხოლოდ ერთხელ, **ელიზბარმა** რომ გამომიცხადა მე ეს განზრახულება და გენ-მაიორ **ალექსანდრე ჭავჭავაძესთან** მიყავ, და დაუწყე მას ლა-

368

პარაკი, რომ აქ აჯანყებას აპირებენ მეთქი, როგორც მახსოვს ამ დროს შემოვიდა **მამუკა ორბელიანოვი**, მაშინ **ჭავჭავაძე** არ იზიარებდა ამ განზრახულებას; ამაზე **მამუკა ორბელიანოვმა** უთხრა მას მამ რა ვქნათ ძლიერ შეწუხებული ვარ და მეტი რა გზა გვაქვსო მე და **მამუკას** შორის კი უკმაყოფილება აყო და ეხლაც კი დავა გვაქვს. შემდეგ კი **ჭავჭავაძემ** ღიმილით თქვა: ამ ხმებზე რომ ეხლა **ალექსანდრე ბატონიშვილი** აქ გაჩენილიყო, ცუდი იქნებოდაო. მაშინ პოლონეთში აჯანყება იყო და მოდიოდა ხმები სამხედრო მოქმედებათა შესახებ. **ჭავჭავაძე** ამბობდა ხოლმე, რომ ქართველები ამოდ ფიქრობენ შეუძლებელ საქმეზეო, რუსებმა რომ თვითონ მოისურვონ საქართველოს დატოვება, მაშინ ჩვენ ვალდებულნი ვართ ისინი გავაცილოთ და ჩვენი მფარველობისათვის მადლობა გადაუხადოთო. 1832 წელსა **ალ. ვახტანგის ძემ** და **ელიზბარმა** მითხრეს, რომ ამ განზრახულებას გამოუცხადებენ აგრეთვე დიმიტრი და **მამუკა ორბელიანოვებს**, მაგრამ მე არ ურჩიე და ისინიც დამეთანხმნენ. მერე არ ვიცი უთხრეს მათ რამე თუ არა.

4. **იასე ფალავანდოვთან** 1831 წ. არავითარი ურთიერთობა და ლაპარაკი არა მქონია, 1832 წ. კი დაიწყო ჩემთან სიარული როგორც ნათესავმა და მერე მელაპარაკებოდა ჩემს გადასახლებაზე, აგრეთვე **ელიზბარსა** და **ალ. ვახტანგის ძესთან** ერთად წამიკითხა განკარგულება.

5. იღებდნენ თუ არა განზრახულებაში მონაწილეობას **თარხანოვები** 1831 წ. ვიცი, 1832 წ. კი **ელიზბარმა** და **ალექსანდრემ** მითხრეს, რომ გამოუცხადეთ ეს განზრახულება **თარხანოვებსო**, მაგრამ მე დაუშალე. მაშინ არ ვიცი რომელმა თქვა, რომ უკვე იცის პოდაპოლკოვნიკ **დავით თარხანოვმაო**.

6. ქვრივ **მართა ალექსიშვილზე** არაფერი გამიგონია და არც არა ვიცი რა.

7. **ბატონიშვილის** კახეთში გამოწვევაზე 1831 წ. მე თვითონ ველაპარაკე **ელიზბარს** და **ალექსანდრეს**. რადგან **ელიზბარ** ჩამციებოდა და მაჩქარებდა, რათა მომეცილებინა იგი თავიდან, ტყუილად მოვიგონე **ჭავჭავაძემაც** ასე თქვა მეთქი, მე კი ნადვილად ვიცოდი, რომ, როგორც ეს ჩემს ჩვენებაშიაც აღვნიშნე, **ბატონიშვი-**

ლი მაშინ აქ მოსვლას ვერ მოახერხებდა და ეს ხალხი თავის განზრახვაზე ხელს აიღებდა.

მაიორი თავადი **ორბელიანოვი**“.

369

ბიძინა ერისთავის ჩვენება (IX, 1507).

„კომისიასა შინა

ალექსანდრე ვახტანგის ძეს ათას რვას ოცდა თერთმეტში მოეწერა ჩემთან წიგნი ქართლში **მამუკა ორბელიანოვი**ო **ელიზბარ ერისთავი**ო **გიორგი დავითის ძე ერისთავი**ო **ზაქარა ციციანოვ და ლუარსაბ თარხანოვი**ო ესენი ჩამოვიდნენო საჩქაროდ ქალაქს მე ეს წიგნი ვაჩვენე **ელიზბარს** და წაიკითხა და მერმე მე და **ელიზბარმა** ერთათ უთხარით **მამუკას**, რომ ქალაქში **ალექსანდრეს** დაუბარებინარო სხვებისათვის კი ესე იგი **ზაქარია ციციანოვისათვის** და **გიორგი დავითის ძის ერისთავისათვის ელიზბარს** ეთქვა უჩემოთ როგორც თითონ **ელიზბარმა** მითხრა და არ ვიცი რა ელაპარაკა იმათ ამ საგანზე.

შემდგომ მე რომ ქალაქს ჩამოველ ერთხელ ვიყავ **ალექსანდრე ვახტანგისძესთან** და იქ შემოვიდა **მამუკა** და იქ ილაპარაკეს **მამუკამ** და **ალექსანდრემ** ამ საგანზედ **ბატონიშვილიდამ** წიგნი იყო მოსული იმაზე ილაპარაკეს თუ იმასთან კაცს გზავნიდენ აღარ მახსოვს ლაპარაკი კი ამ შეთქმულებაზე იყო და მეც ვატყობდი, რომ **მამუკა** შეთქმულების თანხმა იყო მაგრამ სწორეთ დამტკიცება არ შემიძლიან, **დიმიტრი ორბელიანოვისა** მე არა გამიგონიარა და **ელიზბარ** ამბობდა ვითომც იმანაც ეს აზრი იცისო და არა მილაპარაკნია რა მე **დიმიტრისთან**.

თარხნისშვილებთან დავითთან და დიმიტრისთან არა მილაპარაკნია რა და **ელიზბარმა** მითხრა **იასე ფალავანდოვი** ელაპარაკება და თანახმაც არისო სხვა არა ვიცი რა იმათზედ.

ივანე მუხრან ბატონიშვილისა არცარა ვიცი და არც არვის უთქვამს ჩემთვის და არცარა მოლაპარაკნია რა.

პრაპურშჩიკი თავადი **ბიძინა ერისთავი**“.

ჩყლგ წელს

თებერვლის კა.

მართა მესხიშვილის ჩვენება (IX, 1529).

„ოცი წელიწადი ვიყავი ხოლმე დღე და ღამე **თარხნიანთსა დიმიტრი** იყო თავისი ცოლი და შვილები იყვნენ **დიმიტრიმ** თქო რა გვეშველებაო ხენმწიფემაო ხელი რომ (აიღოს) საქართველოზედ ამ **თამარ ბატონიშვილის** მეტი არავინ არისო ერთი დღე იყო მე **თამართან** აველ იქ მე და **თამარ ბატონიშვილმა** ვილაპარაკეთ მე უთხარ ეხლა მეთქი **თარხნიშვილი** ლაპარაკობდა თუ **თამარის** მეტი

370

არავინ არის საქართველოში და ზღაპარსავით ხუმრობასავით და ვიცინეთ იმანა თქო...¹⁾ **მართავ** ნუ გეშინიან მე უთხარ ღმერთმანუ ქნას **ბატონიშვილო** იმანაც ისე მითხრა მე რა ვიცოდი იმათი აზრი

არც არა უთქომ ჩემთვის მე ჭორი ვილაპარაკე მასხარაობასავით ერთხელ კიდევ აველ ვახტანგ დამხვდა იქ იმან მითხრა მართავ წაწნები ²⁾ კარხედ რომ მოგიხდესო რას იქო მე შეუტივე რას ამბობ ყმაწვილო მეთქი ღმერთმან დაგვიფაროს თუ შამიძლიან გავაგდებ აღარაფერი მითხრა მელიკოვისას ვიყავი ელისბარმა ზალაში გამიყვანა იქ მითხრა მართავო თარხნიანთა რო დადიხარო რა დაწყობილობას ლაპარაკობდნენო მე უთხარი რას ამბობ დიდი ერთგულნი არიან გაიცინა აღარა მითხრარა არც ქეთევან ბატონიშვილთან არც თეკლესთან არც ერთან მახლობლობა არც სიარული არა მქონია არცა რა მანანას ³⁾. გამიგონია რა არც მელანიასაგან ⁴⁾ არავის რა უთქომ რა ჩემთვის მართა მესხოვი ალექსოვი. ჩყლგ თებერვლის ოცდა ორი“.

ლუარსაბ ორბელიანის ჩვენება (IX, 1513-1515).

„ჩემ მიერ კითხვებზე გაცემული პასუხების დამატებად მაქვს პატივი სრული ჭემმარიტებით შემდეგი განვმარტო:

ნათესაური კავშირის გამო მე დავიარებოდი მელნიკოვის ცოლთან, რომელთანაც ცხოვრობდა მისი ძმა თ. ელიზბარ ერისთოვი; ამ უკანასკნელთან ხშირად იყვნენ ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანოვი, მისი ძმა ვახტანგ, მასწავლებელი დოდაევი და გიორგი ერისთოვი და რაღასაც საიდუმლოდ ლაპარაკობდნენ ხოლმე; მე მაშინ ვერაფერს ვამჩნევდი; ისინი იკრიბებოდნენ აგრეთვე ალექსანდრე ორბელიანოვთან. მაგრამ როდესაც ელიზბარ ერისთოვმა პირველმა გამომიცხადა მე 1831 წ. ეს განზრახულება, მაშინ მე ისე წარმომდგინა, რომ ის საიდუმლო საუბრები ამ საგნის ირგვლივ ტრიალებდა. შემდეგში კი ელ. ერისთოვი დაიარებოდა ჩემთან და მოჰყვებოდა ხოლმე ხან პოლონელების აჯანყებაზე ხან რუსეთის მთავრობისადმი უკმაყოფილებაზე და ზოგჯერ ამბობდა უნდა საფრანგეთში გავგზავნოთ ელჩები, რომ რუსეთისაგან განთავისუფლებაში დაგვეხმარონო. 1832 წელს კი მას მოჰყავდა ჩემთან ხან კაპიტანი ჩოლაყაევი, ხან ალექსანდრე ორბელიანოვო, ხან იასე ფა-

¹⁾ ერთი სიტყვა არ იკითხება, რადგან ძლიერ ცუდი ხელით არის დაწერილი და ამასთანავე ზოგ სიტყვებს სტოვებს, ზოგჯერ კი ერთიმეორესთან აზავს; შიძლება აქ ეწეროს „ღმერთი დიდიო“.

²⁾ რუსული თარგმანიდან როგორც ირკვევა აქ უნდა „ჩაჩნები“ ეწეროს

³⁾ მანანა ორბელიანი

⁴⁾ მელანია მელნიკოვას ცოლი

ლავანდოვი და მგონია, თვითონ იგონებდა ხოლმე, რომ ამა და ამ კაცს უნდა შენი ნახვაო. აგრეთვე მითხრა მან, რომ რუსებს უნდათ რამოდენიმე კომლი საქართველოდან რუსეთში გადაასხლონო. იასემაც ჩემთან პირველად მოსვლისთანავე დაადასტურა ეს და თანაც დაუმატა, რომ ვინც მათს განზრახვაზე თანახმა არ შეიქნებოდა, ძალით აიძულებდნენ მას. ალექსანდრე ვახტანგის ძეც ¹⁾ ძალას მატანდა ამ განზრახულებაზე და ჯერ კიდევ 1831 წ. ამბობდა, რომ ის დაიარება ოსმალეთის ელჩთან და აქვს ამ საგანზე გამართული მოლაპარაკება მასთან. როცა კი ძალიან შემაწუხეს, თავიდან რომ მომემორებინა, ვიცოდი რა, რომ სპარსელები უკიდუ-

რეს გაჭირვებაში არიან – მე მათ უთხარი: **ალექსანდრე ჭავჭავაძე**მა თქვა სპარსეთიდან **ალექსანდრე ბატონიშვილი** გამოიწვიეთ მეთქი; მე ვფიქრობდი, რომ ეს შეუძლებელია და ესენიც ამ თავის წამოწყებას თავს მიანებებენ მეთქი, მაგრამ შემდეგში გავიგე **ელიზბარისაგან**, რომ **ალექსანდრე ვახტანგის ძეს ორბელიანოვს** გაეგზავნა. კაცი ბატონიშვილთან, მე კი არც ფული და არც წერილი არ მიწავს. **ალიზბარი** ამბობდა ხოლმე აგრეთვე, რომ როდესაც რუსები განიდევნებიან საქართველოდან, ხაზინა ჩვენს ხელში გადმოვაო და რომ ყაზარმაში ბევრი თოფებია. არსენალში თოფის წამალი. ჯელალოლში კი ზარბაზნებიო; ყველაფერი ეს ჩვენთვის სასარგებლოა. მე მათს ნათქვამს არ ვეთანხმებოდი ხოლმე და თავს ვარიდებდი მათ, ზოგჯერ კი, შემეკითხებოდნენ რამეს და ჩამაცივებოდნენ, მე შეუძლებელ მიზეზებს უსახელებდი ხოლმე. მართალია აქაურ სასამართლო დაწესებულებებზე უკმაყოფილება მაქვს რადგანაც: ბორჩალოს დისტანციის სოფ. ქვიშიში მცხოვრებმა ჩემმა გლეხებმა ასმა (100) კომლმა დიდი ხანია შეიტანა ჩემზე საჩივარი და ეძიებენ რა თავისუფლებას ადარ ასრულებენ ჩემს წინაშე საგლეხო ვალდებულებას; გერმანელ მოახალშენეთა გადმოსახლების დროს ბორჩალოს დისტანციაში, მათი სოფლის ირგვლივ მე ჩამომერთვა მიწები, რის გამოც ჩემი გლეხები სივიწროვეს განიცდიან; აგრეთვე სხვა ჩემი გლეხები, მათ მიერ აღძრული საჩივრის გამო, ჩამომერთვა მე და ბოლოს, უსამართლო დაბეზღების გამო, ჩემი გლეხების ურჩობისათვის მილიციის გამოყვანაზე ოსმალეთში ლაშქრობის დროს, მე, სრულიად უსამართლოდ, დღემდის ჩამორთმეული მაქვს ღირსება და პატივი რუსთა და თვით ქართველთა შო-

372

რის. მაგრამ ახალგაზრდობიდან ვემსახურებოდი რუსეთის უზენაეს ტახტს და მაქვს გაუნელებელი სურვილი სიკვდილამდე მისი ერთგული ვიყო, არა ერთხელ გამომიჩენია რუსების ლაშქრობაში მონაწილეობის ხალისი და ვღირსებივარ დიდ მონარქის მოხედნას, რომლის სიუხვითაც განსვენებული მამა ჩემის გენერალ-მაიორ **ივანეს** თხოვნიდა და საქართველოს მართებლის გენერალ-მაიორ **ტორმასოვის** წარდგენით ვიღებ წელიწადში ათას (1000) მანეთს პანსიონს. ვიყავი რა შეყვანილი შეცდომაში ჩემ მიერ განმარტებულ მიზეზთა წყალობით და მყავს რა დიდი ოჯახი, რომელიც იმის გამო, რომ არ გამაჩნია არც მშობლები, არც ძმა და არც მამრობითი სქესის მახლობელი ნათესავი — სრულიად უმწეოდ და უნუგეშოდ რჩება, გულწრფელი სიმშვიდით ვითხოვ ხელმწიფე იმპერატორის წინაშე, მოხედოს თავისი წყალობის თვალთ მამი ჩემისა და ჩემს დამსახურებას და მომცეს დრო კვლავ ერთგული სამსახურით გავიმართლო თავი და ჩამოვირეცხო დანაშაული.

მაიორი **თ. ლუარსაბ ორბელიანოვი**.

21 თებერვალი. 1831 წ.

თამარ ბატონიშვილის პასუხები (1539-1553).

„ქართველ ბატონიშვილ **თამარ იულონის ასულისადმი**, რომლებზედაც საგამომძიებლო კომისია ითხოვს მისგან: შეკითხვის აზ-

რის შესაბამისი პასუხის გაცემასა, და გულწრფელ აღიარებას, ისე რომ მისი თვით ფიცით დადასტურებაც შეეძლოს.

22 თებერვალი, 1833 წ.

კითხვები:

1. თქვენი სახელი, მამის სახელი და წოდება.
2. რამდენი წლისა ხართ?
3. როდის გარდაიცვალენ მამა თქენი და დედა თქვენი?
4. რამდენს შეადგენს წელიწადში თქვენი ჯამაგირი და პენსია, რომელსაც ხაზინიდან ღებულობთ? ამას გარდა კიდევ რა საკუთარი შემოსავალი გაქვთ და სახელდობრ საიდგან?
5. სადა ხართ აღზრდილი და თქვენი მშობლების, თუ სხვა პირთა მიხედვით?
6. როდის დაინიშნეთ ფრეილინად მისი იმპერატორებითი უდიდებულესობის კარზე. ასრულებდით თუ არა სამსახურს, სამეფო კარის გარეშე მცხოვრებ ფრეილინების მგზავსად, დედოფლების წინაშე. თუ არა, რატომ?
7. ხომ არ იცით მთავრობის სიმულვილისათვის რამე განსაკუ-

373

თრებული მიზეზი და რა არის იგი?

8. ქვემო ჩამოთვლილ პირთაგან ეის იცნობთ და სახელდობრ რომელ მათგანთან უფრო მჭიდრო ურთიერთობა გქონდათ?

კეთილ ინებეთ ჩამოსწეროთ თვითეულის პირდაპირ ცალცალკე.

ქ. ტფილისი

პასუხები ¹⁾

მეფის ირაკლის შვილიშვილი და მეფის ძის ასული **თამარ** ორმოცდა ორის წლისა.

ჩვიდმეტი წელი არის მამის ჩემის გარდაცვალება და ხუთი წელიწადი არის რაც მშობელი ჩემი გარდაიცვალა ორასი თუმანი ასილნაცია ფრენილის ²⁾ ჯამაგირი და დედის ჩემის მიცვალების შემდეგ ხუთასი თუმანი ასილნაცია კიდევ მომეცა, ამას გარდა არაფერი სხვა შემოსავალი არსაიდამ არა მაქვსრა.

ჩემს მშობლებთანა ვარ აღზრდილი იმის მეტს არავის უღვაწია ჩემთვის.

ოცის წლისამ მივიღე ფრეილინობა და როდესაც მეზმანებოდა ყოველთვის აღმასრულებელი ვიყავ ჩემის თანამდებობისა თუ ავადმყოფობა არ დანაბრკოლებდა.

მიზეზი არა მქონია რა რათა გემდუროდე მთავრობას და ყოველთვის გარდამეტებული პატივი მქონია რომელიც ღირსი არა მგონებია თავი ჩემი.

1. გენერალ-მაიორი **თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძე.**

კნიაზ **ალექსანდრე ჭავჭავაძეს** ვიცნობ და მეუღლე მისი ჩემი მახლობელი ნათესავიც არის. პატივისცემის მეტი ერთმანეთთან სხვა მეგობრობა და საკუთრობა არა გვქონია რა.

2. გუბერნატორად ყოფილი **ზავილეისკი.**

ზავილეისკისაც ვიცნობდი ისე როგორც სხვათ გუბერნატორებს.

3. გენერალ-ლეიტენანტი ერისთავი.

კნიაზ ერისთავსაც აგრეთვე ვიცნობდი, განსაკუთრებით არავიზედ მეტათა.

4. მღვდელ მონაზონი ტარასი.

მღვდელ მონაზონ ტარასისაც ვიცნობდი.

5. მღვდელ მონაზონი ფილადელფოს ¹⁾

¹⁾ პასუხები ქართულად არის დაწერილი.

²⁾ უნდა იყოს ფრეილინის.

³⁾ ამის შემდეგ: მ-6 მღვდელ მონაზონი — იონა პასუხი არ არის გაცემული.

374

ბერ ფილადელფოს ვერ ვიცნობ თუმცა ერთხელ ვნახე შუამთის მონასტერში სალოცავად რომ ვიყავ, ხმის გამცემი კი არა ვარ.

6. მღვდელი ეფრემ ალექსეევი.

მღვდელს ეფრემს სრულებით ვერ ვიცნობ.

8. ქვრივი მართა მესხიევა-ალექსევა.

მართას ვიცნობ როგორც სხვათა კეთილშობილთ დედათ.

9. მანანა ორბელიანოვისა.

მანანა კნეინა ორბელიანოვისას ვიცნობ საკუთრობა კი არა მქონიარა.

10. მელანია შანშეს ასული მელნიკოვისა.

ეგრეთვე მელანია შანშე ერისათვის ასულს როგორც მანანას.

11. დავით და 12. დიმიტრი თარხანოვები.

12. დიმიტრი

თარხანოვები

დავითსა და დიმიტრის თარხანოვებს შორიდამ ვიცნობ ჩემს სახლში კი სრულებით არ ყოფილან.

13. ლუარსაბ თარხანოვი

ლუარსაბ თარხანოვს ვერ ვიცნობ.

13. ლუარსაბ ორბელიანოვი.

ლუარსაბ ორბელიანოვს ვიცნობ და ნათესავიც არის ჩემი და ჩემს სახლში არც ერთხელ არყოფილა.

15. მამუკა და 16. მისი ძმა დიმიტრი.

და 16 და მისი ძმა დიმიტრი.

დიმიტრი და მამუკა ორბელიანოვთ ვიცნობ და ნათესავნიც არიან ჩემნი. სხვა ამის მეტი მახლობლობა არა მაქვს რა მხოლოდ ალავერდის დღესასწაულებზე ჩემი ბიძაშვილები ბარბარე და ქეთევან ერთად ვიყავით.

17. ალექსანდრე

18. დიმიტრი

და 19 ვახტანგი

ორბელიანოვები, თეკლა ბატონიშვილის ძენი.

ალექსანდრე, დიმიტრი და ვახტანგ ჩემი მამიდაშვილები არიან, კიდევ მიყვარან, მეგობრობა კი არა მაქვს მათთან.

20. გრიგოლ ორბელიანოვი

გრიგოლ ორბელიანოვი ჩემი ნათესავი არის სხვა ამის მეტი არაფერი მახლობლობა არა მაქვს რა.

21. ელიზბარ
და 22. დიმიტრი
ერისთოვები

ელიზბარ და დიმიტრი ერისთოვნი ნათესავნი არიან ჩემნი და მეგობრობა იმათთან არა მაქვს რა.

23. ზაქარია ერისთოვი.

ზაქარია ერისთოვს ღენერლის შვილს ვიცნობ რომ ჩემი ნათესავი არის.

24. გიორგი დავითის ძე ერისთოვი.

გიორგი დავითის ძე ერისთოვს ვიცნობ არა მახლობლათ.

25. გიორგი რევაზის ძე ერისთოვი.

გიორგი რევაზის ძე ერისთოვს ვიცნობ. ჩემი მამიდაშვილი არის. სიყვარულიც მაქვს როგორც მახლობელის ნათესავისა და არა მეგობრობა.

26. პოლკოვნიკი ივანე ანდრონიკოვი.

პოლკოვნიკს ივანე ანდრონიკოვსაც ვიცნობ ჩემი ნათესავი არის და განსაკუთრებით სხვა არაფერი.

27. კაპიტანი ზაქარია და 28. და მისი ძმა ალექსანდრე ჩოლაყაყევი.

ზაქარია და ალექსანდრე ჩოლაყაყევებს ვიცნობ ნათესავნი არიან ჩემნი და სხვა შინიურობა ჩემთან არა ჰქონიათ რა.

29. დავით ჯორჯაძე.

დავით ჯორჯაძეს ვიცნობ როგორც უცხოსა ვისმეს.

30. სოლომონ დოდაევი.

სოლომონ დოდაევს ვიცნობ დიად მცირე.

31. სოლომონ რაზმაძე.

ეგრეთვე სოლომონ რაზმაძეს როგორც დოდაევს.

იცოდით თუ არა თქვენ ნაწილობრივ მაინც, ან რამდენად იცოდით, რომ: ყველას ან ზოგიერთს (სახელდობრ რომლებს) ჰქონდათ სურვილი ენახათ საქართველო რუსეთისაგან განყოფილი და დამოუკიდებელი ყოფილი ქართული სამეფო სახლის მართებლობის ქვეშ?

მე არაფერი არა ვიცი რა ვერც მოვიფიქრებ, რომ ამისთანა საშინელი განზრახვა ჰქონოდა ვისმე, რომელიც არის წინააღმდეგი ღვთისა და სრული გონების მიხდა კაცისა, რომელიც მოინდომებს საქართველოსთვის რომ რუსეთის მფარველობა აღარა ჰქონდეს.

376

იცოდით თუ არა და რამდენად იცოდით, რომ ზემორე მუხლში მოხსენებულის მზგავსი სურვილები, საუბრები და მსჯელობანი ჰქონდათ თქვენს ძმას დიმიტრი ბატონიშვილს და აგრეთვე ბატონიშვილებს: ოქროპირს, ფარნაოზს, თეიმურაზსა და სხვებს, და რა საუბრები და მსჯელობები ჰქონდათ მათ ამ საგანზე?

მე წინაშე ღვთისა აღვიარებ და ვფიცავ, რომ ჩემის ძმის

ლუარსაზისაგან არც ჩემის ძმის **დიმიტრისაგან** არა გამეგონოს რა წინააღმდეგი რუსეთისა მართებულობისა და არც ერთის სამეფო სახლის შვილისაგან.

იცით თუ არა, ან რამდენად იცით, რომ ყველანი, ან ზოგიერთნი (და სახელდობრ ვინა და ვინ) ზემოდასახელებულთაგანნი, ატარებდნენ აზრს, რომლის მიზანიც იყო: რუსების განდევნა საქართველოდამ და ამ ქვეყნის დამოუკიდებლობის აღდგენა?

რომ მათ ეს განზრახვა გაუზიარეს ბევრ ქართველ თავადაზნაურს, რომლებს ამ საქმეში ჩათრევას ცდილობდნენ?

რომ ისინი არჩევდნენ ამ საქმის წარმატებით შესასრულებლად საჭირო საშუალებებს?

მე ყოველთვის ამას ვარწმუნებ მთავრობას არაფერი არა ვიცირა და არც არა შემიძლიან რომ ვსთქვა.

თქვენ იცოდით ნაწილობრივ მაინც ან სახელდობრ რამდენად, რომ: ამ პირთ გაამრავლეს რა თანამოზიარეთა რიცხვი 1831 წელს პოლონეთის აჯანყების დროს, როდესაც გავრცელდა ცრუ ხმები სპარსელების ჩვენდამი მტრულად განწყობის შესახებ, ეს დრო იმდენად ხელსაყრელად ჩათვალეს, რომ თავის განზრახვათა უკვე სისრულეში მოყვანაზე ფიქრობდნენ და ვარშავის აღებამ და პოლონელთა დაშოშმინებამ შეუშალა მათ ხელი?

რომ ამ ცნობის შემდეგ კეთილგონიერნი დარწმუნდნენ, რა რომ მათი განზრახვა ახლო მომავალში ველარ განხორციელდებოდა, ხელი აიღეს მაზე და მიატოვეს თანაგანზრახველნი?

ახლაც კიდევ ამასა ვწერ არც ათას რვას ოცდა თერთმეტში რა განზრახვა ჰქონდათ არაფერი არა ვიცირა.

იცით თუ არა და სახელდობრ რამდენად, რომ: ზოგიერთმა უფრო გაბედულმა თანაგანზრახველებმა 1832 წ. აღადგინეს თავისი თათბირები და ემზადებოდნენ მოქმედების დასაწყებად და ამისათვის დროც დანიშნეს გასული შემოდგომის დამლევი, მაგრამ კვლავ შეჩერდნენ როგორც ზოგიერთი მთავარი ხელმძღვანელის დაუთანხმებლობის ისევე იმის გამო, რომ **ყაზი მოლა** და სხვა აჯანყებული მთიელნი დაწყენარებულ იქმნენ და ბოლოს ჯარის და-

377

ბრუნების გამო) და თვით შეთქმულების გამომჟღავნების გამო?

რაც აქ აღმოჩენილი არის იმათი მოქმედება მე არაფერი არა ვიცირა.

იცოდით თუ არა და რამდენად: რომ ზოგიერთს (და სახელდობრ ვის) ზემოაღნიშნულ პირთაგან საიდუმლო მიმოწერა ჰქონდა გამართული **ალექსანდრე ბატონიშვილთან**, რომელსაც აცნობეს განზრახული და იწვევდნენ საქართველოში, რათა ხელი შეეწყო განზრახული აჯანყებისათვის.?

არაფერი არა ვიცი რა არც წერილისა და არც მეფის ძის **ალექსანდრეს** აქ მოყვანა.

იცოდით თუ არა, რომ ზოგიერთს (და სახელდობრ ვის) ზემოაღნიშნულ პირთაგან მიმოწერა ჰქონდა **დიმიტრი** და **ოქროპირ ბატონიშვილებთან** და რა ნაირი საშუალებით?

ღმერთს ვფიცავ რომ არა ვიცირა რას სწერდნენ ან როგორ

სწერდნენ.

იცით თუ არა თქვენ: რომ ზოგიერთ შეთქმულების მონაწილეთ გადაწყვეტილი ჰქონდათ თქვენ უნდა დაეყენებინეთ მართველად, ვიდრე **ალექსანდრე** ან რომელიმე სხვა ბატონიშვილი მოვიდოდა, თუ კი აჯანყება წარმატებით დასრულდებოდა?

ღმერთი არის მხედველი რომ არც მცოდნებია და არა თუ პრავიტელნიცობა როგორც საშინელი ღვთის წინააღმდეგი საქმე არა მდომებია ისე დედოფლობაც რომ მოეცათ იმასაც არ ვინდომებდი.

თუ იტყვით, რომ ზემოაღნიშნული გარემოება არ იცოდით, მაშინ გამოაცხადეთ: ხომ არ მოუცია თქვენთვის წინადადება ვისმე, და სახელდობრ ვინ იყო იგი, რომ თქვენ უნდა ჰყოფილიყავით მართველი ან მეთაური იმ საზოგადოებისა, რომელიც მთავრობას წინააღმდეგობას განიზრახავდა?

ვფიცავ და გარწმუნებთ არა ვიცირა და არც არავისგან მსმენია.

იცოდით თუ არა და რამდენად: რომ ზემოხსენებულის სისრულეში მოსაყვან საშუალებათ შორის მხედველობაში ჰქონდათ: ხალხის აჯანყებისთანავე თავს დასხმოდნენ საკუთრივ ტფილისში ხაზინასა და არსენალს, ოლქებში კი ზარბაზნებსა და ჯარის ნაწილებს, რომ ამათ შეერთება ვერ მოესწროთ?

¹⁾ რუსის ჯარის დაღესტნის ლაშქრობიდან დაბრუნება იგულისხმება.

378

მოესყიდათ, თუ შესაძლებელი იქნებოდა, წინასწარ ერთ-ერთი ტფილისის მახლობლად მდგომი რაზმი („პოლკი“), დაუყოვნებლივ უნდა ჩაეხერგათ არაგვის ხეობაზე მიმავალი ქართული სამხედრო გზა.

ხალხზე მოეხდინათ გავლენა სამღვდელოების საშუალებით, რისთვისაც უნდა ჩამოეყვანათ ბოდბელი მიტროპოლიტი.

ეთხოვათ დახმარება სპარსეთისა და ოსმალეთისათვის, რაშიაც ალუთქვამდნენ ერევნისა და ახალციხის დაბრუნებას.

უნდა ეთხოვათ შემწეობა საფრანგეთისათვის, განსაკუთრებით ჯარისა და ქვეყნის მართველობის მომწყობი ხალხის გამოგზავნა.

თუ გაგიგონიათ აქ აღნიშნულ საშუალებებზე რამე რომელიმე საუბრის ანუ მსჯელობის დროს, გამოაცხადეთ სად და ვისგან სახელდობრ?

აქ დაწერილი რომელიც არის ვფიცავ არაფერი არ ვიცი რა ვერც ჩემი გონება მისწვდება იმას რომ ამგვარი განზრახვა ქონდეს ვისმე თუ არა გონებიდამ შეშლილს.

იცნობ თუ არა და ვისი საშუალებით მღვდელ მონაზონი **ფილადელფოსის** მიერ შეთხზულ აკტ გონიურს?

წინაშე ღვთისა აღვიარებ რომ არ ვიცოდე და არც გამგონე ვიყო იმის მეტი რომ აკტი ყოფილა და ან ვის დაუწერია და ან ვის დაუწერინებია რაც აქ ქართულათ არის დაწერილი ჩემი ხელი არის სწორეთ.

მეფის ასული თამარი.
გენერალ-მაიორი ბაიკოვი 1-ლი
გენერალ-მაიორი ვოლხოვსკი
გენერალ-მაიორი ჩევეკინი
პოლკოვნიკი ტრიტელევიჩი.

ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება (II, 1571-1572).

„კომისიასა შინა.

იერო მონახის ფილადელფოსისაგან.

უკანასკნელ მოცემულ კითხვის პუნქტთა შინა არ რა იყო მოხსენება აკტისათვის, ხოლო რაისათვისცა იყო კითხვა, ჭეშმარიტითა მოწმობით ღვთისათა, მოვახსენე ამას კომისიასა ახლა კვლავ მსურის უკანასკნელი ერთგზისცა დამტკიცებად, რომელ აკტი ჩემგან არ შეთხზულ არს რაისათვისმე ბოროტისა, არამედ ნამდვილ ჭეშმარიტისათვის კეთილ მოქმედებისა, და არც რაი მოიპოების მას შინაა ბოროტი:

1. სიყვრული ღვთისა და რწმუნება მტკიცედ რელიდიისა,

379

თავით თვისით დამტკიცებული კეთილ არს და არ ითხოვს დამტკიცებას .

2. ერთგულება ხელმწიფისა, და სრული დამორჩილება, თავით თვისით კეთილ არს და არ ითხოვს დამტკიცებას.

3. სიყვარული ურთიერთისა არის პირველი მცნება თავით თვისით დამტკიცებული კეთილ არს და არ ითხოვს დამტკიცებას:

4. ქონება ამათი საიდუმლოთ დადებულ იყო მას შინა, ლექსი **საიდუმლო** არ არის თავით თვისით ბოროტი, ეს არის საზოგადო ლექსი, საიდუმლო იქმნების კეთილიცა, და ბოროტიცა ეს აკტი იყო საიდუმლო კეთილი, მაგალითებრ, კეთილ არს მოწყალება, გარნა ღმერთი ბრძანებს „ოდეს ყოფდე მოწყალებასა ნუ სცნობს მარცხენე შენი რასა იქმოდეს მარჯვენე შენი. არამედ ქმენ იგი საიდუმლოდ" (სახარება). ლოცვა არს კეთილ, გარნა ღმერთი ბრძანებს „**შევედ სახლსა შინა, დახშე კარი შენი და ილოცე საიდუმლოდ, რათა არა აჩვენო კაცთა (სახარება), მარხვა არს კეთილ, გარნა ღმერთი ბრძანებს „იცხე თავი შენი, და დაიბანე პირი შენი, და ნუ ერვენები კაცთა მმარხველად (სახარება)** აჰა რომელ, არა არს. წინააღმდეგ, რათა კეთილიცა საქმე იყოს დაფარვით და სამდუმლოდ.

5. მოკლედ თქმა ამისი რომელ დაემორჩილნენ ხელმწიფესა-სრულის ერთგულებით რომლისაცა ხელსა ქვეშე იყვნენ, არა არს ამის შინა არარაიმე სიბზნელე და არცა იჭვი ამისთვის რომ ოდესცა ითქმის ხელმწიფე, არავინ არ იფიქრების სხვა გარდა როსიის იმპერატორისა, ჩვენს ენაზე თქმა ხელმწიფის მყის მიეწერების იმპერატორსა როსიისასა, სპარსეთისასა ეწოდების შახ ქართულად ყენი თურქთა სულთანნი, ქართულად ხვანთქარი, და საქართველოსასა ეწოდების მეფე, არავის არ შეშლიან საქართველოსი, ჩვეულებისამებრ იწოდებიან, მაგალითებრ, მეფე **ერეკლე მეფე გიორგი, მეფე თეიმურაზ, მეფე ვახტანგ**, და სხვანი, ხემწიფე ლექსი

ნიშნავს როსიის იმპერატორს: ეს თქმა (რომლისა ხელსა ქვეშე ვიყვნეთ) მიეწერების გვამსა, მაგალითებრ, **ეკატერინა პეველე ალექსანდრე ნიკოლოს** და სხვანი: რომელიცა აღვალს როსიის ტახტსა ზედა.

6. სიტყვა ესე რომელ ხელმწიფე უნდა იცოდეთ რომ შორის ჩლენთა ამის გონიერისა აკტისა აქვს მას უპირველესი ადგილი, არა სწერია თუ თანასწორ ჩლენათ, არამედ სწერია აქვს უპირველესი ადგილი შორის ჩლენთა, შორის ჩლენთა კაცობრივისა სხეულისათა რასა აქვს უპირველესი ადგილი? თავსა. ხელმწიფე სახელის დებად

380

თავად ქვეშევრდომთა არა არს წინააღმდეგ, ძველნი ყოველნი ესრეთ გულისხმყოფდენ, ვითარცა დიდ სული **ველისარიოს** სხვათა შორის კეთილთა დარიგებათა საუბართა მოახსენებს იუსტინიანეს „შენ მეფე ხარ და თავი, თავისა საქმე არს მხოლოდ ხედვად, სმენად, გრძნობად, განსჯად, და ენითა ბრძანებად, ჩვენ ჩლენნი თანამდებვართ მოქმედებად და აღსრულებად ვითარცა ხელნი თქვენნი. თქვენ არ გაქვსთ საკუთარი ხელი გარდა ჩვენისა მოქმედებად საჭურველთა შინა („ისტორია ველისარისა), ამისთვის დაუწერე მათ ესე „რათა ქონოდათ შიში ვითარცა ხემწიფისა ეგრეთვე სიყვარული „ვითარცა შორის ჩლენთა თავისა, მორჩილება ძეებრი რომელიცა „წარმოდგების სიყვარულისაგან უდიდეს არს, ვიდრე მორჩილება მონებრივ წარმოდგენილი შიშისაგან (პრაკტიკა ფილოსოფია I ნაწილი ბუნებითი სჯული) არ არის არცა ესე ბოროტი, და წინააღმდეგი:

„არ უნდა გაერიათ უგუნური, და ცუდი მქცევი კაცი, არცა ესე არს წინააღმდეგი, სწერს მოციქული ცხადად **„ძმანო ჩემნო უკეთუ ვინმე ყოს კაცი გინა მეღვინე მოლაღე, გინა ანგარი გინა მაგინებელ, ესე ვითარისა კაცისა თანა არცაღა ჭამად პურისა ხელგეწიფებისთ“**. სწერს ისო ზირაქ **„ნუ მიგებ კაცსა ბოროტსა მახლობლად შენდა“**. სწერს სოლომონ ბრძენი, **ნუ მტერ მოყვარე ექმნები კაცსა ამასა და ესრეთ მორიდება უგუნურთა კაცთ არ არს ცუდი:**

8. მოგონება აკტისა არ არის ბოროტი ყოველი გამოცდილება თეორეტიკებრი და პრაქტიკებრი ქვეყანასა ზედა არის სულ მოგონილი კაცისაგან, მოგონება კეთილისა არ არის წინააღმდეგ, მხოლოდ მოგონება ბოროტისა არის წინააღმდეგ;

9. დადებულება ფიცისა არ არის წინააღმდეგი, ფიცი არ უნდა ბოროტისათვის, კეთილისათვის ყოველთვის შესაძლო ერს, მაგალითებრ ცოდვილი შევალს ეკლესიასა შინა, აღსთქვამს წინაშე სულიერისა მოძღვრისა კეთილსა რასამე, მარხვასა ანუ ლოცვასა, ანუ მოწყალებასა, ანუ სხვასა რასამე, ამბორს უყოფს ჯვარსა და სახარებასა, ესე აღთქმა არის ნამდვილი მიღება ახლისა ფიცისა, იგი იხილავს რომელ სხვანი ქრისტიანენი სცხოვრობენ სხვებრ მაგრამ ახსოვს რა მას საიდუმლოდ გულსა შინა აღთქმა თვისი არა მიბადავს სხვათა მათ ეგრეთვე იყო ესეცა აკტი, ფიცით შეკრვა კეთილსა საქმესა ზედა არ არს ბოროტი;

უკეთუ ამათ კაცთა მოუხმარებიესთ კეთილი ესე საქმე, ბო-

კეთილ არს მაგრამ შეიძლება მოხმარება მისი ბოროტად, სახარება თავით თვისით წმინდა არს და კეთილ, გარნა მამადმა, მრავალი მოიხმარა სიტყვა სახარებისა ბოროტად: მაგრამ მე ასე ვხედავ რომ ამ კაცთა არც კეთილად უხმარნიათ იგი, არც, ბოროტად. გადაუგდიათ ვითარცა არაფერი, სად არის გადაწერილი იმათგანი სად არის ხელმოწერილი იმათი, არავის არ მიუღია იგი ისინი მოქცეულან ისევ თავისებურად:

თუმცა კეთილი იყო მაგრამ მაინც არ უნდა დამეწერა რათგან უქაზით აკრძალული ყოფილა ამისთანა მოქმედება, რა ვქნა მე არ ვიცოდი უქაზი, არა თუ მე მარტო, საქართველოსა შინა ფრიად მცირე მოიპოვებინ რომელთაც იცოდნენ რუსეთის სჯელები, მე თითონ განკვირვებულ ვარ, რომ აღმძრა მე ესრეთ უეცრად რომ შეველ ამისთანას მოქმედებაში, მე ასე ვხედავ ღმერთმან მხილველმან იმათი ბოროტის ხულის ფიქრისამან აღძრა გული ჩემი ძალითა თვისითა, რათა ამით საშუალებითა განეგდოთ მათ თავიანთი შემცთარი აზრი, მაგრამ წერილ არს ბუნებითს ღვთის მეტყველებაში რომელ, მეტაფისიკური ბოროტი ოდესმე წინაღუდგების ნებასა ღვთისასა, და ამით ჩემი მოქმედება დაშთა უქმად, მთავრობამან პოვა მათ შორის ესე თხზულება, და შემოიღეს ჩემზედ იჭვი, გარნა მე ჭეშმარიტითა სინდისითა ვერ მომიპოვებებს, ვერცა მცირედი რაიმე ბრალი გულსა შინა ჩემსა, მხოლოდ ყოველი მოქმედება ჩემი ეძიებდა კეთილსა დასასრულსა; და არ ვიცოდი მე არა რა იმათის ბოროტის შეთქმულებისა; სხვებრ დარწმუნებულ ვარ რომელ მთავრობა არა დაუტოვებს განუხილველად სიმართლესა ჩემსა, ამისთვისცა დადგინებულ არიან ღვთისა მიერ, რათა მართვიდნენ ერთა ღვთისათა სიმართლით: კმარა ჩემდა განმართვა ესე, აღვსთქვამ რომელ ეიქმნები მე ამიერითგან კეთილ მოქმედებასა და სიფრთხილესა შინა უმეტეს გამოცდილი ყოველთა მონაზონთა შორის საქართველოსათა. ვთხოვ ყოვლად უმდაბლესად რათა არა დაკარგოთ სიმართლე ჩემი და არ წარსწყმინდოთ სული ჩემი უღვთოთა თანა. გევედრებით რათა კაცთ მოყვარებისაებრ თქვენისა და დიდ სულობისა აღმისუბუქოთ მე იწროება ესე რაოდენი ხანი არს, არ მინახავს ეკლესია, არ მომისმენია წირვა არა მაქვს წიგნები სალოცავი ვარ დაკეტილსა და ფანჯარა გალესილს სახლში მარტოკა: ვთხოვ შეიწყალოთ კაცობრიობა, და სიმართლისამებრ ჩემისა აღმისუბუქოთ მე მწუხარება ესე: იერო-მონახი **ფილადელფოს**. 1833 თებერვლის 24.

რაიცა მას შინა ტეკსტები სამღთო წერილისა და სხვათა წიგნთა შემოტანილ არიან იმათი თავები ზეპირ არშეიძლებოდა ხსოვად, და უკეთუ მიბოძებთ მე მათ წიგნთა დავუწერ ყველას თავებსა და რიცხვებს უკეთუ საჭირო არს“.

ლევან ერისთავის ჩვენება (IX, 1581).

„წინა პირველად ეს საქმე ასე იყო ხოლერობის უკან ზამთარში დუშეთილად მოვიდოდით მე და ბიძინა ერისთავი და ცხენები დამ ჩამოვხდით და ცხენები ბიჭებს ეჭირათ და იმან მითხრა ჩუმათ ერთ სიტყვას გეტყვიო. მე უთხარ რა არის მეთქი იმან მითხრა საიდუმლო არის მე უთხარ ნუ მეტყვი მეთქი იმან მითხრა გეტყვიო მითხარ მეთქი მითხრა ბუნტს ვაპირებთო. მე უთხარ ეგ გიჟური ჭკუა არის მეთქი იმან მითხრა **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** წიგნი არის გაგზავნილიო არც მე მიკითხავს ვინ გაგზავნა და არც იმან მითხრა მე უთხარ მე მაგისი არა ვიცირა მეთქი იმან მითხრა ჩვენ სხვა ნაირათ დავიჭერთ საქმესაო მე რა ვიცი მეთქი გაითავა ლაპარაკი და თავის სახლში წავიდა და ჩემ სახლში წაველ გაზაფხულდა მარიამობის თვეში გერისთობას მივდიოდით მე და ჩემი სიძე **ჯორჯაძე** და **ბარბიმ ამილახვარისას** მივედით ჭალას და ბალკონზე ჩაის ვსვამდით **დავითის შვილი გიორგი ერისთავი** ამოვიდა ჩვენთან და მითხრა ბუნტს ვაპირებთო ჩუმათ მითხრა მე უთხარ მე მაგისი არა ვიცი რა მეთქი იმან მითხრა მარტო ჩვენ ხომ არ ვართო პოლშაც ეჩხუბებათო მე უთხარ არ ვიცი ჩემი საქმე არ არის მეთქი გათამა ლაპარაკი და მას უკან თავადისშვილებს ელაპარაკებოდა ერთი **ჯორჯაძე** იყო ერთი **გივი სიძე** ერთი **თეიმურაზ ამილახვაროვი** და თვითონ **გიორგი ერისთავი** და სხვა ვინ იყო არ მახსოვს ის არ ვიცი მე აქეთ ვიდეგ რას ლაპარაკობდნენ ვერ გავიგონე და მას უკან წავიდა მერმე გერისთობას წავედით და ბიძინა იქ იყო და მითხრა წიგნი მომივიდა იმ საქმეზედაო და **ელიზბარს** წაუკითხე არ ვიცი ვისი წიგნი იყო ან რა ეწერა არ მინახავს წელს რომ ჯარის ბრძანება მოვიდა დუშეთის უეზდში მე მაშინ გორის უეზდში ვიყავი ისპრავნიკის ბრძანება მომივიდა საჩქაროთ წამოველ ჯარი მოვაგროვო დივანბეგმა **კობიაშვილმა ზურაბმა** და მე ჩამოვედით ფოსტაში. **ელიზბარ** და **ბიძინა** იქ იყვნენ ისპრავნიკმა უთხრა ჯარს უნდა გაყვენ თან ერთი და ან მეორეო იმათ უარი უთხრეს მერმე მე მითხრა მე უთხარ ხელმწიფის სამსახურზე უარი არ შემიძლიან მეთქი რომ მივდიოდი და **ბიძინა** შინ მიდიოდა ერთმანეთს გამოვესალმეთ მე უთხარ მშვიდობით მეთქი იმანაც მი-

თხრა მშვიდობითო გაიცინა და მითხრა შენ მიდიხარ მანამ მოხვალ იქნება აქ მოვახდინოთო მე უთხარ მე ხემწიფის სამსახურზე მივდივარ მეთქი მე სხვა არა ვიცირა მეთქი ჩამოვიყვანე ქალაქში ჯარი გუბერნატორთან გამოვცხადდი საით გვიბრძანებენ წავალ მეთქი იმან მაძლობა მიბრძანა მალე ჩამოხველო მაგრამ საჭირო არ არის ამჟამათაო დავგიოთხოვა და წავედი ჩემს სახლში ქრისტიშობის მარხვაში ჩამოველ საქმეებზე ქალაქში **ბიძინა** შემომიყვარა სასამართლოებს ზემოდამ და მითხრა **გიორგი** ჩემი ძმა ვნახოთო წავედით და ვნახეთ **ბიძინა გიორგის** ოთახში დარჩა და მე **გიორგიმ ალექსანდრესთან** შემიყვანა **ალექსანდრემ** მითხრა ბუნტს ვაპირებთო მე უთხარ მე რა ვიცი მეთქი იმან მითხრა იმერეთში ნათესავები გყავსო იქნება იმერეთმაც იბუნტოსო მე უთხარ მე არ ვიცი იბუნტებენ თუ არა მეთქი გათავა ლაპარაკი და გამოველ მეორე

ეს მითხრეს ჩვენ რომ აქ მოვახდენთ შენ იმერეთს გაგზავნითო, მე არაფერი პასუხი არ მივეც და გამოველ მეორეს დღეს **ელიზბარ** შამომეყარა სასამართლოებს წინ და მითხრა ბუნტს ვაპირებთო მე უთხარ მე ჩემი საქმე მაქვს ჩემ სახლში მივდივარ მეთქი და მაგისი არა ვიცირა მეთქი იმან მითხრა ქვეყანამ იცის და შენ რა ხარო **მამუკა** რომ კარგათ იყოს ინასაც ვათქმევინებდი შენთვისაო მე უთხარ იმან იცის მეთქი მითხრა იმანაც იცის ამის მეტი არა უთქვამს რა წავიდა მე მეორე დღეს ბრიჩკა ვიქირავე დედა ავად მყვანდა დუშეთის უეზდში და ჩამოვიყვანე ექიმთან მას უკან ჩემთვის აღარავის რა უთქვამს **ზაზა თარხნიშვილს** ჩემთვის არც არა უთქვამს და არც არა ვიცი რა როდესაც შინ მივდიოდი მაშინ ჩემი სიძე **გივი** ქალაქში იყო და მე უთხარ **ალექსანდრემა** და **ბიძინამ** მითხრეს ბუნტს ვაპირებთო და არ ვიცი მე რათ მეუბნებიან და ან მე რა შემიძლიან მეთქი. იმან მითხრა მაგ საქმეში არ გაერივო მე უთხარ ღმერთმა დამიფაროს მეთქი ჭალას რომ **დავითის შვილმა გიორგიმ** მითხრა და ჩავიდა **თეიმურაზისას** მას უკან მარტო დავრჩით მე და **ჯორჯაძე** და მითხრა **გიორგიმ** ჩუმათ რა გითხრაო მე უთხარ გაგიყვებულა მეთქი ასე მითხრა ბუნტს ვაპირებთო არ ვიცი ხუმრობს თუ მართლა ამბობს მეთქი იმან მითხრა მე აქამდინაც არ გითხარ თორემ მართალი არისო მე უთხარ არ შეიძლება მეთქი იმან მითხრა კიდევ შეიძლება და კიდევ მოახდინოთ მაშინ **ბარძიმ** გამოვიდა ჩვენთან და დავკუმდით ამის მეტი არა ვიცირა **ჯორჯაძისა** ღმერთსა ვფიცავ ამაზე მეტი აღარა ვისი რა ვიცი და შემიბრაღეთ პრაპორშჩიკი თავადი **ლეონ ერისთავი**.¹⁾

¹⁾ მიღებულია კომისიაში 1833 წ. თებერვლის 25-ს

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (IX, 1585-1586).

„კომისიასა შინა!

„1831-სა წელსა, გაზაფხულზე, ერთს დილაზე, მოვიდა, ჩემთან, **ელიზბარ ერისთავი**, და მითხრა — წუხელის ერთი კარგი რამ ვიფიქრეო, — მე უთხარ რა მეთქი. — ამ უჩებნი ბატალიონში ოთხი ქართველნი, აფიცრები არიანო, ერთი **დავით ჯორჯაძეო**, მეორე **დავით ნათალიშვილიო**, მესამე **ჯიბრაილ წერეთელიო**, და მეოთხე კი აღარ მახსომს ვინა თქო. — აი ამ აფიცრების ძალით ჩვენ შეგვიძლიან რომ უჩებნი ბატალიონი მოვისყიდოთო. — ის **დავით ჯორჯაძე** ხომ ჩვენი არისო, და მასაც ვეტყვიო, ჩემს სიტყვას ვერ გადავაო, — **ნათალიშვილი** შენი მამიდაშვილი არისო, და **წერეთელი** კიდევ შენი სიძე არისო. — აესენი შენ იშოვნეო, — და ამ რიგათ მოვახერხოთო, **სამოცი**, ქართველი კაცი ვიშოვნოთო, სალდათურათ ჩავაცოთო, და იმ აფიცრებს ჩავატანოთ, შუა ღამისასაო, კაზარმებშიაო და რაც თოფები არის სალდათებისა სულ კარში გამოზიდონო და დილაზე, — შევიდეთ ჯართაო, და იმ სალდათებს პრაკლამაციას ველაპარაკოთო, რომ მოვისყიდოთ ის ბატალიონიო, — და მასკვან იმ ბატალიონის ძალით ვიმოქმედოთო, მე დავფიქრდი ამაზე და მასკვან მითხრა, რაღას ფიქრობ, უთოთ ასე აღვასრულო-

თო, – მე უთხარ აგრე იყოს მეთქი, და ვეცდები რომ უთხრა. ამ ჩემ ნათესავ აფიცრებსა მეთქი. – და მასუკან მითხრა, ეხლა დავი-
ბარებ **დავით ჯორჯაძესაო**, რომელიც წავიდა ჩემგნით, და ორს დღეს
უკან, მოვიდა ჩემთან **ელიზბარ**, და მითხრა წუხელის ჩემთან იყო
დავით ჯორჯაძეო, და უთხარო – რომელიც აღმითქვა უთოთ აგრე
აღვასრულებთ, მასკვან მე მითხრა, შენ რალა ქენო, უთხარ თუ
არაო. მასკვან მე უთხარ – რავექნა ძმავ მეთქი ვერ გამიბედნია, და
არვიცი როგორ უთხრა მეთქი. – მასკვან მითხრა გეფიცები უთოთ
უთხარ თორემ სადაც შემხვდება უთოთ მე ვეტყვიო. – მასკვან მე
უთხარ, თუ ღმერთი გიყვარს დაჩუმდი მეთქი, რა გინდა მე ვეტყვ-
1 მეთქი, – ამაში გავიდა, **ათი** თუ **ორი** კვირა, ყოველ დღე მინდოდა
რომ მეთქო, მაგრამ ვერ გამებედნა, ამაში **ელიზბარ** ძალას მა-
ტანდა, უთხარ, და უთხარ, რომ აღარ იქნა, ერთს, დღეს სადილს
უკან, ცოტა მომატებული ღვინო დავლიე და დაუძახე **დავით**, შენ-
თან ერთი საიდუმლო მაქვს მეთქი, მაშინ ჩემ სახლში იდგა. – მით-
ხრა რა გინდა მითხარო, ჯერ დამაფიცე რომ არავისთვის არ ეთ-
ქო, შემდეგ, ყოველი ჩვენი განძრახვა უანზე და შემდეგ უჩებნი ბატა-
ლიონის მოსყიდა. – ამ სიტყვაზე დიდად შეკრთა, და მითხრა, – ოპ,
ეგ რა მითხარო, თუ შენ ჩემი ძმა არ იყოვო, ღმერთსა ვფიცავ, რომ

385

ეხლავ გავიჭრებოდი, და მთავრობას ვაცნობებდიო, — მასკვან
უთხარ, რას ამბობ, ძმაო მეთქი, – მთელი ქართლი, და კახეთი, ემ-
ზადებიან, და შენ მარტო რაგახდები მეთქი. – ამ სიტყვაზე დაფი-
ქრდა და სწორე არა მითხრა. – შემდეგ გავიდა ამაში ერთი კვირა,
და ყოველდღეს ველაპარაკებოდი, და კიდევ სწორე ვერა რა შე-
ვიტყე. – შემდეგ ერთ დღეს ჩემთან იყვნენ, **ელიზბარ**, და **გიო-
რგი დავითის-ძე ერისთოვნი**, ჩემი ძმა **ვახტანგ**. იმ დროს ჩემი მა-
მიდაშვილი, **დავით**, შემოვიდა ჩვენთან. – და ახლა აქ უთხარ ამათ-
თან, და მასუკან ამათ დაუწყეს ლაპარაკი. – ნახა რომ ესენიც მო-
ნაწილენი იყვნენ და მაშინ აღმითქვა, რომ უთოდ ეცდება, შემდეგ
ამისა რაოდენიმე დღე გავიდა, და **დავით ნათალოვმა** მითხრა ეს
საქმე ხომ კისრად ამალეზინეთო, მაგრამ, თუ ღმერთი გწამს, მოდი
დაეხსენით, ამისთანა განძრახვასაო. – მასკვან მე უთხარ, მარტო
მე და შენ ხო არა ვართ მეთქი, დიახ ბევრი მონაწილე გვირეგია
მეთქი. – მასკვან მითხრა კაი, თქვენ იცითო. – **მეორე** ერთს შუა-
დღის დროს ნაუჩენიიდგან მოვიდა ეს ჩემი მამიდაშვილი **დავით
ნათალოვი**, და მითხრა, ეხლა ერთს აფიცერთან ვიყავიო, და ლა-
პარაკსა შორის, მითხრა, რომ ამ ღუბენატორს **ზავილეიკვის** ოთხმოც-
დაათი ჩინოვნიკი თურმე ჰყავს მოსყიდულიო, რომ აქ ბუნტი
მოახდინოსო, მასკვან მედა **დავითმა** ვთქვით, რომ პოლიაკი არის
ზავილეიკვიო და იმისთვის უნდა ბუნტიო. – ეს გარემოება ჩემა
ძმამ **ვახტანგმაც** იცის. – **მესამე** ერთხელ ლაპარაკში მე უთხარ
ჯიბრაილ წერეთელს, რომ რუსები შენ დიდათ გიყვარს მეთქი.
– მასკვან იმან მითხრა შენ ნუ მოუკვდები ჩემთავს რომ მე რუსე-
ბი არ მიყვარდესო, და თუ მოხდება რამეო, რომ პირველი წინა-
აღმდეგი მე ვიქნებო – მასკვან მე უთხარ რა გიყვეს რუსებმა რომ
აგრე ემუქრი მეთქი, მასკვან იმ **ჯიბრაილ წერეთელმა** მითხრა,

აბა რათ ვიქნები ერთგული შენ გაზდასაო, რომ ჩემი ძმა ივანე გამოსალდათესო, და აგრე ცამეტი წელიწადი თუ თოთხმეტი წელიწადი სალდათათ არისო, რომელიც საწყალი დასნეულდა – პოხოზდრის მიზეზით, და სულ ავანტყოფობსო, და მგონია მოკვდეს კიდევცაო, კვალადა თქო ვაი თუ მოხდება რამეო მე ვიცი რასაცა ვიქო. – მე ესენი რომ გავიგონე აღარა გამოუცხადე, და დავჩუმდი. მეოთხე. – მედა თავად ივანე ზალის-მე ბარათოვს რაოდენჯერმე გვილაპარაკია, საქართველოს განთავისუფლებისათვის რუსებისაგან, და მე ლაპარაკსა შორის მითქომს, მისთვის რომ აქ იმისთანა საზოგადოება არის მეთქი, რომელთაც სურთ მეთქი, ესე იგი, **ლუარსაზ ორბელიანოვი**, თავად ელიზბარ ერისთოვი, და შემდეგნი ყოველი

386

მითქომს, – მასკვან თავად ივანე ბარათოვს უთქვამს რომ ვითომც, თავად დავით.. და ამის ძმას დიმიტრის თარხანოვთ ჰყვანდეთ საზოგადო, რომ ვითომც იმათაც სურდეთ, საქართველოს განთავისუფლება. და შემდეგნი სსვა საზოგადონიკი არ უთქომს, ჩემთვის ვინ არიან. – ესკი აღარ მახსოვს რომ თავდაპირველად, მე და თ. ივანე ბარათოვი ვითარ შევერთდით, და ხშირად გვილაპარაკნია, ესე ჩვენი განძრახვა – 1831-სა წელსა, და 1832-სა წელსაც. პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება (1589).

„1832 წ. „სოვეტნიკი“ ალ. ორბელიანოვი მეუბნებოდა, რომ 1831 წ. გაცხარებით მუშაობდნენ გიორგი დავითისძე, ელიზბარი და ბიძინა ერისთოვები, პრაპ. დავით ჯორჯაძე თავისი მამით ალექსანდრე გიორგის ძე ორბელიანოვი, რომელიც მზად იყო თვითონ წასულიყო ლტოლვილ ალექსანდრე ბატონიშვილთან ¹⁾, გუსართა რაზმის პორუჩიკი ნათალოვი, რომელიც სამოსწავლო „ბათალიონის“ მოსყიდვას აღუთქვამდა და რომელსაც ურთიერთობა ჰქონდა თავიანთივე რაზმის პოლონელ პორუჩიკთან, რომელიც ნათალოვის ჭეშმარიტი მეგობარია ²⁾. და თ. ზაქარია ციციანოვი. ალექსანდრემ მითხრა, რომ ლუარსაზს დავალებული ჰქონდა თავის მოურავ ავთანდილოვისათვის, რათა აქ აჯანყების შემთხვევისათვის მას გლეხები მზადა ჰყოლოდა ³⁾. ალექსანდრე ამბობდა, რომ დრაგუნთა რაზმის ოფიცრებმა 1831 წელს იცოდნენ შეთქმულება, რადგან ელიზბარის ორივე ძმები იქა მსახურობენ, პრაპორ. შერვაშიძეს კი თვითონ ელაპარაკა თავის სახლში.

აფხაზოვისაგან გავიგონე რომ ერთხელ მასთან იყო არტილერიის პრაპ. დიმიტრი ერისთოვი. ამ დროს მისულა ვახტანგ ორბელიანოვი, უტაცნია ერისთოვისათვის ეპოლეტებში ხელი და უთქვამს „აი მონობის ნიშანი“-ო.

25 თებერვალი, 1833 წ.

თ. ი. ფალავანდოვი“.

ვბედავ მოვახსენო კომისიას, რომ არ არის არც ერთი თავადი, რომელიც კი „სოვეტნიკ“ ორბელიანოვის სახლში დაიარებო-

¹⁾ აქ ნომრებით აღნიშნული ადგილი ტექსტში ვარსკვლავებით არის აღნიშნული და თვითონ ი. ფალავანდიშვილის მიერ შემდეგი შენიშვნები აქვს გაკე-

თებულო: 1) ეკითხოს ამის შესახებ **გიორგი დავითისძე ერისთოს**

2) ხოლო რადგან **ნათალოვი ალ. ორბელიანოვის** ახლო ნათესავია, ემჯობინებოდა თვითონ **ნათალოვი** სასტიკად ყოფილიყო დაკითხული, ანდა **ვახ. ორბელიანთან** წაეყენებოთ პირისპირ.

3) ამის შესახებ ეკითხოს **ელიზბარს**, რომელიც **ლუარსაბის** დისწულია და იგი მასთან არავითარ საიდუმლოს არ ჰმალავდა.

და, რომ არ სცოდნოდა მისი განზრახულება, განსაკუთრებით კი მის ჭეშმარიტ მეგობართ: **თ. დავით ბაგრატიონს, თ. პავლე თუმანოვს და თ. რევაზ ანდრონიკოსს. ვახტანგ ორბელიანისაგან** გავიგონე მის სახლში მისი ძმის **ალექსანდრესა და გიორგი ერისთოვის** თანადასწრებით, რომ ამ **ანდრონიკოსს** უთქვამს: თუნდა მე ვერ შევიძლო რუსებისთვის რამე ზიანის მიყენება, შვილებს მაინც დაუტოვებ ანდერძს, რომ მათ მაინც აზნიონ რამეო.

ზაზა თარხანოვის შესახებ, იცოდა თუარა მან შეთქმულება, შეუძლიან თქვას მაიორმა **ლუარსაბ ორბელიანოვმა** და თუ **ზაზამ** იცის, მაშინ **დავით და დიმიტრი თარხანაოვებმაც** უნდა იცოდნენ, რადგან გაუყრელად და მეგობრულად ცხოვრობენ.

თ. იასე ფალავანდოვი“.

ლევან ერისთავის ჩვენება (IX, 1591).

„**მამუკა** მოვიდა გერისთობას ქართლში ხოლერობას უკან ზაფხულში და მითხრა ჩვენ თავადიშვილებიო ბუნტს ვაპირებთო და შენც უნდა ჩვენი თანახმა შეიქნე და ამასთან მკითხა რამდენს ვაჟკაცს იშოვნო მე უთხარ თუ ვიშოვნი ხომ კარგი მეთქი და თუ არა მე შენი თანახმა ვარ იქიდან რომ წამოვედით კიდეც გზაზედ მითხრა უნდა ან დავხოცოთო რუსებიო და ან დავიხოცნეთო ამიტომ რომ მე უბრალოდ პოდსუდში მიმცეს და თქვენც ყმასა და მამულს გართმევენო და სხვა თავადიშვილებიც ხელშეხებულნი არიანო მე უთხარ შენი ნება არის და ამის აზრის თანახმა შავიქენ **მამუკა** საჩქაროდ წამოვიდა ქალაქს, ამბობენ რომ ეგები საქმე მალე მოვახდინოთო.

ჯორჯაძეს ბევრჯელ ულაპარაკნია ჩემთან ამ განზრახვაზედ და მეც იმასთან გვითქვამს რომ გვაწუხებენ რუსები ყმას და მამულს გვართმევენო მაშინ ჩვენ თავს უშველოთო და ან დავიხოცნეთო მე კი ვეუბნებოდი ხოლმე რომ რუსებს ვაჯობებთ მეთქი ამის პასუხათ ის მეუბნებოდა მე მაგათ ჯარში ნამყოფი ვარო მე უფრო ვიციო თუ მალე მოვახდინეთ ეს აღრეულობა ჩვენ ვაჯობებთო **ჯორჯაძეს** ამისთანები ბევრი ულაპარაკნია ჩემთვის და მეც იმის თანახმა ვყოფილვარ.

პრაპორჩიკი თავადი **ლეონ ერისთოვი“.**

ჩყლგ წელსა თებერვლის კე.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (IX, 1599-1601).

„კომისიასა შინა **თ. იასე ფალავანდოვმა** პრისუსტიციე ღენერლებთან აღიარა ვითომც ის, ყოფილიყოს შპიონი, და ჩვენი

ყოველი განზრახვა უნდა შეეტყო, მაშინ როდესაც რომ ჩვენი საზოგადოება მას პირველს ჩვენად რაცხდნენ, და დიდათაც პატივსაც ვცემდით, იქამდისინ რომ თუ სადმე შევიყრებოდით, ჩვენ ხოლმე და **იასე ფალავანდოვი** იქ არ იქნებოდა ხოლმე, მაშინ ჩვენის საზოგადოების რომელიმე უნდა წასულიყო ერთ ერთი, რომ ბიჭს არა ვკადრებდით ხოლმე, რომ ისე უნდა მოგვეწვია, და ეს მიკვირს მე რომ **იასეს** რაი და ან ვითარი, დაფარული, რა უნდა გამოეჩინა, რომ შპიონი ყოფილა, — ვინც თავს ვიყავით ჩვენი საზოგადო, ბოლოსაც ისინი ვიყვენით, რასაც უწინარეს ვლაპარაკობდით, შემდეგი ლაპარაკი ერთი და იგივე იყო, — არა მოჰმატებია რა ჩვენს საზოგადოსა და თუ ნაკლებულეზასა შინა არ იყო. ჩვენი ჩინებული საზოგადო ესენი იყვნენ: პირველი **ელიზბარ ერისთოვი**, მეორე, **სოლომონ დოდაევი**, მესამე **თ. იასე ფალავანდოვი**, მეოთხე, მე, მეხუთე, **ზალ ავთანდილოვი**, მეექვსე, **ყიფიანოვი**, მეშვიდე ჩემი ძმა **ვახტანგ**, და მერვე მაიორი **თ. ლუარსაბ ორბელიანი**, ესე მე სულ არ მახსოვს რომ ოთხჯერ თუ ხუთჯერ მასთან შევსულიყავით და ჩვენთან ხომ სულ არ მოვიდოდა, მეცხრე **თ. გიორგი დავითის ძე ერისთოვი**, და 1831 წელსა მოგვემატნენ, პეტერბურღელები — პირველი **ზაქარია ჩოლოყაევი** ჩემი დედიდაშვილი **გიორგი ერისთოვი** და მესამე **თ. დიმიტრი ერისთოვი**. აი ჩვენი ძლიერი საზოგადოება, და ჩვენ გვსურდა, რომ საქართველო განგვეთავისუფლებინა და არ ვიცი კი რომ **იასე ფალავანდოვს** რა უნდოდა რომ შეეტყო ჩვენი, როცა 'შევიყრებოდით კიდევ იმას ვლაპარაკობდით, რაც გველაპარაკა, - ხაზინა ჩვენ არა გვექონდა თოფხანა ჩვენ არა გვექონდა, არაფრისთანა მომზადება, ჩვენ არა გვექონდა, ჯარები ჩვენ არა გვეყვანდა, თვინიერ **იასეს ორასი** კაცი მეტი, და ეხლა ესეც არ ვიცი მართალს ამბობდა თუ არა, მე ვანბობდი **ორმოცს**, და **ელიზბარ** ამბობდა **ორმოცს**, აი ჩვენი პირველი ძლიერება, რომლებითაც რუსები უნდა დაგვემარცხებინა ამითი. — თუ რომ უნდოდა **იასე ფალავანდოვს** რომ ესენი შეეტყო, მაშ ხომ თითონ დაწერა პირველი ღამის რასპრაჟენიე, — მაშასადამე თავის თავზე ყოფილა შპიონი, ამისთვის რომ ორასი კაცი იმას ჰყვანდა და რასპრაჟენიეც ხომ იმანვე დაწერა, რომ მე **თორმეტს** დღეს თუ **თოთხმეტს** დღეს უკან ის დაწერილი რასპრაჟენიე წამიკითხეს. მართალია ჩვენი საზოგადოება ბევრს ცა-

რიელ ლითონის სიტყვით, დიახ კარგი ლაპარაკი გვექონდა ხოლმე, მაგრამ შემდეგ რომ დავხედავდით საქმეს ბევრსაც ვიცინებდით ხოლმე. დაწყევლილები იყვნენ ბატონიშვილები რომ, ამისთანა მშვიდობიანს მხარეს, ცეცხლი ჩამოაგდეს, და საწყალი ხალხი გაგვაბრიყვეს თორემ, რა ჩვენი საქმე იყო, და ან რა საფიქრებელი იყო ესეთი აზრი ჩვენგნით.

მე სწორეთ მოვახსენო კომისიას, ოდესაც ვარშვა აიღეს, და პოლიაკები დაჰტორგუნეს, შემდეგ მე სულ განზრახვა არა მქონია რომ, მელა წინააღმდეგობა რამე გამეგლო არამც საქმით, არამედ ფიქრშიაც აღარ მინდოდა მქონიყო, — მაგრამ რომ არ მეშვებოდნენ, ჩემი ამხანაგები, ვერაოდეს ერთს სწორეს, და მართალს სიტ-

ყვას ვერ ვეტყვიდი ხოლმე. მაშინვე ყელში მამწვდებოდა **ელიზბარ ერისთავი**, და ლანძღვას დამიწყებდა ხოლმე, რა ვქნა მე იმისთანა უბედურს ეტლზედა ვარ დაბადებული რომ, მე უარს ვერ ვეტყვიდი ხოლმე, თორემ კამისია სცნობს, და ვგონებ ცნობილიც არის რომ, მე როცა ავად ვიყავი და **ზაქარია ჩოლაყაყვი** ჩემთან იყო, იმ დამეს, მე **ელიზბარ ერისთავს**, ვითარ ვეჩხუბებოდი, და ან **ელიზბარ** ვითარ მეჩხუბებოდა თითქმის მაგინებდა. მე, ვეუბნებოდი სულ ხელის აღებას, და ამაზე **ელიზბარს** ერთი ყოფა, და ერთი ამბავი ჰქონდა. და ან **იასე ფალავანდოვმა** ვითარ შემიპყრა, — პირველი, თუ **იასე ფალავანდოვი** შპიონი იყო და 1832-სა წელსა ზაფხულს ოდესცა მე ლუბერნატორთან საქმე მქონდა, და ბალკონზე დავდიოდი, მაშინ **იასე** ამოვიდა, და ცალკე გამიყვანა მითხრა, რისთვის მოსულხარო, მე ყოველი ჩემი საქმე უთხარი, და ესეც რომ ახლა შენი ძმა ქართველი ლუბერნატორი არის მეთქი, და ჩვენ **ორბელიანოვთ** საქმე და გარემოება დიახ კარგათ იყოს მეთქი, როგორ მჩაგვრენ, **ორბელიანოვები** მეთქი, და ჩემ მხვედრს წილს არ მაძლევენ მეთქი, და ახლა შენი ძმის შემწეობით უთოთ იმედი მაქვს რომ მივიღო მეთქი. მასკვან მითხრა ისევ გერჩივნა რუსი ყოფილიყოვო, და არა ჩემი ძმაო, მასკვან მე უთხარ რას ამბობ თუ ღმერთი გწამს მეთქი, ასე გასინჯე, ხელმწიფე იმპერატორი ასე გეწყალობს მეთქი რომ, ქართველი ლუბერნატრათ მოგვცა მეთქი. — მიყურა, და მითხრა, ასე ჩქარა როგორ შეგეცვალათ ფიქრი ქართველებსაო, ასე, გგონიათ ქართველებსაო რომ ქართველი ლუბერნატორად გვიზის, ყოველის მწუხარებისაგან დაიხსნებიან ქართველებიო, ღმერთს ეფიცათ რომ ასე შეგაწუხოთ ამ ჩემმა ძმამაო რომ თავბედი გაწყევლინოთო. — მე ყოველი ფერი დიახ დაწვლილებით ვიცი მთავრობის საქმეო, ეს ქარ-

390

თველი ლუბერნატორის მოცემა სულ მოჩვენება არისო, და შენც ტყუილად ცდილობ, ჩემი ძმა არაფერს შემწეობას არას მოგცემსო და ბევრს გაწვალეფს და გატყუილებსო, სხვა ამის მეტს არაფერს არას მიიღებ შენაო. მე ამავების გამგონს, უთხარ **იასე** რა დაგმართვია და ან რაზე გაგიჟებულხარ მეთქი, აბა მითხარ მაშ რა ვქნა მეთქი, ან ჩემს საქმეს რა უწამლო მეთქი. — მასკვან მითხრა ახალი ზაგოვორი გავაკეთოთო. მასკვან, მე უთხარ – თუ ღმერთი გწამს მეთქი კარგი ხელი ავიღოთ, ახლა ხელმწიფე ვადიდოთ, და იმის დღეგრძელობისათვის ვილოცოთ მეთქი, – მაშინ პოლშას ბუნტის დროსაც შემცდარი ვიყავი მეთქი, თორემ აბა კარგათ იფიქრე ვის ვებრძვით მეთქი. მასკვან მითხრა – აბა ადრევეც მაგას გეუბნებოდიო რომ, ქვემაგებში კარგნი ვაჟკაცნი ხართო, და უამისოთ თქვენს მამულს ვერა გრძნობთო, მე კიდევ უარი უთხარი, და განვეშორე. ამ დროს ლუბერნატორი გამოვიდა, და რაც საქმე იყო ვისაქმე. და წამოველ შინა. მე **იასეს** ესრეთ პეტივსა ვცემდი, თითქმის მეგბორად ვსახავდი, და თუ ჩვენს საზოგადოობას ზაგოვორი დაგვეწყყო, მაშინვე **იასეს** ვაცნობებდი უთოთ, და მამასადამე რაღა უნდა შეეტყო რომ ამ ზემორე აღწერილს მელაპარაკებოდა, და ესრეთ უკმაყოფილოთ გამომისტუმრა **იასემ** რომ, ვთქვთ 30 წელი-

წადი არის რაც ჩემი სახლი კაცები მაწვალებენ მეთქი, და ეხლაც ეს გავიგონე **იასესაგან** მამ როდის მეღირსება სამართალი მეთქი. **მეორე** რაისათვის გვეუბნებოდა მე და **ელიზბარ ერისთოვს**, **იასე ფალავანდოვი**, იმავე ზაფხულს თავის სახლში რომ, რუსებს ფრანცუზებთან აშლა აქვთო. და მე და შენ წავიდეთ **ელიზბარ** და იქ ვისაქმოთ, რადგანაც ჩემ ძმას ჩემ ხვედრ წილს ფულს გამოართმევო და იმითი წავიდეთ, გვეყოფაო. **მესამე**, რაისთვის შეაგულიანა მაიორი **თ. ლუარსაზ ორბელიანოვი**, ოდესცა **იასე ფალავანდოვი**, და **ელიზბარ ერისთოვი**, წასულიყვნენ, **ლუარსაზთან**, და ეთქო **იასეს** ცალკე ოთახში. **ლუარსაზო**, რატო ჩვენ ზაგოვორში არ გაერევიო. მასკვან **ლუარსაზ** უარი ეყო, და ეთქო, ის პირველი პოლშის ბუნტის დროს ჩვენი ზაგოვორი წავიდაო. და ახლა აღარ ვიყაბულებო, და ხელიც ამიღიაო. მასკვან **იასეს** ეთქო **ლუარსაზ** რას ამბობ, ღმერთს გეფიცები სულ ერთიანად დაიღუპები, რომ შენი სახსენებელი აღარ იყოსო, თუ ჭკვა გაქვს ჩვენი მონაწილე შეიქენო. მასკვან **ლუარსაზს** ეთქვა, მამ რახან აგრე არისო, ჩემი თავი მოგიკვდეს, თუ ვერ მოგეხმარო, და როგორც შენ გინდა, ისე მომიხმარეო, ეს გარემოება ოდესცა მე ავად ვიყავ, მაშინ **იასემ** და **ელიზბარმა** მითხრეს. **მეოთხე**. რაისთვის გზავნიდა, ის

391

გაკრეჭილს ღვდელს **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** როდესაც **ელიზბარიც** აქ იყო ამ ამბავში. **მეხუთე**, რაისთვის სწერდა იმ პირველი ღამის რასპარიაჟენიას და რაისთვის ამბობდა **ორას** კაცსა. **მექვსე**, და რაისთვის ხმა დაჰყარა ხალხთა შორის, რომ ვითომც სალდათს სთხოვენ. ერთს საღამოზე, ჩემთან მოვიდა **დიმიტრი ერისთოვი**, და მითხრა **ალექსანდრე** აბა ახლაც ნუ იყაბულებ ბუნტსო. მე უთხარ რა ამბავი არის მეთქი. მასკვან მითხრა, რაღა რა ამბავი არისო, **იასეს** დაუყრია ხმა ბაზარში, რომ სალდათს სთხოვენო, და ეხლა უეცრათ ბუნტი რომ მოხდეს რაღა უნდა ვქნათო. მასკვან მე უთხარ, თუ ღმერთი გწამს პატარა მოიცადე, მეც უკეთ შევიქნა, და მასკვან ღმერთმა ინებოს ისე მოხდეს მეთქი. ამ სიტყვებზე წავიდა. თუ რომ თავადი **იასე ფალავანდოვი**, ამ საქმეებს, ამისთვის ჩადიოდა რომ ჩვენ საზოგადოს ეჭვი არ მიეტანათ, იმისი შპიონობისა, — ამისათვის არა ჩვენი საზოგადოს ვისმე ეჭვი არა ჰქონდათ, და დიდათაც პატივსა ვცემდით როდესაც სულ რომ დარწმუნებულიყო და ხმა არ ამოელო **იასეს** და არაფერი განკარგულება არა მოეხდინა რა, მაშინ, არასდროს ჩვენი საზოგადო არ დაემდურებოდა მას არამც თუ ეჭვი რამე ეფიქრათ **იასეზე**, რომელიც ჩვენ საზოგადოში აგრეთნივე იყვნენ რომ დიახ ცოტას ლაპარაკობდნენ, თითქმის სულ არა, ესე **ზაალ ავთანდილოვი**, **იოსებ მამაცოვი**. **დიმიტრი ყიფიანოი**, და ჩემი ძმა **ვახტანგ**. მამასადამე ამათზედ უნდა გვეფიქრა რომ შპიონები იყვნენ, მაგრამ არა, ჩვენი მონაწილე ამხანაგები იყვნენ. ამისთვის **იასე ფალავანდოვი**, არამც შპიონი ყოფილიყო, არამედ ჩვენი პირველი ჩლენი იყო 1832 წელს, ზაგოვორისა. და ეს კი დამავიწყდა, რომ **იასე ფალავანდოვი** მგზავნიდა, **ალექსანდრე ბატონიშვილთან**, პირველად მირჩევდა ყვავახანაში, – მეორედ თავადის **ლუარსაზ ორბელიანოვის** სახლში, – რო-

მელიც ყველამ იციან ეს გარემოება, და მე უარს ვყავ, და არც შამიძლიან ეგეთი წინადადება აღვასრულო მეტეჲ. მე კიდევ **იასე ფალავანდოვის** წინადადება ბევრი გამიგონია, და დავიწყებული მაქვს. – პოდპორუჩიკი **თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი**.

22 თებერვალს 1833-ს წელს.

ამასთან დაუმატებ, რომელიც ეხლა მომაგონდა, – ოდეს მე ავად ვიყავ, და შემდეგ კარგად შევიქენ – ერთს დილაზე მეთერთ-მეტე საათზე მოვიდა ჩემს სანახავად ღვარდიის კაპიტანი **თ. ზაქარია ჩოლაყაევი** და მე მსურდა რადგანაც ჩემი ახლო ნათესავი არის, სადილათ ვსთხოვე ჩემთან დადგომა, როდესაც თხოვა აღმისრულა, შემდეგ ნახევარ სათისა, ვნახოთ რომ **თ. ელიზბარ**

392

შემოიჭრა, და საჩქაროდ, – **ზაქარიას** მივარდა, – ამ სიტყვით, ეხლავ **ლუარსაბმა** დაგიბარა წავიდეთ, ამ ჩვენს საქმეს სალაპარაკო-თო. – მასკვან მე უთხარ, **ელიზბარ** მეტეჲ, ეს კაცი ჩემთან არის სადილად მეხთეჲ, და სადილს უკან სადაც გინდა წაიყვანე მეტეჲ, რომელსაც არც **ზაქარია ჩოლაყაევი** მისდევდა, მე **ალექსანდრემ** დამპატიჟა სადილათაო, და მას ვერ გაუშვეფო, და ახლა ვერ წამოვალო. – ამ სიტყვებზე დიდად გაგვიწყრა და მგონია ლანძღვით შემოგვწყრა, და ისე გავიდა, ჩვენგნით. – კიდევ თხუთმეტი მინუტი რომ, გავიდა, ვნახოთ რომ **ლუარსაბ ორბელიანოვის** კაცი მოვიდა ჩემთან, და ბარათი მოუტანა, **ზაქარია ჩოლაყოვსა, ელიზბარ ერისთოვის**, დაწერილი, **ლუარსაბ ორბელიანოვის** მაგიერათ სათხოვარი, დიდის ხვეწნით, რომ ჩემო საყვარელო **ზაქარია**, უთოთ გამოდი აქ ჩემთან სადილათო. – **ზაქარია** კიდევ არ მიდიოდა, და მასკვან მე უთხარ, **ზაქარია**ვ წადი თორემ ჩემგნით და სახლი-კაცობის მტრობაში ჩამამართვეს მეტეჲ. და ის **ელიზბარიც** გინებას დამიწყებს მეტეჲ, შემდეგ წავიდა **ზაქარია ლუარსაბთან**. ამისთვის მოვახსენებ კომისიას რომ, **ელიზბარ ერისთოვისაგან** არც ერთს ჩვენ არავის არას გვექონდა მოსვენება, არც დღე და არც ღამე, რომ უთოთ ბუნტი უნდა მოეხდინა. – პოდპორუჩიკი **თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი**“.

ელიზბარ ერისთავის ჩვენება (IX, 1611).

„გენერალ-მაიორ **თ. ჭავჭავაძე**ზე მაქვს პატივი დამატებით მოვახსენო საგამომძიებლო კომისიას.

1831 წელს **ლუარსაბ ორბელიანოვის** სახლში ვსაუბრობდით პოლონეთის აჯანყებაზე სამნი, **ჭავჭავაძე, ლუარსაბი** და მე და წინადადება მივეცით **ჭავჭავაძეს** მიეღო მონაწილეობა ჩვენს შეთქმულებაში, საუბარი დაწვრილებით არ მახსოვს, ამაზე უწინაც **ლუარსაბი** ელაპარაკა მას უჩემოდ და რჩევა სთხოვა. აქ კი, ჩემი თანადასწრებით, **თ. ჭავჭავაძემ** თქვა: „მადროვეთ, ვიფიქრებო“.

ამის შემდეგ უკვე **ლუარსაბმა** გვითხრა მე და სოვეტნიკ **ალექსანდრე ორბელიანოვს**, რომ: „**ჭავჭავაძე** თანახმაა და ბრძანა ვაცნობოთ **ალექსანდრე ბატონიშვილს**, რომ ის კახეთში გამოვიდეს, და ნარჩენი თვითონ იცის, რაც საჭიროა“-ო. იმ წელს ზემოხსენებული საუბრის შემდეგ მე **ჭავჭავაძესთან** მეტი საუბარი არა მქონია. –

1832 წ. ნოემბრის უკანასკნელ რიცხვებში მე და კორნეტი გიორგი ერისთავი მივედით ჭავჭავაძესთან, დარბაზში მისი ქალები ცეკვავდნენ და ისიც იქ იყო თვითონ. ჩვენ აქ რამოდენიმე წუთს

393

გავჩერდით, მერე ის შევიდა სასტუმრო ოთახში და ზეც მას შევყე. გიორგი პირველ ოთახში დარჩა. როგორც კი დავსხედით და მხოლოდ ის მოვასწართ, რომ ვკითხე: „ლუარსაბმა გითხრა თუ არა“ მეთქი და მან მიპასუხა: „დიახ მითხრაო“ ამ დროს შემოვიდა მისი მეუღლე და ჩვენ შევწყვიტეთ საუბარი. ამის შემდეგ მე მასთან განზრახულების თაობაზე აღარ მილაპარაკენია.

იმ საღამოს ვილაპარაკეთ ლაშქრობაზე ¹⁾ და გილიარის აღებაზე, გიორგი ერისთავი ამბობდა რომ საქართველოში ორმოცი ათასზე მეტი ჯარი არ იქნებო, ჭავჭავაძემ კი თქვა, რომ მისი აზრით ორმოცი ათასზეც მეტი უნდა იყოს და ჩვენი საუბარი ამით დამთვარდა.

ყოფ. პოდპორ. თ. ელიზბარ ერისთავი“.

გიორგი დავითის ძე ერისთავის ჩვენება (IX, 1615).

„ჩვენი შეთქმულება ჩენი აზრით ბატონიშვილთა პოლიტიკიდან გამომდინარეობს, რადგან პეტერბურგში ჩასულ მოსწავლეებს ისინი მფარველობას უწევენ, ხელს ახმარებენ მრავალ ღარიბ თავად-აზნაურს და მათგან ერთგულებას იმსახურებენ.

მამუკა ორბელიანოვზე მახსოვს, რომ 1831 წელს მე და ელიზბარი ¹⁾ მივედით მასთან, როცა მას ისევ ეძინა და დაუწყეთ ლაპარაკი პოლონეთზე. ბოლოს ელიზბარმა უთხრა, აქაც გვსურს აჯანყების მოწყობა, თქვენ რას იტყვით ამაზეო. მამუკამ უპასუხა მე დიდი ხანია მსურს და მაქვს ეს აზრიო, მაგრამ ვისმესთვის გაზიარება ვერ გავბედე, ამის შემდეგ ელიზბარმა უამბო ყველაფერი ჩვენს შეთქმულებაზე, რომ ტფილისში ამ ნაირად გვსურს მოვახდინოთ აჯანყება: თავს დავესხმით ყველა სადარაჯოებს, ხელში ჩავიგდებთ არსენალს, ციხეს, თოფის წამლის საწყობებს, დავეცემით მთავარ შტაბს, ისე რომ ყველაფერი ეს ერთდროულად მოხდეს და მგონია წარმატებით შევასრულოთო. მამუკამ უპასუხა საუკეთესო საშუალება ეს არისო, რომ გავმართოთ წვეულება, მოვიწვიოთ ყველა მთავარი მოხელეები, და მაშინ ყველგან მზად ვიყოთ როგორც შენა სთქვიო და ერთსა და იმავე დროს თავს დავესხათ, ყველა უფროსები დავხოცოთ, ისე რომ ხელმძღვანელი აღარავინ დარჩესო, მართლაც, რომ ეს უკეთესიაო – უპასუხა ელიზბარმა. – მერე მე ვთქვი, იქ ჩვენ ქალებს შიშის ზარი აიტანს მეთქი.

¹⁾ რუნი ჯარის დაღესტანში ლაშქრობა იგულისხმება.

²⁾ ელ. ერისთავი

394

ელიზბარმა ჩაიცინა და თქვა, მამუკა, წარმოვიდგინოთ მაგალითად, რომ ნადიმია, ქალები არხეინად სხედან ჩვენ უცბად ვიშიშვლეთ

ხმლები და დაიწყო ჩეხვა., მე მგონია შენ პირველი ისახელებ თავსო, **მამუკა** წამოხტა, წაიწია სახელოები და დაიძახა: ოხ, ბოროტებო. – მოითმინეთ, გავაწყვეტინე მე, – **მამუკა**, მაგალითად თქვენ იშიშვლეთ ხმალი და დაიწყეთ ჩეხა, ამ დროს მოვიდა შენთან **ნინა ალექსანდრეს ასული გრიბოედოვის** მეუღლე, დაიჩოქა შენ წინ და გეუბნება: **მამუკა** რასა შვრებითო, – მაშინ რას იზამდი მეთქი. – მათ გაიცინეს. **მამუკამ** თქვა, მე ხმალი ხელიდამ გამოვარდებოდაო., ელიზბარმა კი მე მას შეფურთხებით გაუმასპინძლდებოდიო. ჩვენ ბევრი ვიცინეთ და მგონია ერთ თავის კაცს ჩონგურზე დააკვრევინა და ამღერა, შემდეგ კი წავედით სოვეტნიკ **ალ. ორბელიანოვთან** და ეს ყველაფერი უამბეთ. რამოდენიმე დღის შემდეგ გავიარეთ **მამუკას** ბალისკენ, მაგრამ ის არ მოვიდა, ერიდებოდა ჩვენთან ყოფნას. ამ დროს გამოუცხადა ჩვენი შეთქმულება **ელიზბარმა** ჩემს ბიძაშვილს **ივანე მიხეილის ძე ერისთავს**, ისიც და **მამუკაც** მოვიწვიეთ ბაღში, მაგრამ მათგან არც ერთი არ მოვიდა, **მამუკამ** თქვა **ივანემ** არ გამომიშვაო, რის გამოც **ელიზბარმა** აგინა **ივანე** თაღლითობისთვის. რამოდენიმე დღის შემდეგ შემხვდა **ივანე** და ვკითხე რატომ არ მოხვედი მეთქი, მან მითხრა, დაიკარგეთ თქვე ბიჭუნებოო, მაგრამ რამდენიმე ხნის შემდეგ გამოაცხადა თანხმობა. როდესაც მე გამომიციხადა **ელიზბარმა** და მიმიყვანა **ალ. ორბელიანოვთან**, მათ მე მითხრეს, რომ **პაუშენკო-მაც** იცის ჩვენი შეთქმულებაო, მე შემეშინდა და უთხარი ვაი თუ იმან გაგვეცეს მეთქი, **ალექსანდრემ** მიპასუხა იმას კი შენი ეშინიაო, რომ ახალგაზრდა ხარო; თუმცა წინათ მერიდებოდა **პაუშენკო**, როცა **ალექს. ორბელიანოვთან** მოდიოდა ხოლმე, მაგრამ როცა დაინახა, რომ შეთქმულებას გატაცებით მოვეკიდე, მაშინ კი გულახდილად მელაპარაკებოდა, მაძლევდა რჩევას, გვაღზუნებდა, რომ არც დღე და არც ღამე არ უნდა დაიძინოთო, ის ყოველ საღამოს დაიარებოდა **ალექსანდრესთან** და მოჰქონდა ამბები პოლონეთში ესა და ეს ხდება, საფრანგეთში ესა და ესაო.

1831 წელს ერთ საღამოს ერთად დავსეირნობდით მე და **ელიზბარი** და შევხვდით **მამაცოვს**, **ელიზბარმა** გამაცნო იგი. რამოდენიმე დღის შემდეგ **მამაცოვმა** დაგვპატიჟა სადილად ავლაბარში; სადილზე ვიყავით: მე, **ელიზბარი**, **ვახტანგ ორბელიანოვი**, თარჯიმანი **მამაცოვი** და **დავით ჯორჯაძე**. ჩვენ დავლიეთ **დიმიტრი ბატონიშვილისა** და თავისუფლების სადღეგრძელოები, რის შე-

395

მდეგაც დავიშალენით, მე ღამე **ელიზბართან** დავრჩი და იმან მიაშბო, რომ ეს **მამაცოვი** აღზრდილია პეტერბურგში და იცის ჩვენი შეთქმულება და დიდ მონაწილეობას იღებსო. იმანაც იცისო და საჭიროა აჯნყების ღამეს რომელიმე სადარაჯოზე იყოს დაყენებული, რომ ჯარის კაცებმა უზრუნველად დაიძინონო.

1831 წელსავე ჩემს ბიძაშვილს **მანანა ორბელიანოვს** ვაცილებდით მე, **ელიზბარი**, **ლუარსაბ ორბელიანოვი**, **გენერალი ჭავჭავაძე** და **ალექსანდრე ორბელიანოვი** მეორე ¹⁾ **ელიზბარმა** სიხარულით მითხრა, რომ დღეს **ლუარსაბმა** გაუმჟღავნა **ჭავჭავაძეს** ჩვენი შეთქმულებაო, თუმცა მასაც სურს აჯანყება, მაგრამ ამბობსო,

რომ ძალიან ძნელიაო, მისი აზრით საჭიროა რომელიმე რაზმის (პოლკის) გადმოზიდვაო, უთქვამს აგრეთვე, რომ ამ საქმეზე **ლუ-არსაზის** მეტი მე ნურავინ მელაპარაკებო და რის თქმაც საჭიროა, მხოლოდ **ლუარსაზმა** მითხრასო.

რომან ჭავჭავაძეზე არაფერი ვიცი იმის მეტი, რომ მას ჯამშუად ვთვლიდით; ერთხელ შემხვდა ხელში რაღაც ქაღალდები ეჭირა, მე ვკითხე **რომან** ეს რა ქაღალდებია მეთქი, მან მითხრა ამაშია თქვენი ყველას სულიო, არ ვიცი რა აზრით მითხრა ეს.

თამარ ბატონიშვილზე ვერაფერს ვიტყვი იმის მეტს, რომ **ელიზბარმა** მითხრა მან ყველაფერი იცისო; თვითონ მას ჩემთვის შეთქმულებაზე არა უთქვამს რა და არც ჩემი თანადასწოებით ულაპარაკნია ვისმე მასთან ამ საქმეზე.

ჩემი ლაშქრობიდან დაბრუნების შემდეგ მივედი გიმნაზიაში ჩემს უმცროს ძმასთან, იქ შემხვდნენ **ავთანდილოვი** და **ყიფიანოვი**, **ავთანდილოვმა** მითხრა, რომ ჩვენი განზრახვა გამოუცხადეთ **იასე ფალავანდოვსა** და **ანტონ აფხაზოვსა**ო. მე უთხარი **აფხაზოვზე** ამბობენ, რომ ჭკუაზე შეშლილია მეთქი. მათ მიპასუხეს, პირიქით, ის ძალიან ჭკვიანი კაციაო, მერე მითხრეს, რომ რამოდენამე კრება გვექონდა **იასე ფალავანდოვის** ბინაზე და უკვე გვსურდა აჯანყება დაგვეწყობო, მაგრამ რაღაცაზე წავიჩხუბეთ და მივანებეთ თავიო; კიდევ მითხრეს მათ, რომ **ლუარსაზმა** და **ჩოლაყაევმა** ელაპარაკეს **ჭავჭავაძეს**, მაგრამ მან სთქვა, რომ ჯერ არ შეიძლება ახალგაზრდები და გაუნათლებელნი ხართო, აგრეთვე **აფხაზოვმა** ელაპარაკა **ჭილაევისა** და იმასაც უთქვამს, რომ შეუძლებელია, რადგან თავადებს შორის შუღლი არისო, ვიდრე ეს არ მოისპობა არაფერი იქნებო, — ეტყობა **ჭავჭავაძისა** და **ჭილაევის** აზრი

¹⁾ ალ. გიორგის ძე **ორბელიანი**

396

ერთი ყოფილაო. — ამასთანავე მითხრა, რომ ეტყობა **დიმიტრი ორბელიანოვიც** ჩვენს მხარეზე ყოფილა, რადგან თავისი სახლის ზემო სართულს გვთავაზობს, რომ მოვაწყობთ წარმოდგენა, დეე რუსებმა დაინახონ, რომ ჩვენც ყველაფერი შეგვიძლიაო. ამ დროს მოვიდნენ ჩვენთან რუსი მასწავლებლები და საუბარი შევწყვიტეთ.

თებერვლის 26. პრაპორშჩ. **თ. გიორგი ერისთოვი**.

თუმცა მე წინათ ვაჩვენე, რომ პრაპ. **მამაცოვთან** სადილზე ჩვენთან იყო აგრეთვე პრაპ. **ჯორჯაძე** მეთქი, მაგრამ რადგან ხანია გავლილი დანამდვილებით აღარ მახსოვს მართლა იქ იყო იგი თუ არა.

26 თებერვალი, 1833 წ. პრაპ. **თ. გიორგი ერისთოვი**“.

სოლომონ დოდაშვილის ჩვენება (IX, 1613).

„მე დავალებული მქონდა მელაპარაკნა **თ. თ. დიმიტრი** და **მამუკა ორბელიანოვებთან** მთავრობის წინააღმდეგ შეთქმულებაზე, მაგრამ მე ეს არ შემისრულებია და მათგან ამ საქმეზე არაფერი გამიგონია, როდესაც თავადები **ალ. ორბელიანოვი** და **ი. ფალავანდოვი** მეკითხებოდნენ მათზე, მე ჩემით უპასუხებდი: **თ. დიმიტრი**

ორბელიანოვი მზად არის, მაგრამ ეს საქმე შეუძლებელია, რადგან თავადებს შორის შუღლი და დავაა. არც გენ. მაიორ ჭავჭავაძესთან მქონია საუბარი, ხოლო თ. ალექსანდრე ორბელიანოვისა და ელიზბარ ერისთავისაგან 1831 წ. გავიგონე, რომ მან იცის შეთქმულება და კიდევაც სურს, მაგრამ ჯერ აღსრულების დრო არ არისო; იმაზე მეტი არაფერი ვიცი.

ნათალოვზე არაფერი არ გამიგონია.

თ. დავით თარხანოვზე მღვდელ ევრემ ალექსიევისაგან გავიგონე, რომ ის ჩიოდა მთავრობაზე მისი შევიწროვების გამო საბუთების საქმეებზე და რომ ამის წყალობით თავადებს ბევრი რამის მოთმენა და მამულების დაკარგვა მოუხდებათო; თარხანოვებზე მეტი არაფერი ვიცი.

თ. ალ. ორბელიანოვისაგან გავიგონე, რომ თამარ ბატონიშვილი იწვის აჯანყების მოხდენის სურვილითაო და თვით დედაკაცები დაიწყებენ, თუ მამაკაცები არ მოისურვებენ; მე კი მასთან ამ საქმეზე არავითარი საუბარი არა მქონია.

ბერმონაზონ იონა ხელაევსა და წინამძღვარ ტარასის ჩემთან არას დროს არავითარი მთავრობის საწინააღმდეგო საუბარი არა ჰქონიათ, მე მათგან არაფერი გამიგონია.

ძალიან ვწუხვარ რომ არ შევსულვარ იმ მიზეზთა გამოძიე-

397

ბაში, რომლებიც აიძულებდა ბატონიშვილებს ეფიქრათ საქართველოს დაბრუნებაზე, ამ საქმის აზრი და საშუალებები ჩემთვის მიუწვდომელი იყო და არც არავის უთქვამ ვისმე. მხოლოდ ოქროპირ ბატონიშვილის სიტყვებსა ჰქონდა ჩემზე გავლენა, რომელმაც შთამაგონა მთავრობის წინააღმდეგი ჩემი დამღუპველი აზრი. რუსებიო, მეუბნებოდა იგი, შენ თავადობას არ მოგცემენო, შენ ჩვენ არ უნდა დაგვივიწყოო, შეიძლება საქართველო განთავისუფლდეს, შენ სამშობლოზე მეტი უნდა იფიქროო. ყველაფერი, რაც ვიცოდი, გულწრფელად მოვახსენე კომისიას, არაფერი არ დამიტოვებია, გავბედავ კიდევ ვთხოვო ჩემი სიცოცხლის შესახებ, ნუ მომისპობო მას უსარგებლოდ, მაპატიეთ სულგრძელებით ჩემი სისუსტე, ჩემი შეცდომა, რომელიც ჩემდა უნებლიეთ ჩავიდინე.

ტფილისის გიმნაზიის მასწავლებელი სოლომონ დოდაევი“. თებერვალი ¹⁾ 1833 წ.

ელიზბარ ერისთავის ჩვენება (IX, 1635).

„საგამომძიებლო კომისიის კითხვაზე, თუ როგორ ვფიქრობ რა გავლენა უნდა ჰქონოდათ უცხოელებს ჩვენს განზრახულებაზე? მაქვს პატივი უპასუხო.

25 თებერვალი 1833 წ.

ს. პეტერბურგში 1828 წ. მე გავიგონე ირაკლი ბატონიშვილის ნაანბობი. ის აქებდა რუსულ საღამოებს, რომლებიც გამართული იყო ხემწიფის კურთხევის დროს და ამ საუბრის დროს მან თქვა, რომ ოქროპირ ბატონიშვილმა გაიცნო საფრანგეთის ელჩი და სახლშიც ინახულაო, მაგრამ მათ ურთიერთობის შესახებ მე

არაფერი ამის მეტი არ ვიცი.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (IX, 1645).

„კომისიასა შინა

კითხვასა ზედა კომისიისა მოხსენება — პირველი წარსრულს 1831-სა წელსა, ოდესცა თავადმა გიორგი დავითის ძე ერისთავმა, გამაცნო თავის სახლსა შინა იმერელი აზნაური თეიმურაზ ლორთქიფანიძე, და მე წყალობა რომ მთხოვა, მან ლორთქიფანიძემ ცრემლით და ღარიბი ვარო, და გთხოვო წყალობა რამ მაჩუქეო,

¹⁾ რიცხვი არ დაუწერია, ეტყობა საპრობილეში არ იცოდა რა რიცხვი იყო.

398

რომელიც თავადმა გიორგი დავითის ძემ ერთი შინელი მაჩუქაო, და მე დიდათ შებრალებისა გამო, ორი, თუ სამი ოქრო ვაჩუქე. და ამ ლორთქიფანიძეს ელიზბარ და გიორგი დავითის ძე ერისთავნი და მე პირად ვეუბნებოდით ხოლმე, ეხლა იმერეთს რომ წახვალ, უთუოთ ეცდები შენ ხალხის მორბილებასა, ვისაც მისი გული ენდობა. – მან ლორთქიფანიძემ გვითხრა რომ, წერილით მომეცით დარიგება როგორ მოვიქცეო, – ამის მეორეს დღეს, სადილს უკან მოვიდა ჩემთან ელიზბარ და მითხრა, შენ რომ ის სხვა ხელის წერა იციო, იმ ხელით დაწერეო, მასკვან მე უთხარ, რომ აჩვენოს ვისმე მეთქი, არავის არ აჩვენებსო, მასკვან მითხრა ადევ კარგი ნუ გეზარება, დაწერე, წმე გეტყვიო, როდესაც ავდეგ და დამაწერინა, არ ვიცი რვა პუნქტი იყო თუ ცხრა, ესე იგი პირველი ღვინოში გაფთხილდეს უბრალოს ლაპარაკს, მეორე ვისაც ენდობოდეს იმას უთხრას ესე ჩვენი განძრახვა და შემდეგნი კი აღარ მახსომს რა იყო, და ან რა დარიგება იყო, რომელიც გიორგი ერისთავმაც ნახა და მოიწონა ის დარიგება დიახ კარგიაო, და ჩვენ სამთავ როგორც მახსომს ერთათ მივეცით ის დარიგების წერილი თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს. – ერთს საღამო ჟამზე მოვიდა ესე თეიმურაზ ლორთქიფანიძე ჩემთან, და ერთი ყმაწვილი კაცი იმერლის თავადიშვილი მოიყვანა ჩემთან. და მითხრა, ეს არის გურიის დიდი კაცის შვილი ზურაბ ერისთავიო და თქვენ გასაცნობათ მოვიყვანეო, რომელიც ზურაბ ერისთავმაც მთხოვა რომ მახლობლად გამეცნა – მე დიახ პატივი ვეცი დიდი კაცის შვილობისა გამო, და ჩემთან ჩაი დალია. შემდეგ ჩაისა წავიდა ჩემგნით, და წასვლის დროს მთხოვა რომ დიახ ახლო მეგობარი ვყოფილიყავ იმისი, და წიგნი მიმეწერა, რომელსაც შემდეგ რაოდენისამე თვისა წიგნიც მივწერე. ეს კი არ მახსომს, იმისი წიგნი მომივიდა პირველად, თუ მე მივსწერე. – ორი მოკითხვის წიგნი იყო იმ ზურაბ ერისთავისაც ჩემთან და ჩემიც აგრეთვე მოკითხვისა იყო, იმ ჩემ მიწერილს წიგნში იყო მოკითხვა თეიმურაზ ლორთქიფანიძისა, და ესეც რომ რად დამივიწყა მეთქი. იმ თეიმურაზ ლორთქიფანიძემ კიდევ ერთი იმერლის, არ ვიცი თავადიშვილი იყო, თუ აზნაურიშვილი, ბრმა იყო ცალი თვალით ისიც გამაცნო. არც გიორგი ჩიჩოვამეს ვიცნობ, არც ნიკო ჩიჩოვამეს ვრც თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს, და არც აზნაურს ზალიკო ჩახუნაშვილსა, მაგრამ ეს გვარი კი როგორღაც მახსომს. გრიგოლ

წერეთელს ვიცნობ, მაგრამ თვინიერ ხელმწიფის ერთგულობის მეტი სხვა არა რა შემიტყვია, რა მისი. ჩვენი საზოგადო არას დროს შემწედ არა რაცხდენ იმერეთს ოდესცა **თეიმურაზ ლორთ-**

399

ქიფანიძე წავიდა იმერეთში, მას შემდეგ მე იმისი აღარა ვიცირა. იმ **თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს** ნამდვილად ახლო მცნობნი, **ელიზ-**
ბარ და **გიორგი დავითის ძე ერისთოვნი**, **ზაქარია ციციანოვი** და ჩემი ძმა **ვახტანგ** ესენი არიან და რომელთაც ვგონებ რომ იცნობდენ, **სოლომონ დოდაევი**, **ზალ ავთანდილოვი** და **იოსებ მამაცოვი**.

მეორე დუშეთის ისპრავნიკის **პაუშენკოს** გარემოება ესენი არის, და იმ **პაუშენკოს** რჩევა ესენი უთქომს ჩემთვის რაც მახსოვს, და მაგონდება ესე იგი უნდა საზოგადო გაამრავლოთ, და შემდეგ როდისაც ყოველმა იყაბულოსო, მასკვან ყველგან ისე დაწყობილი უნდა იყოს საქმე, რომ ერთს სათს უნდა მოსდეს აღსრულება, და ყოველს პოლკებს ერთს სათში უნდა დავსხათო, იმ პოლკებში ქართველი ოფიცრებიც უნდა მოზიდული გყვანდეთო, რომ იმ ოფიცრებმა უნდა დაუწყონ ლაპარაკი სალდათებსო რომ მოიზიდონო, სალდათი ადვილად მოიზიდება, და მოტყუვდებაო შემდეგ პოლკებს რომ მოისყიდითო, მასკვან თქვენ იქნებით იმათი ბრძანებელიო, და როგორც გინდათ ისე მოიხმარებთო, და სადაც შემოსავლელი ადგილები აქვთ, რუსეთიდგან ჯარსაო, იქ დაყენებთო ამ მოსყიდულ ჯარსაო, და ვეღაროდეს ვერც შემოგივლენ რუსეთიდგან ჯარებიო, ამისთვის რომ მაგარი ადგილები აქვს საქართველოს, ამაში ქართველებმაც ჯარები გაწყეთო, და მაშინ სულ აღარას დროს აღარ შეიძლება რუსების აქ შემოსვლაო, – კიდევ ესო რომ დიდრონს კაცებს შორის ხმა დაჰყარეთ რომ მითომც იმათ რუსეთში გადარეკას უპირებენო, და ამას რომ გაიგონებენ მაშინვე თითონ ისინი შეუდგებიან, და ბუნტს მოახდენენო, რომელიც ხმაც დავეყარეთ რომ ვითომც დიდრონის კაცების გადასახლებას აპირებდნენ რუსეთშიო. მე და ამ **პაუშენკოს** დიახ ხშირად გვილაპარაკნია ერთათ, – მაგრამ ეს კი არ მახსოვს რომ ვითარ გავიცან ამ ჩვენ განზრახვასა ზედა, რომელიც თავად **ელიზბარ ერისთოვი** მე გავაცან, **პაუშენკოს** და იმასთანაც ბევრჯელ ულაპარაკნია. — სხვანი კიდევ იცნობდნენ **პაუშენკოს** ამ ჩვენს განზრახვასა ზედა, ჩემი ძმა **ვახტანგ** თავადი **გიორგი დავითის ძე ერისთოვი**, **ივანე მიხეილის ძე ერისთოვი**, და მგონია კარნეტი **გიორგი ერისთოვიც** იცნობდა, ამ ჩვენს აზრსა ზედა, შემდეგ მოსვლისა მის **გიორგისა**.

მესამე კოლეჟსკი სოვეტნიკის **ანდრეი აიკოვლიჩის მელნიკო-**
ვისა, არა ვიცირა თვინიერ ამის მეტი, რომ მთავრობისა დიდი მომდურავი იყო, და უკმაყოფილო, და ესეც ბევრჯელ გამიგონია **მელნიკოვისაგან** რომ, ეს **ზავილეიცი** ასე აწუხებს ხალხსაო რომ ბუნტს მოახდენს, თუ არ გამოსცვალესო, – **მეოთხე**, პრაპორშჩიკ

400

მამაცოვთან მე ამ ჩვენს განზრახვასა ზედა არა მილაპარაკნია რა, მაგრამ ვიცოდი რომ რუსეთში ბატოიშვილს **დიმიტრისაგან** ჰქონდა

ჩაგონებული, ამისთვის რომ **ელიზბარ ერისთოვისაგან** გამიგონია, და აქ **ელიზბარ ერისთოვსაც** მგონია რომ ხშირად ჰქონიყოს ლაპარაკი, ამ მამაცოვთან. **მეხუთე** 1831-სა წელსა აღარ მახსოვს ზაფხული იყო თუ გაზაფხული, ერთს დღეს შუადღისას ადრე შეეხვდი, მღვდელს **ეგნატი იოსელიანოვს**, პოლიციის მეიდანზე, და ლაპარაკი დაუწყე, და ლაპარაკსა შორის უთხარ მამაო **ეგნატი** მეთქი, ახლა მე ვაპირებ რომ ყიზილბაშში წავიდე მეთქი, – მითხრა რათაო, – ამისათვისა მეთქი, რომ ჯარები უნდა მოვიყვანო და აქედამ რუსები უნდა გავიყვანო მეთქი, – მითხრა ეგ როგორ შეიძლებაო, – აღარ გახსოვს **მაზადა აბაზ მირზას** სამოცი ათასი კაცი ჰყვანდა გაწყობილიაო, – და კნიაზ ვარშავსკი, ღრაფ ა ერევანსკი **პასკევიჩმა** სამი ათასი კაცით დამარცხაო, ეგ რა საფიქრებელ არის რაც შენ ფიქრობო, მასკვან გაიცინა, და მითხრა შენ უთუოდ მეხუმრებით, და მე ამის პასუხსა ზედა აღარა უთხარრა, და მცირეს ხანს უკან გავეყარე. – ამ დროებში კიდევ არ ვიცი სადღაც შემხვდა და კიდევ ლაპარაკსა შორის, უთხარ მამაო **ეგნატი** მეთქი არ შეიძლება რომ საქართველო განთავისუფლდეს რუსებიდგან მეთქი, – მასკვან მითხრა ეგ არასდროს საფიქრებელი არ არისო, და თუნდა მაგალითად ისიც ვთქვათ, რომ საქართველო თავისუფალი არისო, – ხედამ **ალექსანდრეო** იგრგვლივ რამთენი რიგი ხალხი ასხედსო, – მეორეს დღეს სულ ერთიანად აგვიკლებენ, და წაგვახდენენო, ღმერთმა ნურა ქართველს კაცს ნუ აფიქრებინოსო, შემდეგ ამისა მე აღარ მახსოვს რომ მე იმ **ეგნატი** ღვდელთან შერთება რამ მქონიყოს, და ან ლაპარაკი. **მეექვსე** – ჩვენ საზოგადოს, სტაცის სოვეტნიკს **ჩილაევზე** ფიქრი გვქონდა ესრეთ რომ ვითომც, იმას აზრი ექნებოდა ჩვენის საგნისა, ამისთვის რომ, რადგანაც ჭკვიანი და გონიერი კაცი არის უთუოდ, ეს აზრი ამასაც უნდა ჰქონდესო, არამც მარტო **ჩილაევზე**, – ვინც საქართველოში ჭკვიანი კაცნი გვეგულუებოდნენ, ყველაზე იჭვი გვქონდა რომ იმათაც ფიქრი ექნებათო. და **მეშვიდე** თავადი **გიორგი დავითის ძე ერისთოვი**, ოდესცა კახეთიდგან ჩამოვიდა, ერთს დღეს სასამართლოდგან მოვდიოდი ჩემს სახლში, ამ დროს **მელნიკოვის** სახლის ფანჯარა ღია იყო, და იმ ღისა ფანჯრიდგან **ელიზბარ ერისთოვმა** დამინახა აქ ამოდი საქმე მაქვსო, ოდესცა ავედი, იქ იყო თვით **ელიზბარ, დიმიტრი** და **გიორგი დავითის ძე ერისთოვნი**. დავხედე სტოლზე რაღაც რვეული იდო ქალღმერთისა, – ოდესცა დამინახეს

მითხრეს აქ მოდი რა წავიკითხოთო, მივედი, და მითხრეს სამი **თითი** მაღლა აიღეო. და იმ სამთაც მაღლა აიღეს, და მეც ამაღებინეს და ის რვეული, არ ვიცი ვინ წაიკითხა **ელიზბარმა** თუ **გიორგიმ** ფიცისა და სიყვარულისა ზედა – იყო დაწერილი, რომელიც კომისიასა შინა მდებარეობს. – მასკვან მე უთხარ ვისი დაწერილი არის მეთქი. – მასკვან **გიორგი ერისთოვმა** მითხრა ესე **კიკნაძე** ბერის დაწერილი არისო, ეხლა რომ კახეთს ვიყავ იმან მამცაო. მასკვან მე უთხარ, ეგ ძალიან მაღლა არის დაწერილი მეთქი, და მაიტანეთ შინ წავიღო, იქ გულდაპყრობით წავიკითხამ სწორედ გავიგონო მეთქი. – გამოვართვი ერთი ღამე მე მქონდა მეორეს დღეს

არ ვიცი ჩემი ამხანაგთაგანმა ვინ გამამართვა, და წაიღო, შემდეგ აღარ მინახავს ის აკტი, და ან ვის დაუფიცნია იმაზე ისიც არ ვიცი, და არც მახსოვს.

პოდპორუჩიკი თავადი **ალექსანდრე ორბელიანოვი**“. 24-ს თებერვალია 1833-სა წელსა.

ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება (IX, 1653).

1831 წელს ჩემი ძმა **ალექსანდრე და ელიზბარ ერისთავი** ამბობდნენ, რომ **პაუშენკომ** იცის ჩვენი შეთქმულებაო, მე ვიცი, რომ მათ ორჯერ ელაპარაკეს ჩემი თანადასწრებით ამ საგანზე, როგორც მე მახსოვს **პაუშენკო** ურჩევდა მიემხროთ გენერალი **ჭავჭავაძე** და სხვა უფროსი თავადები.

მე გავიგონე პორუჩ. **ნათალოვისაგან** ეს სიტყვები: წარმოგიდგენიათ რა გავიგე მე ერთმა მოხელემ მითხრა, ვითომც **ზავილისკი** აქ შეთქმულებას აწყობდეს მთავრობის წინააღმდეგ და თითქოს უკვე მოუხერხებია 30 მოხელის მიმხრობა.

როდესაც მე ვცხოვრობდი ჩემ ძმა **ალექსანდრესა და თ. აფხაზოთან** ერთად, ¹⁾ გავიგონე მათი შემდეგი საუბარი: მე ვთქვი კომისიაში – უთხრა **თ. აფხაზოვმა** ჩემ ძმა **ალექსანდრეს**, რომ **ნათალოვმა** იცოდა თქვენი შეთქმულება. ვინ გითხრა შენ – ჰკითხა ჩემმა ძმამ, – რომ მან იცოდა ჩვენი შეთქმულება. შენ მითხარ მეო, – უპასუხა **აფხაზოვმა**. როდის გითხარ მე შენ ეს. ჰკითხა ჩემმა ძმამა. როგორ შენ არ გითქვამს, რომ **ნათალოვმა** იცოდა ჩვენი შეთქმულება. მიუგო **აფხაზოვმა**. – არა მე არ მითქვამს, უპასუხა ჩემმა ძმამ. ამ საუბრის შემდეგ **აფხაზოვი** ოთახიდან გავიდა. მე ვკითხე ჩემ ძმას. **ნათალოვმა** განა იცოდა შეთქმულება. – დიახ, ძმაო – მიპასუხა ჩემმა ძმამ – მე უთხარი მას.

¹⁾ იგულისხმება საპყრობილე

ამის მეტი **ნათალოვზე** მე არაფერი ვიცი, და წინად არაფერი გამიგონია მასზე, იცოდა თუ არა მან ჩვენი შეთქმულება და არც ის გარემოება ვიცი, რომელსაც ჩემი ძმა მასზე აჩვენებს.

1831 წელს **გიორგი დავითის ძე ერისთავმა** გააცნო ჩემს ძმას იმერელი **ლორთქიფანიძე**, რომელსაც ჩემი ძმა **ალექსანდრე, ელიზბარ ერისთავი და გიორგი დავითის ძე ერისთავი** ელაპარაკნენ შეთქმულებაზე და რომელმაც აღუთქა ხელი შეეწყო მათ განზრახულებისათვის იმერეთში, და მერე, რაც ის წავიდა, მის შესახებ არავითარი ცნობა არ მოსულა.

ერთ კვირა დღეს დილით, 1832 წლის ოქტომბერში მოვიდა ჩვენსა **თ. იასე ფალაგანდოვი**, ჩემი ძმა სახლში არ იყო და მას მხოლოდ მე დავხვდი. ჯერ სხვა რამეებზე ვილაპარაკეთ, შემდეგ მან მითხრა: **ელიზბარი** ამბობს, რომ მას შეუძლიან ელაპარაკოს **მელნიკოვს** და ჩვენსკენ გადმოიბიროსო.

1831 წელს **გაზაფხულის პირზე პრაპ. მამაცოვთან** იყვნენ სადილად: **ელ. ერისთავი, გიორგი დავითის ძე ერისთავი, ჯორჯაძე, იოსებ მამაცოვი** და მე. ჩვენ იქ დავლიეთ თავისუფლებისა

და დიმიტრი ბატონიშვილის სადღეგრძელოები და ვთქვით სხვადა-სხვა, მთავრობის შეურაცხსაყოფელი, სიტყვები. როდესაც კი პრაპ. მამაცოვს ეუბნებოდნენ, რომ დროა რუსები საქართველო-დან გავრეკოთო, ის დიდი ხალისით აცხადებდა ამ საქმისთვის მზად ყოფნას.

მე გავიგონე ჩემი ძმისაგან, რომ თ. ივანე ბარათოვმა იცის ჩვენი შეთქმულებაო. მღვდელ იოსელიანზე არაფერი არ ვიცი.

1832 წელს გაზაფხულის პირზე წავედი თ. ელ. ერისთოვთან, სადაც დამხვდნენ თვითონ იგი, მისი ძმა დიმიტრი, გიორგი დავითის ძე ერისთოვი. მაშინ გ. ერისთოვმა ჯიბიდან ამოიღო აკტი, რომ იმაში სწერია რომ საჭიროა ფიცი. მან ასწია მარჯვენა ხელი და დაიწყო აქტის კითხვა. ჩვენ ამაზე სიცილი აგვიტყდა. იმანაც შეწყვიტა კითხვა და სიცილი დაიწყო.

დოდავთან რომ ვიყავით ვახშამზე, გავიგონე ი. აფხაზღავი-საგან ეს სიტყვები: კარგად მოიფიქრეთ, თუ თქვენ მართლა შეადგენთ შეთქმულებას მთავრობის წინააღმდეგ, მაშინ მე შემოდლიან მოვიმხრო იაგორ ჭილაევიო.

1833 წ. თებერვლის 28 თ. ვახტანგ ორბელიანოვი“.

დიმიტრი ერისთავის ჩვენება (IX, 1657).

„1832 წ., მგონია ნოემბრის პირველ რიცხვებში მე და ჩემმა ძმამ ელიზბარმა გაუმჟღავნეთ ჩვენი განზრახულება მანანა ორბე-

403

ლიანს, ეს მოხდა შემდეგ ნაირად: ის, როგორც ახლო ნათესავი, ხშირად დაიარებოდა ჩემ დასთან, სადაც საერთოდ ვსაუბრობდით ხოლმე, ბოლოს, როგორც მე უკვე ზევით გამოვაცხადე, ნოემბრის პირველ რიცხვებში მანანა ორბელიანი იყო ჩემ და მელანია მელნიკოვის ცოლთან, სადაც მე და ჩემმა ძმამ დაუწყეთ სხვა და სხვა ამბების მოყოლა ისტორიიდან და პოლონეთის უკანასკნელი მოძრაობიდან, რომ დედაკაცები სასწაულებს ახდენდენ, და რომ ესენი სულაც არა ჰგვანან იმ ქალებს; – შემდეგ შევეკითხეთ აქაც რომ რაზე მოხდეს თქვენ რას იზამთო“. მან გვიპასუხა: „როგორც სხვა ქალები მეც ისე მოვიქცევით“. ამის შემდეგ გამოუცხადეთ მას ჩვენი განზრახულება. ის შეაკრთო ამ ჩვენმა წამოწყებამ: „რას ამბობთ, ჭკუაზე შეიშალეთ, თუ დამცინით როგორც გაუნათლებელ ქალს; განა ეს საქმე მოსახერხებელიაო. თქვენვე ლაპარაკობთ პოლონელების აჯანყებაზე, მაგრამ რა გააკეთეს იმათაო და მით უმეტეს ჩვენ ხომ თითქმის არა რა ვართ რუსეთის ძლიერებასთანაო“. ჩვენ უპასუხეთ, რომ ისინი პოლონელები არიან და ჩვენ კი ჩვენა ვართო. თუმცა საწინააღმდეგოს ამბობდა, მაგრამ ისე იყო აღმოდებული ჩვენი სიტყვებით, რომ დაიჯერა თითქოს, ჩვენ მართლა რისამე გაკეთება შეგვძლებოდა; ამის შემდეგ ჩვენ ვთხოვეთ მას, შთააგონოს მაიორ ლუარსაბ ორბელიანოვს, რათა მან მიიღოს მხურვალე მონაწილეობა ამ საქმეში. ის დაგვეთანხმა. ამ საუბარს დაესწრო აგრეთვე მელანია მელნიკოვის ცოლი, რომელმაც ელიზბარს უთხრა: „აი თურმე რისთვის იკრიბებოდით ხოლმე 1831 წ. ალექსანდრე ორბელიანოვის ბაღშიო“. მანანამ გვთხოვა შეგვეწყ-

ვიტა ამაზე ლაპარაკი, რადგან შეიძლება ვინმე ყურს გვიგდებდესო და ჩვენც საერთო საუბარზე გადავედით. – რამოდენიმე დღის შემდეგ **ლუარსაბ ორბელიანოვთან** ვიყავ, სადაც **მანანა ორბელიანოვმა** მითხრა: „ღვთის გულისათვის განაგდე შენი თავიდან ეს სისულელე, ხომ ხედავ მაიორი **თ. ლ. ორბელიანოვი** როგორ უგულოდ ამბობს: ჰო, კარგი. – თვითონ დაფიქრდით, განა ამ გაუგებარი საქმის გაკეთება შეიძლება, ყოველ შემთხვევაში ეს ჩემთვის გაუგებარია და რად გინდათ თქვენი მოუფიქრებლობით თქვენი თავიც დაჰლუპოთ და ჩვენც; ღმერთმანი ვინც ჩვენ სახლს არაკეთილ მოსურნე ჰყავს პირველნი გაგვცემენ და მაშინ?“ როგორც პირველ კითხვებზე პასუხის დროს მქონდა პატივი გამომეცხადებინა, რომ ნოენბრის პირველ რიცხვებში მე და ჩემმა ძმამ ხელი ავიღეთ ამ საქმეზე, ამას ადასტურებს **თ. ზიძინა ერისთავის** სიტყვები, რომელმაც მიუთითა ჩემზე **ალექს. ორბელიანოვთან** რომ ვიყავით,

404

სადაც კორნეტი **გიორგი ერისთავიც** დაესწრო და თქვა: „აი ესა და მისი ძმა არიან მიზეზი, რომ საქმე იშლება“-ო. მე **მანანა ორბელიანის** სიტყვებით უპასუხე: „მოიღე მოწყალება, ნუღარ გამახსენებ ამ საქმეს“| მეთქი და გავედი მეორე ოთახში, სადაც სტუმრები ისხდნენ. ჩემი და **მელანია მელნიკოვის ცოლიც** არა ერთხელ გვიმეორებდა, რომ ხელი აგვედო ამ უგუნურ საქმეზე. აი ყველაფერი, რაც ვიცი **მანანა ორბელიანზე** და **მელანია მელნიკოვის ცოლზე**.

მე ბატონ **მელნიკოვთან** არა მქონდა საუბარი ამ საგანზე, მაგრამ ერთხელ ჩემმა ძმამ, როგორც მახსოვს ოქტომბრის ბოლო რიცხვებში, მითხრა: „გამიგონე ძმაო, მე მინდა ჩვენს სიძეს რჩევა ვთხოვო, შენ რას იტყვიო. შენი ნება არის მეთქი!“ უპასუხე მე.

მე არ ვიცი რა სიტყვებით ელაპარაკა ჩემი ძმა **ელიზბარი** მას, მე კი უბრალოდ მითხრა, რომ ის ელაპარაკა **ზ. მედნიკოვს**, რომელიც არ გვირჩევს ამ საქმეზე ფიქრს და მთხოვა, რომ მას ამაზე აღარ ველაპარაკოთ. ამის მეტი არაფერი ვიცი **ბატ. მელნიკოვზე**.

თ. მამუკა ორბელიანოვთან ამ საქმეზე არავითარი ლაპარაკი არა მქონია. მაგრამ გამიგონია ჩემი ძმისაგან და **თ. ალ. ორბელიანოვისაგან**, რომ მან 1831 წ. გაიგო ჩვენი განზრახულება, ხოლო 1832 წელს იცოდა თუ არა მე არ ვიცი.

იმერეთის შესახებ არაფერი არ ვიცი და არც არა გამიგონია რა იმის მეტი, რომ **თ. ალ. ორბელიანოვი**, სიცილით ამბობდა, რომ მათ 1831 წ. გაგზავნეს ვიღაც იმერელი, რომ მოელაპარაკნა იქაურ თავადებთან და შეედგინა იქაც ბოროტგანმზრახველთა ჯგუფი; მაგრამ მან საჩუქრები გამოგვტყუა და დაიკარგაო.

ბატ. პაუშენკოს მე არ ვიცნობდი; მხოლოდ გამიგონია **თ. ალ. ორბელიანოვისა** და ჩემი ძმა **ელიზბარისაგან**, რომ 1831 წელს მან იცოდა ჩვენი განზრახულება, 1832 წელს კი არ ვიცი მან იცოდა თუ არა იგი; ამის მეტი იმაზე არა გამიგონია რა.

პრაპ. მამაცოვი არ მახსოვს და არც არა გამიგონიარა იმაზე. არტილერიის **პრაპორჩ. თ. დიმიტრი ერისთავი**“.

ზაალ ავთანდილაშვილის ჩვენება (IX, 1659).

„1833 თებერვლის 28 რიცხვსა, მაქვს პატივი გამოვაცხადო საგამომძიებლო კომისიის წინაშე ის, რაც ეხლა გამახსენდა: გასული 1832 წლის დეკემბრის პირველ რიცხვებში თ. ელ. ერისთოვმა მითხრა: „გენ. მაიორ **თ. ალ. ჭავჭავაძეს** ჩვენი

განზრახვა განუხორციელებლად მიაჩნია, არ გვეთანხმება და გვარწმუნებს, რომ ქართველებს არა აქვთ რუსეთის მთავრობაზე საჩივრის მიზნებით და თვით **თ. აფხაზოვი**, რომელიც წინად ჩვენი თანახმა იყო, ეხლა თითქმის იმავე აზრისაა, როგორც **თ. ჭავჭავაძე** და ამბობს, რომ ამჟამად ხალხი ჯერ კიდევ ახალგაზრდა და ნაკლებ განათლებულნი არიან, ამიტომ ამ საქმეზე ფიქრი ჯერ ნაადრევია“-ო. **ელიზბარ ერისთოვმა** თქვა აგრეთვე, რომ რადგან **თ. აფხაზოვისა** და **თ. ჭავჭავაძის** აზრები ერთნაირია, **ჭავჭავაძე** დიდხანს არაფერს ამბობდა გადაწყვეტით, როცა ამ განზრახულების გამო მას რჩევა ვთხოვეთო, და თვით გვარდიის კაპიტან **ზაქარია ჩოლაყაევთან** შეხვედრა, რომელთანაც **ჭავჭავაძეს** ამ საქმეზე უნდა ესაუბრნა, რამოდენიმეჯერ გადადვა. — მე მგონიაო, რომ მათ ამის შესახებ ვიღაცას ჰკითხეს, ხოლო რადგანაც **თ. ჭავჭავაძე** და **აფხაზოვი** დიდი მეგობრები არიან „სტატსკი სოვეტნიკ“ **ჭილაევისა**, ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ იმან დაუშალა მათ ეს საქმეო .

პრაპ. **გიორგი ერისთოვი**, ლაშქრობიდან რომ დაბრუნდა იმავე დეკემბერში, მოვიდა ჩემთან და მასწ. **ყიფიანოვთან** გიმნაზიაში, სადაც ლაპარაკში შიგა და შიგ გვეკითხებოდა, თუ რაზედ შეჩერდა ჩვენი განზრახვა და რა ხდებოდა მის აქ არ ყოფნის დროს. რამდენადაც დრომ ნება მოგვცა, ჩვენ მოკლეთ უამბეთ მას ის, რაც მის იქ არ ყოფნის დროს ხდებოდა და გადავეცით აგრეთვე გენ. მაიორ **თ. ჭავჭავაძის** და **თ. აფხაზოვის** აზრი. შემდეგ მან ერისთოვმა გვითხრა, რომ ლაშქრობაში ახლოს გაიცნო **დავით დადიანი**, და რომ მან მასში შენიშნა პატრიოტობა. გარდა ამისა მაქვს პატივი დავსძინო აგრეთვე, რომ **ალ. ორბელიანოვი** მსჯელობდა თავის განზრახვებზე და ამბობდა, რომ **ორბელიანოვთა** საგვარეულოდან, თუ საჭირო იქნება, მას შეუძლიან გამოიყვანოს კარგი ბიჭები, აი მაგალ., მას იმედი აქვს **მამუკა** და **ალექსანდრე ორბელიანოვებისა**, მაგრამ **მამუკას** ძმა **დიმიტრიზე** ეჭვობს. არაო, უპასუხა **თ. ზაქარია ჩოლაყაევმა**, **თ. დიმიტრი ორბელიანოვი** არც თუ ისე ერთგულია რუსეთის მთავრობისა, რამდენადაც მე მასთან საუბრის დროს შევნიშნეო, მე და **სოლომონ ივანეს ძე**¹⁾ ამის წინად მასთან ვიყავით სადილად და უნდა გაგეგონათ რა ილაპარაკაო, მან პირველმა დაიწყო რუსი მთავრობის გინება და მერე **დოდაევმა** თქვა, დიახ, **დიმიტრი** ეხლა ცოტა გამოცვლილიაო; ის თხოულობს

¹⁾ ს. ი. დოდაშვილი

ახალგაზრდებმა მის სახლში რომელიმე ქართული კომედია ითამაშონ და განზრახვა აქვს იმ დღით გამართოს საღამო (ნაი), რათა დაამტკიცოს, რომ ქართველებიც რაღაცას წარმოადგენენ; **დოდაევი** შემდეგშიაც გვეუბნებოდა მე და **ყიფიანოვს**, რომ, თუ ჩვენ თანახმა ვიქნებით კომედია წარმოვადგინოთ, **დიმიტრი ორბელიანი** თავის დარბაზს გვთავაზობსო.

მასწ. **ავთანდილოვი**“.

გიორგი დავითის ძე ერისთავის ჩვენება (IX, 1667).

„კომისიას!

როდესაც გამოუცხადეთ ჩვენი შეთქმულება იმერელ **ლორთქიფანიძეს** და გავისტუმრეთ იგი იმერეთში, მაშინ მან მე მთხოვა ერთი ნაბადი, მაგრამ მე ნაბდის მაგიერ ერთი ფარაჯა ვაჩუქე, **ალ. ორბელიანოვმა** კი ხუთი მანეთი, თუ არ მახსოვს მეტი, აჩუქა. მან აღვითქვა, რომ რამოდენიმე დღის შემდეგ წარმატებით დაბრუნდებოდა. ის ძალიან გვაიმედებდა ჩვენ. მაგრამ გავიდა რამოდენიმე თვე და ჩვენ მისგან არა მიგვიღია რა, არც თვითონ ჩამოვიდა; მე და **ალექსანდრე** ვიცინოდით და ვამბობდით იმ ცბიერმა იმერულად მოგვატყუილაო; **ალ. ორბელიანოვს** არ მიუღია არავითარი ცნობა თორემ ის მე მეტყოდა.

თ. ნიკო და გიორგი ჩიჯავაძეს

ბესო ლორთქიფანიძეს,

ზურაბ წერეთელს

ზურაბ ერისთავს

ზალიკო ჩახუნაშვილს

ამ ზემოხსენებულ პირთ სრულებით არ ვიცნობ და მათზე არაფერი გამიგონია.

26 თებერვალი ¹⁾

პრაპ. **თ. გიორგი ერისთავი**“.

იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება (IX, 1669).

„სამოსწავლო“ ბათალიონი“-ს ოფიცრებ **ნათალოვისა და ჯორჯაძის** შესახებ მე უკვე მოვახსენე კომისიას.

სასწავლო „ბათალიონისავე“ ოფიცერ **მამაცოგის, ახვერდოვის, ხერხეულიძეს** და **თ. ივანე ბარათოვზე** სრულებით არაფერი გამიგონია, აგრეთვე არც „კოლეჟსკი სოვეტნიკ“ **მელნიკოვზე** გამიგონია რამე.

¹⁾ 1833 წელია

იმერეთის შესახებ კი **ალ. ორბელიანოვისაგან** ვიცოდი, როგორც ეს ჩემს ჩვენებაში მოვახსენეთ, რომ მან იმერელ აზნაურს **თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს** აჩუქა, არ მახსოვს სწორედ რამდენი ჩერვონეცი, რათა მას გაევერცელებინა იმერეთში, ხმა რომ რუსები საქართველოში ჯარის კაცებს აგროვებენ და ამის გამო იქ ჯან-

ყოფილი, რაც მან აღუთქვა, რომ შეასრულებდა.

პაუშენკოს შესახებაც ხომ უკვე მოვახსენე კომისიას.

1833 წ. თებერვალი ¹⁾

„თ. იასე ფალავანდოვი“

გიორგი რევაზის ძე ერისთავის ჩვენება (X, 1675).

„მართალია მე დავიარებოდი **მელნიკოვთან**, მაგრამ არასდროს არ გამიბედნია მასთან ამ საგანზე ლაპარაკი. ვიცი მხოლოდ, რომ საუბრის დროს მას თავი მალაქოსივით მოჰქონდა, აგინებდა, უმიზეზოდ რუსეთის მთავრობასა და რუსებს. ამიტომ მე ეჭვი მაქვს ხომ არ იღებდა ის ამ საქმეში მონაწილეობას. ამის მეტს იმაზე ვერაფერს ვიტყვი და არც არა ვიცი რა, იყო თუ არა მართლა ის ამ საქმის მონაწილე. მის ცოლს **მელანიასთან** კი მილაპარაკნია ამ განზრახვლებებზე და მან ეს ადრევეც იცოდა“.

პორუჩიკი თ. ერისთავი“.

1 მარტი, 1833 წ.

გიორგი დავითის ძე ერისთავის ჩვენება (X, 1681).

„**დავით დადიანზე** რომ უჩვენებიათ **ავთანდილოვსა** და **ყიფიანოვს**, ვითომც მე მათთვის მეთქვას, რომ ნე ლაპარაკი მქონდა ჩვენს შეთქმულებაზე **დავით დადიანთან** და მან მოიწონა იგი, თანახმა იყო მონაწილეობა მიეღო მეთქი, — სიმართლეს არ შეეფერება, მე მათ უთხარი მხოლოდ, რომ **დ. დადიანი** ახლოს გავიცანი და ვპოვე მასში დიდი პატრიოტი, იგი ჭკვიანი ახალგაზრდაა და შეიძლება ჩვენი გავხადოთ მეთქი.

პოლონელებზე რომ უჩვენებია **ავთანდილოვს**, ვითომც მე მეთქვას მისთვის, რომ მე ლაშქრობის დროს მრავალ პოლონელ ოფიცერს გამოუცხადე ჩემი შეთქმულება მეთქი — მართალი არ არის, მე მისთვის ეს სრულიადაც არ მითქვამს არასოდეს. მე ლაშქრობის დროს ვიცნობდი პოლონელ ოფიცერთაგან: **პოტოცკის**,

¹⁾ რიცხვი არ დაუწერია

პონინსკებს ორივე ძმებს, **პრიჩესლავსკისა** და **დოლგერტს**. მოხსენებულ პირთაგან არავისთვის არა მითქვამს რა, ხოლო გადმოსახლებულ პოლონელ ჯარისკაცთაგან არავის არც კი ვიცნობდი.

აკტი პირველად წაუკითხე **ყიფიანოვსა** და **ავთანდილოვს** **ყიფიანოვის** სახლში, მათ გაიმეორეს ფიცი. ამის შემდეგ წაუკითხე იგი **ალექსანდრე ორბელიანის** სახლში, მას, **ვახტანგსა** და **ელ. ერისთავს**; ამათაც გაიმეორეს ფიცი, ბაღში წაუკითხე ჯერ მე **რაზმაძეს** და მერე იმან მე წამიკითხა, მაგრამ არ მახსოვს გაიმეორა თუ არა იმან ფიცი; ჩემს ბინაზე წაუკითხე იგი თარჯიმან **მამაცოვს** და მგონია იმანაც გაიმეორა ფიცი, **ჯორჯაძეს** არ მახსოვს სად წაუკითხე და ვინ წაუკითხა. ამის შემდეგ მე იგი **დოდაევმა** გამომართვა.

მანანა ორბელიანისა არ ვიცი 1831 წ. იცოდა თუ არა ჩვენი შეთქმულება; მე მასთან არ მილაპარაკნია და არც არავის უთქვამს

მან იცისო.

როდესაც გავგზავნეთ **ლორთქიფანიძე**¹⁾ ჩვენ მას მივეცით წერილობითი დარიგება, რომელიც არ შემოდლიან მთლიანად გავიხსენო, რადგან ის მე კი არ დამიწერია, **ალ. ორბელიანოვმა** დაწერა. ის შეიცავდა პირველ ყოვლისა, რომ უცბად არავისთვის უნდა გამოეცხადებინა, მეორე, უნდა გაეგო ჯერ როგორი ხასიათისა იყო ადამიანი და შეიძლებოდა თუ არა მისი ნდობა და მერე თანდათანობით გამოეცხადებინა; მესამე — ვისაც გამოუცხადებდა, მისთვის უნდა მიეცა დარიგება, რომ იმასაც სხვებისთვის ამ ნაირადვე გამოეცხადებინა; ამის მეტი არა მახსოვს რა იყო და რამე თუ არა; **ლორთქიფანიძეს** ჩვენთვის არ უთქვამს, რომ მან წერაკითხვა არ იცის და ამიტომ მივეცით იგი. კოჭლ კაცს რომ იხსენიებს **ალექსანდრე**, რომ **ლორთქიფანიძეს** გაუცნობებია მისთვის, მე ვერც ვიცნობ და არც მინახავს, არც **ალექსანდრეს** უთქვამს ჩემთვის იმაზე არაფერი.

პრაპორშჩ. **თ. გიორგი ერისთავი**“.

I მარტი²⁾

ელიზბარ ერისთავის ჩვენება (X, 1687).

„მე მითხრა ვახტანგ ორბელიანოვმა 1832 წ. ნოემბერში, **თამარ ბატონიშვილმა** თქვაო, რომ **თ. თ. თარხანოვებიც** მთავრო-

¹⁾ შეთქმულების გასაგრეცვლელად მისი გაგზავნა იმერეთში იგულისხმება.

²⁾ 1833 წ. უნდა იყოს.

ბის წინააღმდეგ შეთქმულებას აწყობენო. მე და **ვახტანგი** წავედით ბატონიშვილთან და ვკითხეთ ვისგან გაიგო **თარხანოვების** ამბავი. მან გვიპასუხა, რომ, **მართა მესხიევმა** უთხრა მას იგი, მაგრამ ვერ გაბედა დაწვრილებით გამოეკითხა მისთვის. მე თვითონ ვკითხე **მართას**, მაგრამ სრულებით არაფერიღა მითხრა. ნოემბერში ჩემთან იყო **დავით თარხანოვი** და ვლაპარაკობდით ჩვენს მამულზე, მე უთხარი ისე ვართ ერთი მეორეს დაშორებული, რომ ერთმანეთს არაფერს ვენდობით მეთქი. ალაყაფის კარებში რომ გადიოდა მოთხრა: „დღეის შემდეგ მე შენ გამოგცდიო“. მე უპასუხე ძალიან კარგი მეთქი. ეს საუბარი უამზე ყველას და **იასე ფალავანდოვსაც**, მან აღმითქვა, რომ შეიტყობდა **დიმიტრი თარხანოვის** აზრებს, მაგრამ მას არაფერი უთქვამს და არც არაფერი გაუგია. ამის შემდეგ მე მივედი **დავით თარხანოვთან** მოსალაპარაკებლად, მაგრამ მისვლისთანავე შემომყენენ მისი კაცები, რომლებიც მის შვილთან ერთად ლაშქრობაში იყვნენ; შემოვიდა აგრეთვე მისი შვილი **ალექსანდრე** და ამიტომ ვედარაფრის თქმა ვედარ მოვახერხე, ცოტა ხნის შემდეგ წავედი. ამის მერე აღარ მინახავს იგი, მას თან აღარ ვყოფილვარ და არცარა ვიცირა მის შესახებ.

ივანე ზაალის ძე ბარათოვზე ჯერ ისევ 1831 წ. სოვეტნ.

ალ. ორბელიანოვმა მითხრა, რომ **ბარათოვს** ველაპარაკე და აღმითქვა, რომ მიიღებს მონაწილეობას ჩვენს განზრახულებაშიო, მე კი პირადად არ ვიცნობ **ბარათოვს** და არც მილაპარაკნია მასთან.

ალ. ორბელიანოვმა სხვების თან დასწრებით ილაპარაკა ბარათოვის მონაწილეობაზე.

დიმიტრი პაუშენკოვი ¹⁾ 1831 წ. სოვეტნ. **ალ. ორბელიანოვმა** გამაცნო და შეთქმულებაც მანვე გამოუცხადა იმას პირველად. **პაუშენკოვი** ხშირად დაიარებოდა **ალექსანდრესთან** და ჩვენ ვსაუბრობდით ხოლმე პოლონელების მოქმედებაზე და ის გვიამბობდა ფრანგულ გაზეთებში წაკითხულ ამბებს. ჩვენთან იყო ხოლმე **ალექსანდრე ორბელიანოვის** ბაღში და გვეუბნებოდა, რომ საკმარისია მხოლოდ აჯანყება დაიწყოს და რაც კი აქ პოლონელები არიან, ყველანი მონაწილეობას მიიღებენო. ის ერთხელ გვისაყვედურებდა, რომ კარგად ვერ ვირჯებით, საჭიროა მეტი მეცადინეობაო. **ალექსანდრემ** უთხრა მას, რომ **ალექსანდრე ბატონიშვილს** წერილი მივწერეთო. 1832 წ. არაფერი ვიცე, იცოდა თუ არა მან ჩვენი განზრახულება.

¹⁾ პაუშენკოვია ლაპარაკი.

410

მელნიკოვმა იცოდა 1831 წ. რომ ჩვენ მთავრობის წინააღმდეგ შეთქმულებას ვაწყობდით, მაგრამ ის თვითონ არავითარ მონაწილეობას არ იღებდა, მან მხოლოდ იცოდა, რომ მე ვიღებდი მონაწილეობას და უთხარი აგრეთვე სოვეტნ. **ალ. ორბელიანოვზე**. სხვები კი არ მითქვამს და არც თვითონ უკითხავს. 1832 წელს ნოემბერში მე უთხარი **მელნიკოვს**, რომ შევადგინეთ შეთქმულება და უნდათ აჯანყება მოახდინონ მეთქი. მე მას დაუსახელე რამოდენიმე პირი და უთხარი, რომ მთელი თავადაზნაურობა თანახმა იქნება მეთქი. მან მიპასუხა: „თქვენ, ძმაო, ვხედავ, საქართველოს დაღუპვა გინდათ-ო. მე თქვენ არ გირჩევთ და შენ ხელი აიღე მაგაზე“-ო. მე უთხარი, თუმცა მეც მონაწილე ვარ, მაგრამ დაგიჯერებ და თავს დავანებებ მეთქი. რამოდენიმე დღის შემდეგ მკითხა, რა ჰქენით, გადაიფიქრე თუ არაო. უთხარი გადავიფიქრე, მაგრამ მაინც ნურავის ეტყვი მეთქი. მან მიპასუხა: „მე არავის ვეტყვი, რაც გინდოდეთ ის გააკეთეთ, ეგ ჩემი საქმე არ არისო, მაგრამ თუ ხელი არ აგიღიათ, ძალიან ცუდიაო“. ამ საუბრის შემდეგ მე მისთვის აღარა მითქვამს რა და აღარც იმას უკითხავს. დეკემბრის 8-ს ერთად ვიყავით ავლაზარში, მან თავის ბავშვებისთვის საწოლები შეუკვეთა. ქალაქში რომ ვბრუნდებოდით ავლაზრის „ტრაქტირის“ გვერდით გამოვიარეთ და მე უთხართ „აი რამდენად ჭკუა გვექონდა დაკარგული, ამ „ტრაქტირ“-ში ვიყავით და ჩვენს საქმეზე ვმსჯელობდით მეთქი“. მან მიპასუხა: კარგია ბოლოს მაინც მოხვედით ჭკუაზეო. ამის შემდეგ დეკემბრის 11-ს დამაპატიმრეს. ყოფ. პოდპორუჩ, თ. ელიზბარ ერისთოვი“.

1 მარტი 1833 წ.

გიორგი დავითის ძე ერისთავის ჩვენება. (X, 1691).

„მე მგონია, რომ **მელნიკოვმა** იცოდა ჩვენი განზრახვა, რადგან **პასკევიჩი** რომ პოლონეთში წავიდა, მაშინ მან თქვა, აი ბედნიერი ადამიანი, როცა თითქმის მთელი ხალხი აიძვებდა, — მოას-

წრო და ხელიდან გასხლტაო. მე მასთან არ მილაპარაკნია ჩვენს განზრახვაზე, მას ჩემთვის არ უთქვამს, რომ მან ეს იცის. მახსოვს აგრეთვე მისმა ცოლმა **მელანიამ** მითხრა, **პასკევიჩი** როცა წავიდა, რომ ჩვენ მხოლოდ მაშინ გვინდოდა აჯანყება მომხდარიყო, როცა ის აქ იყო, თორემ ეხლა ჩვენთვის სულ ერთი არისო.

ერთხელ მე და **ელიზბარი** ვმსჯელობდით ჩვენს განზრახვაზე და მან თქვა, რომ მაშინ **მელნიკოვს** პოლიცემისტერად დავაყენებთო. მის სახლში დაიარებოდნენ **ლუარსაბ ორბელიანოვი**, **ალექსანდრე**

411

პირველი და **ალექსანდრე მეორე ორბელიანოვები**, **ვახტანგი**, ყველა ეს პირნი დაიარებოდნენ **ელიზბართან**, გარდა **ლუარსაბ ორბელიანოვისა**, რომელიც დაიარებოდა თავის დისწულ **მელნიკოვის ცოლ მელანიასთან** ძალიან ხშირად.

პრაპორ. თ. გიორგი ერისთოვი“.

1 მარტი, 1832 წ.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (X 1701-1702)

„კომისიასა შინა.

1) ბევრჯელ მახსოვს რომ, **ელიზბართან** ვყოფილვართ მე, თვით **ელიზბარ**, ამის ძმა **დიმიტრი**, და **გიორგი დავითის ძე ერისთოვი**, — ზალაში ვმსხდარვართ, და ჩვენს განძრახვასაზედა გვილაპარაკნია, — ამ დროს, **მელნიკოვი** შემოსულა ჩვენთან, და იმის შემოსვლაზე, ჩვენ გავჩუმებულვართ, და მოვრიდებივართ ლაპარაკს. — 2) მინამ ყარაბაღს წავიდოდა, **ანტონ აფხაზოვი** იმ დროებში, გვითხრა, **ანტონ აფხაზოვმა** როგორც მახსოვს, **ელიზბარს**, **კარნეტს გიორგი**, **დიმიტრი ერისთავს**, **სოლომონ დოდაევს** მე, და ჩემ ძმას **ვახტანგს**, რომ ვითომც მას **აფხაზოვს**, რჩევა ეთხოვოს, სტაცკი სოვეტნიკის **ჩილაევისათვის**, ამ ჩვენ საზოგადოს განძრახვასა ზედა მაშინ **ჩილევის** პასუხ ეგოს რომ, და გასჯავრებიყოს, დიახ ძნელი რამ საქმე მკითხე, და მითხარიო და ეს გარემოება არ ვიცი სად იყო და ან ეს ლაპარაკი **აფხაზოვისაგან** ³⁾ როდისაც **თ. ისე ფალავანდოვმა** ის თავის დაწერილი რასპარაჟენია, გვაჩვენა და წაგვიკითხა, ამასთან ესეცა თქო, რომ, იმ დამეს, ციხეში, **ახვერდოვს** დავაყენებ ყარაულათო, და მას დამესვე დეჟურნად ქალაქში, **ანდრია ხერხეულიძესაო**, და ჩვენ მაშინ ადვილად ავიღებთ ციხესა, და სხვა პოსტებსაო, ამისთვის რომ, ეს ორი აფიცრები ჩვენნი არიანო. ეს გარემოება, იციან **თ. ლუარსაბ ორბელიანოვმა**, **ზაქარია ჩოლოყაევმა**, **კარნეტ გიორგი ერისთოვმა**, **ელიზბარ**, და ამისმა ძმამ **დიმიტრი ერისთოვთ**, და ჩემა ძმამ **ვახტანგმა**. 4) **თ. ელიზბარ ერისთოვმა** მისცა, **რილეევის** სტიხი **გრიგოლ ორბელიანოვს** სათარგმნელად ქართულად, **ნეგავარი ატეც სვიატოისა** რომელიც თარგმნა ქართულად სტიხადვე, და ერთ დამეს **გრიგოლთან** ვიყავით, და გვითხრა, ის სტიხი ვთარგმნეო, რომელიც წაგვიკითხა, და წაკითხვის შემდეგ წამოხტა **ელიზბარ**, და აკოცა და კარგად გითარგმნიაო, შემდეგ ჩვენც ყველამ ვაკოცეთ, **გიორგი დავითის-ძე ერისთავმა**, მე, და მგონია ჩემი ძმა **ვახტანგიც** აქ იყო, და იმ დროს **თ. ზურაბ ჭავჭავაძე** იქ იყო და გვიყურებდა, — და ამაში გავი-

ყარენით, შემდეგ რაოდენსამე დღისა, მგონი გრიგოლს ორბელიანოვს გამოეცხადებინა **ზურაბ ჭავჭავაძისათვის**, ესე ჩვენი განძრახვა, რომელიც სიხარულით დამორჩილებიყო, — ისკი სწორეთ არ მახსომს **გრიგოლს** ეთქო, თუ **ალექსანდრე გიორგის ძეს ორბელიანოვს**, — ამასთან, მე **ზურაბ ჭავჭავაძე ლუარსაბ ორბელიანოვის** სახლში მგონია **ელიზბარმა** გამაცნო, ამ ჩვენს აზრსა ზედა, — და **ზურაბ** გვემდურებოდა, ჩვენს საზოგადოს, რომ რატომ აქამდისინ არ მითხარით მეც თქვენი ამხანაგი ვარ, და ადრევეც ვიქნებოდით, შემდეგ ამისა, ერთს საღამო ჟამზე, **ელიზბარ, გიორგი დავითისძე ერისთავნი**, მე, და **ზურაბ ჭავჭავაძე**, ესენი გავედით ჩვენს ბაღში, და იქაც ბევრი ვილაპარაკეთ, — და **ზურაბ ჭავჭავაძემ** ეს გვითხრა, ეხლა კახეთს რომ წავალ, ვინც ჩემნი ნათესავნი და მეგობრები იქნებიანო, ყველას გამოუცხადებ, და ვეტყვიო, და როცა საჭირო ვიყოვო დამიბარეთ, ჩამოვალ უთუოთ, შემდეგ ამისა წავიდა კახეთს, და ვეღარა შეგვატყობინარა, და მე მგონია წიგნიც მივსწერე, ერთი შენი ამბავი რატო არ შეგვატყობინე რა მეთქი. — შემდეგ ამისა აღარა ვიცირა იმ **ზურაბ ჭავჭავაძისა**, და ვერცარა მეტი გამიგონია, ეს გარემოება, 1831 წელსა იყო, ზაფხულს, თუ არვიცი გაზაფხულზე. — 5) 1831 წელსა კიდევ ზაფხულს ერთს საღამო ჟამზე, მე და **ელიზბარ ერისთავი**, გავედით, **ლუარსაბ ორბელიანოვთან**, და სოფლიდგან ჩამოსულიყო **ლუარსაბ ორბელიანოვის** დისწული **თ. მიხაილ ჯავახოვი**, და **ელიზბარმა** გამაცნო ის **მიხაილ**, ის ჩვენი აზრის პატრონი არისო, რომელიც დაიწყო ლაპარაკი, **მიხაილ ჯავახოვმა**, მე თქვენი, ამხანაგი ვარო, და თქვენთან სისხლს დავღვრიო, რომელიც ჩემი ბიძა **ქაიხოსრო ჯავახოვიც**, მზად არისო, ამ საგანსა ზედა, და გვანდა რომ **მიხაილს ჯავახოვს** ადრევე სცოდნიყო, — და ვგონებ რომ **ლუარსაბის** ნათქვამი უნდა ყოფილიყო, და სწორედკი არ ვიცი, — 6) 1831-სა წელსა, გაზაფხულზე, თავადის **ლუარსაბ ორბელიანოვისაგან** გამიგონია, მე, და **ელიზბარსაც**, რომ მარშალ **შალვას ერისთავს** უთხარი, ისე ჩვენი აზრიო, რომელიც სიხარულით თანახმა შეიქნაო. და ამ დროებში, **შალვა** აქ ქალაქში იყო და თავად **ლუარსაბ ორბელიანოვთან** იდგა, მეგობრობის, და ახლო ნათესაობისა გამო, და ერთს სადილს უკან გავედით, მე, და **ელიზბარ ლუარსაბთან** და, მარშალი **შალვა ერისთავიცა** იქ იყო, — ზალაში იჯდა, ახალი გამოღვიძებული იყო შუადღის ძილიდგან, და ჩვენ რომ მივედით, **ლუარსაბ ორბელიანოვი**, გამოვიდა თავის სპალნიდგან, დავსხედით სხვა და სხვა ლაპარაკი დავიწყევით, — ამ ლაპარაკსა შორის, **ელიზბარ ერისთავი** წამოდგა, და

თქო, ეს ხომ ვიცი ყველას ერთი აზრი გვაქვსო. და რაღას უმაღამთ ერთმანეთსაო, — მაშინ ყველამ დავიწყევით ლაპარაკი, ამაში **შალვამა** თქო რომ, ეხლა რომ ავალ ქართლშიო, ვინც მეგობრები და ახლო ნათესავები მყვანან, ყველას გამოუცხადებო და ვეტყვიო, მეც დიახ თქვენი ამხანაგი ვარო, — შემდეგ ამისა მე **შალვა ერისთავთან**

შერთება აღარ მქონიარა, და ელიზბარს ვგონებ რომ ხშირად ჰქონიყოს ლაპარაკი მასთან, აგრეთვე მგონია თავად ალექსანდრე გიორგის ძესაც ჰქონიყოს ლაპარაკი მას შალვასთან. „შემდეგ თავადმა ლუარსაბ ორბელიანოვმა, გვითხრა მე და ელიზბარს ერისთავს, რომ მე ამ ხანებშიო, უთხარ ესე ჩვენი განძრახვა, თავად ვეგენი ქობულოვსაო, ეხლა რომ ფშავ ხევსურეთის პრისტავი რომ არის, და ესრეთა თქოვო, რომ დიახ სასიხარულო ამბავი გავიგონეო; და როცა გინდოდე, როგორც გინდა ისე მამიხმარეო, — მაგრამ შენის მეტსაო არავის არ ვენდობიო. — და 7) პავლე თუმანოვისას რომ მკითხავს კამისია, ამისათვის მოვახსენებ, ჩვენ საზოგადოს ესრეთ სძულდათ ეს თუმანოვი რომ აგინებდენ და მაშენიკსაც იხსენიებდენ ხოლმე, — ამისა გამო რომ ხელმწიფე იმპერატორის ერგული არის დიდი, და მთავრობის მაქებარი, — ბევრჯელ გამიგონია ჩვენ საზოგადოთ შორის, რომ როდესაც აქ ბუნტი მოხდებაო, პავლე თუმანოვს ავიკლებთო, ამისათვის რომ ბევრი ფული აქვსო, და იმის ფულს ჩვენ ხაზინათ გამოვიყენებთო. თვითონ მაიორს, თავად ლუარსაბ ორბელიანოვს რაოდენჯერმე ჩემთვის დარიგება მოუცია, რომ ხუმრობა არ არის, პავლე თუმანოვს არ ენდოო, და ეს ჩვენი განძრახვა არ უთხრაო. —

ჰოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი 1-ს მარტს 1833 წელსა“ —

ლუარსაბ თარხან-მოურავის ჩვენება. (1759).

ა) ვისგან როდის და რა გაგიგონიათ ამ განზრახულობის მონაწილეობაზედ თ. ივანე ზაალის-ძე ბარათოვისა?

ბ) სახელდობ რა და რა უთქვამს თქვენთვის ამაზე ალექსანდრე ვახტანგისშვილს ორბელიანს? ¹⁾

ა) თავადი ივანე ბარათოვისა ზაალის-ძისა ამ განზრახულობაზედ იმაზედ არავისგან არა გამიგონია-რა მე ჩემ კერძო სრულიად არა ვიცირა იმისა. წინაშე ღვთისა სიმართლით აღვიარებ ამას.

¹⁾ კითხვები ქართულად წარუდგენიათ.

ბ) იმა ალექსანდრეს ვახტანგისშვილს ორბელიანსა საკუთრად ჩემთვის არაუთქვამსრა იმის მეტი რომელიც ბაღში ილაპარაკა იმ თავის ამხანაგებთა შორის რომელიც მომიხსენებია წარსრულს თებერვლის თვის მე ამა კამისიასა შინა წერილით რომელიც ხელიც აწერია ჩემგან — რადგან მე გრძლათ ყოფნა არა მქონია იმათ და მეტი თუ თქვეს რამე ჩემს შემდგომად ის მე არ ვიცი თითონ ეცოდინებათ — და ის ალექსანდრე რადგან ჩვენი სახლის მტერი არის ძველათვე ტყუილად იქნება მამიგონოს რამე და თითონ იცის და მაღალმან ღმერთმან.

გ) სახელდობ რა არის ცხადი იმ ბარათოვისა და თავადი დავით და დიმიტრი თარხნიშვილების ერთმანეთთან მოკიდებულობის ბარობაზედ?

გ) იგი ბარათოვი არა არისრა ჩემი არცა ნათესავობით არც ნათ-

ლიაობით და არც მეგობრობით სრულიად არაფერი მოკიდებულე-
ბა არა აქვსრა ჩემთან-და **დავით და დიმიტრი ზაზას შვილები**
თარხანოვნი ძმანი არიან ჩემნი ისინი ცხოვრობენ ცალკე და მე
ცვხოვრობ კერძო ჩემდა – ცალკე სოფელსა ახალ ქალაქსა – თავადი
ლუარსაბი თარხნიშვილი მოურაოვი“.

მარტის გ. დღესა.

ჩყლგ წელსა.

ფილადელფოს კიენადის ჩვენება (1781).

„კამისიასა შინა იერო მონახის ფილადელფოსისაგან.

წიგნი ესე ცარევიჩთან მიწერილი ჩემგან, ნამდვილად არის
მიწერილი ნიჟეგოროდიდამ იმ ჟამისა ოდესაც ვიყავ დაჭერილი.
ეს სწორედ ასე არის უეჭველად, ვის მივეცი და ვის გავატანე
აღარ მახსოვს ნამდვილად, თუმცა ვაჩვენე რომე **ტულაევს** გავატა-
ნე მეთქი, მაგრამ, იმ ჟამად როცა მე სენაკში ისევ დილაადრიან
ვიწექ შეუძლოთ მოულოდნელად შემობმანდნენ არხიმანდრიტი
დენერალი პოლკოვნიკი და ყაზახები მოულოდნელისა ამის შემთ-
ხვეულობისა გამო შიშით და აღმღვრეულის ფიქრისაგან რომ შე-
ვიქმენ განცვიფრებული მოძებნეს ქალაღდები ყველგან აქოთებდენ
მაშინ რაც ვაჩვენე სიტყვით შეიძლება შეცდომით მომივიდა რო-
მელიმე ჩვენება, რათგან არ ვიყავ სრულს გონებაზე, მაგრამ იქ-
ნება მართლაც იყოს **ტულაევს** მივეც, იმ ჟამად **ტულაევი** წამო-
ვიდა მოსკოვს წიგნი გამოვატანე მახსოვს მაგრამ ეგ იყო თუ სხვა
ეს არ მახსოვს, კიდენ ერთი ჩინოვნიკი მიცნობდა როგორც მივს-
ცემდი ხომე ფოჩტაში მისაცემად იქნება იმან ჩემის წინააღმდეგო-
ბით მიუტანა **ციციანოვს**, და იქიდამ აქ მოვიდა მე კი ნიჟეგორო-

415

დიდამ რომ წამოველ სხვა ქალაღდი არა მქონიარა, უქაზის პირი-
სა და ერთი არძის შავი ბილეთი და პადარჟნას გარდა. არც ეგ
წიგნი ჩემთან დარჩომილა, აქ საიღამ პოვნილ არს დიღად მიკვირს,
უკანასკნელ კიდენ ასე ვფიქრობ, მე როცა დამიჭირეს მაშინ ქა-
ღალღები არა წაურთმევიათრა ჩემთვის. თითქმის ერთს თვეს უკან
მოვიდნენ და წამართვეს ქალაღღები, იქნება დავსწერე და ვეღარ
მოვესწარ გაგზავნა, და იმათში დარჩა, როცა განმანთავისუფლეს
და მოვდიოდი დამიბარეს სუღში, იქ ვნახე ჩემი ქალაღღები სულ
ერთად შეკერილი გავშინჯე რომ იმაში ორი საჭირო ჩემი ქალაღ-
ღი აკლდა და მოპარულიყო, იქნება ეგეც იქიღამ მოპარულიყო.
ის ჩენი ქალაღღები პირველად გაგზავნილ იყო სათარგმნელად
გრუზინცკის კნიაზს **გიორგი ალექსანდრიეჩთან**, იმას არ ეთარგმნა
ერთს კვირის უკან დაებრუნებინა, ისევ შემდგომ პეტრეზუხიღამ
მოსული პერეოჩიკი იმის ხელში იყო. ან მოიპარავდა თითონ კნიაზი
იავგორ ალექსანდრიეჩი ციციანოვის შემწეობით. ანუ იგი პეტრეზუ-
ხიღამ მოსული პერეოჩიკი იმერელი თავადი იყო არ მახსოვს სახე-
ლი. ამას გარდა მე ვერა მომიფიქრიარა მაგრამ დიღად მსურის
შეტყობა რომ აქ საიღან პოვნილ არს ეგ წიგნი, ჩემგან კი რუსე-
თიღამ ქალაღღი აქ არარაი არა წამოღღებულარა, ესეც იქნება **მიხე-**
ილ ცარევიჩი პეტრეზუხში არ ვიცოდი რომელს ქუჩაში და რომელს

ნომერში იდგებოდა, მხოლოდ ვიცოდი იქ რომ **ბაგრატ ბატონიშვილი** იდგა ვასილევის ოსტროვში 12 ლინიაზე. ამის გამოისობით ზემოდამ წარწერით დაენიშნავდი **ბაგრატისა** სახლს, **ბაგრატთან** ცხოვრობდა მგონია მაშინ **დოდაევი**, იქნება თითონ **დოდაევის** სახელზედაც გავგზავნე, გაუხსნიათ და აღარ მიურთმევიათ **მიხეილისათვის ბატონიშვილისა**, ეს უფრო ყველაზე სარწმუნოა.

დასასრულ ამისა ყოვლად უმდაბლესად ვევედრები ამას კამისიას რათა მამითმინოთ და ერთგზის კიდენ რომ ჭეშმარიტი მოვახსენო ისტორიისათვის იმ წყეულის აკტისა, წყეულის დასაბამითგან წარმოებულისა, რომლისაც სახელი არც ახლა ვიცი რას ნიშნავს აკტი.

როცა ახლა დამიჭირეს და წამიყვანეს ფიქრი ჩემი იყო გზაზე ესრეთ, თუმცა აკტსა აქვს ისტორია გძელი და წარმოება შორითგან, მაგრამ მე ხომ გამოვსცვალე იგი და შევსთხზე სრულებით სხვა გვარ, მე ვარ საშინელისა ფიცისა და წყევლისა ქვეშე რომ არვის უთხრა და არ განვაცხადო, უკეთუ აქედამ განცხადებით გამოვიდოდეს სარგებლობა რაიმე ანუ შესაძლო იყო ამითი გამოჩენა სხვისი ვისიმე, ან მომცემი ცოცხალ იყოს ვიტყვი ჭეშმარიტსა, მაგ-

416

რამ ახლა ვაჩვენებ მკვდარსა, პირველი არ დამიჯერებენ, მეორე ხომ ამაში საშიში არა მაქვსრა არაფერი არ იპოვებარა იმაში ცუდი. ნახვენ რომ წინააღმდეგი იმაში არ არისრა იქნება კიდევ მომიწონონ რათ შევიდე ტყუილად წყევას ქვეშ შემიდლიან რომ კიდევ დავიფიცო რომ ჩემი შეთხზული არის, ამისთვის რომ მე შევთხზე იგი სრულებით სხვა ცელი, დავამტკიცე ეს აზრი და ვიდექ ამაზე, რასაც კითხვას მომცემდით ხომე მე თამამად ვიყავ რომ ბრალი არაფერში არა მაქვსრა მეთქი ვფიქრობდი, როცა გამომიცხადეთ რომ საიდუმლო საზოგადოება თუ უნდა კარგიც იყოს მაინც უქაზით აკრძალული არისო და შემთხვეული კანონით დაისჯებაო მაშინ შეველ ცოტა ფიქრში, მაგრამ რათგან მე არ ვიცოდი თუ აკრძალული იყო ამისთვის კიდენ იმედი მქონდა მამიტევებენ და მშვიდობით გამიშვებენ მეთქი, ამას ვცდილობდი მარტო რომ მეჩვენებინა სიმართლე, რომ ჩემგან შეთხზულში ბოროტი არა ურევიარა მეთქი, როდესაც რომ შევიტყვე, რომ ეს თავადები ყოფილან სრულებით სხვას ბოროტ განზრახვისათვის დაჭერილნი, რომელთა შორის მე მონაწილეობა არა მაქვსრა. ამითი უმეტესად იმედი მომეცა, რომ მე მარტო იმისთვის ვარ დაჭერილი, რომ იმათში ხომ არ ურევივარ იმას ეძებენ მეთქი, თორემ აქტისათვის იქნება უფრო კეთილი აზრიცა ქონდესო ჩემზედა მეთქი, ახლა უკანასკნელ როდესაც მათმა მაღალ აღმატებულობამ ღენერალმა ინება რომ შემობძანდა და მკითხა მაშინ მხოლოდ შევიტყვე მე რომ თხზულება იგი არა თუ აძლევს ვისმე ჩემზე კეთილს აზრს, არამედ არის ჩემი სრული წარწყმედილი, ამისთვის განვავადებ მაზე წყევას და ყველას მართალს მოვახსენებ ამას კამისიასა.

მე და იერო მონახის **პორფირის** გვქონდა ძალიან ერთობა ის მე არას მიმაღავდა მე იმას აგრეთვე, ერთხელ მითხრა, მე შენ გიჩვენებ ერთს საკვირველს წიგნსაო. ვსთხოვე მეც დიდის ახოტით

წავიდა ქალაქს მოიტანა ქალაქიდან უბით წიგნი პატარა, როგორც იაზონ ფოზნის კარანდაშის წიგნი ისე შეკრული, შიგ გაყრილი კარანდაში ვეცხლისა ვეცხლის გრგოლებით ძალიან მშვენივრად შეკრული, დაიჭირა ხელში, და მომცა ძალიან საშინელი წყევა რომ არვის არ უთხრაო მეც შევფიცე რაც შემემლო. შემდგომ მომცა და მითხრა აბა წაიკითხე და განმიმარტე მეცაო რას ნიშნავსო. გავხსენ იმაში ვერა ვიპოვერა მხოლოდ იყო სამი ფურცელი სქელი თეთრი ბერლამენტი ცარიელ სხვა არარა, იმან იწყო სიცილი და მითხრა წაიკითხე მაგაში არისო, დიდად ვეცადე მე ერთი ასოც ვერსად ვიპოე, კიდენ მითხრა წაიკირე მანდ არის დაწერილი

417

იმთენი რომ ნახევარი დავითნის ოდენიცაო ვეცადე მე ვერაფერი ვერ ვიპოვერა ზედ მივაგდე იმაზედვე, შემდგომ გადაშალა თითონ, და გამოჩნდა ორი ისე ყდისაკენ შიგ ყდაში დამალული ექვსი ფურცელი წმინდა თხელი ქალაღდი გავსილი ასე წვრილის ნაწერით რომ ძნელად შეიძლებოდა წაკითხვა, მას შინა იყო თავს ერთი ტრიქონი დაწერილი არც რუსული, არც ქართული, შემდგომ ესრეთ აკტი გონიური ქვემო ამისა წერილი, მეორე ყდისაკენ აგრეთვედ ესრეთ წერილი. მე დაუწყე შინჯვა იმან მითხრა ახლა მე წავალ ქალაქში სადილად მანამ მოვიდოდე წაიკითხე სრულებით და გაშინჯე როცა მოვიდე მითხარ რას ნიშნავსო, ფრთხილად გქონდეს არსად არ დასდვა არავინ არ ნახოს ხუმრობა არ არისო, წავიკითხე გამიკვირდა მაგრამ ცელი ერთისა სხვა იყო მეორისა სხვა პლანი და ზოგიერთი თხზულება მსგავსი იყო, მე ვიცოდი რომ დიდხანს არ დაუტევებდა ჩემთან იმას მაშინვე მივყე წერას საჩქაროდ შავად გადავჩხაპე ცუდს ნახევს ქალაღდებზე ზოგი რომელიც სულ არ ვარგოდა დავაგდე ზოგი სიგრძისათვის აღარ დავსწერე ზოგი შესანიშნულად დავნიშნე და ზოგიერთი მუხლი სრულებით დავსწერე, როცა მოვიდა დედანი მაშინვე მივართვი, დავიწყეთ საუბარი, და ვკითხე დიდის გულსმოდგინებით რა არის ვინ მოგცა, ან რად გინდოდა შენა მეთქი, ამისთანა სჯულის წინააღმდეგი წერილი, რომელიც ორივე ნიშნავს მხოლოდ ბოროტს და კაცის მკვლელობითს საქმეს მეთქი. ჯერ არ მითხრა მერმე იძლია და ამიოხრა და მითხრა **დავით ცარევიჩმა** აღსარებაში მითხრა და მომცაო შენის ხელით დაწვიო. დარჩა აქამდი ეგდო ყუთშიო, დიდ ხანს ვიყავით ჯერ განსჯაში, მასუკან ვკითხე **დავითს** რათ უნდოდა ყავდა ვინმე იმასაცა მეთქი, ან იმას ვინ მისცა მეთქი, იმან განმიმარტა გძლად ისტორია იმ აკტებისა თქმულად **დავითისაგან**. ეს ერთი პირველი როდესაც **კათალიკოსად მყოფი ანტონი** პირველი სწავლობდა ფილოსოფიასა და ღვთისმეტყველებას პატრის **ფილიპესგან** მაშინ ხომ საიდუმლოდ გააფრანგა კათალიკოსი შემდეგ მისცა ეს აკტო ამითი უნდა მოენადირებინა ჯერ ხალხიო როდესაც ბევრნი იქნებოდნენ, შემდგომ კათალიკოსი საცხადიოთ იქადაგებდა ეკლესიაში და გააფრანგებდა ასე საქართველოსაო, მაგრამ მალე შეუტყეს იმისი შემდეგნი ძალიან დასაჯესო კათალიკოსი გააგდესო, და ეს პოვნილი, დარჩა მეფესთანაო მეორე, როდესაც მეფე გარდაიცვალა, ცოტა ხანს **დავითს** ქონდა აქ მემკვიდრეობა რუსები

იყვნენ მაგრამ ლუბერნია არ გახსნილიყოს, ჯერ **დავითს** ვიხსენიებდით ეკლესიაში მემკვიდრეთო, მაშინ **დავითს** უნდოდა საჩქაროდ გამე-

418

ფება მაგრამ ქართველთ თავადთ უარი ყვესო, ზოგნი თავადნი **დავითს** მდომობდენ მეფეთ ზოგნი სხვას ზოგნი რუსეთის მფარველობის ქვეშ ყოფნასაო, მაშინ ეფიქრებინა, და ამ **პატრის** მიხედვით დაეწერაო, რომ ეგები საიდუმლოდ შემოეფიცნა ვინმეო მაგრამ ვეღარ მოასწრო ქართველთ სრულებით დაიძახეს არ გვინდა **ბაგრატიონიო**, და განაგრძელა ეს ისტორია, დაუტევეთ ამაზე საუბარი შემდგომ რამდენისამე ხანისა გამოვიდა ჩვენში მცირე ბასი, იმან მითხრა, შენ კათალიკოსთან ვერ გაეწყვე და **ციციანოვთან** ჩემთან როგორ გამოდგებიო, მე ვუთხარ, თუ იმისთანა წინააღმდეგს გავიგონებ რასმე შენთან კი არა ანგელოსიც რომ იყოს არ გამოვდგები მეთქი, მაშინ ვუთხარ ხუმრობით ახლაც ვფიქრობ ეგ შენი აკტი თუ არ გამოვაცხადე არ იქნება მეთქი. მაგისტანა უსჯულო სიტყვები სწერია მაგითი დაგსჯი შენ მეთქი, შემდგომ ამ სიტყვისა მეორეს დღეს ითხოვა ნება იერო მონახის **გერმანესაგან** წირა და მითხრა საკურთხეველში დადექ მოხუცი ვარ არა შემცთესრაო, ვდექ ტრაპესთან, როგორც რომ თქვა შენი შენთან და შესცვალა და აკურთხა, მაშინვე აიღო წმინდა ბარძიმი და ფეშხუმი, მამილო და მითხრა ამისგან იყავ წყეული თუ შენს სიცოცხლეში სადმე თქვაო, მე შემეშინდა მაშინვე დავემხვე მიწაზე თავყანივეც, როცა წირვა გამოვიდა ვუთხარ რა ქენ ეგ მეთქი, მითხრა განგებ დღეს ამისთვის ვწირე რომ ასე მინდოდა ვიცი შენ საიდუმლოს არ შეინახავ მართლა რომ უთხრა ვისმე მთავრობამდი მიაწიოს, მართლა მაგაში დავისჯებოდიო. ანთო ცეცხლი სენაკში დამიძახა და დასდვა ცეცხლზე. აი დაინახე წყეული თუ არის ჯოჯოხეთში გავგზავნეო, გათავდა ეს საქმე ასე, დარჩა ის ნაჩხაპები უფიქრებლად და ეგდო ქალაქებში. (აქ ესეც სათქმელია) არ ვიცი წინ იყო თუ უკანა **ოქროპირ ცარევიჩმა** დამიწყო კითხვა ლექსი გონია რას ნიშნავსო დიდად ეძებდა გონიური რუსულად როგორც უნდა ითქვასო, მე მგონია გენიჩესკიო, ამისთანა ამ ლექსის გამოძიებაში იყო, მე არაფერი მამიხსენებია, არ ვიცი ხომ არ წაეკითხა იმასაც, თუმცა მცირედ გულში გამიარა რომ რათ კითხულობს იქნება ამანაც იცოდეს მეთქი მაგრამ არა დავდივერა მერმე სთქვა გონია არის გამასწორებელიო და დავუტევეთ: არ რაიმე მოგონება აღარც მოფიქრება ამაზე აღარა მქონიარა, როცა **გიორგი ერისთოვი** ვნახე და გავიცან როგორც კამისიაში ვაჩვენე ისე იმან განმიცხადა რამთენიმე ვართ გვიყვარს ერთმანეთი ვეძიებთ კვალად შემატებას გვსურის ყოველთვის კეთილი შევძინოთ, გვქონდეს რაიმე შეერთებულებაო არ მითხრა კი თუ რისთვის მე მიუხვდი,

419

მაშინ მომაგონდა და დავპირდი, მოველ შინ ავიღე და ვიწყე წერა თვინიერ შავისა პირდაპირ ის არის გადმოწერილი რომელიც იმას მივეც, მაგრამ ყოველითურთ წინააღმდეგად მაგალითებრ: იქ

ეწერა პირველი პუნქტით რათა სრულის გულით რწმენეს იესო ქრისტე ერთი წმინდა კათოლიკე და სამოციქულო ეკლესია აღმშენებელი თავად ყოველთა ეკლესიათა და ქადაგება მისი წმინდა. ამის მაგიერ დავსწერე როგორც ჩვენი რელიგიის წესია, იქ მეორე პუნქტი, მოსაყდრე მოციქულის პეტრესი და სრულით გულით ირწმუნონ მისი ყოველივე არარის განმსჯელთა მას შინა არარისა, ეს გადავიღე ხემწიფე, ზე. იქ მესამე ეწერა სიყვარული ჩვენდა ვითარცა ქრისტეს მიერ ძმათა და სიძულვილი განდევილთა, სიძულილი ლექსი დაუტევე და სიყვარული დავსწერე, აგრეთვე სხვები, ფიცი ნამდვილადაც არს, ეგრეთვე ზოგი მოვაკელ რომელიც საჭირო არ იყო ზოგი მოუმატე. მეორე **დავითისაგან**, სრულებით წინააღმდეგი იყო, და უსჯულო და იქიდან უმფრო ძალიან მცირე შემთხვევებია, მეათე ციფრი რომელიც აკლია ისიც იმისთვის შემტია რომ სრულებით დავუტევე როცა მივე **გიორგის** და წამოვიდა, ერთი კიდენ ჩემთვის ამოვსწერე, რომელიც გამოვაცხადე და მოატანინეთ ჩემის სენაკიდან ამისთვის არის განყოფილება **გიორგისთან** მიცემულს და მაგ მეორეში, ამისთვის რომ ცალკე ცალკე ამოვსწერე. ლოცვა **პატრისაგან** დადებული არ იყო **გიორგისადმი** მგონია. ლოცვაც ისევ ისე დავსწერე მხოლოდ გამოვცვალე რომ იქ ეწერა: „შემოკრიბე გაბნეულება ჩვენი მოავლინე სამღთო სიყვარული შენი ერთ გულად შეერთებად და ერთ პირად დიდებად სამ გვამუნებისა შენისა შენ მამის და ძის შენისა და სულისა წმინდისა გამოსრულისა შენ მამისა და ძისა შენისაგან“. ეს გამოვცვალე მხოლოდ ლოცვაში. **პატრის** აკტი ითხოვდა მხოლოდ ვინც სწავლულნი იყვნენ. **დავითისა** ცარევიჩის ვინც მდიდარნი და დიდ გვაროვანნი იყვნენ. რათა პოვნილი მპოვნელს აუწყებდეს აკტისადმდე ეს პატრისაში ეწერა ცარევიჩისაში არ ეწერა, არვის უწყებას არ ითხოვდა, თითით ნიშნება პატრისაში არ იყო ცარევიჩისაში იყო, ამ დასასრულისათვის რომ შეკრებულებაში იცნანო ერთმანეთი. ვინცა მეძკვიდრისაკენ არის და სხვა მრავალი ქადაგების გვარი აღწერილობა იყო ყველა დავუტევე, როდესაც ეს მეორეც დავსწერე ისინი სულ ცეცხლს მივეცი. აღარა დამიდევნიარა აღარც კი მახსოვდა თუ დამედივნა ან მამენდომებიანა მეცა ბევრს მოვიპოვებდი, რომ მიმეცა მაგრამ სრულებით დავიწყებული მქონდა, თუმცა ესეც გამოვაცხადე მაგრამ მე ამითი არარა სიმარ-

420

თლე არა მავქსრა, ვარ ყოვლად დამნაშავე, ყოვლად უგუნური და ყოვლად ცოდვილი ყოვლის დასჯის ღირსი რა იქნება დასჯა რომ მე ღირსი არ ვიყო ყოვლის ჩემის ცოდვის და ჩემის შეცთომილები-სა გამოვითხოვ დაისაჯოთ მაგრამისე ნუ როგორც ღირსი ვიყო, რაოდენიც მე უღირსს მსხვერპლი შემიწირავს სადღეგრძელოდ მათის დიდებულების იგი ხორცი და სისხლი ქრისტესი იყოს შუამდგომელი ჩემთვის წინაშე მათის დიდებულებისა და თქვენდაცა რომ არ მომაგოთ მე სრული მისაგებელი, და არ მივეცე წარწყმედაში სრულში, არამედ დამაცალოთ მე რათა შევიძლო დაფარვად შეცდომილებათა ჩემთა შემდგომითი სინანულითა წინაშე ღვთისა.

ყოვლად გლახაკი იერომონახი **ფილადელფოს**“.

მარტის 7-სა დღესა 1833 წელსა.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (1827).

„კომისიასა შინა!

წარსულს 1831-სა წელსა, ზაფხულს ოდესაც ჩემთან იყვნენ ბაღში სადილად თავადები, ესე იგი, ელიზბარ, გიორგი დავითის-ძე ერისთოვნი, ალექსანდრე გიორგის-ძე ორბელიანოვი, ზაქარია ციციანოვი, ლუარსაბ თარხანოვი, და ჩემი ძმა ვახტანგ, იმ დილაზე მამუკა ორბელიანოვს, და ივანე მიხაილის-ძეს ერისთოვს, ვთხოვეთ მე და ელიზბარმა რომ დღეს, ჩვენთან იქნებიან, ჩვენი აზრის და განზრახვის პატრონნი ბაღში სადილად, და იმათაც ვთხოვეთ, რომ თქვენც გთხოვეთ რომ სადილად გამოხვიდეთ ბაღში და ჩვენი აზრის ლაპარაკი გვექნება, და რჩევა, როგორა, და ან ვითარ რომელიც აღმითქვეს უთოთ მოსვლა, და შემდგომად რაოდენიმე დრო გავიდა რომ, არც მამუკა, და არც ივანე, არ მოვიდნენ. კაგახანი ველოდით, რომ არ მოვიდნენ, მასუკან, ჩვენ დავსხედით სადილად, და იმ ორთ ლანძღვა დაუწყევით, რომ გვიღალატესო. — იმ საღამოზე, მე და ელიზბარმა, მამუკა ვნახეთ, და სანდურავი უთხარით, მასუკან მამუკამ გვითხრა, რა ვქნა თქვენ კი დიდად გენდობითო, და მე იმათ ვერ ვენდობი რომელიც იქ იყვნენ სხვანიო. — აგრეთვე ივანე მიხაილის ძე ერისთავი, ვნახეთ, მე და ელიზბარმა, და იმანაც ეს პასუხი მოგვცა, ვითარცა მამუკამ. — ესკი დამავიწყდა ზემორე ვერ დავწერე, მამუკამ გვითხრა, მე მოვდიოდით უთოდ მაგრამ ივანე მიხაილის ძემ ერისთოვმა არ გამომიშოვო, და ვგონებ რომ, მამუკას, და ივანეს შერთება ჰქონიყოთ რამე, ჩვენს აზრსა ზედა — პოდპორუჩიკი თავადი ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

„8“ მარტს 1833-სა წელსა.

421

ბიძინა ერისთავის ჩვენება. (1868).

„კომისიასა შინა!

1832-სა წელსა ნოემბერში თუ დეკემბრის თვეში სწორედ არ მახსოვს, შეველ მე ბატონის შვილს თეკლასთან, სადაც იყვნენ შვილი მისი ალექსანდრე ვახტანგი ორბელიანოვი ჩემი ძმა კორნეტი გიორგი; ჩვენ სამთა დავიწყეთ ლაპარაკი და მაშინ ალექსანდრემ სთქვა, რომ ღენერალ ჭავჭავაძეს უნდა შევატყობინოთო ეს ჩვენი განზრახულება მაგრამ ბატონის შვილმა თეკლემ დაგვიშალა და გაგვიჯავრდა; შემდგომ ამისა ჩვენც გამოვედით და წავედით. სხვა ბატონის შვილებისა კი არა ვიცირა.

პავლე თუმანოვთან ამ განზრახულებაზედ ლაპარაკი არა მქონია და არც ვიცი, იცის იმან თუ არა.

პრაპურშიკი თავადი ბიძინა ერისთოვი“.

მარტის 7-სა დღესა 1833 წელსა.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XI 1827)

„კომისიასა შინა!

1) იმერლის თეიმურაზ ლორთქიფანიძესთვის, მე გრიგოლ წერეთლისა სრულებით არა მითქომსრა, და არცარაფერი არა გა-

მიხსენებია, და არც თვით იმ **თეიმურაზს** არა უთქომს რა ჩემთვის მის **გრიგოლ წერეთლისა**, — და თუ **ელიზბარ**, და **გიორგი დავითისძეს** ერისთოვთ ლაპარაკი ჰქონიათ რამე **გრიგოლ წერეთლისა**, მას **თეიმურაზ ლორთქიფანიძესთან** ეს კი მე არ ვიცი და არც გამიგონია. მე **გრიგოლ წერეთლისა** ამის მეტი არა ვიცირა თვინიერ მთავრობისა დიდი ერთგულია, და ამის მეტი სხვა იმისი არა გამიგონიარა.

2) თავად **ქაიხოსრო ჯავახოვისა**, მე ამის მეტი სხვა არა გამიგონიარა, — როდისაც მე თავად **მიხაილ ჯავახოვთან** შერთება მქონდა მაშინ **თ. ლუარსაბ ორბელიანოვის** სახლის ეზოში ვიდევით, თვით **თ. მიხაილ ჯავახოვი**, **თ. ელიზბარ ერისთოვი**, და მე, ეს სამნი ვლაპარაკობდით, ამ ჩვენს განზრახვასა ზედა და მაშინ ლაპარაკსა შორის გვითხრა **მიხეილ ჯავახოვმა**, რომ ბიძა ჩემი **ქაიხოსრო ჯავახოვიც** მზად არის, ამ ჩვენის საქმისათვისაო. —

3) **თ. იასე ფალავანდოვსა**, ამ დროს ჰქონდა ლაპარაკი ჩემთან წარსულს, 1832-სა წელსა ზაფხულს, მე საქმე მქონდა, მის ძმას

422

სამოქალაქო ღუბენატორთან **ნიკოლოზ ფალავანდოვთან**, ჩვენ **ორბელიანოვთ** გაყრასა ზედა, რომელიც ჩვენ ერთობრივ **ორბელიანოვნი** ვიყავით სამოქალაქო ღუბენატორთან, ჯერ ღუბენატორი თავის სპალნიდგან არ გამოსულიყო, ამ დროს **თ-ა იასე ფალავანდოვი** ამოვიდა იქ ჩვენთანა, და მე ცალკე გამიყვანა, მითხრა რისთვის მოსულხარო, მე ყოველი ჩემი გარემოება უთხარ — რომელიც ამის უწინარესად მოვახსენე კომისიას, მე, და **თ-ა იასე ფალავანდოვის** ლაპარაკი სხვათა შორის, ამასაც მეუბნებოდა **თ-ა იასე ფალავანდოვი** რომ თუ ჩემთან დაიწყებ სიარულსაო, მე მეორეს მხარეს კიბეს გაუკეთებინებ ჩემს ქვეით სახლსაო, და იქიდგან დაიწყე სიარულიო, და ამ პირდაპირს კარებს კლიტეს დავადებ, რომ ვინც დაინახონ ჩემთან მოსიარულეთ, რომ აღარ იარონო, ჩემთან პირველად ლაპარაკი ამ ზემო ხსენებულს დროს ჰქონია **თავ. იასე ფალავანდოვს** და შემდეგ არვიცი **ელიზბარ** ვინ გაცნო **იასეს** და მასკვან საზოგადოდ შევიყრებოდით ხოლმე, რომელიც ნემეცების კალონიაში ვიყავით დროშკებით, და სეიდაბათის ბაღებში, — მე, **ელიზბარ იასე**, ჩემი ძმა **ვახტანგ**, **კარნეტი გიორგი ერისთოვი**, **ანტონ აფხაზოვი** და **ლოდაევი**, ამისთვის წავედით რომ გვინდოდა რომ **ანტონ აფხაზოვისათვის** გამოგვეცხადებინა ესე ჩვენი განძრახვა, იქ არ მოხდა. შემდეგ საღამო ჟამზე **ელიზბართან** მივედით ჩაიზე ყველანი ერთობრივ რომელიც ვერც, იქ გამოვაცხადეთ, **ბირთველ თუმანოვისა** გამო, მე მთხოვეს ბაღში დაპატიჟება რომელიც, მეორე დღის საღამოზე ჩემთან იყვნენ ბაღში ვახშმად, და იქაც ვერ გამოვაცხადეთ, მხოლოდ იქ წიგნებზე ლაპარაკობდნენ, და **ელიზბარ ერისთოვი** სამდურავს ლაპარაკობდა მთავრობისას რომ ყმა და მამული წაგვართვესო, და აქაური მთავრობა დიდს უსამართლობას გვიშვრებო, — ამ სიტყვაზე მასკვან **ანტონ აფხაზოვმა** თქო, ყმაწვილებო, მთავრობაზე ნურას ვილაპარაკებთ თორემ ამ კედლებსაც ყურები ასხიათო. — ამის მეორე საღამოზე **თ. ანტონ აფხაზოვმა** დაგვპატიჟა ვახშმად, **ლოდაევის** სახლში, **იასე ფალავანდოვი**, **ელი-**

ზბარ და კარნეტი გიორგი ერისთოვნი, მე, და ჩემი ძმა **ვახტანგ** თვით **დოდაევი**. ოდესცა დავსხედით ვახშმად, დავიწყევით სხვა და სხვა ლაპარაკი ამაში ყველას ჩვენს ერთობას უნდოდათ რომ, **ანტონ აფხაზოვისთვის** გამოეცხადებინათ ესე ჩვენი აზრი მაგრამ ვერავის ვერ გაეხედნა, ამაში შუალამიდგან, ორი სათი გავიდა, და **დოდაევი** ხშირად იწევდა ასადგომად, და **იასე ფალავანდოვმა** უთხრა:

423

სოლომონ ივანიჩ, როგორი სახლის პატრონობა არის რომ, პირველად შენ ადგომას აპირებო. ეგ დათხოვნის ნიშანსა გავსო. ამაში კარგა ღვინოც დავლიეთ რომ შევქეიფიანდით, მაშინ მე დიდათ მეძინებოდა და წამოსვლა მინდოდა ჩემსა სახლსა შინა. და ავდექე შინ წამოსასვლელად/ მაშინ **იასე** ჩემს გვერდით იჯდა, დამიჭირა კალთა და მოთხრა სად მიხვალ, გათენებანდისინ არ ავდეგები ამ სტოლიდგანაო. მე უთხარ ერთი კარზე გავიდე საქმე მიჭირს, და მასკვან თუნდა სამი დღე და ღამე დასხედით მეთქი. არც კარზე გამიშვეს, მაშინ მე რომ საქმე გამიჭირდა, ავიღე ღვინო სტაქანზე დავასხი, და ვთქვი, და ზდრავსტუექ სვაბოდა მეთქი, ახლა მაინც გამიშვი კარზედა მეთქი, მასკვან გამიშვეს, კარგა ხანი დავყავ კარზე, რომელიც **ანტონ აფხაზოვიც** გამოვიდა კარზე. პირველად **ანტონ** შევიდა იმათთან შემდეგ ორის თუ სამის მინუტისა – მეც შევედი მათთან, ოდესაც შევედი ვნახე, რომ ამ ჩვენს განზრახვასა ზედა ლაპარაკობდნენ, რომელიც მეც მონაწილე შევიქენ მათთან ლაპარაკისა, და ყველანი საზოგადოდ ლაპარაკობდენ თვისსა აზრსა. შენდეგ ამისა **იასესთან** ვიყავით ჩაიზე, და ხმელ ხილზე დაპატიუებული, რომელიც იქაც ვლაპარაკობდით ამ ჩვენს განზრახვასა ზედა. 1831-ს წელსა, ერთხელ თავადმა **ელიზბარ ერისთოვმა** გვითხრა, სახელდობრივ არ ვიცი სად იყო **გიორგი დავითის ძეს ერისთოვს, სოლომონ დოდაევს, იოსებ მამაცოვს, ზალავთანდილოვს**, მე და ჩემს ძმას **ვახტანგს**, რომ **ალექსანდრე ჭავჭავაძე** იქნება ჩვენი ნაჩაღნიკიო და ამასაც იტყოდა ხოლმე ჩვენ კარგნი ნაჩაღნიკები გვეყოლებაო, ესე იგი, ბიძა ჩემი ღენერალ-ლეიტენანტი **გიორგი ერისთოვი**, ღენერალ მაიორი **თ. ივანე აფხაზოვი**, ღენერალ მაიორი **თ. სავარსიმაძე**, ღენერალ მაიორი **თ. ბეზუთოვი** ეს ლაპარაკი მე **ელიზბარ ერისთოვისაგან** არა ერთ გზის გამიგონია, არამედ რამოდენჯერმე უთქომს, რომელიც მე თანახმა ვყოფილვარ და დამიმტკიცებია, ზემორე გარემოება, აგრეთვე ზემორე პირთ დაუმტკიცებიათ ეს აღწერილი გარემოება.

5) წარსრულს 1831-სა წელსა ერთ საღამო ჟამზე მივიდიოდი სიონის ბაზარში ქვემოდგან, და სიონის ქუჩის შესავალში რომ დაუპირდაპირდი, იქ ქუჩაში, **თ. იასე ფალავანდოვი** დამხვდა, თავი დაუკარით ერთმანეთს, და ლაპარაკი დავიწყეთ, — მასკვან ჩაიზე ამიწვია თავის სახლში, რომელიც ავედი და დავსხედით, სხვა და სხვა ლაპარაკი დავიწყეთ, შემდეგ ჩაის დალევისა წამოველ, წამოსვლის დროს მოთხოვა, ერთათ შევზრდილვართ ყმაწვილობისასო და

ითხოვა რომ ხშირად მევლო მასთან, რომელიც დიდად მიამა ასეთი თხოვნა, და ამისა შემდეგ დავიწყე სიარული, და ამ ჩემს მასთან სიარულში უკმაყოფილებას ლაპარაკობდა რუსებზე და აგინებდა. მე ერთხელ უთხარ, **იასე** შენ კი ემართლები რუსებს რომ აგინებ მეთქი. – მასკვან მითხრა, ამ რუსებმა სულ ბრილიანტი გარს რომ შემამაყარონო, მაშინაც არ მიყვარან ესენიო, მე ერთი უკანასკნელი კაცის შვილივარო, და ღვდლის შვილიო მე ჩემი მშობელი მამული ესრეთ მიყვარსო, რომ ორჯერაც გავიქეც, და ერთგულემა დავანახვე ჩემს მამულსაო, აბა თქვენ პირველი კაცის შვილები ხართო, და ვერა გრძნობთ თქვენს მშობელს მამულსაო, მასკვან მე უთხარ რატო შენი ძმა არ მოინდომებს მეთქი, – მასკვან მითხრა, თუ აქაურნი მოიწადინებენ, მაშინ ჩემი ძმა პირველი მზრუნველი იქნება თქვენიო, – მასკვან უთხარ კარგი მე შენი ამხანაგი ვიქნები მეთქი. აბა როგორ მოვახდინოთ მეთქი – მასკვან მითხრა **თეიმურაზ ამილახვაროვისა**, როგორც ამის უწინარესად, მოვახსენე, კამისიას. – რომელიც ეს გარემოება **ოქროპირ ბატონი-შვილს** განუცხადე, ამ სიტყვით, ჯერ ერთი ვიშოვე მეთქი, რომელიც დიდად იამა და მითხრა ხუმრობა არ არის, ჩემი სახელი არ გაუხსენოვო. – ამის შემდეგ აღარა გავიდა რა მაგთენი ხანი ანუ ოცი დღე, ან ცოტა ნაკლები, და ან ცოტა მეტი, რომ **ოქროპირ**, წავიდა რუსეთს. – პოდპორუჩიკი **თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი**“. „7-ს მარტს. 1833-სა წელსა.

ზაქარია ჩოლაყაშვილის ჩვენება (X, 1881).

„მაიორ **თ. ლუარსაბ ორბელიანოვის** სახლში, — **იასე ფალავანდოვმა** წაიკითხა განკარგულება, რომლის კითხვასაც დაესწრენ თავადები: **ალექსანდრე ორბელიანოვი**, გვარდიის პრაპორშჩ. **თ. დიმიტრი ორბელიანოვი**, ელიზბარ და **დიმიტრი ერისთოვები**; განსაკუთრებული რამ საუბარი კი მე არ გამიგონია, რადგან რამოდენიმეჯერ გავედი მეორე ოთახში, სადაც **თ. ლუარსაბის** ჯალაბობა იყო და არ მახსოვს, რომ მათ **თ. დავით თარხანოვზე** ელაპარაკნათ. ამაზე უწინ კი **თ. ი. ფალავანდოვი** ამბობდა **დავით თარხანოვზე**, რომ შეთქმულების ამბავი მან ყველაფერი იცისო, რის მოწმენიც არიან თავადები **ელიზბარ და დიმიტრი ერისთოვები** და **თავ. ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანოვები**.
კაპიტანი **თ. ჩოლოყაევი**“
1833 წ. 8 მარტი.

425

მართა მესხიშვილის ჩვენება (X, 1797).

„**თარხნიათსა** ხშირად დავდიოდი როდესაც თავარ მართებელი იყო პოხოლში მაშინ თავის სახში ილაპარაკა **დიმიტრიმ**, ეს რუსები ხელი რომ აიღონ საქართველოზედო ეს **თამარ** კი აქ დარჩაო არ ვიცი რაზრზედ თქო ან რაზედ თქო მეც აველ **ბატონი-შვილთან** ¹⁾ იმან მკითხა ამბავი მეც უანზე **დიმიტრიმ** ასე თქო მეთქი ამ რუსებმა ხელი რომ აიღონ საქართველოზედ **თამარ** კი აქ დარჩა იმან მითხრა ნუ გეშინიან ხენმწიფე დიდი არისო მეორეთ კიდევ ავე-

დი ვახტანგ²⁾ იქ დამხდა ვახტანგს უთხარი რატომ პოხოდში არ წახველ ვახტანგმა მითხრა აქაც მივიღეფო ჩინსაო მე უთხარი შტატში იმსახურები სულერთი არის. მელნიკოვისას მკითხა ელიზბარმა თავარ მართებელი პახოთში რომ იყო თარხნიანი რას ლაპარაკობდნენო მე უთხარი არაფერსა ერთგულნი არიან მეთქი რათ მკითხე მე უთხარი ამან მითხრა არაფერათო მე რა ვიცოდი რაზედ მკითხა თითონაც უარყო მეც არა დავდიერა ვინც იქ არიან დაჭერილები მელიკოვისას³⁾ მინახანან. ამის მეტი არა ვიცი რა ერთი უმეცარი დედაკაცი ვარ არ ვიცი რა აზრზედ იყვნენ მართა ალექსოვისა მესხოვისა. 1833 მარტის ოთხს“.

კაპიტანი თ. ჩოლაყაევი“.

1833 წ. 8 მარტი.

ელიზბარ ერისთავის ჩვენება (XI, 1916).

„კომისიის მიერ დასმულ კითხვებზე მაქვს პატივი უპასუხო:

1. 1831 წლის ზაფხულში ველაპარაკე თ. მიხეილ ჯავახოვს, თ. ლუარსაბ ორბელიანოვის სახლში ჩვენს განზრახულობაზე, სადაც დაესწრო თ. ალექსანდრე გიორგის ძე ორბელიანოვი; ამათ უკვე ადრე გამოეცხადებინათ მისთვის იგი. მიხ. ჯავახოვი თანახმა იყო ჩვენს შეთქმულებაში მონაწილეობაზე. მე შევეკითხე მას დანარჩენი ჯავახოვებიც იქნებიან თუ არა თანახმა მეთქი. მან თქვა, რომ ქაიხოსრო ჯავახოვის თანხმობის იმედი მაქვსო. 1831 წელს აგვისტოში მამუკა⁴⁾ გორში იყო; მე, ის და სიმონ მაჩაბელოვი წავედით სანადიროდ, დაბრუნებისას მიხ. ჯავახოვთან შევიარეთ. მაშინ მიხ. ჯავახოვმა ცალკე მკითხა მამუკამ იცის თუ არაო, მე უპასუხე იცის მეთქი. და მე ვკითხე ქაიხოსრო ჯავახოვზე, რომელიც ჩვენთან

1) თანარი იგულისხმება.

2) ვ. ორბელიანი.

3) მელნიკოვისას უნდა იყოს.

4) ორბელიანი.

426

ერთად სადილობდა, მიხეილმა დამარწმუნა ქაიხოსრო თანახმააო. თვითონ ქაიხოსრო ჯავახოვთან მე არ მილაპარაკნია შეთქმულებაზე. არც სადილზე მითქვამს რამე შეთქმულების თაობაზე. იმავე დღეს საღამოთი მე დავბრუნდი გორში, მამუკა და მაჩაბელოვი კი მასთან დარჩნენ. 1832 წ. ჯავახოვთან მე აღარ მილაპარაკნია ჩვენს განმარახვაზე.

2. სოვეტნიკ ალ. ორბელიანოვმა უსამართლოდ აჩვენა ალექსანდრე ჭავჭავაძეზე, თითქოს მან მიიღო ჩვენი უფროსობა. ალექსანდრე იმიტომ: ამბობს ამას, რომ ჭავჭავაძე ხარისხით (чин) და წლოვანებით ჩვენში ყველაზე უფროსია; ჭავჭავაძეს არასდროს არ უთქვამს, რომ ის კისრულობს ჩვენს მეთაურობას თუმცა ჩვენ ყველანი აღვიარებდით, რომ ის ჩვენზე უფროსი და გამოცდილი იყო, ყველანი მას პატივსა ვცემდით.

3. როდესაც ფალავანდოვი ლუარსაბს¹⁾ უკითხავდა პირველი ღამის განკარგულებას, მაშინ ლაპარაკი იყო თარხანოვებზედაც, მე უამბე ლუარსაბს დაწვრილებით რაც ვიცოდი თარხანოვებზე

დაუმატე, რომ ვეცდები ისინი შემოვიერთო მეტი და **თ. ი. ფალავანდოვმა** თქვა, რომ ისიც ეცდება, რომ შემოვიერთოს, მაგრამ **ლუარსაბმა** განაცხადა, რომ ის არ ენდობა **თარხანოვებს** და აღვიკრძალა მათთვის გამოგვეცხადებინა. მეტი არაფერი მახსოვს, რომ **ი. ფალავანდოვს** ეთქვას რამე **თარხანოვებზე**. იმის და მიუხედავად რომ **ლუარსაბმა** აღვიკრძალა, ამის შემდეგ მე და **ფალავანდოვი** მაინც ვცდილობდით შეგვეტყო რამე **თარხანოვებზე**, მაგრამ ვერაფერი გავიგეთ.

4. 1831 წლის დასწყისში გამოუცხადეთ ჩვენი განზრახვა მე და სოვეტნიკ **ალექსანდრემ**, **გრიგოლ ორბელიანოვს**, ის დაგვთანხმდა, რომ მონაწილეობას მიიღებდა ამ განზრახვაში. ერთხელ ჩვენ ვკითხეთ **გრიგოლს** როგორ გამოუცხადოთ ჩვენი განზრახვა **ჭავჭავაძეს**. **გრიგოლმა** იკისრა მე გამოუცხადებ **ჭავჭავაძესაო** და ჩვენც გავგზავნეთ იგი მასთან; მაგრამ ვიღაც სტუმარმა ხელი შეუშალა და ვერ შესძლო **გრიგოლმა** გამოეცხადებინა **ჭავჭავაძისათვის**. ამის შემდეგ ჩვენ მასთან **გრიგოლი** აღარ გავგივზავნია, რადგან **ლუარსაბმა** გამოუცხადა **ჭავჭავაძეს**.

1831 წელს ივნისში **გრიგოლ ორბელიანოვი** ჯარისკაცებთან ერთად გაემგზავრა ს. პეტერბურგში, მე მას სიტყვიერად დავავალე **დიმიტრი ბატონიშვილისათვის** ყველაფერი დაწვრილებით გადაეცა ჩვენი განზრახულის შესახებ. მინდოდა წერილი გამეტანებინა, მა-

¹⁾ ლ. ორბელიანი.

გრამ უარი თქვა, რომ პეტერბურგში გვიან ჩავალ და შეიძლება დამეკარგოსო, სიტყვიერად კი აღმითქვა უამბობო.

ყოფ. პოდპორ. **თ. ელიზბარ ერისთოვი**“.

8 მარტი. 1833 წ.

მართა მესხიშვილის ჩვენება (XI, 1954).

„მე ხშირად ვიარებოდი **თარხნიშვილის დიმიტრის** სახლში, საცა ყოველთვის როგორც თვითონ **დიმიტრი**, აგრეთვე იმისი ძმა **დავით და იმათი ძმისწული ზაზა** ჩივოდნენ, რუსები ძალიან გვაწუხებენო, ყმას და მამულს გვართმევენო, და არ ვიცით რა ვქნათო. ეს ჩივილი იმათგან გამიგონია მე როგორც ჩყლა წელს აგრეთვე ჩყლბ-ს წელს. ამას გარდა ჩყლბ წელს ერთხელ ვიყავ მე **თარხნიანთ** სახლში, და მთავარმართებელი პიხოდში იყო მაშინ და ჯარის მხარესაც არეულობა იყო ლეკების მხარეს, **დიმიტრიმ** სთქვა, თუ ამისთანას არეულობაში რუსებმა ჩვენზე ხელი აიღონ, **თამარ ბატონიშვილი** ხომ აქ არის, იმის მეტი არავისზე იმედი არ არისო. ამიტომ ის უფრო ჭკვიანია ყველაზე. ამ ლაპარაკის შემდგომ მე აველ **თამარ ბატონიშვილთან** და უთხარ **ბატონიშვილო** მეტი ქართველებს უყვარხართ და შეს სულ გაქებეს, და იქნება რომ რუსები არ იყვნენ აქ, შენ დედოფლად დაგსონ ქართველებმა მეტი. იმან მიპასუხა, მე რათ დამსმენ, აი განა **ბატონიშვილს ალექსანდრეს** ვერ დასმენ მეფეთაო და ან **მუხრანის ბატონსაო**. მე ის ზემორე სიტყვები ამიტომ მოვახსენე **თამარ ბატონიშვილს**, რომ ის ჩივოდა,

რუსები ჩემს ძმებს ჰსჩავგერენო და დიდს სარჩოს არ აძლევენო. ამაზე მეტი აღარავიცირა. მხოლოდ ამის მეტი, რომ **თამარ ბატონიშვილი** შარშან ზაფხულს თოთქმის ყოველდღე იყო **თეკლე ბატონიშვილის** ბაღში, და ვიცი კიდევ, რომ იმასთან სშირად იარებოდნენ **ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანი**, მისი ძმა **ვახტანგ ელიზბარ**. **ვახტანგ** ერთხელ როცა მე წაველ ბატონიშვილთან იქ დამხვდა. მე ეკითხე შენ რატომ პოხოდში არ წახველ მეთქი და იმან მიპასუხა, რომ მე შტატის სამსახურში ვარო. მე რე მითხრა **მართავ** ახლა როუ ჩეჩნები კარზე მოგვადგნენ რასა იქო მე უთხარ ღმერთმა ნუ ქნას მაგას როგორც მეუბნები მეთქი. მასუკან სიცილი დაიწყო და ის და **ბატონიშვილი თამარ** ჩემთან ლაპარაკობდნენ და იცინოდნენ. ზემოთ რომ დავწერე ჩემი და **თამარ ბატონიშვილის** ლაპარაკისა შემდგომ ვიყავ მე **მელნიკოვის** სახლში, საცა **ელიზბარმა** მკითხა, მთავარმმართველი რომ პოხოდში იყო მაშინ **თარხნიანთას** რა ლაპარაკი იყოო. მე ეჭვი ავიღე ამ სიტყვაზე ხომ არ შეუტყვია მეთქი ჩემი და **თამარ ბატონიშვილთან** ლაპარაკი,

428

და ამიტომ უპასუხე **ელიზბარს თარხნიანთას** არაფერი ლაპარაკი არა იყორა, ისინი ხელმწიფის ერთგულნი არიან მეთქი. ამაზე მეტი მე **ელიზბართან** და არც სხვასთან ლაპარაკი არა ექონია რა. ეს ზემორე დაწერილი სულ ჩენი სიტყვებია ჭემმარიტათ და ხელ ვაწერ **მართა ალექსოვისა მესხოვისა**“.

ჩყლგ წელსა.

მარტის 9-ს

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XI, 1964).

„კომისიასა შინა!

წარსრულს 1832-სა წელსა, იმ წინა დღეებში ჯერ ჩვენ არ დავეჭირეთ, ერთს დღეს შუადღეზე ცოტა ადრე მივედით სანახავად თავადს **იასე ფალავანდოვთან**, არ ვიცი **თ. ელიზბარ ერისთოვი** იყო ჩემთან, რომ მივედით, თუ ჩემი ძმა **დიმიტრი**, ამ ორთაგანი ერთ ერთო იყო – სწორეთ კი არ მახსოვს რომელი იყო. – ოდესცა შევედით, პატარა ხან დავსხედით, მასკვან **იასე ფალავანდოვი** წამოდგა, და თავის ოთახის კარი დაკეტა, და გვითხრა ერთს რასმე წაგიკითხამთო, რომ არავინ არ შამოვიდეს მინამ წაგიკითხამთო. იმისთვის დავკეტე კარიო. – მასკვან თავის კრაოტიდგან, თავის ბალიშიდგან ერთი თაბახი ლურჯი ქაღალდი გამოიღო იმ ბალიშ ქვეშიდას. სულ სამსე იყო ეს თაბახი დაწერილი ლექსით. – მასკვან **იასემ** გვითხრა, აი იმერეთში ბუნტი რომ მოხდა 1820-სა წელსაო, ამ ლექსმა მოახდინაო, – ეს ლექსი ამ ჩვენს ხალხს წაუკითხოთო, ხომ სულ გადაირევიან, და გაგიჟდებიანო. მასკვან **იასემ** ჩვენ წაგიკითხა, აქ იყო ესრეთ დაწერილი, ოდესცაო **თეოფილაქტე** შევიდა, იმერეთში, და იმ დროის იმერეთი რომ აბუნტდა, — და ხალხის დიდი შეგონება, ბუნტი და აღრეულობა იყო დაწერილი, ესე იგი პრაკლამაცია, – მასკვან კიდევ გვითხრა **იასემ** როცა საჭირო იყოსო ეს წაუკითხოთ ხალხსაო, და მასკვან ნახამთ, რაც მოხდებაო. – ამის შემდეგ მცირე ხანს კიდევ ვიყავით **იასესთან** და

მასკვან წამოვედით. – პოდპორუჩიკი **თ. ალექსანდრე ორბელიანი**“.

„10“-ს მარტს. 1833-სა წელსა.

სტეფანე ლორისმელიქოვის ჩვენება (XI 1968).

„თუმცა **ევსეი ფალავანდოვს** მოუხსენებია კომმისიაში, რომ ვითომც იმას ეჩვენებინოს ჩემთვის რაღაც ქალაქი და ეთქოს რომ სწერს პეტერბურლსა ღენერალ **ბეკენდორფთან** რათა დაიბა-

429

რონ იგი საკუთარის ფელდიე-გერიტა იქა გამოსაცხადებლად მმართველობისათვის რილასიც მძიმის და საიდუმლოს თქმისა; მე ეს სრულებით არ ვიცი არც გამიგონია და არც მახსოვს და არც ვიცი **ბეკენდორფი** ვინ არის, ეს კი მრავალჯერ შემიტყვია იმისგან, რომ თვით ხელმწიფესთან გიჩივლებო, და მე ვგონებდი, რომ საჩივარი იმისი იქნებოდა თავის ძმაზედ, რადგანაც იმათში იყო უკმაყოფილება – ამას გარდა მე არ ვიცი რომ იმას ჰქონოდეს გულში რამ საიდუმლო გამოსაცხადებელი რომელიც არც იმას უთქვამს არც მახსოვს. – **ახნაური სტეფანე ლორისმელიქოვი**“.

ი. მარტისა

ჩყლგ-ს წელსა.

სოლომონ დოდაშვილის ჩვენება (XI, 1980).

„კომისიის ბრძანების თანახმად მაქვს პატივი მოვახსენო შემდეგი: ცნობილია, რომ **ოქროპირ ბატონიშვილმა** დამავალა ველა-პარაკო ახალგაზრდებს, რათა ისინი მათ იცნობდნენ და მათი მეფობის მსურველნი იყვნენ; უნდა მეთხოვა მღვდლებისათვის, რომ მათ შეევედრებინათ ისინი ღმერთისათვის და უნდა შთანთქმონებინა მოწაფეებისათვის სამშობლოს სიყვარული. რადგანაც აქ ჩამოყალიბდა მთავრობის წინააღმდეგ შეთქმულება, ამიტომ მე მივწერე მას, რომ ის ამ წერილით მიხვედრილიყო შეთქმულებაზე და თავადების სურვილზე, რომ გაედევნათ რუსები საქართველოდან, რომ თავადები ფიქრობენ და ცდილობენ მისი სურვილის შესრულებას და მეც ვაცნობე, რომ მახსოვს მისი დავალება და იგი სისრულეშიაც მოდის მეთქი, რადგან ბატონიშვილმა ჩვენი თანამემამულეების განათლებაც დამავალა აგრეთვე. ეს პირველი წერილი გაუგზავნე **ტალიევის** ხელით, 1831 წელს მეორე წერილი ფოსტით გაუგზავნე, თან დაბეჭდილი განცხადება დაურთე 1831 წლის დამლევის ქართული გაზეთის გამოსვლის შესახებ. ამ წერილში არაფერი მისახვედრი არ იყო ჩვენს განზრახულობაზე, მე მხოლოდ ვთხოვდი, რომ თვითონ იმასაც და მოსკოვში მყოფ ყველა ქართველებსაც მოეწერათ ხელი და გამოეგზავნათ თავისი თხოვლებები და თარგმანები გაზეთში დასაბეჭდად. მისგან არავითარი პასუხი არ მიმიღია და ამიტომაც მეტი აღარ მიმიწერია. **ტალიევი** ლტოლვილ **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** მყოფი მღვდლის შვილია, 1822 და 1823 წლ., როდესაც მე სიღნაღის სასულიერო სასწავლებელში მასწავლებლად ვიყავი, ის იქა სწავლობდა. იგი საეკლესიო ყმათაგანია და იმყოფებოდა წმ. ნინოს მონასტერში **იოანე**

გან წერილი, რომელშიაც შუამდგომლობას მწერდა, რომ ხელი შემეწყობ **ტალიევის** განათლების მისაღებად პეტერბურგში გაგზავნაზე, მეც უშუამდგომლე **ოქროპირ ბატონიშვილის** წინაშე, რომ მიეცა მისთვის რამე დახმარება. მე და **ალექსანდრე ორბელიანოვმა** დავავალეთ მას სიტყვიერად გადაეცა **ოქროპირ ბატონიშვილისათვის**, რომ ვცდილობთ მის დავალებათა შესრულებას და თავადებს სურთ საქართველოს რუსებისაგან განთავისუფლება; სხვისთვის კი არავისთვის არ უნდა ეთქვა. ვინ და როდის გაგზავნა იგი სპარსეთში, ან როდის დაბრუნდა იგი, მე არაფერი ვიცი. როცა ის ჩემთან მოვიდა და მითხრა, რომ მას აქვს ორი წერილი, ერთი მათგანი ბატონიშვილთან, მე ვკითხე **ალ. ორბელიანოვს** რომელ ბატონიშვილთან მეთქი; მან მიპასუხა **მუხრანსკის** ცოლთანაო. მე ამ ბატონიშვილს არ ვიცნობ და არ ვიცი წერილი ვისი იყო. როდესაც მე ველაპარაკე **თ. გრიგოლ მუხრანსკის** ამ წერილის შესახებ იმათ ალაყაფის კარებთან, მან მთხოვა არავის არ უთხრაო, მე კი უთხარი ეხლავე დაწვი მეთქი. მე ისე წამოვედი, რომ ბატონიშვილმა ვერ გაიგო, **ტალიევი** კი ამ ალაყაფის კარებთან დარჩა, მისცა ის წერილი ბატონიშვილს, დაწვა, თუ უკანვე წამოიღო ან რა უყო იგი, მე არ ვიცი. მეორე წერილი **ფარნაოზ ბატონიშვილზე** იყო და იგი ეხლა მასთან არის. წერილები მე არ წამიკითხავს და არ ვიცი რა იყო მათი შინაარსი.

წმინდა ბერი, რომელიც ბაგრატიონთათვის ლოცულობს, ვინ არის სახელდობრ, რა ჰქვია, ან სად არის მე არ ვიცი. **ოქროპირ ბატონიშვილს** არ უთქვამს ჩემთვის არც მისი სახელი და არც ადგილი, სადაც ის არის. **ოქროპირ ბატონიშვილი** აქ რომ იყო, დაიარებოდა ჩემთან სახლში, მიაღერებდა, მიცხადებდა მეგობრობას და შთამაგონებდა სამშობლოზე, რომ მეფიქრა მის შესახებ; იმან და თავადებმა დამლუპეს. ღვთის გულისათვის ნუ დამლუპავთ ცრემლით მათხოვარს, შეიბრალებთ ჩემი უბედური, ულუკმაპუროდ დატრეწილი ოჯახი.

მასწავლ. **სოლომონ დოდაევი**“.

11 მარტი. 1833 წ.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XI, 1982).

„კომისიასა შინა!

1-ი) წარსულს 1831-სა წელსა, ჯერ ვარშავა არ იყო აღებული იმ ზაფხულს, **დოდაევი** ერთი წიგნი მისწერა **ოქროპირ**

ბატონიშვილს, რომელიც მეორე გვერდზე მეც დავწერე იმასთან. იმ წიგნში ტოჩკები უჯდა, ის წიგნი, და ის ტოჩკები ამ აზრსა ზედა იყო დაწერილი, როგორც მე მახსოვს რომ, ახლა ჩვენ კარგი საზოგადოება გვყავს, რომელიც ვცდილობთ საქართველოს განთავისუფლებასაო, – და **ოქროპირსაც** ვაცნობეთ იმ წიგნის ძალით, ესე

იგი ჩვენი გარემოება.

2-) წარსრულ 1831-სა წელსა ზაფხულს ერთს საღამოს ჟამზე მოვიდა ჩემთან **დოდაევი**, და მითხრა **ალექსანდრე ბატოიშვილთან** ღვდელი რომ არის, იმ ღვდლის შვილი მოვიდა ჩემთანა დგასო, რომელიც რუსეთს აპირებს წასვლასაო, და ორი წიგნი მოიტანაო, ერთი **ფარნაოზ ბატოიშვილთანაო**, და მეორე **ქეთევან ბატოიშვილთანაო**, რომელიც დღეს მიეტანა ის წიგნი **ბატოიშვილს ქეთევანთანაო**. რომ თქვენმა ძმამ **ალექსანდრემ** მოგწერათო, და ამაზე დიდად გაჯავრებულიყო **ქეთევან ბატოიშვილიო**, და ეთქო თავის მოსამსახურებისათვის რომ გაგდევით ეგ ვილაც არის მოსულაო, და წიგნი მოუტანაო, – რომელიც ესრეთ აღესრულათ და გაეგდოთ, ის ღვდლის შვილიო, ამ სიტყვის შემდეგ მცირეს ხანს იჯდა ჩემთან და მასკვან წავიდა შინა, – ამის მეორე დღეს მე წავედი **დოდაშვილის** სანახავად და დავსხედით დივანზე. — ამ დროს ადგა **დოდაევი**, და ის **ორივე** წიგნები მოიტანა გახსნილები, **ფარნაოზთან**, და **ქეთევან ბატოიშვილთან**, **ალექსანდრე ბატოიშვილის**, ჯერ **ფარნაოზის** წიგნი წაიკითხა **დოდაევმა**, რომელსაცა შინა იყო დაწერილი ესრეთ, როგორც მახსომს თხოვა რომ წყალობდეს და თავის საფარველს ქვეშ მიიღოს, ის ღვდლის შვილი, ახლა ის მეორე წიგნი წაიკითხა, **ქეთევან ბატოიშვილისა**, რომელსაცა აგრეთვე პირველის წიგნის მგზავსი იყო დაწერილი. – მასკვან მითხრა **დოდაევმა**, ხვალ იმ ღვდლის შვილს შენთან გამოგზავნიო, და შენც დაბარე იმ ღვდლის შვილსაო, **ოქროპირ ბატოიშვილთანაო**, მასკვან მე უთხარ, შენ დაგიბარებია, და დაგირიგებია, როგორ მოიქცეს ის ღვდლის შვილი მეთქი, და ჩემი რაღა საჭირო არის მეთქი. – მასკვან მითხრა – შენც რომ დაბარებ უფრო კარგი არის, და სწორედ შეიტყობს **ოქროპირ ბატოიშვილიო**, რომ აქ ჩვენ საზოგადოება გვყავსო, და ვცდილობთ საქართველოს განთავისუფლებისთვისაო. მასკვან მე უთხარ აგრე იყოს გამოგზავნე მეთქი, – მეორეს დღეს **მეათე** საათი იქნებოდა, ჩემი ბიჭი შემოვიდა, მითხრა ერთი ყმაწვილი კაცი მოსულა თქვენთანაო, და თქვენთან საქმე აქვსო. – მე გამოველ კარზე ვნახე რომ ერთი რიგიანად ჩაცმული ყმაწვილი კაცი იდგა კიბის თავზე. – მე თავადიშვილი მე-

432

გონა, და ეს ვიფიქრე უთოოთ, სასამართლოს საქმე აქვს რომ ჩემთან მოსულა მეთქი. – მასკვან ვთხოვე და ჩემი ძმის **ვახტანგის** დახატულს ოთახში შევიწვიე, და ვთხოვე, დაჯდომა, მასკვან ვკითხე, თუ უკაცრავად არ ვიყო ვინა ბძანდებით მეთქი. – მასკვან მითხრა, მე **დოდაევმა** გამოგზავნა **ალექსანდრე ბატოიშვილის** ღვდლის შვილი ვარო. – მასკვან მამაგონდა, ვკითხე როდის მიხვალ რუსეთსა მეთქი. – მასკვან იმან მითხრა, ხვალაო. შემდეგ მე უთხარ **დოდაევმა** რა დაგაბარა მეთქი. – მითხრა წიგნი მისწერა **ოქროპირსაო**, და პირათაც, ყოველი აქაური გარემოება დამაბარაო, – რომელიც ის წიგნი კამისიასა შინა მდებარებს, და ჩემი მიწერილიც არის, ის წიგნი, იმ ღვდლის შვილს გატანა **დოდაევმა**. – მასკვან მე უთხარ იმ ღვდლის შვილსა, ჩემ მაგიერადაც მოკითხვა განუცხალე **ოქროპირსა** მეთქი და ესეც უთხარი ჩემაგიერ რომ, აქ საქარ-

თველოში ახლა საზოგადოება არის რომ ვცდილობთ, საქართველოს განთავისუფლებასა მეტეი. – ამ სიტყვის შემდეგ წავიდა ჩემგანით და მითხრა, დიან ვეტყვი მაგ დაბარებასაო. მე ის ღვდლის შვილი ერთის მეტად არ მინახავს, არც სახელი ვიცი იმისი, და არც გვარი, უნდა ოცდა ოთხის წლისა ყოფილიყო, ხუთი ვერშოკი (?) სიმაღლე ექნებოდა, და პირმრგვალი იყო, იმაზე მეტი არ მახსოვს.

3-ი) ეს მესამე გარემოება სწორეთ არ ვახსომ, ამ ორთაგანმა რომელმა თქვეს — **სოლომან რაზმაძემა**, თუ კორნეტ გიორგი ერისთოვმა, ესე იგი, ის **ალექსანდრე ბატონიშვილის** ღვდლის შვილი რომ მისულა, პეტერბურდში არც ერთს ბატონიშვილს არ მიუღიათ, და დაუთხოვნიათ.

პოდპორუჩიკი თავადი **ალექსანდრე ორბელიანოვი**“. 11-სა მარტსა, 1833-სა წელსა.

დათია ბაინდურასშვილის ჩვენება (XI, 1997).

„კომმისიასა შინა.

კომმისია რომ ფიცით მკითხავს, მეც ჭეშმარიტებით მოვახსენებ, რომ შარშან მანამ ჩემს ბატონს მაიორს თავად **ლუარსაბ ორბელიანს** დაიჭერდნენ, ერთის თუ ორის თვის წინათ მოვიდა ჩვენს სახლში ერთი პოლიაკი, რომელსაც მე ვკითხე რა გინდა მეტეი და იმან მიპასუხა რომ შენი ბატონი მაიორი მინდა ვნახო, იმასთან საქმე მაქვსო, მერე მე ვკითხე როგორ მოვახსენო მეტეი და იმან მიპასუხა პოლკის ოფიცერი ვარო და გუბერნატორის ძმამ ფალავანდოვმა გამამგზავნა შენს ბატონთანაო. მე შაველ და მო-

433

ვაცსემე ჩემს ბატონს და იმან მიბრძანა დაითხოვე და ნუ მიიღებო უთხარ არ შეუძლიანო, მეც გავედი და ასე ვუპასუხე იმ პოლიაკს და გავისტუმრე; მეორეს დღეს ისევ მოვიდა და მითხრა შენის ბატონის ნახვა მინდა; **იასე ფალავანდოვისაგან** ვარ გამოგზავნილიო და ერთი ქაღალდიც მომცა შენს ბატონს უჩვენეო, ეს ფრანციცულად არის დაწერილიო, რომელიც მე შეუტანე და უჩვენე, ბატონი ჩემი გაჯავრდა და თქვა რას გადამეკიდა ეგ პოლიაკიო. წიგნი დამიბრუნა და მიბრძანა გამეცალე და დაითხოვე წავიდესო, მე მაგას ვერ მივიღებო. ცეც გამოველ დავითხოვე, და მას აქეთ აღარ მინახავს ის ჩვენს სახლში. — იმ პოლიაკის არც სახელი და არც გვარი არ ვიცი, და თუ პირდაპირ ვნახო, ვიცნობ. - იმას ეცო ნავთის ფერი სერთუკი და ეხურა ფურაჟკა თვითონ იყო მალის ტანისა და პირსავსე ყმარწვილი კაცი. — მაიორის თავადის **ლუარსაბ ორბელიანის** მოსამსახურე **დათია ბაინდურასშვილი**.¹⁾ ია. მარტსა 1933-სა წელსა.

მართა მესხიშვილის ჩვენება (XI, 2006).

„მთავარმმართველის პოხოდში ყოფნის დროს შარშან, **დიმიტრი თარხანოვი** ერთხელ შემოვიდა თავის სახლში საღამო ხანს და დაიწყო იმან ლაპარაკი, რომ ერთის მხრიდამ ჩეჩნები, მეორეს მხრიდამ ლეკები ეომებიან რუსებს და შეუწუხებიათ, ამას გარდა

რუსეთშიც არეულობა არის და აქეთკენაც, მაშინ **დიმიტრის** ცოლ-მა უთხრა ქმარსა, რათ იცი მაგისთანა ლაპარაკებო, ეხლა ნეტავი ეგენი რუსებმა შეგიტყონ და დაგიჭირონ შენცა და ის მამა-ძალი **ზაალ დივანბეგის შვილი ბარათოვი**, რომელიც როცა ქალაქს ჩამოვა, ჭორებს აპკრეფს, მოგიტანს და შენც გალაპარაკებსო. ამას გარდა **ზაალ მდივანბეგის შვილი ივანე და დიმიტრი თარხანოვი** დიდი მეგობრები არიან, დიახ სრული სიარული აქვსთ და შეერთება ერთმანეთთან და თუმცა ბევრჯელ მეც მინახავს, რომ ერთმანერთს ეჩურჩულებიან ცალკე, მაგრამ არ ვიცი რაზედ იქმნებოდა იმათი ლაპარაკი. – ამ წელს იანვრის ით-სა დღესა როდესაც პრაპორშჩიკი **იაია კორჩიბაშოვი** იყო ჩემს ზემოთ სახლში, სადაც დგას **დავით თარხანოვი** და ეთამაშებოდა იმის ბიჭს **კიკოლას** ნარდსა, გაშინ მითხრა იმან აი ყველას იჭერენ, შენც დაგიჭერენო, მეც ვუპასუხე, რომ თუ მე დამიჭერენ, პირველად უფრო შენი სიძე **დიმიტრი** არის დასაჭერი. მე ხელმწიფის მოწყალე-

1) ჩვენება სხვის დაწერილია. ამას მხოლოდ ხელი მოუწერია

434

ბით შვილები შეზრდებიან და მეც პენციას მოველი რომ მივიღო. ეს ჩემი სიტყვებია **მართა მესხიევი ალექსოვისა**. მარტის იბ-სა ჩყლგ-სა წელსა“.

დიმიტრი ერისთავის ჩვენება (XI, 2014).

„საგამომძიებლო კომისიის კითხვაზე მაქვს პატივი უპასუხო. პეტერბურგში რომ ვიყავი 1831 წ. ერთხელ, მგონია მარტო იყო **დიმიტრი ბატონიშვილმა** მაჩვენა ჩემი ძმის **ელიზბარის** წერილი და მითხრა: „ხომ არ იცი ვინ არის ის სომეხთი, რომელზედაც იწერება, რომ საჩქაროდ სახერხი ხელსაწყოები მიმოვოსო“. მე უპასუხე არ ვიცი მეთქი; მომცეს წერილი და მთხოვეს გამეგო. წერილი წავიღე და დავიწყე ძებნა მაგრამ იმ გვარი კაცი ვერავინ ვიპოვნე. ჩემი წამოსვლის წინ **დიმიტრი ბატონიშვილმა** განმიცხადა საიდუმლო მიმოწერის ხერხი, რომელიც მე უკვე მქონდა პატივი ჩემს წინა ჩვენებებში განმემარტა; ამასთანავე მითხრა: „იქნება ის (ე. ი. ზევით მოხსენებული) წერილი ამ ხერხით არის დაწერილი, საქართველოში რომ ჩახვალთ უთხარით თქვენ ძმას, რომ ის ფორმატი დამეკარგა და იმ ფორმატით აღარ მომწეროსო და თუ უნდა ისეთი გააკეთოს როგორც თქვენია“-ო.

საქართველოში რომ ჩამოვედი, არ მახსოვს უთხარი ჩემ ძმას თუ არა ეს დაბარებული, ფორმატი კი არ მიჩვენებია და არც ვიცი იმ წერილის მეტი მიმოწერა კიდევ ჰქონდა თუ არა ჩემ ძმას **დიმიტრი ბატონიშვილთან**. ზემოხსენებული წერილის შესახებ ერთხელ მომიხდა მეკითხა ჩენი ძმა **ელიზბარისთვის** და იმან ორიოდე სიტყვით მიაბზო, მაგრამ არ მახსოვს ეს სიტყვები სრულებით.

არტილერიის პრაპორ. თ. **დიმიტრი ერისთავი**“. 1833 წ. 14 მარტი.

საგამომძიებლო კომისიისაგან ქართველ თავადის ასულ თამარისადმი.

(XI, 2028).

„თითქმის გამოძიების დაწყებიდანვე რამოდენიმე ცნობა უჩვენებდა თქვენს მონაწილეობას იმ შეთქმულებაში რომელიც მიზნად ისახავდა საქართველოდან რუსების გაძევებასა და ძველი სამეფო სახლის აღდგენას. კომისია პირველი ჩვენებებით არ დაკმაყოფილდა, რომელთაც არა ჰქონდათ ჯერ საკმაო ძალა და დასაბუთება, ამიტომ ნაადრევად მიიჩნია თქვენი მოწვევა დასაკითხად, რომ უსფუძვლო იქვით თქვენთვის შეურაცყოფა არ მოეყენებინა.

435

მან ამჯობინა ჯერ დარწმუნებულიყო თქვენი დანაშაულის ხარისხში სხვა მონაწილეთა ჩვენებების საშუალებით. ბევრნი პირველად თქვენს დაფარვას ცდილობდნენ, მაგრამ თანდათანობით გამოძიებამ მიგვიყვანა ჭეშმარიტებასთან და თან მოჰყვა უფრო გულწრფელი აღიარება. მაშინ სხვადასხვა პირთაგან, რომლებიც ერთი მეორისაგან განცალკევებული არიან, შემოვიდა ისეთი მნიშვნელოვანი ერთი და იმავე აზრის ცნობები, რომ კომისია იძულებული შეიქმნა, კანონიერ ვალდებულებათა გარდაუვალობის გამო, აუცილებლად ჩაეთვალა თქვენი დაპატიმრებაც.

პირველ ყოვლისა კომისიის მოვალეობა იყო წარმოედგინა თქვენთვის საერთო კითხვითი პუნქტები თქვენზე არსებულ საბრალმდებლო ჩვენებების მიხედვით. ეს აღსრულებულ იქნა თქვენი დაპატიმრებისთანავე თებერვლის 24. შემდეგ კომისია ფიქრობდა განემარტა თქვენთვის დაწვრილებით, თუ ვინ სახელდობრ რა სთქვა თქვენზე; როდესაც კომისიის წევრ გენ.-მაიორ **ჩეკვინთან** პირადი საუბრის დროს თქვენ კეთილ ინებეთ და განაცხადეთ, რომ არავითარ წერილობით საბუთზე თქვენ სხვა პასუხს ვერ გასცემთ, იმის გარდა, რაც თქვენს პირველ ახსნა-განმარტებაშია მოთხრობილი, და ამიტომ თქვენზე ჩვენებების წარმოდგენის ნაცვლად თქვენ გნებავთ მათთან პირისპირ წაყენება, ვინც თქვენზე რამეს აჩვენებს, და ეს თქვენი ჩვენება თქვენ გასურდათ წერილობითაც დაგედასტურებინათ, — თქვენი თხოვნის შესრულების დასაჩქარებლად კომისია შეუდგა დაუყოვნებლივ, რამდენადაც კი სხვა საქმეები მას ნებას აძლევდა, თქვენ შესახებ ყველა ჩვენებათა თავის მოყრას.

ამჟამად კომისიამ მიიღო ცნობა კომისიის მეორე წევრ პოლკოვნიკ **ტრიტილევჩისაგან**, რომ თქვენ კეთილგინებებით თქვენ წინააღმდეგ ჩვენებათა გაცნობა, რის გამოც კომისია იჩქარის წარმოგიდგინოთ ქვემომოყვანილი ჩვენებები და გთხოვთ მისცეთ თქვენი სათანადო განმარტება. ¹⁾

თამარ ბატონიშვილის პასუხები.

„უფალოთ კომისიის ჩვენებთან ბოდიშს ვიხდი, რომ ამ წერილის მიღებაზედ ვერ აღვიარე რაც ვიცოდი, დიდათ ჩემი სვინდისის წინააღმდეგი მეგონა პირველათ მე როგორ უნდა მეთქვა

¹⁾ მოყვანილია ყველა ცნობები, რაც კი დაპატიმრებულებმა თამარ ბატონიშვილზე აჩვენეს, რომელთა გასწვრივაც ზემოდ მოყვანილი პასუხები დაუწერია თვით თამარს

რამე ჩემს მახლობელ ნათესავებზე და ასეც ვიცოდი რადგანაც პირდაპირ მაღაპარაკებდნენ, მაშინ აღმიარებინა, ყოველივე რაც ვსთქვი თქვენს წინაშე და ახლაც ამას ვსწერ. მართალია მეუბნებოდნენ თავისუფლება გვინდაო ყოველთვის უშლიდი და ვამხილებდი როგორ წინააღმდეგი იყო ღვთისა ამისთანა განზრახვა. ამას ვეუბნებოდი იმისმა დიდებულებამ რუსეთის იმპერატორმა რომ ინებოს და ხელი აიღოს საქართველოზედ თუ იმის საფარველი არ ექნება მოვლა არავის არ შეუძლიან, გარეშე რაც მტერნი ახვევიან მიწასთან გასწორებენ ჩვენს ქვეყანას და რა სიყვარული არის თქვენის მშობლის ქვეყნისა რომ ასეთი საქმე მოახდინოთ, თქვენი თავიც განსაცდელში მისცეთ და საქართველოც და მრავალ ამისთანას დარიგებას ვეუბნებოდი, ხან ჯავრობით და ხან რჩევით. ჩემი დანაშაული ეს არის, როდესაც პირველად მითხრეს მაშინვე უნდა იმათვის მეთქვა ჩემთან ნულარ იტყვიოთ და აღარც მეთქმევინებინა შემდეგ, მაგრამ რადგანაც ჩემნი დიდნი მახლობელნი ნათესავნი იყვნენ მეგონა ჩემს რჩევას გაიგონებდნენ და ამისთანას ცუდს განზრახვაზედ ხელს აიღებდნენ. ამას და გარდა ბევრჯელ ორი თვე უფრო ბევრიც გადიოდა აღარასფერს აღარას იტყოდნენ მე გარწმუნებთ არც იმათ ჩემთან ისე ხშირად უთქვამსოთ თუ არა ათაში ერთხელ ვერასდროს ვერ მეტყოდნენ და არც ერთხელ მე იმათთვის არა მეთქვას რა თუ თითონ არ დაიწყებდნენ ლაპარაკს, როდესაც რომ იტყოდნენ განკვირვებული პასუხს მიუგებდი რა დაგემართათ კიდევ თქვენის თავიდან ვერ განიშორეთ მაგისთანა ღვთის საწყენი ფიქრი თქვენის თავის გაუბედურება გინდათ, იმისთვის ლაპარაკობთ. პასუხს ამას მომცემდნენ ჩვენ ამით რათ გაუბედურდებით ჩვენში წერილს ვერა პოებენ ცარიელის ლაპარაკისთვის რას გადაგვახდევინებენ მე ვარწმუნებდი ერთერთი თქვენი ამხანაგი ვინმე გაგცემთ და საუკუნოთ თქვენ თავს დაილუპამთ თქვენ ძმობიხართ დიახ ერთმანერთს არ გასცემთ მაგრამ მესმის რომ ვიღაც უბრალო ამხანაგები თურმე გყავთ რომელთანაც მეგობრობა გაქვთ ისინი არ დაგინდობენ. მე წინაშე ღვთისა რომ წარვდგები იქ დავისაჯო თუ ჩემგან ან ერთხელ თანხმობა გაეგონოთ თავიანთი განზრახვისა, ყოველთვის დამშლელი ვიყავ ამის მეტი მე დანაშაული არა მქონდეს რა რათ ვათქმევინე ჩემთან. არც ერთხელ და არც ერთ აზრში იმათი თანახმა არა ვყოფილვარ და ყოველთვის დამიშლია როგორც თქვენს წინაშეც აღვიარე, მანამდის არამცოდნებია იმათი დაწყობილება საქმისა სანამ **ალექსან-**

დრემ ¹⁾ ჩემა მამიდაშვილმა არ მითხრა და შემომხეხვეწა ეცადე დააშლევინოო რომელიც მეორეს დღეს გიორგის, ²⁾ დიმიტრი ³⁾ და ვახტანგს ⁴⁾ ჩემს მამიდაშვილებს უთხარ რჩევით და ხვეწნით თქვენს თავს განსაცდელში ნუ აძლევთ ვერასფერს ვერავის რას ავნებთ თქვენის თავის მეტს მეთქი. შემდგომად ამისა აღარა ვიცირა და ყოველთვის დიდათ ვერიდებოდი იმათ ლაპარაკს **ალექსანდრე** აღარც

კი მინახავს.

მართა მესხივეისა პირველათ რომ მკითხეთ ასე თქვაო **თარ-ხანოვებმა დავითმა და დიმიტრიმ** რეჩი დაწერესო ვითომ ჩემზედ და რუსეთზედაო როგორ უნდა ამის პასუხი მომეცა რომელიც ღმერთსა ვფიცავ არ გამიგონია ეგრეთვე გუშინ პირში რომ წარმომიდგა ბარონ გრიგორი ვლადიმერიჩი ⁵⁾ დალისტანში რომ იყო შემოქმედს ღმერთს ვფიცავ მე იმისგან არც არავის თავადის ხსენება გამეგონოს და არც ვიცოდი ვისგან იყო ნათქვამი რომ არ მიამა ის თქმა რათა ვკითხამდი არც თვითონ უთქვამს მხოლოდ ესე თქვა ისე ილაპარაკესო დიდის მწუხარებითა თქვა და არც არა წინააღმდეგი რუსეთისა არა უთქვამს რა მხოლოდ რაც არა ვსთქვი ამის მეტი კიდევაც ის გაიმეორა ღმერმა დაგვიფაროსო რომ რუსეთის მფარველობა ჩვენ მოგვებადოსო მე კიდევ დავარწმუნე მაგაზედ ნუ სწუხარ ბევრი მოგონებები იციან არასდროს ხემწიფე არ ინებებს თავის საფარველის განშორებას ჩვენს ქვეყანაზედ და ესეც უთხარ ეხლა მოდის მთავარმართებელი რომელსაც დიდათ აქებენ ის იზრუნებს ყველას საზოგადოობისათვის. ამ სიტყვაზედ ადგა და წავიდა და აღარც კარგა ხანს მინახავს რამთენამე თვემ განვლო, ეს წერილი იმას წაუკითხეთ თუ ყოველივე ჭეშმარიტებით არ დამეწეროს სცნობთ, საბრალომ რომ არა უთქვამს რა იმისთანა რისთვის გამოცვალა თავის სიტყვა და ან დრო როდესაც მითხრა. როდესაც **მართამ** მე ეს მითხრა, აღარ მახსოვს რამთენი დღე იყო გავლილი ჩემი მამიდაშვილი **ალექსანდრე** იყო ჩემთან და სხვანიც იყვნენ სწორედ არ მახსოვს ვინა თქვა, ექზარხმა იქადაგაო დიახ კარგათა და ესეც შემოიტანა თავის ქადაგებაშიო რომელნიმე თურმეო საზოგადოებაში ხმას აგდებენო ვითამ იმისმა დიდებულებამ რუსეთის იმპერატორმა თავისი საფარველი ახადოსო საქართველოსაო. ამას ნურავინ იფიქრებსო როგორათაც აქამდის თავის მფარველობას და აკლებდაო და ზრუნვასაო არც შემდეგ განა-

¹⁾ ალ. ორბელიანი იგულისხმება.

²⁾ ³⁾ ⁴⁾ გიორგი რევაზისძე ერისთავი, დიმიტრი და ვახტანგი ორბელიანები.

⁵⁾ როზენი.

შორებსო, ჭეშმარიტებას ვფიცავ არ ვიცი ვინა თქვა — რა დასამალავია რომ დავმალო თუ კი მახსოვდეს. მე ალექსანდრეს უთხარ საწყალი ის ერთი დედათაგანი კიდევ იმიტომ იყო ასე შეწუხებული გავს ამგვარი ხმა დაუგდიათ არ მამეშვა ვინ იყოო არ მინდოდა რომ მეთქვა მაგრამ ცუდი არა მეგონა რა შემდგომად უთხარ ვინცა თქვა ღმერთს ვფიცავ ჩემი რაცა მითხრა **მართამ** მე **ალექსანდრესთვის** არც არავის სხვისთვის არ მითქვამს რაც ეხლა აქ არ დაწერე მაგას ჩემს თავს როგორ ვკადრებდი რომელიც რომ თითქმის სასაცილოთ აგდებათ მივიღე მე სხვასთან როგორ გამოვაცხადებდი, მაშინვე **ალექსანდრემ** მითხრა უთუოთ **თარხნიანთა** ილაპარაკებოდნენო. მე შეეფიცე არ უთქვამს არც მთქმელი და არც სახლი სად ითქვა და დამაფიცე თუმცა ესეთი არა არის რა მაგრამ არავისთან არა სთქვა, იმანაც შემომფიცა არ ვიტყვიო. მე

სრულებით დამავიწყდა აღარც მამგონებია ის ლაპარაკი გარწმუნებთ როგორც წინაშე ღვთის ისეს ჭეშმარიტებით აღვიარებ რაც არ დავსწერე ამის მეტი მე მართასაგან აღარა გამეგონოს რა. ჩემზედ რომ დაეწერა მე მისთვის უთხარო რადგანაც ჩივილი გამიგონიაო თავის ძმებისა ცოტა სარჩო აქვსთო, იმის მეტათ რომ ჯერ ჩემთან არა ყოფილიყო სად შევჩვილე, მე არ მიკვირს იმისგან თქმა განსაცდელში რომ კაცი შევარდება შიშით ვიცი არას გაიგებს ამას არა ვფარამ ყოველთვის მითქვამს მე კი შვიდასი თუმანი მაქვს ასიგნაცია და ჩემს ძმებს თითოს ექვსასი, დიად ყოველთვის ვფიქრობდი ეგების შემწეობა მეთხოვნა ვისთვისმე იმათზედ ყოვლად მოწყალის ხელმწიფის წყალობა რამ მოვლენილიყო, რომელიც რომ ბარონ გრიგორი ვლადიმერიჩის მოსვლის ხანებში ღუბერნატორს კნიაზ ფალავანდოვს ვკითხე რჩევა, ნე მინდოდა რომ ბარონისათვის მეთხოვნა და ღუბერნატორმა მირჩია ჯერ თქვენმა ძმებმა სთხოვონო და თუ კითხვა მოვა რამე მაშინ ბარონსა სთხოვეთო და თუ კი შეიძლება რამე დიდათ ეცდება იმათ შემწეობას რომელიც წერილი ჩემის ძმებისაგან მირთმეული ხელმწიფესთან ვგონებ თქვენც ნახეთ.

ეს არის ღმერთს გეფიცებით ყოველივე რაც ვიცოდი არაფერი მე ამის მეტი აღარა ვიცირა უბრალო ვარ არაფერი ჩემს გულში ბრალი არა არის რა. ახლა ყოველივე იცით თუ შემიბრალებთ ამ ტანჯვაში არ მომკლავთ კარგია. როგორც ღმერთსა ნებავეს ის არის ჩემი შემწე.

მეფის ძის იულონის ასული თამარი.

439

მართა მესხიშვილის ჩვენება (XI, 2040).

„წელსა ჩყლა-სა თუმცა უბრალო ლაპარაკები შემიტყვია თარხნიანთსა ყმასა და მამულის წართმევაზე, მაგრამ რუსებზედ რომ დიმიტრი თარხანოვმა დაიწყო ლაპარაკი და მეც ის სიტყვები ლაპარაკში თამარ ბატონიშვილს უთხარი, ის იყო ზაფხულს, როდესაც ეხლანდელი მთავრმართებელი პახოდში წასულიყო და ვგონებ ჩყლბ-სა წელსა. ამას გარდა კენჭის ყრა რომ იყო ეხლა, იმაზედ უწინ სწორედ დრო არ მახსოვს, მაგრამ წლის უკანასკნელს თვეებში იყო ერთხელ შემოვიდა დიმიტრი ჩემს ზევით სახლში თავის ძმასთან, რომელიც შინ დაუხდა, მაშინ იქ მე უთხარ დიმიტრის შენი ცოლი რას მემართლება რათ მლანძღავს; ამაზედ მიპასუხა. შენ ასეთი ამბავი გაგიტანია ჩემის სახლიდამ, რომ შენს დღეში ჩემს სახლში ვერც ერთი და ვერც ღვდლით ვეღარ გაივლიო, როდესაც ვკითხე თუ რა მითქომს ნეტავ, მაშინ მიპასუხა მე ვიცი რაც გითქომსო. და არ ვიცი მე თუ რა ჰაზრზე მითხრა. — მართა მესხოვი ალექსოვი“.

მარტის იდ-სა დღესა.

წელსა ჩყლგ.

ზაქარია ჩოლაყაშვილის ჩვენება (XI, 2088).

„თ. იასე ფალავანდოვთან ვახშმად იყვნენ: თ. ვახტანგ ორბელიანოვი, თ. ელიზბარ და დიმ. ერისთოვები. დოდაევი და

გვარდიის ოფიცრებო კორნეტი გიორგი ერისთავი და პრაპორშჩი. დიმიტრი ორბელიანოვი; ვახშამზე ვლაპარაკობდით ტფილისის ქალაქურ ჩვეულებებზე და ამ დროს ელ. ერისთავმა თქვა, რომ მან ზოგიერთ ოჯახში ნახა გრიგოლ ორბელიანოვის მიერ შეთხზული მშვენიერი ლექსები. ამასთანავე სთხოვა ვახტ. ორბელიანოვს ეთხოვინა ისინი წასაკითხად, მაგრამ ორბელიანოვმა უპასუხა, რომ ისინი მას თან არა აქვს და აღუთქვა, რომ სახლში წაუკითხავდა. მე ამის შემდეგ ამ ლექსებზე აღარა გამიგონია რა და არც არა განსაკუთრებით მილაპარაკნია ლექსებზე „Картула Ходит носиком“; არც მოსკოვსა და არც პეტერბურგში არავისგან გამიგონია, რომ ქართველებს „шашлык“-ს უწოდებენო თ. ი. ფალავანდოვს რომ მოუხსენებია ეს არაფრის აღმნიშვნელი სიტყვები „шашлык“ და „Картула ходит носиком“. რასაკვირველია, ამით უნდოდა მიეჩქმალა თავისი საკუთარი ნაწარმოები ანუ განკარგულება: ის, თ. ი. ფალავანდოვი, მოვიდა ერთხელ ჩემთან ბინაზე თ. თ. ელიზბარ და დიმიტრი ერისთავებთან, ვახტანგ ორბელიანო-

440

ვთან და მასწავ. დოდაევიან ერთად. საშინელ ბნელ ღამეში, მუხლებამდე ტალახში ამოსვრილი, რამაც ძალიან გამაკვირვა. ამას თანავე მან ფალავანდოვმა ამოიღო ჯიბიდან რვეული და უნდოდა წაეკითხა რაღაც განკარგულებების შესახებ, მაგრამ მე დაუხიე იგი და ვთხოვე აღარ წაეკითხა არავისთვის ასეთი უმზგავსი რამე; ფალავანდოვი გაჯავრებული წავიდა, აყვედრიდა რა თავის თანამგზავრთ, რომლებიც მაშინათვე მას უკან გაჰყვნენ. მე კი მეორე დღეს გაუგზავნე მსახური და დავიბარე დოდაევი, რომელსაც მტკიცედ გამოუცხადე დაუყოვნებლივ წასულიყო ალექსანდრე ორბელიანოვთან და ჩემი სახელით ეთქვა, რომ მე ვწყვეტ ყოველგვარ კავშირს როგორც ფალავანდოვთან ისე ერისთავთან და იგივე ურჩიე თვითონ მასაც; მან დამარწმუნა, რომ თვითონაც ასე მოიქცეოდა.

იმავე საღამოს მე თვითონ ვინახულე თ. ალ. ორბელიანოვი, რომელიც ავადმყოფი ლოგინში იწვა და რომელმაც მითხრა, რომ ის ძლიერ ნანობს, რომ დაუკავშირდა ერისთავს, ამასთანავე ამაგებდა თ. ფალავანდოვს, როგორც ისეთ პირთაგანს, რომლებიც მას მოსვენებას არ ამძლევენ და რომლებმაც იგი დაღუპეს. მე იგი დავარწმუნე საქმის შეუძლებლობაში და ისიც დამეთანხმა, რომ ჩემთან ერთად ხელს აიღებდა ამ საქმეში მონაწილეობაზე; ამ დროს უცბად შემოცვივდნენ თ. თ. ელ. და დიმ. ერისთავები, თ. ი. ფალავანდოვი და დაუწყეს თ. ალ. ორბელიანოვს, რომ ის მშიშარაა, ყოველმხრივ ცდილობდნენ ალევზნოთ იგი, მაგრამ მან გადაჭრით განაცხადა, რომ ეს საქმე მოუხერხებელიაო. ამასთანავე პრაპორშჩი. დიმიტრი ერისთავმა მომმართა ამ სიტყვებით „რასაკვირველია, თუ ალექსანდრემ ყური უგდო თავად ჩოლოყაევს, ეგ ჩვენი ველარასოდეს იქნება. თ. ჩოლოყაევი გვარდიის კაპიტანია, დღეს თუ ხვალ პოლკოვნიკი გახდება, 1000 მანეთს პენსიას იღებს და რად დაგვეთანხმება, ის ჩვენ პეტერბურგშიაც გვერიდებოდა და ჩვენ ტყუილად მოვიწვიეთ იგი ჩვენს მონაწილედაო“. მას ჯერ არ დაესრულებინა, რომ ისინი ყველანი გავიდნენ ოთახიდან.

ამის შემდეგ მე განმეორებით ვთხოვე **ალექსანდრე ორბელი-
ანოს** ფრთხილად და ფხიზლად ყოფილიყო. მან თქვა, რომ **თ. ერი-
სთოვებმა** დალუპეს მთელი საქართველო, მთელი დღე და ღამე
ქალაქში დაძრწიანო და გარწმუნებთ, რომ ისინი თქვენ ყოველ-
მხრივ თვალს აგადევნებენ, რომ როგორმე დაგლუპონო, ამასთანა-
ვე **თ. ვახტანგმა ალექსანდრეს** ძმამ თქვა, რომ სხვას ტყუილად
ვაბრალებთ, თვითონ ჩემი ძმია დამნაშავე, ყველაფერს ადვილად
იჯერებსო.

კაპიტანი **თ. ჩელოყაევი**.
16 მარტი, 1833 წ.

441

ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება (XII, 2166).

1. მე ვიყავი პეტერბურგში 1828 წლის თებერვლიდან, 1829
წლის 26 სექტემბრამდე. **დიმიტრი ბატონიშვილი** ჩვენ ხშირად გვი-
მეორებდა, რომ რუსები გვავიწროებენ, რომ ისინი ჩვენ მამულებს
გვართმევენ, რომ ჩვენ ოხრები ვართ მათ ამდენ ნებას რომ ვაძ-
ლევთო და სხვა ამისთანა სიტყვებს. ამ საუბრებს ესწრებოდა აგრე-
თვე **თ. ესტატე ჯავახოვი**, მაგრამ რამე განსაკუთრებული მოწაწი-
ლეობა მათში არ მიუღია.

მე გავიგონე **ზაქ. ჩოლაყაევისაგან** ეს სიტყვები: **ესტატე ჯავა-
ხოვი** ამბობსო, რომ საქართველო რომ განთავისუფლდეს და ხელ-
მწიფემ კეთილინებოს მას ჩააბაროს ბატონიშვილები საქართველო-
ში წასაყვანად, – ის მათ კავკავამდის მიიყვანს და იქ კი ყველას
თერგში გადაჰყრისო.

2. **გრ. ორბელიანოვის** ლექსი სათაურით „იარალისადმი“
წასაკითხად გადმომცა გენ. მაიორ **თ. ჭავჭავაძის** მეუღლემ. მე
მისთვის ზოგიერთი ლექსი, მაგრამ არა თანმიყოლებით.

3. **ფარნაოზ ბატონიშვილზე** არა გამიგარა ჩემი ამხანაგები-
საგან როცა პეტერბურგში ვიყავი და მასთან არასოდეს არც გვი-
ლაპარაკნია აღმაშფეთებელი სიტყვები.

4. ჩემი ძმის **ალექსანდრეს** ავადმყოფობის დროს **თამარ ბა-
ტონიშვილთან** ვისადილეთ **გიორგი რევაზის ძე ერისთოვმა**, ჩემმა
ძმამ **დიმიტრიმ** და მე. არ მახსოვს, რომ ამ სადილის დროს ჩვე-
ნი შეთქმულების ირგვლივ რამე გვეთქვას.

17 მარტი 1833 წ.

თ. ვახტანგ ორბელიანოვი“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XII, 2170).

„კომისიასა შინა.

1) წარსრულს 1832-სა წელსა, ოდესცა მე ავად ვიყავ, იმ
ჩემს ავადმყოფობის დროს, ჩემს სანახავათ მოვიდა **თამარ ბატო-
ნიშვილი** და ჩემს გვერდით დაჯდა, ლაპარაკი დამიწყო,
და ამ ლაპარაკს შორის, მე უთხარ **ბატონიშვილო თამარ**, ერთი სა-
ვედრებული მაქვს გთხოვთ, დამიჯეროთ მეთქი. – მასკვან მითხრა
რაო. მე მიუგე ესა მეთქი, რომ **ელიზბარს** უნდა რომ ბუნტი მოა-
ხდინოს ამ 20-ს ნომბერსა მეთქი, და გვედრებით რომ დაუმალოთ
სამაგელს საქმეს შვრება მეთქი არ შაიძლება ხელი აღებინეთ მეთქი,

– მე იმისთვის ვერა გამოგონებია რა, როცა ვეტყვი რასმე მეთქი,

442

მლანძღავს მეთქი, – ეგება თქვენ დააჯერებინოთ, რომ ხელი აიღოს მეთქი, – მასკვან დამპირდა უთოთ ვეტყვიო, არ ვიცი უთხრა თუ არა.

2) **ბატონიშვილის თამარის** პოკაზანიის პასუხი, როგორც მე ეხლა მაგონდება, მეც მითხრა, რომ **მართა მესხიევის ქვრივი**, მოვიდა ჩემთანაო, და მითხრაო, რომ აქ ერთი საზოგადო არის, რომელსაც თქვენ უნდიახართ თავათა და აქ ბუნტს აპირებენო, და მე უარი უთხარო, მაგრამ მე კი ფიცით კი არ დაუფიცებიაო რომ ნურავის ნუ ეტყვიო, – მანამ **ბატონიშვილი თამარ** ამ გარემოებას მეტყოდა, რამდენის დღის წინად **ელიზბარმა** მითხრა ესე, გარემოება, როგორც კომისიას ვაჩვენე ამას წინათ, და 1831-სა წელსა ესე გარემოება ჩემთვის სულ არ უთქვამს, **თამარ ბატონიშვილს**, და მე 1832-სა წელსა როდისაც მე მითხრა, ესე გარემოება, მე კიდევ სამდღურავი უთხარ, აქამდის რათ დამალეთ, და არ გვითხარით მეთქი. მასკვან თქო რაღაც მიზეზი ისკი აღარ მახსოვს, და მე **თამარ ბატონიშვილისათვის** სულ არ მახსოვს რომ მეთქოს, რომ **დავით თარხნიშვილს** საზოგადო ჰყავს მეთქი.

3) **იონა ეგზარხის** რეჩი მე სულ არ გამიგონია, მხოლოდ პირველია, ოდესცა კამისიას შინა გამომიცხადეს იგი.

4) **ფარნაოზ ბატონიშვილისა** სულ არა რა გამიგონიარა, ამ ჩვენის განზრახვის აზრი.

5) **თარხანოვს**, არ ვიცი სიარული რომ ჰქონია **თამარ ბატონიშვილთან**, არც გამიგონია, და არც არა მითქომს ვისთვისმე.

6) **სოლომონ დოდაევისაგან** გამიგონია, ოდესცა **ოქროპირ**, საქართველოს მოახლოვებია, მაშინ მშობელს მამულსა ზედა სტიხი დაუწერია, ესე იგი, სასიამოვნოდ რომ ჰჩვენებია, საქართველო, იმასა ზედა, და სხვა აზრი კი არ ვიცი რა ყოფილა.

პოდპორუჩიკი **თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი**“.

14-ს მარტსა 1833-სა წელსა.

ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება (XII, 2174).

„როდესაც ანბობს კნიაზი **გიორგი ერისთავი**, რომ ვითომც როდესაც მივეც მას რვეული აკტისა ვუთხარ რომ ნამდვილი ცელი გამოცხადდების ერთს ანუ ორის წლის შემდგომაო, ეს სრულებით ტყუილია, როგორც თითონაც უარყოფს შემდგომ რომ არ მიკითხავს ცელი არამედ ვკითხე მიზეზიო, და მიზეზიეც არ უკითხავს და რაღათ მკითხავდა მიზეზს რათგან ადრევე მქონდა მოლაპარაკებული, რომ მიზეზისათვის მათის განუწყვეტელის კეთილ მეგობრობისა აღუთქვი მას დაწერა მისი და არც იყო დრო

443

კითხვისა არც წაუკითხავს თითონ მე წაუკითხე მას მხოლოდ ნახევრამდე, გარედამ კნიაზ **აბელ ჩოლაყაევის** კაცნი იძახოდნენ გამოდი ჩქარა წავიდეთო, იყო დრო სამხრობისა მიდიოდენ ეგენი

ქალაქს, მხოლოდ სიჩქარით მივეც და უთხარ, ასე მოიქცეით, თუ კეთილად მოიქცევით როდესაც ბევრი იქნებით შემდგომ რავდენ-სამე ხანისა იგრძნობთ სარგებლობას, ვუთხარ ესეც კნიაზმაც **ალექსანდრე ჭავჭავაძემაც** იცის და სხვათაც უკეთესთ შენზედა მეთქი ტყუილად, იმისთვის მხოლოდ უმეტეს ხალისით მიელო, რათგან სიჩქარით იყო ეს შემთხვეულებ არ დახსომებია კარგათ, არა რა-იმე სხვა დაფარული ცელი არც მცოდნია არც მითქვამს, ჩემებრ ცელიც მიზეზიც განღვიძებაც ისინი არიან რაც გამომიციხადებია წინა კითხვებში სხვა არ ვუწყვი რა ამისა; აღთქმული სარგებლობა ჩემს ჰაზრში სხვა არა ყოფილა რა, მხოლოდ შეწევნა ერთმანეთისა ყოველს საქმეში ვითარცა არს ჩვენება შეწევნად მეგობართა.

მეც ეგრეთვე ვიმედულობდი უკეთუ ბევრნი და პატივცემულნი გვამნი იქნებოდნენ მიძლებნი, მაშინ შევიწევდი პოებად ჩემდა რისამე სამსახურის ადგილისა, აი ეს არის გამოცხადება მრთელის მიზეზისა.

ერთი მინდა მოხსენებად შესანიშვნელი რაიმე ესეცა, ყოფასა ჩემსა მოსკოვს ვიდექ ცარევიჩებთან ვიყავ მიღებული მათგან მეგობრულად, და მახსოვსცა კეთილმოქმედება მათი ჩემზედა, თუმცაღა მეგობრული ცალიერ სიტყვაობა მათი, არ იყო ჩემგან საჭირო არც დასწავლად და არც გამოცხადებად თვინიერ საჭიროებისა მაგრამ, რათგან ახლა იმათვე მოქმელებისაგან, რომელ იმათი ლაპარაკი არა ყოფილა ხუმრობა, და მართლა გულშიაც სდებიათ, დაეკრას ენა ჩემი სასასა ჩემსა, და ვიყო წყეული აქაცა და საუკუნესაცა თუ დავფარო რაიმე, უკეთუ ოდენ გამიგონია სადმე წინააღმდეგ შესანიშვნელი, მთავრობისადმი და ყოვლად უმოწყალესის უდიდესისა კეთილ-მოქმედებისა ჩემის რომელსა ზედა დამიფიცავს ერთგულად.

არ მახსოვს რაზე მოიტანა სიტყვამ, **ოქროპირ ცარევიჩმა** მითხრა: ქართველმა კაცმა არ უნდა დაუტეოს ჩვენი სიყვარული, და თავიანთი მამულისა, ვინ იცის დრო ყოველთვის ერთი არ არის ვინც ჭკიანი კაცი და ჩვენი ერთგულია, თვით ყმაწვილები რომ იზრდებიან იმათაც უნდა ჩააგონოს, რომ იმათაც ვახსოვდეთ, ეს შემთხვეულობა იყო მაშინ ოდესცა ჯერ არ ვიყავ დაჭერილი, არც მეგულვებოდა მე საქართველოში წამოსვლა, კვალად ეს უმეტეს ცხადად მამაგონდა ახლა, რომ მეორეს დროს, ოთახში ვიდექით

444

ფეხზე მე და **ოქროპირ** და შემოფილა იქ **ილიაცა** ცარევიჩი, სხვა არ მახსოვს იყო ვინმე თუ არა, გვქონდა სხვა და სხვა ხუმარ სიტყვაობითი საუბარი, და იგინიც არ მახსოვს ბევრი, მხოლოდ რომ მკითხეს ქართველნი არ მოგვიგონებენ ხოლმეო, შორის ეს ვითართა საუბართა, მე ვუთხარ მათ კარგი თუმცაღა თვით ხემწიფემ ინებოს რომ გაანთავისუფლოს საქართველო და მოგცესთ მეთქი, როგორ შეუძლიან საქართველოს დაპყრობად თავისათვისისა მეთქი, მამიგო **ოქროპირ** ეს სიტყვები, რატომ არა ძალიან კარგათ შეიძლებაო, როგორ არის ფრანციაო, უნდა დააწყოს რეგული, ასწავლოს ყოველთა კაცთა ჯარის სამსახური, როცა საჭირ იქნება შემოკრიბოს, როცა არა და მიაქციოს ისევე მიწის მუშაობაზე

თავის სახლებშიო, აი ნამდვილი სიტყვები მისი. აქამომდე არ ვრაცხდი საჭიროდ მოგონებად ესრეთ შორეულს აზრს, ახლა, მოქმედებისამებრ მისისა მამაგონდა, და გამომიცხადებია ამას ზედა ჩემგან ნუ ეძიებთ სხვასა ნურა რაიმესა დამტკიცებასა, ამისათვის, რომ რათგან არ ვიცოდი თუ შემეთხვევოდა საჭიროება ამის გამოცხადებისა, ამისათვის არც დასამტკიცებელი რამე საგნები მიძებნია რა, მხოლოდ მე როგორც ვარ ბერი და ქრისტიანი და მოვალე თქმად ყოვლისა სიმართლისა ესრეთ და გამოცხადებულად იერომონაზი ფილადელფოს.

გიორგი ჩიჯავაძის პასსუხი (XII, თ2189).

ა. რაოდენი ხანი არის იცნობთ **თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს** და რა გიამბოთ მან თქვენ მობრუნებულმან ტფილისიდან ჩყლა წელში. თვის არ უთხრობია კვალად მობრუნებისა თვისისა თბილისიდან ჩყლა წელში და მას ქონდა ჩემგან აღკრძალული ჩემს სახლში სიარული რადგან ჩვენ შორის იყო მარადის უკმაყოფილება.

პოდპორუჩიკი **თ. გიორგი ჩიჯავაძე**.

თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს ვიცნობ მე თვით ჩემის ცირეწლოვანობიდან ვითარცა მცხოვრებსა ერთისა ჩემთან სოფლისასა და არაფერი მას ჩემ-

ნიკო ჩიჯავაძის პასსუხები (XII, 2197).

ა. რამდენი ხანი არის თქვენი ბრწყინვალეობა იცნობს **თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს**.

ბ. იცნობთა თქვენ ყოფილსა სოვეტნიკად ისპოლნიტელის ეკსპედიციისა შინა თავადს **ალექსანდრე ორბელიანს** და თავადს დავით ერისთავსა.

გ. რათ მოიარა ტფილისი ჩყლა-ს წელში აზნაურმან თქვენმან **ზალიკა ჩახუნაშვილმან**, რა გიამბო თქვენ მან შეთქმულებისათვის იქ არსებულისა და ვითარ უპასუხეთ თქვენ ამაზედ.

თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს ვიცნობ მე იქნება 22 წელი, როგორც მცხოვრებსა ერთსა ჩემთანა სოფლისასა.

მე ვერა ვცნობ ვერცა ერთსა იმათგანსა.

აზნაური ჩემი **ზალიკა ჩახუნაშვილი** რაოდენ მე უწყი იყო ტფილისსა 1831-სა წელსა მისაცემად არზისა უფალს ღენარალ ატიუტანტის **პანკრატივისადმი** იმას ზედ რომ იგი განაჯილდოვეს არა ღირსეულად თავისისა სამსახურისა აღმოჩენილისა ჩხუბსა შინა თა-

თართა თანა და მობრუნებულ-
სა იქიდამ ჩემთვის არა ვითარი
შეთქმულეზა არ უამბვია.

შემდეგ დაბრუნებისა ჩახუ-

დ. რა საიდუმლო ლაპარაკი
გქონდათ თქვენ სახლსა შინა
თქვენსა თავადის **ბესო ლორთ-
ქიფანიძისა და ზალიკა ჩახუნა-
შვილისა** თანა, შემდგომ მობ-
რუნებისა ამა უკანასკნელისა
ტფილისიდან.

ე. რას მოასწავებდა წინა დღე
გაბრთხილება თქვენი ჟამსა **თე-
იმურაზ ლორთქიფანიძის** ტფი-
ლისს წარგზავნისასა, რათა მან
თქვენ არ გაგცეს და ცუდი
თქვენზე არ ილაპარაკოს.
ნობ, წინააღმდეგსა შემთხვევა-
სა შინა მე არა ვეცდებოდა და-
ჭერასა მისსა ჟამსა მისისა უკა-
ნასკნელად გაქცევისასა პრა-
პორჩიკი **ნიკოლოს ჩიჯავაძე**“.

446

ბესო ლორთქიფანიძის პასუხები (XII, 2193).

ა. რაოდენი ხანი არის იცნობთ
თქვენ **თეიმურაზ ლორთქი-
ფანიძესა** და რა გიამბოთ მან
თქვენ მობრუნებულ-მან ტფი-
ლისიდან ჩყლა-ს წელში.

ბ. იცნობთა? თქვენ ყოფი-
ლსა სოვეტნიკად ისპოლნიტე-
ლის ექსპედიციასა შინა თავადს
ალექსანდრე ორბელიანოვს და
თავადს **დავით ერისთოვს**.

განსა მე ვერ ვიცნობ.

გ. ოდეს **თეიმურაზ ლორთ-
ქიფანიძემ** განგიცხადა თქვენ,
რომელ საქართველოში არსე-
ბობს შეთქმულეზაო ვითარ პა-

ნაშვილისა მე მასთან ეგრეთვე
თ-ს **ბესო ლორთქიფანიძისა-
თანა** არავითარი საიდუმლო
ლაპარაკი არ მქონია სახლსა
შინა ჩემსა.

თეიმურაზ ლორთქიფანიძე
წინათ წარგზავნისა მისისა აქე-
დამ ტფილისში მე არად გამი-
ფრთხილება რათა არა გამცეს
და ცუდი არა ილაპარაკოს
ჩემზედა ამისათვის რომელ მე
არცა მესაჭიროებოდა ესე ვი-
ნაითგან არავითარსა ბრალსა
წინაშე წლოვანობის დროითგან
ორივე მთავრობისა არა ვგრძ-

თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს
ვიცნობ მე თვით ჩემის მცირე
წლოვანობის რათგან ორივე
უცხოვრებთ ერთსა სოფელსა
შინა და ჩყლა წელში ჩემთვის
მას სრულებით არაფერი არ
უამბვია შემდგომად მობრუნე-
ბისა ტფილისიდან.

ვერცა ერთსა ამა თავადთა-

თეიმურაზ ლორთქიფანიძეს
საქართველოს შეთქმულეზა ჩე-
მთვის არასოდეს არ გამოუცხა-
დებია მაშასადამე პასუხიცა

სუბი აგეთ თქვენ ამაზედ.

არავითარი არ გამიგია.

დ. რა საიდუმლო ლაპარაკი გქონდათ თქვენ თავადს **ნიკო ჩიჯავაძესა** და მისს აზნაურს **ზალიკა ჩახუნაშვილთან**, შემდეგ მოსვლისა ამა უკანასკნელისა ტფილისიდან სახლსა შინა **ჩიჯავაძესასა**, რომელიც თქვენ მაშინვე აცნობეთ **თეიმურაზ ლორთქიფანიძესაც**, რომელიც იმყოფებოდა ჟამსა ლაპარაკისასა მეორეს ოთახსა შინა თავადის **ნიკო ჩიჯავაძის ცოლისათანა?**

სახლსა შინა თავადის **ნიკოლოზ ჩიჯავაძისასა** თუმცა ვარ ხოლმე გარნა საიდუმლო ლაპარაკი მას **ჩიჯავაძეს** და აზნაურს **ზალიკა ჩახუნაშვილთან** არასოდეს არა მქონიეს და იგი **თეიმურაზი ლორთქიფანიძისათვის** არ მიცნობებოდა.

ე. რას მოასწავებდა წინადაგებრთხილება თქვენი ჟამსა **თეიმურაზ ლორთქიფანიძის** ტფილისს წარგზავნისასა, რათა მან თქვენ არ გაგცეს და ცუდი თქვენზე არ ილაპარაკოს.

თეიმურაზ ლორთქიფანიძისათვის არასოდეს არ მითხოვნიეს რათა არ გამცეს და ცუდი ჩემზედ არ ილაპარაკოს რომლისა სიმართლე ძალუმსთ დამტკიცონ სახელმწიფო აზნაურთა **სესიკა ლასხიშვილს** და

447

ტარიელ ახლედინს რომელიც

იმყოფებოდნენ ჩემთანა განუშორებლად მაშინ ოდესცა იყო **თეიმურაზ დავითის ძე** გაქცეული და წარუდგინე პომოშნიკს თავადს **ჩხეიძეს**.
პრაპორჩიკი თავადი **ბესო ლორთქიფანიძე**“.

ზაალ ჩახუნაშვილის პასუხები (XII, 2195).

ა. რათ იყავ შენ ჩყლა-სა წელსა ტფილისში და რა გაიგონე არსებულსა იქა შეთქმულებისათვის.
პანკრატიევს, ამაზედ რომელ მე მომცეს მცირე, ჯილდოი სამსახურისა ჩემისათვის ჩხუბსა შინა თათართა აღმოჩენილისა, ხოლო შესახებელად შეთქმულობისა მე ესრედ არაფერი არ გამიგონია არავისაგან.

ჩყლასა წელსა ვიყავ მე ტფილისში მისაცემად არზისა, რომელიცა კიდეც მივართვი უფალს ღენერალ ადიუტანტს

ბ. არა გქონისაა ვითარიმე მიწერილობანი ანუ სიტყვიერი დარწმუნებები იმერეთეში, ვისთან და ვისგან.

გ. რა საიდუმლო ლაპარაკი გაქვდა შენს სახლსა შინა თავადის **ნიკო ჩიჯავაძისასა**, მასთან და თავადს **ბესო ლორთქიფანიძესთან** ტფილისიდან რომ მობრუნდი.

და რიდამ ესე შედგინებულ არს მე არ ვიცი. რაიცა ვაჩვენე სიმართლით მას შინა ხელს ვაწერ საბატონო აზნაური **ზალიკა ჩახუნაშვილი** და რადგან მან წერა არ იცის მისის თხოვნით თანდასწრებითა ღენერალ მაიორის **ვაკულსკისათა**, ხელს ვაწერ ლუბერნსკის სეკრეტარი **ლევან ქორქიევი**“.

418

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XIII, 2296).

„1831 წელს როდესაც ყოფილმა გუბერნატორმა **ზავილისკიმ** კრივის ნება დართო ქალაქსა და გარეთ უბანში, მაშინ ზოგიერთი თქვენი თანამზრახველნი ფიქრობდნენ და ეს თქვენც იცოდით, — ესარგებლათ ამ შემთხვევით და ხალხი აეჯანყებინათ.

განმარტეთ დაწვრილებით რაც კი იცით ზემოხსენებული გარემოების ირგვლივ, და რატომ ვერ განხორციელდა მაშინ თქვენი განზრახვა; და ხომ არა გქონიათ ან თქვენ ან და თქვენ ამხანაგებს ბატ. **ზაველიისკიზე** ექვი, რომ მან მთავრობისადმი ბოროტგანზრახულების მიზნით დართო ნება კრივისა, რაც ქალაქში მუდამ აკლრძალული იყო? ექსპედიციას რომ ჩემა ძმამ თავ-

წიგნები და სიტყვიერი დარწმუნებანი იმერეთში არავითარი არავისაგან და არცა ვისთანმე არა მქონიეს.

შემდგომ ჩემისა ტფილისიდან მობრუნებისა არავითარი საიდუმლო ლაპარაკი სახლსა შინა თავადის **ჩიჯავაძისასა** მასთან და თავადს **ბესო ლორთქიფანიძესთან** მე არა მქონიეს

რომელსაც მკითხავს კამისია ათას რვას ოცდა თერთმეტში კრივი რომ იყო მართალია ხალხი შეყრილი იყო საღამოხანზედ მივედი კრივი იყო მუშტისა ხალხი ლაპარაკობდა რათ გვიშლიანო ღრაჟდანსკის ღრუბერნატორმან **ზაველიცკიმ** დასტური დაგეცაო იკრიეთო და პოლიცია კი გვიშლისო მართალია ეს შემიტყვია ხალხიდან და მეც თამაშს უყურებდი მაგრამ იმ დღეს ჩემს გულში არა გავლილა რა და არც მომგონებია არც არავის უთქომს რამე ამ საქმეზედ იმ კრივში და ღრაჟდანცკის ღრუბერნატორიც იქ იყო და თამაშს უყურებდა მართალია. ათას რვას ოცდა თერთმეტში არზა მივართვი ისპოლიტელის

ვის საკუთარს ვალში ჩემი წინებებს ისპოლიტელის ექსპედიცია ამისთანა უსამართლო სამართალს ჩემი ძმის წილი გაყიდოს და ჩემი წილი სახლი დამნებდეს ეს პასუხი მამცა ისპოლიტელ ის ექსპედიციამ როცა შენ და შენი ძმა გაიყრებითო მაშინ მორიგდითო. ჩამოველ და მივდიოდი დაღონებული მაშინ **ელიზბარ ერისთვისშვილი** დამხდა და მკითხა რას დაღონებულხარო მე უთხარი ახია ჩემი საქმე მეტქი მაშინ მითხრა გახსოვს წასულს კვირაში რომ კრივის დასტური დაგეცაო **ზავილეიცკმაო** ის პოლაკი არისო იქნება ბუნტი უნდოდესო მე უთხარი მე მგონია მაგის მეტი საქმე არა გაქს და არც ფიქრი გაქს რისამე მეტქი

449

გავიარე დაღონებული და წავედი ჩემს საქმეზედ ეს შემიტყვია **ელიზბარ ერისთვისშვილისაგან**.

1833 წ. აპრილის დღეს
ასტავნოი პორუჩიკი **თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი**“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XIII, 2363).

1-ი

„კომისიასა შინა

კომისიის კითხვასა ზედა მაქვს პატივი მოვახსენო, — მე არ ვიცი რა შერთება ჰქონია **ბატოიშვილს ალექსანდრეს** ანგლიჩანებთან.

2-ი

მე ვერ ვიცნობ მღვდელს რომელიც **ალექსანდრე ბატოიშვილთან** არის იმის გარემოება **სოლომონ დოდაევმა** უნდა იცოდეს. როდისაც **ალექსანდრე ბატოიშვილის** კაცი იყო მეორეთ ჩემთან, მაშინ იმას დავაბარე ჩვენი საზოგადოების დარიგებით რომ **ალექსანდრე ბატოიშვილს**; თავის მღვდელი გაეგზავნა თავრიზს, და იქ ეპოვნა რუსეთის პოსლანიკის კარზე **რაზმაძე**, და იმასთან ექონია შეერთება, მას მღვდელს, ეს გარემოება იყომ წარსულს 1832

სა წელსა, ზაფხულს და მე არ მახსოვს წიგნი მივსწერე ბატონიშვილს
თუ არა.

3-ი

ბატონიშვილის ალექსანდრეს კაცი იყო ჩემთან მაჰმადა ორ-
ჯელ ერთხელ იყო, ზემომოხსენებულს დროს, და მეორედ იყო
წარსრულს 1831-სა წელსა შემოდგომაზე, რომელიც მაშინ მივ-
წერე **ალექსანდრე ბატონიშვილს** რომ, ეხლა დიახ მშვიდობიანობა
არის მეთქი, და არავინ არასა ფიქრობს მეთქი.

4-ი

მე **ლუარსაზ ორბელიანოვისთვის** არ მითქომ რომ **მამუკა**
ორბელიანოვს შეერთება აქვს **ოქროპირ ბატონიშვილთანა** მეთქი. —
რისთვის ვეტყვოდი რომ არ ვიცი ჰქონია **მამუკას** შერთეს ამ ჩვენს
აზრსა ზედა **ოქროპირთან** თუ არა, ეს კი ვიცი რომ დიახ განუ-
ყრელად იყვნენ **ოქროპირი**, და **მამუკა** ეგრეთვე **მამუკას** ძმა **დიმი-**
ტრი. ეს კი შესაძლებელია რომ იქნება ისე ლაპარაკში უთხარ მე
ლუარსაზს რომ მითომც **მამუკას** შერთება აქვს **ოქროპირთან** მე-
თქი, და მე კი სრულებით არ მახსოვს რომ მეთქოს.

5-ი

არაოდეს არა ვყოფილვართ მე და **ელიზბარ ერისთოვი** ამ
ჩვენს განძრახვასა ზედა, **ოქროპირ ბატონიშვილთან**. — აპრილის 11-სა

450

დღესა 1833-სა წელსა. პორპორუჩიკი **თ. ალექსანდრე ორბე-**
ლიანოვი“.

გიორგი რევაზისძე ერისთავის ჩვენება (XIII, 2469).

„გამიგონია ის შემთხვევა, რომელიც **თ. გალიცინს, ბუტურ-**
ლინსა და **რომანოვს** გადახდათ თავს, მაგრამ ხელმწიფის შესახებ
შეუფერებელი რამე სიტყვები ჩემთან არავის უთქვამს. აგრეთვე
არც ეს შემთხვევა ყოფილა მოთხრობილი რამე განზრახვით და
აღნიშნულ პირებზე სიტყვა არ ვიცი საუბარში რაზე ჩამოვარდა.

პორუჩიკი თ. ერისთოვი“.

18 აპრილი 1833 წ.

ზაქარია ჩოლაყაშვილის ჩვენება (XIII, 2473).

„**თ. ალექსანდრე ორბელიანოვმა**, არ მახსოვს რაღაზედაც,
მკითხა **თ. გალიცინზე** და საუბარში უთხარი, რომ, მგონია **გალი-**
ცინი საქართველოში მისი ცელქობისათვის არის გადმოყვანილი
მეთქი. რომ ის **თ. გალიცინი** პეტერბურგში მინებს ამტვრევდა და
მანვე, თუ მისმა ამხანაგმა, ტრაქტირში გადააქცია ხელმწიფის
ქანდაკება მეთქი და ყველა ამ ცელქობისათვის აქეთ გადმოიყვა-
ნეს მეთქი. ყველა ეს როდის და ვისთან ვთქვი აღარ მახსოვს.

კაპიტ. თ. ჩოლაყაევი“.
1831 წლის 18 აპრილი.

სოლომონ დოდაშვილის ჩვენება (XIII, 2479).

„პეტერბურგში მომხდარი ამბავი, რის გამოც **თ. გალიცინი** აქ გადმოუყვანიათ, მე ქალაქში გავიგონე და აღმშფოთებული სახით ჩვენს საზოგადოებაში არც კაპ. თ. ჩოლაყაევისა და არც სხვისგან არ გამიგონია იგი.

მასწავლებლები **სოლომონ დოდაევი“**.
აპრილი, 1833 წ.

ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება (XIII, 2471).

„**თ. ზაქარია ჩოლაყაევი** რამოდენიმეჯერ გვიამბო, ვითომც **თ. გალიცინი** და ვინმე **ბუტურლინი** პეტერბურგში შესულიყვნენ რომელღაც რესტორანში და შამპანიურის სმა დაეწყით; ამასობაში ვითომც **გალიცინს** შეუნიშნავს რა ფანჯარაზე იმპერატორის ბიუსტი, მისულა, რამოდენიმეჯერ წამოუკრავს თითი ცხვირზე, ხმა მაღლა გადაუხარხარნია და უთქვამს: ა. ნიკოლაშკა, ნიკოლაშკა. მაგრამ ვითომც **ბუტურლინი** არ დაკმაყოფილებულა რა **გალიცინის** მოქმედებით, აუღია სუფრის დანა, დაურტყავს ბიუსტისათვის

451

თავში, ჩამოუგდია ფანჯრიდან იატაკზე, დაუმტვრევია და უთქვამს: აბა ნიკოლოზს, აბა მას. ხომ ხედავთ ბატონებო, განაგრძობდა ხოლმე კაპიტ **თ. ჩოლაყაევი**, როცა თვით რუსი თავადაზნაურობა გრძნობს მთავრობის უსამართლობას, ჩვენ უფრო მეტად უნდა ვგრძნობდეთ მას და უფრო მეტად უნდა გვძულდეს მთავრობაო.

ეს ყველაფერი გაუგონიათ ჩენ ძმა **ალექსანდრეს**, **გიორგი რევაზის ძე ერისთოვს** და **დოდაევს**. მგონია გაუგონიათ აგრეთვე **ელიზბარ ერისთოვს**, მის ძმას **დიმიტრისა** და **თ. ი. ფალავანდოვს**.

თ. ვახტანგ ორბელიანოვი“.
18 აპრილი, 1833 წ.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XIV, 2487).

„კომისიასა შინა.

წარსრულს 1831-სა წელსა ოდესცა ჩვენი ზაგოვორი დაიწყო, წინააღმდეგ მთავრობისა, მაშინ მე განზრახვა მქონდა ესრეთ, – რომელნიც ჩვენში პირველნი კაცნი არიან, მათთვის გვეცნობებინა ჩვენი განზრახვა, უკეთუ იგინი თანხმანი შეიქნან; აღდგინებისათვის ჩვენის მეფობისა, მაშინ მე მათ განუცხადო ჩემი წინადადებითი აზრი ესრეთ. ჩვენ ყოველთ საქართველოს ერთა უნდა ვიცოდეთ რომელ რუსეთის ძლიერებამა განგვიახლა ჭეშმარიტი სარწმუნოება ბერძენთა, და მოგვცა მშვიდობა საზოგადოდ რომელიცა განაქარვა ყოველნი მოსისხლენი ჩვენი გარეგანნი მტერნი, და დათურგვნა იგინი. ვინათდგან გვსურს რათა ახლად აღვადგინოთ ჩვენი მეფობა, ამისათვის განგიცხადებთ ყოველთა; აზრსა ჩემსა, რომელ ჩვენ ძალგვიძს ძლიერებითა პოვნა ჩვენის მეფობი-

სა, და უკეთუმცა გვქონდეს ძალი; მოპოვებად მეფობისა ჩვენისა, მაშინაცა ნუ ინებოს ღმერთმა რომელ, ქართველ კაცს მისცეს ესრეთი ფიქრი, რუსთა; და ქართველთა შინა სისხლ მთხევლობანი, – მაშინ ოდესცა რომელ გვაქვს, ერთი ბუნება ერთი სისხლი, და ერთის ღთაებრივის სარწმუნოებითა ვსულთქმით“ – და რადგანაც გვსურს მეფობა ჩვენი, და რუსეთისა ხელმწიფობისათვისაცა არა საკურვლად არს აღმოჩენილ სამეფო საქართველოსი. ამისთვისა ვთხოვოთ მოწყალესა ხელმწიფესა იმპერატორსა ნამდვილად ჩვენი მეფობა ქართლისა, და კახეთისა ეგრეთვე მთელი მოწყალე-ბითი მფარველობანი ჩვენსა ზედა, ესე იგი ორი პოლკი, – ხაზინა,

452

და კაცნი მმართველად, – ოდესცა ჩვენსა საზოგადოთ მოწყალე ხელმწიფე მიიღებს კეთილს განსახილველად, მაშინ განიხილამს ესრეთ **პირველი**, რომელ ბალრაციონი მეფეთ შთამომავლობა არს მეფისა დავითისგან, რომელიცა პირსა ყოვლისა ქვეყანისა ზედა არა რომელთამე; არა ვგონებ რომელ იყვნენ ესრეთ ძველთა მე-ფეთ შთამომავალნი ვითარცა გვარი ბაგრატიონთა, და ამისთვის მაგალითისათვის ინებებს მოწყალე იმპერატორი რომელ გვარი ესე მოუშლელი იდგეს ძველსა; თვისსა ადგილსა ზედა. **მეორე** ვითარ-ცა საქართველოს საზოგადოობამ მისცა მფარველობისა ქვეშე რუ-სეთისა; საქართველო ეგრეთვე საზოგადო ითხოვს მასვე სამაგალი-თოსა მის იმპერატორებითა მოწყალეობასა. – **მესამე**, ჩვენ არ ძალ-გვიძს, თხოვნა იმერეთისა, და არცა სხვათა სახანაოებთა, ამისთვის რომელ ესენი დათრგუნვილან ძლიერებითა რუსეთისა და საქარ-თველოს საზოგადოთ მხოლოდ მფარველობით მიუერთმევიანთ საქა-რთველო. **მეოთხე**. ქართლი და კახეთი არს ერთი სათავადო, რო-მელიცა ღრაფ შერემეტოვსაცა ჰყავს ეგოდენი ყმა, და აქვს ეგო-დენივე მამული. **მეხუთე**. სახელმწიფოს არა აქვს ქართლიდგან, და კახეთიდგან ეგოდენი სარგებელი რომელ სახარბიელოდ უჩნდეს სახაზინოს. **მეექვსე**. უკეთუ აქ მეფობა იყოს ბაგრატიონთა მაშინ რუსეთის სახელმწიფოს ექნება დიადი შემატება. ამისთვის რომელ მას მეფეს ორსა წელიწადსა ზედა შეუძლიან, რათა შემწეობითა მის იმპერატორისა დიდებულებისათა განაწყოს მხედრობა. შემდეგ ამისა შეუძლიან, რუსეთის ძლიერებასა რომ, სამძღვარსა ზედა განიყვანოს სრულიად აქაურნი პოლკნი, და მაშინ ადვილად შესა-ძლებელი არს რათა დაიპყრას სპარსეთისა ნახევარი, და იგი მეფეც თავის ყოვლის ღონისძიებით იქნება შემწე რუსეთის ძლიერებისა, და ამით დიადსა სიმდიდრესა და სარგებელსა მოიპოვებს სახელ-მწიფო, და ხაზინა. მე ესე ზემორე აღწერილი განზრახვანი მქონ-და უკეთუ ჩვენნი პირველნი კაცნი თანახმანი იქნებოდნენ ამა ჩემის აზრისა მაშინ, – სახითა ამითა გვეთხოვნა მის იმპერატორე-ბითისა დიდებულებისადმი, უკეთუ ამა ზემორე აღწერილისა ძა-ლით გვქონდეს სიმართლე თხოვნად, ვთხოვთ იმპერატორს, და ინებებს მაგალითისათვის ერთი მთავარი ხელმწიფე, დიდი იმპე-რატორი ჩვენს მეფის ბოძებისას ჩვენდა, მაშინ თვისსა მფარველო-ბასაცა განავლენს ჩვენსა ზედა, და უკეთუ სიმართლე არა გვქონ-დეს, მაშინ ვიყოთ ვითარცა აქამომდე, ვიმყოფებოდით მფარვე-

ვთხოვე **ბატონიშვილს თამარს**, რომ დაეშალა ყმაწვილი კაცებისათვის, რომ დაეტოვებინათ ესრეთი განზრახვა, – გარნა მე სიმართლით მოვახსენებ კომისიას, რასაც ვქმედობდი, ანუ ელაპარაკობდი, და ანუ ვიყავ, სულ ჩემის ამხანაგების კმაყოფილებისათვის. ამისათვის, რომ ვიცოდი არ შეიძლებოდა, და არც არა მოხდებოდა რა.

როდისაც მაიორმა **თ. ლუარსაბ ორბელიანოვმა**, თავის სახლში, ღვარდიის კაპიტანს **თ. ზაქარია ჩოლაყოვს** და **თ. ელიზბარ ერისთოვს**, ამათ უთხრა რომ **თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძესთან** წაგიყვანთ ამა საგანსა ზედა სალაპარაკოთაო, – მეც უთოთ იმედი მქონდა რომელ, მეტყოდა, შენც წაგიყვანო, მაგრამ არა მითხრა რა; და ველარც მე გაუბედე რომ, მეც წამიყვანე მეთქი და უკეთუ მე მაშინ **ლუარსაბს** წავეყვანე **თ. ჭავჭავაძესთან**, მაშინ უთოთ ეს ზემორე აღწერილი განზრახვანი მქონდა რომელ **თ. ჭავჭავაძისათვის** გამამეცხადებინა! – განა ჩემს ამხანაგებსა შორის; არა განვაცხადებდი ამ ჩემსა აზრსა, მაგრამ ყმაწვილნი კაცნი იყვნენ რო ვიცოდი იმისთანას მშვიდობიანსა რასმე ჯავრდებოდნენ, და მეორე რომ, ვამბობდი ჩემთვის ეს ხომ ვიცი არა მოხდებარა ამა ჩვენის ფუჭის განძრახვითა მეთქი ამისთვის ვითომ დიდ სულოვნობას ვხმარობდი რომ დიდრონ კაცებს გამოუცხადებ ამა ჩემსა აზრსა, და არა ამათ მეთქი. გარნა ჩემი ესე განზრახვა და დიდსულავნობა, შეამცირა და მოსწყალა, პირველად ღენერალ მაიორმა **თ. ალ. ჭავჭავაძემ**, და მეორეთ შპიონმა **იასე ფალავანდოვმა** რომელნიც დღეს პირველნი გვარნი საშინელს უბედურებასა შინა შთავცვივდით, ჩვენი ფუჭის უბედურობისა და ფუჭის საქმისაგან, რომელიც ესე ჩვენი ფუჭი განძრახვა უკეთუ წელი ასი გაგრძელებულიყო, მაშინც არა მოხდებოდა რა, არამც თუ **იასეს** ტყუილის გესლიანის, და მომხიბლელის რასპორიაჟენით მომხდარიყო აქ აღრეულობანი.. ესრეთ სამჯობინარო და უფრო სასიამოვნო არ იქნებოდა ხემწიფე იმპერატორისათვის რომ, **იასე ფალავანდოვს** ჩვენთვის ერჩია ესრეთი რამე წავეყვანეთ ჩვენ თავის ძმას გუბერნატორთან, და მის წინაშე ყოველს თავისი დანაშაული აღგვიარებინა, და მას ლუბერნატორს მთავრობასთან წარვედგინეთ ჩვენის დანაშაულით, რომელსაც ვიმედევნებ რომ, მაშინ მთავრობა ჩვენს დანაშაულს წარუდგენდა ყოვლად მოწყალეს ხელმწიფეს, რომლითაცა დავისჯებოდით გარნა არა ესრეთითა ვითარცა ეხლა უკანსკნელსა განწირულებასა შინა ვიმყოფებით, და საბრალო ჩვენი საწყალი ცოლშვილნი უნდა სტიროდნენ სიმწარისა ცრემლითა. — გარნა სასოებასა არა წარვიკვეთთ, — ნუგეშად გვაქვს ხელმწიფის იმპერატორის აუარებელნი,

პაუშენკოს განცხადება კომისიისადმი (XIV, 25წ1).

„საგამომძიებლო კომისიას.

ტიტულიარნი სოვეტნიკი **პაუშენკოს**.

ყოვლად უმორჩილესი თხოვნა.

იმ კანონთა საფუძველზე, რომლებიც ჩაწერილია 1801 წლის 27 სექტემბრის ბრძანებაში და 1820 წლის 18 ივლისის უზენაესად დამტკიცებულ გენერალ-აუდიტორის **თ. სალაგოვის** მოხსენებაში, — ყოვლად უმდაბლესად ვთხოვ კომისიას მომეცეს ნება გამოვიდე ხოლმე დღეში თუნდა ერთ საათს სუფთა ჰაერზე საპატიმრო საკნის ახლო საჩდილობელში; აგრეთვე ნუ აღმიკრძალავთ მახლობელთა ნახვას, რომლებიც მოისურვებენ ხანდახან საპყრობილეში ჩემი ამბის გაგებას.

ტიტულიარნი სოვეტნიკი **პაუშენკო**“.

აპრილის 15, 1833 წ.

„25 აპრილი 1833 წ.

„თქვენ მიერ დასახელებულ დადგენილებებში არაფერია ნათქვამი ისეთი, რომ მაზედ თქვენი მოთხოვნილებების დაფუძნება შეიძლებოდეს. სუფთა ჰაერზე გამოსვლის უფლება მოგეცემათ, როგორც კი შესრულებული იქნება უკვე ნაბრძანები საჭირო გასაფრთხილებელი ღონისძიებები. თქვენი ნახვის უფლება კი არავის აქვს, რადგან, როგორც მოგეხსენებათ, თქვენ დაპატიმრებული ხართ სახელმწიფო საქმეზე. გენერალ მაიორი **ბაიკოვი 1-ლი**, გენ. **მ. ვოლხოვსკი**, გენ. **მ. ჩეკვინი**, პოლკოვნიკი **ტრიტელევიჩი**“.

„კომისიის ეს რეზოლუცია გამომეცხადა ამა აპრილის 25, 1833 წ. ტიტულიარნი სოვეტნიკი **პაუშენკო**“.

ელიზბარ ერისთავის ჩვენება (XIV, 2528).

„1831 წლის გაზაფხულზე, მას შემდეგ, რაც მაიორ **თ. ლუარსაბ ორბელიანოვმა** გამოუცხადა შეთქმულება გენ. მაიორ. **თ. ჭავჭავაძეს**, მეც მომიხდა მასთან ამაზე ლაპარაკი **ლუარსაბის** თანადასწრებით (**ლუარსაბის** სახლში). ვილაპარაკეთ პოლონეთის აჯანყებაზე, ჩვენს განზრახულებაზე, გენ. „**ჭავჭავაძემ** გვითხრა მე და **ლუარსაბს**: „მომეცით დრო მოვიფიქრებო“. ამ საუბრის რამოდენიმე დღის შემდეგ **ლუარსაბმა** გამოგვიცხადა მე და სოვეტნიკ **ალ. ორბელიანოვს**, რომ **ჭავჭავაძე** თანახმაა მიიღოს მონაწილეობა განზრახულებაში და ბრძანა გამოვიწვიოთ **ალექსანდრე ბატონი**—

შვილი კახეთში, დანარჩენი თვითონ იცის რასაც გააკეთებსო. ეს პასუხი მე საკმარისად მიმაჩნდა და აღარ დავეძებდი **ჭავჭავაძესთან** საუბრის შემთხვევას.

1832 წ. ნოემბრის უკანასკნელ რიცხვებში ტფილისში ჩამოვიდა ოჯახით გენ. მაიორი **თ. ჭავჭავაძე**. მე მათთან ხშირად დავდიდი, რადგან **ჭავჭავაძის** მეუღლე ჩემი ალალი დეიდაა.

ჭავჭავაძის ჩამოსვლისთანავე **ლუარსაბმა** მითხრა, რომ **ჭავჭავაძეს** განზრახულება გამოუცხადე და მას ამ თაობაზე კაპიტან **ჩოლაყაევთან** სურს ბაასიო. მე თვითონ მსურდა **ჭავჭავაძესთან** ლა-

პარაკი და ვეძებდი შემთხვევას, ერთ საღამოს შევიარეთ მასთან მე და პორუჩიკ გიორგი ერისთოვმა; ზალაში მისი მოცეკვავე ქალი-შვილები დაგვხდნენ, რამოდენიმე წუთის შემდეგ სასტუმრო ოთახში გამოვიდა ჭავჭავაძე და მე მას შევეყე, გიორგი კი ზალაში დარჩა. როგორც კი დავსხედით და მხოლოდ იმის კითხვა მოვასწარი, **ლუარსაბმა** გელაპარაკათ თუ არა მეთქი და მან მიპასუხა მელაპარაკაო, მაშინათვე შემოვიდა დეიდაჩემი და მე შევწყვიტე საუბარი, მას სხვებიც მოჰყვნენ და ამგვარად მოლაპარაკება ჩაიშალა.

დეკემბრის 4-ს მივედით **ჭავჭავაძესთან: ლუარსაბ ორბელიანოვი**, კაპიტანი **ჩოლაყაყევი** და მე, რომ მოგველაპარაკნა მასთან განზრახულებაზე. **ჭავჭავაძე, ლუარსაბი და ჩოლაყაყევი** შევიდნენ კაბინეტში, მე კი სასტუმროში დავრჩი, რომ გამერთო ქალები და არ შეეშალათ მოლაპარაკებისათვის ხელი. ამ მოლაპარაკების შედეგი ის იყო, რომ ჩვენ ყველამ გადავიფიქრეთ და ხელი ავიღეთ ჩვენს განზრახულებაზე **ჭავჭავაძის** რჩევით. **ჭავჭავაძის** ჩამოსვლის დღიდანვე ვეძებდი მასთან საუბრის შემთხვევას, მაგრამ ხან ვინ გვიშლიდა ხელს და ხან ვინ, ზოგჯერ სახლში არა გვხვდებოდა, ერთხელ მომეცა შემთხვევა დამეწყო მასთან საუბარი, როგორც ზევითა ვთქვი, და მაშინაც ხელი შეგვიშალეს.

პირველი ღამის განკარგულება დაწერა **იასე ფალავანდოვმა** 1832 წლის ნოემბერში, რიცხვი არ მახსოვს, მახსოვს კი რომ თვის შუა რიცხვებშია დაწერილი.

ყოფ. პოდპორ. **ელიზბარ ერისთოვი**.
1833 წლის 23 აპრილი.

სვიმონ მაჩაბლის ჩვენება (XV, 2732).

„რომელსაც ღამეს **ლუარსაბ ორბელიანოვისას** შევედი, იქ იყვნენ თავადები **ალექსანდრე ჯავახოვი, სვიმონ თარხანოვი, დიმი-**

456

ტრი ერისთავი, ზაქარია ორბელიანოვი და სხვანი არ მახსოვს ვინ იყვნენ; და იქ ვიღამაც თქვა ბატონიშვილები იაფები იყვნენო და ის სახელდობრ არ მახსოვს ვინ იყო და მაშინ მე ვთქვი რაში ეტყობათ იაფობა ამ **ყაფლანიანთ** პაპა ივანაანთ ხევში შიმშილით მოკვდა მეთქი. **ლუარსაბმა** კიდეც მითხრა, შენ რას ანბობ მაგასაო, ამის მეტი ლაპარაკი იქ არა ყოფილა რა და არც არა გამიგონია და მაშინ **გიორგი ღერანალი ერისთოვიც** შემოვიდა და ვახშმათ იქ დავრჩით, და შემდგომად ვახშმისა ჩვენსავე ადგილსა წავედით.

ბ) **მამუკა ორბელიანოვისა** რაც პირველად არ დავწერე იმის მეტი არა უთქვამს და არც იარაღიანი კაცები უხსენებია. თავადი **სვიმონ მაჩაბელი**. ჩყლოგ-სა წელსა მაისის ბ-სა დღეს.

საგამომძიებლო კომისიის შეკითხვა ვახტანგ ორბლი ანისაძემი და მისი პასუხი (XV, 2800).

შეკითხვა: თქვენ და სხვა თქვენი თანაგანმზრახველნი, სახელ-

დობრ ელიზბარ და დიმიტრი ერისთოვები, თქვენი ძმა ალექსანდრე და კაპიტ. ჩოლაყაევი აპირებდით, როგორც ამას თ. იასე ფალავანდოვი აჩვენებს, სადამო-წვეულების გამართვას, რომელზედაც უნდა ამოგეჟლიტათ კორპუსის უფროსი და ყველა რუსი მოხელენი. გამოაცხადეთ თქვენგან რომელმა უთხრა პირველმა თ. იასე ფალავანდოვს ასეთი სასტიკი განზრახვის დაწერა.

პასუხი: თ. ფალავანდოვის ჩვენება მტკნარი სიცრუეა. 1832 წლის ოქტომბრის დასაწყისში **ფალავანდოვმა** მიგვიწვია ჩაიხე: **ელ. ერისთოვი**, ჩემი ძმა **ალექსანდრე**, პორუჩ. **გ. ერისთოვი** და მე, სადაც **ფალავანდოვმა** დაიწყო საქართველოს განთავისუფლებისათვის საშუალებათა ძებნა და მერე თქვა მე ვიცი ერთი საშუალება: მე დავწერ ორ წერილს ჩვენი უფროსი თავადების სახელით ერთს **ალექსანდრე ბატონიშვილთან**, რომელსაც მოვიწვევ საქართველოში გასამეფებლად, მეორეს კი **ეგვიპტის ფაშასთან**, რათა დაგვეხმაროს ფულით და თუ შესძლებს ჯარითაცაო. ჩვენ უთხარით **ფალავანდოვს**, რომ თავადების ხელწერის მიხედვით მიხვდებიან ამ წერილების სიყალბეს. არა, სთქვა **ფალავანდოვმა**, მე ვიცნობ რუსებისაგან შეურაცყოფილ ორ მღვდელს, რომლებიც წაიღებენ ამ წერილებს და ფიცით დაარწმუნებენ, რომ ესენი უფროს თავადთაგან არის გაგზავნილი, გარდა მაგისა, განაგრძო **ფალავანდოვმა**, მე თუ დავინახე ვისიმე ხელწერა, მაშინათვე მივამზავსებ და შევძლებ

457

ყველა თავადის სახელით ხელის მოწერასაო. ამის დასამტკიცებლად **თ. ფალავანდოვმა** გვიამბო, რომ როდესაც ის საქართველოდან გაიქცა და რუსებმა დაიჭირეს, მაშინ მან დასწერა წერილი, რომელიც ვითომც მიწერილი იყო **თ. დადიანის** მიერ ოსმალეთში მყოფ რომელღაც იმერელ ბატონიშვილთან, რომლითაც **დადიანი** იწვევდა ბატონიშვილს იმერეთში და არწმუნებდა, რომ იგი მას დაეხმარება და ააჯანყებს მთელს იმერეთს, და რომ ეს წერილი **ფალავანდოვმა** მთავრობას წარუდგინა. აი ბატონებო, განაგრძო **ფალავანდოვმა**, მე **დადიანის** ხელწერილითაც კი დავწერე და მას საქმეები აურ-დაერიეთ, კინაღამ რუსეთისკენ არ გაამგზავრესო. ამის ჩამდენ კაცს შეუძლიან აჩვენოს ჩვენზე, ის რაც თვითონ თქმვა. რასაც კი ის ჩვენზე აჩვენებს ყველაფერი პირველად მისი მართა სადამო-წვეულება და იქ მთავრობის ხალხი ამოგვეწყვიტა, რომ თავს დავსხმოდით ციხეს, ყაზარმებსა და სხვა, რომ მან უკვე გამოუცხადა ტფილისის 200 მცხოვრებს, რომლებიც მოხარული არიან ამ საქმეში მონაწილეობა მიიღონ, რომ ძმამ მიაბარა მას 30.000 მან. ვერცხლით და რომ ეს ფული საკმარისი იქნება პირველი ღამის განკარგულების მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლადაო. მან ეს გვიამბო ოქტომბერში 1832 წ., როდესაც მასთან ვახშამზე ვიყავით მოწვეული. ზოგიერთებმა თქვენს, რომ კორპუსის უფროსის მოკვლა ნამეტანი სისასტიკე იქნებოდა. **ფალავანდოვმა** თქვა რომ ყველაზე დიდი უფროსის ცოცხლად დატოვება როგორ შეიძლებაო, მაგრამ მას არავინ არ ეთანხმებოდა. და ბოლოს ყველა ჩემმა ამხანაგებმა იციან, რომ მე არასოდეს და არავითარ შემთხვევაში ამისთანა აზრები არ გამომითქვამს. ვის შეეძლო ძალა

დაეტანებინა **ფალავანდოვისთვის**, რომ დაეწერა პირველი ღამის განკარგულება, თუ კი ეს მისი სურვილი არ იყო. მისთვის არავის უთქვამს, რომ დაეწერა იგი, მან თვითონ დასწერა და წარმოადგინა.

თ. ვახტანგ ორბელიანი“.

1833 წლ. 5 მაისი.

კომისიის კითხვა ვახტანგ ორბელიანისადმი და მისი პასუხი (XV, 2822).

კითხვა: სოვეტნიკი **ორბელიანი** და **ელ. ერისთავი** აჩვენებენ, რომ, თქვენ, პრაპორშჩ. **გ. ერისთავი** და **ზურაბ ჭავჭავაძე** ჰყოფილხართ ერთად, როდესაც პორუჩ. **გრიგოლ ორბელიანი**გმა

458

წაგიკითხათ მის მიერ თარგმნილი **რილეევის** „ნალივაიკას აღსარება“, რის შემდეგაც თქვენ ის გადაჰკოცნეთ. განმარტეთ როგორ მოხდა ეს.

გენერალ-მაიორი **ვოლხოვსკი**.

პასუხი: 1831 წლის გაზაფხულზე **ელ. ერისთავი**, ჩემი ძმა **ალექსანდრე** და მე წავედით ერთად **გრიგოლ ორბელიანთან**, მასთან დაგვხვდა **ზურაბ ჭავჭავაძე**; მგონია პრაპ. **გიორგი ერისთავი** იყო ჩვენთან, მაგრამ დანამდვილებით არ მახსოვს. მაშინ **გრიგოლ ორბელიანი**გმა წაგიკითხა **რილეევის** ლექსის თარგმანი სახელწოდებით „ნალივაიკას აღსარება“, რომელიც თვითონ ეთარგმნა „გივი ამილახვარის აღსარება“-დ, ამის შემდეგ **თ. ელ. ერისთავი** გადაეხვია **გრიგოლ ორბელიანს** და ჩვენც ყველამ მის მაგალითს მივბამეთ.

თ. ვახტანგ ორბელიანი“.

6 მაისი, 1833 წ.

ლევან ერისთავის ჩვენება (XVII, 3061).

„კომისიასა შინა.

კითხვაზედ ამა კომისიისა მოვახსენებ რომ როგორც მახსოვს ამ განზრახულებაზედ პირველათ ელაპარაკნოს ჩემთან **ზიძინა ერისთავს** და ამას წინათ კიდევ გამოვაცხადე ჩემს ჩვენებაში. იქნება რომ ჯერ პრაპორშჩიკ **გიორგი დავითის ძე ერისთავს** ამ საგანზედ ელაპარაკნოს ჩემთან მაგრამ სწორეთ არ მახსოვს რომელმა ამათგანმა პირველათ გამომიცხადა ეს განზრახულება ის კი ვიცი რომ მერე **დავით ჯორჯაძემ** ნახა **გიორგი ერისთავის** ჩემთან ლაპარაკი მკითხა **გიორგი** რას გეუბნებოდაო როგორც მე ჩემს წინა განცხადებებში დამიწერია და თუ სწორეთ ვიცოდე მე თუ ვის უთქვამს პირველად და ვინ გამომიცხადა ეს განზრახულება მე არას დავმაღავდი და ჭემმარიტებით ვაჩვენებდი კომისიას ხთის წინაშე. მაისის კა დღესა წელსა ჩყლგ პრაპორშჩიკი თავადი **ლეონ ერისთავი**“.

ლევან ერისთავის ჩვენება (XVII, 3065).

„მართალია ახლა მომაგონდა რომ პირველათ შევიტყე მე ეს განზრახულება თავადი გიორგი ერისთავ დავითის ძისაგან მასკვან თავადი დავით ჯორჯაძისაგან მაშინ როდესაც მივდიოდით 1831-ში გერისთობას სოფელს ჭალას ბარძიმის სახლში გერისთო-

459

ბას კი მართალია ვილაპარაკეთ მე და ბიძინამ ამ საქმეზედ რომელიც მე ვიცოდი ამ ზემოხსენებულს თავადთაგან. 1831-ში ზამთარშივე დუშეთიდან მოვდიოდით მე და ბიძინა და ამ საქმეზე ლაპარაკი გვქონდა, რომელიც ადრევე გამომიცხადებია პრაპორშჩიკი თავადი ლეონ ერისთავი“.

1831-სა წელსა

მაისის 26-სა დღესა.

ბიძინა ერისთავის ჩვენება (XVII, 3066).

„ლევან ერისთავი აჩვენებს ვითომც პირველათ მე გამომეცხადებინოს იმისთვის ეს ჩვენი განზრახულება ხოლერობის უკან ზამთარში ქრისტიანობის თვეში ესე იგი ჩყლ წელსა იმ დროს როცა ჩვენ მივდიოდით ერთათ დუშეთიდან ეს არ არის მართალი პირველათ ამიტომ რომ ჩყლ წელსა მე თითონაც არ ვიცოდი ესე განზრახულება და მეორეთ რომ იმ წელს ქრისტიანობის თვეში მე ლევანთან დუშეთიდან მომავალი არა ვყოფილვარ და ვიყავ თ. თაღია ჩოლაყაყვის სახლში სოფელს ყარაბულახს ჩემის სიძის სიკვდილისა გამო. წინა პირველათ ჩემი და ლევანის ლაპარაკი ამ საქმეზე იყო ათას რვას ოცდათერთმეტს წელსა აგვისტოს თვეში გერისთობას საცა თვითონ ლევანმა მითხრა რომ გავიგონე ბუნტს აპირებთო და მე რათ მიმალამთო მასკვან ამავე წელსა ქრისტიანობის თვეში დუშეთიდან მე და ლევან მივდიოდით და გზაზედ ვლაპარაკობდით ამ განზრახულებაზედ. და იქ ჭეშმარიტათ არ მახსოვს და იქნება რომ მე გამოუცხადე ალექსანდრე ბატონიშვილთან წიგნის გაგზავნაც. ათას რვას ოცდა ათში როგორ ვეტყვოდი მე მას რაც არ იყო მაშინ წიგნი გაგზავნილი ბატონიშვილთან და თვით კამისიამ უწყის როდესაც გაგზავნილ იქმნა ალექსანდრე ვახტანგის ძის ორბელიანოვისაგან მე და ლევან დუშეთიდან რომ მოვდიოდით ქრისტიანობის თვეში ათას რვას ოცდა თერთმეტს წელსა მაშინ ჩვენთან ერთათ მოდიოდნენ თ. დავით და ქაიხოსრო ბაგრატიონები მუხრანელები. მაისის კვ. ჩყლგ. პრაპორშჩიკი თ. ბიძინა ერისთავი“.

როგორც ამას წინათ მოვახსენე კომისიას არბოში გვქონდა ლაპარაკი ამ განზრახულებაზედ მე და სვიმონ მაჩაბელოვს სწორეთ არ მახსოვს რომელმა ჩვენგან პირველათ დაიწყო ლაპარაკი ეს კი ვიცი იმისის მხრიდან არ იყო უარის თქმა ვგონებ მე მითხრა ელიზბარმა ერისთავმა რომ სვიმონ მაჩაბელმაც იცის, ეს საქმეო და ამ მიზეზით დავიწყეთ ლაპარაკი მე არ მახსოვს რომ გეთქვას

ბატონიშვილს **ალექსანდრესთან** წიგნი არის გაგზავნილი და იქიდანაც პასუხი მოსულა და როდესაც მე და **სვიმონ მაჩაბელს** გვეკონდა ლაპარაკი ამ განზრახულებაზედ მაშინ შევატყე, რომ იმან ადრევე იცოდა და არ ვიცი ვისგან შეტყო არც მე იმისთვის მიკითხვამს შემდგომ როდესაც ეს **მაჩაბელი ლუარსაბ ორბელიანოვის** სახლში ვნახე მაშინ უთხარ შარშანდელის საქმისას რას აპირებ მეთქი **სვიმონ მაჩაბელმა** მითხრა ის დრო წავიდა აღარა შეგვიძლიან რაო როგორც ამას წინათაც კამისიისათვის მომიხსენებია რაც მახსოვდა ქვემდარიტებით ვაჩვენე და არც არას დავმალავ თუ რამ ვიცოდე. პრაპორშიკი **თ. ბიძინა ერისთავი**“.

ლევან ერისთავის ჩვენება (XVII, 3134).

„მე სრულებით არ მახსოვს, რომ ათას ოცდა თერთმეტს წელს გიორგობის თვეში ან შობის დღეს როცა ჩემს სახლში ახალ გორის სოფელში მოსულიყოს იქ **ელიზბარ ერისთავი** და ელაპარაკნოს რამე ამ განზრახულებაზედ ან **ჯორჯაძესთან** და არც **ელიზბარ ერისთავს** როდისმე სოფელში და ჩემს სახლში ამ საქმეზედ ლაპარაკი რამ ქონია ან ჩემთან ან **ჯორჯაძესთან**. პრაპორშიკი **ლეონ ერისთავი**“.

გიორგი რევაზის ძე ერისთავის ჩვენება (XIII, 2469).

რამდენჯერ გინახიათ გენ.- მაიორი **ჭავჭავაძე**, ვიდრე თქვენ და **ლუარსაბ ორბელიანოვს** გექნებოდათ მასთან საუბარი. გამიგონია, ხოლო მესამედ მიწვეული ვიყავი მაიორ **ორბელიანოვისა** და **ელიზბარ ერისთავის** მეშვეობით.

ერთხელ მივედი და თავადი სახლში არ დამხვდა, მეორეჯერ კი ვნახე იგი, მაგრამ მის ბრწყინვალეებისაგან არაფერი

ზაქარია ჩოლაყაშვილის ჩვენება (XIII 2473).

აღნიშნული საუბრის დროს მიეცა თუ არა წინადადება თ. **ლუარსაბს** ყოფილიყო შუამავლად თქვენსა და გენ. მაიორ **ჭავჭავაძეს** შორის არსებულ მთების გამო დავაზე. ნდა მოგელაპარაკოთ ჩვენი კახეთის მთების საქმეებზე, რომელიც ჩვენ შორის დიდი ხნის დავას წარმოადგენსო; ამასთანავე შეგვიწვია მე და **ლუარსაბ ორბელიანოვი** ცალკე ოთახში. მე აღვიარებ, რომ არასოდეს და არავისგან არ გამიგონია,

რადგანაც მე რომ მივედი **თ. ჭავჭავაძესთან** მის ბრწყინვალეებას მრავალი სტუმრები ჰყავდა, ამიტომ თავადმა მომმართა შემდეგი სიტყვებით: **ზაქარია დიმიტრის ძეგ**, მე მი-

რომ **თ. ჭავჭავაძეს** ჩემთან რამე დავა ჰქონოდეს, რადგან მე არც იმისთვის მივსულვარ მასთან, რომ **ლუარსაბ ორბელიანი** ჩვენს შორის შუამავლად გამოსულიყო. ეს მხოლოდ ხერხი იყო მის ბრწყინვალეობა **თ. ჭავჭავაძესაგან**.

ამ საუბრის დროს იყო თუ არა მსჯელობა: მაზრებში ბოროტმოქმედებებზე, გადასახადთა სიმძიმეზე და კახეთის მოდარაჯეებზე, რაც ისე ძნელი ასატანია ხალხისთვის, რომ შესაძლებელია ისინი აჯანყებამდე მიიყვანოს, და იმაზედ, რომ მაშინ იმისაც კი უნდა გვეშინოდეს, რომ რუსეთმა არ მიატოვოს საქართველო, რომე-

არავითარი საუბარი არა ყოფილა იმის მეტი, რომ **ჭავჭავაძემ** გამომიცხადა, რათა მე აღუკრძალაო თავადებს, რომ მათ შეთქმულებაზე ფიქრს თავი დაანებონ და რომ ის თვითონ სხვებთან ერთად თხოვს განსაკუთრებული წერილით ხელმწიფე იმპერატორს და განუმარტავს ყველაფერს, რაც სურთ და სწადიათ თავადებს.

462

ლსაც დღემდე მისთვის არავითარი სარგებლობა არ მოაქვსო.

დაახლოვებით რამდენ ხანს გაგრძელდა თქვენი საუბარი ცალკე ოთახში რამდენიმე წუთი, თუ ნახევარ საათამდე გასტანა

რამდენიმე წუთს, მაგრამ არა უმეტეს საათის მეოთხედისა.

გვარდიის კაპიტანი თ. ჩელოყაევი. 23 აპრილი 1933 წ.

გენერალ-მაიორი ჩევეკინი.

ზაქარია ციციშვილის პასუხები (XV, 2870).

„ჩვენებათაგან პროპორმჩიკის **ბიძინა ერისთავისა** ჩანს: **პირველად** რომ ჩყლა-სა წელსა თქვენ ყოფილხართ რიცხვთა შორის სხვათა თავადთა სალოცავად სოფელს არბოს წმინდა გიორგის დღეობას, მას დროსა **ბიძინა ერისთავს** მიუღია წერილი სოვეტნიკად ყოფილისა **ალექსანდრე ორბელიანოვისაგან** რომ შეგატყობინოს ერთბამ სხვებთანა თქვენცა მალე

ჩამოსასვლელად ტფილისსა და რომელ ხსენებული წერილი რიცხვთა შორის სხვათა ამხანაგათა უჩვენებებს თქვენთვის მას **ბიძინა ერისთოვს** და აქ ყველას გქონიათ ერთმანერთთან ლაპარაკი აღრეულობისათვის. — და მეორედ რომ ხსენებული წერილი აჩვენა მან **ელიზბარ ერისთოვს**, რომელმაც წაიკითხა იგი და შემდგომ მისა როდესაც გამოუცხადა მას **ბიძინა ერისთოვს**, გითხრათ სხვათა თავადთა შორის თქვენცა.

ყოფნა თქვენი დანიშნულ დროს წმინდა გიორგის დღეობას დაამტკიცა **თეიმურაზ ამილახვაროვმან**. ხოლო სოვეტნიკად ყოფილმან **ალექსანდრე ორბელიანოვმან** აჩვენა რომელ

463

მას სწორედ მიუწერიეს 1831-სა წელსა სოფელს არბოში **ბიძინა ერისთოვთან** მოიწვიოს თავადნი მათ შორის თქვენც ტფილისს, ამისთვის კამისია მოითხოვს გარემოებითსა თვინიერ უმცირესისა დაფარვისა პასუხსა.

ა) ყოფილხართ ჩყლა-სა წელსა სოფელს არბოში წმინდა გიორგის დღეობაზედ.

ბ) ვინ გაჩვენა თქვენ წერილი **ალექსანდრე ვახტანგის ძეს ორბელიანოვისა** დაბარებისათვის თავადთა ტფილისსა **ბიძინამ** თუ **ელიზბარ ერისთოვმა** და რა გითხრა ამ **ელიზბარმაციციანოვი**.

ამა საგანზედ და გ) ვითარ საზოგადოდ თქვენში მაშინ ლაპარაკი იყო შესახებელად აღრეულობისა.

სოვეტნიკად ყოფილმან პოდპორუჩიკ **ალექსანდრე ორბელიანოვმან** აჩვენა, რომელ როდესაც შეაწერეს რაოდენი კაცი უნდა გამოსულიყო აღრეუ-

ჩყლა წელსა სოფელს არბოს ჭეშმარიტად ვიყავ სალოცავად მაგრამ პრაპორშჩიკს **ბიძინა ერისთოვსა** ჩემთვის არარაი წერილი არა უჩვენებია და არც არაფერი ლაპარაკი ვისგანმე გამიგონია ამ საგანზედ წერილი **ალექსანდრე ვახტანგის ძისა** არავის არ უჩვენებია არც **ელიზბარ ერისთოვს** და არც **ბიძინა ერისთოვს** და არც საზოგადო ლაპარაკი ყოფილა რამე ჩემთან — მე იმათთან სალაპარაკოთ სულ არ მინახავნან და არც არა ვიცირა.

თ. პრაპორშჩიკი **ზაქარია**

ალექსანდრე ვახტანგის ძეს ჩემთვის არ უთქომს ეს არც შეწერა კაცებისა და არც რამ პასუხი ყოფილა ჩემგან. გამომიცხადებია ერთ გზის ბაღში დავეპატიჟნე იქ რაც გავიგონე მოვახსენე კომისიას იმის მეტი არას კაცისაგან არ გამიგონია რა ამ საგანზედ. **თ. ზაქარია**

ლობის მოსახდენელად, მაშინ თქვენ უარი გიყვიათ მიცემა-ზე კაცებისა და გითქვამსთ: ჯერ თქვენ ქალაქელებმა მოახდინეთ ბუნტიო და მას უკან ჩვენ ჯარით მოვალთო ქართ-ლითგან.

გამოაცხადეთ ეს გარემოება და სახელდობ რა გითქვამსთ თქვენ ამ საგანზედ.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XV, 2888).

„**მოლა ზამანამ** აჩვენა, რომ როდესაც თქვენთან მოიყვანა მან **თათარი მაჰმადა**, რომელიც ალექსანდრე ბატონიშვილის მიერ გაგზავნილი **ყაზი მოლა-სთან** მიდიოდა, მანვე გითხრათ გეცნობებინათ ეს ამბავი საქარ-

თველოს გუბერნატორისათვის, მაგრამ თქვენ ამისთვის მას სიკვდილით დაემუქრეთ. განმარტეთ მართალია თუ არა **მოლა-ზამანას** ეს ჩვენება და მართლა მოგცათ თუ არა წინადადება, რომ **მაჰმადას** მოსვლა ხელისუფლებისათვის გეცნობებინათ.

გენერალ-მაიორი **ვოლხოვსკი**.

რად წახვედი **ბატონიშვილი ალექსანდრესთან** და ან ვინ გატანდა ძალასა მეთქი. მასკვან მითხრა, რავექნა გავები ახლა მეც ვნანობო, მაგრამ რალა მეშველებაო. – მასკვან მე უთხარ მაშ ეს **მაჰმადა** ისევ თავის გზაზე გაისტუმრე წავიდეს მეთქი, – მასკვა მითხრა ბატონი ხარო. – და ამის შემდეგ მე რაც იმ **მაჰმადას** დავაბარე ხო კომისიისათვის მომიხსენებია.

მოლა ზამანა ამტკიცებს, რომ როდესაც თქვენ მას სთხოვეთ 200 კაცის შოვა აჯანყებაში

ციციანოვი“.

არა ესრეთ იყო **მოლა ზამანა** რომ აჩვენებს, – გარნა ესრეთ იყო როგორც მახსოვს. – მე მითხრა **მოლა ზამანამ** როდისაც **მაჰმადა** მოიყვანა, ბატონოვო, მოდი ამ ბატონიშვილის კაცს მკლავებს შეუკრამ, და ლუბერნატორს მივგვრიო, ჩინს მომცემენ, და ჯამაგირსაო. – მასკვან მე უთხარ **მოლა ზამან** მეთქი თუ ეგ განძრახვა გქონია მაშ თავდაპირველად

მონაწილეობის მისაღებად, ის უარს ამბობდა, მაგრამ თქვენ მოკვლით დაემუქრეთ თუ ამ საიდუმლოს გასცემდა მერე, სამი დღის შემდეგ, **მოლა-ზამანა** ჩამოვიდა ტფილისში თათარ **ყურზან ოღლისთან** სახლის გამო დავის გადაწყვეტის სათხოვნელად და თქვენ კვლავ გაუმეორეთ მას მოეყვანა აჯანყებისათვის თქვენ მიერ დასახელებული ოთხი თათარი. განმარტეთ როგორ იყო ეს ყველაფერი, ვინ არიან ის თათარები, რომელთა აჯანყებისათვის მოყვანაც დაავალეთ **მოლა**

465

ზამანას სახელდობრ ვინ მოიყვანა მან თქვენთან ტფილისში, ნახეთ თუ არა თქვენ თვითონ ის ხალხი, რა ელაპარაკეთ მათ, ან **მოლა ზამანას** რა დაავალეთ მათთვის სათქმელად.

გენერალ მაიორი **ვოლხოვსკი**.

მეთქი, და მგონია, ისე მახსოვს რომ ბუფტისათვის არ მითქომს მე **ზამანასთვის**, კაცნის მოყვანა, დაარც 200-ის კაცისა მითქომს. მასკვან მითხრა რატო არაო დიახ შევიძლებო, შემდეგ ისე მახსოვს რომ მგონია სიაც დამაწერინა კაცებისა არ ვიცი **ოცის** კაცის, სია დამაწერინა თუ **თხუთმეტისა**, შემდეგ ამისა წავიდა **ზამანა**, და რაოდენიმე ხანი გავიდა, და **სამი** თუ **ოთხი** კაცი ჩამოეყვანა ქარვასლაში, მოვიდა მითხრა **ზამანამ**, კაცები ჩამოასხიო, სად არიან მეთქი. – მითხრა ქარვასლაშიო, რამთენი არიან მეთქი, – მითხრა ოთხიო. – შემდეგ გამეცინა, და უთხარ კარგი წადით საჭირო აღარ არის მეთქი, და მგონია რომ არ ვიცი **სამი**, თუ

არა ესრეთ იყო. – გარნა მე ესრეთ მახსოვს, მართალია, რომ ის **ზამანა** საჩივლელად ჩამოვიდა ჩემთან ხსენებულს ყურზანაზე. – და მაშინ უთხარ მე ზამან არ შეგიძლიან რაოდენიმე კაცი იშოვნო მეთქი. მასკვან მითხრა რად გინდათო – შემდეგ მე უთხარ საჭირო არის

ორი მინანთულიც ვაჩუქე. ის კაცები სულ თვალით არ მინახამ. – წელსა 1833-სა მაისის 9-სა დღესა. პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XXII, 3138).

„გამოაცხადეთ, რომ არა გაქვთ საბუთი ეჭვი შეიტანოთ, რომ გენ. მაიორის **ჭავჭავაძის ბრძანება ალექსანდრე ბატონიშვილის** კახეთში გამოწვევაზე, რაც თქვენ თ. **ლუარსაბ ორბელიანოვმა** გამოგიცხადათ, არ იყო ნამდვილად ხსენებული

კომისიის კითხვასა ზედა მუქვს პატივი მოხსენებად; უკეთუ მე ეჭვი მქონიყო, მაიორს თავადს **ლუარსაბ ორბელიანოვსა** ზედა ტყუილად მოგონებისა, — მაშინ მე არასოდეს კაცს არ გავგზავნიდი **ბატონიშვილს ალექსანდრესთან**, და უკე-

466

გენერლის ნათქვამი, არამედ გამოგონილი იყო თვით თ. ლ. **ორბელიანოვისაგან**.

თუ ასეთი ეჭვი გაქვთ, დასწერეთ რაზედ ამყარებთ მას, თუ კი არავითარი ეჭვი არა გაქვთ, განმარტეთ აგრეთვე ამისი საფუძველიც.

გარნა დავხედე საქმეს რომ შემუძლებელი იყო, და ამისთვის აღარ გავგზავნე იგი **ქოსა**

მუსტაფა: შემდეგ მაიორმა თავადმა **ლუარსაბ ორბელიანოვმა**, ოდესცა თქო, რომ **ალექსანდრე ჭავჭავაძემ** თქოვო კაცი გაგზავნეთ **ალექსანდრე ბატონიშვილთან**ო, მას დრომდისინ, მე არარაის საქმეს არ შევდგომიყავ, და ოდესცა, ესრეთი მესმა **ლუარსაბისაგან**, მაშინ გონება ჩემი შეიპყრა **ლუარსაბის** ამ ერთმა სიტყვამ, და ვიფიქრე აქ უთოთ დიდი ზაგოვორი არის, და უთოთ დიდრონი კაცებიც მონაწილენი არიან მეთქი — და მე მაშინვე ვთქვი, მეც რაიმე სამსახური უნდა დავანახო მათ მეთქი და მაშინ მე შეუდევ ყოველსა საქმეს — და კაციც მაშინ გავგზავნე **ალექსანდრე ბატონიშვილთან**. მეორე შემდეგ **ლუარსაბ ორბელიანოვის** თქმისა, ვგონებ რომ, დიდმა დრომ გაიარა მანამ ჩვენ დაგვიჭერდნენ, და რაისთვის ერთხელ არ მესმა **ლუარსაბისაგან**, რომ ტყუილად ვთქვიო, და ანუ ხუმრობითაო. **მესამე**. მას მაიორს თ. **ლუარსაბ ორბელიანოვს** არაოდეს ცრუთ არ ვცნობ, და ყოველთვის პატიოსნობის მნიშვნელობასა ქვეშე მყოლია. უკეთუ მე მაიორი თ. **ლუარსაბ ორბელიანოვი** ცრუს კაცად მეცნა, მაშინ, მე მასთან არაოდეს შეერთება არ მექმნებოდა, და არც კაცი გაგზავნილი მეყოლებოდა **ალექსანდრე ბატონიშვილთან**, და იქნება რომ დღეს არც ამ სატირალს ადგილასა ვყოფილიყავ მე. უკეთუ მაიორი თ. **ლუარსაბ**

თუ **ლუარსაბმა** გამოიგონა ესეთი, რის განძრახვისთვის, და ან რომლის მიზეზისთვის: — უკეთუ მე კაცის გაგზავნა მდომიყო **ბატონიშვილის ალექსანდრესთან**, მაშინ, ოდესცა მე **ქოსა მუსტაფა**, პირველად რომ მოვამზადე, მაშინ გავგზავნიდი მას,

ორბელიანოვი ამბობს, რომ ტყუილად ვთქვით, და კანონი შეიწყნარებს ესრეთსა, — მაშინ მეც შემიდლიან ვთქო, რომ ტყუილად გავგზავნე კაცი **ბატონიშვილთან** — „ყოველი ჩვენი საქმე და მოქმედება; სრულებით, არა მცირედი რამ იყო მთავრობისა დასაკლისი, უკეთუ წელი 200-ს მაინც განგრძელებულიყო ჩვენი ზაგოვორი, მაშინცა არარაი, მოხდებოდა: — გარნა კანონს ხუმრობა და ტყუილი არ უყვარს.

კვალად მივმართამ ყოვლად მოწყალეს ხელმწიფეს იმპერატორს, და ნუგეშად მაქვს ესრეთი, რომელ იგი არს კანონთა კანონი,

467

და მის მიერ სუფევს კანონი, — რომელნიც მისნი სამაგალითო ხელმწიფურნი მოწყალეზანი განთქმულნი არიან ქვეყანისა ზედა: — ამისთვის, სული ჩემი მოელის მისსა იმპერატორებითის, სამაგალითოსა მოწყალეზასა: წელსა 1833-სა მაისის 26-ს დღესა პოდპორუჩიკი **ალექსანდრე ორბელიანოვი**.

თეიმურაზ ლორთქიფანიძის სიტყვიერი ჩვენება (XVII 3180)

„ვიპისკის ¹⁾ წაკითხვაში **თეიმურაზ ლორთქიფანიძემ** აჩვენა, პირველად რომ პირველს ჩვენებაში შეცდომით მითქვამს, ვითომც მე იმერეთში გამომეცხადებინოს ესე ბოროტ განზრახულება **თ. ნიკო და გიორგი ჯიჯავამებისათვის**, ამისთვის რომ მე **თ. ბესო ლორთქიფანიძის** მეტს არავისთვის არა გამომეცხადებია და მეორედ რომ მთავრობისგან როცა ამ უკანასკნელს დროს დაბარებული ვიყავი, მაშინ ვიმყოფებოდი გურიას ჩემს ცოლის ძმებთან და იქ რასაც წამს გამომეცხადა იქაურმა ნაჩაღნიკმა მე მაშინვე წამოველ ქუთაისს და იქიდან ქალაქს გამომგზავნეს. **ბესო ლორთქიფანიძეც** მაშინ რადგანაც გურიას იყო და იმერეთს მოდიოდა, ამისათვის ერთად წამოვედით, და მე არც გაქცევა მდომებია და არც იმას დაუჭირვიარ, და იმას თუ ეს უთქვამს, სრულებით ტყუილად უჩვემებია. კთ. მაისს 1833 წელს“.²⁾

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XVII, 3184).

„კომისიასა შინა.

კომისიის კითხვასა ზედა მაქვს პატივი მოხსენებად. წარსრულს 1833-სა წელსა, — სახლსა **თ. ელიზბარ ერისთავის** სიძის **მელნიკოვისას**, გამოუცხადა; თავადმა **ელიზბარ ერისთავმა**, თავადს **ივანე მაჩაბელოვს**, განძრახვა ჩვენი, და მან მაჩაბელოვმა უარჰყო, და თანახმა არ შეიქნა: — ხოლო ესრეთი გარემოება იყო კოლლეჟსკის სოვეტნიკის **მელნიკოვის** სახლში, და არა სასამართლოსთან. წელსა 1833-სა. მაისის 27-სა. პოდპორუჩიკი **ალექსანდრე ორბელიანოვი**“.

ბიძინა ერისთავის ჩვენება (XVII, 3210).

ჩყლბა-სა წელსა პირველად ვინ გამოგიცხადათ თქვენ რომ

ჩყლბ. წელსა მე პირველათ გამომეცხადა არ მახსოვს სწო-

კენჭის ყრის დროს მიახლოე-
ბით უნდა მოხდეს ბუნტიო და
ვისთან სახელდობრივ თქვენ

¹⁾ გამოძიების პროცესში თითოეული ბრალდებულის შესახებ მოგროვილ ჩვენებებს კომისიამ თავი მოუყარა და ამონაწერების სახით ცალკე-ცალკე წარუდგინა ბრალდებულთ, მათ მიერ სათანადო განმარტებისთვის.

²⁾ ჩვენება ხელმოუწერავია.

468

გქონიათ ამ ბუნტის ბარობაზე
გასჯა?

ერისთოვმა, რომ კენჭის ყრის
მოახლოებით ბუნტი უნდა მო-
ხდესო და ეს კი აღარ მითხრეს
თუ როგორ აპირებდნენ ამ
ბუნტს და ან რა განკარგულე-
ბა ქონდათ როცა **ალექსანდრე
ჭავჭავაძე** თანხმა არ შექმნი-
ლიყო და ეს ბუნტის წინადა-
დებაც ჩაიშალა მაშინ მე თავა-
დმა **ზაქარია ჩოლაყაყვმა** მით-
ხრა. რომ თუ არ ჩაშლილიყო
ეს აზრი ბუნტის მოხდენას აპი-
რებდნენ ოცს დეკემბერს ანუ
ოცს ნოემბერს, პრაპორშჩიკი
თ. ზიძინა ერისთოვი“.

რეთ **ალექსანდრე ვახტანგის ძე
ორბელიანოვმა** თუ ელიზბარ

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XIII, 2363).

„თავადი **ზიძინა ერისთოვი**
აჩვენებს, რომ როდესაც თქვენ
პირველად ელეპარაკეთ მას
განზრახულებაზე, ის არ დათა-
ნხმდა. მართალია ეს თუ არა?

„არამც თუ პირველად რომ,
მე გამოუცხადე **თ. ზიძინა ერის-
თოვს** აზრი ესრეთი, და თანხმა
არ იყო, — გარნა; ვიდრე ჩვენ
დაჭერადმდე, ყოველთვის ჩემ-
თან ლაპარაკი ჰქონია ესრეთ,
— ღმერთმა ნუ ინებოს რომ, აქ
აღრეულობა მოხდესო, ამისთვის
საო რომ, შეუძლებელი საქმე
არისო, და ერთი სარწმუნოე-
ბის ადამიანნი ვართო, და არა-
ოდეს ღვთის მოსაწონი საქმე
არ არის, რომ, ჩვენ რუსებზე
მახვილი ავილოთო, „ამის გარ-
დაო მახსომს ურდობათის, საქ-
მეშია რუსნი **ოთხასნი** კაცნი
იყვნენ, და ყიზილბაშნი **ცხრა**
ათასნის და კიდევ რუსებმა დამა
რცხეს ყიზილბაშნის, ებრეთი

სიმხნე მინახამ მე რუსებისაო, და ამისთვის, მე არაოდეს არ მინდა რომ აქ აღრეულობა მოხდესო. — თუმცა მე, უკმაყოფილო ვარ მთავრობისაო, მაგრამ მაინც არაოდეს არა მსურს

469

აღრეულობაო. — ხოლო მე მოვახსენებ კომისიას, ესრეთ, — ეს არის რომ, ამა აზრსა შინა გვხედამდა **თ. ზიძინა ერისთავი**, ზოგს ნათესავს, ზობს მეგობარს, და ზოგს კეთილის მყოფელს, თორემ არაოდეს არა სურდა მას, რათა მომხდარიყო აღრეულობანი. წელსა 1833-სა მაისის 29-ს დღესა. პოდპორუჩიკი **თ. ალექსანდრე ორბელიანი**“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XVII, 3220).

„გამოაცხადეთ ბატ. **პაუშენკოზე** თქვენი მესამე ჩვენების დამატებად, თქვენ გამოუცხადეთ თუ არა მას პირველად განზრახულება და როგორ და როდის სახელდობრ?

მე ვგონებ როგორც ეხლა მაგონდება, რომ მე, გამოუცხადე განზრახვა ესე ჩვენი **პაუშენკოს** წარსრულს 1833-სა წელსა, და ის კი აღარ მახსომს, რომ როგორ გამოუცხადე.

წელსა 1833-სა მაისის 29-სა დღესა პოდპორუჩიკი **თ. ალექსანდრე ორბელიანი**“.

მისივე ჩვენება (XVII 3222).

„გითხრათ თუ არა თქვენ ისპრამნიკმა **პაუშენკომ** თქვენი ძმა **ვახტანგის** თანადასწრებით 1832 წ. როცა თქვენ მას შეთქმულება გამოუცხადეთ: „თქვენ ფიქრობთ, რომ კაპიტან ისპრავნიკი ვარ, მაგრამ არ დამვიწყებია როგორ ვიტანჯე უდანაშაულოდ რამოდენიმე წელს“?

მე ესრეთ მახსომს **პაუშენკოს** აგან ჩემ ძმასთან, ასე უსამართლოთა ვარ დასჯილიო რომ, მეტი აღარ შეიძლებაო, და ასე გასინჯე რუსი ვარო და თქვენი განძრახვა ვიცო, აქამდინა ვარ შეწუხებულიო.

ესრეთ დაუმატებ და მოვახსენებ კომისიას, რომ წარსრულს 1831-სა წელსა, არაოდეს არა გამიგონია რა **პაუშენკოსაგან**, სრულებით, არაფრისთანა და არც არა მე მითქომს გან-

ძრახვა ჩვენი, იქნება ჩემ ძმას
ვახტანგს, 1831 წლისა ახსომ-
დეს, და არა 1832-სა წლისა.
პოდპორუჩიკი **თ. ალექსანდრე**
ორბელიანოვი“.

470

**კომისიის კითხვა ვახტანგ ორბელიანისადმი და მისი
პასუხი (XVII 3224).**

კითხვა: გითხრათ თუ არა თქვენ ისპრავნიკ **პაუშენკომ** თქვენ-
ნი ძმის **ალექსანდრეს** თანადასწრებით 1832 წ., როდესაც თქვენ
გამოუცხადეთ მას განზრახულება და აჯანყება, რომ: თქვენ ფიქ-
რობთ, რომ მე კაპიტან ისპრავნიკი ვარ, მაგრამ არ დამვიწყებია
როგორ ვიტანჯე უდანაშაულოდ რამდენიმე წელიწადიო“. გენ.
მაიორი **ბაიკოვი 1-ლი**.

პასუხი: მე გამიგონია ისპრავნიკ **პაუშენკოსაგან** 1831 წ.
რომ ის შეურაცხყოფილია და რომ რამოდენიმე წლის განმავლო-
ბაში იტანჯებოდა უდანაშაულოდ, მაგრამ არ მახსოვს რომ მისგან
აქ მოხსენებული გამონათქვამი გამეგონოს. მე თვითონ არ მილაპა-
რაკნია **პაუშენკოსთან** ჩვენს განზრახულებაზე, მაგრამ მესმოდა
ჩემი ძმა **ალექსანდრე** და **ელ. ერისთოვი** რასაც ელაპარაკებოდნენ
მას ამ საქმეზე.

რაც შეეხება 1832 წ., მე არა თუ არ მილაპარაკნია მასთან,
არამედ აღარც კი მინახავს იგი, აღარც არა გამიგონია მასზე ჩვენს
განზრახულებასთან დაკავშირებით ჩემი ამხანაგებისგან.

თ. ვახტანგ ორბელიანოვი“.

29 მაისი, 1833 წ.

თეიმურაზ ამილახვრის ჩვენება.

**უფალს პრაპორშჩიკს თეიმურაზ ამილახვაროვს.
(XVII, 3232).**

„გამოაცხადეთ რომ არ შეგიტყვი-
ათ თქვენ სად და როდის
ბიძინა ერისთოვისაგან, რომ
ალექსანდრე ბატონიშვილი მო-
სულაო გუმბრს ჯარითაო? და
ბიძინა ხომ არ გახალისებდათ
როდისმე და სახელდობრივ
როგორ ამ ბუნტის განზრახუ-
ლებისადმი?

ჩემთან არას დროს არ ქონია
ბიძინას ერისთოვსა ლაპარაკი
აქაურს აღრეულობაზედ და
არც ეს **ალექსანდრეს** მოსვლა
გამიგონია გუმბრს არას დროს
არ უთქვამს ჩემთან და არც
ვიცი თ. პრაპორშჩიკი **თეიმუ-
რაზ ამილახვაროვი**“.

ზაქარია ციციშვილის განმარტება (XVII, 3248).

„ჩყლა წელსა სოვეტნიკს **ალექსანდრე ორბელიანს** დავეპატი-
ქნეთ წავედით სადილთ უკან რომ დასხდნენ კაკალს ქვეშ დაიწყეს

რუსები ასე რომ გვაწუხებენ რატომ არას ვიფიქრებთო ერთი პირი უნდა გვექონდესო ვილაპარაკებდეთო შემდგომად წამოვედით მე და **ლუარსაბ თარხანოვი** ალექსანდრეს გიორგის ძეს უთხრა **თარხანოვმა** ურჩიე ელიზბარს ერისთოსო რომ მაგისთანას ნულარ ილაპარაკებსო სულ დასაბმელი გიჟი ყოფილაო. მასუკან აღარა ვიცირა. პრაპორშჩიკი **ზაქარია ციციანოვი**“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XVII, 3250)

„რომელიც შეგვეყარა პირისპირ კომისიამ მე და **ლუარსაბ თარხნიშვილი** გვეკითხეს **ალექსანდრე ვახტანგის ძესთან** რომ ვიყავით ბახში სადილათ მართალია მამაგონა **ლუარსაბ თარხნიშვილმა**, იმის მეორე დღე იყო თუ მესამე ჩემს საქმეზედ მივდიოდი ქარვასლაში აბრეშუმები ვიყიდე ფული მიმქონდა პატრონებისათვის მიმეცა მაშინ დამხვდა **ლუარსაბ თარხნიშვილი** და მითხრა თუ შეგხვდეს სადმეო **ელიზბარ ერისთვისშვილი** და **ალექსანდრე ვახტანგის ძე** დაუშალო ამისთანა ჩირქიან საქმეს ნუ ლაპარაკობენო მე უთხარი მე იმათ არ დავდევ მე ჩემი საქმე მაქს მეთქი და ჩემს საქმეს ვცდილობ მეთქი იმის შემდეგ ერთმა თვემაც გაიარა რომ ისინი აღარ მინახავს და აღარც მომგონებია ეს ასე მახსოვს, პორუტჩიკი **თ. ალექსანდრე ორბელიანი**ვი.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XVII, 3285).

„კომისიასა 4 შინა“.

1-ი

კომისიის კითხვასა ზედა მაქვს პატივი მოხსენებად: — წარსრულს 1831-სა წელსა, როგორც მე მახსოვს, **თ. ლუარსაბ თარხანოვი** სრულებით თანხმა არ იყო აზრსა ესრეთსა. — კარგად მახსოვს რომ მე ვგზავნიდი მას **ლუარსაბ თარხანოვს** მოციქულად თავადს **ელიზბარ ერისთოვთან** ესრეთ, რომ, შენ მოხუცებული კაცი ხარ მეთქი, და თუ ღმერთი გწამს შენ ელაპარაკე **ელიზბარსა**, რომ დაიშალოს ესრეთი განძრახვა მეთქი... ამისთვის უმდაბლესად ვთხოვ კომისიას რათა ჰკითხოს მას **ლუარსაბ თარხანოვს** იქნება ახსომდეს გარემოება ესრეთი, დასამატებლად ჩემის პოკაზანიისა.

2-ი

წარსრულს 1831-სა წელსა, ოდესცა, მე **თ. ბიძინა ერისთოვს** წიგნი რომ მივწერე ქართლში, და ვთხოვე რათა ხსენებულნი პირნი ჩა-

მოყვანა ქალაქს, რომელიც კომისიასა შინა არს ჩვენებული, და მას წიგნსა შინა სრულებით არ იყო ხსენებული **თ. ლუარსაბ თარხანოვი**.

3-ი

ამას წინად კომისიასა შინა, რომ, ვაჩვენე, თავადნი **ბიძინა**

ერისთავი, თეიმურაზ ამილახვაროვი, ზაქარია ციციანოვი, და ლუარსაბ თარხანოვი, რომ მათ პირთა თქვეს მეთქი, რომ, აქ ქალაქში მოახდინეთ აღრეულობა, და მასკვან ჩვენ ჯარით ჩამოვალთო, და კომისიასა შინა გამამეცადა; რომ მათ ხსენებულ პირთა შორის არ დამტკიცებულა ესრეთი-ამისთვის მოვახსენებ კომისიას რომ, ამგვარი ლაპარაკი რაღაც მახსომს წარსრულს 1831-სა წელსა და ის კი აღარ მახსომს, სადა, და ანუ ვისთან: – წელსა 1833-სა მაისის 30-ს დღესა. პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XVII, 3264).

„განმარტეთ ვისგან გაიგეთ სახელდობრ, რომ თ. ლუარსაბ ორბელიანოვმა მოიწონა თქვენი მოქმედების გეგმა, რომელიც დაგისახათ 1831 წ. თამარ ბატონიშვილმა. და რამდენად მოიწონა მან იგი?“

მე ესრეთ მახსომს რომ, თა-ადმა ელიზბარ ერისთავმა მითხრა რომ; ბიძა ჩემს ლუარსაბ ორბელიანვს მოეწონაო, და ას კაცს ის გამოიყვანსო. — წელსა 1833-სა მაისის 31-სა დღესა პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი.

ბიძინა ერისთავის ჩვენება (XVII, 3266).

თქვენთა ჩვენებათაგან ერთ-სა შინა მოხსენებულ არს: ვითომც ლუარსაბ ორბელიანოვის მიერ გამოცხადებულმან თანხმობამ გაგაგულიანათ თქვენცა. გამოაცხადეთ სახელდობრივ რაგვარ შეიტყუეთ თქვენ თანხმობა თავადს ლუარსაბისა, როდის და ვისთან?“

მე თავადის ლუარსაბ ორბელიანოვისაგან ერთი საკუთარი რამ თანხმობა ამ განზრახულე-ბაში პირდაპირ არა გამიგონია რა და არც იმასთან ლაპარაკი მქონია რა ამაზედ მხოლოდ ელიზბარ ერისთავმა დამარწმუნა რომ ლუარსაბიც თანხმა არისო და მთელი საქართველოს თავადებიცაო მუხრან ბატონს გარდაო და ერთხელ ჩყლბ. წელსა წამიყვანა ლუარსაბთან სახლში მაშინ ლუარსაბს ეძინა ელიზბარმა გაღვიძა ისი და უთხრა აი ბიძინა აქ არისო და

ლუარსაბმაც მითხრა ერთი მუხრან ბატონი მაჩვენეთო და მერე ჩვენ ვიცითო მე ეს იმ სახით მივიღე მითომც მუხრან ბატონის ნახვა უნდათ ამ განზრახულების ბარობაზედ. და ლუარსაბს ამას გარდა ჩემთან სრულებით არა ულაპარაკნია რა რომ მე გავეგულიანე.

ზაალ ყორღანიშვილის ჩვენება
ტფილისის მოქალაქებს ზაალ ყორღანოვს-მაისის კვ-სა
წელსა ჩელგ. (XVII, 3270).

კომისია მოგიტხოვს, რათა თქვენ გამოაცხადოთ სწორედ და გა-
რდამწყვეტათ. პასუხები შემდეგ პუნქტებზედ.

ა.

„როდის სახელდობრივ (ესე იგი რომელს წელიწადსა და თვეში) და ვინ პირველად ჰგამოგიცხადათ თქვენ განზრახულება წინააღმდეგ მმართველობისა: თავადმა **იასე ფალავანდოვმა**, თუ თავადებმა პოდპორუჩიკმა **ელიზბარმა** და პორუტჩიკმა **გიორგი ერისთოვებმა**?

ბ.

თქვენ აღიარეთ, რომ ერთხელ ჩელა-სა წელსა **იასე ფალავანდოვის** სახლიდამ რომ გამოდიოდით, მაშინ **ელიზბარ და გიორგი რევაზის შვილმა ერისთოვებმა** გამოგიცხადესთ იმავე **ფალავანდოვისას**, რომ

ა.

ესე გამრახულობა პირველად შევიტყე მე **ელიზბარ ერისთოვისაგან** მაშინ როცა მოსულიყო ის ერთხელ სადამოზედ **იასე ფალავანდოვთან** და აქ მკითხა შეგვიძლიანო რომ ერთ დამეს ორას სამასამდინ ლოთი კაცები შევყაროთო ერთ დამესო ჩირაღდანს მოვახდენთო, და სირაჩების და მიკიტნების დუქნებს გავაღებინებთო. მე უპასუხე მე რა მოგახსენოთ შენი ჭირიმე ორ სამ დღეს უკან მე უთხარ იასე ელიზბარმა რა თქო მეთქი, და იმან მითხრა როგორც დაწყობილება ქონდათ ბუნტისა როგორც ამას წინათ უფლის თავარმართველისათვის მომიხსენებია.

ბ.

ეს ზემოხსენებული ლაპარაკი იყო შარშან ზამთარსა და არ მახსომს რომელ თვეში და არც უთქომს ჩემთვის თუ სახელდობრივ რომელს დროს აპირობდნენ.

ერთს დამეს უნდა მოახდინონ აღრეულობაო და გკითხეს შეგიძლიანო მომატებულათ შევყაროთ ლოთი კაცებიო? გამოაცხადეთ როდის გითხრეს ესე და რომლის თვეში ჩელა-სა წელსა და ხომ არ გამოგიცხადეს

დრო, როდესაც აპირებდნენ ისინი აღრეულობასა?

ბ.

დაგაზარათა თქვენ **იასე ფალავანდოვმა**, და სახელდობრივ რომელს დროს რომ თქვენ გამოუცხადოთ რომელთამე ქალაქში მცხოვრებელთა მოემზადნენ ბუნტისათვის და დაჰყაროთ ხმა ვითომც სალდათებს აგროვებენო, თქვენ ადასრულეთა ესე სრულებით, თუ ან რომელიმე ნაწილი და სახელდობრივ რა?

დ.

თქვენ გითქვამსთ და სახელდობრივ როდის **იასე ფალავანდოვის** სიტყვის დასამტკიცებლად, **ელიზბარ და გიორგი რევაზიშვილის ერისთოვებისათვის** ესე შემდგომი რომ **იასეს** ბუნტისათვის კაცები მზათა ჰყავსო და ამაზედ თქვენ ნუ შესწუხდებითო რომ თქვენ მოგიპოვებიათ ასი კაცი ქალაქის მცხოვრებთაგანი ბუნტის მოსახდენელად.

ე.

იასე ფალავანდოვს უჩვენებია რომ, **ელიზბარ ერისთოვთან** და სოვეტნიკად ყოფილს **ორბელიანოვთან** იმას უთქვამს თავისას, როცა თქვენ მოსულხართ: აი ესე იშოვნის ას კაცამდინო. მაგრამ როცა ეს თავადები წასულან მაშინ თქვენ

ბ.

იასე ფალავანდოვს ჩემთვის არას დროს არ უთქომს რომ მეთქო ქალაქში ცხოვრებელთათვის რომ ბუნტისათვის მომზადებულიყვენ და არც ისი რომ მე ხმა დამეყარა ქალაქში თუ სალდათებს აგროვებენ.

დ.

რაც პირველ პუნქტში დავწერე იმის მეტი ლაპარაკი მე ელიზბარ ერისთოვთან არას დროს არა მქონიარა და არც **გიორგი ერისთოვისათვის** მითქომს ვითომც **იასე ფალავანდოვს** კაცები მზათ ხყვანდეს და ან მე ასი კაცი მემოვნოს ბუნტის მოსახდენათ ეს სრულებით ტყუილათ არის ჩემზედ ნაჩვენები.

ე.

მე სრულებით არ გამიგონია **იასე ფალავანდოვს** ეთქოს ეს სიტყვები **ელიზბარ ერისთოვთან** და **ალექსანდრე ორბელიანთან** და არც მე მითქომს **იასესთვის** რათ ატყუებ მეთქი ამ თავადიშვილებსა ეს სრულებით ტყვილია და ფიცით დავამტკი-

გითქვამთ **იასე ფალავანდოვისათვის** რად ატყვილებ იმათაო. გამოაცხადეთ სწორეთ ეს ასე იყო და სახელდობრივ როდის და თქვენ იცოდით რომ **იასე ფა-**

ცებ.

ქალაქში ცხოვრებელი აზნაურ **ზალ ყორღანოვი**“.

ლავანდიოვი განგებ ატყვილებს თავადის შვილებს რომ თქვენის შუამავლობით კაცებს ამზადებო.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XIV, 2487).

მასწავლებელმა დოდაევმა აჩვენა, თითქოს თქვენი თანადასწრებით **იასე ფალავანდოვმა** სთხოვა **დოდაევს** დაეწერა ფიცის ფუოცელი.

გამოაცხადეთ ნამდვილად სთხოვა თუ არა **ფალავანდოვმა დოდაევს** ფიცის ფურცლის დაწერა და რა მიზნით, და თქვენს გარდა ვინ იყო კიდეც მაშინ იქ?

ეს ხსენებული გარემოება ჩემთან არა ყოფილა, — და მე როგორც მაგონდება ესრეთ იყო — **დოდაევმა** მითხრა მე, — **იასე ფალავანდოვმა** მითხრა, **ფიცის** ქალაღი დაწერეო, რომ უნდა დავიფიცოთო, და ჩვენი **ფიცი** უნდა მოხდეს **ალექსანდრეს** ბაღშიო. წელსა 1833-სა მაისის 31-სა დღესა. პოდპორუჩიკი **თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი**.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XVII, – 3290).

„თქვენ აჩვენეთ, რომ ერთხელ თქვენთან მოვიდა **თ. იასე ფალავანდოვი**, და იქ იყვნენ თქვენი თანაგანმზრახველნი, **ფალავანდოვმა** გკითხათ თქვენ წაკითხული გაქვთ, თუ არა პირველი ღამის განკარგულება და როდესაც თქვენ უარყოფითად უპასუხეთ, მან გისაყვედურათ და მერე წაგიკითხათ იგი განკარგულება.

განმარტეთ სახელდობრ ვინ იყო იმ შეკრებულობაში თქვენ თანაგანმზრახველთაგან.

გენერალმაიორი **ბაიკოვი**.

კომისიის კითხვასა ზედა მაქვს, პატივი მოხსენებად. — ესრეთ იყო, ჩემთან მოვიდნენ ერთს ღამეს, კაპიტანი **თ. ზაქარია ჩოლაყოვი**, **ელიზბარ** და მისი ძმა **დიმიტრი**, **ერისთოვნი**, **იასე ფალავანდოვი** ჩემი მეორე ძმა **გიორგი ერისთოვი** და ჩემი ძმა ვახტანგიც მგონია იქ იყო. **ზაქარია ჩოლაყაევი** დოვანზე იჯდა, **იასე ფალავანდოვი**, და **ელიზბარ** ჩემთან ახლო ისხდნენ **იასემ** მითხრა რასპარაჟენია წაიკითხე თუ არაო, მე უთხარ არა მეთქი, მაშინ დიდის ჩხუბით მითხრა, **იასე ფალავანდოვმა** ესრეთ, ერთი კვირა იქნება რაც ჩვენ რასპარე-

ჟენია გვაქვს დაწერილიო, და შენ რატო არ იციო, — მაშინ მე უთხარ პირველი გაგონება არის ჩემთვის მეთქი, რა რასპარაჟენია გაქვთ მეთქი, — და ამის შემდეგ რამდემე დღე გავი-

და, რომ ელიზბარმა, და იასემ წამაკითხეს, ის რასპარაჟენია, რომელიც იასეს, ჩვენს სასიკვდილოთ დაეწერა, – და ამა ხსენებულს გარემოებისა დროს იყვნენ ესე ზემო ხსენებულნი პირნი, და მაშინ სრულებით იასეს არ წაუკითხამ ის რასპარაჟენია, წელსა 1833-სა. მაისის 31-სა დღესა. პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანი“.

ლუარსაბ თარხნიშვილის ჩვენება (XVII, 3300).

„მაღალსა კომისიასა შინა მოხსენება.

ჩყლა-წელსა ივნისის თვეში როდესაც ჰქონდათ ლაპარაკი ბაღში სოვეტნიკად მყოფს ალექსანდრე ორბელიანს თავისის მუნ მყოფი ამხანაგებით, მაშინ იმ ლაპარაკის შემდგომ მეორეს დღეს დავებარებინე, ხსენებულს ალექსანდრეს თავის სახლში და მთხოვა მე, რომ უთხრა ელიზბარ ერისთავს, რათა აიღოს ხელი იმ ელიზბარმა იმ ცუდს ლაპარაკზედ. და რადგან მე ელიზბართან ცნობა არა მქონდა რა ამისთვის არ მიველ იმასთან და მე უთხარი ის სიტყვა გიორგის შვილს ალექსანდრე ორბელიანოვსა რომ იმან დაუშალოს ელიზბარს ის ცუდი ბოროტი ლაპარაკი და აიღოს ხელი, – და ამ ალექსანდრემ უთხრა თუ არ უთხრა იმისი არა ვიცი რა. და თუ იმ სოვეტნიკს. ალექსანდრეს ისე ელაპარაკნა კიდევ, როგორც ბაღში მაშინვე გამოვაცხადებდი. მაგრამ ისრე აღარა სთქვა, და ასე მითხრა როგორც ზემოთ მომიხსენებია. და თუ მე მომატყუვა და მერმე ისაქმა ბოროტი კიდევ ის ღმერთმა უწყის თავისმა გულმა და თავისმა სინიდისმა – და მე მას აქეთ აღარა ვიცირა და არცავინ თვალით მინახამს. წინაშე ღვთისა აღვიარებ ამას სიმართლით. ასე იყო მეორე დღესა და უწყის ღმერთი რომ მე იმათთან არავითარი თანხმობა არა მაქვს რა და ტყუილადაც მტანჯავენ ჩემი დამასმენ-

477

ელნი – და ნება მართლისა უფლებისა თქვენის აღმატებულებისა აღსრულდეს. მაისის 31-სა დღესა. ჩყლგ-სა წელსა. თავადი ლუარსაბ თარხანიშვილი“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XVII, 3414)

„კომისიასა შინა!

კომისიის კითხვასა ზედა მაქვს პატივი მოხსენებად: – მაშინ ოდესცა იასე ფალავანდოვმა რასპარაჟენია რომ წაიკითხა მაიორ თ. ლუარსაბ ორბელიანოვთან, იმ ჟამად იქ იყვნენ, როგორც მე მახსოვს თავადნი: თვით ლუარსაბ, ელიზბარ, და მისი ძმა დიმიტრი

ერისთავნი, ჩემი მეორე ძმა დიმიტრი ერისთავი, ჩემი ძმა ვახტანგი კი სწორედ არ მახსოვს იქ იყო თუ არა, და მე-იმ რასპარაჟენის წაკითხვის დროს; მეორე ოთახში იყო კაპიტანი თ. ზაქარია ჩოლაყოვი, და ქალებს ელაპარაკებოდა; – შემდეგ ის რასპარაჟენია რომ, წაიკითხა იასე ფალავანდოვმა, მაშინ ლუარსაბმა თქო მოდიოთ თუ დამიჯერებთ, 1801 წლის მანიფესტის აღსრულება ვთხოვოთ იმპერატორს, და მაგ განძრახვას დავეხსნათო, – მაშინ იასე ფალავანდოვი დიახ, წინ აღუდგა, და თქო, არაოდეს არ შეიძლება რასაც შენ ამბობო, – მაშინ თ. ლუარსაბ ორბელიანოვი თანახმა ექმნა იასეს, იმ რასპარაჟენისას, მაშინ ყოველთ ერთ სულად დაღად ჰყვეს იასე ფალავანდოვის რასპარაჟენისას, თუმცა მეც თანხმა ვიქმენ, და იასე ფალავანდოვი ძალა დატანებით მეუბნებოდა შენ ალექსანდრე ბატოიშვილთან უნდა წახვიდეო, – და მე დიახ უარვყოფდი არ შეძლებისას: – გარნა შემდეგ მე მათ ურჩივე ყველას თუ დამიჯერებთ ჩვენ ჩვენ თავათ ნუ დავიჭერთ საქმესა, და ალექსანდრე ჭავჭავაძეს დავეკითხნეთ, რაც იმან გვირჩიოს, ისე მოვიქცეთ მეთქი, რომელიც ჩემი ამ რჩევის თანხმანი შეიქმნენ ყველანი, შემდეგ ამისა, თ. ზაქარია ჩოლაყოვი შემოვიდა ჩვენთან, ლუარსაბმა უთხრა თავად ჩოლაყაევს, ზაქარიავ, ჭავჭავაძესთან უნდა წაგიყვანო, ამა ჩვენსა განძრახვასა ზედა სალაპარაკოთაო, რომელსაც თ. ჩოლაყაევი ეთანხმა, შემდეგ თ. ლუარსაბ ორბელიანოვი, მიუბრუნდა თავის დისწულს თ. ელიზბარ ერისთავს, და უთხრა, ელიზბარ, შენც ნაბდის ქვეშიდან გამოგიყვან, და ჭავჭავაძეს გარევენებ ამა განძრახვასა ზედაო, რომელიც ეთანხმა თ. ელიზბარ თავის ბიძას თ. ლუარსაბ ორბელიანოს, და ამ ჩემის რჩევით გაიყარა ჩვენი შეყრილობა, და შემდეგ ამისა წავიდნეს, და შერთება

478

იქონიეს ალექსანდრე ჭავჭავაძესთან — ამისთვის უმდაბლესად ვთხოვოთ კომისიას, რათა ჰკითხოს კანონიერის ფიცით ზემოხსენებულ პირთ, თუ მე მათ არ ურჩივე ჭავჭავაძესთან რჩევა, — მხოლოდ იასე ფალავანდოვს ნუ ჰკითხამს კომისია, ამისათვის რომ, დიახ ჩემი დაუძინებელი მტერი არის, რომელიც საქმით დამიმტკიცებია, და კომისია უწყებულ არს, — ივნისის 9-სა დღესა, 11833-სა წელსა.

ოსტავნოი პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XIX, 1570).

„კომისიასა შინა.

კომისიის კითხვასაზედა მაქვს პატივი მოხსენებად. იმ დღესაც მოვახსენე კომისიას, მე იასე ფალავანდოვმა მითხრა, თ. ზაქარია ჩოლაყოვი მოვიდა ჩემთანაო, და მითხრა, ეხლა კარგი დრო გვაქვსო, პირველი რომ ზმთარი არის, და მეორე საზოგადო ჩამოვაკეთილშობილთ აღრჩევისთვისაო, და ამისთვის ეხლა რომ მოვახდენთ აღრეულობასაო, ჩვენ შეგვიძლიან რომ ამ ზამთარს მოვასწროთ მოსამზადისიო, ესე ხსენებული გარემოება, თ. ანტონ აფხაზოვმაც იცის რომ იასე ფალავანდოვს, თ. აფხაზოვისთვისაც უთქომს ზემორე ხსენებული გარემოება: წელსა 1833-სა ივნისის. 19-სა

დღესა. პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XIX, 3592).

„კომისია;სა შინა!

კომისიის კითხვასა ზედა მაქვს პატივი მოხსენებად, წარსრულს 1832-სა წელსა, ერთს სალამოზე ჩემთან იყო სანახავად კაპიტანი თ. ზაქარია ჩოლაყოვი, და ლაპარაკსა შინა მითხრა ჩოლაყაევმა ვითარცა მე მახსომს შემდეგნი, წუხელის ჩემს სიძეს მაიორს თ. დიმიტრი ორბელიანთან ვიყავიო, და სასამართლოსაგან შეწუხებას ლაპარაკობდაო, და მასკვან მე უთხარო, დიმიტრი აგრე შეწუხებული რომ ხარ სასამართლოებისაგანაო, მაშ თუ აქ არეულობა მოხდეს არ გინდაო. მასკვან დიმიტრიმ ამოიოხრა და თქვაო, ახ, ნეტავი არ იქნება, რომ მოხდეს რამ, და მასკვან ნახამო" — ესეც დატანა ჩოლაყაევმა, აბა თუ აქ მოხდება რამაო, ჩემი სიძე მაიორი ორბელიანოვიც მზათ არის, და ის უფრო დიდს შემწეობას იშოვნის ყველაზედაო“ გარნა ამ ლაპარაკის დროს კი აღარ მახსომს, რომელნი პირნი იყვნენ, ჩვენნი ამხანაგთაგანი იქა: 19-სა ივნისს. 1833-სა წელსა.

პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

479

ელიზბარ ერისთავის ჩვენება (4028).

„საგამომძიებლო კომისიის შეკითხვაზე მაქვს პატივი უპასუხო:
ივნისის 30, 1833 წ.

თ. გრიგოლ ორბელიანოვს გამოუცხადე ჩვენი განზრახვა 1831 წ. ყოფ. სოვეტნიკ ალექსანდრე ორბელიანოვის თანადასწრებით, ხოლო რაც შეეხება გიორგი დავითის ძე ერისთავს, მის თანადასწრებითაც მქონია გრიგოლ ორბელიანოვთან ჩვენს განზრახვაზე საუბარი.

ყოფილი პოდპორ. თ. ელიზბარ ერისთავი.

გიორგი დავითის ძე ერისთავთან პირის პირ წაყენების დროს მომაგონდა, რომ მისი თანადასწრებით გრიგოლ ორბელიანოვთან ერთად ვმსჯელობდით იმაზე, თუ რა ძალა მოეპოვება საქართველოს და შეუძლონ თუ არა მას ასი ათასი ჯარის გამოყვანა; მაგრამ არ გვილაპარაკნია განზრახვაზე.

გ. ერისთავი.

ფილადელფოს კიკნაძის სიტყვიერი ჩვენება (XXII, 4152).

ივლისის 7, 1833 წ.

„იერომონახ ფილადელფოს კიკნაძემ, რომელსაც წარედგინა პორუჩიკ ნათალოვისა და მღვდელ ეფრემის ჩვენებები (3690-3701

ფურცელი) მისი მოთხოვნის შესახებ ¹⁾ განაცხადა:

რომ მოთხოვნილის აზრი შეეფერება მის მიერ ნათქვამის სინამდვილეს, მაგრამ **ეფრემისა და ნათალოვის** მხილებაში მოთხოვნილი წარმოდგენილია როგორც დიდი მნიშვნელოვანი რამე, მაშინ, როდესაც მან ის უამბო მათ ხუმრობის სახით და ისიც მხოლოდ მათი დაჟინებით მოთხოვნის შემდეგ.

ვილადელფოსს ის კი ახსოვს, რომ მის მიერ მოძრობილში მას სრულიად არ მოუხსენებია გენერლ-მაიორ **ჭვავაძის** არავითარი პასუხი, არც იმის შესახებ უთქვამს რამე, რომ მან დაუწერა პოდპოლკოვნიკ **ერისთოვს** პასუხები. (3693 ფურც).

გენერალ მაიორი **ბაიკოვი 1-ლი**
გენერალ მაიორი **ვოლხოვსკი**
გენერალ მაიორი **ჩევეინი**
პოდპოლკოვნიკი **ტრიტელევიჩი**.

¹⁾ ის ამბავი იგულისხმება, რომელიც ვილადელფოსმა უამბა ხსენებულ პირთ საპატიმროში, კახეთში შეთქმულების გავრცელების შესახებ.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XXI, 4154).

„კომისიასა შინა.

კომისიასა შინა გამომეცხადა პრისუტსტვით ღენერლებთან ჩემ მიერ ჩვენება; ფურცლისა 1918-სასა, პორუჩიკის **თ. გრიგოლ ორბელიანოვსა** ზედა, რომელიც აღარც კი მახსოვდა როდის მეჩვენებინა ჩემი გულმავიწყობის გამო და არც საკვირველი არის რათა ზოგიერთს ჩვენებასა ზედა შევცდე. **პირველი**. მწარე მწუხარება, **მეორე**, მრავალი გარემოება, და უკეთუ დღიურნი ზაპისკები მქონიყო, მაშინ სწორე ჩვენება იქნებოდა და არ ვიცოდი რომ ჩვენი ესე ჭკვა არეული საქმეები გამოცხადდებოდა, თორემ უთოთ დღიურს ზაპისკებს ვიქონიებდი, და ჩემთვისაც კი ეს კარგი იქნებოდა, და **მესამე**, ჩემი გულმავიწყობა და ამისთვის უმდაბლესად ვთხოვ კომისიას რომელნიც ჩემნი შეცდომითი ჩვენებები იყოს, იგინი მამეტეოს ამა ზემოხსენებულის სამის გარემოებისა გამო. ამისათვის პორუჩიკის **თ. გრიგოლ ორბელიანოვის** გარემოებას, ეხლა მოვახსენებ კომისიას და მახსოვს, წარსრულს 1831-სა წელსა ერთს დროს; **თ. ელიზბარ ერისთოვთან** ყოფილიყო პორუჩიკი **თ. გრიგოლ ორბელიანოვი**, რომელსაც, **თ. ელიზბარ ერისთოვს** დაეწყო ლაპარაკი მის **გრიგოლისათვის** საქართველოს განთავისუფლებისათვის შესაძლებელი არის თუ არაო, ამაზე **გრიგოლს** დიახ ბაასი დაეწყო შეუძლებლობისა. ამის შემდეგ ერთ საღამო ჟამზე ჩემთან იყვნენ, **ელიზბარ** და **გრიგოლ** და იქაც ბევრს ელაპარაკა **ელიზბარსა** საქართველოს განთავისუფლებასა ზედა კვალად **გრიგოლ** უარყოფდა შეუძლებლობას. და მასკვან ამათის ლაპარაკის განწყვეტისათვის მე ვთქვი, ძალიან კარგი იქნება რომ **თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძეს** უთხრას ვინმე ესე თქვენი ლაპარაკი მეთქი, ვნახოთ ის რას იტყვის მეთქი. მასკვან **გრიგოლმა** იკისრა მე ვეტყვიო, ამით კიდევ წავიდნენ ჩვენგნით. შემდეგ ამისა ერთს საღამოს ჟამზე, **გრიგოლთან**

მივედი სანახავად. იქ **თ. ელიზბარ ერისთოვი** დამხვდა, და ამ დროს **რილვის** სტიხი, გადათარგმნილი ქართულად, **თ. გრიგოლ ორბელიანოვისაგან, გრიგოლმავე** წაგვიკითხა, ოდესცა დაასრულა, მისი კითხვა, შემდეგ **ელიზბარ** წამოდგა, მივიდა აკოცა, და მეც ამაყენა, მოდი აკოცეო, რომელიცა მეც მაკოცინა. მასკვან აღარ ვიცი ის სტიხი რა უყვეს. – ამაზე მეტი პორუჩიკის **თ. გრიგოლ ორბელიანოვისა**, მე სხვა არა რა ვიცირა. წელსა 1833-სა ივლისის 7-სა დღესა. ოსტავნოი პოდპორუჩიკი **თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი**“.

481

გრიგოლ ორბელიანის ჩვენება (XXI, 4156).

„პრაპორშჩიკ **თ. გიორგი ერისთოვის** ჩვენება, თითქოს მე მას ეჩვენე ჩემი **ნალივაიკიდან** თარგმანი ჯერ ისევ ფანქრით დაწერილი, შეიძლება მართალიც იყოს, თუმცა მე სრულებით არ მახსოვს, რადგან ეს გარემოება, რომელიც მე მაშინ სრულიად უმნიშვნელოდ მიმაჩნდა, ორი წლის განმავლობაში სავსებით აღმოიფხვრა ჩემი მეხსიერებიდან.

ქართული გრენადერთა რაზმის პორუჩიკი **თ. გრიგოლ ორბელიანოვი**“.

იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება (XXI, 4158).

„როდესაც **ალექსანდრე ორბელიანოვმა** თავის ძმები და **გიორგი ერისთოვი** გამომიგზავნა ჩემს სახლში დაწერეთ რამაო როგორც მიჩვენებია ჩემს პაკაზანიეში; სადამოხედ ჩემთან იმის ბიჭი მოვიდა და შემოეთვალა ამოიტანე და მაჩვენეო; მე მიუტანე და მთხოვა **ალექსანდრემ** რომ უჩვენეო კაპიტან **ჩოლაყაევსაო** თითონ ფეხი სტკიოდა და მე უთხარ კარგად ვერ ვიცნობ და ამწის გამო არ შემიძლიან უჩვენო ამისთანა ქალაღებე, მაშინ მითხრა **ალექსანდრემ**, როდესაც მე უთხარო **ჩოლაყაევს** ჩვენი საზოგადოებისაო თითონ მთხოვაო რომ ზამთარი არის ახლავ მოახდინეთო, და როდესაც კაპიტან **ჩოლაყაევის** ძმა აქ იყო იმან მითხრაო რატომ არას აწყობთ საზოგადოებასაო და იქიდან მე ვცდილობ საზოგადოებამო ხმის გაფენასაო, სახელდობრ მითხრა როდესაც ვიყავ მე კახეთში, ამ საგანზედ დაუწყე ლაპარაკი **აბელ ანრდონიკოვსაო** თავის შვილებთანაო რომელიც ჩემის ბიძის ერთგულებისათვის იყო გაგზავნილი ციმბირშიაო, და იმან პასუხად ეს მომცაო „ჩვენ ჩვენი ვეცადნეთ, და რადგანაც საქართველო წილად არის ნარგები ღვთის მშობლისა ¹⁾ ისიც შეგვეწევაო. მე მიჩვენებია ჩემ პაკაზანიეში, როდესაც დანიშნა სხვათა თანა შესაკრებელს ადგილს **ასლან ორბელიანოვი** მე უთხარ როგორ იცი რონ გეთანხმება ეგ მოხუცი კაცი, მითხრა მაგას რუსები არ უყვარსო და **ყარაბახის ხანთან** აქვს მიწერ მოწერაო, და მაგისთვის დიდი ხანია გამიტარებია ამ საგანზედაო.

როდესაც **ალექსანდრე ორბელიანოვმა** მითხრა რომ ჩემა ძმამ **ვახტანგმა** ამ საგანზედ უთხრა **ყიფიანოვსა** და **ავთანდილოვსაო**, მაშინ მე უთხარ **ალექსანდრეს** მაგათ რა შეუძლიანთ რომ ეგე-

¹⁾ ი. ფალავანდიშვილს ამაზე შემდეგი შენიშვნა მიუწერია: „ქართველნი იტყვიან ანდაზათ ვითომც საქართველო ღვთის მშობელს ღვთისთვის ეთხოვნოს.“

482

შაგირდნი მოიპოონო. მე გავბედავ ამ კამისიას მოვახსენო რაც სია წარმომიდგენია თავადთა და აზნაურთა რომელიც ჩემ სახლში მაგან **ორბელიანოვმა** დააწერინა **დიმიტრი ერისთოვს** ყოვლისათვის მაგას უთქვამს და მაგის თხოვნით **ბიძინა ერისთოვს** ამ განძრახვისა და **ლოდაევს**. **იასე ფალავანდოვი**“.

გიორგი დავითის ძე ერისთავის ჩვენება (XXI, 4190).

ივლისის 4. 1833 წ.

„როდესაც მე წაუკითხე **თ. ვახტანგ ორბელიანოვს** აკტი და იმ ადგილას მივედი, სადაც ფიცი ეწერა, მე უთხარი მას: **ვახტანგ** ასწიეთ თითები, მან გაიციინა და ასწია, მაგრამ მას არ წარმოუთქვამს სიტყვები, მხოლოდ თითები ჰქონდა ზევით აწეული.

კითხვა დავასრულე, მან მითხრა ძლიერ ხუცურო სტილით არის დაწერილიო, და მგონია, ჩვენთვის ეს საჭირო არც არის, ჩვენ უმაგისოდაც განუყრელი მეგობრები ვართო. **ვახტანგისათვის** საჭირო არ იყო აკტის შინაარსი განმემარტა, რადგან მას კარგად ესმოდა რომ მისი შინაარსი მეგობრობაში მდგომარეობდა. **პრაპორჩ. თ. გიორგი ერისთოვი**“.

ზაალ ავთანდილაშვილის ჩვენება (XXI, 4194).

4 ივლისი, 1833 წ.

„**თ. ვახტანგ ორბელიანოვს** ჩემთვის შეთქმულების თავდაპირველი გამოცხადების დროს, თუმცა არ უთქვამს არაფერი ისეთი, რომ ის უხალისოდ იღებდა შეთქმულებაში მონაწილეობას, მაგრამ როდესაც მე და მასწ. **ყიფიანოვმა** დაწვრილებით გავიგეთ შეთქმულება, დაუწყეთ მას მტკიცება, რომ ამ განზრახულობის შესრულება შეუძლებელი იყო და მას ჩვენ უწოდეთ არა კეთილ-გონიერი საქმე, ვეუბნებოდით რა, რომ თუნდაც აღსრულდეს შეთქმულთა განზრახვა, იმ შემთხვევაში საქართველო ველარ დატკბება იმ მშვიდობიანობითა და ბედნიერებით, როგორც ახლანდელი მთავრობის დროს არის. — მაშინ ის, **ვახტანგ ორბელიანოვი**, დაგვეთანხმა ჩვენ და თქვა: მართლაც თუნდა კიდეც მოხდეს აქ რამე, საქართველო მალე იქნება განადგურებული მეზობელი ხალხებისაგანო, მაგრამ სახელდობრ სად ვსაუბრობდით ვერ მომიგონია.

მასწავლ. ზ. ავთანდილოვი“.

დიმიტრი ყიფიანის ჩვენება (XXI, 4196).

ივლისის 4, 1833 წ.

„მაქვს პატივი მოგახსენოთ, რომ **თ. ვახტანგ ორბელიანოვი** მართლაც ამბობდა, რომ შეთქმულების მონაწილეებს უგუნური საქმე დაუწყვიტათ, რომ საქართველო დიდი ბედნიერია რუსეთის მთავრობის ხელში და ის სამუდამოდ მადლერი უნდა იყოს იმ მფარველობისა და განათლებისათვის, რომელსაც მთავრობა არ იშურებს საქართველოსათვის.

ეს ამბავი მოხდა მის სახლში, მაგრამ როდის აღარ მახსოვს, — მასწ. **ავთანდილოვის** თანდასწრებით – გარდა ამისა, როდესაც ჩვენ სამთ მოგვხდენია მსჯელობა ჩვენი სულიერი დანაშაულის შესახებ, ისიც ცოცხლად ნაღვლობდა და ნანობდა ხოლმე.

მასწ. **ყიფიანოვი**“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XXII, 4396).

„კომისიასა შინა.

მე ვგრძნობ, რომელ სულ პირველს პოკაზანიასა შინა, მი-ჩვენებია, კომისიასა შინა შინა, და რომელიცა მოვახსენებ კომისიასა, ჩემის უფრო მკვიდრის დახსოვებისათვის, შემდეგთა წარსრულს 1832-სა წელსა, ოდესცა მე ფეხის ტკივილით, ავად ვიყავ, მას დროს: ერთ საღამო ჟამზე, კარზე იყო ჩემი ძმა **ვახტანგ** ის კი არ ვიცი სადა, და ოდესცა შინა მოვიდა. – მოვიდა და ჩემს სიახლოვეს დაჯდა, და ოდესცა შინა მოვიდა. – მოვიდა და ჩემს სიახლოვეს დაჯდა, და მითხრა ბარონესა თავის შვილებით წასულა მისაგებებლათ, ბარონთანაო ¹⁾ „ასკვან მიუბრუნდი მე, და უთხარ, ძმაო, ერთი რამ განზრახვა მაქვს მეთქი. ნითხრა რაო. ესა მეთქი რომ მინდა, ჩემს ამხანაგებსა ურჩიო მეთქი, რომ ბარონი; ოდესცა მოვიდეს, მივიდეთ ყველანი და ბოდიში მოვიხადოთ, რომ ჩვენ ცუდს საქმეს ვშვრებით, და ბარონი დიახ კარგი კაცი არის მეთქი, იტვირთებს, რომ ხელმწიფე იმპერატორთან შუა შემოვიდეს, და ხელმწიფე მადლობასაც გვიბრძანებს გულის სიწმინდისთვის მეთქი, და ეს ძალიან კარგი იქნება მეთქი. მაგრამ ჩემი ამხანაგებისთვის, სწორი კი ველარა მითქომსრა, იმწამს ყელში მამწვდებიან და იგინებიან მეთქი. მასკვან ჩემა ძმამ **ვახტანგმა** მიითხრა რად გინდა შენნი ამხანაგებო, მოდი, როდისაც ბარონი მოვიდეს, ¹⁾ მივიდეთ, მე, და შენაო, და ყოველი განუცხადოთ, ჩვენი განძრახვაო. მასკვან მე უთხარ აბა ძმაო კარგათ იფიქრე, როგორ იქნება მეთქი, ამა საქმეში რამთენნი ჩვენნი, ნათესავნი, კეთილმყოფები, და მეგობრები,

¹⁾ **როზენის** დალესტნიდან დაბრუნება იგულისხმება.

ურევთან, ხომ სულ უნდა დაიღუპნენ, და საუკუნოთ, ჩემი სული, უნდა იტანჯებოდეს მეთქი. მასკვან მითხრა შენი ნება არისო, შემდეგ, მე უთხარ რა ვქნა ძმაო, დიდ ფიქრებში ვარ, და არ ვიცი,

რა უნდა ვქნა მეტი, ამაზე აღარა მითხრარა, და დავჭმდი. ამისთვის მაქვს პატივი, რათა კომისიასა შინა, მოვახსენო, ზემოხსენებული გარემოება, უკეთუ მოხსენებული არა მქონდა ამის წინათ. წელსა 1833-საი ივლისის 19-სა დღესა.

პოდპ. თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება (XXII, 4512).

„კომისიასა შინა.

მახსოვს ესრეთ იყო, ერთ საღამო ჟამზე იასესთან ვიყავ, და მაშინ იასე ფალავანდოვმა თქო, რომ, ორასი კაცი მზათა მყავსო, როგორც მახსოვს, ამ დროს იქ იყვნენ, თავადნი, ელიზბარ, და ამისი ძმა დიმიტრი ერისთოვი, და მაშინ, მე წამოველ შინა, მოლა ზამანა ჩამოსულიყო თვისსა საკუთარს საქმესა ზედა, რომელთანაც სახლის სადაო საქმე ჰქონდა, ყურბანასთან, და მაშინ მე უთხარ ლაპარაკსა შორის, მოლა ზამან არ შეგიძლიან მეტი, რომ რამოდენიმე კაცი იშოვნო მეტი. – მითხრა რატომო, რომელიც სიაც დამაწერინა, არ ვიცი, 15-ს კაცის სია იყო თუ 20 კაცისა, მაგრამ კი არ უთხარ რომლის საჭიროებისათვის, და არც მან მოლა ზამანამ, მითხრა რაისათვის, და იქნება, რადგანაც მან ზამანამ იცოდა განზრახვანი ჩვენნი, რომელ არს აქ, საზოგადო, რათა მათ სურთ საქართველოს განთავისუფლება, და მაშინ იფიქრა მან, რომ უთოთ აღრეულობისათვის სურთ ეს კაცნი, და შემდეგ მის სიის, დაწერისა, რამთენსამე დღეს უკან ჩამოვიდა, და მითხრა სამი კაცი მოვიყვანეო, მასკვან უთხარ, კარგი, საჭირო აღარ არის მეტი, — და ახლა მას ზამანას უჩვენებია ვითომც, მე მეტიქოს, რომ ბუნტისათვის მითხრაო, თავის თვისის სიმართლისათვის, თორემ არასოდეს არ მითქომ, მე იმისთვის ესრეთი. — წელსა 1833-სა ივლისის 24-სა დღესა. პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი“.

ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება (XXIII, 4676).

„თ. ი. ფალავანდოვის მიწვევით, 18312 წლის ოქტომბერში მასთან ვახშამზე ვიყავით: მასწავლებლები დოდაევი, ყიფიანოვი და ავთანდილოვი; თ. ელ. ერისთოვი, მისი ძმა დიმიტრი, გიორგი დავითის ძე ერისთოვი, იოსებ მამაცოვი და მე, სადაც (ჯერ კიდევ

485

ვახშმის წინ) თ. ი. ფალავანდოვმა წინადადება მოგვცა თვითეულს ჩვენთაგანს გამოეცხადებინა თავისი აზრი, თუ რა საშუალებით შეიძლებოდა საქართველოს განთავისუფლება და თვითონვე განაცხადა, რომ უნდა გავმართოთ წვეულება, სადაც მთავრობის ხალხს დავზოცავთ; შემდეგ უნდა თავს დავესხათ ციხეს, არსენალს, ყაზარმებს, ხაზინას, პურის მაღაზიას და კომისიას ნავთლულშიო¹⁾, თანაც დაუმატა, რომ ის ამ საქმისთვის სწირავს ფულს და რომ უკვე გამოუცხადა იგი 200 თუ 300 ხელოსანს.

რამოდენიმე დღის შემდეგ შემხვდა ქუჩაზე თ. ი. ფალავანდოვი და მითხრა, რომ მე მივიდე მასთან ხვალ სადილად მისი სურვილის აღსასრულებლად, დანიშნულ დღესვე 12 საათზე წავედი

მასთან, სადაც დამხვდნენ **თ. გიორგი რევაზის ძე ერისთავი** და ჩემი ძმა **დიმიტრი** მაშინ **თ. ი. ფალავანდოვმა** ამოიღო ჯიბიდან რაღაც ქალაღი და მითხრა, რომ ეს ქალაღი შეიცავს აჯანყების პირველ ღამის განკარგულებას, რომელიც მის მიერ არის დაწერილი. მე შევეკითხე რა განკარგულება მეთქი. **ი. ფალავანდოვმა** მიპასუხა: „თუ როგორ უნდა მოვაწყოთ წვეულება და ამოვხოცოთ მმართველები; როგორ უნდა დავესხათ თავს: ციხეს არსენალს, ყაზარმებს, ხაზინას, პურის მაღაზიას და კომისიას ნავთლულში; ვინ სად და როგორ უნდა დაესხას თავსა“-ო. მას უნდოდა წაეკითხა იგი, მაგრამ რადგანაც ამ დროს შემოვიდა სამოქალაქო გუბერნატორის მდივანი **ლნოვსკი**, ამიტომ **თ. ი. ფალავანდოვმა** განკარგულება ჯიბეში ჩაიდვა. ამის შემდეგ ყველამ ერთად ვივახშმეთ და მერე ჩვენ ჩვენ სახლებში წავედით. ამის მეტი მე არაფერი ვიცი ამ განკარგულების თაობაზე და **ფალავანდოვის** გარდა ამაზე არავისგან არა გამიგია რა.

თ. ვახტანგ ორბელიანოვი“.

ივლისის 28, 1833 წ.

იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება (XXIII, 4716).

„შემდგომად მისის იმპერატორებითის სახელწოდებისასა, მოიყვანა ჩემთან ჩემდა უცნობი, კაცი კაპიტან **ჩოლაყაევმა ბიძინა ერისთავი**, ცოტა ხანს უკან მოვიდნენ სოვეტნიკი **ორბელიანოვი** და **გიორგი ერისთავი**. სხვას ლაპარაკთან **ბიძინამ** თქვა ჩვენ ძვირფასი დრო დავკარგეთო. **ალექსანდრეს** უთხრა, გახსოვს ალექსანდრეო ²⁾. შენ რომ მარშლათ (მე ეს კარგად არ მახსოვს წიგნი

¹⁾ ნავთლულში საპროვიანტო მაღაზია (საწყობი) იყო.

²⁾ ბიძინამ სთქვა იქმნება რუსთა ეგონათ რომ თავადნი უშლიდნენ გლეხთაო, არა ჩვენ გამძახ ვაგულიანებდითო ასე რომ დედაკაცნიც კი შეგულიანდნენ და რავიანთ ქმრებს ეუბნეოდნენ რაღას უყურებთო.

მომწერეო თუ სიტყვით მითხარიო)“ ჩვენ მარშლებს ბრძანება მოგვივიდა რაღაზედაც გლებ კაცთ ითხოვენო და შენ მითხარიო რომ ეგების ეცადო შეაპარო ვინმე ხეობაში და მთის ხალხში რომ რუსნი სალდათს ითხოვენო და ასე მომზადდნენო რომ თითქმის ქალაქამდისინ მოვიდნენო; ვიღაც აზნაურიშვილს დაუწყო **ბიძინამ** სამაგელი ლანძღვა, თუ ის არ შესწრებოდა და იმას არ ერჩია იქნება რამ მომხდარიყოო“. **ალექსანდრემ** ჰსთქვა „ქართლშიაც ვაცნობე ეს ხმა ვიღაც თავადიშვილი სთქვა და **ციციშვილსაცაო**, და აქ მე მყვანდნენ ჯაშუშნი ჩემი **ლეკი**, **ივანე დალაქი**, ვილიც აზნაურისა სთქვა ვგონებ **ქარუმიძე** და სხვანიცაო, რომ მდაბიოთ ხალხში ხმა დაეგდოთ სალდათის მოკრეფისა. დავარიგე ესენიც რომ თუნდა ლანძღვა დამიწყონო მე მაგათაო მაინც ნუ დასცხრებიან ამ ხმის დაყრასაო. ჩემზე ხელი მოიღო **ალექსანდრემ**. როდესაც შენი ძმა ღრაფმა გამოგზავნა და ვილასაც სხვა ჩინოვნიკისა თქვა ხალხის დასამშვიდებლადო“ მე გამძახ იმათის დასანახვებლად, ორს კაცს მათრახი გადავკარო და იმათ ჯოხი მომიღერესო; გაშინჯე როგო-

რი შეგულიანებული იყვნენო“. **ჩოლაყაევმა** უთხრა **ალექსანდრეს**, არა ჰგვანებიხარ გამბედ. ველობაში ჩემს ძმას (მე არ მახსოვს რაზო-ვოდი (?) იყო თუ სმოტრი) პოლკოვიო კომანდირმა რაღაზედაც საყვედური უთხრაო, და მთელს პოლკს პოდლეცი დაუძახა და სამსახურიც დააგდო. **ალექსანდრემ** ოჰ ის მალადეცია, ის დიდი თავისუფლების აზრის მექონიაო. **გიორგი ერისთოვმა** უთხრა **ალექსანდრეს** შენგან საქართველოში ამ ხმის გაფენა, მე პეტერბურდს **სალომეს** ¹⁾ უთხარიო, რადგანაც აქვთ მათ ერთმანეთთან მახლობელი ნათესაობა და არიან ერთმანეთისაგან ნაცნობნი რომ მე გავეც ეგენი არა თუ ერთი ერთმანეთს უმოწმებენ არამედ დღეს მზათ არიან აღმკუწონ მე, ამისთვის ვთხოვ თვითეულს პირს დაუდგე. **თ. იასე ფალავანდოვი**“.

„**ალექსანდრე ორბელიანი** თავის თავს **პესტელად** იწოდებდა და **ელიზბარს რელეევად**. როდესაც ჩხუბი მოსდიოდათ **ალექსანდრეს** და **ელიზბარს**, ვგონებ ამაზედ **ალექსანდრეს** ეთქვა **ელიზბარისათვის**, როდესაც ჩვენს ჰაზრს აღსრულებაში მოვიყვანთ მაშინ შენ ძეგლს აღგიმართავთ თავს ქვევით უზამ და ფეხებს მაღლაო, ეს წარმოაყენებს რომ შენ ბევრს ცდილხარ შენის ფეხებითაო. ამაზედ შემოსწყრომოდა **ელიზბარ**: და ჩემთან უთხრა **ალექსანდრემ ელიზბარს**, რათ შემომწყერი **პესტელსა** და **რელევს** აქამდისინ მოუვიდოდათ ლაპარაკიო რომ ერთიერთმანეთს პადლეცს დაუძახე-

¹⁾ ფარნაოზ ბატონიშვილის ასული.

ბდნენო, გარნა მაინც თავიანთ ცდაში იყვნენო თავზედ ხელი დაიღვა. „აი ამ ფიქრისათვის თმაც ჩამომცვივდაო; დღეს აქ შეპყრობილი სოვეტნიკი არა თუ სწუხდეს წამ შეცოდებისათვის, არამედ როდესაც **აბხაზოვი** იჯდა მასთან ამხნევებდა მას **აბხაზოვს** ჩქარ-ჩქარის 14 დეკემბრის პლანის ლაპარაკითა, და ეუბნებოდა რაზედ სწუხხარ ზოგნი მამულისათვის დაიხვრჩნენ და ჩვენ ხომ ამას არ გვიზმენო.

იასე ფალავანდოვი.

ალექსანდრე ორბელიანოვი თავის თავს აჩვენებს საწყყლად კომისიასა შინა არ არის ყმაწვილი კაცი დაშთენილი მაგის მცნობნი რომ მაგას არ გაეტარებოის ამ საგანზედ, გარდა მათსა რაც სია წარმომიდგენია კამისიასა შინა. **იასე ფალავანდოვი**“.

იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება (XXIV, 4746).

არც ერთს სობშინიკს არ დაეჯერება. მე სახელდობრ არ მახსოვს როდის დაიწერა ¹⁾. გარნა როდისაც დაიწერა დილით იყვნენ ჩემთან **ალექსანდრეს** ორი ძმა ²⁾ და **გიორგი ერისთოვი** მის გამოგზავნილნი და სადამოზედ **ალექსანდრეს** ბიძა მოვიდა ჩემთან და ეთხოვა ამომიტანე მაჩვენეო, აუტანე. ნიშნობლივ ამით, ბატონიშვილს ¹⁾ ცისკარს ულოცავდნენ ღამის თევით შაბათი იყო, და **ალექსანდრე** მარტოდ იქ იყო. ცოტა ხანს უკან შემოვიდა **ვახტანგ**. შემდგომად წაკითხვისა მთხოვა რათა უჩვენო **ჩოლაყაევსა** მე ფეხი მტკივა და ტალახიც არის მწყენსო. მე უთხარ რადგანაც არ მაქვს

მე ცნობა იმასთან რომ ეს ქალაქი უჩვენო მე არ შემეძლია.
მეშინიან მეთქი. მაშინ მითხრა როდესაც თითონ მოვიდა რუსეთი-
დამ მირჩივო, თუ საზოგადოება გაქვს დაწყობილი ახლა კი მო-
ხდინეო ზამთარი არისო და მე მითხრა თითონვე დანიშნა 20 ნოე-
მბერიო. და **ალექსანდრემ** დაუმატა სშესაკრებ ადგილას ვინ
უნდა დაესწრენ. მე თვითეულად მიჩვენებია იმ რასპო.იაჟენიაში.
და თავის ძმის **ვახტანგისა** მითხრა ეს წაიყვანე და **ელიზბარცაო**
მე და **ვახტანგმა** გამოუძახეთ **ელიზბარს** და, ერთად წავედით
ჩოლაყაევთან. ჩოლაყაევთან წავიკითხე და შემდგომად წაკითხვისა
ჩოლაყაევმა ეს თქვა: რა არის არა ოცს არამედ ოცდა ხუთს სი-
მართლის მიხედვით და ფიცით ვიტყვი ანუ იქ ჩემთან მყოფთ
დაიფიცონ, რომ **ჩოლაყაევი** იყო იმ დროს ნასვამი ვიღაც ნათესა-

1) პირველი ღამის განკარგულებაზეა ლაპარაკი

2) ალ . ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი ს ძმები ვ ა ხ ტ ა ნ გ და დ ი მ ი ტ რ ი .

3) იგულისხმება თ ე კ ლ ა .

488

ვი ჰყოლოდა სადილათ და საღამომდისინ ესვათ, ეს მე არ მიამა
ასე დახვედრა ჩემთან იმისაგან, იმასთანვე დავხიე გარნა შევინახე
დახეული რომ წარმედგინა მმართველობასთან როგორც წარმოვა-
დგინე. 23 ნოემბერსა მთხოვა **ელიზბარმა** გადავსწერო რომ უჩვენ-
ნოთ **ლუარსაზს**. მე გადავწერე. **ელიზბარის** და **ალექსანდრეს** ბა-
რათი მომივიდა აქ ამოიტანე და აქედამ **ლუარსაზთან** წავიდეთ
უჩვენოთო. 26-ს არ გადაწერილა, კვალად გადაიწერა 23 ნოემ-
ბერს. არაფრისთანა გამოცვლა არა ყოფილა რა გარდა ამისა **ალე-**
ქსანდრემ მეორე წაკითხვაზე მოუმატა **თეიმურაზ ამილახვაროვი**
და იმის ძმა **ბეჟან** და **გიორგი ერისთოვთან** თავისნი, **ელიზბარმა**
ეგრეთვე თავის ძმა **იესე**. რასპორიაჟენიის თავის დაწყობა იქნა
სოვეტნიკივად.

იესე ფალავანდოვი.

მე მოწმად არავინ მყავს წარმოვადგინო ამიტომ, რომ არა-
ვისთან მქონია ამ სექტემბერში მიწერმოწერა როგორადაც სხვანი
სწერდნენ, ნე სიმართლის მიხედვით რაც მინახავს და გამიგონია
იმას ვწერ, სხვებრ თვით კომისიამ მომხედოს ამაზედ და არც საჭი-
როდ ვრაცხდი ამიტომ მიწერ მოწერას რომ მე ვაცხადებ მაგათ
ბოროტგანზრახულებას.

იესე ფალავანდოვი“.

განკარგულება ¹⁾ პირველად არ მახსოვს როდის დაიწერა,
მაგრამ ვგონებ ან ცოტა ადრე ან ნოემბრის 15-ს მახლობლად,
რომელიც წაუკითხე **ვახტანგ ორბელიანოვს**.

იასე ფალავანდოვი“.

ალექსანდრე ჭავჭავაძის განმარტება (XXIV, 4764).

„1833 ივლისის 3-ს კამისიაში პირწყენების დროს ღენერალ
მაიორმა თავადმა **ჭავჭავაძემ**, თავისის ყურით გაიგონა თავადის
ლუარსაზ ორბელიანოვისაგან თქმული, რომ (возмущение) არ ვიცო

რა არისო, მე ყოველთვის არეულობა მითქვამსო რად-
გან ეს ხსენებული რუსული ლექსი, რამდენჯერმე უნახავს **ჭავ-
ჭავაძეს ლუარსაბის** ხელით დაწერილი და ხმარებული ამ გამო-
ძიების საქმეში იმის წინააღმდეგად; ამის გამო **ჭავჭავაძე** ჰგონებს

¹⁾ ამის შემდეგ კომისიის კითხვა, თუ ვინ დაესწრო ალექსანდრე-
სთან განკარგულების წაკითხვას, ი. ფალავანდიშვილი „უპასუხებს: ვა-
ხტანგ რომელმაც ზედმიწევნით იცის რომ მე გავეც დიდი ხანია“.

489

რომ ამისგან რუსულად დაწერილს თავის მართლებას სრულიად
და რიგიანად ვერ გაიგონებდა და იქნება თვით ამისგან წარმოებ-
დეს, მათ შორის უთანხმოება ჩვენებაში. ამისათვის საჭიროდ შერა-
ცხა **ჭავჭავაძემ**, თავისაგან ჩვენებულის ჰაზრის მოკლედ წარმოდ-
გენა ქართულად შემდგომის სახით:

თავადი **ჭავჭავაძე** ამას არ უარჰყოფს რომ ბენტზედ და
არეულობაზედ **ლუარსაბთან** არ ელაპარაკნოს ან 1833-ში ან
1832 ში; მაგრამ არა იმ ბუნტზე რომელზედაც შეთქმულება
(заговор) ყოფილა, და რომელზედაც **ჭავჭავაძე** ღმერთს ჰფიცავს
და თავის პატიოსნებას, რომ არასდროს ჰაზრიც არა ჰქონია აღე-
ბული.

ჭავჭავაძეს სხვებთანაც ბევრთან ულაპარაკნია და **ლუარსაბ-
თანაც** ამაზედვე ჰქონია რამდენჯერმე განსჯა რომ სხვადასხვა
მიზეზით ხალხი ძალიან შეწუხებულია და თუ ასე გასწია იქნება
ბუნტიც მოხდესო. **ლუარსაბისაგანაც** **ჭავჭავაძეს** ამის მეტი არა
გაუგიარა, რომ ხალხს ავათა ვხედავ მოხდება რამე არეულობაო.
ბუნტს აპირებენო ¹⁾ იმისთვის **ლუარსაბს** არას დროს არ უთქვამს.
თუ ეს ეთქვა **ჭავჭავაძე** როგორ არა ჰკითხავდა ვინ აპირებსო?
მაგრამ **ლუარსაბს** თავისი თქმული ჰსწორეთ არ ახსოვს და ჩვენება-
ში ერთს ლექსს მეორის მაგივრად ხმარობს როგორც პირწყენე-
ბის დღესაც შეამცნია **ჭავჭავაძემ**. **ბუნტს აპირებენ და ბუნტი მოხ-
დება** დიან შორის შორს არიან. — **ჭავჭავაძე** გაკვირვებით ჰხედავს
რომ ამ მძიმეს საგანზედ ასე აჩქარებულად ლაპარაკობენ და არ
ჰსჯიან რომ ერთს ლექსს, მეორის მაგივრად უადგილოდ ხმარებუ-
ლს, შეუძლიან სრულიად აზრის შეცვლა, მაშასადამე მართალის
და ტყუილის შერევა. **ჭავჭავაძე** ყოველთვის მასვე ამტკიცებს ჭეშ-
მარიტებით, რომ იმ შეთქმულებაზედ და ბუნტზედ, რომელზედაც
გამოძიება არის თავის დღეში არა ჰსცოდნია რა. ეს შესაძლებე-
ლია რომ იმასთან კიდევ ელაპარაკნოს ვისმე ამ საქმეზედ, მაგრამ
ჭავჭავაძე ვერ მიმხვდარიყოს, რადგან ამას ვერას დროს თავის
ფიქრში ვერ გაიყვანდა, რომ ბუნტის მოხდენის განზრახვა ექნე-
ბოდა ვისმე საქართველოში.

ლუარსაბ ამბობს თავადი **ჩოლაყოვი** იმისთვის მივიყვანე
ჭავჭავაძესთან, რომ იმ ბუნტზე ელაპარაკნაო. — **ჭავჭავაძე** კიდევაც
ღმერთს ფიცამს, რომ იმ ბუნტის ჰაზრი სულ არა ჰქონია. იმისი
ფიქრი მხოლოდ ეს ყოფილა ყოველთვის, რომ ხალხის შეწუხებას
წამალი დაედვას რამე, რომ კიდევ 1811-ივით არ მოსდეს. თორემ

¹⁾ შავად აწყობილი სიტყვები თვით **ჭავჭავაძის** მიერ არის ხაზგასმული.

ამ ორს წელიწადში ერთხელ როგორ არ ჰკითხავდა ან **ლუარსაბს** და ან **ალექსანდრეს**: შეთქმულობაში ვინ არიან და რას აპირებენო. – თავადს **ჩოლაყოვთანაც ჭავჭავაძისაგან** ბუნტის ხსენება, მხოლოდ იმავე ხალხის მწუხარების ლაპარაკზე მოვიდა, მაგრამ რადგან **ჩოლაყოვს** ადრევე ისე ჰქონდა ჩაგონებული, რომ **ჭავჭავაძემ** შეთქმულება იცოდა; ამ მიზეზით **ჩოლაყოვს ჭავჭავაძის** ლაპარაკი თავისგან გაგონილის ჰაზრის კვალად მიუღია, და ჩვენებაში არა თუ გადაბრუნებულად უჩვენებია, ზოგი ასეთი ჰაზრიც ჩაუდვია, რომელიც იმათ ლაპარაკში სულ არა რეულა. მეცდომით მოსვლა თუ განზრახვით ღმერთმა განსაჯოს.

უკანასკნელ **ჭავჭავაძის** განზრახვა ამაში მდგომარეობს, რომ **ლუარსაბმა** ეს წერილი დამშვიდებით და სიფრთხილით გაშინჯოს, თავის ჩვენებაებიც მოიტანოს და ქრისტიანულის სინიდისით, რაც დაჭემმარტებით არ ახსოვდეს არც თავისი დაამტკიცოს და არც ჩემი და რაც დაწეროს ყველაში ყოველი ლექსი აწონით იხმაროს, ურომლისოდაც როგორც ზევითაც ითქვა, – სიმართლე ბევრჯელ დაბნელდება და უმანკო პატიოსნება იჭვენეულებით შეისვრება. **ჭავჭავაძის** თქმა ეს არის მოკლედ რომ **ლუარსაბს** იმისათვის შეთქმულობისა, და განზრახულის ბუნტისა არა უთქვამს რაო.

იქნება **ლუარსაბ** ამ საქმეზედ შემცდარი იყოს და ეგონოს რომ **ჭავჭავაძე** თავის დაფარვას ცდილობდეს. – ამისთვის ფიცით არწმუნებს, თუ ამ ბუნტისა ჰსცოდნოდა რამე **ჭავჭავაძეს**: ეს უეჭველია რომ პირველად არ გამოაცხადებდა, მაგრამ როცა სხვანი გატყდნენ და აღიარეს; მაშინვე თავის დანაშაულს თავისის ხელით პირდაპირ ხელმწიფეს მისწერდა, და რაც უნდა სასჯელი მისდგომოდა ნუგეშად თავის სინიდისს დასჯერდებოდა.

ღენერალ მაიორი თავადი **ჭავჭავაძე**“.

2 აგვისტოს 1833 წელსა.

„წამკითხველი ამ წიგნისა, რომელიც ღენერალ მაიორს **ჭავჭავაძეს** მოუწერია ღმერთსა ვფიცავ და ჩემს სარწმუნოებას რომელიც ჩემგან ნაჩვენებია კამისიაში ღენერალ **ჭავჭავაძეზედ** არც ერთი სიტყვა ტყუილი არ არის და სწორეთაც მიჩვენებია კამისიისათვის და არც ჩემს სიმეს ტყუილს მოუგონებ და არც ვარ ტყუილის თქმას ჩვეული მაიორი თავადი **ლუარსაბ ორბელიანივი**“. აგვისტოს 2-სა 1833-სა წელსა.

როზენის მიმართვა გენერალ-მაიორ ახლესტიშევისადმი (27,1¹).

„ხელმწიფე იმპერატორმა ინება უზენაესად ებრძანებინა: ზოგიერთ ქართველთა შორის აღმოჩენილი შეთქმულების მონაწილეთაგან ყველაზე უფროდამნაშავენი: ყოფილი არტილერიის პოდპორუჩიკი **თ. ელიზბარ ერისთოვი**, პოდპ. **თ. ალექსანდრე ორბელიანივი**; ტვილ. გიმნაზიის მასწავლ. **სოლომონ დოდაევი**, კავკასიის გრენად. არტილ. ბრიგ. პრაპორ. **დიმიტრი ერისთოვი**, კავალერიის

გენერალ-მაიორი **თ. ლუარსაბ ორბელიანი**ოვი, **თ. ვახტანგ ორბელიანი**ოვი, ზორჩალოს დისტანციის თათრის მოლა **ზამანი**, ლეიბ-გვარდიის ყაზახთა რაზმის პორუჩიკი მამუკა ორბელიანიოვი, ტიტულიარნი სოვეტნიკი **დიმიტრი პაუშენკო**, ყოფ. პორუჩიკი **თ. ალექსანდრე გიორგის ძე ორბელიანი**ოვი, აზნაურობის მაძიებელი **სოლომონ რაზმაძე** და ყოფ. პორუჩიკი **თ. ივანე ერისთავი** — გადაეცეს ჩვეულებრივ სამხედრო სასამართლოს, რომელიც უნდა შედგენილ იქნას კეთილსაიმედო სამხედრო მოხელეთაგან და აგრეთვე იქნეს გასამართლებული ლეიბგვარდიის სემიონოვის რაზმის კაპიტანი **თ. ზაქარია ჩელოყაევი**.

შესასრულებლად მისი იმპერატორებითი უდიდებულესობის ამ უზენაესი ნებისა, რომელიც მეცნობა ბ-ნ სამხედრო მინისტრის ამა თვის 1-ლ რიცხვის № 1213 მომართვით; — დავნიშნე აქ ტვილისში სამხედრო სასამართლოს კომისია თქვენი აღმატებულების თავმჯდომარეობით, რომელშიაც ასესორებად იქნებიან: კავალერიის პოდპოლკოვნიკი **ბერენსი**, არმიის პოდპოლკოვნიკები **იუფეროვი** და № — 12 ქართული სანაპირო ბათალიონის უფროსი **გურსკი**, ჟანდარმთა კორპუსის მაიორი **კაზასსი**, ეგერთა 41-რაზმის მაიორი **რეზანუილოვი** და კავკასიის ცალკე კორპუსის შტაბის უფროსი ადიუტანტი გვარდიის კაპიტანი **ვსევოლოჟსკი**, ხოლო საქმეთა საწარმოებლად — ჩემდამი რწმუნებული კორპუსის მე-10-ე კლასის ობერ-ადიუტორი **კუზმინი**, — წინადადებას ვაძლევ თქვენს აღმატე-

1) მიმართვის სათაურია: Состоящему при Отдельном Кавкасском Корпусе Господину генерал-майору и кавалеру Ахлестышеву.

492

ბულებას, როგორც კი სამხედრო პროცესებში აღნიშნული სასამართლო წესი შესრულებული იქნება და აღნიშნული პირები თქვენს და ასესორების დანიშვნით კმაყოფილი იქნებიან, — ჩამოართვით მათ ამის შესახებ ხელწერილი და გაასამართლეთ სამხედრო სამართლით და პროცესის წარმატებით დასრულებისათვის გამოიჩინეთ, თქვენო აღმატებულებავ, დიდი გულმოდგინება ხოლო დასრულების შემდეგ საქმე და დასკვნითი სენტენცია წარმომიდგინეთ მე განსახილველად, ამ საქმის სხვა მონაწილეთა შესახებ კი თქვენ ნურავითარ საქმის გარჩევაში ნუ შეხვალთ და ნურავითარ დასკვნას ნუ გამოიტანთ, რადგან მათი ბედი უზენაესად უკვე გადაწყვეტილია.

ამ საქმეზე წარმოებული გამოძიება ხუთიათას სამას ოთხმოცდა ეერთ ფურცელზე და ცამეტი ამონაწერი თავისი აღწერიტურთ ამასთანავე გეგზავნებათ, რათა დაურთოთ სამხედრო საქმეს და ვაცნობებ თქვენს აღმატებულებას, რომ გასასამართლებელი პირები დაპატიმრებული არიან ტვილისში კორპუსის ობერ-ვაგენმეისტერის კაპიტან **იაკუბოვიჩის** უწყებაში. თარჯიმანად კი, თუ საჭიროება მოიტანს, ნაბრძანები აქვს გამოცხადდეს თქვენთან მაიორი **ენაკოლოპოვი**.

გენერალადიუტანტი ბარონი **როზენი**“.

სამხედრო მინისტრის რაჩხენისადმი მიმართვა (XXIX, 40).

სამხედრო სამინისტრო.
სამინისტროს კანცელარია.
განყოფილება 6
ს. პეტერბურგში.
1 ნოემბერს 1833 წ.
№ 1213.

საიდუმლოდ.

კავკასიის ცალკე კორპუსის უფროსს გენერალ ადიუტანტს და კავალერს ბატონ ბარონ როზენს.

„თქვენი მაღალაღმატებულების მიერ, გასულ ოქტომბრის 2-ის № 235 მომართვასთან, გამოგზავნილი ზოგიერთ ქართველთა შორის არსებულ შეთქმულების თაობაზე შექმნილ ტფილისის საგამომძიებლო კომისიის საანგარიშო და საბოლოო მოხსენება დანართებითურთ, — მე წარვადგინე ხელმწიფე იმპერატორის უზენაეს კეთილგანსახილველად, თვითოეული პირის შესახებ თქვენი მოსაზრებათა თანდართვით.

493

რებათა თანდართვით.

ხელმწიფე იმპერატორმა, წაიკითხა რა აღნიშნული ქაღალდეები და მიაქცია რა ყურადღება პირველ რვა ჯგუფში დასახელებულ თვითოეული ბრალდებულის დანაშაულის სხვადასხვა ხარისხს, კეთილინება ელიარებინა, რომ თანახმად საგამომძიებლო კომისიისა და თქვენი მაღალაღმატებულების დასკვნისა, პირველ ფაქტობრივებამ და ბოროტგანზრახულების დასაბამის მიმცემად, ეჭვს გარეშეა, უნდა მიჩნეულ იქნას: **ბატონიშვილი ოქროპირ და თავადი დიმიტრი** ¹⁾, რომელთაც თუმცა არ უღიარებიათ მათზეა ნაჩვენები ბრალდებანი, მაგრამ მათი ახალგაზრდა ქართველებისთვის არაკეთილგანზრახვითი რჩევებისა და შთაგონებებით, რათა მათ შეედგინათ საიდუმლო საზოგადოებანი იმ მიზნით, რომ მიეღწიათ საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის, აშკარად არიან მხილებული შეთქმულთა მრავალი ჩვენებებით.

აგრეთვე გაიზიარა რა კომისიისა და თქვენი მაღალაღმატებულების მოსაზრება იმ პირთა შესახებ რომლებიც მონაწილეობის მიხედვით აღიარებულ არიან შეთქმულების მფარველწამქეზებლებად, ან მოქმედ მონაწილეებად და აჯანყებაზე თანხმობის მიმცემად, ან იმისთანებად, რომელთაც იცოდნენ მაგრამ არ ეთანხმებოდნენ, — მისმა აღმატებულებამ კეთილ ინება ელიარებინა, თქვენი, მოწყალეო ხელმწიფე, თვითოეულის დანაშაულის მიხედვით სასჯელის ხარისხის შესახებ მოსაზრება, სწორად და უზენაესად ინება ბრძანება:

1) **ოქროპირ ბატონიშვილი და თავადი დიმიტრი**, რომლებიც ღირსნი არიან სასტიკი სასჯელისა კანონების მიხედვით – მხოლოდ და მხოლოდ მონარქის მიერ მათი შეწყალებისა გამო, – გაიგზავნონ: პირველი კოსტრომაში, უკანასკნელი კი სმოლენსკში.

2) მონაწილეთა ყველაზე უფრო დამნაშავეთაგან: არტილერის ყოფილი პოდპორუჩიკი **თ. ელიზბარ ერისთოვი**, ყოფ. პოდპორუჩ. **თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი**, ტფილისის გიმნაზიის მასწავლებელი **სოლომონ დოდაევი**, კავკასიის გრენადერთა არტილერის ბრიგადის პრაპორშჩიკი **თ. დიმიტრი ერისთოვი**, კავალერიის მაიორი **თ. ლუარსაბ ორბელიანოვი**, **თ. ვახტანგ ორბელიანოვი**, ბორჩალოს დისტანციის თათრის **მოლა ზამანი**, ლეიბ-გვარდიის ყაზახთა რაზმის პორუჩიკი **თ. მამუკა ორბელიანოვი**, ტიტულიარნი სოვეტნიკი **პაუშენკო**, ყოფ. პორუჩიკი **თ. ალექსანდრე გიორგის ძე**

¹⁾ შეთქმულნი და საქართველოში მყოფი რუსეთის მთავრობის წარმომადგენელნი დ ი მ ი ტ რ ი ს ბატონიშვილად იხსენიებენ, ცენტრში კი იგი ასეთად არ მიუჩნევიათ და უბრალოდ თავადს უწოდებენ.

494

ორბელიანოვი, აზნაურობის მაძიებელი **სოლომონ რაზმაძე**, და ყოფ. პოდპორ. **თ. ივანე ერისთოვი** — თანახმად თქვენი მოსაზრებისა, მიცემულ იქნან ჩვეულებრივ სამხედრო სასამართლოში, შედგენილ იქნეს რა სასამართლო კეთილსაიმედო სამხედრო მოხელეთაგან და მიეცეს აგრეთვე ამავე სასამართლოში ლეიბგვარდიის სემიონოვის პოლკის კაპიტანი **თ. ზაქარია ჩელოყაევი**, სასამართლოს დასრულების შემდეგ კი განაჩენი მათ შესახებ წარდგენილ იქმნას შემდგომი განხილვისათვის მზგავს საქმეზე დადგენილი წესის თანახმად.

3) სამსახურიდან გადაყენებული კოლეგიის რეგისტრატორი **თ. იასე ფალავანდოვი** მის მიერ შეთქმულების გაცემის საპატივსაცემოდ (во кважение), არ იქნეს მიცემული სამართალში, აზნაურობაც ნუ ჩამოერთმევა, და დაინიშნოს უნტეროფიცრად ფინეთში მდგომ ჯარის ერთერთ რაზმში **თ. თამარი იულონის ასული**¹⁾. გადასახლებულ იქნას ქ. სიმბირსკში. კავალერიის პორუჩიკი **თ. გიორგი ერისთოვი** – მისი ახალგაზრდობისა და გულწრფელი აღიარების გამო, – განთავისუფლებულ იქმნას სამართლიდან და დაინიშნოს სამსახურში ქალ. არხანგელსკის ერთერთი გარნიზონის ბათალიონში, საქართველოში ჩამოსვლის უფლების აღკვეთით, კავალერიის პრაპორშჩიკი **თ. გიორგი ერისთოვი** ახალგაზრდობისა და გულწრფელი აღიარების გამო დანიშნულ იქმნას სამსახურში პირველი ფეხოსანთა კორპუსის ერთერთ რაზმში; სამსახურის გარეშე მყოფი პრაპორშჩ. **ზიძინა ერისთოვი** – იმის გამო რომ მოინანია დანაშაული, დაჭერილი იქნას ციხეში რვა თვის განმავლობაში და მერე განთავისუფლებულ იქმნას ციხიდან პოლიციის ფიზიკელი მეთვალყურეობის ქვეშ; ტფილისის გიმნაზიის მასწავლებლები **ავთანდილოვი** და **ყიფიანოვი** – მათი ახალგაზრდობისა და დანაშაულის აღიარების გამო – დანიშნულ იქმნან სამოქალაქო თანამდებობაზე: პირველი პერმში, უკანასკნელი კი ვოლოგდაში ადგილობრივი საგუბერნიო მართველობის განკარგულებით; გვარდიის ყოფილი პოდპორუჩიკი **თ. დიმიტრი ორბელიანოვი** – მის მიერ დანაშაულის თავისი ნებით დაკითხვამდე აღიარების გამო – გადასახლებულ იქნას პენზაში; კანცელარიის მოხელე **იოსებ მამაცოვი** – ახალგაზრდობისა და გულახდილად აღიარებისა გამო – დანიშნულ

იქნას სამოქალაქო სამსახურში ქ. ვიატკაში იქაური საგუბერნიო მართველობის განკარგულებისამებრ; სამსახურის გარეშე მყოფი **თ. ლევან ერისთავი** – დაჭერილ იქნას ციხეში ექვსი თვია განმავ-

¹⁾ თამარ ბატონიშვილი.

495

ლობაში და მერე დარჩეს საქართველოში პოლიციის მეთვალყურეობის ქვეშ; ზორჩალოს დისტანციელი თათარი **ყადიმ ნაღდაი ოღლი** — გაიგზავნოს ჯარის კაცად (Отдать в солдаты). ჩალდირის ოღლი თათარი **ქოსა მუსტაფა** გამოყენებულ იქმნას ციხის სამუშაოზე იმდენ ხანს, რამდენსაც თქვენი მაღალადმატებულება საკმარისად დაინახავს და მერე გაგზავნილ იქმნას თავის სამშობლოში. იმერელი **თეიმურაზ ლორთქიფანიძე** გადასახლებულ იქნას ციხეში-რში, ყოფ. პოდპორუჩიკი **თ. ანტონ აფხაზოვი** დაინიშნოს სამსახურში კავკასიის ხაზზე მდგომ რაზმში. სემინარიის მოწაფე **გრიგოლ ტალიევი** დაინიშნოს სამოქალაქო სამსახურში რუსეთის რომელიმე გუბერნიაში საქართველოში ჩამოსვლის უფლების აღკვეთით; პრაპორშჩიკები: ტფილისის ფეხოსანი რაზმისა **თ. დავით ჯორჯაძე** და **გაბრიელ მამაცოვი** გადაყვანილ იქმნენ პირველი მე-5-ე, უკანასკნელი კი მე-6-ე ფეხოსანთა კორპუსებში; ტფილისის მცხოვრები **ზაალ ყორღანოვი** გაიგზავნოს უბრალო ჯარის კაცად 19-ე ფეხოსანთა დივიზიის ერთერთ რაზმში; ზორჩალოელი თათარი **ვალიალი-ემინ-ოღლი** გადასახლებულ იქნას სარატოვის გუბერნიაში; **თეკლე ბატონიშვილი** გაძევებულ იქნას საქართველოდან სამუდამოდ ქ. კალუგაში (кдалить на всегда из Грузии), გრენადერთა ქართული რაზმის პორუჩიკი **თ: გრიგოლ ორბელიანი** გადაყვანილ იქნას პირველ ფეხოსანთა კორპუსის ერთერთ რაზმში რამოდენიმე წლის განმავლობაში საქართველოში ჩამოსვლის უფლების აღკვეთით; კავალერიის გენერალ-მაიორი **თ. ალექსანდრე ჰაჭკავაძე** გადასახლებულ იქმნას ქ. ტამბოვში, ხოლო ნიჟეგოროდის დრაგუნთა რაზმის პრაპორშჩიკი **თ. კონსტანტინე შერვაშიძე** გადაყვანილ იქმნას მისი დიდებულების ვიურტემბერგის, მეფის გუსართა რაზმში, იმ პირობით, რომ მას არ მიეცეს კავკასიაში დაბრუნების უფლება საქართველოს უზენაეს მართველობასთან წინასწარ შეუთანხმებლად, ხოლო მისი დედის **თამარ შერვაშიძის** კეთილგანზრახულობის (благонамеренность) საპატივსაცემოდ დაენიშნოს მას ჯამაგირის გარდა წელიწადში 1500 მანეთი ასიგნაციებით.

4. გენერალ-ფელდმარშალის თავად ვარშავსკის გრაფ **პასკევიჩ** ერივანსკის ფეხოსან რაზმის პორუჩიკი **დავით ნათალოვი**, მემამულენი: **სვიმონ მაჩაბელოვი**, **ზარბიმ** და **ივანე ამილახვაროვები**, ყოფ. პრაპორშჩიკი **თ. თეიმურაზ ამილახვაროვი**, ტფილისის ფერისცვალების მონასტრის იერომონახი **ტარასი**, ქართველი თავადის ქალი **სალომე ფარნაოზის ასული**, ქვრივი **თ. მანანა ორბელიანი**ოვი, მე-14-ე კლასის **თ. თადია ჩოლაყაევი**, ტიტულიარნი სოვეტნიკი

თ. ბირთველი თუმანოვი, მემამულე გივი ამაღახვაროვი; სამსახურის გარეშე მყოფი პრაპორშჩიკი თ. ლუარსაბ თარხანოვი და კოლეჟსკი სოვეტნიკი ანდრია მელნიკოვი, დარჩნენ სასტიკი მეთვალყურეობის ქვეშ.

5. სამსახურის გარეშე მყოფი პოდპორუჩიკი თ. ალექსანდრე ჩოლაყაევი, მემამულე თ. ივანე ბარათოვი, ტფილისის იერუსალიმის ეკლესიის მღვდელი ეფრემ ალექსეევი, ქვრივი მართა მესხიალექსიევი; გუბერნიის მდივანი თ. დიმიტრი მაღალოვი, მემამულე – თ. ივანე მაჩაბელოვი, კანცელარიის მოხელე სტეფანე დოდაევი ¹⁾; მე-14 კლასის თ. ივანე ერისთოვი და ყოფილი დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკი პეტრე ზავილეისკი, დარჩნენ საიდუმლო მეთვალყურეობის ქვეშ.

დანარჩენი 78 პირი, მე-9 და 10 თანრიგში მოხსენებულნი, რომელთაგან ზოგნი თქვენი მაღალადმატებულების აზრით შეთქმულების უშუალო მონაწილენი არ არიან და მხოლოდ ბრალი ედებათ შეიძლება არაკეთილგანზრახვითი საუბრების მოსმენაში, სხვებზე კი არავითარი იჭვის მოტანა არ შეიძლება, განთავისუფლებულ იქნენ ამ საქმისაგან.

ვაუწყებ რა თქვენს მაღალადმატებულებას ამგვარ უზენაეს ბრძანებას, რათა მოახდინოთ სათანადო განკარგულება მის შესასრულებლად, და გიბრუნებთ რა თქვენ მიერ ჩემთან გამოგზავნილ ამონაწერებს იმ პირთა შესახებ, რომელნიც სამხედრო სამართალში უნდა მიეცნენ, და აგრეთვე გამოძიების წარმოების დედნებს იმავე რიგზე, როგორც თქვენგან იყო მოტანილი, მაქვს პატივი დაურთო, რომ მონარქის ეს განკარგულება ეცნობა ჩემგან აგრეთვე შინაგან საქმეთა მინისტრსა და ჟანდარმთა შეფს გენ. ადიუტ. გრაფ ბენკენდორფს. პირველს განკარგულების მოსახდენად სსვადასხვა პირთა რუსეთის შინა გუბერნიებში გადასახლებისა და მათზე ადგილობრივი მეთვალყურეობის დაწესების შესახებ, უკანასკნელს კი – მათზე მეთვალყურეობისთვის მისდამი რწმუნებული სამართველოს ხაზით, საინსპექტორო დეპარტამენტს კი მისი მხრივ საჭირო განკარგულებისათვის ყველა იმ სამხედრო უწყების პირთა შესახებ, რომლებიც ან უნდა გადაირიცხნენ სხვა რაზმებში, ან და სამხედრო სამსახურში უნდა შევიდნენ.

ხელს აწერს: სამხედრო მინისტრი გენ. ად. გრაფი ჩერნიშოვი დირექტორი ბრისკორნ.

¹⁾ ს ო ლ ო მ ო ნ ი ს მმა, პეტერბურგში მსახურობდა.

სამხედრო სამინისტრო საადუდიტორიო დეპარტამენტი.

განყოფილება 2.

მაგიდა 1.

ს. პეტერბურგი

2 მაისი 1834 წ.

№ 1568.

ბატონს კავკასიის ცალკე კორპუსის უფროსს.

„თქვენო მაღალადმატებულეზავ, წარსული თვის 28 რიცხვის № 66 მომართვასთან ერთად თქვენ კეთილ ინებეთ გამოგეზავნათ ჩემთვის სამხედრო სასამართლოს საქმეს და თქვენი პირადი აზრი იმ 13 პირზე, რომლებიც გასამართლებული არიან საქართველოში მომხდარ შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის.

ამ საქმის გამო ხელმწიფე იმპერატორისადმი ჩემს მოხსენებაზე, მისმა იმპერატორობითი უდიდესობამ გასულ თვის აპრილის 20-ს კეთილინება დაემტკიცებია თქვენი მაღალადმატებულების მოსაზრება აღნიშნული ცამეტი პატიმრის შესახებ, გარდა ერთი თათარი **მოლა ზამანასი**, რომელიც თქვენ მიერ დანიშნული სასჯელის ნაცვლად, უნდა გაიგზავნოს არხანგელსკში შინაური საგუშაგო ბათალიონის უბრალო ჯარისკაცად.

გეგზავნებათ რა ამასთანავე ამ 13 პატიმრის პირადი სია, სადაც აღნიშნულია უზენაესად დამტკიცებული თათარ **მოლა ზამანის** სასჯელი, უმორჩილესად ვთხოვთ მოახდინოთ თქვენგან დამოკიდებული განკარგულება ამ უზენაესი ნების სისრულეში მოსაყვანად, რის შესახებაც შემდეგ ეცნობოს სააუდიტორიო დეპარტამენტს.

რადგან ზოგიერთი პატიმარი ეხლავე უნდა გაიგზავნოს დანიშნულებისამებრ სხვადასხვა ადგილზე და სამსახურში, ხოლო ზოგიერთნი კი ამ საქმის გამო უზენაესი ბრძანების გამოსვლის შემდეგ, რის შესახებაც ნაბრძანები მაქვს საინსპექტორო დეპარტამენტისთვის, მისგან დამოკიდებული განკარგულების მოსახდენად, — ამიტომ უმორჩილესად ვთხოვთ თქვენს მაღალადმატებულეზავს, მათ გაგზავნასთან ერთად აცნობოთ უზენაესად დამტკიცებული თქვენი მოსაზრება მათ შესახებ იმ უფროსებს, რომეთლა უწყებაშიაც იგზავნებიან ისინი და მაცნობეთ მე სად გაიგზავნებიან მათ-

1) XXIX, III.

498

გან: ტიტულიარნი სოვეტნიკი **პაუშენკო**, მასწავლებელი **სოლომონ დოდაევი** და **სოლომონ რაზმაძე** (აზნაურობაზე რომ საბუთები არ წარმოუდგენია), რათა ვაცნობო ეს ბატონს შინაგან საქმეთა მინისტრს.

რაც შეეხება კავალერიის მაიორ თავად **ლუარსაზ ორბელიანოვს**, აგრეთვე კანცელარიის დაბალ მოსამსახურედ დანიშნულს მე-10 კლასის მასწავლებელს **დოდაევს**, ამათ შესახებ მე ვაცნობე სენატს, აგრეთვე მაიორ **თ. ორბელიანოვისთვის** პენსიის ომოსპობის შესახებ ეცნობა ბ-ს ფინანსთა მინისტრს. ხელს აწერს: სამხედრო მინისტრი გრაფი **ჩერნიშოვი**

სწორია: მაგიდის უფროსი **ჩერნიავსკი**“.

როზენის მიმართვა ჩერნიშოვისადმი.

კავკასიის ცალკე

კორპუსის უფროსი

ტფილისი

საიდუმლოდ, (XXIX, 199).

**სამხედრო მინისტრს ბ-ნს გენერალ-ადიუტანტსა და კავალერს
გრაფ ჩერნიშოვს.**

„ამა ივნისის 1-ს მქონდა ბედნიერება მიმელო უუპატივცემ-
ულესი მომართვა თქვენი ბრწყინვალეებისა, 2 მაისის 1568 ნომ-
რით და თანახმად უზანაესი ნებისა საქართველოში მომხდარ შეთ-
ქმულებაში მონაწილე 13 ბრალდებულთა შესახებ: მაიორი **თ. ლუ-
არსაზ ორბელიანოვი** და პოდპორუჩიკი **ივანე ერისთოვი**, რომელ-
ნიც ადგილობრივ რჩებიან საცხოვრებლად — განთავისუფლებული
არიან პატიმრობისაგან, რუსეთში გასაგზავნთაგან კოლეგიის ასე-
სორი **პაუშენკო** უახლოეს ხანში გაიგზავნება ე. ასტრახანში, აგრე-
თვე მასწ. **სოლომონ დოდაევი** ვიატკაში, **სოლომონ რაზმაძე**, რო-
მელსაც არ წარმოუდგენია საბუთი მის აზნაურობაზე, ე. პენზაში.
ბატონიშვილი თეკლე ირაკლის ასულს ვაცნობე, რომ კალუგაში
უნდა გაემგზავროს.

დანარჩენები, უზენაესი ბრძანების მიღებისთანავე გაიგზავნებიან
საქართველოდან თანდათანობით, ისე როგორც სხვები გაიგზავნენ.
ფინეთში მდგომ ჯარში ჯარის კაცად დანიშნული პოდპორუჩიკი
თ. ელიზბარ ერისთოვი კი ამჟამად იგზავნება დანიშნულებისა-

499

მებრ, ფელდიეგერ **შუმკოვის** თანხლებით. თათარ **მოლა ზაყმანს**
ნოვოჩერკასკამდის მიიყვანს ჟანდარმი, სადაც ის გადაეცემა არხნ-
გელსკში გასაგზავნად საშინაო საგულშაგო (სამმართველოს) ხარ-
ჯზე.

გენერალ-ადიუტანტი **როზენი**“.

როზენის ჩერნიშოვისადმი მიმართვიდან 1).

„საგამომძიებლო კომისიის მიერ დღემდე გამომჟღავნებუ-
ლი ცნობების ერთ მთლიანად განხილვიდან შეიძლება დარწმუნე-
ბით დავასკვნათ, რომ ბრალდებულნი განიყოფებიან საერთოდ ორ
მთავარ ჯგუფად მათი დანაშაულის ხარისხის მიხედვით. ამ პირთა
ჯგუფებად განაწილება ჯერ ნაადრევია გამოძიების დაუსრულებ-
ლობის გამო, მაგრამ გამიჯვნა ან განმარტება თვით ჯგუფებისა
გამოსჭვივის თვით საქმის არსებიდან, რაც საამისოდ უკვე საკმა-
ოდ გამოაშკარავებულია. პირველ ამ ჯგუფთაგანს უნდა მიეკუთ-
ვნონ შეთქმულების მთავარი დამწყებნი, ისინი ვინც იღვწოდნენ
შეთქმულების წარმატებისათვის საშუალებათა განმრავლებისათვის,
ისინიც ვინც ცდილობდნენ შეთქმულების გაფართოებას მათ მიერ
ბოროტგანზრახვით შემცდარ გზაზე დაყენებულთა ახალი მონაწი-
ლების შეძენით, ისინი ვინც, თავისი გავლენით, ჭკუით, ან უზნეო-
ბით იყვნენ უადრესად საშიში და მავნე, და საერთოდ ყველა ისი-
ნი, ვისაც ბრალი ედებათ ხანგრძლივად მოფიქრებულ დაბეჯითე-

ბითსა და მუდმივ ერთი დანაშაულობრივი მიზნისაკენ მსწრაფ ბოროტგანზრახულებაში.

მეორე ჯგუფს შეადგენენ ნაკლებ მნიშვნელოვანი ბრალდებულნი, რომლებიც არ არიან საშიში მათი უარარაობისა ან თავქარიანობის გამო, რომელთაც ვერ შეეგნოთ მთელი ცოდვა, რომელშიაც მათ აიღებდნენ, ჰქონდათ მუდმივი მიზნის უქონელი მერყევი ზრახვები და რომელთა მოქმედებაც თუმცა დანაშაულებრივი, მაგრამ წარმოშობილი სულმოკლეობასა, გამოუცდელობასა და ჟინიანობის ხანმოკლე აღტყინებაზე, რასაც თანვე მონანიება სდევდა-გამასწორებელ ღონისძიებათა ღირსი უფრო არის; განსაკუთრებით კი მაშინ, როდესაც დანაშაული შემსუბუქებულია გამოძიებაზე გულწრფელი აღიარებით, ახალგაზრდობით და ბოლოს წარსულში კარგი ყოფაქცევითა და საგანგებოდ საქები საქციელით.

ამ ორი ჯგუფის გარედ დარჩება მხოლოდ რამოდენიმე პირი,

¹⁾ საგამომძიებლო კომისიის გასული ქალაქების დავთრის 24 ფურცლიდან 1883 წ. თებერვლის 9, № 40.

500

რომელთაც ზერელედ გაუგონიათ, ან შეიძლება ეჭვი მივიტანოთ, რომ მათ ნაწილობრივ იცოდნენ შეთქმულების არსებობა, მაგრამ რომელთაც სრულიად წინააღმდეგი აზრის მატარებელთ, შეეძლოთ ჩაეთვალათ იგი უაზრო და თავხედ ოცნებად, რაც ყურადღების ღირსი არც კი იყო. ასეთი პირნი მხოლოდ შეიძლება შენიშნულ იყენენ და დაწესდეს მათზე თვალყურის დევნება, ისე რომ არ იქნენ დასჯილი.

პირველი ჯგუფი, პირიქით, როგორც სახელმწიფო დანაშაულში ბრალდებულნი, მე მგონია, უნდა მიეცნენ საგანგებო სისხლის სასამართლოში, რომელსაც უნდა შეადგენდნენ ერთი გენერალი თავმჯდომარე და სამხედრო და სამოქალაქო წოდების წევრნი, რომელთა რიცხვშიაც უნდა შედიოდნენ მკვიდრი ქართველი მოსამსახურენი. სასულიერო პირნი კი იმ შემთხვევაში დაინიშნებიან, თუ ბრალდებულნი სასულიერო პირები იქნებიან.

რაც შეეხება მეორე ჯგუფის დამნაშავეებს, ადგილობრივ გარემოებათა გამო, და მათი ნამდვილი დანაშაულის ხარისხის მიხედვით, ჩენი აზრით, უკეთესი იქნებოდა, რომ ისინი არ ყოფილიყვნენ მიცემული სამართალში და აი რატომ. ეს მეორე ხარისხოვანი დამნაშავენიც რომ სამართალში მიეცნენ, მაშინ ესენიც იმავე სასამართლოს მიერ უნდა იქნენ გასამართლებულნი, რომელიც დაწესდება პირველი ჯგუფისათვის. მოსამართლენი, რომლებიც შებოჭილი იქნებიან კანონის სიზუსტით, ეერ შესძლებენ ორივე ჯგუფთა შორის რამე გარჩევას, რადგან ჩვენი კანონების სისასტიკე არ უშვებს ამგვარ დანაშაულში რამე თანდათანობითობით განსხვავებას, და ყველანი, როგორც მეთაურნი, ისე ისინი, ვინც მათ ეთანხმებოდნენ და თვით ისინიც კი, რომლებმაც მხოლოდ იცოდნენ და არ აცნობეს მთავრობას აჯანყების განზრახვა, ერთნაირად სიკვდილით უნდა დაისაჯონ.

ამგვარად, უმნიშვნელო, არა საშიში და ნაწილობრივ ჭკმ-მარიტად შებრალების ღირსი ადამიანები, უნდა დაისაჯონ მთავარ

დამნაშავეებთან ერთად, მათ თანაბრად, ერთი განაჩენით. მართალია ეს განაჩენი შემსუბუქებული იქნება მონარქის შეწყალებით, თვითეულის სასჯელი შეწონილი იქნება მათი ნამდვილი დანაშაულის ხარისხთან, ამის და მიუხედავად, — ეს ამ გაუნათლებელ მხარეში, ცუდ გავლენას მოახდენს. ერთნი, დაინახავენ რა, რომ იმ ხალხს რომლებიც მათი აზიური შეხედულებით მხოლოდ ოდნავ იყვნენ დამნაშავენი — მიესაჯათ სიკვდილი, ამას ჩათვლიან უსამართლო სისუსტიკედ; ზოგს კი, პირიქით, დაინახავენ რა სასამართლოს განაჩენსა და საბოლოო სასჯელის შორის მთელ განსხვავებას, საბაბი მი-

501

ეცემათ იფიქრონ, რომ თითქოს შეთქმულების დამალვა, მისი აზრში ტარებაც კი, ყოველთვის არ ითვლება სახელმწიფო დანაშაულად და არც ისჯება.

ამ გარემოებათა გამო, მე მგონია, რომ: ამ ქვეყანაში, სადაც კნონების გარეშე სასჯელის მიცემა განსაკუთრებულ სისხლის სამართლის საქმეებში არა თუ არ იკიცხება, პირიქით, მას უპირატესობა ეძლევა იქ, სადაც მას შეუძლიან საქმის გაჭიანურების თავიდან აცილება – მიზანშეწონილი იქნებოდა მეორე ჯგუფის ბრალდებულნი არ იქნენ მიცემული სამართალში, არამედ დაენიშნოს მათ სასჯელი დანაშაულის მიხედვით რამოდენიმე თვით ციხეში დამწყვდევით და მერე საქართველოში თავისუფლების მინიჭებით, ან საქართველოდან გადასახლებით დროებით ანუ სამუდამოდ, დამნაშავის პიროვნების მიხედვით. ასეთი შემსუბუქება განაჩენისა იმ სასჯელთან შედარებით, რაც მათ სამართლის წესით მოელოდათ, მათ განემარტებათ როგორც მეფის შეწყალება.

სასამართლოს განაჩენი, პირიველი ჯგუფის შესახებ – ჩემი განსაკუთრებული მოსაზრების დართვით, აგრეთვე ჩემი მოსაზრება მეორე ჯგუფის დამნაშავეთა სასჯელს შესახებ, ჩემი აზრით, მიზანშეწონილი იქნებოდა, საქმის არსებისა და ვითარების განსაკუთრებულობის გამო, წარდგენოდა უზენაესი კონფირმაციისათვის მის იმპერატორებითი უდიდებულსობას.

ზემოდგამოთქმული ჩემი განზრახვა დადასტურებულია საგამომძიებლო კომისიის ერთხმივი თანხმობით და დამყარებულია ადგილობრივ გარემოებებზე, მაქვს პატივი მოვახსენო თქვენს ბრწყინვალეობას და გთხოვთ წარუდგინოთ იგი გადასაწყვეტად ხელმწიფე იმპერატორისა და ამის შესახებ უზენაესი ბრძანება შეძლებისადაგვარად სასწრაფოდ მაცნობოთ.

დასასრულ ჩემს მოვალეობად მიმაჩნია ვთხოვო თქვენს ბრწყინვალეობას, ცალკე გამოითხოვოთ მისი იმპერატორებითი უდიდებულესობისაგან გადაწყვეტილება კოლეგიის რეგისტრატორის **იასე ფალავანდოვის** ხვედრის შესახებ, რომელმაც ირველმა შემატყობინა მთელი შეთქმულების ამბავი და როგორც თავისი დაბეზღებით, ისე შემდგომი თავისი ჩვენებით, დიდად შეუწყო ხელი სინამდვილის გამოკვლევას. **თ. იასე ფალავანდოვი** ძმაა საქართველოს სამოქალაქო გუბერნატორისა, მაგრამ მასთან ცუდ განწყობილებათა; მისი წარსული ყოფაქცევა დასაძრახისია, რადგან ორჯერ ოსმალეთსა და მთებშიაც კი გაიქცა; მისი ზნეობა ძლიერ არა საი-

მედოა; შეთქმულებაში ძლიერ ცოცხალ და დიდ მონაწილეობას იღებდა; გაცემა უნდა ეიძულებინა ბორჩალოს თათართა შორის

502

გავრცელებულ ხმებს **ალექსანდრე ბატონიშვილთან** მიმოწერის თაობაზე, რამაც შეაშინა იგი ამ შემთხვევით მთავრობას შეთქმულება არ აღმოეჩინა; საერთოდ თავისი ჭკუით, ეშმაკობით, თაღლითობითა და უზნეობით იგი ამ ქვეყნისათვის გადაჭრით მავნე და საშიში ადამიანია, და თუ კეთილ ინებებდა ხელმწიფე იმპერატორი, მის მიერ შეთქმულების გაცემის გამო საპატივსაცემოდ განთავისუფლებული ყოფილიყო იგი სამართლისა და სასჯელისაგან, მაშინ, ჩენი აზრით საჭირო იქნებოდა მისი რუსეთში გადასახლება საქართველოში ჩამოსვლის უფლების აღკვეთით.

აგრეთვე ვთხოვ თქვენს ბრწყინვალეობას მაცნობოთ: ეგების კეთილინებებდა ხელმწიფე იმპერატორი მოეცა რამე განსაკუთრებული ბრძანება შეთქმულებაში გარეულ გვარდიის სამი ოფიცრის: კაპიტან **ჩოლაყაევის**, პროპორშიკ **დიმიტრი ორბელიანოვისა** და კორნეტი **ერისთავის** შესახებ, თუ მე მომეცემა უფლება მათ შესახებაც ზემოხსენებული წესებით ვისელმძღვანელო“...

როზენის ჩერნიშოვისადმი მიმარვიდან. ¹⁾

„... ვინაიდან პეტერბურგში მყოფი შეთქმულების მონაწილენი, რომელთა დაკითხვაც საქმის საერთო გამოძიებისათვის საჭიროა, ძლიერ ცოტანი არიან, ამიტომ იმის ნაცვლად, რომ ისინი ჯერ სტავროპოლსა ან მოზდოკში იყვნენ ჩამოყვანილი (სადაც აგრეთვე მოგვიხდებოდა ბევრი აქაური მონაწილის გადიყვანა და ეს კი დიდ დროსა და ხარჯებს მოითხოვს, თანაც დიდი სიძნელეებთან არის დაკავშირებული), ჩემი აზრით, უკეთესი იქნებოდა ისინი პირდაპირ ტფილისში ჩამოგვეყვანა, სადაც დაკითხვისა და გამოძიების შემდეგ სამართალშიაც მიეცემოდნენ.

ამ საშუალებით თავიდან აცილებული იქნება მესამე კომისიის დაარსების საჭიროება და მასთან დაკავშირებული სირთულე და უხერხულობა; თავიდან ავიციდნეთ იმ ხარჯებს, რომელიც საჭიროა აქაური ბრალდებულების იქ წასაყვანად და იქიდან უკანვე დასაბრუნებლად სასამართლოში გადასაცემად; და ბოლოს მოვიპოვებთ საშუალებას განზრახულების მონაწილეთა ერთ ადგილზე თავის მოყრით, მივცეთ საქმეს ჩქარი და დამაკმაყოფილებელი დასასრული. ასეთი დასასრული უნდა მდგომარეობდეს კანონიერ სამართლოში, რომელიც სხვა ადგილებთან უპირატესობით, აქ, ტფილისში, უნდა მოხდეს, როგორც ბოროტგანზრახულების მთავარ ასპარეზზე.

¹⁾ საგამომძიებლო კომისიის გასულნი ქალაქების დავთარი. გვ. 40, 1833 წლის 16 მარტი № 64.

ლოში უმთავრეს დამნაშავეთა მიმართ გამოტანილი, თვით ბატონი-შვილთა გამოუკლებლივ, დაანახვებს ხალხს მთავრობის ძალას და მისცემს ქვეყანას ჭკუის სასწავლ მაგალითს, ხოლო მომავალში ქართველთა ფუქსავატობისათვის გამაფრთხილებელი მაგალითი იქნება, ამასთანავე საჭირო და სასარგებლოც.

ყოფილი სამეფო სახლის წევრთა თვით ტფილისში გასამართლებასთან არა თუ არ არის დაკავშირებული რაიმე არსებითი უხერხულობანი, არამედ პირიქით, ეს სასარგებლოა, რადგან ეს გააღრმავებს ჭკუის სასწავლი მაგალითის ძალას, რაც საჭიროა საქართველოს მომავალი კეთილდღეობისათვის. ამას შეუძლია შთააგონოს თვითონ ყოფ. სამეფო სახლის წევრთ, რომ გამოეთხოვონ ფუქსავატსა და დამღუპველ იმედებს, რომელსაც ისინი დღემდის აშკარად ატარებენ მათი საქართველოში სამფლობელოდ დაბრუნების შესახებ და დაედება საბოლოოდ საზღვარი ესეოდენ უტიფარ, მაგრამ ამ ქვეყანაში ჭეშმარიტად უკვე მავნე ოცნებას — ბატონიშვილთა მეტოქეობაზე იმპერატორის ხელისუფლებასთან.

ყოფ. სამეფო სახლის ასეთი პირები, მათი დანაშაულის ხარისხის მიხედვით, რამდენადაც ეს ჩვენთვის ცნობილია, შეიძლება სამართალში მიეცეს მხოლოდ სამი, სახელდობრ: **ბატონიშვილი** (თავადის ქალი) **თამარ**, რომელსაც როგორც ქალს იმპერატორის კეთილ შეწყალება ალბად გაათავისუფლებს სასჯელისაგან; ბატონიშვილები: **ოქროპირ** და **დიმიტრი** (თავადი), რომლებიც სამართლიანად ღირსი არიან ყოველგვარი სისასტიკისა, რადგან ისინი არიან არა მხოლოდ მთავარი დამნაშავენი ამ განზრახვაში, არამედ აგრეთვე მათი ცბიერი შთაგონებათა წყალობით შემცდარია და ცუდ გზაზე დაყენებული მრავალი ახალგაზრდა, მთავრობის მიერ ქვეყნის საკეთილდღეოდ აღზრდილნი, რომლებიც უკვე თავისი ბეჯითობითა და სამსახურით იძლეოდნენ კეთილ იმედებს. ამ სამი პირის გარდა **ფარნაოზ ბატონიშვილზე** და ზოგიერთ სხვებზე შეიძლება იქნეს მიტანილი იჭვი, და ისიც იმაში, რომ ისინი ან თანაუგრძნობდნენ, ან ნაწილობრივ იცოდნენ შეთქმულების ამბავი, ვიდრე მონაწილეობაში, ამიტომ რომელიმე მათგანის აქ გამოგზავნა სრულიად ზედმეტი იქნებოდა, რასაკვირველია თუ კი მათ წინააღმდეგ რამე ახალი და მნიშვნელოვანი რამ არ გამოირკვევა.

პეტერბურგში მყოფ სხვა მონაწილეთაგან, რომელთა სიაც, კომისიის განსაკუთრებული აღნიშვნებით, ამასთანავე ერთვის, აქ მხოლოდ სამი იქნება საჭირო იმ ცნობების მიხედვით, რაც

დღემდე მოგვეპოვება. — ესენი არიან: 1) პორუჩიკი **გრიგოლ ორბელიანოვი**, რომელმაც ტფილისშივე იცოდა განზრახულება და მის შესაფერ ლექსებსაც წერდა; 2) **ალექსანდრე ჩოლაყაევი**, რომელიც აქაური ჩვენებების მიხედვით უნდა ყოფილიყო ერთი მხურვალე მონაწილეთაგანი **დიმიტრი ბატონიშვილის** აღმამფოთებელი საუბრებისა და რომელსაც უნდა სცოდნოდა განზრახულების ჩასახვა მის უმაღლეს წყაროშივე და 3) **გრიგოლ ტალიევი** (სემინარიის მოწაფე, ლტოლვილ **ბატონიშვილ ალექსანდრეს** თანამხლები მღვდლის შვილი), რომლის შესახებაც ვრცლად არის მოთხრო-

ბილი კომისიის მუშაობის შესახებ ჩემს ცნობაში და რომელიც იმდენად თავისი განზრახულებაში მონაწილეობით არა, რამდენადაც ბატონიშვილებთან, განსაკუთრებით კი **ოქროპირთან**, ურთიერთობის გამო, შეიძლება სასარგებლო აღმოჩნდეს აქ დაკითხვების დროს.

ამნიარადვე, თუ კანცელარიის მოხელე **სტეფანე დოდავი**, ან სხვა რომელიმე პირი ს პეტერბურგის კომისიის გამოძიებით აღმოჩნდებიან მონაწილე, ან როგორც მოწმე რომელიმე მნიშვნელოვანი გარემოებისა, — მაშინ მათიც აქ გამოგზავნა იქნებოდა საჭირო. ყველა ანის გამო პეტერბურგიდან აქ გამოსაგზავნ პირთა რიცხვი ექვსზე მეტი არ იქნება და მათი პირდაპირ აქ გამოგზავნა დაუბრკოლებლივ შეიძლება. სიფრთხილის გულისთვის სასურველი იქნებოდა, რომ ბატონიშვილები გამოიგზავნონ რაც შეიძლება საიდუმლოდ ან გამოცვლილი სახელებით, ამასთანავე მე უნდა მომეცეს უფლება შევაჩერო ისინი ვლადიკავკავში, თუ ამისათვის შეიქნება რაიმე საჭიროება, თუმცა ეს ძნელი მოსალოდნელია.

რამდენადაც ორი ბატონიშვილისა და მთავარ დამნაშავე ქართველთა აქ ჩამოყვანაც სასარგებლო იქნებოდა, იმდენად პირიქით არ იქნებოდა ხელსაყრელი დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკის **ზავილეისკის** ჩამოყვანა, რადგან მისი მდგომარეობა და გარემოება სრულიად სხვანაირია, სახელდობრ: 1) ბატონ **ზავილეისკიზე** ჩვენებები მისთვის შეთქმულებაში მონაწილეობაზე ბრალდების წასაყენებლად ჯერჯერობით საკმარისი არ არის. მის წინააღმდეგ მხოლოდ ერთ პირდაპირი ჩვენებაა სოვეტნიკ **ორბელიანოვისა** და ისიც არაფრით არ არის შემაგრებული. დანარჩენი ჩვენებები მიუთითებენ მხოლოდ მის განკარგულების არაკეთილ განზრახვებზე, და თუმცა მართლაც იმისდამიხედვით რაც ვიცით 1831 წელში აქ არსებული ბოროტგანზრახულობის შესახებ, **ბ. ზავილეისკის** მოქმედებათა განხილვა იძლევა საბაზს იმისათვის,

505

რომ იჭვი მივიტანოთ მის არაკეთილგანწყობილებაზე, მაგრამ მაინც მისი მოქმედების კანონიერი გამოკვლევა აქაური კომისიის წრის გარეშე და ეს არც შეიძლება უხერხულობის გარეშე საქართველოში რომელიმე სამსჯავროს დაევალოს, რადგან ეს იქნებოდა უგულებელყოფა უმართებულის სენატის ამა წლის 3 იანვრის ბრძანებისა, რომლითაც **ბ. ზავილეისკი** მის ზემოხსენებულ მრავალ მოქმედებათაგან საზეიმოდ იქნა გამართლებული.

2) **ბ. ზავილეისკის** როგორც არა ქართველის აქ სასამართლოში მიცემა და განაჩენის გამოტანაც კი ვერ მისცემს ამ ქვეყანას ჭკუის სასწავლ მაგალითს, მით უმეტეს, რომ სამსჯავროს საგანი ღალატი უფრო იქნება ვიდრე ადგილობრივი შევიწროება (ხალხისა). პირიქით ამ მოხელეს თავისი თვისებებითა და ცოდნით შეუძლიან სასამართლო პროცესის დროს გამოიჩინოს წინააღმდეგობა, რაც აქაური განწყობილებისათვის დამღუპველი იქნებოდა, რადგანაც სამსჯავრო, რომელსაც დაევალება აქ განზრახულების გარჩევა, ვალდებული იქნება წმიდად დაიცვას ჩვენი კანონების ყველა კეთილმოქმედი წესები, მაგრამ მაინც არ შეიძლება არ ვისუ-

რვით, ამ ქვეყნისათვის, რათა იგი (სამსჯავრო) აღჭურვილი იყოს გარეგნულად მაინც გარდაუვალი უფლებით, რაც მხოლოდ და მხოლოდ გასაგებია გაუნათლებელ ქართველთა და აზიელთა შემეცნებისათვის.

3) დაბოლოს ამ უკანასკნელი გარემოების თანაბრად ტფილისში საზეიმოდ გასამართლება **ბ. ზავილესკისა**, რომელიც წინეთ აქ გუბერნატორად იყო, — უაღრესად საზიანო იქნება იმით, რომ იგი შეასუსტებს ხალხის შეგნებაში ადგილობრივი მართველობის ერთი უმაღლესი წევრის ძალაუფლებას და ამით მისცემს საბაზს მახინჯი და საზიანო აზრებისათვის.

ამ გარემოებათა გამო, მგონია, უფრო შესაფერისი და მოხერხებული იქნებოდა **ბ. ზავილესკის** მოქმედება გამოძიებული ყოფილიყო თვით რუსეთში, სადაც სულ ადვილად შეიძლებოდა გაგზავნა **ალექსანდრე ორბელიანოვისა**. რომელიც ერთად ერთი პირდაპირ სდებს მას ბრალს.

ამგვარად ის განკარგულებები, რომლებიც ჩემს წინადადებებშია მოცემული, შემდეგში მდგომარეობს:

1) სტავროპოლში ან მოზდოკში ცალკე კომისიის დაარსების ნაცვლად, გამოძიებასა და შემდგომ შეთქმულთა გასამართლებას თავი მოეყაროს ტფილისში.

2) ამ მიზნით გამოიგზავნოს აქ ფარულად **ოქროპირ ბატო-**

506

ნიშვილი, ქართველი თავადი **დიმიტრი**, თავადი **გრიგოლ ორბელიანოვი**, **თ. ალექსანდრე ჩოლაყაევი**, სემინარიის მოწაფე ტალიევი და ისინიც, ვისაც პეტერბურგის კომისია საჭიროდ ჩათვლის.

3) აქვე გამოიგზავნოს პეტერბურგის კომისიიდან ყველა საჭირო ქალაქდები და კომისიის წევრი **ოზერცკოვსკი**.

4) ნაკლებ დამნაშავე პირთა შესახებ გამოძიება წარმოებულ იქნას ს. პეტერბურგში და იქვე მიესაჯოთ გამასწორებელი ზომები.

5) დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკი **ზავილესკის** მოქმედებათა გამოძიება მოხდეს ცალკე და არა საქართველოში, არამედ რუსეთში. ამისათვის საჭირო ცნობები ორივე კომისიიდან წარედგინოს თქვენს ბრწყინვალებას და თავის დროზე გამოიგზავნოს აქედან **თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი**.

6) გამოძიების დასრულებისთანავე, ჩემს თქვენ ბრწყინვალებისადმი № 40 მომართვის საფუძველზე უმთავრესი დამნაშავენი მიცემულ იქმნან სამართალში აქ ტფილისში; ნაკლებ დამნაშავეებს კი დაენიშნოს სასამართლოს გარეშე გამასწორებელი სასჯელი, და განაჩენი როგორც პირველ, ისე მეორეთა შესახებ, წარედგინოს დასამტკიცებლად ხელმწიფე იმპერატორის მოწყალებას.

რაც შეეხება ზემოხსენებულ სასამართლოს მოწყობას, მე თავს ვიკავებ ნის შესახებ დაწვრილებით მოსაზრებათაგან, ვიდრე არ მივიღებ თქვენი ბრწყინვალების პასუხს ზემოხსენებულ ჩემს 9 თებერვლის № 40 მომართვაზე, რისი მიღების იმედიც ამ დღეებში მაქვს დროის ვარაუდის მიხედვით.

ამჟამად შემოდლიან მხოლოდ დაუმატო, რომ ბატონიშვილ-
თა სასამართლოში მიცემის გამო, რაც მაშინ მხედველობაში არა
გვექონდა, როცა ზემოხსენებულს თებერვლის 19-ს მომართვას ვწე-
რდი, სასამართლოს შედგენილობისა და მისი უფლება მოსილო-
ბის შესახებ ზოგიერთი ცვლილებების შეტანა იქნება საჭირო ჩემს
პირველ წინადადებაში, რათა სასამართლომ აქ სასარგებლო და
საზეიმო გავლენა მოახდინოს, ამისათვის საჭირო იქნება, რომ სა-
სამართლო შესდგებოდეს მხოლოდ აქაურ უმაღლეს მოხელეთაგან
ხელმწიფის პირადი რწმუნებულის თავმჯდომარეობით, რომელიც
უნდა იყოს გენერალი ან გენერალ-ლეიტენანტი (რაც აუცილებე-
ლია, თუ გენერალ-მაიორი **ალექსანდრე ჭავჭავაძე** იქნება გასა-
მართლებული), და ამ სამსჯავროს უნდა მიეცეს უფლება 1826

507

წლის მაგალითის ¹⁾ მიხედვით, განსაზღვროს თვითეული დამნაშა-
ვის სასჯელი არა ჩვენი კანონების მთელი სისასტიკით, არამედ
იმპერატორის ჩვეულებრივი კეთილშეწყალების თანახმად დანა-
შაულის ხარისხთან შეფარდებით. ამისთანა განაჩენს მე, როგორც
ზევით მოვიხსენიე, წარმოუდგენ კონფირმაციისათვის მის იმპერა-
ტორობითი უდიდებულესობას“...

**როზენის მიმართვა საქართველოს სამოქალაქო გუბერნატორი-
სადმი ²⁾.**

„ხელმწიფე იმპერატორმა, წაიკითხა რა მისი დიდებულები-
სადმი წარდგენილი საბოლოო ანგარიში აქ წარმოებული გამო-
ძიებისა ზოგიერთ ქართველთა შორის აღმოჩენილ შეთქმულების
თაობაზე, სხვათა შორის, ინება უზენაესად ებრძანებინა: უმთავრე-
სი მონაწილეთაგანი: არტილერიის ყოფ. პოდპორუჩიკი **თ. ელიზ-
ბარ ერისთოვი**, ყოფ. პოდპ. **თ. ალექსანდრე ორბელიანოვი**, ტფილ.
გიმნ. მასწ. **სოლომონ დოდაევი**, კავკ. გრენადერთა არტილ. ბრი-
გადის პრაპ. **თ. დიმიტრი ერისთოვი**, კავალერიის გენერალ-მაიო-
რი **თ. ლურსაბ ორბელიანოვი**, **თ. ვახტანგ ორბელიანოვი**, ბორ-
ჩალოს დისტანციის თათართა **მოლა ზამანი**, ლეიბგვადიის ყაზა-
ხთა რაზმის პორუჩ. **თ. მამუკა ორბელიანოვი**, ტიტულიარნი სოვე-
ტნიკი **დიმიტრი პაუშენკო**, აზნაურობის მამიებელი **სოლო-
მონ რაზმაძე**, ყოფ. პოდპორ. **თ. ივანე ერისთოვი** და კაპიტა-
ნი **თ. ზაქარია ჩელოყაევი** – მიცემულ იქმნან სამხედრო სამართა-
ლოში.

სამსახურიდან გადაყენებული კოლეჟსკი რეგისტრატორი
თ. იასე ფალავანდოვი განთავისუფლდეს სიმართლოში მიცემიდან,
ნურც აზნაურობა ჩამოერთმევა და დაინიშნოს უნტერ-ოფიცრად
ფინეთში მდგომ ერთერთ რაზმში. კავალერიის პორუჩ. **გიორგი
ერისთოვი**, მისი ახალგაზრდობისა და გულწრფელი აღიარების გა-
მო, განთავისუფლებულ იქმნას სამართლიდან და დაინიშნოს არ-
ხანგელსკის ერთერთ საგარნიზონო ბათალიონში საქართველოში
ჩამოსვლის უფლების აღკვეთით; კავალ. პრაპორშჩიკი **თ. გიორგი
ერისთოვი** – მისი ახალგაზრდობისა და გულწრფელი აღიარების

გამო, დაინიშნოს სამსახურში 1-ლი ფეხოსანთა კორპუსის ერთ-ერთ რაზმში, ტფილისის გიმნაზიის მასწავლებლები **ავთანდილოვი**

1) იგულისხმება დეკაბრისტების გასამარლება.

2) საგამომიებლო კომისიის გასული ქაღალდების დავთარი, გვ. 129, 1833 წ. დეკემბრის 5 № 361.

508

და **ყიფიანოვი** – ახალგაზრდობისა და დანაშაულის აღიარების გამო, დაინიშნონ სამსახურში სამოქალაქო უწყებაში პირველი პერმში, უკანასკნელი კი ვოლოგდაში; გვარდიის ყოფ. პოდპორ. **დიმიტრი ორბელიანოვი** დანაშაულის ნებაყოფლობით აღიარების გამო, ვიდრე იგი დაკითხული იქნებოდა, – გაიგზავნოს პენზაში, კანცელარიის მოხელე **იოსებ მამაცოვი**, მისი ახალგაზრდობისა და გულწრფელი აღიარების გამო, დაინიშნოს სამოქალაქო უწყების სამსახურში ქ. ვიატკაში, ყოფ. პოდპორ. **თ. ანტონ აფხაზოვი** დაინიშნოს კავკასიის ხაზზე მდგომ რიზმში, სემინარიის მოწაფე **გრიგოლ ტალიევი** დაინიშნოს სამოქალაქო სამსახურში რუსეთის რომელიმე გუბერნიაში, საქართველოში ჩამოსვლის უფლების აღკვეთით, ტფილ. ფეხოსანთა რაზმის პრაპორშჩიკები: **თ. დავით ჯორჯაძე** და **გაბრიელ მამაცოვი** დაინიშნონ: პირველი 5, უკანასკნელი კი მე-6-ე კორპუსში; ქართული გრენადერთა რაზმის პორუჩ. **გრიგოლ ორბელიანოვი** გადაყვანილ იქმნას პირველ ფეხოსანთა კორპუსის ერთერთ რაზმში, რამოდენიმე წლის განმავლობაში საქართველოში ჩამოსვლის უფლების აღკვეთით და კავალერიის გენერალმაიორი **თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძე** – გადასახლებულ იქმნას – ტამბოვში. გენერალ-ფელდმარშალ თავად ვარშავსკის გრაფ **პასკევიჩ** ერივანსკის ფეხოსანთა რაზმის პორუჩიკი დავით **ნათალოვი** – დარჩეს სასტიკი მეთვალყურობის ქვეშ, ხოლო ყოფ. პოდპ. **თ. ალექსანდრე ჩელოყაევი** და კანცელარიის მოხელე **სტეფანე დოდაევი** – დატოვებულ იქნან საიდუმლო მეთვალყურობის ქვეშ. ამ გვარი უზენაესი განგების შესახებ, რაც ბ-ნ სამხედრო მინისტრმა გასული ნოემბრის 1-ის მომართვით შემატყობინა, – ვაცნობებ თქვენს ბრწყინვალეებას ჩემი № 312, 313 და 319 საიდუმლო მოწერილობათა დამატებად“.

როზენის მიმართვა პოდპორ. აქსენოვისადმი 1).

„მისი იმპერატორებითი უდიდებულესობის ბრძანების თანახმად ზოგიერთ ქართველთა შორის აღმოჩენილ შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის დაპატიმრებულნი: კავალერიის პორ. **თ. გიორგი ერისთავი** და ტფილისის გიმნაზიის ყოფილი მასწ. **ყიფიანოვი** იგზავნებიან აქედან რუსეთში პირველი ქ. არხანგელსკში, გადაყვანილია

1) საგამ. კომისიის გასული ქაღალდ. დავთ. 136, 1833 წ. 16 დეკემბერი № 395.

509

რა ერთერთ იქაურ საგარნიზონო ბათალიონში, მეორე – ვოლოგ-

დაში სამოქალაქო უწყებაში სამსახურში დანიშვნით.

ვნიშნავ რა თქვენს კეთილშობილებას ამ პირების დანიშნულ ადგილებამდის გამყოლად მოგიწერთ გაემგზავროთ აქ დართულ მარშრუტის თანახმად ჯერ ვოლოგდაში, სადაც იქაურ სამოქალაქო გუბერნატორის უწყებას ჩააბარებთ მასწ. **ყიფიანოვს**, შემდგომ კი მიიყვანეთ პორ. **ერისთოვი**, ჩააბარეთ ეს ოფიცერი არხანგელსკის სამხედრო გუბერნატორს და გამობრუნდით ტფილისში. მგზავრობის დროს თქვენს უეჭველ მოვალეობას შეადგენს ფხიზელი თვალყური ადევნოთ თქვენდამი ჩაბარებულ პირებს და მათი მხრით თავდაუქერელი საუბრის დროს – სულერთია ვისთანაც უნდა იყოს – შეაკაოთ ისინი, აგრეთვე განსაკუთრებული აუცილებლობის გარეშე ნუ გაჩერდებით ქალაქებში, და მით უმეტეს მოსკოვში.

სამგზავროდ თქვენ მიიღებთ ჩემი მე-8 კლასის ხაზინადარ **ორლოვსკისგან** ვოლოგდამდის 6, იქიდან არხანგელსკამდის და უკან ტფილისიდან 3 ცხენისათვის სულ 6.202^{1/2} ვერსტი, ვერცხლით 66 მანეთსა და 64^{1/2} კაპ. ხოლო ასიგნაციებით ათას ორას ოცდა თორმეტ მანეთსა და ორმოცდა თოთხმეტსა და ერთ მეოთხედს კაპიკს. ექვსი საფოსტო ცხენის მისაღებად ამასთანავე ურთავ სამგზავრო ფურცელს ვოლოგდამდის, სადაც შემდგომი მგზავრობისათვის და ტფილისში დასაბრუნებლად ფურცელს მოგცემთ ვოლოგდის სამოქალაქო გუბერნატორი, გზის ხარჯებად კი მოგეცემათ ექვსასი მანეთი ასიგნაციებით, თქვენა და აღნიშნულ პირთათვის დაახლოვებით ორი თვის ვარაუდით დღე-ღამეში ორი მანეთი ასიგნაციებით, ხოლო **ერისთოვისა** და **ყიფიანოვის** თანამხლებელსა და მეჯინიბე ყაზახს თვითოეულს 50 კაპ. ასიგნაც., რის ანგარიშიც ტფილისში დაბრუნებისთანავე უნდა წარმოადგინოთ".

როზენის მიმართვა შტაბს-კაპიტან ანდრევისადმი ¹⁾.

„ხელმწიფე იმპერატორის უზენაესი ბრძანებით ზოგიერთ ქართველთა შორის აღმოჩენილი შეთქმულების მონაწილეობისათვის დაპატიმრებულნი: ტფილისის გიმნაზიის ყოფ. მასწავლებ. **ზაალ ავთანდილოვი** და ექსპედიცია სუდაი რასპრავის ყოფ. თარჯიმანი **მამაცოვი** იგზავნებიან რუსეთში სამოქალაქო ნაწილში

¹⁾ საგამ. კომისიის გასულ ქაღ. დავთ. გვ. 142, 1833 წლ. დეკაბრის 19, № 408.

სამსახურში დასანიშნად 1-ლი ქ. პერმში, უკანასკნელი ქალაქ ვიატკაში.

ამის გამო, ვნიშნავ რა თქვენს კეთილშობილებას ამ პირთა გამყოლად, მოგიწერთ გაემგზავროთ აქ დართულ მარშრუტის მიხედვით ჯერ ქ. მალმიში, საიდანაც უნდა გაისტუმროთ კანცელარისტი **მამაცოვი** ქალაქ ვიატკაში იქაურ გუბერნატორთან თქვენთან მოვლინებული ურიადნიკის თანსლებით, რომელსაც უბრძანეთ **მამაცოვის** ჩაბარების შემდეგ მალშიში დაგელოდოთ; თქვენ

თითონ კი ჩაიყვანეთ მასწ. **ავთანდილოვი** პერმში და ჩააბარებთ რა მას საგუბერნიო სამმართველოს, დაბრუნდით ტფილისში, წამოიყვანო რა მალმიშიდან ურიადნიკს. ამასთანავე გევალებათ მგზავრობის დროს ადევნეთ შეუსუსტებელი თვალყური თქვენთვის ჩაბარებულ პირებს და "შეაკავეთ ისინი თავდაუჭერელი საუბრი-საგან, ქალაქებში კი განსაკუთრებული აუცილებლობის გარეშე თქვენ არ უნდა გაჩერდეთ. სამგზავროდ მიიღებთ ჩემი მე-8 კლასის ხაზინადარ **ორლოვსკისაგან** ტფილისიდან მალმიშამდის და იქიდან ვიატკასა და პერმამდის მალმიში დაბრუნებით 6 ცხენზე, იქი-დან კი ტფილისამდის სამ ცხენზედ, სულ რიცხვით 6.208^{1/2} ვერ-სტი, ვერცხლით სამოცდა ექვს მანეთსა და 64^{1/2} კაპ. და ასიგნაციე-ბით ათას ას სამოცდა ორ მანეთსა და 46 კაპ. და ერთ მეოთხედს ექვსი საფოსტო ცხენის მისაღებად ამასთანავე ურთავ სამგზავრო ორ ფურცელს, ერთს თქვენს სახელზე პერმამდის და შემდეგ ტფი-ლისამდის, მეორეს კი ვიატკამდისა და მერე მალმიშამდის ურია-დნიკის სახელზე. საგზაო ხარჯებად კი მოგეცემათ ექვსასი მანეთი ასიგნაციებით, ვარაუდით თქვენა, **ავთანდილოვსა**, და **მამაცოვს** ოთხ თვეში 2 მანეთობაზე დღე ღამეში, ხოლო მათ მხლებელ მო-სამსახურეებს და ურიადნიკს 50 კაპიეკი ასიგნაციებით, რის სათა-ნადო ანგარიშიც დაბრუნებისთანავე უნდა წარმოადგინოთ“.

როზენის მიმართვა პრაპ. ოლშევსკისადმი ¹⁾.

„ზოგიერთ ქართველთა შორის აღმოჩენილ შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის დაპატიმრებული პრაპ. **თ. გიორგი ერისთოვი** უზენაესი გადაწყვეტილებით გადაყვანილია სამსახურში ნოვოინ-გერმანლანდიის ფეხოსანთა რაზმში, სადაც ის ამ დღეებში უნდა გაიგზავნოს.

მის დანიშნულ ადგილამდე გამყოლად დავნიშნე თქვენი

¹⁾ საგამომ. კომისიის გასული ქალ. დავთარი გვ. 155. 1833 წლ. 30 დეკე-ბმერი № 444.

კეთილშობილება, რის გამოც მოგიწერ გაემგზავროთ პრაპ. **თ. გ. ერისთოვთან** ერთად ქ. ვილნოში და იქ მისვლისთანავე ჩააბარეთ იგი მესამე ფეხოსანთა დივიზიის უფროსს, მასვე გადაეცით ამას-თან დართული კონვერტი № 27. თქვენ ვალდებული ხართ გზაზე თვალყური ადევნოთ **თ. ერისთოვის** ყოფა-ქცევას და შეაკავოთ იგი შეუსაბამო საუბრისაგან, თუ ესეთს შენიშნავთ, ქალაქებში კი განსაკუთრებული აუცილებლობის გარეშე ნუ გაჩერდებით.

ჩემს მერვე კლასის ხაზინადარ **ორლოვსკის** მიუწერე მოქცეთ თქვენ სამგზავროდ ხელწერილის ქვეშ აქედან ხუთი და იქიდან სამი ცხენის ვარაუდით სულ 4867 ვერსტის – ორმოცდა ცხრამეტი მანეთი და 24 კაპ. ვერცხლით და ცხრაას ოთხმოცდა ოთხი მანეთი და 62 კაპ. ასიგნაციებით. ამის გარდა საგზაო ხარჯები ვარაუ-დით: თქვენ სამი თვისა და **თ. ერისთოვს** ორი თვისა – ორი მანეთი დღე-ღამეში, სამასი მანეთი ასიგნაციებით, რის ანგარიშიც უნდა

წარმოადგინოთ დაბრუნებისთანავე, საფოსტო ცხენების მისაღებად კი ამასთანავე ურთავ სამგზავრო ფურცელს“.

შინაგან საქმეთა მინისტრის მიმართვა სამხედრო მინისტრისადმი (XXIX, 217).

შინაგანი საქმეთა სამინისტრო. საიდუმლო განყოფილება. 10 ივლისი. 1835 წ № 3365.

ბატონ სამხედრო მინისტრს.

„1834 წლის 4 მაისსა და 7 ივლისს თქვენმა ბრწყინვალეობამ კეთილინება და მაცნობეთ რომ ხელმწიფე იმპერატორმა, განიხილა რა საქართველოში მომხდარი შეთქმულების გამო ტფილისში წარმოებული სამხედრო სასამართლოს საქმე, უზენაესად ინება ებრძანებინა: აღნიშნული საქმის სხვებთან ერთად მონაწილე ყოფილი ტფილისის გიმნაზიის მასწავლებელ მე-10-ე კლასის **სოლომონ დოდაევს** ჩამოერთვას საკლასო წოდება (лишить классного звания) და დაინიშნოს კანცელარიის დაბალ მოსამსახურედ ერთერთ ჩრდილოეთ გუბერნიაში საუკეთესო დამსახურებამდე (до отличной выслуги), და რომ აღსასრულებლად ამ უზენაესი ნებისა **სოლომონ დოდაევი** კავკასიის ცალკე კორპუსის უფროსის განკარგულებით გადასახლებულია ქ. ვიატკაში.

ამის გამო მე მაშინათვე მივწერე ვიატკის სამოქალაქო გუბერნატორს მოეხდინა სათანადო განკარგულება **სოლომონ დოდაევის**

512

სამსახურში დანიშვნის შესახებ კანცელარიის დაბალ მოსამსახურედ და დაეწესებინა საიდუმლო მეთვალყურეობა მის მოქმედებაზე. იმის საფუძველზე **დოდაევი**, როგორც დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკმა **ტიუფლევა** მაცნობა, დანიშნული იყო გადამწერად (Копинстом) ვიატკის საგუბერნიო სამართველოს შტატში, შემდეგ, მისი ყურადღებისა, სიბეჯითისა და კარგი ყოფაქცევისათვის გადაყვანილ იქნა სამოქალაქო გუბერნატორის კანცელარიაში და დანიშნული იყო მაგიდის უფროსად სათემო გადასახადთა ვიატკის საგუბერნიო კომიტეტში.

ეხლა ვიატკის სამოქალაქო გუბერნატორი მაცნობებს, რომ **დოდაევმა** მიჰმართა მას თხოვნით, რომელშიაც განმარტავს რა თავის შერყეულ ჯანმრთელობას, რომელიც უმეტესად სუსტდება იქაური მკაცრი ჰავის გავლენით, ითხოვს სამხრეთის რომელიმე თბილ გუბერნიაში გადაყვანას და იმ ხარისხების დაბრუნებას, რომლებიც მას ბოძებული აქვს ტფილისის გიმნაზიაში ექვსი წლის განმავლობაში სამსახურისთვის.

დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკი **ტიუფლევი**, ირი ხედავს რა თავის მხრით რამე დაბრკოლებას, რათა **დოდაევი** გადაყვანილ იქმნას სამხრეთის ერთერთ გუბერნიაში და იღებს რა მხედველობაში მის დაავადებულ მძიმე მდგომარეობასა და მუდმივ ბეჯით სამსახურს საუკეთესო ზნეობასთან შეერთებულს, — მთხოვს შუამდგომლობას **დოდაევის** აღნიშნულ სათხოვრის დაკმაყოფი-

ლებაზე, თუ კი ეს შესაძლებელია.

ჩემს მოვალეობად ვრაცხ წარმოუდგინო თქვენს ბრწყინვალეობას კეთილგანსახილველად დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკ ტიუფლევის აღნიშნული მოწერილობა; ამასთანავე მოგართმევთ, მოწყალეო ხელმწიფევ, ჩემ მიერ მისგან მიღებულ **სოლომონ დოდაევის** თხოვნას.

შინაგან საქმეთა მინისტრი. სტატს-სეკრეტარი“.

სოლომონ დოდაშვილის თხოვნა (XXX, 219).

„პირი.

თქვენო ილმიტებულეზავ
მოწყალეო ხელმწიფევ!

ძლიერ, ძლიერ ავად ვარ. პოლონელმა ექიმმა, რომელიც მე მწამლობს, გამომიცხადა, რომ თუნდაც ამჟამად გამომიკეთდეს ჯანმრთელობა, მომავალ ზამთარს, — თუ მე ისევ აქ დავრჩი, — ვეღარ გაუძლებ; ჩრდილეთის ჰავის გავლენა, რაც ყოველთვის სა-

513

ზიანოდ მოქმედებდა ჩემს ჯანმრთელობაზე, დაამაბუნებს მას სრულიად, და მეც და ჩემი ოჯახიც განვიცდით უდიდეს უსიამოვნებას: ეს მე მან დაბეჯითებით მითხრა.

თქვენო აღმატებულეზავ! თქვენი ქველმოქმედიანობისა და კაცთმოყვარეობისა გამო, დარწმუნდებით რა ბ. ექიმის ნათქვამის სინამდვილეში, ვიმედოვნებ არ დააყოვნებთ შუამდგომლობას, სადაც ჯერ არას, რათა გადაყვანილ'ვიქმნე სამხრეთის ერთერთ თბილ გუბერნიაში; მაგრამ თქვენო აღმატებულეზავ, სამწუხაროა ჩემთვის დასახელებული მიზეზისა გამო აქ დარჩენა, უფრო მეტად სამწუხაროა და გულის მომწყვლეელი, მოვშორდე უფროსს თქვენისთანას და წავიდე უცნობ ადგილს, უცნობ უფროსთან; ვარ რა მოკლებული ხარისხებს დარწმუნებული ვარ, რომ მისი იმპერატორებითი უდიდებულესობა კეთილინებებს დაჯილდოებული ვიქნე ხარისხით ტვილისის გიმნაზიაში ექვსი წლის სამსახურისთვის. — ასეთი წყალობით უკვე ისარგებლეს ორმა ყოფილმა ჩემმა მოწაფემ, ერთმა პერმში მიიღო მე-12-ე კლასის ხარისხი და მეორემ ვოლოგდაში მე-10-ე კლასისა ¹⁾

თქვენო აღმატებულეზავ! ყოველთვის მიმსახურნია ბეჯითად და ერთგულად და ჩემი ჯანმრთელობა თითქმის სამსახურს შევწირე; რის გამოც ვბედავ ყოვლად უმორჩილესად ვთხოვო თქვენს აღმატებულეზავს შეხვიდეთ ჩემს მდგომარეობაში და თქვენი შუამდგომლობით გამოითხოვოთ მოწყალე ხელმწიფისაგან ხარისხი ჩემთვის და გადაყვანა ჩემი აქედან სამხრეთის რომელიმე თბილ გუბერნიაში ჩემი ჯანმრთელობის გასაუმჯობესებლად თბილ ჰავაზე. ეს დიდი კეთილმოქმედება საუკუნოდ მეხსომება მეც და ჩემს შვილებსაც და აღვავლენთ მუდამ ჟამს ლოცვას უზენაესისადმი ხელმწიფისა და თქვენი აღმატებულების კეთილდღეობისათვის.

ულრმესი პატივისცემის გრძნობითა და ერთგულებით მაქვს

პატივი დავრჩე მარად,

მოწყალეო ხელმწიფევ,

თქვენი აღმატებულების

უუმორჩილეს მონად
სოლომონ დოდაევი ¹⁾).

ნამდვილთან შეამოწმა
მაგიდის უფროსის თანაშემწემ
მე-12-ე კლასის (ხელისმოწეა)“.

¹⁾ იგულისხმებიან ავთანდილაშვილი და ყიფიანი.

514

სამხედროს მინისტრის მიმართვა შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი (XXX, 223).

ბატონ შინაგან საქმეთა მინისტრს.

„თქვენმა აღმატებულებამ ამა 10 ივლისს (№ 3365) ინება გამოეზავნა ჩემთვის ვიატკაში მყოფ საკლასო წოდება ჩამორთმეულის **სოლომონ დოდაევის** თხოვნა, რომელიც ითხოვს მის სამხრეთის თბილ გუბერნიაში გადაყვანასა და მისთვის იმ ხარისხების დაბრუნებას, რომლებიც ბოძებული აქვს მას ტფილისის გიმნაზიაში ექვსი წლის სამსახურისათვის. მე მქონდა ბედნიერება შევსულიყავი საქმის გამო მოხსენებით ხელმწიფე იმპერატორთან, მაგრამ **დიდაევის** ზემოაღნიშნული თხოვნის დაკმაყოფილება მისმა უზენაესობამ ხელმწიფე იმპერატორმა არ ინება.

ვაცნობებ რა ამას თქვენს აღმატებულებას, მაქვს პატივი ამას თანავე დაგიბრუნოთ თქვენ მიერ გამოგზავნილი თხოვნა **დოდაევისა**.

ხელს აწერს: სამხედრო მინისტრი გრაფი **ჩერნიშევი**
გენერალ-აუდიტორი **ნოინსკი**
სწორეა: მე-12-ე კლასის (ხელისმოწეა)“

შინაგან საქმეთა მინისტრის მიმართვა სამხედრო მინისტრისადმი (XXX, 225).

„საიდუმლოდ.

ბატონ სამხედრო მინისტრს.

თქვენი ბრწყინვალების 1835 წლის 27 ივლისის № 2522 ჩემდამი მომართვის გამო, ვაცნობე ვიატკის სამოქალაქო გუბერნატორს, რომ უზენაესი ნების თანახმად ვიატკაში მყოფ საკლასო წოდება ჩამორთმეულ **სოლომონ დოდაევის** თხოვნა მისი ერთერთ სამხრეთის თბილ გუბერნიაში გადაყვანაზე – უზენაესად არ იქნა დაკმაყოფილებული;

დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკი **ტიუფლევი** კვლავ მაცნობებს თავის მომართვაში, რომ **სოლომონ დოდაევა** კვლავ მიჰმართა მას აღნიშნული თხოვნით რაზედაც ის იძულებულია საფუძვლიანად შერყეული ჯანმრთელობის გამო, რამაც მოუსპო მას შესაძლებლობა სამსახურით მასზე დაკისრებული მოვალეობის შესრულებისა, და რომ ამის გამო იგი შემოწმებულ იქმნა ვიატკის საექიმო სამართველოს სრული შემადგენლობის მიერ და აღმოჩნდა შეპყრობილი მძაფრი ხანდაზმული ჭლეკით, ისე რომ მისი განკურნებისთვის იქაურ მედიცინას არ მოეპოვება საშუალება. ამიტომ დე-

ისტეტიკური სტატისტიკის სოვეტნიკი **ტიუფლევი** შუამდგომლობს მოხსენებულ **დოდაევის** რომელიმე სამხრეთ გუბერნიაში გადაყვანას, (რომელსაც მთავრობა დაუნიშნავს) მისი ჯანმრთელობის გამოსაკეთებლად.

ვრაცხ რა ჩემს თავს მოვალედ მოგახსენოთ ზემოაღნიშნული, უმორჩილესად გთხოვთ მაცნობოთ, მოწყალეო ხელმწიფევ, მისი შედეგი. მაქვს პატივი ამასთანავე წარმოგიგზავნოთ პირი დეისტეტიკური სტატისტიკის სოვეტნიკი **ტიუფლევის** ხსენებული მომართვისა და მისი დანართისა.

შინაგან საქმეთა მინისტრი.
სტატს-სეკრეტარი (ხელის მოწერა).
დირექტორი (ხელის მოწერა)“.

სოლომონ დოდაშვილის საექიმო შემოწმების ოქმი (XXX, 227).

„საექიმო მოწმობა.

მიეცა ესე ვიატკის საექიმო სამართველოდან მასზედა, რომ თანახმად ბატონ ვიატკის სამოქალაქო გუბერნატორის მიმდინარე თვის 5 რიცხვი № 9643 წინადადებისა, სათემო გადასახადთა ვიატკის საგუბერნიო კომიტეტის მაგიდის უფროსი **სოლომონ დოდაევი** შემოწმებულ იქმნა მის ბინაზე 8 რიცხვში შუადღის 1-ლ საათზე ადგილობრივი სამართველოს წევრთა მიერ კერძო ბოქაულის კოლლეჟსკი სეკრეტარ **ბოროდინის** დასწრებით, და მას აღმოაჩნდა: თვალები ამღვრეული და ღრმად ჩაცვივნილი, სახე გაყვითლებული, ტყვიის ფერი, ცხვირი წაწვეტილი; ხორციანი ადგილები იმდენად გაწვრილებული, რომ ზოგიერთ ადგილას ძვლებზე მარტო კანიღაა გადაკრული; მოკლე სუნთქვა ყელში ხიხინით, რომელსაც (სუნთქვას) ხშირად აჩერებს ხველა, რის შედეგადაც ბლომად ამოინთხევა სქელი, ჩირქოვანი და მყრალი ნახველი; ხმა მილეული; სიტყვის გამოთქმა უჭირს; ხველას, საუბარსა და მოძრაობას თან სდევს გულის წასვლა; ამგვარი ნიშნები აშკარად მოწმობენ ფილტვების დაჩირქებზე ან და მათჩირქოვან ქლექზე (Pltyis pulmonalis purulenta) და აგრეთვე იმაზე, რომ მედიცინას არ გააჩნია არავითარი უტყუარი საშუალება ასეთი რთული და ხანდაზმული სენის განსაკურნავად, განსაკუთრებით აქაურ ჩრდილოეთის ჰავის პირობებში. აგვისტოს 10, 1836 წ.

ინსპეტორი კოლლეჟსკი სოვეტნიკ და კავალერი **ივან ვოსკობოინიკოვ**.

516

ოპერატორი მედიკ ქირურგი ნადვორნი სოვეტნიკი და კავალერი
(ხელის მოწერა.)

აკუმორი შტაბ-მკურნალი (ხელის მოწერა).

საქმის მწარმოებელი (ხელის მოწერა).

ამა მოწმობას აქვს ვიატკის საექიმო სამართველოს ბეჭედი“.

**ცნობა სოლომონ დოდაშვილის გარდაცვალებაზე
(XXX, 232).**

**„პირი ვიატკის სამოქალაქო გუბერნატორის ბ. შინაგან
საქმეთა მინისტრისადმი 26 აგვისტოს 1836 წლ. № 417
წარდგენისა.**

ამა წლის 10 აგვისტოს № 406 უხენაესი განკარგულებით
ქ. ვიატკაში მყოფ საკლასო წოდება ჩამორთმეულ **სოლომონ დო-
დაევის** თხოვნის გამო, მე ვითხოვდი თქვენი უაღმატებულესობის
ხელმწიფე იმპერატორის წინაშე, რათა მისცემოდა მას სამხრეთ
გუბერნიებში გადანაცვლების ნება.

აღნიშნული მოხსენების გამოგზავნის მეორე დღესვე, სახელ-
დობრ ამა აგვისტოს 20-ს, **სოლომონ დოდაევი** გარდაიცვალა, დარჩა
რა ცოლი და ორი მცირე წლოვანი შვილი, რომლებიც ვია-
ტკაში იმყოფებიან.

დოდაევის ქვრივი მწუხარებისაგან მიმკვდარებული, ამ უცხო
მხარეს მიტოვებული, განიცდის საშინელ სიღარიბეს ორი მცირე-
წლოვანი შვილითურთ და არც გააჩნია არავითარი საშუალება,
არავითარი შესაძლებლობა საქართველოში თავის ნათესავებთან
დასაბრუნებლად.

აღძრული შებრალების გრძნობით, უბედურებაში მყოფ **დო-
დაევის ქვრივის** მიმართ, ვბედავ უუმორჩილესად ვითხოვო თქვენი
უაღმატებულესობის განკარგულება, ხომ არ შეიძლება მიეცეს **დო-
დაევის ქვრივს**, რაიმე დახმარება, რათა მან შესძლოს ორი ობლით
თავისიანებთან დაბრუნება

სწორეა: მაგიდის უფროსო ა. ზენკოვიჩი.

**ფინანსთა მინისტრის მიმართვა სამხედრო მინისტრისა-
დმი (XXX, 288).**

„ფინანსთა მინისტრი მის ბრწყინვალეობა გრაფ **ალექსანდრე
ივანეს ძისადმი** ღრმა პატივისცემით აცნობებს მას, რომ თანახმად
მისი გასულ სექტემბრის 30-ის (სააუდიტორიო დეპარტამენტის

517

№ 3668) მომართვისა. გადამწერ **სოლომონ დოდაევის** ოჯახის
საქართველოში ნათესავებთან წასასვლელად, ყოვლად მოწყალეო-
ბით ბოძებული 800 მანეთის შესახებ. – მიცემული მაქვს განკარგუ-
ლება მთავარ ხაზინის მიმართ, მისცეს იგი საუდიტორიო დეპარტა-
მენტის მე-10-ე კლასის მოხელეს **ჟდანოვს** ხელწერილის ქვეშ.
დირექტორი (ხელის მოწერა)“.

კერძო წერილი სოლომონ დოდაშვილისადმი (XXX, 107).

„მოწყალეო ხელმწიფე ჩემო **სოლომონ ივანესძე!**

თხოვულება თქვენი სათაურით: **ფილოსოფიის კურსი, ნაწილი
1-ლი ლოდიკა** – საზღვარგარეთიდან დაბრუნებულმა მივიღე, და
გადავათვალიერე რა იგი, ვპოვე, რომ როგორც თავისი შინაარსით,
ისე მოთხრობის ხერხით განსაკუთრებული ყურადღების ღირსიაო. –

თქვენი, ამ ფრიად მნიშვნელოვან და ჩვენში ნაკლებად დამუშავებულ საქმეზე, მეცადინეობის ასეთი ბედნიერი დასაწყისი თავდება უფრო ბედნიერი შედეგებისა; ამიტომ ჩემთვის ფრიად სასიამოვნოა გამოგიცხადოთ თქვენ ამ საქები და სასარგებლო ნაშრომისთვის უღრმესი მადლობა და დაგარწმუნოთ, რომ ამ შრომის გაგრძელება და საერთოდ თქვენი მუშაობა სასწავლო დარგში, არ დარჩება თავის დროზე მის შესაფერი ჯილდოს გარეშე.

სათანადო პატივისცემით მაქვს პატივი დავრჩე თქვენს, მოწყალეო ხელმწიფევ, მორჩილ მონად.

მირიგ..... 1)

1) გვარი ვერ იკითხება.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

შესავალი	გვ. 3
შეთქმულებისათვის მზადება, მისი ჩამოყალიბება და ორგანიზაცია	15
შეთქმულთა ორგანიზაციის შემადგენლობა, წარჩინებულ ქართველთა და უცხოელთა. მონაწილეობა	27
როგორ და რა საშუალებით განიზრახავდენ შეთქმულნი განზრახულის სისრულეში მოყვანას	77
როდის და როგორ ფიქრობდენ შეთქმულნი განზრახულის სისრულეში მოყვანას	85

დამატება № 1.

შეთქმულთა თხზულებები მოგონებანი და მიმოწერა. სოლომონ დოდაშვილის ლექსი	95
ფილადელფოს კიკნაძის ქალაქებში ნაპოვნი ლექსი	95
ს. დოდაშვილის ქალაქებში ნაპოვნი პროკლამაცია	95
გრ. ორბელიანის მიერ თარგმნილი „აღსარება“	96
სოლომონ რაზმაძის ლექსი „დათვი და ცხვარი“	98
გიორგი ერისთავის წერილი ფილადელფოსისადმი	101
მისივე საიდუმლო ანბანით მიწერილი წერილი	102
„ დაწერილი	103
ფილადელფოსის გიორგი ერისთავისადმი წერილი	104
დავით ერისთავის წერილი ფილადელფოსისადმი	104
დიმიტრი ბატონიშვილის თამარ ბატონიშვილისადმი პეტერბურგიდან ტფილისში მიწერილი წერილები	104-109
ს. დოდაშვილის რაპორტი და ხელწერილი	110
აკტი გონიური	111
1801 წლის მანიფესტის შენიშვნები, დაწერილი დიმიტრი ერისთავის მიერ	117

სამხედრო სასამართლოს სენტენციიდან ამონაწერი	120
ალექსანდრე ორბელიანის მოგონებიდან	121
ალექსანდრე ორბელიანისვე მეორე მოგონებიდან	128

დამატება № 2

საგამომძიებლო კომისიის საქმეები: შეთქმულთა დაკითხვა-ჩვენებები და საგამომძიებლო კომისიის მიმოწერა მართებლობასა და სახელმწიფო დაწესებულებებთან.

ბარონ როზენის მიმართვა გენერალ ბაიკოვისადმი	130
იასე ფალავანდიშვილის დასმენა	130
საგამომძიებლო კომისიის სხდომის ოქმი	138
ანტონ აფხაზის პასუხები კომისიის კითხვებზე	139
სოლომონ დოდაშვილის ჩვენება	140
ლუარსაბ ორბელიანის პასუხები კომისიის კითხვებზე	143
ზაქარია ჩოლაყაშვილის პირველი ჩვენება	144
ზაალ ავთანდილაშვილის პირველი ჩვენება	152
ს. დოდაშვილის განცხადება	164
გიორგი რევაზისძე ერისთავის პირველი ჩვენება	164
მისივე მეორე ჩვენება	169
მოლა ზამანას ჩვენება	171
საგამომძიებლო კომისიის სხდომის ოქმი	173
ბიძინა ერისთავის ჩვენება	174
ს. დოდაშვილის ჩვენება	177
ელიზბარ ერისთავის პირველი ჩვენება	182
ლუარსაბ ორბელიანის ჩვენება	187
დიმიტრი ერისთავის პირველი ჩვენება	189
თეიმურაზ ამილახვრის ჩვენება	192
ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება	193
ალექსანდრე ვახტანგისძე ორბელიანის ჩვენება	196
მისივე ჩვენება	215
საგამომძიებლო კომისიის სხდომის ოქმი	217
ს. დოდაშვილის ჩვენება	218
ანტონ აფხაზის ჩვენება	221
მოლაზამანას და შიხილ-ალიას ჩვენებები	227
იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება	229
ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება	230
მისივე ჩვენება	231

520

ქოსა მუსტაფას ჩვენება	232
ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება	235
მისივე ჩვენება	236
ალექსანდრე გიორგისძე ორბელიანის ჩვენება	237
ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება	239
გიორგი დავითისძე ერისთავის ჩვენება	241
ზაალ ავთანდილაშვილის ჩვენება	246

გიორგი დავითისძე ერისთავის ჩვენება	247
მისივე ჩვენება	250
ბირთველ თუმანიშვილის ჩვენება	252
ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება	255
იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება	257
ბარძიმ აბალახვარის ჩვენება	260
ბიძინა ერისთავის ჩვენება	260
ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება	261
ალ. ორბელიანის ჩვენება	267
მისივე ჩვენება	268
თეიმურაზ ამილახვარის ჩვენება	268
ლევან ერისთავის ჩვენება	269
ზაქარია ციციშვილის ჩვენება	271
ალექსანდრე ჭავჭავაძის პირველი განმარტება	272
თეიმურაზ ამილახვარის ჩვენება	275
ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება	276
ალექსანდრე ჭავჭავაძის ჩვენება	278
იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება	281
ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება	281
გიორგი დავითისძე ერისთავის ჩვენება	285
მისივე ჩვენება	288
ალ. ორბელიანის ჩვენება	288
მღვდელ ეფრემ ალექსიშვილის ჩვენება	290
ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება	301
ბიძინა ერისთავის ჩვენება	305
ივანე მაჩაბლის ჩვენება	305
გიორგი დავითისძე ერისთავის ჩვენება	305
ალ. ორბელიანის ჩვენება	307
ბიძინა ერისთავის ჩვენება	308
ალექსანდრე ჭავჭავაძის ჩვენება	308
ვხტანგ ორბელიანის ჩვენება	313
	521
ფილად. კიკნაძის ჩვენება	317
მისივე ჩვენება	317
ბიძინა ერისთავის ჩვენება	321
იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება	321
ლუარსაბ თარხნიშვილის ჩვენება	326
ალექსანდრე ორბელიანის ჩვენება	327
ლუარსაბ თარხან-მოურავის ჩვენება	330
ალ. ორბელიანის პასუხები კომისიის კითხვებზე	333
ეფრემ ალექსიშვილის პასუხები	339
კითხვით მუხლები	342
ფილადელფოს კიკნაძის პასუხები	344
ლევან ერისთავის პასუხები	350
ბიძინა ერისთავის პასუხები	352
ივანე ერისთავის პასუხები	354
ალ. გიორგისძე ორბელიანის პასუხები	356

სიმონ მაჩაბელის პასუხები	361
ალ. ორბელიანის ჩვენება	362
ვახტანგ ორბელიანის პასუხები	363
ალ. ორბელიანის პასუხები	364
ვახტანგ ორბელიანის პასუხები	367
ლუარსაბ ორბელიანის პასუხები	368
ბიძინა ერისთავის ჩვენება	370
მართა მესხიშვილის ჩვენება	370
ლუარსაბ ორბელიანის ჩვენება	371
თამარ ბატონიშვილის პასუხები	373
ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება	379
ლევან ერისთავის ჩვენება	383
ალ. ორბელიანის ჩვენება	385
იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება	387
ლევან ერისთავის ჩვენება	388
ალ. ორბელიანის ჩვენება	389
ელიზბარ ერისთავის ჩვენება	393
გიორგი დავითისძე ერისთავის ჩვენება	394
ს. დოდაშვილის ჩვენება	397
ელიზბარ ერისთავის ჩვენება	398
ალ. ორბელიანის ჩვენება	398
ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება	402
დიმიტრი ერისთავის ჩვენება	403

522

ზაალ ავთანდილაშვილის ჩვენება	405
გიორგი დავითისძე ერისთავის ჩვენება	407
იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება	407
გიორგი რევაზისძე ერისთავის ჩვენება	408
გიორგი დავითისძე ერისთავის ჩვენება	408
ელიზბარ ერისთავის ჩვენება	409
გიორგი დავითისძე ერისთავის ჩვენება	411
ალ. ორბელიანის ჩვენება	412
ლუარსაბ თარხანმოურავის ჩვენება	414
ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება	415
ალ. ორბელიანის ჩვენება	421
ბიძინა ერისთავის ჩვენება	422
ალ. ორბელიანის ჩვენება	422
ზაქარია ჩოლაყაშვილის ჩვენება	425
მართა მესხიშვილის ჩვენება	426
ელიზბარ ერისთავის ჩვენება	426
მართა მესხიშვილის ჩვენება	428
ალ. ორბელიანის ჩვენება	429
სტეფანე ლორისმელიქოვის ჩვენება	429
ს. დოდაშვილის ჩვენება	430
ალ. ორბელიანის ჩვენება	431
დათია ბაინდურასშვილის ჩვენება	433
მართა მესხიშვილის ჩვენება	434

დიმიტრი ერისთავის ჩვენება	435
საგამომძიებლო კომისიისაგან ქართველ თავადის ასულ თამა- რისადმი	435
თამარ ბატონიშვილის პასუხები	436
მართა მესხიშვილის ჩვენება	440
ზაქ. ჩოლაყაშვილის ჩვენება	440
ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება	442
ალ. ორბელიანის ჩვენება	442
ფილადელფოს კიკნაძის ჩვენება	443
გიორგი ჩიჯავაძის პასუხები	445
ნიკო ჩიჯავაძის პასუხები	446
ბესო ლორთქიფანიძის ჩვენება	447
ზაალ ჩახუნაშვილის ჩვენება	448
ალ. ორბელიანის ჩვენება	449
მისივე ჩვენება	450
	523
გიორგი რევაზისძე ერისთავის ჩვენება	451
ზაქარია ჩოლაყაშვილის ჩვენება	„
სოლომონ დოდაშვილის ჩვენება	„
ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება	„
ალ. ორბელიანის ჩვენება	452
პაუშენკოს განცხადება კომისიისადმი	455
ელიზბარ ერისთავის ჩვენება	455
სიმონ მაჩაბელის ჩვენება	456
საგამომძიებლო კომისიის შეკითხვა ვახტანგ ორბელიანისა- დმი და მისი პასუხი	457
კომისიის კითხვა ვახტანგ ორბელიანისადმი და მისი პასუხი	458
ლევან ერისთავის ჩვენება	459
მისივე ჩვენება	459
ბიძინა ერისთავის ჩვენება	460
ლევან ერისთავის ჩვენება	461
ზაქარია ჩოლაყაშვილის ჩვენება	462
ზაქარია ციციშვილის პასუხები	463
ალ. ორბელიანის ჩვენება	464
მისივე ჩვენება	466
თეიმურაზ ლორთქიფანიძის სიტყვიერი ჩვენება	468
ალ. ორბელიანის ჩვენება	468
ბიძინა ერისთავის ჩვენება	468
ალ. ორბელიანის ჩვენება	469
მისივე ჩვენება	470
მისივე ჩვენება	470
კომისიის კითხვა ვახტანგ ორბელიანისადმი და მისი პასუხი	471
თეიმურაზ ამილახვარის ჩვენება	471
ზაქარია ციციშვილის განმარტება	471
ალ. ორბელიანის ჩვენება	472
მისივე ჩვენება	473
მისივე ჩვენება	473

ბიძინა ერისთავის ჩვენება	474
ზაალ ყორღანაშვილის ჩვენება	475
ალ. ორბელიანის ჩვენება	476
მისივე ჩვენება	476
ლუარსაბ თარხნიშვილის ჩვენება	477
ალ. ორბელიანის ჩვენება	478
მისივე ჩვენება	479

524

მისივე ჩვენება	479
ელიზბარ ერისთავის ჩვენება	480
ფილ. კიკნაძის სიტყვიერი ჩვენება	480
ალ. ორბელიანის ჩვენება	481
გრიგოლ ორბელიანის ჩვენება	482
იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება	482
გიორგი დავითისძე ერისთავის ჩვენება	483
ზაალ ავთანდილაშვილის ჩვენება	483
დიმიტრი ყიფიანის ჩვენება	484
ალ. ორბელიანის ჩვენება	„
მისივე ჩვენება	485
ვახტანგ ორბელიანის ჩვენება	485
იასე ფალავანდიშვილის ჩვენება	486
მისივე ჩვენება	488
ალ. ჭავჭავაძის განმარტება	489
როზენის მიმართვა გენერალ-მაიორ ახლესტიშვილისადმი	492
სამხედრო მინისტრის როზენისადმი მიმართვა	493
იგივე	498
როზენის მიმართვა ჩერნიშოვისადმი	499
როზენის ჩერნიშოვისადმი მიმართვიდან	500
იგივე	503
როზენის მიმართვა საქართველოს სამოქალაქო გუბერნატორი-სადმი	508
როზენის მიმართვა შტაბს-კაპიტან ანდრეევისადმი	510
მისივე მიმართვა პრაპ. ოლშევსკისადმი	511
შინაგან საქმეთა მინისტრის მიმართვა სამხედრო მინისტრისადმი	512
სოლომონ დოდაშვილის თხოვნა	513
სამხედრო მინისტრის მიმართვა შინაგან საქმეთა მინისტრი-სადმი	515
შინაგან საქმეთა მინისტრის მიმართვა სამხედრო მინისტრი-სადმი	515
ს. დოდაშვილის საექიმო შემოწმების ოქმი	516
ცნობა ს. დოდაშვილის გარდაცვალებაზე	517
ფინანსთა მინისტრის მიმართვა სამხედრო მინისტრისადმი	517
კერძო წერილი ს. დოდაშვილისადმი	518

გვ.		დაბეჭდილია	უნდა იყოს
12	ზევიდგან სტრიქ.	1 ბაკინზარლებით	ბაკინზარლებით
23	„ „	20 1833-სა	1831-სა
25	„ „	7 ურათუბანს ¹⁾	ურათუბანს ¹⁾
42	ქვევ. „	2 დანარჩენები	დანარჩენი
45	„ „	9 დასწული	დისწული
59	ზევიდგან „	16 მეოთხე	მეორე
61	„ „	15 სტრიქონს უნდა მე-19 სტრ. მისდევდეს	
92	„ „	17 გ. ერისთავის ჩვენებე,	გ. ერისთავის ჩვენება
96	„ „	15 ესეთსა	ესრეთსა
97	„ „	16 არის	არს
99	„ „	18 მკლავი	მკლავი
101	„	მეოთხე სტრიქონი ზედმეტია	
101	ქვევიდგან,,	7 რომელცია	რომელიცა
104	„ „	15 საბლი	საბელი
107	„	მეშვიდე სტრიქონი მერვეს უნდა უსწრებდეს	
111	ზევიდგან „	15 გამზნეულებ	განზნეულება
115	„ „	7 ვფიცავ	ვფუცავ
115	„ „	22 რომელი	რომელ
123	„ „	19 გამაყოლოთ	მამყოფოთ
128	ქვევიდგან,,	9 გვარმა	გვამმა
129	“ “	3 გვარი	გვამი
129	„ „	6 გვარი	გვამი
134	„ „	14 спокоить	успокоить их тем,
„	„ „	15 на дру	на другой
171	ზევიდგან „	15 სანჯაკში	სანჯაყში
„	„ „	18 ჩილდოხში	ჩილდირში
„	ქვევიდგან „	9 ლავრდე	ალავერდი
173	ზევიდგან „	11 შთაგონების	შთაგონების შემდეგ
177	„ „	7 გარდა	გაედა უთხარ
184	„ „	7 ატრელერიის	არტილერიის
„	ქვევიდგან	7 გაგაჩინათო	არტილერიის
189	თავში აკლია წარწერა:	დიმიტრი ერისთავის პირველი ჩვენები (I, 121-124)	
192	ზევიდგან სტრიქ.	1 გოგო	გაიგო
„	„ „	26 სტრიქონი ზედმეტია.	
196	„ „	მეორე სტრიქონში ზედმეტია პირველი ოთხი სიტყვა.	
200	ზევიდგან	მეთოთხმეტე სტრიქონი ზედმეტია.	
204	„ „	14 მოვლას	მოსვლას
206	ქვევიდგან „	7 იშვონიო	იშოვნო
211	ზევიდგან	12 და 13 სტრიქონებში სიტყვები ზედმეტად არის	
	განმეორებული		
214	ზევიდგან „	9 ეგ აფი-	ეგ არ აფი-
219	ზევიდგან „	6 თავდების	თავადების
„	„ „	16 არამე	რამე
„	ქვევიდგან “	3 სიტყვა თეთრად ზედმეტია.	
224	ზევიდგან „	5 მიხსენით	გვიხსენით
256	ქვევიდგან „	9 აძებნინოს	სწერდა მოაძებნინოს
260	ზევიდგან მე-17 სტრ.	უნდა იკითხებოდეს ბიძინა ერისთავის ჩვენება.	

261	„	„	20	„კომისისა იგინა:	კომისისაა შინა:
262	ქვევიდგან	„	3	ბაძნებისანი	ბრძანებისანი
	„	„	12	რატვა	რაიცა
264	ზევიდგან	„	11	გარდა	გარნა
265	„	„	21	კათარი	ვითარი
291	„	„	26	ქალი	ქილა
293	„	„	12	ჰზარისათვის	ჰაზრისათვის
294	ქვევიდგან	„	14	თქვით	თვით
300	„	„	12	„აკტიგონიური“	აკტი გონიური“-ს
	„	„	11	გიოს	გაიოს
	„	„	13	ბევრად	ბერად
301	ზევიდგან	„	16	სქელის	სჯულის
302	ქვევიდგან	„	1	შეყრებებოდა	შეიკრიბებოდა
303	„	„	4	ღვთისა	ღვთისა
306	ზევიდგან	„	18	ბრჩხილებში მოქცეული სიტყვები ზედმეტია	
318	„	„	19-20	წმი-ველსა წმი-ველსა	წმი დასა
	„	„	22	ძმისა	ძისა
325	„	„	1-2	ბალ-ში	ბალ-ში
340	„	„	4	ტომსავისა	ტორმასოვისა
375	„	„	14, 15 და 24	სტრიქონები ზედმეტია	
382	„	„	14	ხულის	სულის
426	„	მე-19-ე		სტრიქონი სრულიად ზედმეტია.	
428	„	„	13	ჯარის	ჭარის
438	„	„	5	და აკლებდაო	არ აკლებდაო
458	ზევიდგან	12-13		სტრიქონებ შუა უნდა ჩაემატოს: ნათქვამია და მან პირ-ველმა შემოიტანა წინადადება, რომ გაგვე-	
460	ქვევიდგან	„	1	გეთქვას	მეთქვას
461	„	„	7	ათას ოცდა	ათას ცხრაას ოცდა
462	პირველი სათაური უადგილოა, მის მაგიერ მეორე სათაური უნდა იყოს.				
469	„	„	7	ციზილბაშნის ებრეთი	ციზილბაშნიო,
	ეგრეთი				
	„	„	8	ათასნის	ათასნიო
